Filozofski fakultet u Sarajevu

PROCONSVLES, LEGATI ET PRAESIDES

Rimski namjesnici Ilirika, Gornjeg Ilirika i Dalmacije

SALMEDIN MESIHOVIĆ

Sarajevo, 2014

Prof. dr. sc. Salmedin Mesihović

PROCONSVLES, LEGATI ET PRAESIDES.Rimski namjesnici Ilirika,

Gornjeg Ilirika i Dalmacije

Urednik:

Prof. dr. Ivo Komšić

Recenzenti:

Dr. Enver Imamović, profesor emeritus

Dr. Adnan Busuladžić, vanredni profesor

Izdanje:

Prvo

Izdavač:

Filozofski fakultet u Sarajevu

Sarajevo, 2014

Elektronsko izdanje

CIP - Katalogizacija u publikaciji

Nacionalna i univerzitetska biblioteka

Bosne i Hercegovine, Sarajevo

94(37)

94(398)

MESIHOVIĆ, Salmedin

Proconsvles, legati et praesides : rimski

namjesnici Ilirika, Gornjeg Ilirika i Dalmacije

[Elektronski izvor] / Salmedin Mesihović. -

Sarajevo : Filozofski fakultet, 2014. - 1

elektronski optički disk (CD-ROM) : tekst, slike ;

12 cm

Način dostupa (URL):

http://www.ff-eizdavastvo.ba/Books/SM-PROCONSVLES,

LEGATIETPRAESIDES. - Biografija: str. 349. - Nasl.

s naslovnog ekrana.

ISBN 978-9958-625-42-8

COBISS.BH-ID 20902406

SALMEDIN MESIHOVIĆ

PROCONSVLES, LEGATI ET PRAESES.Rimski namjesnici Ilirika, Gornjeg Ilirika i Dalmacije

Sarajevo, 2014

Kolapijani
Oserijati?
Saus Fl.
Breuci
Kornakati?
Japodi
Mezeji
Sardeati
Deuri
Diciони
Burnum
Deretini
Dezitijati
Dindari
Parteni
Scardona
Tarioti
Parteni?
Ozueji?
Delmati
Hilis
Andetrium
Tilurium
Sicili
Tragurium
Salona
Oneum
Naresi
Sikuloti
Ardijejci
Glindicioni
Narona
Daorsi
Isejci
Deremisti
Melkumani
Epidaurum
Acruium

Sažetak

Knjiga „PROCONSVLES, LEGATI ET PRAESES. Rimski namjesnici Ilirika, Gornjeg Ilirika i Dalmacije“ je posvećena istraživanju institucije provincijskog namjesnika u antičkom periodu naše historije. U okviru navedene tematike se prvo obraća pažnja na uspostavu rimske vlasti i reguliranje teritorijalno – upravne organizacije. Nakon toga se analizira sama institucija provincijskog namjesnika, njene ovlasti i njen evolutivni razvitak od prvih decenija augustovskog režima pa sve do kolapsa antičkog historijskog razdoblja na Zapadnom Balkanu.

Namjesnička institucija je pratila i razvitak Provincije i promjene njene unutarnje strukture, teritorijalnog opsega, pa i način života njenih stanovnika. Samim tim i namjesnička dužnost u Provinciji nije bila statična formacija, nego je bila prilagođavana situaciji, kontekstu, te faktorima vremena i prostora. Načelno se razdoblje namjesništva može podijeliti na tri razdoblja i to : a) doba prokonzula, b) doba legata propretora i c) doba presesa. Prvo razdoblje je bilo najkraće i završilo je već u drugoj deceniji augustovskog režima, dok je drugo razdoblje ono koje je dalo najveći i najtrajniji pečat namjesničkoj instituciji. Legati propretori i njihova djelatnost su usko bili vezani za prodiranjem grčko – rimske klasične kulture u ilirske zemlje. Nakon završetka Velikog Ilirskog ustanka u septembru 9. god. n. e., zadatak legata propretora se svodio ponajviše na reguliranje civilnih poslova te značajne infrastrukturne radove. Pojedini od tih legata, kao Publije Kornelije Dolabela, su svojom djelatnošću (posebno u gradnji infrastrukture, te reguliranjem katastarsko – zemljišnih odnosa) postavili temelje budućeg civilizacijskog progresa na današnjem Zapadnom Balkanu. Kaos koji vlada od sredine III. st. n. e. doveo je do uspostave novog sustava →dominata, u okviru kojeg se revidira i staro provincijsko i namjesničko ustrojstvo. Novi namjesnici sa titulom *preses* su sjena moći nekadašnjih prokonzula i legata propretora (posebno onih iz prve polovice I. st. n. e.).

Predgovor

Historija upravno – teritorijalnog sustava antičkog Ilirika je okosnica i istraživanja i stvaranja sinteze o antičkoj historiji ilirskih zemalja. U tom kontekstu na prvo mjesto izbija promatranje, istraživanje i analiza najviše izvršne institucije, a to je provincijsko namjesništvo. Rimske provincije po svojoj formi, ali i praktičnom funkcioniranju nisu bile zasebno suverene jedinice, nego su bile izraz organizacije rimskog imperija na određenom prostoru. U skladu sa tim, njihova izvršna vlast nije bila ni delegirana ni izabirana od provincijalne populacije, bez obzira bila ona rimske ili peregrinske pripadnosti. Provincijsko namjesništvo je uvijek rezultat volje, interesa i potreba središnje vlasti. Po tome bi vlast na nivou provincije proizlazila iz suvereniteta središnje vlasti, a ne suvereniteta lokalnih sastavnica Rimske države. Samim tim namjesničku instituciju je moguće promatrati i kao servisni aparat središnje uprave.

Sa druge strane činjenica je da su provincije predstavljale i skup niza autonomnih jedinica, koje su mogle biti i rimskog municipalnog tipa (municipiji, kolonije, respublike) i peregrinske *civitates*. Za razliku od provincijalnog nivoa, koji nije imao suverenost, lokalne jedinice su posjedovale i određenu suverenost. Ova prava suvereniteta su bila različita za pojedine lokalne jedinice, i varirala su u jednom širokom spektru unutarnje autonomije (što podrazumijeva i formalna načela, izbor i praktičnu funkcionalnost lokalne uprave), te pravima i obavezama prema središnjoj i provincijskoj vlasti. Radi svega navedenog, jedina poveznica između središnjeg i lokalnih suvereniteta je bila institucija provincijskog namjesnika. I zato je historija namjesništva ključna u razumijevanju antičke historije Zapadnog Balkana. Posebno je to ilustrativno u periodu principata kada su namjesnici imali i vojna i civilna i sudbena ovlaštenja i zadatke.

Inače je i politička historija rimske provincije Dalmacije slabo obrađivana, i uglavnom je prezentirana u općim crtama bez nekih suptilnijih razrada. Tome su razlozi prvo slaba raspoloživost pisane građe koja bi govorila o političkoj historiji Dalmacije, a pogotovu njene kontinentalne unutrašnjosti, zatim nagli prekid klasičnog i antičkog načina života u najvećem dijelu provincije i nepostojanje kontinuiteta između antičke i srednjovjekovne historije, za razliku od na primjer, najvećeg dijela zemalja koje je zauzimala Rimska Država. Uz kontinentalnu unutrašnjost zapadnog Balkana jedino je još Britanija doživjela istu sudbinu grubog i temeljitog prekida kontinuiteta sa antikom. Radi svega toga, jedno sintetsko djelo koje se bavi namjesničkoj funkciji u provinciji Ilirik/Gornji Ilirik/Dalmacija dodatno osvjetlava ovo do danas u našoj historiografiji zanemareno (inače, prvo) historijsko razdoblje.

Namjesnička institucija antičkog Ilirika se promatrala, izučavala i analizirala kroz više aspekata. U najvećem broju slučajeva riječ je o detektiranju pojedinih epigrafskih

spomenika i njihovoj analizi (npr. poglavito radovi F.Bulića i C. Patscha). Mjesto namjesničke institucije je naročito istaknuto u radovima koji su se bavili pojedinim aspektima provincijske uprave, kao što je reguliranje međa između lokalnih zajednica (J.Wilkes, 1976; E. Imamović, 1980). Namjesnička institucija je posebno obrađena u studiji A. Jagenteufela (1958; na njemačkom jeziku) i separatu J.Wilkesa (1969, 442 – 450; na engleskom jeziku). Dosta opširni podaci o većini namjesnika mogu se nači i u epohalnim edicijama Williama Smitha (na engleskom jeziku), te u Prosopographia imperii romani (na njemačkom jeziku) i Paulys-Wissowa Real-Enzyclopädie der klassischen altertumswissenschaft (na njemačkom jeziku)

Djelatnost pojedinih namjesnika, npr. u izgradnji infrastrukture našla je odraza i u obimnijim sintezama kao što je ona I. Bojanovskog (1974) o cestovnoj mreži na prostoru današnje Bosne i Hercegovine.

Sadržaj

1.Uvod

Sa pobjedom u I. punskom ratu od 264. do 241. god. p. n. e., Rimskoj Republici je priznato pravo kontrole nad tada neitalskim zemljama. Riječ je o tri velika mediteranska otoka (Sicilija dobivena 241. god. p. n. e. i Sardinija i Korzika od 238. god. p. n. e.). Ti prekomorski teritoriji organizirani su po različitim načelima nego italsko područje koje je imalo oblik federacije/konfederacije sa Rimskom Republikom na čelu. Ove nove oblasti su pretvorene u dvije provincije i to : 1. Sicilija i 2. Sardinija i Korzika. Institucija provincije će vremenom postati temeljna teritorijalno – upravna i administrativna jedinica Rimske Države za posjede van Italije (od Dioklecijana i Italija je uključena u sustav provincija). Tako se sustav provincija razvio u jednu od glavnih prepoznatljivih osobenosti Rimske Države i ukidanje toga sustava (prelaskom na sustav „tema”) je praktično označilo i formalnu transformaciju Istočno Rimskog Carstva u novu političku jedinicu Romejsko (vizantijsko) Carstvo grčkog jezika. U pravnom pogledu provincije su smatrane posjedom rimskog naroda (*praedia populi Romani*). Pojam "provincija" (*provincia*) značio je prvobitno mandat (obično vojni) koji je davan najvišem magistratu, i prije uspostave prekomorskih provincija nije shvatan u teritorijalnom smislu vladanja nad određenom zemljom u ime rimskog naroda. Izraz «*provincia*» je i u početku svoga postojanja i primjene na vanitalske zemlje shvatan i predstavljan kao odgovornost magistrata (u vidu mandata) izabranih i određenih od rimskog naroda za upravljanje odnosima van Italije, odnosno «posjedima rimskog naroda». I tek su za vrijeme kasne Republike provincije dobile jasno definirane granice i pojam provincija se striktno odnosi na određeno područje, kao teritorijalnu sastavnicu Rimske Države, a ne samo na mandatno upravljanje.

U prvo vrijeme Rimljani nisu imali nikakvih pravila za upravljanje provincijama, i prepuštalo se to ili odgovornom zapovjedniku koji je podjarmio određenu teritoriju, naravno ako te odluke i mjere odobri Senat, ili komisiji od deset senatora koji bi to uredili po naputku Senata (nekada zajedno sa odgovornim zapovjednikom). I tek kasnije se kreiraju dužnosti promagistrata koji upravljaju provincijama i to od 227. god. p. n. e. za Siciliju i Sardiniju sa Korzikom (nakon II. punskog rata od 197. god. p. n. e. uvode se i dvije nove promagistrature za dvije novoformirane hispanske provincije). Promagistrat (*promagistratus*) je osoba koja djeluje sa autoritetom i kapacitetom magistrata (ali samo u okviru svoga teritorijalnog i zakonskog mandata), ali bez obnašanja konkretne magistrature. Kao legalna novina zadnje faze Srednje Republike, promagistratura je bila

izumljena da osigura Rim sa namjesnicima provincija, umjesto da se bira više novih magistrata svake godine. Promagistrati (u svojstvu namjesnika provincija) su dolazili iz redova konzula i pretora koji su završili svoje jednogodišnje mandate, pa su oni nosili titule prokonzul (*proconsul*) ili propretor (*propraetor*). Nakon službe, namjesnici su gubili imunitet i peregrinske zajednice ili individualni provincijalci su mogli tužiti rimskim sudovima, Senatu i komicijama isluženog namjesnika radi njegovih eventualnih upotreba prilikom upravljanja provincijom.

Jedan dio (osvojenog ili na drugi način pridobivenog) teritorija u provincijama proglašavan je za državnu zemlju (*ager publicus*; plodne zone, ali i rudnici i vojni tabori), ali je potčinjenim peregrinskim zajednicama ostavljena autonomija (institucionalna, društvena, ekonomska i kulturna) u unutarnjim pitanjima (slično kao u odnosu prema italskim saveznicima) i Rimljani se nisu miješali u unutarnju upravu izuzev ako nisu ugroženi njihovi interesi i nisu izmirivane obaveze, ako je došlo do kršenja ugovora ili nastupio kaos. Ali za razliku od italskih saveznika, provincijalci su morali plaćati Rimljanima poseban porez i imati određene carinske obaveze (uz pomoć u auksilijarnim,pomoćnim trupama u slučaju rata i uz gubitak prava vođenja vanjske politike).

Sasvim je onda bilo razumljivo da se ovaj sustav uspostavljen u drugoj fazi Srednje Republike primijenio i na ilirske zemlje u momentima kada se rimska vlast proširila i na drugu stranu Jadrana. Jedna od temeljnih karakteristika antičkog perioda razvitka ilirskih zemalja jeste njihovo postojanje kroz okvir provincijskog ustrojstva i to prvo u vidu jedinstvene provincije Ilirik, a kasnije dvije podijeljene provincije. A na čelu tih provincija se uvijek nalazila osoba sa određenim mandatom koji mi je povjerila Rimska država.

1. Uspostava rimske vlasti

1.1 Ratovi Rimske Republike i ilirskog svijeta

Prvo rimsko vojno prisustvo u ilirskim zemljama je uzrokovano jačanjem „Ilirske države“ ardijejske[1] dinastije Agronida, njenom ekspanzijom i ugrožavanjem sigurnosti i stabilnosti na Jadranskom moru. Iznenadna smrt snažnog vladara kao što je bio Agron 231/230. god. p. n. e., dovela je do regenstva u „Ilirskoj državi“. Ostajanje bez jakog i odlučnog političkog vodstva u zajednici koja se uspinjala ne samo u sustavu moći i hegemonije na ilirskom prostoru, nego je počela ostvarivati i nezanemariv upliv u poslove grčko – helenističkog svijeta, se pokazalo kao kobna kombinacija. Ardijejsko – ilirska politija[2] i hegemonija Agronida se nalazila na dobrom putu da preraste u stabilnu državnu formaciju,[3] ali upravo u momentu kada se trebala uspješno transformirati u tome pravcu pred njom su se pojavile dvije zapreke. Prvo je bila već spomenuta Agronova smrt i uspostava regenstva na čelu sa njegovom prvom suprugom Teutom,[4] čija je vanjska (proizašla iz neodgovarajuće unutarnje) politika proizvela takve momente koji su Agronidsku dinastiju direktno dovelo u sukob i sraz sa novonastalim moćnim političkim fenomen na zapadu → Rimskom Republikom koja se nalazila na čelu jednog brojnog i dostatno impozantnog Italskog saveza. Svi ti uzroci, uz dodatno nerazumijevanje snage i kohezije Rimske

---

1 Za spisak vrela i literature o Ardijejcima v. Tomaschek, 1895, PWRE, II, *col.* 615; i posebno Mesihović, 2011 E:63

2 Izrazom politija (Πολιτεία) se u radu se podrazumijeva zajednica koja je izgradila vlastiti sustav upravljanja samom sobom (s funkcionalnim institucijama). Politijogeneza je proces nastajanja takve zajednice. Miroslava Mirković (2002:21) upotrebljava za isto izraz ➔",,,и заједница, оних који су организовани као политеје, тј. имају државу и организовано политичко деловање."

3 O «Ilirskoj državi» Agronida općenito dobar prikaz daju Bojanovski, 1988:25-31; Stipčević, 1989:39 - 44; Zaninović, 1996:210; 221-222; Šašel Kos, 1999; Isto, 2005:180; 249 – 290; Wilkes, 2001:170-191; Cabanes, 2002:137-175; Mesihović, 2007:184 – 186; Po Šašel Kos (1999:137) «…the Illyrian kingdom was governed by Agron (bearing the title of «Illyrian king»), who belonged to the so-called Ardiaean dynasty…». Slično mišljenje M. Šašel Kos ponavlja i u svojoj knjizi „Appian and Illyricum” (2005:180).

4 Teuta (Max Fluss. 1934, PWRE, V A, *col.* 1140 - 1150) je bila regent u ime dječaka Pinesa, Agronovog (Kaerst., 1894, PWRE, I, *col.* 903) sina iz njegovog braka sa Triteutom.

Republike od strane postagronovskog rukovodstva ardijejsko – ilirske „države“, doveli su do I. rimsko – ilirskog rata iz 229/228. god. p. n. e. sa katastrofalnim ishodom po Teutino regenstvo. Armiju Republike u ovom blitzkriegu su predvodili tadašnji konzuli (kopnene trupe) Lucije Postumije Albin[5] (*L. Postumius Albinus*) i (pomorske snage) Gnej Fulvije Centumal[6] (*Cn. Fulvius Centumalus*). [7]

Nakon toga su uslijedili novi rimsko – ilirski ratovi i to II. rat iz 219. god. p. n. e. koji je preduzet protiv Demetrija Hvarskog (novog regenta u ime Pinesa, koji je i oženio Triteutu). Rimski zapovjednici u ovom brzom i učinkovitu pohodu na istočnu stranu srednjeg Jadrana su bili konzuli za 219. god. p. n. e. Lucije Emilije Paul[8] (*Lucius Aemilius Paullus*) i Marko Livije Salinator[9] (*Marcus Livius Salinator*).[10] Posljednji III. rimsko – ilirski rat je izbio 168. god. p. n. e., trajao je samo tridesetak dana, i završio je detronizacijom agronidske dinastije (posljednji kralj je bio Gencije) i disolucijom agronidske „Ilirske države“ 167. god. p. n. e., na saboru u Skodri. U III. ilirskom ratu rimski zapovjednik je bio Lucije Anicije Galo[11] (*Lucius Anicius Gallus*), pretor za 168. god. p. n. e.[12]
Ni nakon jednog od tri rimsko – ilirska rata, pa ni na saboru u Skodri, Republika nije vršila teritorijalne aneksije velikog obima. Republika se zadovoljila sa održanjem sustava protektorata i savezništva, te direktnim kontrolisanjem bitnih strateških i privrednih (poglavito trgovačkih) tačaka u uskoj priobalnoj zoni istočnog Jadrana. Ovakav sustav je podrazumijevao i zaštitu politija i zajednica koje su se nalazile u okviru rimskog imperija, a to je dovelo do novih ratova na Zapadnom Balkanu. Boreći se protiv ponovne gusarske aktivnosti Republika je 135. god. p. n. e. jednim pohodom, kojim je zapovijedao konzul za 135. god. p. n. e. Servije Fulvije Flak[13]/*Servius Fulvius Flaccus*, zapečatila i sudbinu Ardijejaca i Plereja.[14]

Od sredine II. st. p. n. e. štiteći Isejce i Daorse[15], a kasnije i Liburne, Republika se upetljala u sukob sa delmatskom politijom.[16] Niz rimsko - delmatskih ratova je u toku perioda

5 O njemu v. Smith W., 1867, I:91; F. Münzer., 1953, PWRE, XXII. 1, *col*. 912 - 914

6 O njemu v. Smith W, 1867, I:667; Münzer., 1910, PWRE, VII. 1, *col*. 235

7 O I. ilirskom ratu v. *Polyb.* II, 2 – 12; *Liv. Epit,* XX; *Plin. NH.* XXXIV, 6; *App. Ill*. 7 - 8; *Cass. Dio* fragment XII. knjige (19); *Eutrop.* III. 4; *Oros*. IV. 13.

8 O njemu v. Smith W, 1867, III:153 – 154; Klebs., 1894, PWRE, I. 1-2, *col*. 581

9 O njemu v. Smith W, 1867, III:694 – 695; Münzer., 1926, PWRE, XIII. 1, *col*. 891 - 899

10 O II. ilirskom ratu v. *Polyb.* III, 16; 18; *App. Ill*, 8;

11 O njemu v. Smith W, 1867, II:223; Klebs., 1894, PWRE, I. 1-2, *col*. 2197 - 2198

12 O III. ilirskom ratu v. *Liv.* XL, 42; XLII, 26; 29; 37; 45; 48; LXIII, 9; 18 – 19; 23; LXIV, 23; 26 – 32; *App. Ill*, 9

13 O njemu v. Smith W, 1867, II:155; Münzer., 1910, PWRE, VII. 1, *col*. 248

14 *Liv. Epit.* LVI; *App. Ill*, 10

15 Za spisak vrela i literature o Daorsima v. Mesihović, 2011 E:61

16 Za spisak vrela i literature o Delmatima v. Mesihović, 2011 E:60

dužeg od jednog stoljeća oblikovao političku historiju priobalnog područja i nešto dublje kontinentalne unutrašnjosti istočne strane srednjeg Jadrana. Sve je započelo sa I. delmatskim ratom 156. – 154. god. p. n. e. Problemi sa Delmatima su počeli još 158. god. p. n. e., uslijed nedostojnog odnosa Delmata prema rimskim, isejskim i daorskim poslanicima. Prvi rimski zapovjednik u I. delmatskom ratu je bio Gaj Marcije Figul[17] (*Caius Marcius Figulus*), konzul za 156. god. p. n. e. Njega je zamijenio Publije Kornelije Scipion Nazika Korkul[18] (*Publius Cornelius Scipio Nasica Corculum*), konzul za 155. god. p. n. e. [19] II. delmatski rat iz 119. god. p. n. e. je ustvari bio segment velikog zapadnobalkanskog pohoda armije Republike, kojim su komandovali konzuli za 119. god. p. n. e. Lucije Aurelije Kota[20] (*Lucius Aurelius Cotta*) i Lucije Cecilije Metel[21] (*Lucius Caecilius Metellus*, kasnije i sa dodatnim imenom *Dalmaticus*). Trupe predvođene konzulima su iz Cisalpinske Galije prodrle u područje Japoda[22] i došle do Segestike, a onda je Metel produžio sve do Salone, opljačkavši zemlju Delmata. [23] U III. delmatskom ratu (od 78. do 76. god. p. n. e.) trupe Republike je predvodio Gaj Koskonije[24] (*Caius Cosconius*), pretor za 89. god. p. n. e. Koskoniju su trebale pune dvije godine da umiri Delmate i da povrati Salonu.[25]

Za rimsko – delmatske ratove je posebno značajan bio kontinuirani sukob koji je započeo 50. god. p. n. e. za vrijeme Cezarovog prokonzulata nad Cisalpinskom Galijom i Ilirikom, [26] a vezano za liburnsko – delmatski spor oko Promone.[27] To je otpočelo 15- godišnji rat,

---

17 O njemu v. Smith W, 1867, II:150; Münzer., 1930, PWRE, XIV. 2, *col*. 1557 - 1559

18 O njemu v. Smith W, 1867, III:751; Münzer., 1900, PWRE, IV. 1, *col*. 1497 - 1501

19 O I. delmatskom ratu v. *Polyb.* XXXII, 9; 13; *Liv. Epit.* XLVII; *App. Ill*, 11; *Flor.* II, 25

20 O njemu v. Smith W, 1867, I:867; Klebs., 1896, PWRE, II. 2, *col*. 2485

21 O njemu v. Smith W, 1867, II:1058; Münzer., 1897, PWRE, III. 1, *col*. 1212 - 1213

22 Za spisak vrela i literature o Japodima v. Mesihović, 2011 E:60

23 O II. delmatskom ratu v. *App. Ill.* 10; 11

24 O njemu v. Smith W, 1867, I:863; Münzer., 1901, PWRE, IV. 2, *col*. 1667 - 1668

25 O III. delmatskom ratu v. *Eutrop*. VI, 4

26 Gaj Julije Cezar (*Caius Julius Caesar*) je prokonzulsku dužnost nad Cisalpinskom Galijom i Ilirikom u mandatnom trajanju od 5 godina dobio na osnovi *lex Vatinia* iz 59. god. p. n. e. Odmah po okončanju svoga konzulata iz 59. god. p. n. e. Cezar je otišao za svoje mandatne oblasti. Na osnovi sporazuma u Luki iz proljeća 56. god. p. n. e. prvi triumviri Pompej (*Cn. Pompeius Magnus*), Cezar i Kras (*Marcus Licinius Crassus*) su postigli dogovor u koji je uključena i saglasnost vezana za produljene navedenog Cezarovog prokonzulata na još 5 godina. Cezarov I.mandat je isticao sa 31. XII. 54. god. p. n. e., dok je novi II. produženi mandat trajao do 31. XII. 49. Triumvirska koalicija je uspjela da na komicijama uz ostale zaključke sporazuma iz Luke progura u toku 55. god. p. n. e. i produženje Cezarovog prokonzulata. Cezar je ubjedljivo najveći dio svoga mandata potrošio na poslove u Cisalpinskoj i Narbonskoj Galiji, osvajanje Kosmate Galije i eskurze preko Rajne i u Britaniju. Zbivanja u Iliriku i Jadranu je prepuštao uglavnom svojim legatima. Cezar je dva puta aktivnije posvećivao pažnju ilirskim pitanjima svoga mandata. Prvi put je on u Iliriku boravio 57/56. god. p. n. e., a druga posjeta se datira u 54. god. p. n. e., i bila je izazvana upadima Pirusta (koji su prebivali u zaleđu Skadarskog jezera i u sjevernoj Albaniji). *Caes. de bell. gall.* III, 7; V, 1. Za spisak vrela i literature o Pirustima v. Mesihović, 2007:19 – 23; Isto, 2007 A:54 – 56;

koji je obilježen nizom pohoda i konflikata, u kojima su Rimljani znali doživjeti i teške poraze. Jedan dio ovog 15-godišnjeg perioda, i to pohodi konzula za 58. god. p. n. e. Aula Gabinija[28]/*Aulus Gabinius* iz 48. – 47. god. p. n. e.[29] i konzula za 47. god. p. n. e. Publija Vatinija[30]/ *Publius Vatinius* iz 45. god. p. n. e.,[31] su predstavljali i jadransko bojište II. rimskog građanskog rata (49. – 45. god. p. n. e.) između cezarovaca i tradicionalističko – pompejanske frakcije. U ovom periodu Delmati su (koji su se od ranije nalazili u sukobu sa Cezarom) zauzimali anticezarovsku stranu. U toku ovih godina vodile su se teške borbe pompejevaca, republikanaca i pojedinih ilirskih naroda, prvom redu Delmata na jednoj strani i procezarovskih i uopće provincijskih snaga koje su se oslanjale na Salonu i Epidaurum.[32] Najžešće borbe vođene su u periodu 49-47. god. p. n. e.[33] Delmati su nakon Cezarovog umorstva za martovskih ida 44. god. p. n. e., teško porazili i senatora Balbija.[34] I nakon poraza prvo tradicionalističko – pompejanske, a kasnije republikanske frakcije Delmati se nisu smirivali, pa su i drugi triumviri[35] na njih slali vojsku, npr. 39. god. p. n. e.

---

[27] *App. Ill*, 12. Gorje između Knina i Drniša, istočno od Krke i danas se naziva Promina. O lokaliziranju Promone v. Zaninović, 1996:248-258

[28] O njemu v. Smith W, 1867, II:192 – 195; Vonder Mühll., 1910, PWRE, VII. 1, *col*. 424 - 430

[29] *Caes. de bell. civ*. II, 59; *App. Ill*, 12; 27; *Cass. Dio* XLII, 11

[30] O njemu v. Smith W, 1867, III:1233 – 1235; H. Gundel., 1955, PWRE, VIII A, 1, *col*. 495 -520

[31] *Cic. Ad Fam*. XI, 9 - 12; 23; 28; *App. Ill*, 13

[32] U ovom periodu se vjerojatno desio i poraz Daorsa, koji su tradicionalno bili na rimskoj, odnosno u konkretnom ratu cezarovskoj strani i razaranje njihovog središta Daorsona. *Terminus post quem* poraza Daorsa je početak građanskog rata, siječanj 49. god. p. n. e., kada se razbuktao rat širom mediteranskog svijeta, a *terminus ante quem* je proljeće 47. god. p. n. e., odnosno povlačenje Marka Oktavija, zapovjednika pompejevsko-republikanskih snaga na Jadranu (možda bi ga čak mogli i prezicnije odrediti između Gabinijevog poraza i proljeća 47. god. p. n. e. kada je bio najžešći pritisak na Salonu i Epidaurum). I nakon konačnog poraza Pompeja Delmati su se godinama još opirali Cezaru i Rimljanima. Općenito gledajući, na Cezarovoj strani (Ilirik je tada pripadao Cezaru) su se na jadranskoj obali i njenom zaleđu nalazili oni elementi koji su i inače bili lojalni Rimskoj državi, odnosno trenutnoj rimskoj upravi na istočnom Jadranu čiji je reprezent bio Cezar. U prvom redu tu u obzir dolaze rimsko-italske zajednice naseljene na spomenutom prostoru, ali i one domorodačke zajednice koje su se i do tada oslanjale na rimsko prisustvo. S druge strane, oni elementi, u prvom redu Delmati, čiji je odnos prema rimskom prisustvu na istočnom Jadranu upitan, sumnjiv pa i otvoreno neprijateljski iskoristili su građanski rat i stavili se prirodno na protivnu stranu u odnosu na Cezara, jer je on za njih predstavljao rimsko prisustvo i vladavinu na «njihovom» području. Delmati su se uostalom od ranije i zbog slučaja grada Promone nalazili u ratu sa Cezarom i stali bi na stranu ili podržali bilo koga samo da je protiv Cezara. Oni su tako pomaganjem Pompejevaca i napadima na položaje cezarovaca ustvari išli za ostvarivanjem svojih ciljeva i interesa, a to je smanjivanje rimskog prisustva.

[33] (o borbama na sjevernom i srednjem Jadranu i njegovom neposrednom zaleđu za vrijeme građanskog rata v. Tomić, 1885:189; 199; Bojanovski, 1988:39-40; Marić, 1989:59; Zaninović, 1996:211; Isto, 1998:40-42; Isto, 1999:214-215; 218; Šašel Kos, 2004:161-166; Isto, 2005:335 – 374 –prilično detaljan i dobar analitički prikaz).

[34] *App. Ill*, 13. Možda je riječ o Apijanovoj korupciji imena *Balbinus* ili *Balbus*. U tom slučaju u obzir dolazi više osoba za identifikaciju (*L. Saenius? Balbinus, T. Ampius Balbus, M. Atius Balbus, L.Cornelius Balbus, Nonius Balbus*). O tome v. Smith W, 1867, I:454 – 458; Klebs-P. v. Rohden. - Gensel, 1896, PWRE, II. 2, *col*. 2818 - 2822

[35] II. triumvirat su tada činili Gaj Julije Cezar Oktavijan (*Caius Iulius Caesar Octavianus*), Marko Antonije (*Marcus Antonius*) i Marko Emilije Lepid (*Marcus Aemilius Lepidus*).

pod zapovjedništvom Gaja Azinija Poliona[36] (*Caius Asinius Pollio*, konzula za 40. god. p. n. e.), koji je sa vojskom uspio povratiti Salonu (koju su Delmati bili ranije zauzeli), a rat je uspješno nastavio i protiv južnih Parthena.[37]

Pored borbi na istočnoj strani srednjeg Jadrana, Republika je od kraja III. st. p. n. e. morala brinuti i o sjeveroistočnim granicama Italije. To je dovelo Republiku u sukob sa Histrima. Prvi sukob se desio već 221. god. p. n. e., ali tek je osnivanje kolonije Akvileje (što je poslužilo kao povod) dovelo do pobjedonosnog rata sa Histrima 181. god. p. n. e. Rimski zapovjednik u ovom ratu je bio pretor za 181. god. p. n. e. Kvint Fabije Buteon[38] (*Quintus Fabius Buteo*). Ipak je tek novi rat iz 178. – 177. god. p. n. e. zapečatio sudbinu Histra, njihovim potpunim porazom. Rimski zapovjednik u prvoj godini rata je bio konzul za 178. god. p. n. e. Aul Manlije Vulso[39] (*Aulus Manlius Vulso*). Rat je uspješno završio, uz mnoge ceremonijalne peripetije, konzul za narednu 177. god. p. n. e. Gaj Klaudije Pulher[40] (*Caius Claudius Pulcher*).[41] Istra je tako bila prvi dio Zapadnog Balkana koji su Rimljani stavili pod direktnu upravu. Uz Histre su rimsko oružje na ovom području osjetili i Japodi i druge ilirske i keltske zajednice prilikom jednog brutalnog rimskog upada 171. god. p. n. e. (inače ne odobrenog od Senata i rimskog naroda), kojim je zapovijedao konzul za 171. god. n. e. Gaj Kasije Longin[42] (*Caius Cassius Longinus*). Sredinom II. st. p. n. e. došlo je do sukoba i Panona sa trupama Republike koje je predvodio izvjesni Kornelije, i koji se po Rimljane završio katastrofalno.[43] Japodi i Liburni su osjetili rimsku invaziju i 129. god. p. n. e. Rimski zapovjednik je bio konzul za 129. god. p. n. e. Gaj Sempronije Tuditan[44]/*Caius Sempronius Tuditanus*, koji je više volio da krene u pohod na Japode, nego da se bavi pitanjem agrarnog zakonodavstva Tiberija Sempronija Grakha/*Tiberius Sempronius Gracchus*. [45] Početak kampanje nije bio uspješan, ali je zahvaljujući iskusnom vojnom

---

[36] O njemu v. Smith W, 1867, III:437 – 439; P. v. Rohden., 1896, PWRE, II. 2, *col*. 1589 - 1603

[37] *App. de bell. civ.* V, 75; *Cass. Dio* XLVIII, 41, 7; *Flor.* II, 25; *Serv. ad Verg., Buc,* IV, 1; VIII, 12; Smith W., 1867, III:438; Šašel Kos, 1999 A:258 i fus. 21

[38] O njemu v. Smith W, 1867, I:519; Münzer., 1909, PWRE, VI. 2, *col*. 1761

[39] O njemu v. Smith W, 1867, III:1286; Münzer., 1928, PWRE, XIV. 1, *col*. 1214 - 1215

[40] O njemu v. Smith W, 1867, I:769; Münzer., 1899, PWRE, III. 2, *col*. 2855 - 2856

[41] *Polyb.* XXV, 4; *Liv.* XL, 26; XLI, 1 – 14; Stipčević, 1989:46 - 47

[42] O njemu v. Smith W, 1867, I:625; II:798; Münzer., 1899, PWRE, III. 2, *col*. 1726

[43] *App. Ill*, 14. U obzir za pobijeđenog Kornelija dolaze : 1. Publije Kornelije Lentul/ *Publius Cornelius Lentulus*, konzul sufekt za 162. god. p. n. e. 2. Marko Kornelije Ceteg/*Marcus Cornelius Cethegus*, konzul za 160. god. p. n. e. 3. Gnej Kornelije Dolabela/*Cn. Cornelius Dolabella,* konzul za 159. god. p. n. e. 4. Lucije Kornelije Lentul Lupus/*Lucius Cornelius Lentulus Lupus*, konzul za 156. god. p. n. e. i 5. Gnej Kornelije Lentul/*Cn. Cornelius Lentulus*, konzul za 146. god. p. n. e.

[44] O njemu v. Smith W, 1867, III:1182; Münzer., 1923, PWRE, II A. 2, *col*. 1441 - 1443

[45] *App. de bell. civ.* I, 19. O životu, djelatnosti i zakonodavstvu Tiberija Sempronija Grakha v. Mesihović, 2011 D, 200 - 428

tribunu Decimu Juniju Brutu Kalaiku[46] (*Decimus Junius Brutus Callaicus*) rat završen odlučnom rimskom pobjedom. Armija Republike je uspjela prodrijeti kroz japodsko područje sve do rijeke Krke (fl. *Titius*) i tako poraziti i Liburne. U ovom pohodu su poraženi i keltski Taurisci.[47] Apijan uz Tuditana kao rimskog zapovjednika spominje i izvjesnog Tiberija Panda/*Tiberius Pandusa*, možda Tuditanov legat.[48]Sa početkom III. rimskog građanskog rata, Japodi su nanijeli i težak poraz tadašnjem prokonzulu Cisalpinske Galije Decimu Brutu.[49] Po Apijanu (*Ill*. 18) onostrani Japodi,[50] „snažni i divlji narod" su odbili Rimljane dvaput u periodu od 20 godina (unazad početka Oktavijanove kampanje na njih 35. god. p. n. e.) i ugrozili rimske kolonije Akvileju i Tergestu.

Iz ovog kraćeg pregleda jasno je da je ilirsko područje, preciznije rečeno njegove priobalne zone i bliža kontinentalna unutrašnjost, predstavljalo vrlo aktivno bojište za vrijeme druge polovice Srednje Republike i u toku Kasne Republike. Na osnovi izvornih podataka, jasno je da je borbena pozicija suprotstavljenih strana više – manje bila jednolična, odnosno armije Republike su kao po pravilu (bez obzira koji izgovor koristili) bile u napadačkim formacijama i izvodile su ofanzive na ilirsko – balkansko područje. Po tome su ovi ratovi za domorodačke politije bili uglavnom odbrambenog karaktera. Iako su trupe Republike u većini slučajeva znale odnijeti velike i blistave pobjede, ipak su doživljavale i teške poraze (posebno je ilustrativan poraz Aula Gabinija). Otpor domorodačkih politija ilirsko – balkanskog svijeta, je uporeďujući sa drugim euro-mediteranskim zajednicama koje su imale tu nesreću da na sebi osjete rimsko oružje, ipak spadao u one najžilavije, najdugotrajnije i najsnažnije. O značenju ovog bojišta za Republiku dovoljno govori činjenica da se protiv ilirsko – balkanskih zajednica kao po pravilu šalju armije kojima zapovijedaju konzuli, znači najviši državni izvršni funkcioneri.

1.2 Konačno osvajanje Ilirika

I nakon dva stoljeća turbulentnih odnosa sa Republikom, sudbina ilirskog svijeta (njegove nezavisnosti i dotadašnjeg načina života) je konačno riješena za Oktavijana Augusta.[51]

[46] O njemu v. Smith W, 1867, I:509 – 510; Münzer., 1918, PWRE, X. 1, *col*. 1021 - 1025

[47] *Liv. periochae* 59; *App. Ill.* 10.; *Plin. NH*, III, 129; *CIL* V, 8270 = *CIL* I, 652a (p 725, 834, 926) = *CIL* V, *39 (p 94*) = AE 1908, 80 = AE 1908, +00251 = AE 1909, 36 = AE 1991, 766 = AE 1999, 692 = AE 2002, +00509 Aquileia;

[48] The Land Between, 2008:46

[49] *App. Ill*, 19; Šašel Kos, 1999:259

[50] Za Apijana, odnosno njegovo vrelo, «Alpe» (koje služe kao distinkcija za prepoznavanje i identificiranje onostranim/transalpinskih Japoda) su u konkretnom opisu Oktavijanovog zaposjedanja zapadnog Balkana dinarski planinski lanac a ne neka posebna planina. Mesihović, 2007:428 – 429 i fus. 237; Isto, 2011:202 – 205 i fus. 564

[51] U nominiranju prvog rimskog cara – princepsa opredijelilo se za varijantu u kojoj se on naziva Oktavijan, sve do početka uvoďenja principata na januarskoj sjednici 27. god. p. n. e., kada je dobio i ime *Augustus*. Za razdoblje od 27. god. p. n. e. koristi se ime August.

Ilirsko pitanje, a posebno ratni odnosi sa Delmatima i Japodima koji su bili otvoreni još iz vremena Cezara i početaka III. rimskog građanskog rata, izbilo je u prvi plan za Oktavijana i njegovu frakciju nakon što su riješeni unutarnji sukobi i odnosi moći na zapadu rimskog svijeta. Do zaključno sa 36. god. p. n. e. Oktavijan je uz pomoć svojih suradnika pod svoju kontrolu stavio sve zapadne provincije (eliminirajući sa političko – vojne pozicije Seksta Pompeja i triumvira Lepida). U Italiji je, zahvaljujući svojoj supruzi Liviji, vodio politiku sporazuma sa tradicionalnim nobilitetom tako šireći opseg pristalica svoje politike i ujedno stabilizirajući svoju vlast. Još od Sporazuma iz Brundiziuma (septembar 40. god. p. n. e.), Oktavijan je dobio interesnu sferu u koju je spadao veći dio ilirskih zemalja, zapadno od Skodre.[52] I nakon 36. god. p. n. e. ilirske zemlje su se našle uklopljene u primarne strateške zamisli oktavijanovske frakcije. Ustvari istočnojadranske ilirske oblasti su bile i jedino područje nad kojim je Oktavijan teorijski imao mandat, a koje su se jednim svojim dijelom neprijateljski držale prema njemu.[53] I 35. god. p. n. e. je pokrenuta velika Oktavijanova «ilirska» kampanja koja se odvijala u više faza i zahvatila je jedno široko područje od alpskih oblasti do dunavskih predjela.[54] Kampanja od 35. do 33. god. p. n. e. je bila ustvari

[52] *Liv.* epitome, CXXVII, 5; *Plut. Ant.* 30; *App. de bell. civ.* V, 65; 75; *Cass. Dio* XLVIII, 28, 4; Tomić, 1885:276; Maškin, 1951:290; Papazoglu, 1969:142, fus. 182; Šašel Kos, 1999 A:258-259; 262.

[53] Borbene operacije velikog stila je bilo za očekivati i iz drugih razloga. Činjenica je da je Oktavijanu trebala velika pobjeda u vanjskim ratovima, sa zaposjedanjem teritorija (do tada su se njegove trupe uglavnom borile u okviru faza III. rimskog građanskog rata), Pošto je sukob sa Markom Antonijem bio pitanje samo vremena, Oktavijan je morao da pojača svoje pozicije na Balkanu, na kojem su se trebale voditi odlučujuće borbe. Samim tim je potencijalna ilirska prijetnja morala biti potpuno eliminirana, kako se ne bi ponovila situcija iz vremena II. građanskog rata kada su cezarovci imali velikih problema sa tradicionalističko – pompejanskim snagama na jadranskom ratištu, između ostalog i zbog neprijateljskog držanja Delmata. Zauzimanjem južne Ilirije osiguravano je i sjeverno krilo u očekivanom ili pretpostavljenom sukobu sa Antonijem i Kleopatrom. Pobjedom nad Japodima, pojedinim alpskim i zapadnopanonskim zajednicama nastojala se osigurati i sjeveroistočna granica Italije, kako bi se izbjegle sve eventualne neugodnosti (upadi Japoda, Norika, Dačana...itd...) u slučaju rata sa Antonijem i Kleopatrom. Naravno, trebalo je i kazniti Delmate i druge nepokorne Ilire (Japodi i Liburni) zbog svih problema koje su nanijeli Rimljanima u posljednjih 15 godina. *Cass. Dio* XLIX, 34, 2. Zaposjedanjem kontinentalne unutrašnjosti Rimljani bi stvorili pretpostavke i za prodor u Podunavlje. Oktavijan je nakon zauzimanja Sicilije i otpadanja Lepida raspolagao i sa golemom vojskom koju je trebalo «zaposliti» novim ratom i motivirati plijenom. *Vell.* II, LXXVIII, 2; *App. de bell. civ.* V, 128. Motivi velike kampanje od 35. do 33. god. p. n. e. moguće je da su imali i ekonomsku prirodu, odnosno želju oktavijanske frakcije da dođe u posjed resursa Zapadnog Balkana, čiji su bogati izvori plemenitih i drugih metala bili poznati Italicima još iz ranijih stoljeća. O motivima Oktavijana za pohod na Ilire v. Šašel Kos, 2005:397 – 399; 458 – 462; 463 – 464.

[54] O vrelima za Oktavijanovu kampanju od 35. do 33. god. p. n. e. v. *App. Ill.* 16-28; *App. de bell. civ.* V, 145; *Cass. Dio* XLIX, 34, 2; 35-38; 43, 8; *Plin. NH* VII, 148; *Svet. Aug.* 19 - 20; 22; *Vell.* II, LXXVIII, 2; XC, 1; *Res Gestae*, V, 29; *Flor.* II, 23----ovaj Florov odjeljak naziva se *Bellum Illyricum*, ali je po sadržaju nesumnjivo riječ o Oktavijanovim borbama sa Japodima 35 god. p. n. e. i to konkretno za Metulum (vrlo je sličan *App. Ill.* 19-20-- opisu borbi za Metulum); *Eutr.* VII, IX; *Sex. Aur. Vic. epi.* I, 7. O Oktavijanovoj kampanji v. Zippel, 1877:225-235; Tomić, 1885:281; Vulić, 1903; Isto, 1907:1-36; Isto, 1933; Isto, 1934; Swoboda, 1932; Josifović, 1956; Papazoglu, 1969:259-260; Pašalić, 1975:398-407; Barkóczi, 1981:88; Stipčević, 1989:48 - 49; Bojanovski, 1988:42-48; Zaninović, 1994:46-47; Isto, 1999:214-215; Šašel Kos, 1997; Isto, 1999 A (posebno obratiti pažnju na fus. 4 i 5 u kojima je navedena bibliografija relevantna za ovo pitanje); Isto, 2004:166; Isto, 2005:393 - 471; Isto, 2005 A:434-435; Olujić, 1999-2000; Isto, 2003; Wilkes, 2001:210 (Delmati); 214 (Japodi); 219 (Segestika); Mirković, 2003:37–38; Bilić-Dujmušić, 2004; Mesihović, 2007:248 - 268; Isto, 2011:34 – 47.

skup niza operacija koje su izvođene protiv domorodačkih zajednica zapadnog Balkana, zapadnog dijela panonskog bazena i dijela alpskog pojasa.[55] U alpskom pojasu su vođene operacije protiv Salasa, koje je pobijedio Marko Valerije Mesala Korvin, vjerojatno 34. god. p. n. e. [56] Inače ova kampanja uključuje iznimnu aktivnost i na alpskom pojasu, prilikom čega su zahvaćeni Karni i keltski Taurisci.[57] Vjerojatno u ovom periodu je i konačno stavljena tačka na gusarstvo sa istočne strane Jadrana, koje se ponovo javilo uslijed nesigurnosti i kaosa izazvanih II. i III. građanskim ratom. Tako su radi prakticiranja gusarstva vrlo surovo i oštro kažnjeni Melitenjani[58] (stanovnici Mljeta), Korkirani (stanovnici Korčule),[59] kao i Liburni[60] kojima su oduzeti brodovi.[61] Glavni udar 35. god. p. n. e. je sa sjeveroistoka Jadrana bio usmjeren na Japode.[62] Pojedina japodska plemena kao Moentini i Avendeti su se Oktavijanu predala bez borbe. Arupini, najratoborniji i najbrojniji od svih Japoda, su se isto potčinili Oktavijanu. Sa onostranim Japodima, Oktavijan je imao dosta posla. Nakon što su zauzele naselje Terponus, Oktavijanove legije su napredovale do Metuluma, koje je bilo središnje japodsko naselje. Oko i za Metulum vodile su se teške borbe, ali na kraju je i ovo japodsko naselje zauzeto i razoreno. Ubrzo su poraženi i praktično uništeni i japodski Poseni, koji su se izgleda prvo potčinili Oktavijanu a onda se pobunili. Sa njima se obračunao Marko Helvije (*Marcus Helvius*). Nakon pobjede nad Japodima, posebno onim onostranim, fokus operacije usmjerio prema Segestici (zona u kojoj je kasnije iznikla antička Siscia/Siskia) i prema nekim drugim panonskim narodima u tome dijelu šireg savskog područja. I ovom prilikom Oktavijanove legije su bile uspješne i zaposjele su bitno čvorište utoka rijeke Kupe u Savu. Oktavijanov odlazak sa tek okupiranog područja, pokušali su iskoristiti Segeščani. Zato se on morao povratiti, ali kada je došao saznao je da je pobunu već ugušio ostavljeni garnizon u Segestici/Siskiji pod zapovjedništvom Fufija Gemina (*Fufius Geminus*).

O teškoći borbi i žilavosti otpora Ilira dovoljno govori podatak da je sam Oktavijan dva puta bio ranjen (prvi put kod Metuluma, a drugi put kod Setovije). Kod Promone je Oktavijan naredio i izvođenje decimacije jedne kohorte, kao i njeno dalje kažnjavanje, radi toga što je napustila svoje pozicije uslijed delmatskog napada. Vjerojatno je za Oktavijanove ratove u ilirskim zemljama vezan i slučaj navodnog pokušaja ubojstva Oktavijana od strane jednog pripadnika «Ilirske vojske» (*ex Illyrico exercitu*), odnosno rimskih snaga koje su tada boravile u ilirskim zemljama. *Svet. Aug.* 19.

[55] I sam Oktavijan nije kontinuirano boravio na ratištima, nego je više puta boravio u Rimu, praveći pauze, pa je tako odsustvovao sa zapadnog Balkana nakon pobjede u ratu za Segestiku 35. god. p. n. e., i na prijelazu 34. u 33. god. p. n. e.

[56] *App. Ill.* 17; *Cass. Dio* XLIX, 38, 3

[57] *App. Ill.* 16

[58] Kod Apijana u obliku „... Μελιτηνοὺς...“.

[59] Kod Apijana u obliku „... Κορκυρηνούς ...“.

[60] Kod Apijana u obliku „... Λιβυρνῶν ...“.

[61] Moguće je da je ovo bilo djelo M. Vipsanija Agripe, za kojeg Kasije Dion kaže da je započeo operacije u Iliriku. (XLIX, 38, 3). O tome v. Mesihović, 2007:267, fus. 60

[62] Kod Apijana u obliku „...Ἰάποδες ...“.

Ovaj put Rimljani su došli ne samo da pobijede i uzmu ratni plijen, nego da i trajno ostanu. Sljedeće godine na red su došli Delmati,[63] i to upadom sa sjevernog pravca prema Promoni i odatle dalje u delmatsku unutrašnjost. Delmati su primijenili strategiju kombinacije utvrđivanja u gradinskim naseljima i primjene gerilsko – partizanskog načina ratovanja. I pored otpora velikog broja delmatskih boraca predvođenih vojskovođom Verzom, Promona je ipak bila prisiljena da se preda. Oktavijanove legije su nastavile napredovanje i zauzele su naselja Sinodium i Andetrij, i pored napada delmatskih „partizana“ kojima je zapovijedao drugi domorodački vojskovođa Testimos. Posljednja linija delmatske odbrane je bilo utvrđeno naselje Setovija, koju su oktavijanovske trupe opkolile. Oktavijan je morao napustiti opsadu (da bi primio novo konzulstvo za 33. god. p. n. e.[64]) i Statiliju Tauru (*Statilius Taurus*) je bilo prepušteno zapovjedništvo nad trupama na terenu. Nakon privremenog odsustva Oktavijan se vratio na ratište početkom 33. god. p. n. e. Pošto je u Setoviji, uslijed dugotrajne opsade, zavladala glad, delmatski branioci su se predali. I tako su se čim se Oktavijan vratio, Delmati njemu predali. Uvjeti nametnuti Delmatima su bili dosta teški, pa su se oni morali obavezati da će plaćati poreze (uključujući i zaostale namete), predati orlove koje su oduzeli Gabinijevim trupama i na kraju kao garanta svoje poslušnosti „veličanstvu rimskog naroda“ predati 700 mladića kao taoce. Ovaj put je Oktavijan potpuno porazio jedan prkosni ilirski narod, koji je od 156. god. p. n. e. oružanim putem pružao otpor Rimljanima i bio kao neka vrsta kamenčića koji žulja imperij rimskog naroda na istočnom Jadranu.

Nakon sloma odbrambene barijere koju su skoro stoljeće i po činili Japodi i Delmati, rimskoj ekspanziji je konačno otvorena i ilirska unutrašnjost koja je do sada bila van dometa rimskih legija. I tako su krajem zime 33. god. p. n. e. kraci velike Oktavijanove ofanzive zahvatili i one ilirske narode koji, zahvaljujući beskompromisnom otporu Delmata i Japoda, sve do te 33. god. p. n. e. nisu imali iskustvo prisustva rimske vojske na svojim matičnim teritorijima. Naravno, i rimske armije su sada ulazile u područje u kojem do sada nisu dejstvovale. Riječ o zemlji izrazito brdsko – planinskog karaktera (uključujući i mnoge usjeke i prelaze) sa gustim i nepreglednim šumama i nizom utvrđenih naselja, sa zajednicama na nižem nivou općekulturnog razvitka. Ali i pored toga, rimska vojna mašinerija se pokazala, kao uostalom u mnogo puta u dotadašnjoj historiji, kao sposobna da svlada sve prepreke i da napreduje i u zemlji sa otežanim pristupom i zbog konfiguracije terena i zbog slabije saobraćajne mreže. Nakon Delmata, Oktavijanove legije pokrenute su na područje naroda koji Apijan naziva Derbanoi,[65] koji su mu se predali uz izručenje talaca, snabdijevanje trupa i isplatu danka. Spomenuti Derbanoi su možda Deuri, mali

[63] Kod Apijana u obliku „... Δαλμάται ...“.

[64] *App. Ill.* 27; *Cass. Dio* XLIX, 43, 6

[65] Kod Apijana u obliku „... Δερβανοὶ ...“.

narod iz salonitanskog konventa koji spominje Plinije Stariji. [66]Apijan dalje samo kaže da su se u na isti način kao i Derbanoi, Oktavijanu prilikom njegovog napredovanja sporazumno predali i drugi narodi, ali ih on više ne specificira poimenično. Možda je riječ o Dicionima, Sardeatima i Mezejima.[67] Oktavijanove legije su nastavile napredovanje i preko središnje i Gornje Bosne gdje su možda potčinile i Deretine, i sigurno slomile otpor moćnih Dezitijata.[68] Iz Gornje Bosne su vodile komunikacije i prema srednjem Podunavlju, pa je moguće da je moćna Oktavijanova armija krenula i prema sjeveru, i da je (sudeći po podatku Kasija Diona L, 24, 4) u toku 33. god. p. n. e. izbila i na Dunav. Ugrubo gledano, Oktavijanove trupe su se u povratku kretale više istočnije u odnosu na smjer prodora. Pratio bi se tok rijeke Drine, pa se prodrlo u područje današnje jugozapadne Srbije a onda u zone sjeverne Albanije i doline Zete i Morače. Zatim se skretalo prema zapadu i rijeci Neretvi kako bi se stiglo u Naronu. Oktavijanova kampanja od 35. do 33. god. p. n. e. je bila veliki uspjeh rimskog oružja, jer je rimski Ilirik pomjeren u dubinu ilirskih zemalja, zahvatajući dinarski pojas i krajnja područja panonskog bazena (npr. zona Siscije). I pored pohoda prema Dunavu, vanjska granica rimskog imperija je ipak tada zacrtana na obroncima dinarskih planina koje se spuštaju u panonski bazen.[69] Osvajanje Panonije južno od Dunava ostavljeno je za naredne decenije. Apijan, odnosno Oktavijan u svojim memoarima (izvorno je riječ o Oktavijanovom govoru Senatu), daje popis niza ilirskih politija koje su potčinjene za vrijeme ove kampanje.[70] Tako se pored već navedenih naroda spominju još i

---

[66] *Plin. NH* III, 142. Domorodački narod pod imenom *Derry* (*Derrioi*) se navodi i u "Geografiji" Ptolemeja Klaudija (II, 16, 5). O Deurima i njihovom lokaliziranju u porječje Plive i šire jajačko područje v. Mesihović, 2009 B:178 – 179. Sredinom I. st. n. e. Deura je moglo biti oko 6 000 osoba. Mesihović, 2011 E. Za spisak vrela i literature o Deurima v. Arheološki leksikon BiH, Tom I, 1988:69-70; Mesihović, 2007:254 – 255 i fus. 26; Isto, 2011 E:60 - 61

[67] Za spisak vrela i literature o Dicionima, Sardeatima i Mezejima v. Mesihović, 2011 E:61

[68] O Dezitijatima, romanizaciji i municipalnoj organizaciji Gornje Bosne, kasnoj antici na istom prostoru v. Mesihović, 2007. Za spisak vrela i literature o Deretinima i Dezitijatima v. Mesihović, 2011 E:62. U popisu ilirskih i drugih naroda koje je Oktavijan potčinio u periodu od 35. do 33. god. p. n. e., a koji u svojoj ilirskoj knjizi prezentira Apijan postoji prilično velika korumpiranost imena domorodačkih ilirskih naroda. Jedan dio tih imena je prezentiran u različitim oblicima u odnosu na standardne i česte oblike koji se sreću u drugim vrelima npr. kod Strabona, Plinija Starijeg, Kasija Diona. Kod Apijana se dezitijatsko ime navodi u obliku „...Δαίσιοί ...", iako se u pojedinim izdanjima Apijanove *Historia Romana* (Apijan, 1879) nailazi i ne uobičajeni oblik Δαισιτιᾶται.

[69] Razlog da se nije tada uspostavila rimska vlast u panonskim oblastima do Dunava moguće je tražiti u obolijevanju Oktavijana, uslijed čega se i dublje prodiranje u unutrašnjost 33. god. p. n. e. završilo, a vojska preokrenula prema jadranskoj obali. *App. Ill*. 28

[70] *App. Ill*. : „16. Kada je August postao gospodar svega, on je obavijestio Senat, kao kontrast prema Antonijevoj lijenosti, da je oslobodio Italiju od divljih naroda koji su je tako često napadali. On je nadvladao Ozuaei, Parthene, Batijate, Taulante, Cambaei, Cinambri, Meromenni i Piruste u jednoj kampanji. Ali sa većim i dugotrajnijim naporom on je takođe nadvladao Dokleate, Carui, Interphrurini, Narese, Glindicione, Tauriske. On ovih naroda on je zahtijevao poreze koje oni nisu isplatili. Kada su ovi bili osvojeni, Hipasini i Besi, susjedni narodi su bili nadvladani strahom i predali su se njemu. Drugi koji su se pobunili, Meliteljani i Korkirani, koji su naseljavali ostrva i bavili se gusarstvom, on je uništio potpuno, pogubivši mladiće, a ostatak prodavši u ropstvo. On je takođe Liburnima oduzeo brodove, jer su se takođe bavili gusarstvom. Moentini i Avendeti, dva japodska plemena, koja prebivaju u Alpima, predala su se njemu kada im se približio. Arepini, koji su nabrojnije i najratobornije japodsko pleme, povukli su se iz svojih sela u njihog grad, ali kada je on stigao tamo, oni su pobjegli u šume. August je zauzeo grad, ali ga nije zapalio, nadajući se da će se oni predati,

Ozuaei,[71] sjeverni Partheni,[72] Batijate,[73] Pirusti,[74] Merromenoima (možda Melkumani?),[75] Taulanti,[76] Dokleati,[77] Naresi[78] i Glindicioni.[79] I tako je Oktavijan «…potčinio čitavu Iliriju, onu koja se odmetnula od Rimljana i onu koja prije nije bila pod njihovom vlašću ».[80] Potčinjeni ilirski narodi su više – manje sa Rimskom državom, čiji je tadašnji reprezent bio Oktavijan, sklopili ugovor (gotovo sigurno *foedus iniquum*)[81]koji su se regulirale njihove obaveze i prava u odnosu središnju i provincijsku vlast. Zavisno od odnosa i ponašanja pojedinih domorodačkih politija prema nastupajućim rimskim legijama, regulirao bi se i nivo obaveza i prava. I teorijski i praktično svaka domorodačka politija (sada u formi peregrinske *civitas*) je imala poseban ugovor. U augustu 29. god. p. n. e. Oktavijan je u tri dana (13., 14., i 15. VIII.) proslavio trostruki trijumf i to radi pobjeda u Iliriku, kod Akcija i u Egiptu. Na januarskoj sjednici Senata iz 27. god. p. n. e., na kojem je kreiran prvi Prvi sporazum kojim su i oficijelno udareni temelji principata, novog političkog sustava i uređenja Rimske države, i uprava provincija je podijeljena između Augusta i Senata. August je dobio veliki dio provincija, koje su bile na granicama, nedavno pokorene i sa većinom vojske. Teorijski gledano namjesnik tih tzv. „carskih provincija“ je bio August, ali je iz praktičnih razloga uprava nad njima bila prenesena na legate (zamjenike ili izaslanike) koje je izabirao sam August. Tzv. „senatskim provincijama“ su upravljali i nadalje po starom, republikanskom obrascu isluženi magistrati (promagistrati : prokonzuli i propretori). Prilikom Prvog sporazuma, provincija Ilirik je predana na upravu Senata. Nejasni su razlozi zbog kojih je provincija Ilirik, praktično tek ustanovljena, sa ubjedljivom većinom stanovništva na nižem nivou općekulturnog razvitka, sa otvorenim granicama i neizgrađenom infrastrukturom prepuštena Senatu. Mogući razlog je taj da je

i kada su oni to učinili, dozvolio im je da ga nasele. 17. Oni koji su mu najviše nanijeli nevolja su bili Salasi, transalpinski Japodi, Segestani, Delmati, Dezitijati i Panoni....”

71 Kod Apijana u obliku „...᾽Οξυαίους ...“.

72 Kod Apijana u obliku „... Περθεηνάτας ...“.

73 Kod Apijana u obliku „... Βαθιάτας ...“.

74 Kod Apijana u obliku „... Πυρισσαίους ...“.

75 Kod Apijana u obliku „... Μερομέννους...“.

76 Kod Apijana u obliku „... Ταυλαντίους ...“.

77 Kod Apijana u obliku „... Δοκλεᾶταί ...“.

78 Kod Apijana u obliku „... Ναρήσιοι ...“.

79 Kod Apijana u obliku „... Γλιντιδίωνες ...“.

Za spisak vrela i literature o Ozuaeima, sjevernim Parthenima, Melkumanima, Dokleatima, Naresima i Glindicionima v. Mesihović, 2011 E:59 - 66

80 *App. Ill.* 28; *App. de bell. civ.* V, 145

81 *Foedus iniquum* ne tretira ugovorne strane kao ravnopravne, nego je jedna strana (i to Rimska država) hegemon, dok se ustvari prema drugoj strani definira njen nivo zavisnosti. O uređenju odnosa u Italiji u republikansko doba (do savezničkog rata 91. – 88. god. p. n. e.) v. Mirković, 2002:105 – 109.

riječ o provinciji strateškog značenja za Italiju (metropolu rimskog imperija), koja je bila njen najbliži istočni susjed.

Uostalom, i sve druge Italiji susjedne i okolne provincije su se po podjeli iz 27. god. p. n. e. našle u skupu onih provincija kojima se načelno upravljalo po tradicionalnom modelu. Cisalpinska Galija (zajedno sa Istrom) je već ranije inkorporirana u Italiju, a promagistrati su upravljali i provincijama Narbonskom Galijom (*Gallia Narbonensis*), Sicilijom (*Sicilia*), Sardinijom sa Korzikom (*Sardinia et Corsica*), prokonzularnom Afrikom (*Africa proconsularis*), Ahajom (*Achaea*) i Makedonijom (*Macedonia*). Možda je «opkoljavanjem» Italije sa provincijama kojima se (bar formalno) upravlja po starom modelu, August želio da pokaže Senatu i rimskoj javnosti kako se on iskreno zalaže za institucionalni poredak i da ne teži monarhiji, niti uzurpiranju previše moći.

1.3 Uspostava rimske provincijske vlasti

Republika je započela uspostavljati sustav provincija nakon I. punskog rata, kao posebni vidu uprave nad neitalskim područjima. Za većinu provincija ustanovljenih u republikansko doba (npr. Sicilija, Sardinija i Korzika, Bliža Španija, Dalja Španija, Makedonija, Afrika, Azija, Narbonska Galija, Bitinija, Kreta i Kirenajka, Sirija...) zna se vrijeme njihovog ustanovljenja. Međutim, oficijelno uspostavljanje provincije Ilirik (*Illyricum*) još uvijek se postavlja kao pitanje pred historiografiju. Razlog leži u činjenici da sačuvana i raspoloživa izvorna građa ne daje ne samo precizno nego ni okvirno vrijeme nastanka provincije Ilirik. Zbog toga su se u znanstvenoj literaturi pojavljivala najrazličitija rješenja ovog pitanja, pogotovu ako se ima u vidu da su između prve rimske vojne intervencije u balkanskim ilirskim zemljama i 27. god. p. n. e., kada je Oktavijan Ilirik predao na upravo Senatu prošla dva stoljeća. I u ta dva stoljeća su se smještali najrazličitiji datumi, pa se npr. po Zippelu, provincija Ilirik ustrojila kao stalna provincija već 118. god. p. n. e.[82] Po Mócsyu, carska provincija pod imenom Ilirik bila je konstituirana 11 god. p. n. e. uklopljavajući u sebe golemo područje koje je kasnije postalo poznato kao Dalmacija i Panonija.[83]

Već nakon I. ilirskog rata Republika je sa svojim političkim i vojnim utjecajem i odgovornošću utvrdila određene pozicije na istočnom Jadranu i istočnim jonskim obalama. Međutim, još uvijek te pozicije nisu podrazumijevale koherentnu teritorijalnu cjelinu nad kojom bi bila zavedena specifična provincijska uprava kojom bi rukovodili isluženi magistrati Republike. Sudeći po izvornim podacima, slično se dešava i nakon II. i III. ilirskog, te I., (215. – 205. god. p. n. e.) II. (200. – 197. god. p. n. e.) i III. makedonskog rata (171. – 167. god. p. n. e.), kada su armije Republike operirale u vrlo značajnim borbenim operacijama u grčko – makedonskom i ilirskom svijetu. Najvažniji trag da bi se

[82] Zippel, 1877:180 i d.

[83] Mócsy, 1974:34

detektiralo postojanje funkcionalne provincijske uprave je redovito slanje isluženih magistrata na određenu teritoriju. U cjelokupnom ovom periodu koji je završio sa likvidacijom agronidsko – ilirske države, rimsko – italske armije su u pohodima protiv domorodačkih zajednica predvodili magistrati (konzuli i pretori), a ne promagistrati. Rimski dužnosnici u Ilirik ne dolaze redovito, nego ad –hoc, po potrebi sukoba i borbi sa domorodačkim snagama. Kontinuirana uprava je uglavnom bazirana na lokalnim političkim entitetima i institucijama, bez obzira bile one domorodačko/peregrinske ili rimske. Poznata izvorna građa ne daje ni najmanju naznaku da postoji neka stalna upravna institucija namjesničkog tipa kao posredna vlast između lokalnih nivoa uprave i središnjih institucija Republike. Zanimljivo je da se i nakon 167. god. p. n. e. takva praksa nastavlja, što jasno pokazuje da pobjeda Republike u III. ilirskom ratu nije podrazumijevala i uspostavu provincije u punom kapacitetu. [84] Istra je već od pobjeda Republike u prvim decenijama II. st. p. n. e. stavljena pod nadležnost Cisalpinske Galije.

Sve do *lex Vatinia,* izvorna građa ne spominje nijednu osobu koja je bila imenovana za prokonzula Ilirika na mandatni period. Naravno sa jedne strane, to ne znači da i prije Gaja Julija Cezara nije bilo prokonzula Ilirika (i pored toga što ih u sačuvanoj građi do danas ne nalazimo). Sa druge strane imenovanje Cezara za prokonzula Cisalpinske Galije i Ilirika, po osnovi usvajanja *lex Vatinia,* ne mora automatski podrazumijevati da je tada postojala ili da je ustanovljena provincija Ilirik. To što se Cezaru prokonzulat Ilirik daje zajedno sa Cisalpinskom Galijom i to na pet godina, govori o tome da je riječ o specifičnoj, vanrednoj promagistraturi a ne o nečemu što se obnašalo redovito već neko ustaljeno vrijeme. Uz to, i Cisalpinska Galija je bila jedna posebna teritorija sa specifičnim načinom funkcioniranja, koja se ne bi baš mogla nazvati pravom provincijom. Uz to ta mandatna uprava nad Ilirikom koju je dobio Cezar se odnosila na jedan uži primorski pojas (otoci i uske zone prema moru današnje Dalmacije, Hercegovine, Crne Gore i sjeverne Albanije), u kojim su neposredno rimske pozicije i teritorije (npr. Salona, Naroda, Epidaurum, Lissum????) bile međusobno zemljišno neuvezane i ispresijecane sa teritorijima zavisnih domaćih pupit državica i saveznika (npr. Issa, Daorsi, Liburni), ali i neprijateljski ili bar prema Rimu rezerviranih političkih i vojnih entiteta. Rimski građani naseljeni na obalama Ilirika su bili organizirani u okviru svojih autonomnih jedinica. Uz to, najveći dio zemalja koje su bile uključene u sastav provincije Ilirik, prije početka Oktavijanovih kampanja nalazio van

[84] Inače potrebno je u kontekstu cjelokupnog razmatranja ovoga pitanja naglasiti da je termin «*provincia*» u početku svoga postojanja i primjene na vanitalske zemlje shvaćan i predstavljan kao okvir i zona odgovornosti magistrata i promagistrata (u vidu mandata) izabranih i određenih od rimskog naroda za upravljanje odnosima van Italije, odnosno «posjedima rimskog naroda». I tek su za vrijeme kasne Republike provincije dobile jasno definirane granice i pojam provincija se striktno odnosi na određeno područje, kao teritorijalnu sastavnicu Rimske Države, a ne samo na mandatno upravljanje. Osim toga, ne samo shvaćanje provincija, nego i njihov ustroj i struktura, pa i odnos prema Rimu, Državi i Italiji su bili drugačiji za vrijeme srednje Republike, kasne Republike (posebno nakon savezničkog rata) i za vrijeme Augusta. Tek je u januaru 27. god. p. n. e., i zvanično izvršeno reguliranje statusa provincija i njihova pozicija jasno definirana kao upravno-administrativnih i teritorijalnih jedinica Imperije. Upravo iz ove izvjesne relativnosti institucije provincije i njenog shvatanja kroz stoljeća Republike moguće je da su proizlazile i sve one nedoumice vezane za uspostavu provincijalnog ustroja na istočnom Jadranu.

okvira Rimske Države, njenog imperija i dometa. Govoreći o Iliriku, sam Cezar ga doživljava kao provinciju sa omeđenim granicama (V, 1 *Ipse conventibus Galliae citeribris peractis in Illyricum proficiscitur, quod a Pirustis finitimam partem provinciae incursionibus vastari audiebat*).[85]Međutim, ipak izgleda da se i cezarovski Ilirik, bez obzira što se već titulira kao provincija, ne bi baš mogao smatrati provincijom u punom kapacitetu (što uključuju priznat i stalni upravno-administrativni i institucionalni aparat, koherentnu teritoriju, prijestolnicu, konstantnu upravu sa namjesnicima koji nose određene titule i koji se smjenjuju po određenom pravilu i sl.). Ni u Saloni ni u Naroni, niti u drugim dijelovima rimskog gospodstva na istočnom Jadranu u doba Cezarovog prokonzulata ne postoji stalni provincijski aparat niti djeluju provincijske stalno funkcionalne institucije, što jasno ukazuje i da je Ilirik bilo u sličnom provincijskom statusu kao Cisalpinska Galija. Cezarovska provincija Ilirik je ustvari bila jedan konglomerat međusobno uvezanih rimskih i peregrinskih jedinica na različitim osnovama, odnosno zasnovan je na mreži ugovora koje je Rimska država imala sa dijelom domorodačkih zajednica u primorju istočnog Jadrana. To što su Cisalpinska Galija i Ilirik dati zajedno na mandatnu upravu ne znači i da je riječ o jednoj provinciji, odnosno da je Ilirik po automatizmu spadao pod nadležnost namjesnika Cisalpinske Galije. I Gnej Pompej Veliki je dobio tada kao prokonzul (nakon svoga konzulata iz 55. god. p. n. e.) i Španiju pod mandatnu upravu, koja se sastojala od dvije provincije. Aul Gabinije i Publije Vatinije nisu bili državni magistrati u smislu provincijskih namjesnika nego od Cezara određeni legati, kao i u slučaju Azinija Poliona 39. god. p. n. e, koji je naimenovan od triumvira Oktavijana i Marka Antonija.[86]

August je u okviru svojih reformnih zahvata kojima je uspostavljao novi režim principata posebno mjesto posvetio i uređenju provincijalnog ustroja, u kojem je do tada vladala velika šarolikost u položaju, statusu, načinu upravljanja i funkcioniranja Rimskoj državi potčinjenih zemalja. On je u okviru toga i jasno definirao položaj Italije, ali i redefinirao ulogu i status provincija smanjujući tu raznolikost čitavog niza različitih načina uprave nad pojedinim provincijama i drugim vanitalskim područjima, uniformirajući i jasno precizirajući provincijske upravne institucije. Tako su ili ukinuti razni prelazni i nedefinisani upravni oblici i statusi kao u slučaju Cisalpinske Galije[87] koja je priključena Italiji ili su se oni transformirali u jasnu cjelinu-provinciju sa svim onim što je nju po shvaćanju Augusta trebalo karakterizirati kao u slučaju Ilirika. Uostalom tek za vrijeme Oktavijanove ilirske kampanje od 35. do 33. god. p. n. e. široki pojasevi kontinentalne unutrašnjosti su pali pod rimsku vlast, te je tako Iliriku pridodato i zaleđe, pa je on tako stekao i prostorne uvjete da postane prava provincija, sa teritorijalnim kontinuitetom. I tako

---

[85] *Caes. de bell. gall.* V, 1.

[86] O Iliriku u to vrijeme v. *Caes. de bell. gall.* II, 35; III, 7; V, 1; *de bell. civ.* III, 9; 78; *de bell. Alex.* 42-44

[87] Ipak sudeći po Apijanovim podacima (u njegovim Građanskim ratovima) koji govore o Decimu Brutu i njegovom namjesništvu Cisalpinske Galije i borbama sa Markom Antonijem i zbivanjima vezanim za 44. i 43. god. p. n. e. moguće je pretpostaviti da je ova oblast ipak bila tada shvatana kao posebna provincija u pravom smislu, sve do uklopljavanja u augustovsku Italiju (zajedno sa Istrom).

je tek za Oktavijana negdje između 33. p. n. e. i 27. god. p. n. e. (kada je predana na upravu Senatu) uspostavljena provincija Ilirik u punom značenju tog pojma. To je uključivalo i svu onu sadržinu koja karakterizira jednu pravu provinciju, od uvođenja stalne namjesničke institucije i drugih stalnih (a ne mandatnih i ad-hoc) i funkcionalnih institucija na razini provincije do jasnog unutarnjeg uređenja i preciziranja mjesta koje zauzima u hijerarhiji rimske državne i teritorijalne administrativno-upravne šeme (uključujući i sustav zasnovan na peregrinskim *civitates*).[88]

U trenutku svoga konačnog jasnog upravnog i administrativnog oblikovanja i uklopljavanja u šemu rimskog provincijalnog ustroja provincija Ilirik je obuhvaćala uglavnom samo zapadni Balkan i dio krajnjeg jugozapadnog panonskog područja. Nakon 27. god. p. n. e. nove stečevine na ilirskim prostorima, posebno u panonskom bazenu su jednostavno inkorporirane u okvire provincije Ilirik koja je sada imala onaj oblik i funkciju koje joj je davao August. Na osnovi svega izrečenog moglo bi se smatrati da je provincija Ilirik koja postoji na prijelomu dviju era nastala transformacijom pretoktavijanske nedefirane i specifične ilirske provincije koja je postojala na obali istočnog Jadrana i u pojedinim dijelovima u njenom neposrednom zaleđu. Tako bi ti rimski posjedi koji su prije 35. god. p. n. e. postojali na istočnom Jadranu i zapadnom Balkanu, i koji su nazivani provincijom iako u sebi nisu sadržavali sve atribute i osobnosti jedne prave provincije, predstavljali jezgro iz kojeg se razvila provincija Ilirik iz augustovskog doba, odnosno njene kasnije izvedenice Gornji i Donji Ilirik. Naravno sada se postavlja novo pitanje kada su se ti rimski posjedi na istočnom Jadranu počeli nazivati terminom «*provincia*», koji je kako smo već istakli osvjedočen kod Cezara.

Potrebno je imati na umu da su Delmati, iako nesumnjivo praktično nezavisni prije 34-33. god. p. n. e. shvaćeno u smislu da se nisu nalazili u okvirima provincijske strukture i hijerarhije ni sa rimskim posadama i pozicijama na svojoj teritoriji, na neki način ipak bili podložni Rimskoj Državi. To bi sugeriralo Apijanovo (*Ill,* 28) navođenje da su Delmati, nakon konačnog poraza početkom 33. god. p. n. e. bili prisiljeni i da isplate danak koji su bili uskratili Cezaru, znači možda da izmire sve svoje financijske obaveze prema Rimskoj Državi od oko 50. god. p. n. e. (od kada su se nalazili u neprijateljstvu prema Cezaru i zatim triumvirima, odnosno prema samom Rimu). Ovo bi značilo da je na istočno-jadranskoj obali i njenom zaleđu postojala još od ranije neka vrsta zavisnosti i priznavanja rimskog vrhovništva koja se izražavala u isplaćivanju danka, ali ne i u uklopljavanju u provincijalnu upravnu i administrativnu šemu i ustroj. Delmati su se od 154. god. p. n. e. periodično nalazili u ovoj formi vazalstva prema Rimskoj državi i narodu, kao i neki drugi ilirski narodi u zaleđu istočnojadranske obale. I kada antički pisci govore o ratovima sa Delmatima i tim drugim narodima i zajednicama prije 33. god. p. n. e. i kažu da je došlo do rata zbog njihove «pobune», ne treba shvaćati da je riječ o pobunama klasičnog tipa.

[88] O uređenju i upravljanju provincijama unutar augustovskog sustava, a posebno o položaju upravnika provincija v. detaljno razmatranje *Cass. Dio* LIII, 12-15

Pravilnije je to razumjeti ne kao borbu protiv stranog okupatora, osvajača i zavojevača čije se trupe i pozicije te stalni upravno-administrativni aparat nalaze pozicionirani unutar njihove teritorije, nego u smislu da je riječ o uskraćivanju tih obaveza i otkazivanju poslušnosti pa i ugrožavanju rimskih interesa.[89]

1.4 Provincija Ilirik do Velikog Ilirskog ustanka u proljeće 6. god. n. e.

Sa 27. god. p. n. e. nije bio završen proces oblikovanja provincije Ilirik. Granice provincije okrenute prema panonskom bazenu su bile još uvijek otvorene. Zbog toga je i Ilirik ulazio u strateške zamisli augustovskog režima o postavljanju vanjske međe rimskog imperija na prirodne granice, u konkretnom slučaju na Dunav. Ipak radi reguliranja istočne politike, zaposjedanja Asturije i Kantabrije i osvajanja alpskih zemalja, do ponovnog skretanja pažnje na Ilirik kao zonu borbenog ofanzivnog djelovanja došlo je tek u drugoj polovici pretposljednje decenije stare ere. Veći dio domorodačkih zajednica panonskog bazena se nalazio van okvira rimskog imperija, i na njih su tada poslane armije, kojima je prvo zapovijedao Marko Vipsanije Agripa (*Marcus Vipsanius Agrippa*) a nakon njegove smrti komandu je preuzeo Tiberije Klaudije Neron (*Tiberius Claudius Nero*).[90]

Zauzimanje duboke, dinarske kontinentalne unutrašnjosti i manjih, krajnjih dijelova Panonije (zona Segestike - Siskije/Siscije) za vrijeme kampanje od 35. do 33. god. p. n. e., moralo je kao posljedicu imati i to da se uspostavi namjesnička dužnost. Od 27. god. p. n. e., i predaje Ilirika u red provincija kojima direktno upravlja Senat, ta namjesnička dužnost je sigurno popunjavanja od strane isluženih magistrata. Međutim, do sada poznata i dostupna izvorna građa, ne daje skoro nikakve podatke o osobama koje su u zvanju promagistrata upravljale Ilirikom sve do središnjih godina pretposljednje decenije stare ere. Možda bi se posrednim putem, preko konzulskih listi, moglo pretpostaviti koje su to osobe u ovom periodu obnašale prokonzulsku dužnost u Iliriku. Tako bi u obzir mogli doći sve one osobe (izuzev samoga Augusta i Agripe) koje se od 27. god. p. n. e. pa sve do sredine pretposljednje decenije stare ere. Tek se u dešavanjima iz 16. god. p. n. e. pojavljuje ime osobe za koju se sigurno zna da je obnašao funkciju prokonzula Ilirika.

[89] Potvrdu ovakvom stajalištu daje i podatak Kasija Diona, XLIX, 33, 2-3

[90] Agripa je bio najbliži Augustov prijatelj i suradnik (u ovaj red je spadao i Mecena), a od 21. god. p. n. e. i zet (oženio je Juliju Stariju). Tiberije je bio stariji sin Livije Druzile (*Livia Drusilla;* živjela prilično dugo od 30. I. 58. god. p. n. e. do 29. god. n. e.) iz njenog prvog braka sa Tiberijem Klaudijem Neronom. Livija je bila treća i posljednja Augustova supruga (od 38. god. p. n. e. do 14. god. n. e.), i zapamćena je kao inteligentna, vrlo utjecajna i vrlo moćna osoba, koja je aktivno, proniciljivo i uspješno utjecala na javni, društveni i politički život.

2. Namjesnici Ilirika do podjele provincije

2.1 PVBLIVS SILIVS NERVA

Publije Silije Nerva (*Publius Silius Nerva*),[91] konzul *ordinarius* za 20. god. p. n. e. (zajedno sa kolegom Markom Apulejom/ *Marcus Appuleius*), P. Silije Nerva je bio istaknuti zapovjednik za vrijeme Augusta, i biološki otac Aula Licinija Nerve Silijana (*A. Licinius Nerva Silianus;* konzula za 7. god. n. e.).[92] U vrelima se P. Silije pojavljuje i kao bliski prijatelj samoga Augusta.[93]P. Silije se pojavljuje vezano za borbe sa izvjesnim alpskim narodima Kamunima (*Camunni*) i Venijima/Venonetima (*Venii*/*Vennonetes*). Po Kasiju Dionu P. Silije ih je pobijedio i potčinio rimskoj vlasti. Dion u istom odjeljku govori da su Panoni zajedno sa Noricima napali Istru, ali su P. Silije i njegovi komandanti uspjeli da Norike dovoljno i uspješno da prisile na pokoravanje.[94] Sudeći po ovim podacima Kasija Diona izgleda da je P. Silije više angažiran na sjeveroistočnim granicama Italije, nego u samom Iliriku. Ipak je znakovito da Kasije Dion već u sljedećoj rečenici spominje ustanak u Dalmaciji,[95] koji bi se desio 16. god. p. n. e., i koji je bio brzo ugušen. [96] To jasno pokazuje da postoji određena veza između svih navedenih dešavanja iz 16. god. p. n. e. i P. Silija, koji je morao imati takva ovlaštenja da je mogao da sa vojskom intervenira. Uostalom tada su u Makedoniju provalili i Denteleti i Skordisci, a borbe su vođene i sa Besima i Sarmatima.[97] Pobuna u „Dalmaciji“ je bila vjerojatno motivirana ili uvjetovana i upadom Norika i Panona, te rimskim borbama sa njima, a možda i uzburkanošću na

[91] O P. Siliju v. Smith W., 1867, III:825: PIR, 1897/1898, III:245 – 246; Nagl., 1927, PWRE, III A. 1, *col*. 92 - 95

[92] Velej Paterkul je čitav odjeljak posvetio hvali A.Licinija Nerve Silijana. *Vell.* II, CXVI, 4.

[93] *Svet. Aug.* 71

[94] *Cass. Dio*, LIV, 20, 1 – 2

[95] Kasije Dion u konkretnom slučaju misli na provinciju Ilirik iz 16. god. n. e., koja obuhvata primarno dinarski pojas. Kada govori o cjelovitoj provinciji Ilirik sa prijelaza dviju era on koristi izraz „Dalmacija i Panonija“. Nejasno je da li se Dionova «Δελμάτια» odnosi na ono područje koje će u u njegovo vrijeme (kraj II. i prve decenije III. st. n. e.) biti poznato kao provincija Dalmacija ili je riječ o zemlji Delmata. Inače za razliku od našeg jezika, koji poznaje distinkciju između „delmatskog/dalmatskog“ i „dalmatinskog“, toga nema u latinskom i grčkom jeziku pa se u njima pod jednim pojmom krije sadržina i za „delmatsko“ i za „dalmatinsko“. O odnosu Kasija Diona prema imenu provincije Ilirik i distinkciji između termina „dalmatinski“ i „delmatski“ v. Mesihović, 2007:266; 268, fus. 65; 269, fus. 66; 270, fus. 69; 271 – 272, fus. 70.

[96] *Cass. Dio*, LIV, 20, 3

[97] *Cass. Dio*, LIV, 20, 3

cjelokupnoj vanjskoj liniji rimskog imperija na jugoistoku Europe. Kako izgleda pobuna se nije uspjela razviti i zahvatiti šire područje, uslijed čega je i lokalizirana i ugušena vrlo brzo. Nepoznato je gdje je izbila, zašto i ko ju je predvodio, te kako se odvijala i na koji način i sa kojim snagama je ugušena.

FONTES

1. *Cass. Dio*, LIV, 20, 1 – 2 : „Πολλὰ μὲν οὖν καὶ ἄλλα κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐταράχθη. Καὶ γὰρ Καμμούνιοι καὶ Οὐέννιοι, Ἀλπικὰ γένη, ὅπλα τε ἀντήραντο καὶ νικηθέντες ὑπὸ Πουπλίου Σιλίου ἐχειρώθησαν· καὶ οἱ Παννόνιοι τήν τε Ἰστρίαν μετὰ Νωρίκων κατέδραμον, καὶ αὐτοί τε πρός τε τοῦ Σιλίου καὶ τῶν ὑποστρατήγων αὐτοῦ κακωθέντες αὖθις ὡμολόγησαν, καὶ τοῖς Νωρίκοις αἴτιοι τῆς αὐτῆς δουλείας ἐγένοντο. Τά τε ἐν τῇ Δελματίᾳ καὶ τὰ ἐν τῇ Ἰβηρίᾳ νεοχμώσαντα δι´ ὀλίγου κατέστη...“

„Za vrijeme ovog perioda je bilo takođe i mnogo drugih uznemiravanja, Kamuni i Veniji, alpski narodi su se digli na oružje protiv Rimljana, ali su bili osvojeni i potčinjeni od Publija Silija. Panoni zajedno sa Noricima su provalili u Istru, ali potonji, nakon što su bili zaustavljeni od Silija i njegovih potčinjenih zapovjednika, su ponovo došli do sporazuma i uzrokovalo je da Norici budu subjekti iste potčinjenosti. Ustanci u Dalmaciji i Iberiji su bili ugušeni u kratkom roku.“

2. *CIL* III, 2973 = *CIL* III, 10017[98]
Nin

Aenona

P SILIO / P F PROCOS / PATRON / D D

P(ublio) Silio / P(ubli) f(ilio) proco(n)s(uli) / patron(o) / d(ecreto) d(ecurionum)

„Publiju Siliju, Publija sinu, prokonzulu patronu, odlukom vijeća dekuriona“

Nedvosmislenu potvrdu prokonzulstva P. Silija u Ilirika pruža jedan epigrafski spomenik iz Nina (*Aenona*), u kojem mu vijeće dekuriona ove liburnske zajednice posvećuje natpis. Iako datacija nije navedena, moguće je nastanak ovog epigrafskog spomenika povezati i sa

[98] Bojanovski, 1988:48-49, fus. 56; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/060327

dešavanjima iz 16. god. p. n. e. Moguće je da je P. Silije na prokonzulsku dužnost u Iliriku stupio i nešto ranije.

2.2 BELLVM PANNONICVM

Jedan od međaša razvitka provincije Ilirik desio se nakon prokonzulata P. Silija i podrazumijevao je ponovno otvaranje rimskih ofanzivnih i osvajačkih aktivnosti na prostoru Ilirika. Od 27. god. p. n. e. augustovski režim je vodio Rimsku Državu u čitav niz vrlo dinamičnih i oštrih vojnih i diplomatskih poduhvata. Sa kampanjama u Kantabriji i Asturiji konačno je Rimu potčinjena čitava Hispanija, a proširene su i granice Egipta prema jugu, dok je napad na južnu Arabiju bio neuspješan. Vojni i posebno diplomatski uspjesi slijedili su i na Istoku u Jermeniji i partskom Iranu. Sredinom pretposljednje decenije se odvijalo i pokoravanje zajednica u dubini alpskog područču, pa su 15. god. p. n. e. braća Tiberije i Druz podvlastili Rete i Vindelike. Nakon kampanje na Rete i Vindelike u Alpima i na gornjem Dunavu, logično je bilo da se nova faza realizacije strateških planova augustovskog režima preseli ponovo na područje Ilirika, konkretno u panonski bazen koji se kao široka zavala pružao između alpskog i karpatskog područja. Strateški interes Rima u tim momentima je podrazumijevao postavljanje granice na Dunav, a to se moglo uraditi samo ako se potčini čitav jedan mozaik narodnosnih zajednica koje su naseljavale porječja Save, Drave i Dunava. Kasije Dion informira da su borbe sa Panonima vođe i 14. god. p. n. e., i čiji je ishod bio povoljan za Rimljane. [99] Svi ovi činioci su vodili ka odluci da se povede velika operacija kako bi se pokorio panonski bazen. Panonski rat (*Bellum Pannonicum*) započeo je Marko Vipsanije Agripa u zimu 13/12. god. p. n. e.[100] Po Kasiju Dionu, domorodci Panonije su se prestrašili približavanjem Agripine vojske, odustali su od svojih borbenih planova . Agripa se tada vratio u Italiju, ali je u Kampaniji 12. III. 12. god. p. n. e. preminuo. Ipak to nije značilo i odustajanje od uklapanja panonskog bazena u provincijski sustav, pa je zapovjedništvo, zajedno sa Agripinom udovicom (Julija Starija, kćerka samoga Augusta; preudata za Tiberija 11. god. p. n. e.) preneseno na Tiberija Nerona. I sada započinje prelomna kampanja, i naredne godine su bile obilježene teškim i odlučnim borbama u porječjima Drave, Save i Dunava. [101] Koncentracija okršaja i otpora je

---

[99] *Cass. Dio*, LIV, 24, 3

[100] Po Kasiju Dionu (*Cass. Dio* LIV, 28, 1 - 2) tome je prethodilo iznimno uvećanje moći Agripe, koji je po povratku iz Sirije, dobio tribunsku moć (*tribunicia potestas*) na još pet godina. August je onda poslao Agripu prema panonskom bazenu sa nivoom ovlaštenja i autoriteta koji su bili veći nego što su uobičajeno posjedovali državni dužnosnici izvan Italije (namjesnici, izaslanici, specijalni zadatci, vojna zapovjedništva). Na osnovi ovoga se ne bi moglo smatrati da je Agripa bio prokonzul Ilirika u klasičnom smislu, nego se on nalazio u kontroli nad Ilirikom po posebnom, ad – hoc zadatku, a to je pobjeda i potčinjavanje panonskog bazena.

[101] O Panonskom ratu v. August, *Res Gestae*, V, 30; *Vell.* II, XCVI, 2 - 3; *Svet. Tib.* 9; možda *Flor.* II, 24; *Cass. Dio* LIV, 28; 31; 34, 3-4; LV, 2, 4; možda Frontin, II, I, 15; *Ruf. Fest.* VII, 5; *Eutr.* VII, IX; *Sex. Aur. Vic. epi.* I, 7; Papazoglu, 1969:263; Mócsy, 1974:34; Bojanovski, 1988:48 – 49; Wilkes, 2001:220; Domić – Kunić, 2006; Mesihović, 2007:268 – 275.

sudeći po podacima iz literarnih vrela bila više orijentirana na područje Donje Panonije, a Svetonije i Rufije Fest[102] navode poimenično i dva panonska naroda koja su pružala žestok otpor i to Breuke i Amantine.

Borbe su vođene otprilike do zaključno sa 9. god. p. n. e., i završile su sa inkorporiranjem i panonskog bazena u sastav provincije Ilirik i njenu upravno-administrativnu i teritorijalnu šemu i odgovarajući ustroj, a političke jedinice Panona transformisane u peregrinske *civitates*. Zanimljivo je istaći da August u svojim *Res Gestae* Tiberija u ovom ratu titulira kao svoga legata :[103] „*Pannoniorum gentes, qua[s a]nte me principem populi Romani exercitus numquam ad[it], devictas per Ti. [Ne]ronem, qui tum erat privignus et legatus meus, imperio populi Romani s[ubie]ci protulique fines Illyrici ad r[ip]am fluminis Dan[uv]i.*“ Panonski rat je imao prilične posljedice po provinciju Ilirik. Panonski rat je djelovao i na ranije Rimu potčinjene peregrinske *civitates* Ilirika, pa je došlo do nove pobune 12/11. god. p. n. e. [104] Tom prilikom su se pobunili Delmati, a ustanici su zauzeli i Salonu. Iako su u ustanku primarno učestvovali Delmati, ne bi trebalo isključiti ni učešće drugih Ilira sa dinarskog pojasa. Tiberije je bio prisiljen da vodi sinkronizirane operacije i protiv Panona i protiv dinarskih ustanika. I pored toga što je vođen paralelno sa panonskim ratom, i ovaj ustanak je ugušen bez nekih većih napora. Ova pobuna je kao posljedicu imala i jednu sistemsku izmjenu u načinu upravljanja Ilirikom, a to je da je 11. god. p. n. e. došlo do prebacivanja iz senatske u carsku nadležnost. Od tada provincijom upravlja legat Augusta propretor→ *legatus Augusti propraetore.* [105] A i uključivanje tek pokorenih panonskih zemalja u strukturu provincije Ilirik je sigurno imalo izvjesnu ulogu, u činjenici da ova provincija ostane carska, jer je nakon uključivanja panonskog svijeta prisustvo većih legijskih snaga bilo neophodno. I tako bi se tek nakon 11. god. p. n. e. konačno afirmirala carska provincijska administracija i sustav sa legatima na čelu u svom punom

[102] Rufije Fest spominje i Batona, kralja Panona (*Bathone Panonniae rege*…) kao osobu koja pruža otpor Rimljanima. Moguće je da je riječ o Batonu Breučkom, osobi koja je mnogo poznatija iz dešavanja vezanima za Veliki Ilirski ustanak, koji je bio jedan od vođa proturimskog otpora u vrijeme panonskog rata 12. – 9. god. p. n. e., ali ne bi trebalo isključiti ni mogućnost da je Rufije Fest pomiješao dešavanja i istaknute ličnosti iz panonskog rata i Velikog Ilirskog ustanka. O navedenom problemu v. Mesihović, 2011:50, fus. 159

[103] Agripa je sigurno imao specijalna ovlaštenja, a možda je i Tiberije imao posebna ovlaštenja, izvan ranga i opsega uobičajenih ovlaštenja, dužnosti i prava koja je imao provincijski legat. Ako Tiberije u ovom periodu nije bio obični provincijski namjesnik Ilirika, nego dužnosnik sa posebnim ovlaštenjima, sa velikom sigurnošću bi se moglo smatrati da je opseg tih ovlaštenja ipak bio manji u odnosu na ona prava koja je imao Agripa. Postavlja se i pitanje da li je institucija namjesnika Ilirika u tom slučaju paralelno postojala sa zapovjedništvima i ovlaštenjima koje su imali Agripa i Tiberije. Zanimljiv primjer postoji u slučaju legata propretora P.Kornelija Dolabele koji je bio namjesnik Gornjeg Ilirika/Dalmacije od 14. do 20. god. n. e., dok je istovremeno tamo boravio i Tiberijev (tada car) sin Druz (u periodu od 17. do 20. god. n. e.), a koji je imao i neka posebna ovlaštenja.

[104] O ustanku iz 12/11. god. p. n. e. v. *Liv. periochae,* 141; *Svet. Tib.* 9; *Cass. Dio* LIV, 34, 3-4; Stipčević, 1989:49

[105] *Cass. Dio* LIII, 12, 7-8; LIV, 34, 4; Arheološki leksikon BiH, Tom I, 1988, 94; Senatu su u zamjenu za Ilirik predate provincije Kipar i Narbonska Galija. Kada je to bilo za vrijeme Augustove (ili drugog cara koji je upotrebljavao augustovsku titulu/ime) vladavine, onda glasi *legatus Augusti propraetore* (Augustov legat /zamjenik propretor).

teritorijalnom kapacitetu, koja je nesumnjivo nešto baštinila i naslanjala se na senatsku provincijsku infrastrukturu.

Po Kasiju Dionu je i 10. god. p. n. e., zbog uporni rimskih zahtjeva za isplatu poreza, došlo je do nove pobune «Δελμάται“.[106] I u ovom slučaju nepoznato je da li je riječ samo o Delmatima ili o Dalmatincima (odnosno stanovnicima onog dijela Ilirika koji je te godine već bio uklopljen u provincijski sustav). Panonski rat je korespondirao i sa pobjedama i osvajanjima Tiberijevog mlađeg brata Nerona Klaudija Druza (oca Germanika i budućeg cara Klaudija) u prekorajnskoj Germaniji koja se isto odvijala od 12-9. god. p. n. e. Nakon pokorovanja panonskog bazena i postavljanja granice na Dunavu, prestalo je i kronično dizanje pobuna u ranije zaposjednutim dijelovima Ilirika. Slobodni Panoni su sigurno imali dejstvo na dizanje pobuna dinarskih Ilira, i nije začuđujuće da su sve tri pobune (16., 12/11. i 10. god. p. n. e.) bile u periodu teških borbe Rimljana i panonskih zajednica. Sada je provincija Ilirik bila više – manje i teritorijalno i upravno konsolidirana, i nastupio je 15-godišnji period unutarnjeg mira.

2.3 MARCVS VINICIVS

I nakon potčinjavanja Panona i pomjeranja granica, sada „carske“ provincije Ilirika na Dunav, nova granična linija nije bila mirna ni stabilna. Za nju je upravo u ovom razdoblju koje se neposredno nastavlja na Tiberijevo zaposjedanje Panonije, na osnovi podataka iz izvorne građe, bio zadužen legat Augusta propretor Marko Vinicije (*Marcus Vinicius*; konzul sufekt za 19. god. p. n. e.). [107] M. Vinicije je bio možda i namjesnik tek osnovane Ahaje, i to prije marta 12. god. p. n. e.[108] Određene nejasnoće vezane i za M. Vinicija i njegovo službovanje u Iliriku, ali i panonski rat od 13. do 9. god. p. n. e., unosi Flor, koji spominje izvjesnog Vinija, kojeg je August poslao da potčini Panone. Po Floru Vinije je porazio Panone i na Dravi i na Savi.[109] Možda je Vinije ustvari M. Vinicije, ali je onda

[106] *Cass. Dio* LIV, 36, 2-3. Ovaj ustanak je izgleda nastojao i da iskoristi odsustvo Tiberija (koji je tada zajedno sa Augustom boravio u Galiji) iz ilirskih zemalja i upad Dačana. Kod F.Papazoglu (1969:264) se navodi da je i 9. i 8. god.p. n. e., dolazilo do "…ustanaka Panonaca i Dalmata…", što se vjerojatno zasniva na podatku Kasija Diona LV, 2, 4, koji se nalazi u dijelu teksta posvećenom 9 god.p. n. e. Međutim, da je riječ o retrospektivnom Dionovom odnosu prema ovom podatku, koji pripada ranijim godinama jasno stavlja do znanja i sam pisac, kada kaže da je dok je njegov brat Druz bio još uvijek živ (umro nesretnim slučajem 9. god. p. n. e.) Tiberije savladao Delmate (Dalmatince?) i Panone.

[107] O njemu v. Smith W., 1867, III:1262; PIR, 1897/1898, III:435 – 436; Rudolf Hanslik., 1961, PWRE, IX A. 1, *col*. 112 – 116. Riječ je o djedu Marka Vinicija (konzul 30. god. n. e.), kojem je Velej Paterkul posvetio svoje djelo.

[108] Pretpostavka (indirektnog tipa) na osnovi natpisa Corinth-08-02, 00016 : *M(arco) Agrippae co(n)s(uli) / tert(ium) trib(unicia) potest(ate) / d(ono) d(edit) tribus Vinicia patrono.*

[109] *Flor* II, 24 : *„Pannonii duobus acribus fluviis, Dravo Savoque vallantur. Populati proximos intra ripas se recipiebant. In hos domandos Vinium misit. Caesi sunt in utrisque fluminibus. Arma victorum non ex more belli cremata, sed rupta sunt et in profluentem data, ut Caesari nomen eis qui resistebant sic nuntiaretur."* Zanimljiv je i Velejev podatak II, XCVI, 2., koji na neki još uvijek nejasan način dovodi u vezu početak panonskog rata 13/12. – 9. god. p. n. e., sa Marko Vinicijem (*Subinde bellum Pannonicum, quod inchoatum ab Agrippa, Marco Vinicio, avo tuo consule, magnum atroxque*

nejasno zašto se u Florovom djelu njemu daju zasluge za pobjede na Dravi i Savi nad Panonima, a ne Tiberiju koji je u panonskom ratu stvarno bio vrhovni zapovjednik. Moguće je da je M. Vinicije u panonskom ratu bio jedan od Tiberiju subordiniranih, ali istaknutih komandanata, i da je nakon rimske pobjede ostavljen kao legat velike provincije Ilirik. U tom slučaju bi njegov osnovni zadatak bila dalja stabilizacija novopostavljene granice i još snažnije pacifiziranje panonske populacije. U okviru održanja dunavske granice, M. Vinicije je vodio uspješne borbe i protiv transdanubijskih politija i zajednica, o čemu svjedočanstvo pruža epigrafski spomenik iz Tuskula. Možda je Flor, u svome priličnom sažimanju i ekscerptiranju vrela koja je koristio, jednostavno pomiješao pobjede M. Vinicija u Transdanubiji sa panonskim ratom, i eventualno njegovim uspjesima u ovom ratu.

FONTES

1. AE 1905, 14 = AE 1895, 122 =AE 1934, p. 36 s. n. 128[110]

Tuskul

Tusculum

CIV / VIR S F / PR AVGVSTI CAESARIS IN / RANS FLVMEN DANIVIVM / 5 M ET BASTERNARVM EXER / GAVITQVE COTINOS / S ET ANARTI / VGVSTI

*[M(arcus) Vinu]ciu[s P(ubli) f(ilius)] / [co(n)s(ul) XV]vir s(acris) f(aciundis) [pr(aetor) q(uaestor)] / [legatus pro] pr(aetore) Augusti Caesaris in [Illyrico] / [primus t]rans flumen Danivium(!) [progressus] /*5 *[Dacoru]m et Basternarum exer[citum acie] / [vicit fu]gavitque Cotinos [Osos ---] / [---]s et Anarti[os sub potestatem] / [Imp(eratoris) Caesaris A]ugusti [et p(opuli) R(omani) redegit ---]*

Na ovom epigrafskom spomeniku se navode djela M. Vinicija. Sažeta biografija M. Vinicija sadržava i informacije da je on kao legat propretor Ilirika sa vojskom prvi prešao Dunav, pobijedio Dačane i njihove plaćenike Bastarne, i da je nastavio napredovanje u dubinu Transdunabije. U toj „dubini“ je na sporazum sa Augustom i rimskim narodom „prisilio“ Kotine,[111] Ose[112] i Anartine.[113] Ipak, Rimska država, augustovski režim te i sam

et perquam vicinum imminebat Italiae, per Neronem gestum est.). O analizi Velejevog podatka v. Mesihović, 2007:273, fus. 72.

[110] Mócsy, 1974:35 – 36; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/030081

[111] Narod keltske (galske) etničke pripadnosti, naseljen u područjima današnje Slovačke. *Tac. Ger.* 43

M. Vinicije nisu iskoristili dubinski pohod kako bi ozvaničili direktnu rimsku vlast nad ovim transdunabijskim prostorima.[114]Vjerojatno bi u tome momentu to bio i prevelik „zalogaj“ za Rimsku državu koja je samo godinu – dvije ranije u provincijski ustroj uklopila panonski bazen južno od Dunava.

Da su za vrijeme Augusta rimske trupe prelazile Dunav potvrđuju i Augustove *Res Gestae* (V, 30).[115] Sudeći po kontekstu pojavljivanja u tekstu podatak se odnosi na razdoblje nakon što je Tiberije Neron potčinio Panoniju u ratu 12. – 9. god. p. n. e. Moguće je pretpostaviti da se ovo Augustovo spominjanje transdanubijskih pobjeda upravo odnosi na pobjede M. Vinicijana na Dunavu i njegov pohod u dubinu Transdunabije. Sljedeći podatak o rimskom prelasku Dunava i prodoru u dubinu Transdanubije donosi Flor (II, 29) koji spominje izvjesnog Lentula kao osobu zaduženu za borbu protiv Sarmata. Inače u ovom periodu su vođene sporadične borbe sa Sarmatima na dunavskoj granici, pa je par godina ranije Lucije Gal (*Lucius Gallus*) pobijedio Sarmate, i protjerao ih preko Dunava. [116]

2.4 MARCVS SERVILIVS

Epigrafski spomenik otkriven 1980. god. u Posuškom Gracu detektira ime još jednog legata propretora. Riječ je o izvjesnom Marku Serviliju (*Marcus Servilius*), koji je pripadao jednom drevnom rimskom gensu, iz kojeg je potekao veliki broj rimskih dužnosnika.[117] Na osnovi samoga teksta natpisa, ne bi se mogla dati preciznija datacija namjesnikovanja Marka Servilija. Nakon završetka Velikog Ilirskog ustanka, više – manje se može pratiti redoslijed legata Gornjeg Ilirika, tako da jedino doba koje ostaje na raspolaganju za legatstvo Marka Servilija jeste doba između legatstava Marka Vinicija i Valerija

[112] Narod ilirsko – panonskog „jezika“ (*Osos Pannonica lingua*), *Tac. Ger.* 43. Ovaj podatak ukazuje i na prisustvo ilirskih Panona sjeverno ne samo od Drave, nego i od Dunava. Nažalost, o ovoj enklavi Panona sjeverno od Dunava se raspolaže sa vrlo malo podataka. O ilirskom problemu i odnosu Ilira i Panona, kao njihove subkomponente v. Mesihović, 2007 A:83 – 90; 99 – 101; Isto, 2007:87 – 138. Zanimljivo je da Josip Flavije (*Bello iud*., II, XVI, 4), prenoseći govor Heroda Agripe II, Panone definira kao Ilire : „Pa Iliri, nadalje, čije se područje proteže između Dalmacije i Istera, zar se oni ne pokoravaju maloj četi od dvije legije koje im još pomažu da odbijaju napade Dačane“.

[113] Narod keltske etničke pripadnosti, ali sa izrazitim interakcijama sa dačkim svijetom. *Caes. de bell. gall.* VI, 25; *Ptol. Geo.* III, 8

[114] I pored niza uspješnih rimskih pohoda u ova transdunabijska područja, Rimljani nažalost radi sticaja nesretnih okolnosti, izuzev u Dakiji, nisu uspostavili svoju provincijsku upravu u dubini Transdunabije.

[115] *Pannoniorum gentes, qua[s a]nte me principem populi Rpmani exercitus numquam ad[it], devictas per Ti. [Ne]ronem, qui tum erat privignus et legatus meus, imperio populi Romani s[ubie]ci protulique fines Illyrici ad r[ip]am fluminis Dan[uv]i. Citr[a] quod [D]a[cor]u[m tra]n[s]gressus exercitus meis a[u]sp[icis vict]us profligatusque [es]t, et pos[tea tran]s Dan[u]vium ductus ex[ercitus me]u[s] Da[cor]um gentis im[peri]a p[opuli] R[omani perferre coegit]*.

[116] *Cass. Dio*, LIV, 20, 3

[117] O gensu Servilia v. Smith W, 1867, III:792 – 794; PIR, 1897/1898, II:225 – 229; Keune – Groag – Kind - Fluss. – Stein. - Münzer.,- PWRE, *col*. 1759 - 1822;Dodig, 2003:233 - 234

Mesalinusa. Tako bi se moglo pretpostaviti da je Marko Servilije bio guverner Ilirika u periodu 4 - 5. god. n. e., znači prije početka ustanka, sa zvaničnom titulom naziv *legatus Augusti propraetore.*

FONTES

1. Epigrafski spomenik iz Posuškog Graca[118]

M•SERVILIO•C•F CO / VIIVIR•EPVLON LEG / • PR PR / CAESARIS AVGV

M(arco) Servilio C(ai) f(ilio) co(n)[s(uli)] / VIIvir(o) epulon(um) leg(ato) / pr(o) p(aetore) / Caesaris Augu[sti]

"Marku Serviliju, sina Gaja, septemvira epulona[119], legata propretora Cezara Augusta"

Slika 2.4.1
Preuzeto iz Dodig, 2003:247, T. I, sl. 1

Za 3. god. n. e. konzuli su bili Lucije Elije Lamia (*Lucius Aelius Lamia*) i izvjesni Marko Servilije, sin Marka.[120] Nejasno je u kakvom su odnosu Marko Servilije, sin Gaja i Marko Servilije, sin Marka. Ako je riječ o grešci kod Kasija Diona u navođenju imena oca, onda bi se moglo sa više vjerovatnoće tvrditi da su konzul za 3. god. n. e. i legat propretor ista osoba. U suprotnom, ako je riječ o dvije osobe, možda su familijarno vezane. Po R. Dodigu (2003, 234) : „najvjerojatnije je Marko Servilije s posuškog natpisa identičan s konzulom iz 3. godine po. Kr. Markom Servilijem...".

[118] Dodig, 2003:233 – 234 i Tbl. I, sl. I., na str. 247.

[119] Epuloni su, u okviru rimskog religijskog sustava, bili kolegij sedmorice, i bili su jedan od četiri velika kolegija rimskih svećenika (*quattuor amplissima collegia*). Dva najvažnija su bili kolegiji pontifika i augura, a četvrti su bili quindecemviri sacris faciundis. Epuloni su bili zaduženi za organiziranje gozbi i javnih banketa za vrijeme festivala i igara.

[120] *Cass. Dio*, uvod u LV. knjigu. O njemu v. PIR, 1897/1898, II:226 - 227

Marko Servilije (legat Ilirika) bi mogao biti i unuk Gaja Servilija, triumvira *monetales* (jednog od trojice zaduženih za kovanje novca).[121]
Strateška tačka u Posuškom Gracu = u AL BiH označena kao Gradina (Grad), Gradac, Posušje, je imala dugi naseobeni kontinuitet trajanja od ranog brončanog doba pa sve do ranog srednjeg vijeka. Sudeći po nalazima, Posuški Grac je imao iznimno značenje u ranoantičkoj historiji dubljeg jadranskog zaleđa, i prije izbijanja ustanka i nakon njegovog završetka. Na njemu se nalaze rimske ruševine koje vjerojatno predstavljaju ostatke rimskog obrambenog i utvrđenog objekta, i moguće je da je imao i svoje mjesto u borbenim operacijama za vrijeme ustanka. Ako bi se nastanak natpisa M. Serviliju koji je nađen u blizini gradine na Posuškom Gracu datirao prije ustanka onda je ova tačka i prije izbijanja ustanka predstavljala važnu rimsku poziciju u Iliriku. Gradina u Posuškom Gracu se nalazi prilično u kontinentalnoj unutrašnjosti i teško bi bilo pretpostaviti da se ona nalazila u rukama Rimljana u toku cjelokupnog trajanja ustanka. Vjerojatno je ova rimska pozicija, koja je možda predstavljala jedan od Velejevih detašmana veterana, bila zauzeta u početku ustanka, moguće već u toku pokreta Batona Dezitijatskog prema Saloni. U tom slučaju Rimljani su ponovo preuzeli ovu poziciju tek za vrijeme zadnjih mjeseci ustanka, i to zahvaljujući nastupanju kolone koju je predvodio Marko Emilije Lepid.

Ako su ustanici zauzeli Posuški Grac, a suprotno tvrditi bi bilo prilično nelogično sa obzirom da su se ustanici pred Salonom mogli naći jedino ako su prije toga «očistili» zaleđe od rimskih i prorimskih posada i sastava, onda su oni morali zateći i spomenik i natpis podignut M. Serviliju, ako je on uostalom uopće i podignut prije početka rata. Radi toga se postavlja pitanje da li je tada taj kip uništen kao uostalom i drugi elementi rimskog prisustva ili su možda bili pošteđeni. Činjenica da natpis posvećen M. Serviliju nije nađen na samoj gradini navodi na pretpostavku da je on možda bio (nasilno?) uklonjen sa same gradine na kojoj bi se eventualno nalazio u okviru utvrđene rimske pozicije. Tom prilikom je spomenik uništen a sačuvao bi se samo natpis (postament) mogućeg spomenika i to bačen u okolno zemljište, odakle je slučajno iskopan 1980. god. Pošto je taj njegov, u odnosu na gradinu, eksterni smještaj (prilikom otkrivanja) posljedica nasilnog, razaračkog djelovanja postavlja se pitanje kada se to desilo. Pitanje takve datacije je vrlo teško odrediti, ali nipošto nije za odbaciti ni vrijeme ustanka, odnosno konkretnije 6. god. n. e., kada je Posuški Grac pao u ruke ustanika.[122]

Na Posuškom Gracu je nađen i jedan fragment natpisa *CIL* III 13885 (p 2328,122) posvećen Marku Emiliju Lepidu (*Marcus Aemilius Lepidus;* konzul za 6. god. n. e.), osobi koja je imala vrlo istaknutu zapovjedničku ulogu za vrijeme Velikog Ilirskog ustanka

[121] Dodig, 2003:234

[122] Općenito o Gradini u Posuškom Gracu v. Fiala, 1893:145 – 151; Fiala, 1893 A:522; Radimsky, 1893:494; Wilkes, 1969:244; Oreč, 1978:201 – 202; Bojanovski, 1988:121; Arheološki leksikon, Tom III, 1988:264; Dodig, 2003:233-234

(posebno u zadnjoj fazi rata 9. god. n. e.).[123]Epigrafski spomenik Emiliju Lepidu je postavljen nakon oficijelnog završetka Velikog Ilirskog ustanka u septembru 9. god. n. e.

2.5 MARCVS VALERIVS MESSALLA CORVINVS MESSALLINVS

Posljednji legat Augusta propretor mirnodopske jedinstvene provincije Ilirik bio je Valerije Mesalinus, konzul za 3. god. p. n. e.[124] On je bio sin vojskovođe, državnika, govornika i povjesničara građanskih ratova Marka Valerija Mesala Korvina (*Marcus Valerius Messalla Corvinus* 64. god. p. n. e. – 8. god. n. e.)[125] i Kalpurnije. Valerije Mesalinus je bio duboko uvezan sa augustovskim režimom, a našao se i u rodbinskim vezama sa vladajućom familijom. On je bio drugi muž Klaudije Marcele Mlađe (Claudia Marcella *Minor*), kćerke Oktavije (sestre Oktavijana Augusta) iz njenog prvog braka sa Gajem Klaudijem Marcelom Mlađim (*Caius Claudius Marcellus Minor*).[126] Iz ovog braka je proizašao Marko Valerije Mesala Barbatus Mesalinus čija je kćerka iz braka sa Domicijom Lepidom bila Valerija Mesalina (20. – 48. god. n. e.), treća supruga Klaudija. Valerije Mesalinus imao biološkog brata (kojeg je adoptirao brat od njihove majke) Marka Aurelija Kotu Mesalinusa Maksimusa (*Marcus Aurelius Cotta Maximus Messallinus*).[127] Valerije Mesalinus je za legata Ilirika postavljen prije 6. god. n. e., i kao osoba od iznimnog povjerenja augustovskog režima i samog Tiberija, trebao je da da značajan doprinos u predstojećem napadu na Markomaniju. Međutim, ime Valerija Mesalinusa je u historiji Ilirika zauvijek ostalo zabilježeno zbog izbijanja Velikog Ilirskog ustanka u proljeće 6. god. n. e.

---

[123] *]lio [...] / [... Le]pido* [: Patsch, 1915:32, fus. 1. i sl. 13; Wilkes, 1969:75; Dodig. 2003:234

[124] O njemu v. PIR, 1897/1898, III:369 – 370; Dorothea von Lunzer, 1955, PWRE, VIII A, 1, *col*. 159 - 162

[125] O ulozi Mesale Korvina u građanskim ratovima između 43. i 31. god. p. n. e. v. *App. de bell. civ.* IV, 38, 136; V, 102-103; 109; 112-113; *Vell.* II, LXXI, 1; *Cass. Dio* XLVII, 11, 4. Zanimljivo je da je Marko Valerije Mesala Korvin (konzul sufektus za 31. god. p. n. e. umjesto Marka Antonija) bio vrlo angažiran u vrijeme odvijanja Oktavijanove kampanje 35 - 33. god. p. n. e. i da je on bio taj koji je konačno podčinio ratoborne i nepomirljive Salase. (*App. Ill*. 17; *Cass. Dio* XLIX, 38, 3). Mesala Korvin je isto kao i Mecena imao svoj pjesnički kružok, u kojem se nalazio i Tibul. O Mesali Korvinu v. Smith W., 1867, II:1051 – 1052; PIR, 1897/1898, III:363 – 368; Rudolf Hanslik, 1955, PWRE, VIII A, 1, *col*. 131 – 157; Budimir - Flašar, 1963:294; 381 – 382; Mirković, 2003:44. Njegovom krugu, koji je ipak okupljao pjesnike slabijeg kvaliteta u odnosu na Mecenin, pripadala je i jedna pjesnikinja Sulpicija, kćerka Sulpicija Rufa, a po svoj prilici i nećaka Mesale Korvina.

[126] Njen brat je bio Augustov omiljeni sestrić Marcel (Marcus Claudius Marcellus (42. – 23. god. p. n. e.).

[127] *Vell.* II, CXII, 2 i v. Introduction u Loeb izdanje Ovidijevih *Tristia* i *Ex Ponto*, xii. O Mesali Korvinu i njegovim sinovima Mesalinusu i Koti te njihovom patronskom i prijateljskom odnosu sa Ovidijem v. Introduction u Loeb izdanje Ovidijevih *Tristia* i *Ex Ponto*, xi – xiii i Velej Paterkul, 2006:267, nap. 585 – 587. Marko Aurelije Kota Maksim Mesalinus (*Marcus Aurelius Cotta Maximus Messalin*), biološki brat Valerija Mesalinusa (ali adoptiran u gens Aurelija) je bio vrlo utjecajna osoba za vrijeme vladavine Tiberija. O njemu v. Smith W, 1867, I:868; PIR, 1897/1898, I:203-204

FONTES

Vell. II, CXII, 1 – 2 : "*Felix eventu, forte conatu prima aestate belli Messalini opus mandandum est memoriae. 2 Qui vir animo etiam quam gente nobilior dignissimusque, qui et patrem Corvinum habuisset et cognomen suum Cottae fratri relinqueret, praepositus Illyrico subita rebellione cum semiplena legione vicesima circumdatus hostili exercitu amplius viginti milia fudit fugavitque et ob id ornamentis triumphalibus honoratus est*."

"U prvom ljetu rata po svome sretnom ishodu, slučaju i pokušaju zapamćeno je Mesalinusovo djelo. Ovaj muž, plemenitiji duhom nego rodom i najdostojniji da Korvina ima za oca i da svoj nadimak ostavi svome bratu Koti, kao načelnik Ilirika sa XX. legijom polu-popunjenom zbog iznenadne pobune i opkoljen od neprijateljske vojske, u bijeg je natjerao više od 20 000 neprijatelja, te je zbog toga počašćen trijumfalnim ukrasima."[128]
U ovom podatku Velej Paterkul uz panegirik Valeriju Mesalinusu, daje i informaciju o pobjedi koju je on u ljeto 6. god. n. e. izvojevao sa polu-popunjenom XX. legijom nad ustanicima. Velej titulira Mesalinusa kao načelnika (*praepositus*) Ilirika, što ukazuje da je on bio namjesnik Ilirika. Na sličan način Velej titulira i Vibija Postumija, prvog poslijeratnog namjesnika provincije Gornji Ilirik/Dalmacije (*Vibius Postumus vir consularis, praepositus Delmatiae*).[129]Međutim, to ne znači da je oficijelni naziv namjesnika Ilirika, u periodu neposredno pred izbijanje Velikog Ilirskog ustanka i odmah nakon njegovog gušenja, bio prepozit. U kontekstu Velejevog spominjanja termin prepozit treba tumačiti u smislu općeg opisivanja upravne funkcije, a ne striktnog oficijelnog naziva. Uostalom zvanični epigrafski spomenici koji spominju namjesnike od 14. god. n. e., uvijek ih tituliraju kao legate propretore, a ne prepozite. Brojka od 20 000 ustanika koje je pobijedio Mesalinus nije nerealna.

Cass. Dio LV, 29, 1 – 3 : "Ταῖς γὰρ ἐσφοραῖς τῶν χρημάτων οἱ Δελμάται βαρυνόμενοι τὸν μὲν ἔμπροσθε χρόνον καὶ ἄκοντες ἡσύχαζον· ὡς δ´ ὅ τε Τιβέριος ἐπὶ τοὺς Κελτοὺς τὸ δεύτερον ἐστράτευσε, καὶ Οὐαλέριος Μεσσαλῖνος ὁ τότε καὶ τῆς Δελματίας καὶ τῆς Παννονίας ἄρχων αὐτός τε σὺν ἐκείνῳ ἐστάλη καὶ τὸ πολὺ τοῦ στρατοῦ συνεξήγαγε, καί τινα καὶ σφεῖς δύναμιν πέμψαι κελευσθέντες συνῆλθόν τε ἐπὶ τούτῳ καὶ τὴν ἡλικίαν σφῶν ἀνθοῦσαν εἶδον, οὐκέτι διεμέλλησαν, ἀλλ´ ἐνάγοντος αὐτοὺς ὅτι μάλιστα Βάτωνός τινος Δησιδιάτου τὸ μὲν πρῶτον ὀλίγοι τινὲς ἐνεωτέρισαν καὶ τοὺς Ῥωμαίους ἐπελθόντας σφίσιν ἔσφηλαν, ἔπειτα δὲ ἐκ τούτου καὶ οἱ ἄλλοι προσαπέστησαν."

[128] Za svoje uspjehe vezane za zapovijedanje sa XX. legijom u ovim prvim okršajima sa ustanicima, Valerije Mesalinus je tako odlikovan sa *ornamenta triumphalia*.

[129] *Vell.* II, CXVI, 2

“Dalmatinci, pritisnuti ubiranjem poreza, do sada su šutili, iako nerado. Ali kada je Tiberije pokrenuo svoju drugu kampanju protiv Germana, i Valerije Mesalinus, upravitelj Dalmacije i Panonije u to vrijeme, je poslan sa njim, vodeći sa sobom veći dio svoje vojske. Dalmatincima je bilo naređeno da pošalju kontingent, i kada su se radi ove svrhe skupili zajedno, i vidjevši snagu svojih ratnika, oni nisu više odlagali. Ali strastvenim nagovaranjem Batona Dezitijatskog, na početku se pobunila manjina, koja je porazila Rimljane koji su poslani da im se suprotstave. I onda se kao posljedica ovog uspjeha i ostatak pobunio”.

Ovaj podatak Kasija Diona spada u jedan od najbitnijih, jer direktno ukazuje i na namjesništvo tadašnje provincije Ilirik, ali i na uzroke i povod izbijanja Velikog Ilirskog ustanka. U ovom podatku se Valerije Mesalinus titulira kao arhont Dalmacije i Panonije (τῆς Δελματίας καὶ τῆς Παννονίας ἄρχων). [130] I u ovom kontekstu izraz arhont (koji se može na naš jezik prevesti kao upravitelj, načelnik) treba razumijevati u smislu općeg opisivanja, a ne oficijelne titule provincijskog namjesnika. Kasije Dion svoj iznimni opis Velikog Ilirskog ustanka daje dva stoljeća nakon je prestala postojati jedinstvena provincija Ilirik, i kada su i nazivi Gornji i Donji Ilirik odavno zamijenjeni sa terminima Dalmacija i Panonija. Radi toga Kasije Dion, u svome djelu, uvijek kada želi govoriti o jedinstvenoj provinciji Ilirik koristi kovanicu “Dalmacija i Panonija”, jer u njegovo vrijeme Ilirik počinje označavati zemljopisni prostor koji je znatno veći od onoga koji je na prijelazu dviju era zauzimala jedinstvena provincija.

Cass. Dio LV, 30, 1 – 2 : “Πυθόμενος οὖν ταῦθ´ ὁ Τιβέριος, καὶ φοβηθεὶς μὴ καὶ ἐς τὴν Ἰταλίαν ἐσβάλωσιν, ἔκ τε τῆς Κελτικῆς ἀνέστρεψε, καὶ τὸν Μεσσαλῖνον προπέμψας αὐτὸς τῷ πλείονι τοῦ στρατοῦ ἐφείπετο. Αἰσθόμενος δὲ τῆς προσόδου αὐτῶν ὁ Βάτων ἀπήντησε τῷ Μεσσαλίνῳ, καίπερ μηδέπω καλῶς ἔχων, καὶ ἐπικρατέστερος αὐτοῦ ἐν παρατάξει γενόμενος ἔπειτ´ ἐξ ἐνέδρας ἐνικήθη.”

“Kada je i Tiberije saznao o ovome, plašeći se da bi oni mogli napasti Italiju, on se povukao iz Germanije, poslavši Mesalinusa ispred i prateći ga sa većim dijelom svoje vojske. Ali Baton je saznao za ovo približavanje i iako još uvijek nije bio dobro, krenuo je da presretne Mesalinusa. Iako se dokazao jačim od Mesalinusa u otvorenoj bici, on je kasnije bio poražen radi postavljene zasjede.”

Ovaj podatak se može povezati sa Velejevim podatkom II, CXII, 2, jer govori o istom događaju. Oba podatka daju jasniju sliku šta se desilo u ljeto 6. god. n. e. u sukobu

[130] O Dionovom tituliranju Valerija Mesalinusa kao namjesnika i Dalmacije i Panonije v. Mesihović, 2007:124 - 125

pobunjene vojske koju je predvodio Baton Dezitijatski i XX. legije pod komandom Valerija Mesalinusa. Čim je saznao za ustanak velikih razmjera, Tiberije je zaključio sporazum sa Maroboudom, markomanskim kraljem. Kao prethodnicu koja je trebala da sa Dunava što je moguće brže dođe do Siscije/Siskije (ključnog grada u Iliriku) je poslao Valerija Mesalinusa sa polu-popunjenom XX. legijom. Baton Dezitijatski je prilikom napada na Salonu bio ranjen, ali je iako se nije bio u dovoljnoj mjeri oporavio, pokrenuo svoje snage prema sjeverozapadu kako bi se suočio sa namjesnikom. Valerije Mesalinus je uspio da uđe u Siskiju prije Batona Dezitijatskog, ali je ipak došlo do dvije bitke između ustanika i Rimljana (vjerojatno južno od Siskije). U prvoj bici na otvorenom (koju Velej prešućuje) su bili uspješni ustanici, a u drugoj vojnici Valerija Mesalinusa. Naravno, i u slučaju druge bitke, Velej prešućuje činjenicu da su vojnici Valerija Mesalinusa pobijedili ustanike zahvaljujući postavljenoj zasjedi, a ne u časnoj i herojskoj borbi na otvorenom polju.

Valerije Mesalinus je bio značajna osoba i nakon Augustove smrti, pa je tako uzeo učešća i u senatskim diskusijama nakon Augustove smrti, kada je iznio (prema Tiberiju laskavi) prijedlog da se treba i svake godine obnavljati zakletva na vjernost Tiberiju.[131] Mesalinus se ponovo u vrelima sreće u senatskim diskusijama nakon završetka afere vezane za smrt Germanika.[132]Tacit prenosi zanimljiv govor Mesalinusa kada se na jednoj od senatskih sjednica pretresalo pitanje da li treba zabraniti namjesnicima provincija da sa sobom vode i svoje supruge (što je bio prijedlog Aula Cecine Severa), Mesalinus je argumentirano bio

[131] *Tac. Ann.* I, 8 : "*addebat Messalla Valerius renovandum per annos sacramentum in nomen Tiberii; interrogatusque a Tiberio num se mandante eam sententiam prompsisset, sponte dixisse respondit, neque in iis quae ad rem publicam pertinerent consilio nisi suo usurum, vel cum periculo offensionis: ea sola species adulandi supererat*."

"Mesala Valerije doda da treba obnavljati svake godine zakletvu na vjernost Tiberiju. Kada ga je Tiberije upitao da li mu je on naložio da iznese taj prijedlog, odgovorio je da je to učinio po svojoj inicijativi, i da će se, u pitanjima koja se tiču države, rukovoditi samo svojim mišljenjem, makar i postojala opasnost da nekoga uvrijedi. Samo je laskanje te vrste preostalo."

[132] *Tac. Ann.* III, 18 : "*atque idem, cum Valerius Messalinus signum aureum in aede Martis Vltoris, Caecina Severus aram ultioni statuendam censuissent, prohibuit, ob externas ea victorias sacrari dictitans, domestica mala tristitia operienda. addiderat Messalinus Tiberio et Augustae et Antoniae et Agrippinae Drusoque ob vindictam Germanici gratis agendas omiseratque Claudii mentionem. et Messalinum quidem L. Asprenas senatu coram ercontatus est an prudens praeterisset; ac tum demum nomen Claudii adscriptum est. mihi quanto plura recentium seu veterum revolvo tanto magis ludibria rerum mortalium cunctis in negotiis obversantur. quippe fama spe veneratione potius omnes destinabantur imperio quam quem futurum principem fortuna in occulto tenebat.*"

"Isto tako, kada je Valerije Mesalin predložio da se u hramu Marsa Osvetnika postavi zlatni kip boga, a Cecina Sever da se podigne žrtvenik Osveti, car se usprotivio, govoreći da se takve svetinje posvećuju samo zbog pobjede nad spoljnim neprijateljem, a nesreću u kući valja prekriti velom tuge. Mesalin doda da Tiberiju i Augustu, Antoniji i Agripini treba javno iskazati zahvalnost što su osvetili Germanika, pri tome je propustio da spomene Klaudija. Lucije Asprena postavi mu pred cijelim Senatom pitanje da li je to namjerno učinio. Sada bude dopisano i Klaudijevo ime. Što god duže posmatram sadašnjost i prošlost, utoliko više uviđam kako su ljudi samo igračke u rukama sudbine i slučaja. Svako drugi bi svojom slavom, onim što se od njega očekuje, ugledom, prije zaslužio prijesto nego čovjek koga je sudbina, u potaji, čuvala za budućeg cara."

protiv Cecininog prijedloga.[133]

2.6 Veliki Ilirski ustanak od 6. do 9. god. n. e.

Početkom 6. god. n. e. započela je velika vojna operacija kojom je Rimska država namjeravala da osvoji Markomaniju, kraljevstvo sjeverno od Dunava kojim je vladao Maroboud. Osvajanjem Markomanije, bilo bi konačno zaokruženo višedecenijsko ostvarivanje strateške zamisli o utvrđivanju granice rimskog svijeta na liniji rijeka Elba (Laba) – Dunav. Za zapovjednika svih trupa u pohodu na Markomaniju je određen Tiberije, tada već (od 4. god. n. e.) Augustov usvojeni sin. Napad (sa 12 ili 13 legija i velikim brojem auksilijarnih jedinica) je trebalo izvesti iz dva pravca :

a) Gaj Sentije Saturnin (*Caius Sentius Saturninus*) je trebao prevoditi vojsku koja je trebala preko zemlje Hata, doline Majne i prolazeći kroz Hercinsku šumu da prodre na zapadna područja Markomanije.

b) Tiberije je osobno trebao predvodi napad sa obala Dunava, gdje se u prostoru između današnje Bratislave, odnosno ušća rijeke Morave u Dunav, tj. Karnuntuma i

---

133 *Tac. Ann.* III, 34 : "*mox Valerius Messalinus, cui parens Messala ineratque imago paternae facundiae, respondit multa duritiae veterum [IN] melius et laetius mutata; neque enim, ut olim, obsideri urbem bellis aut provincias hostilis esse. et pauca feminarum necessitatibus concidi quae ne coniugum quidem penatis, adeo socios non onerent; cetera promisca cum marito nec ullum in eo pacis impedimentum. bella plane accinctis obeunda: sed revertentibus post laborem quod honestius quam uxorium levamentum? at quasdam in ambitionem aut avaritiam prolapsas. quid? ipsorum magistratuum nonne plerosque variis libidinibus obnoxios? non tamen ideo neminem in provinciam mitti. corruptos saepe pravitatibus uxorum maritos: num ergo omnis caelibes integros? placuisse quondam Oppias leges, sic temporibus rei publicae postulantibus: remissum aliquid postea et mitigatum, quia expedierit. frustra nostram ignaviam alia ad vocabula transferri: nam viri in eo culpam si femina modum excedat. porro ob unius aut alterius imbecillum animum male eripi maritis consortia rerum secundarum adversarumque. simul sexum natura invalidum deseri et exponi suo luxu, cupidinibus alienis. vix praesenti custodia manere inlaesa coniugia: quid fore si per pluris annos in modum discidii oblitterentur? sic obviam irent iis quae alibi peccarentur ut flagitiorum urbis meminissent.*"

"Onda je uzeo riječ Mesalin sin, Valerije Mesalin, kod koga se osjećao odsjaj očevog besjedničkog dara, i odgovori da su mnogi stari i strogi običaji ublaženi i promjenjeni nabolje. "Rim sada ne opsjedaju neprijatelji kao nekada, provincije nisu više neprijateljska zemlja. Za isključivo ženske potrebe ne odvaja se mnogo sredstava, to ne opterećuje ni buđet njihovih muževa, a još manje saveznika. U svemu ostalom, potrebe žena iste su kao i potrebe njihovih muževa, i ne vidim čime to one ometaju poslove u vrijeme mira. Jasno je : u ratu čovjek mora da ima slobodu kretanja. Ali kada se poslije ratnih napora vrati kući, ima li ljepšeg odmora od onog koji mu pruža žena? Neke su, veliš, častoljubive ili pohlepne. Pa šta! A zar i sami magistrati nisu robovi raznih strasti? Hočemo li stoga prestati da šaljemo ljude u provincije? Kažeš da muževe često iskvare njihove rđave žene, a zar su oni neoženjeni ljudi pošteni? Nekada su prihvaćeni Opijevi zakoni, jer je to zahtijevalo vrijeme i prilike u zemlji. Kasnije su ti zakoni umjereni i ublaženi, jer se uvidjelo da je ovako bolje. Uzalud pokušavamo da naše slabosti nazivamo drugim imenima. Muškarac je kriv ako žena pređe granice. Ali nema nikakvog smisla da zbog jednog ili dvojice slabića, oduzmemo muževima njihove drugarice u dobru i zlu, i da istovremeno bića koja su po prirodi slaba napustimo i prepustimo njihovoj sklonosti ka raskoši i požudi drugih ljudi. Teško je sačuvati čistoću braka i onda kada muž stalno bdije nad njom. Šta će se desiti ako tokom više godina, živjeći gotovo kao da su razvedeni, supruzi zaborave na vjernosti? Greške do kojih drugdje može doći, treba ispravljati tako da se ne izgube iz vida skandali koji mogu izbiti u Rimu"

> Vindobone (Beč) nalazila glavna i najbrojnija koncentracija legijskih (7 ili 8 legija) i auksilijarnih trupa predviđenih za napad na Markomaniju. Ove legije su uglavnom povučene sa područja provincije Ilirik (sa koje je i započinjao napad sa juga).

Koordinirani napad iz dva pravca je započeo u proljeće 6. god. n. e., i trupe su već počele uspješno prodirati u markomansko – bohemijsko područje, kada je u Tiberijevo zapovjedništvo stigla iznenađujuća informacija o velikom ustanku koji je izbio u dubokoj unutrašnjosti Ilirika i širio se kao vatrena buktinja koja je gutala sve pred sobom.

Iliri balkanske unutrašnjosti su već decenijama ranije bili pokoreni i primorani da uđu u sastav rimskog imperija. Kao i ostali domorodački narodi širom rimskog provincijalnog domena, peregrini Ilirika (Delmati, Japodi, Mezeji, Dezitijati, Naredi, Pirusti, Breuci, Oserijati, Dicioni, Deuri, Dindari, Ardijejci, Daorsi, Deretini, Melkumani, Glindicioni, Sikuloti, Jasi, Andizeti, Amantini, ... itd...) su bili organizirani na osnovu autonomnih, narodnosnih političkih jedinica (peregrinskih *civitates*). Ali bez obzira na svoju unutarnju autonomiju (što je uključivalo i pravo na sopstvene institucije), peregrinske *civitates* su bile obavezne i da izmiruju čitav niz obaveza. U prvom redu riječ je bila o plaćanju direktnih poreza (zemljarine/*tributum solis* i glavarine/*tributum capitis*), kao i izmirivanju čitavog niza indirektnih nameta. U tome pogledu za ilirske domorodce je posebno bila teška pojava "skupog novca", koja je bila karakteristična za ekonomski zaostalije provincije, sa slabije razvijenom robno – novčanom privredom. Fiskalne obaveze su se morale namirivati gotovim novcem, što je domorodce dovodilo u nezavidnu ekonomsku i financijsku poziciju, jer se širom Ilirika osjećao deficit novca u opticaju. Pošto je novca bilo manje, on je postao skup i moralo se mnogo više dati robe u naturi kako bi se došlo do određene novčane vrijednosti i količine nego što bi to bio slučaj sa onim oblastima u kojima je cirkulirao razvijeni robno – novčani sustav. To je indirektno dovelo do toga da su porezi, carine i druge financijske obaveze bili znatno teže opterećenje za domorodce, nego što je to izgledalo na prvi pogled. Domorodci su morali i da Rimskoj Državi i pohlepnim zakupcima koji su dolazili iz svih krajeva Imperije prepuste svoja rudna bogatstva. Posebno su oblasti današnje Bosne bile zanimljive Rimljanima zbog njihovih rudnika zlata (u Gornjoj Bosni – dolina rijeke Fojnice, Gornjem Vrbasu), srebra (područje današnje Srebrenice), željeza (Japra u zapadnoj Bosni i dijelovi Gornje Bosne). A i rimska provincijalna uprava se nije ustručavala da se prekomjerno bogati na račun domaćeg, sve siromašnijeg stanovništva služeći se svim sredstvima, a od ilirskih naroda je i oduzimana zemlja kako bi se na nju naselili kolonisti i veterani imperijalnih vojski. Pored svih nevolja domaće stanovništvo zapadnog Balkana je bilo iskorištavano i od stranih trgovaca i zelenaša koji su došli prateći rimske legije, a koji su isisavali sve što je bilo vrijedno, a sa ovih područja su tekle i "rijeke robova" u Italiju i provincije Italije. Od domorodaca se zahtijevalo da po pozivu šalju i svoje regrute i vojne jedinice kao pomoćne trupe koje će zajedno sa rimskim legijama ratovati širom tada poznatog svijeta. I u vrijeme svoje nezavisnosti i za vrijeme prvih decenija rimske vladavine, ilirski narodi su bili međusobno podijeljeni uzajamnim sumnjičavostima, suparništvima pa i mržnjom i neprijateljstvom, osobinama koje su

Rimljani znali vrlo dobro iskoristiti kada su pokoravali zapadni Balkan. Ali nakon decenija sustavnog i obilnog iskorištavanja, u domorodcima se sve više nagomilavalo nezadovoljstvo, frustracije i bijes prema eksploataciji, dok je istovremeno raslo i uvjerenje da je potrebno da se istupi i to zajednički.

Sada se samo čekao povod i on je ubrzo našao u regrutaciji domorodaca koji su trebali otići u daleke sjeverne šume i planine kako bi i oni dali svoju krv na pijedestalu Rimske Imperije. August je izdao naredbu da se izvrši i mobilizacija ilirskih auksilijara, kako bi bili upućeni na markomansko – bohemijsko bojište. Kada su legije predvođene Tiberijem već prelazile Dunav, u dubokoj bosanskoj unutrašnjosti negdje u Gornjoj Bosni, na području ilirskog naroda Dezitijata (koji su kao i drugi ilirski narodi imali svoju peregrinsku *civitas*) okupila se regrutovana domorodačka vojska (u formi pomoćnih, auksilijarnih trupa) kako bi odatle bila odaslana na ratište. Međutim skupljena vojska, vidjevši svoju snagu, je istupila protiv Rima. Predvođena lokalnim dezitijatskim političkim i vojnim dužnosnikom Batonom, regrutovani domorodci su se okrenuli protiv rimskih oficira i lokalnog rimskog garnizona koji su vrlo brzo likvidirani. Vijest o pobuni je vrlo brzo obišla zapadni Balkan i Panoniju i mnoštvo drugih ilirskih naroda se pobunilo. Općenarodni ustanak se neviđenom brzinom širio po svim stranama provincije Ilirik, a ustanici su bez milosti uništavali lokalne veteranske garnizone, koloniste i sve ono što ih je podsjećalo na rimsku vlast, uključujući i omražene, grabežljive trgovce i zelenaše. Pošto su sa ovih područja na Dunav nešto ranije bile povučene sve rimske regularne vojne snage, nije trebalo dugo da ustanici zagospodare velikim područjem i eliminiraju rimsku upravu. Nedugo nakon što je pobuna izbila na dezitijatskom području, pojavilo se novo središte ustanka kod naroda Breuka, koji su živjeli u sjeveroistočnoj Bosni i istočnoj Slavoniji, na čijem se čelu nalazio njihov vojskovođa isto po imenu Baton. Tako se razbuktao rat koji će trajati pune tri i po godine i ugroziti i samu Imperiju i zaustaviti njeno napredovanje za vrijeme Augusta.

Baton Dezitijatski je prvo planirao zauzeti Salonu, glavni grad provincije Ilirik, ali napad nije uspio, a i sam Baton Dezitijatski je bio ranjen jednim projektilom. Nakon toga se ustanička vojska razdvojila. Jedan dio je krenuo prema jugu sa ciljem da presiječe cestu *Via Egnatia*. Ova kolona je uspjela da prodre u teritoriju koja je pripadala provinciji Makedoniji i da oko ceste vodi borbe sa promjenljivim uspjehom. Drugi dio ustaničke vojske je osobno predvodio Baton Dezitijatski, koji se oporavio od ranjavanja, i ova kolona je krenula prema sjeverozapadu i gradu Siskiji/Sisciji, bitnoj strateškoj tački. Kada je vijest o velikom ustanku došla do Tiberija, on je shvatio da je riječ o novom teškom ratu. Pravilno procijenivši da nije moguće voditi borbe na dva fronta i to u "sendviču" između pobunjenih Ilira i Markomana, Tiberije je sklopio mirovni sporazum sa Maroboudom i povukao je trupe sa markomansko – bohemijskog područja. Ispred svojih nastupajućih legija koje je povlačio sa Dunava, kao prethodnicu je poslao XX. legiju koju je predvodio Valerije Mesalinus. Ova prethodnica je uspjela da u Sisciju uđe prije trupa Batona Dezitijatskog. Do sukoba vojski koje su predvodili Baton Dezitijatski i Valerije Mesalinus je došlo južno od Siscije, i to prilikom jednu bitku su dobili ustanici, a drugu Rimljani.

Istovremeno sa dešavanjima u dinarskom pojasu Ilirika, panonski ustanici predvođeni Batonom Breučkim pokušali su zauzeti Sirmij (*Sirmium*, današnja Srijemska Mitrovica). Ali ovaj grad je uspio odbraniti Aul Cecina Sever (*Aulus Caecina Severus*), zapovjednik granice Mezije. U pomoć snagama Cecine Severa su uskoro došle i tračke snage koje su predvodili kralj Remetalk i njegov brat Raskoporis. Nakon ustaničkih neuspjeha da zauzme glavna tri oslonca rimske vlasti u Iliriku (Salona, Siscija i Sirmij), Baton Dezitijatski je shvatio da je potrebno ujedinjenje svih ustaničkih snaga i stvaranje zajedničkog vojno – političkog Saveza. Radi toga je otišao na breučko – panonsko područje je kreiran zajednički Savez. Prva zajednička akcija novoformiranog Saveza je bilo zauzimanje i utvrđivanje na planini Alma (današnja Fruška Gora). Protiv njih je Cecina Sever poslao tračke savezničke jedinice koje je predvodio njihov kralj Remetalk, koji je bio najvažniji rimski saveznik u ratu. Po Dionu, ustanici su poraženi tom prilikom od strane tračkih jedinica koji su činili neku vrstu prethodnice Cecine Severa, kojem su se opet te združene ustaničke jedinice snažno odolijevale prilikom drugog napada koji su pokrenule rimske jedinice. Olakšavanju pozicija ustaničkog Saveza na istočnoj bojišnici tada je doprinio i upad Dačana i Sarmata, pa je Cecina Sever morao povući trupe da se suprotstavi ovom upadu. Po Kasiju Dionu, ustanici su još jednom provalili u Makedoniju, ali ovaj put više orijentirano prema istoku. Ovaj napad su uspjeli da zaustave tračkí kralj Remetalk i njegov brat Raskiporis.

Dolaskom Tiberija u Sisciji (koja će biti glavni štab protu-ustaničkih aktivnosti skoro do samoga kraja rata), nastupilo je vrijeme reorganizacije rimske vojne sile na zapadnoj bojišnici. To odlaganje rimske ofanzivne akcije, su iskoristili ustanici da prošire svoju teritoriju do duboko na zapadnom pravcu duž rijeke Kupe pa skoro do Kvarnera i granica Italije. Izbijanje i naglo širenje ustanka je od početka izazvalo i nervozu, pa i strah i paniku u Rimu i Italiji. Po Veleju Paterkulu August je na senatskoj sjednici izjavio da ako se ne poduzmu krajnje mjere da će neprijatelj za deset dana biti pred Rimom. Iako je bilo nesumnjivo pretjerivanje da će se ustanici naći pred Rimom, ipak je preduzet čitav niz vanrednih mjera :

1. Pozvani su veterani.
2. Imućni građani i muškarci i žene, su prema visini svoje imovine, morali da daju određeni razrez u muškim robovima sposobnim za vojnu službu (koje bi Država oslobađala kako bi odmah nakon oslobađanja bili unovačeni i uključeni u armiju) te i 6-mjesečni trošak njihovog izdržavanja, obuke i opremanja.
3. Zatražena je i služba senatora i vitezova za ratne potrebe, što je i obećano.
4. Tiberije je dobio od Države izvanredna ovlaštenja, i postao je glavnokomandujući svih protu-ustaničkih snaga u Iliriku (*Itaque ut praesidium ultimum res publica ab Augusto ducem in bellum poposcit Tiberium*).[134] Pošto tadašnja rimska politička i

[134] *Vell.* II, CXI, 2; *Svet. Tib.* 16

upravna praksa nije u potpunosti diferencirala vojne i civilne dužnosti, sa izvanrednim ovlaštenjima Tiberije nije bio samo vrhovni vojni komandant na području Ilirika, nego je imao i kompletnu upravu. To je praktično značilo i privremenu suspenziju institucije legata provincije Ilirik.[135]

U zimu 6/7. god. n. e. (kada je došlo do ponovljenog napada na Makedoniju) područje pod kontrolom ustaničkog Saveza je doživjelo svoj vrhunac, i pružalo se od zone sjeverno od *Via Egnatia* pa sve do porječja rijeke Kupe, i od Drave pa sve do jadranske obale, sa tim da su se rimske pozicije još uvijek držale u gradovima kao što su Salona i Narona, možda i Epidaurum i Lissos, te na otocima. Ustanički Savez nije mogao osvojiti jadranske gradove i otoke jer nije raspolagao sa mornaricom. Savezu na čijem čelu su se kao kolegijalne vrhovne vojvode nalazila dvojica Batona (jedan Dezitijatski i drugi Breučki), priključio se veći dio ilirskih naroda provincije južno od Drave, uključujući i Delmate i Piruste. Sudeći po veronskom epigrafskom natpisu Rimu su ipak ostali lojalni Liburni i narodnosno jezgro Japoda, dok su se japodske zajednice u širem području Pounja priključile ustaničkom Savezu. Ustanički Savez je raspolagao sa velikom vojnom silom od više od 100 000 – 110 000 boraca , uglavnom u pješadiji ali u konjici. Kao iskusan vojskovođa, Tiberije je rano shvatio da se ustanički Savez Ilirika ne može brzo poraziti, jer su ustanici nakon dostizanja zenita svoje moći, prešli na strategiju koja se sastojala od primjene gerilsko – partizanske vojne taktike i utvrđivanja u niz gradinskih naselja. Radi toga je Tiberije odlučio da primjeni dugotrajnu strategiju iznurivanja u kojoj bi nizom kaznenih ekspedicija nanosio štetu u ljudima i resursima ustaničkoj strani. Glavna bojišta na koja je Tiberije prebacio težinu svojih operacija bili su ravničarsko, panonsko područje i sjeverozapadno bojište (zona južno Siscije). Cilj mu je bio da izmori protivnika, i da ga primora na pregovore ili predaju. Ali kako bi mogao da izvede ovu strategiju Tiberije je morao raspolagati sa brojnim i snažnim vojnim snagama. Radi toga su već od 6. god. n. e. započela prebacivanja

[135] Po Veleju Tiberije je bio vojvoda (*dux*) ovoga rata i vjerojatno ova vojvodska ovlaštenja nisu sadržavala samo vojna pitanja vezana za Ustanak, nego su obuhvatala i kompletnu vlast i upravu nad pobunjenim područje. Samim tim je logično pretpostaviti da su ona u sebe apsorbila i ovlaštenja dotadašnjeg provincijskog legata Ilirika. Ali, ako se vrela malo preciznije promatraju, moglo bi se i tvrditi da je u kratkom periodu od izbijanja ustanka pa do dodjele specijalnih ovlaštenja Tiberiju, Valerije Mesalinus ipak smatran legatom Ilirika u institucionalnom i punom kapacitetu. Uostalom da je Mesalinus u tim prvim mjesecima ustanka još smatran legatom Ilirika, možda bi govorila i činjenica da je bio taj koji je zapovijedao sa prethodnicom koja se sukobila sa ustanicima južno od Siscije (*Vell.* II, CXII, 1 – 2; *Cass. Dio* LV, 30, 1 - 2). U tom slučaju bi bilo sasvim logično da je on bio taj koji je određen da vodi prethodnicu prema ustaničkim snagama. Ipak je oficijelna dodjela specijalnih ovlaštenja za rat u Iliriku donijela novu upravno- zapovjednu situaciju na terenu i čini se da se uloga Valerija Mesalinusa već u samom početku Ustanka «šaptom» transformirala iz provincijskog legata u jednog od rimskih viših zapovjednika na terenu, zaduženog za određeni dio oružanih snaga i eventualno određeno područje (operativnog djelovanja?). Uostalom, on je već za vrijeme otpočinjanja markomanske kampanje (koja je započinjala sa glavnim udarom sa prostora Ilirika) bio subordiniran Tiberiju, kao vrhovnom autoritetu kompletne ove operacije. To bi praktično značilo da zvaničnog provincijskog legata Ilirika, sa svim onim što ta institucija podrazumijeva, praktično više nema bar za naredne dvije godine. U ovom slučaju je nepoznato da li je Valerije Mesalinus nakon dodjele Tiberiju specijalnih ovlaštenja bar formalno zadržao titulu legata Ilirika. Možda Tiberijeva ovlaštenja (nesumnjivo nadređena Valeriju Mesalinusu) nisu apriori isključivala formalno egzistiranje institucije legata Augusta propretora za Ilirik., bar do ljeta 6. god. n. e.

velikog broja trupa sa svih strana Države u Ilirik. Rimljani će u toku ovog troipogodišnjeg rata angažirati po Svetoniju čak 15 legija i isto toliko auksilijarnih snaga, a Velej Paterkul govori i o 10 000 pozvanih veterana i velikom broju “dobrovoljaca” (riječ je poglavito o onim oslobođenim robovima koji su unovačeni). Na osnovi svih ovih podataka bi se moglo tvrditi da je Rimska država za vrijeme rata u Iliriku angažirala možda čak i do 190 000 vojnika. O značenju i težini rata dovoljno govori činjenica da su se u rimskom zapovjedništvu nalazila skoro sva viđenija imena tadašnje elite. Na osnovi izvorne građe znamo da su u ratu 6 - 9. god. n. e. od viših rimskih zapovjednika učestvovali i Tiberije, Germanik, Aul Cecina Sever, Valerije Mesalinus, Plaucije Silvan, Marko Lepid, Gaj Vibije Postumije (*Caius Vibius Postumus*). Lucije Apronije (*Lucius Apronius*), a nailazi se po imenu spomenuto i na Lucija Elija Lamija (*Lucius Aelius Lamia*). Moguće je da su u ratu učestvovali i kasniji namjesnici ilirskih provincija Junije Blez (*Iunius Blaesus*) i Publije Kornelije Dolabela (*Publius Cornelius Dolabella*).

Međutim, strateška zamisao koju je počeo primjenjivati Tiberije, a koja se zasnivala na dugotrajnom ratu iscrpljivanja nije nailazila na oduševljenje kod Augusta. Izbijanje i širenje ustanka je koincidiralo i sa prvom značajnijom krizom augustovskog režima, uključujući i pojavu gladi i povećanje cijena. Odugovlačenje sa ratom se sve više osjećalo kao breme koje je ugrožavalo augustovski režim. Veliki gubici i teške borbe su kao posljedicu imale da se sve više počinje javljati i određena opozicija Augustovim mjerama, posebice njegovom porodičnom zakonodavstvu. Nakon stabilizacije situacije na zapadnu bojišnicu je stiglo pojačanje koje je predvodio Germanik, [136] sin Druza i Antonije (kćerke Marka Antonija i Oktavije) a u kojem se nalazio i Velej Paterkul. Ovo pojačanje je trebalo da na borbenu pozornicu dovede novog Augustovog favorita – Germanika koji je i oženio Agripinu Stariju, kćerku Agripe i Julije Starije. August se nadao da će Germanik na ilirskom bojištu steći određeno iskustvo. Ipak ni prisustvo odlučnijeg, pa i brutalnijeg Germanika nije moglo da naruši Tiberijevu osnovnu stratešku zamisao. Tako su rimske i pomoćne trupe upućivane u akcije pustošenja, koja su zahvatila uglavnom panonsko područje i sjeverozapadno bojište. U toku 7. god. n. e. ustaničke snage su se utvrdile na …*monte Claudio*…., vjerojatno brdsko – planinskom pojasu današnje središnje Slavonije (Psunj – Papuk – Krndija - Dilj). Ipak za 7. god. n. e. je najvažnija velika ofanzivna akcija koja je pokrenuta sa istočne bojišnice, na koju je bio došao Marko Plaucije Silvan (Marcus Plautius Silvanus) dovodeći trupe iz Azije. Plaucije Silvan i Cecina Sever su pokrenuli veliki broj trupa (pet legija, auksilijarne jedinice, Tračane), sa kojima su se trebali probiti kroz panonsko područje sjeverno od Save i spojiti se sa zapadnom bojišnicom. Već na početku svoga pokreta, kada su se vojnici nalazili u privremenom logoru kod Vulkajskih močvara (srednji tok rijeka Bosuta - Vuka) rimske i pomoćne trupe su bile iznenada napadnute od velike mase ustanika. Bitka koja je uslijedila po svojim karakteristikama i po

[136] Prije svoje adopcije 4. god. n. e. *Nero Claudius Germanicus*, a poslije ulaska u porodicu Julija Cezara *Germanicus Julius Caesar*

broju angažiranih snaga spada u red većih bitaka rimske vojne povijesti. Opis bitke daju i Velej Paterkul i Kasije Dion. Prilikom napada ustaničkih snaga, pomoćne i tračke jedinice su bile potučene i natjerane u bijeg i situacija je postala vrlo opasna po rimsku stranu. Izgleda da su i sami rimski zapovjednici Plaucije Silvan i Aul Cecina pred samu bitku počinili niz taktičkih previda. Situaciju kod Vulkajskih močvara spasili su sabranost, hrabrost, vrline i sposobnost običnih vojnika-legionara. Oni nisu samo uspjeli izdržati ustaničke juriše nego su izvršili i kontra-napad i tako izvukli pobjedu iz očajne situacije i ujedno spasili svoje zapovjednike od sramote poraza. Nakon toga je istočna borbena grupa mogla da nastavi nastupanje prema Tiberiju u Sisciji. I u jesen 7. god. n. e. došlo je do spajanja dviju velikih borbenih grupa rimskih oružanih snaga, i kreiranja privremenog tabora sa enormnim vojnim sastavom. U njemu su se tako nalazile vojne snage od ukupno deset legija (pet Tiberijevih i pet Cecinih i Silvanovih), više nego 70 kohorti, 10 ala konjaništva, i više nego 10 000 veterana, i veliki broj dobrovoljaca i brojno konjaništvo tračkog kralja. Nakon toga, Tiberije je trupe ponovo razdvojio i one iz istočne borbene grupe je vratio natrag, uz eskort trupa sa zapadne bojišnice. Ovim prolaskom velike mase vojnika dodatno je razarano panonsko područje sjeverno od Save. Nakon toga se Tiberije vratio u Sisciju i vojsku rasporedio u zimovališta. Više – manje podudarno sa ovim periodom i Germanik je pobijedio Mezeje.

U 8. god. n. e. konačno je došlo do realiziranja Tiberijeve dugoročne strategije sa pojavom pukotina u ustaničkom Savezu. Teško dvoipogodišnje ratovanje je doprinijelo da se na ustaničkoj strani, izloženoj ubitačnom i stalnom uništavanju resursa i ljudi, počne pojavljivati demoraliziranost, pa i defetizam i kalkulanstvo. Tada se i pokazuje, i pored nastojanja Batona Dezitijatskog (koji je bio idejni tvorac Saveza i njegov najodaniji reprezent), da su centrifugalne sile i unutarnji partikularizmi i pojedinačni ipak bili još uvijek i previše izraženi da bi se Savez mogao smatrati koherentnom i prepoznatljivo i funkcionalno jedinstvenom silom. Prvi koji je pokušao da iznađe neki partikularni izlaz iz ove situacije bio je izvjesni lokalni poglavica iz područja južno od Siscije po imenu Skenobard. On je stupio u kontakt sa Manijem Enijem (*Manius Ennius*) komandantom rimskog garnizona u Sisciji radi eventualne promjene strane u sukobu, ali kako izgleda ovaj pokušaj konspiracije nije uspio. Ipak sljedeća konspiracija koju je jedan od poglavara ustanka imao sa Tiberijem će imati mnogo teže i gore posljedice i uveliko će predestinirati dalji tok ustanka.

Još u toku 8. god. n. e. vrhovni vojvoda Baton Breučki je stupio u tajne pregovore sa Tiberijem. Batonu Breučkom, koji je bio najvažniji zapovjednik ustaničkog Saveza u panonskom području je sigurno bilo dosta rata, koji je nanio do tada golemu štetu južnoj Panoniji. On je bio i stariji od Batona Dezitijatskog i sigurno je bio manje sklon nastavku sukoba, i naklonjeniji pregovorima i kompromisu. Tiberije je ovu situaciju vrlo diplomatski umješno iskoristio. Njemu je bilo u interesu samo da podijeli ustanički Savez i iz rata izbaci panonsku komponentu ustanku, i u cilju toga bio je spreman na dosta ustupaka Batonu Breučkom. Ipak Baton Breučki se u svome naumu predaje morao suočiti sa jakom

opozicijom unutar Breuka i panonskih ustanika. Opoziciju predaji i sporazumu sa Rimljanima predvodio je Pines, koji je inače bio kralj Breuka. Baton Breučki se obračunao sa Pinesom, tako što ga je uhapsio i isporučio Rimljanima. Sa svoje strane je izvršio 3. VIII. 8. god. n. e. simboličku predaju panonskih trupa Tiberiju i Rimu na obali (u donjem toku) rijeke Bosne (....*apud **flumen nomine Bathinum***...).[137] Ovaj podatak se nalazi u djelu Veleja Paterkula (koji je bio neposredni svjedok navedenih zbivanja na rijeci Bosni) i riječ je o najstarijem do sada poznatom podatku u kome se spominje drevno bosansko ime (ali za rijeku, ne za zemlju). Za uzvrat što je napustio ustanički Savez, Tiberije je ostavio Batonu Breučkom autonomiju i dopustio mu da vlada nad Breucima. Bez obzira na eliminiranje Pinesa, Baton Breučki se ipak suočio sa tim da je morao potvrđivati svoj autoritet u nizu breučko – panonskih zajednica (jer je bilo dosta neslaganja sa njegovom oportunističkom politikom i uzurpacijom vlasti). Za to vrijeme Baton Dezitijatski je odlučio da kazni izdaju i kolaboraciju sa neprijateljem i pripremio je brzu akciju, kako bi povratio Panoniju u ustanički tabor. U jesen 8. god. n. e. sa brojnim i snažnim trupama je iz dinarskog pojasa brzo i iznenadno prodro u južnu Panoniju, postavio je klopku Batonu Breučkom (koji je obilazio navedeno područje kako bi potvrđivao svoju vlast) i pobijedio ga je u bici. Baton Breučki se sklonio u obližnje gradinsko naselje, koje je Baton Dezitijatski dao opsjedati (vjerojatno u današnjem tuzlanskom području). Ubrzo su sami stanovnici naselja izručili nekadašnjeg vrhovnog vojvodu ustaničkog Saveza drugom vrhovnom vojvodi Batonu Dezitijatskom. Nakon toga je Baton Dezitijatski sazvao vojničku/narodnu skupština koja je trebala suditi i presuditi Batonu Breučkom pod optužbom za izdaju. Vojnička/narodna skupština je izglasala smrtnu kaznu i Baton Breučki je na licu mjesta pogubljen. Nakon toga došlo je do ponovnog podizanja Panonije na ustanak, ali je uslijedila brza i učinkovita reakcija trupa pod zapovjedništvom Plaucija Silvana i došlo je do sloma organiziranog otpora u panonskom bazenu. Baton Dezitijatski uvidjevši rasulo panonskog fronta, povukao se sa preostalim jedinicama u dinarsko područje, pri tome dodatno utvrđujući strateške tačke na prvoj bojišnoj liniji kako bi spriječio dublji rimski prodor u unutrašnjost dinarskog pojasa.

Pad Panonije, i u Rimu i u Italiji je dočekan kao obnova augustovskog režima, koji je počeo da se nagriza uslijed teškoće dugog rata i krize koja je se tada pojavila. Ustanak je na svjetlo dana vrlo brzo na svjetlo dana iznio sve negativnosti i proturječja toga sustava, a počela su se javljati i nezadovoljstva augustovskom politikom i zakonodavstvom, posebno porodičnim zakonima. Upravo radi toga je pobjeda u Panoniji bila veliko olakšanje za već ostarjelog Augusta, koji je početkom Ustanka doživio i vrlo neugodno preslagavanje odnosa u sopstvenoj familiji, koje je završilo protjerivanjem Agripe Postuma (jedinog preostalog Augustovog biološkog unuka). Kako bi se pobjeda pokazala i stanovništvu Rima i Italije, u prijestolnicu je pozvan pobjednik Tiberije kojem je priređen veličanstven

[137] *Vell.* II, CXIV, 4; *CIL* X, 6638 : III C TI AVG IN LYRICO VIC; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en

doček. Izgleda da je August smatrao da je padom Panonije teži dio posla uspješno završen i da je obračun sa ustanicima u dinarskom pojasu tehničko pitanje koje se može izvesti bez većih teškoća.

Zapovjedništvo na terenu je praktično preuzeo Germanik, koji je u kasnu zimu i rano proljeće 9. god. n. e. započeo ambicioznu ofanzivu u široj zoni Pounja, kojom je namjeravao razbiti odbrambenu liniju i prodrijeti u ustaničku unutrašnjost i tako se ovjekovječiti kao onaj koji je ugušio ustanak. Međutim, stvari su se odvijale znatno teže po Germanikove želje. Za razliku od Tiberija koji je štedio svoje vojnike, vodio strpljivu politiku i duboko promišljene borbene operacije, Germanik kao znatno mlađi je želio brzu pobjedu i nije se previše obazirao na žrtve. Germanikova Pounjska operacija se na osnovi podataka Kasija Diona uglavnom zasnivala na zauzimanju gradinskih naselja Splonum, *Raetinum* i Seretion. Iako je uspio da zauzme ova tri naselja, Germanikove trupe su pretrpile goleme gubitke, posebno prilikom bitke za *Raetinum* gdje su se ustanici bili poslužili jednom vrlo vještom varkom kojom su izbacili iz stroja prvi napadački ešalon. Gubici u vojnicima, resursima i vremenu su bili toliki da je ofanziva prekinuta, a počela su se javljati i vojnička nezadovoljstva na granici sa otvorenom bunom. Radi toga se Tiberije povratio na zapadnobalkansko ratište. On je reorganizirao trupe, i pripremio ih za konačni udar na preostalo ustaničko područje. Nova ofanziva je započela početkom ljeta 9. god. n. e., i izvodila se sa velikim brojem trupa sinkronizirano iz tri pravca. Jednom je zapovijedao Marko Lepid, drugom Plaucije Silvan a treću je imao pod neposrednim svojim zapovjedništvom i u njoj se nalazio i Germanik. Plaucije Silvan je predvodio napad istočnim pravcem i kretao se duž istočnih dijelova Ilirika, Tiberije je zajedno sa Germanikom vodio trupe zapadnim dijelom Ilirika i njihov cilj je bilo uništavanje središnjeg vodstva ustanka na čelu sa Batonom Dezitijatskim i izbijanje u zaleđe Salone, a Marko Lepid je sa svojom kolonom nadirao središnjem pravcem pa sve do doline Neretve. Dok su Silvan i Lepid savladavali lokalne ustaničke zapovjednike i njihove snage, Tiberije i Germanik su pratili Batona Dezitijatskog do u dubinu ustaničkog područja, ali ga nisu uspijevali zarobiti. Negdje na putu prema jadranskom zaleđu, od glavnine Tiberijevih trupa se odvojio dio vojske na čelu sa Germanikom koji je upućen u području današnje središnje i Gornje Bosne.

Baton Dezitijatski se utaborio u delmatskom uporištu Andetrij (sjeverno od današnjeg Splita), gdje je ubrzo stigao i Tiberije sa svojom vojskom. Vidjevši bezizlaznu situaciju i slom organiziranog otpora ustaničkog Saveza i u dinarskom pojasu, Baton Dezitijatski je stupio u pregovore sa Tiberijem. Međutim, Delmati stacionirani u Andetriju su odbili sporazum i predaju i nastavili su sa otporom, pa je Baton Dezitijatski sa svojom neposrednom pratnjom napustio Andetrij i sklonio se u okolno područje. Nakon toga je došlo do vrlo teške bitke za Andetrij, u kojoj je Tiberije, i pored nezgodne taktičke pozicije (ustaničke snage su se nalazile i u okolici, a ne samo u utvrđene u Andetriju) u kojoj se nalazio, ipak pobijedio. Posljednja veća bitka u ustanku se desila kod legendarne Ardube, gradinskog naselja koje još uvijek nije lokalizirano. Arduba je bila posljednje preostalo

ustaničko uporište u koje se sklonio i veliki broj izbjeglica, ali i prebjega koji su iz redova rimske armije (uglavnom iz reda tzv. „dobrovoljaca“, auksilijara i plaćenika) prešli na stranu Ilira. Ove prebjege su Rimljani smatrali običnim dezerterima. Pred Ardubu je sa velikom vojskom stigao Germanik. Muškarci Ardube su odlučili da se mirnim putem predaju Germaniku, čemu su se suprotstavili ovi prebjezi, jer za njih po rimskim zakonima ne bi bilo nikakve milosti. Ali, žene Ardube za razliku od svojih muškaraca, pridružile su se prebjezima i odbile su predaju, jer su one žudjele za slobodom i bile spremnije da pate i podnesu bilo koju drugu sudbinu nego da padnu u ropstvo. U Ardubi je izbila surova unutrašnja borba i prebjezi su u njoj bili nadjačani i zarobljeni, i samo su neki od njih uspjeli da pobjegnu. Ali žene Ardube nisu se željele pokoriti ni volji Rimljana ni željama muškaraca Ardube koji su sada mislili samo kako da sačuvaju vlastite žive glave. I u tim trenucima žene Ardube su pokazale jedno od najvećih herojstava u historiji čovječanstva jer su sa svojom djecom skakale ili u vatre koje su plamtile Ardubom ili su se strmoglavile u rijeku koja je tekla ispod Ardube.

Vidjevši konačan kraj Baton Dezitijatski se u septembru 9. god. n. e. predao Tiberiju. Na upit rimskog vojskovođe i budućeg cara zašto su se pobunili Baton Dezitijatski je odgovorio;“Vi (Rimljani) ste krivi za ovo, vi ste poslali za čuvare vaših stada ne pse ili pastire, nego vukove»”. Time je i zvanično završen Veliki Ilirski ustanak koji je Svetonije nazvao najtežim ratom nakon punskih ratova, i koji je do krajnjih granica napregao augustovski režim u njegovoj posljednjoj deceniji. Pojedine manje grupe su se i dalje nastavljale suprotstavljati rimskom vlasti, ali će vremenom ta akcija i u Panoniji i u dinarskom pojasu sve više ličiti na hajdučiju i razbojničku djelatnosti (*latrones*).[138]

[138] Kasije Dion govoreći o padu ustaničke Panonije u jesen 8. god. n. e., navodi da su i nakon sloma organiziranog otpora u panonskom bazenu djelovale pojedine grupe hajduka, ujedno konstatirajući da se fenomen hajdučije posebno ističe kod ovih naroda (misli na stanovnike ilirskih zemalja). *Cass. Dio* LV, 7. Kasije Dion je bio namjesnik Dalmacije 224 - 226. god. n. e. (prije je bio namjesnik Afrike), a Gornje Panonije (*Pannonia Superior*) 226 - 228. god. n. e., pa je sigurno imao dobar uvid u sigurnosno stanje u ovim provincijama, koje nije bilo na zadovoljavajućem nivou. I njegov otac M.Kasije Apronijan (*M. Cassius Apronianus*) bio namjesnik Dalmacije vjerojatno 185 god. n. e. Iako se Dionov podatak direktno odnosi na panonski bazen, hajdučka djelatnost razbijenih ostataka nekadašnje ustaničke sile, se sigurno odvijala i na dinarskom pojasu. Ta hajdučija u prvo vrijeme nije imala samo razbojnički karakter, nego je treba promatrati i kao neku vrstu otpora lokalnih peregrinskih zajednica. Hajdučke grupe su, kako bi mogle djelovati, morale uživati podršku i kod određenih slojeva civilnog stanovništva koje im je služilo kao jataci. Na udaru hajduka su se nalazili Rimljani i drugi stranci, ali moguće i oni domorodci koji su postajali romanofilski rapoloženi ili su aktivno i otvoreno sarađivali sa rimskom upravom. Borba protiv hajduka u ilirskim zemljama nije nimalo jednostavna. Brdsko-planinski karakter Gornjeg Ilirika sa gustim šumama, kao i slaba saobraćajna mreža (bez rimskih puteva u unutrašnjosti) su bili savšeni habitus za male skupine hajduka i njihove operacije. I Donji Ilirik je pružao dobre uvjete za hajdučku aktivnost, sa svojim sporadičnim brdsko-planinskim zonama, ali i šumskim i močvarnim pojasevima u samim panonskim ravnicama. Ta slabija sigurnosna situacija u ilirskim provincijama je vjerojatno prvih godina nakon Ustanka, u priličnoj mjeri zaokupljala provincijske i lokalne vlasti i njihov represivni aparat. Glavni nosilac borbe protiv hajdučkih skupina su u u tim godinama bile tamo još uvijek prisutne vojne jedinice i garnizoni legijskog ili auksilijarnog karaktera. Inače će organizirana razbojnička (hajdučka) djelatnost na prostorima ilirskih provincija biti kronični problem i u narednim periodima. O hajdučiji na tlu ilirskih provincija v. Mesihović, 2009 A.

Nesumnjivo je Veliki Ilirski ustanak bio prilično traumatična epizoda za tadašnje stanovnike Zapadnog Balkana (pa i za samu Rimsku državu). Iz troipogodišnjeg rata, Ilirik i njegove domorodačke politije su izašle sa velikim stupnjem pretrpljenog razaranja i pustošenja te ljudskim i materijalnim gubicima. Demografski pad je bio izniman, i procjena gubitaka u ljudstvu kod ustaničke mase bi iznosila možda i preko 30 % (ubijeni, odvedeni u ropstvo, umrli uslijed neborbenih posljedica rata), dok bi kod pojedinih naroda kao Dezitijata i Pirusta ovaj procent bio i znatno veći i možda se kretao oko 50 %. Ovakvi veliki gubici nisu nikada više zabilježeni u historiji ratovanja na Zapadnom Balkanu. [139] Uz vidljivo prorijeđenu populaciju, i domorodačka elita je prilično stradala, pa se pored pogibija, jedan njen dio našao i u zarobljeništvu. Infrastruktura Ilirika južno od Drave je bila uništena, uključujući i veliki broj naselja koja su zauvijek nestala. Veliki broj domorodačkih gradinskih naselja je bio uništen, domicilni privredni kapaciteti (uglavnom stočarstvo) su bitno smanjeni. Domorodačka infrastruktura, kao i ona koju su izgradili rimska vlast i kolonisti u unutrašnjosti prije 6. god. n. e. bili su u potpunosti razoreni. U kasnom ljetu i prvim danima jeseni, ilirske zemlje (posebno one u dinarskom pojasu) bile su prepune okupacionih trupa, da bi se tek nakon dolaska vijesti o Teutoburškoj katastrofi (u jesen 9. god. n. e.) veći dio legija pokrenuo prema zapadnim provincijama i frontu na Rajni. Okupacione trupe su se gotovo sigurno logistički opskrbljivale na račun poražene populacije. Nisu samo domorodačke zajednice stradale, jer su u velikoj mjeri stradali i kolonisti i drugi stranci, doseljeni u kontinentalnu unutrašnjost za vrijeme prvog razdoblja rimske vladavine od 33. god. p. n. e. do 6. god. n. e. Stranci (kolonisti, veterani, trgovci, avanturisti ... itd...) su najviše nastradali za vrijeme samog izbijanja Ustanka i njegovog širenja. Nesumnjivo će biti potrebni veliki napori kako bi se prostor Ilirika obnovio. Razdoblje ustanka je predstavljalo i konačni raskid Ilirika sa prahistorijskim i protohistorijskim tradicijama i konačan ulazak u historijsko doba. Sa septembrom 9. god. n. e. je tako završio 238 godišnji ilirski otpor Rimu.[140]

Ipak i pored neviđenih stradanja Tiberije je od predaje Batona Dezitijatskog nastupio sa pomirljivom politikom. Domorodačke autonomne peregrinske *civitates* nisu ukinute niti uništene, pa su tako svoje postojanje nastavile i dezitijatska i delmatska i breučka i mezejska i ostale domorodačke politije. Naravno, stupanj njihove autonomije je smanjen, a kontrola rimskih vojno – civilnih dužnosnika povećana. Eksploatacija domaćih resursa je nastavljena, o čemu slikovito govori Florov podatak o namjesniku Postumiju koji je obnovio iskorištavanje rudnih bogatstava Dalmacije. Ipak, uvidješi ranije greške rimske uprave, Tiberije je vjerojatno pristupio i određenim reformama koje su za cilj imale poboljšanje rimske uprave i olakšavanje tereta koje je moralo podnositi domaće

[139] O to demografskom stanju ilirskih zajednica u I. st. n. e. v. Mesihović, 2007:741 - 772

[140] *Joseph, Bello iud*., II, XVI, 4 : "A Dalmatinci, koji su toliko puta svoju slobodu branili, i posle svakog poraza samo skupljali snagu za nove ustanke, zar oni sada ne miruju potpuno, i to samo pod jednom rimskom legijom."

stanovništvo.[141] To je uključivalo i poštovanje domorodačkih *civitates*, ali i pokušaje približavanja i usađivanja tekovina grčko – rimske mediteranske civilizacije do u dubinu ilirskih zemalja. U tom kontekstu je potrebno promatrati i dolazak legata Publija Kornelija Dolabele, čija je namjesnička uprava u Gornjem Iliriku/Dalmaciji od 14. do 20. god. n. e. predstavljala jedno od boljih perioda u turbulentnoj i poglavito nesretnoj historiji Zapadnog Balkana, i koju su obilježili veliki i monumentalni infrastrukturni radovi, obnova Provincije i kultiviranje domorodačkog načina života. Radi nenadane katastrofe u Germaniji,[142] Tiberijev trijumf nad Ilirikom je odgođen sve do kraja 12. ili početak 13. god. n. e. i u njemu su izloženi zarobljenici, uključujući i Batona Dezitijatskog, ratni plijen i slikovne prikaze pobijeđene zemlje. Baton Dezitijatski je nakon svoje predaje izgleda imao dostojan odnos od strane rimskih dužnosnika, u prvom redu Tiberija. Nakon trijumfa Baton Dezitijatski je interniran u italijanski grad Ravenu, sa dovoljno darova i bogatstva koje mu je uručio Tiberije i koji su mu omogućavali relativno luksuzan i udoban boravak u Italiji.

[141] Pošto se Tiberije, kao glavni rimski vojni zapovjednik u zadnje dvije decenije augustovskog režima, najviše suočavao sa posljedicama loših upravljanja nad provincijama, on je za vrijeme svoje vladavine preuzeo na sebe i reguliranje i stvaranje snošljivijih i prihvatljivijih uvjeta koji su mogli garantirati stabilnost i funkcionalnost Države i provincija.

[142] Samo par dana nakon predaje Batona Dezitijatskog, u Teutoburškoj šumi u Germaniji su uništene tri rimske legije pod zapovjedništvom zlosretnog Kvintilija Vara. Ali Rimska Država, nakon teškog trogodišnjeg rata sa pobunjenim Ilirima, nije raspolagala ni sa dovoljno ljudstva,ni potencijala, a ni volje da u imperijalno okrilje vrati pobunjene Germane. Osloboditelj Germanije i nacionalni heroj Njemačke Arminije iz naroda Heruska je tako uspio u svome naumu, jer se Tiberije, Augustov posinak i budući nasljednik odlučio samo na saniranje štete na obalama Rajne, ali ne i na opsežnu operaciju ponovnog osvajanja Germanije između rijeka Rajne i Labe. Tako su Veliki Ilirski ustanak i bitka u Teutoburškoj šumi bili i simbolička prekretnica u vođenju rimske vanjske politike sa ofenzivnog na defanzivni karakter. Ali za razliku od Rajne i germanskih zemalja koje su skoro čitav sljedeći decenij kontinuirano proveli u ratnom stanju (sa nizom rimskih pohoda istočno od Rajne), ilirski prostor od Jadrana do Dunava je ušao u doba pacifiziranja, reguliranja odnosa, obnove, ali i odvijanja zamašnih pretvorbenih projekata.

3. Legati Gornjeg Ilirika od završetka Velikog Ilirskog ustanka do 42. god. n. e.

3.1 Podjela provincije Ilirik[143]

Provincija Ilirik (*provincia Illyricum*) je na prijelazu dviju era zahvatala kompletno područje Zapadnog Balkana i pružala se kroz panonsko područje sve do Dunava. Nakon samo jedne decenije, literarna i epigrafska izvorna građa potvrđuje postojanje sada dvije provincije nastale disolucijom nekada jedinstvene Provincije ili bar separacijom jednog dijela njene teritorije. Ali ta ista izvorna građa koja potvrđuje postojanje dviju provincija, ne daje nikakvih direktnih podataka o vremenu oficijelne disolucije, razlozima i procesu same separacije.

Govoreći o razdoblju pobune panonskih[144] i rajnskih legija 14. god. n. e., neposredno nakon preuzimanja vlasti od strane Tiberija, Velej spominje i Publija Kornelija Dolabelu kao osobu koja upravlja primorskim dijelom Ilirika (*Cuius curam ac fidem Dolabella quoque, vir simplicitatis generosissimae, in maritima parte Illyrici per omnia imitatus est.…*).[145] Iako nije precizno rečeno da je Dolabela legat primorskog Ilirika, jasno je iz konteksta čitavog Velejevog pasusa da je on upravo to. To bi značilo da stvarno 14. god. n. e. postoji nova upravna jedinica u statusu rimske carske provincije a koja obuhvata primorski Ilirik (odnosno područja koja gravitiraju dinarsko – jadranskom pojasu). Za istu godinu, u istom odjeljku ali nešto prije u samom tekstu, Velej spominje i Kvinta Junija Bleza (*Quintus Junius Blaesus*), a za kojeg se zna (na osnovi podataka Tacita i Kasija Diona) da je u tome periodu bio namjesnik područja na kojem je došlo do pobune panonske armije.[146] Po Veleju Paterkulu pobunile su se «…*legiones, quae in Illyrico erant*» (legije koje su u Iliriku bile).[147] Međutim, pošto znamo da je primorski Ilirik (u kojem su tada kao stalni legijski garnizon bile stacionirane VII. i XI. legija) bio tada miran, znači da je i po Veleju (iako on to izričito ne kaže) postojao neki drugi Ilirik, kao neka druga zasebna cjelina u odnosu na primorski Ilirik. Tacit, koji svoje Anale piše znatno kasnije u odnosu na Veleja, je konkretniji u terminološkom određenju pobunjenih legija i upravno –

[143] O tome v. Mesihović, 2010; Isto, 2010 B:100 – 104.

[144] Panonski legijski garnizon 14. god. n. e. su sačinjavale VIII. *Augusta*, VIIII. *Hispana* i XV. *Apollinaris*

[145] *Vell.* II, CXXV, 5

[146] *Vell,* II, CXXV, 1 – 5; *Tac. Ann.* I, 16 - 30; 46 - 47; 52; *Cass. Dio* LVII, 4

[147] *Vell.* II, CXXV, 1

provincijalnog područja na kojem su bile stacionirane.[148] Za njega su se pobunile panonske legije (odnosno panonska armija) u Iliriku (…*in Illyrico…. Pannonicos exercitus*). [149] Tacitovo vrelo za opis pobune panonskog legijskog garnizona 14. god. n. e. sigurno je za nominiranje provincije u kojoj se nalaze panonske legije upotrebljavalo tadašnji oficijelni naziv. Kasije Dion, koji u svome djelu ne koristi naziv Ilirik za provinciju koja postoji početkom nove ere, kaže da se pobunila panonska armija (Ἐθορύβησαν μὲν γὰρ καὶ οἱ ἐν τῇ Παννονίᾳ στρατιῶται).[150]

Bitno svjedočanstvo o disoluciji i oficijelnim imenima separiranih provincija u najranije doba njihove funkcionalne egzistencije nude i dva epigrafska spomenika nastala u doba Dolabeline uprave. Tako se službeni naziv provincije vjerojatno nalazio zapisan i na natpisu *CIL* III, 1741 iz Cavtata/Epidaura koji su *civitates* provincije Gornji (H)ilirik posvetili legatu propretoru P. Korneliju Dolabeli. Sudeći po ovom natpisu Dolabela je upravljao provincijom koja je nosila oficijelni naziv Gornji Ilirik (*Illyricum Superior;* kasnije nazvan Dalmacija/*Dalmatia*), pa je logično očekivati da je drugi dio Ilirika (koji obuhvata panonski bazen južno od Dunava) i koji je postao zasebna provincija nosi oficijelni naziv Donji Ilirik (*Illyricum Inferior;* kasnije nazvan Panonija/*Pannonia*.). Pošto sa obje nove provincije upravljaju legati i u njima se nalaze znatne vojne snage, one su od jedinstvene provincije Ilirik, naslijedile i status "carskih" provincija. Na solinskom natpisu *CIL* III, 3198a (p 2275, 2328,19) = *CIL* III, 10156 = *CIL* III, 3200 (p 2328,19)= *CIL* III, 10158 = *ILJug* I, 262 (sa datacijom 16/17. god. n. e.) govori se da se jedna od cesti izgrađenih za vrijeme uprave Dolabele pružala od kolonije Salone…*ad fines provinciae Illyrici …cuius viai millia passus sunt CLXVII.* Po natpisu ovu cestu su izgradili veksilijari VII. i XI. legije, znači iz sastava gornjoilirskog/dalmatinskog garnizona. Po ovome se vidi da granicu Dolabeline provincije sa ilirskim imenom, a do koje ide ova cesta treba tražiti znatno južnije od vanjske, sjeverne granice nekada jedinstvene provincije Ilirik.[151]

Izvorna građa, posebno epigrafska, a zatim i literarna (u prvom redu Velej Paterkul[152] i Tacit[153]) kada govori o dvije provincije nastale disolucije jedinstvene provincije Ilirik u prvo vrijeme njihove egzistencije jasno spominju njihovo "iliričko ime". To pokazuje da su

---

[148] O odnosu ilirskog prema panonskom i dalmatinskom u Tacitovim Analima v. Mesihović, 2007:118 –119.

[149] *Tac. Ann.* I, 46 – 47; 52.

[150] *Cass. Dio* LVII, 4, 1

[151] Ta točka bi se nalazila na 167 rimskih milja (između 245 – 251 km, zavisno na koliko određivali rimsku milju u modernim dužinskim mjerama) od Salone.

[152] *Vell.* II, XCIX, 5; CXII, 2; CXVI, 3; CXXIII, 1, CXXV, 1; 5.

[153] *Tac. Ann.* I, 5; 46; 52. U I. knjizi Tacitovih Anala (16; 31; 52) izraz panonski se uglavnom koristi kao naziv za legije/armiju koja se pobunila 14. god. n. e. u Iliriku, dok se samo na jednom mjestu (47) koristi izraz Panonija.

izrazi Gornji i Donji Ilirik u to vrijeme bili oficijelnog karaktera za dvije nove provincije. To što u sebi nose i termin Ilirik, jasno pokazuje da su one nastale u isto vrijeme.[154]

Načelno gledano provinciji Gornji Ilirik su pripale oblasti i *civitates* dinarskog i primorskog pojasa, a Donji Ilirik je dobio panonske oblasti i porječja Save, Drave i Dunava. Provincija Gornji Ilirik se sastojala od tri konventa (*conventus*). Na osnovi *Naturalis historia* (139 - 144) od Plinija Starijeg unutarnji raspored u Gornjem Iliriku je izgledao na sljedeći način : [155]

a) Skardonitanskom konventu su pripadali Japodi i 14 liburnskih *civitates* (*Liburnorum civitates XIIII*).

b) Salonitanskom konventu su pripadali Delmati, Deuri, Dicioni, Mezeji, Sardeati.

c) Naronitanskom konventu su pripadali Kerauni, Daorsi, Dezitijati, Dokleati, Deretini, Deremisti, Dindari, Glindicioni, Melkumani, Naresi, Scirtari, Sikuloti, Vardaei/Ardijejci, Ozueji, sjeverni Partheni, Kavi, Hemasi, Astiti, Arinisti, Labeati, Pirusti... itd.).[156]

---

[154] To se može uporediti sa podjelom Panonije 103. god. n. e. na Gornju (*Superior*) i Donju (*Inferior*) Panoniju, te Mezije (za cara Domicijana) isto na Gornju i Donju. Praktična priroda Rimljana vjerojatno se nije puno zamarala sa nominiranjem novih provincija, te je u slučaju podjele nekada jedne provincije na dvije često koristila termine *Superior* i *Inferior*.

[155] Plinije Stariji je koristio rezultate zvaničnog popisa iz sredine I. st. n. e., ali može se sa velikom vjerojatnoćom smatrati da je raspored peregrinskih *civitates* po konventima iz sredine I. st. n. e., identičan sa stanjem iz druge decenije nove ere. O analizi podataka Plinija Starijeg o Zapadnom Balkanu, instituciji dekurija i vrelima koje je on koristio v. Mesihović, 2007:51 – 55; 277 – 283; Isto, 2011:13; Isto, 2011 E.

[156] *Plin. NH* , 139 – 144 : “139. *Arsiae gens Liburnorum iungitur usque ad flumen Titium. pars eius fuere Mentores, Himani, Encheleae, Bulini et quos Callimachus Peucetios appellat, nunc totum uno nomine Illyricum vocatur generatim. populorum pauca effatu digna aut facilia nomina. conventum Scardonitanum petunt lapides et Liburnorum civitates XIIII, ex quibus Lacinienses, Stulpinos, Buristas, Olbonenses nomineare non pigeat. ius Italicum habent ex eo conventu Alutae, Flanates, a quibus sinus nominatur, Lopsi, Varvarini inmunesque Asseriates, et ex insulis Fertinates, Curictae.* 140. *cetero per oram oppida a Nesactio Alvona, Flanona, Tarsatica, Senia, Lopsica, Ortoplinia, Vegium, Argyruntum, Corinium, Aenona, civitas Pasini, flumen Telavium, quo finitur Iapudia. insulae eius sinus cum oppidis praeter supra significatas Absortium,Arba, Crexi, Gissa, Portunata. rursus in continente colonia Iader, quae a Pola CLX abest, inde XXX Colentum insula,XLIII ostium Titi fluminis.* 141. *Liburniae finis et initium Dalmatiae Scardona in amne eo XII passuum a mari. dein Tariotarum antiqua regio et castellum Tariona, promunturium Diomedis vel, ut alii, paeninsula Hyllis circuitu C, Tragurium civium Romanorum, marmore notum, Siculi, in quem locum Divus Claudius veteranos misit, Salona colonia ab Iader CXII.* 142. *petunt in eam iura viribus discriptis in decurias CCCXLII Delmatae, XXV Deuri, CCXXXVIIII Ditiones, CCLXVIIII Maezei, LII Sardeates. in hoc tractu sunt Burnum, Andetrium, Tribulium, nobilitata proeliis castella. petunt et ex insulis Issaei, Solentini, Separi, Epetini. ab his castella Petuntium, Nareste, Oneum. Narona colonia tertii conventus a Salona LXXX p., adposita cognomins sui fluvio a mari XX p. M. Varro LXXXVIIII civitates eo ventitasse auctor est;* 143. *nunc soli prope noscuntur Cerauni decuriis XXIIII, Daversi XVII, Desitiates CIII, Docleatae XXXIII, Deretini XIIII, Deraemistae XXX, Dindari XXXIII, Glinditiones XLIIII, Melcumani XXIIII, Naresi CII, Scirtari LXXII, Siculotae XXIIII populatoresque quondam Italiae Vardaei non amplius quam XX decuriis. praeter hos tenuere tractum eum Ozuaei, Partheni, Cavi, Haemasi, asthitae, Arinistae. 144. a Narone amne C p. abest Epidaurum colonia. ab Epidauro sunt oppida civium Romanorum Rhizinium, Acruium, Butuanum, Olcinium, quod antea Colchinium dictum est, a Colchis conditum, amnis Drino superque eum oppidum civium Romanorum Scodra ab mari XVIII, praeterea multorum*

Donjem Iliriku, odnosno Panoniji isto po *NH* su pripadali : Sereti, Serapili, Jasi, Andizeti, Kolapijani, Breuci, Arvijati, Azali, Sirmijci i Amantini, Belgiti, Katari, Kornakati, Eravisci, Herkunijati, Latobici, Oserijati, Varcijani, Taurisci, Skordisci.[157] Za razliku od Gornjeg Ilirika, sjevernija panonska provincija je bila etnički mozaik poglavito iliro-panonskih i keltskih zajednica. Zanimljivo je napomenuti da je granična linija koju su Rimljani uspostavili između dvije ilirske provincije najprirodnija granica na Zapadnom Balkanu u toku njegove historije.[158] Radi toga i nije čudo da je riječ o upravno – teritorijalnoj granici koja je najduže trajala u historiji Zapadnog Balkana. Uostalom, radi te svoje zemljopisne prirodnosti, provincija Gornji Ilirik/Dalmacija je bila i upravno - administrativna pojava koja najduže nije mijenjala niti modificirala svoje teritorijalni obujam za vrijeme cjelokupne historije na Zapadnom Balkanu.

Potrebno je navesti da gornjoilirska provincija nije bila sastavljena samo od peregrinskih *civitatesa* koje su uživale određene stupnjeve autonomije, nego su se u njoj nalazile i teritorije zajednica rimskih građana (kolonije, municipiji i *oppidum civium romanorum*) i *ager publicus* (rudnici, vojni logori, državna zemljišta i dr.) Rimski građani na tlu provincije, posebno oni koji su bili neitalskog porijekla pripadali su uglavnom tribusima *Sergia* i *Tromentina*.

Osnovni razlog podjele Ilirika na Gornji i Donji (a ne njegovo obnavljanje u cjelini) je vjerojatno bio sličan i onima koji su doveli do podjele Mezije za Domicijana i Panonije za Trajana; bolja, efikasnija i brža uprava na području koje je ili sumnjive lojalnosti ili od iznimne strateške vrijednosti. U slučaju Gornjeg Ilirika ta strateška vrijednost bi bili njegovi resursi (posebice rudna bogatstva) i blizina Italije, a u slučaju Donjeg Ilirika riječ bi bila o održanju dunavske granice i komunikacija. Legati propretori Gornjeg i Donjeg Ilirika su imali, u ime cara – Augusta i Tiberija --[159] vrhovna vojna, civilna i sudbena ovlaštenja na mandatnom području.

Graeciae oppidorum deficiens memoria nec non et civitatium validarum: eo namque tractu fuere. Labeatae, Senedi, Rudini, Sasaei, Grabaei; proprieque dicti Illyri et Taulanti et Pyraei retinent nomen. in ora Nymphaeum promunturium. Lissum oppidum civium Romanorum ab Epidauro C p.”

[157] *Plin. NH* , 147 – 148 : “147. *Inde glandifera Pannonia, qua mitescentia Alpium iuga per medium Illyricum a septentrione ad meridiem versa molli in dextra ac laeva devexitate considunt. quae pars ad mare Hadriaticum spectat, appellatur Delmatia et Illyricum supra dictum; ad septentriones Panonia vergit. finitur inde Danuvio. in ea coloniae Emona, Siscia. amnes clari et navigabiles in Danuvium defluunt Draus e Noricis violentior, Saus ex Alpibus Carnicis placidior,CXX intervallo: Draus per Serretes, Serapillos, Iasos, Andizetes, Saus per Colapianos Breucosque.* 148. populorum haec capita; praeterea Arviates, Azali, Amantini, Belgites, Catari, Cornacates,Eravisci, Hercuniates, Latovici, *Oseriates, Varciani. mons Claudius, cuius in fronte Sardisci, in tergo Taurisci. insula in Sao Metubarbis, amnicarum maxima. praeterea amnes memorandi: Colapis in Saum influens iuxta Sisciam gemino alveo insulam ibi efficit quae Segestica appellatur; alter amnis Bacunitus in Saum .... Sirmio oppido influit, ubi civitas Sirmiensium et Amantinorum. inde XLV Taurunum, ubi Danuvio miscetur Saus. supra influunt Valdasus, Urpanus, et ipsi non ignobiles.”*

[158] O određivanju granica između dviju provincija i pravilima po kojima su se Rimljani rukovodili prilikom pružanja provincijalne linije v. Mesihović, 2007:630 - 634

[159] Formalno – pravno gledano guverner svih carskih provincija je samo jedna osoba i to sam car (koji je to pravo kao propretor dobio na osnovi zakona), dok su stvarni guverneri u stvari njegovi zamjenici - *legati*.

Upravna shema kojom rukovodi legat nije bila složena. U nju su ulazili zapovjednici legija stacioniranih u njegovoj provinciji (dvije u Gornjem, i tri u Donjem Iliriku). Glavni tabor VII. legije je bio Tilurij/*Tilurium* (današnji Gardun kod Trilja na rijeci Cetini), a XI. legije Burnum (kod današnjeg Kistanja na rijeci Krki). Vrlo vjerojatno je zona odgovornosti VII. bio istočni, a XI. legije zapadni dio Provincije. Pored legija, u sastav provincijskih garnizona dviju ilirskih provincija ulazio je i veći broj auksilijarnih (pomoćnih) kohorti. Za sada je nepoznato koje su sve auksilijarne kohorte ostale stacionirane u ilirskim provincijama u svojstvu garnizonske službe. Na osnovi podataka iz izvorne građe raspolaže se sa svjedočanstvima o prisustvu sljedećih auksilijarnih ala[160] i kohorti u prvoj polovini I. st. n. e. na području provincije Dalmacije : *ala Pannoniorum; ala Parthorum, Cohors III. Alpinorum equitata, Cohors I. Bracaraugustanorum, Cohors II. Cyrrhestarum, Cohors XI. Gallorum, Cohors I. Liburnorum. Cohors I. Lucensium equitata, Cohors I. Campana (Campanorum) voluntariorum civium Romanorum, Cohors VI. voluntariorum civium Romanorum* i *Cohors VIII. voluntariorum civium Romanorum*.[161] Iako se prisustvo *Cohors I. Belgarum equitata* u Dalmaciji uglavnom datira u kasnija razdoblja ipak nije nemoguće pretpostaviti da je spomenuta kohorta u ilirske zemlje došla uslijed ustanka, gdje je i ostala i postala po svome sastavu ilirska, dalmatinska kohorta, a možda su u ratu učestvovale i *ala Claudia nova* (koja je do 70. god. n. e. boravila u Golubiću) i *ala (Tungrorum) Frontoniana* koja je bila u Tiluriju.[162]U Panoniji se u isto vrijeme nalazi *cohors I. Noricorum*, a za vrijeme vladavine Vespazijana u Panoniji su bile stacionirane *ala II. Aravacorum, ala I. Hispanorum Auriana* i *cohors II. Asturum*.[163] Moguće je da su neke i od spomenutih kohorti i ala stacioniranih u Panoniji učestvovale u okviru protu-ustaničkih snaga za vrijeme Velikog Ilirskog ustanka od 6. do 9. god. n. e., a nakon završetka rata ostale u Panoniji kao dio garnizona oružanih snaga Rimske države. U utvrđenim logorima Gardunu i Burnumu nalazile su se i glavnine snaga legija, dok su manji detašmani legionara i auksilijara bili razasuti širom provincije. Gornjoilirski garnizon nije služio samo radi pacifikacije i držanja na oku nemirnih ilirskih naroda, nego i kao strateška rezerva vojnih snaga u Italiji.

Prijestolnica provincije Gornji Ilirik se nalazila u Saloni. Pored namjesnika, postojao je vojno - civilni aparat pomoću kojeg se upravljalo provincijom. Izvorna građa ne daje dovoljno informacija koje su to sve bile službe na nivou provincije za vrijeme ranog

---

[160] Ala (*alae*) su konjičke jedinice sastavljene od peregrina.

[161] Kratak pregled rasporeda vojnih jednica u Dalmaciji v. Bojanovski, 1988:355-360 (posebno popis literature na kraju).

O *cohortes voluntariorum civium Romanorum* i njihovom učešću u ratu od 6. do 9. god. n. e. v. Sergejevski, 1924; Zaninović, 1984:70; Tončinić, 2005;

[162] Bojanovski, 1988:355; Zaninović (1996:214) spomenutim četiri alama dodaje i *Ala Hispanorum*.

[163] Buzov, 2005:138; Po Bojanovskom (1988:357) koji se poziva na Mócsy (1962:617-624) u Panoniji je potvrđen broj od 27 ala i 53 kohorte.

principata. Jedini dokument koji govori o dalmatinskim i panonskim provincijskim službama jeste «*Notitia Dignitatum*», ali on se odnosi na znatno kasnije razdoblje i reflektira stanje nakon čitavog niza promjena i reformi, koje su ulazile i u samu suštinu upravne i teritorijalne strukture. [164]
I pored toga što je kasnoantička provincijska administracija Dalmacije bila znatno birokratiziranija, složenija i promijenjena u odnosu na onu iz ranog principata, ipak su neke službe zadužene za civilna pitanja, koje po «*Notitia Dignitatum*» pripadaju Dalmaciji, vjerojatno vodile porijeklo od nekih službi Gornjeg Ilirika iz ranog principata. Naravno, službe namjesništva iz vremena principata su sigurno bile znatno manje po brojnosti, pa i po birokratskim ovlaštenjima u odnosu na kasnoantičko, dominatsko doba. Pored legata propretora, u provincijama Gornji i Donji Ilirik, možda se u ovim prvim godinama nakon podjele nalazio i carski prokurator.

Kao što se vidi, jasno je da 14. god. n. e. postoje dvije zasebne provincije koje u svome službenom nazivu još uvijek nose i ilirski naziv. A sudeći po svemu i Dolabela i Blez su na svoje namjesničko mjesto stupili još i prije smrti Augusta 19. VIII. 14. god. n. e,, što bi značilo da su oni bili postavljeni kao legati od samoga Augusta. Time vremensko određenje separacije treba tražiti i prije stupanja na dužnost i Dolabele i Bleza. Po J. Wilkesu prije Dolabele provincija Dalmacija je imala još dva namjesnika i to Vibija Postumija, odmah nakon sloma organiziranog ustaničkog otpora i Lucija Elija Lamia (L. Aelius *Lamia* konzul 3. god. n. e.) za period 12 – 14. god. n. e.[165]Velej Paterkul, Kasije Dion i Flor potvrđuju direktnim ili indirektnim putem da su oba spomenuta pojedinca bili viši rimski vojni zapovjednici za vrijeme Velikog Ilirskog ustanka od 6. do. 9. god. n. e.[166]

3.2 CAIVS VIBIVS POSTVMVS

Na osnovi izvorne građe može se izvući zaključak da je prvi legat Augusta propretor provincije Gornji Ilirik bio Gaj Vibije Postumije (ili Postum), koji je bio i aktivni i viši rimski vojni zapovjednik u posljednjoj fazi Velikog Ilirskog ustanka. [167] Patricijski rod Postumija (*gens Postumia*) potiče još iz drevnih razdoblja rimske historije, i za vrijeme Republike dao je značajan broj istaknutih državnih javnih ličnosti. Rod Postumija je imao i

[164] «*Notitia Dignitatum*» je kasnoantički registar državnih dostojanstvenika i službi koje se obnašaju u oba dijela Rimske Države, ujedno dajući i spisak vojnih jedinica kojima je država raspolagala, izuzev lokalnih i municipalnih službi i dužnosti. Registar je predstavljen u dosta šturoj formi pukog nabrajanja bez dodatnih objašnjena. Pretpostavlja se da spisak dužnosnika i službi Istočnog i Zapadnog carstva, uz izvjesne korekcije, odražava stanje sa početka V. st. n. e. Istočna sekcija «*Notitia Dignitatum*» je možda kompletirana cc. 395. god. n. e., a zapadna sekcija možda cc. 425. god. n. e.

[165] Wilkes, 1969:81 – 82; 442.

[166] *Vell.* II, CXVI, 1 - 3; *Flor.* II, 25; *Cass. Dio* LVI, 15, 3 – 16, 1

[167] O problemu Postumija detaljnu analizu v. Mesihović, 2007:57 – 58; 589; 603 – 606 (u ovom dijelu se raspravlja i o problemu separacije Provincije; o tome v. i Mesihović, 2007:590 i fus. 573; i posebno *p.* 627 – 635)

veliki broj ogranaka.[168] O Gaju Vibiju Postumiju (cc 35. god. p. n. e.? – cc 20. god. n. e.?) van konteksta zbivanja u Iliriku raspolažemo sa fragmentarnim podacima. On je bio konzul sufekt (*consul suffectus*) za 5. god. n. e. Iz toga se može zaključiti da on za vrijeme poznog augustovskog režima nije bio anonimus, nego osoba sa političkim, pa možda i vojnim iskustvom i ugledom. Sudeći po konzulskim listama *gens Vibius* je tek od samog kraja Republike i u toku augustovskog režima počeo da daje rimski konzule, međutim izuzev našeg Gaja Vibija, iz reda ogranka *Postumus* nema više konzula. Poslije svoga konzulstva Gaj Vibije Postumije je bio namjesnik senatske provincije Betika u Španiji.[169]

FONTES

Vell. II, CXVI, 1 – 2 : "1. *Magna in bello Delmatico experimenta virtutis in incultos ac difficilis locos praemissus Germanicus dedit; celebri etiam opera diligentique.* 2. *Vibius Postumus vir consularis, praepositus Delmatiae, ornamenta meruit triumphalia: quem honorem ante paucos annos Passienus et Cossus, viri quamquam diversis virtutibus celebres, in Africa meruerant.*"

"Velike dokaze hrabrosti u dalmatinskom ratu pružio je Germanik, poslan na pusta i pogibeljna mjesta. Vivije Postum, muž konzular, načelnik Dalmacije, zaslužio je slavnim i revnim djelom trijumfalne ukrase. Tu su čast nekoliko godina prije zaslužili u Africi Pasijen i Kos, premda zbog različitih vrlina, slavni."

Najstariji podatak o Vibiju Postumiju vezano za Ilirik daje njegov suvremenik i saborac (bar tokom jednog dijela rata) Velej Paterkul. Po njemu je Vibije Postumije, konzular i prepozit Dalmacije, dobio za svoje zasluge u ratu «počasne znake trijumfa»/trijumfalna odlikovanja. Velej spominje nešto dalje u tekstu još jednom Postumija zajedno sa Lucijem Apronijem («…*At **Postumi** operum L. Apronius particeps illa quoque militia eos*…/»).[170] Po smislu posljednjeg spominjanja Postumija, moglo bi se zaključiti da je on bio u ratu zajedno sa Lucijem Apronijem, možda njegov neposredno nadređeni.

[168] O Gaju Vibiju Postumiju v. Smith, 1867, III:512; III:1252; PIR, 1897/1898, III:423 – 424; Rudolf Hanslik., 1958, PWRE, VIII A, 2, *col*. 1978 – 1979. Gaj Vibije Postumije se vjerojatno spominje i na natpisu *CIL* IX, 730 jer se tamo titulira kao prokonzul, a jedini konzul iz vibijevskog ogranka *Postumus* je bio naš Gaj.

[169] Gaj Vibije Postumije je vjerojatno bio guverner 6. god. n. e., pa bi tako na ilirsko ratište stigao tek u kasnijim fazama rata.

[170] *Vell.* II, CXVI, 3

Flor. II, 25 : "*sed Augustus perdomandos Vibio mandat, qui efferum genus fodere terras coegit aurumque venis repurgare; quod alioquin gens omnium stupidissima eo studio, ea diligentia anquirit, ut illud in usus suos eruere videatur*."

"August je povjerio Vibiju mandat kompletnog potčinjavanja, koji je prisilio ovaj divlji narod da kopa zemlju i da iz njenih žila tope zlato, koje ovaj najgluplji od svih naroda traži sa takvim žarom i marljivošću da se može pomisliti da ga oni vade za svoje sopstvene potrebe"

Florov podatak je znatno uopćeniji i u njemu se kaže da je August zadatak kompletnog potčinjavanja Dalmatinaca povjerio Vibiju, koji je ovaj «divlji» narod prisilio da kopa zemlju i crpi zlatne žile. Ne ulazeći u raspravu o porijeklu Florovog podatka,[171] Vibije iz ovog podatka je gotovo sigurno Velejev Postumije. To je jasno ako se vidi da je August taj koji Vibiju povjerava završetak potčinjavanja Dalmatinaca, a jedini Vibije koji se u tome razdoblju nalazi u ilirskim zemljama je Vibije Postumije. Na osnovi ovog podatka, jasno se vidi temeljna intencija Rimske države da odmah po završetku Velikog Ilirskog ustanka započne sustavu eksploataciju rudnih resursa u unutrašnjosti provincije.[172] Najbogatije zone za kopanje i ispiranje zlata nalazile su se u području planina Vranice i Bitovnje, kao i u porječju Fojničke rijeke i Lepenice, te u gornjem toku Vrbasa. O odnosu Rimljana prema ilirskim domorodcima neposredno nakon ustanka ilustrativna je Florova konstatacija (koju je on gotovo sigurno preuzeo iz nekog ranijeg vrela, možda od Livija) da je riječ o najglupljem narodu na svijetu. Indirektno se iz ovog podatka može izvući i zaključak o umiješnosti domorodačkih rudara.

[171] Raspravu o tome v. Mesihović, 2007:57 - 58

[172] Nakon Ustanka, trebalo je pristupiti obnovi infrastrukture, podizanju privrednih kapaciteta i mirnodopskog načina života. Rimske vlasti su tome pristupile ozbiljno, o čemu govori upravo Florov podatak o Vibiju i o konačno potčinjavanju Dalmatinaca. Rudnici i ispirališta u središnjoj i Gornjoj Bosni su bili od primarne važnosti po tadašnje ekonomske i političke interese Rimske države. Iscrpljenost državnih financija nakon rata u Iliriku i započinjanja rata na rajnskoj granici zahtijevali su ubrzano pokretanje rudarske aktivnosti kako bi se dobili prijeko potrebni metali za državne kovnice i oružarnice. To je sudeći po željama samoga Augusta, što prenosi i Flor (odnosno njegovo vrelo, možda Livije?) bio i prvi zadatak Vibija Postumija, koji se nije libio da pobijeđeno stanovništvo prisili na neki oblik državnog kuluka. Iz Florovog podatka mogao bi se indirektno izvući zaključak da je eksploatacija rudišta, zlatnih žila i zlatonosnih tokova u toku Postumijeve uprave bila iznimna i da je za radnu snagu korišten veliki broj domorodaca. Dobit iz te privredne aktivnosti je uglavnom odlazila u državne blagajne, dijelom je zavrsavala i u privatnim đepovima špekulanata, koncesionara ili provincijskih rimskih funkcionera i službenika. Vjerojatno je vrlo mali dio dobiti iz iskorištavanja metala ostajao provincijalnom peregrinskom stanovništvu. Nepoznato je koliko je dugo trajao taj prisilni kuluk peregrina koji je zaveo Vibije Postumije i kada se prešlo na sofisticiraniji sustav iskorištavanja rudišta i ispirališta.

Cass. Dio LVI, 15, 3 : “καὶ τἆλλα τὰ πλησία αὐτῷ ἐθελοντὶ τῷ Γερμανικῷ ὡμολόγησεν. Καὶ ὁ μὲν ταῦτα πράξας πρὸς τὸν Τιβέριον ἀνεχώρησεν, ὁ δὲ δὴ Ποστούμιος τὰ λοιπὰ προσκατειργάσατο.”

“ Tako je utvrda bila osvojena (misli se na Ardubu op. a.), nakon čega su se i druga mjesta u njegovoj blizini dobrovoljno predala/napravila uvjetni sporazum sa Germanikom, i on se, nakon tolikog ostvarivanja, pridružio Tiberiju, ostavljajući Postumija da dovrši pokoravanje preostalih oblasti. ”

Djelovanje Vibija na samom završetku rata i nakon okončanja organiziranog otpora u Dalmaciji, koje se spominje u podatku koji prenosi Flor, je direktno vezano sa podatkom Kasija Diona u kojem se spominje Postumije. Dion nakon završetka opisa borbi za Ardubu (vjerojatno u IX. mjesecu 9. god. n. e.) govori kako su druga mjesta u blizini Ardube sa Germanikom sklopila sporazum o predaji, i da se nakon ovoga Germanik pridružio Tiberiju (koji se tada nalazio bliže primorju – u odnosu na Germanika -- ili na samom primorju) ostavljajući Postumija da kompletira potčinjavanje preostalih oblasti - vjerojatno u kontinentalnoj unutrašnjosti današnje BiH. Iz Dionovog podatka se mogu izvući sljedeći zaključci : 1. Postumije se nalazio u štabu Germanika kao viši zapovjednik, 2. učestvovao je u borbama u unutrašnjosti i kod Ardube, 3. u tim operacijama je možda učestvovao i Lucije Elije Lamia, 4. Postumije je ostao sa određenim trupama na prostoru Dalmacije i nakon što su Tiberije i Germanik sa glavninom trupa napustili ilirske zemlje.

Iord. De summa…244 : “*Dalmatae similiter silvis commanentes plurimam partem latrocinando vastabant: ad quos edomandos Vibium mandat, qui efferum genus fodere terras coegit aurumque venis repurgare*.”

Jordanesov podatak je ustvari epitoma Florove epitome II, 25, i u njemu se samo ponavlja što je Flor želio reči, dok je sažimao svoje vrelo, i to u dosta sažetoj formi. I ovdje se Vibijev mandat nad Dalmatincima dovodi u vezu sa rudarskom eksploatacijom zlata.

Kao što se iz izloženog može vidjeti, nijedno vrelo Vibija Postumija ne titulira kao legata propretora provincije Dalmacije. Velej ga titulira kao prepozita Dalmacije, a zanimljivo je da Velej Paterkul govoreći o borbama koje 6. god. n. e. Valerije Mesalinus vodi sa Batonom Dezitijatskim, ovog prvospomenutog titulira kao *praepositus Illyrico*,[173] Indikativno je ovo tituliranje Valerija Mesalinusa kao prepozita Ilirika (u vrijeme kada je on zvanično bio legat propretore Ilirika), a Postumija kao prepozita Dalmacije, neposredno nakon završetka organiziranog otpora. Ovo bi bila prva indicija da je došlo do separacije

[173] *Vell.* II, CXII, 2

Provincije, odnosno da postoje različite upravne i teritorijalne jedinice na prostoru koji je zahvatala provincija Ilirik prije 6. god. n. e. Jednom od tih upravno – teritorijalnih jedinica bi u tom slučaju upravljao Vibije Postumije. Po Florovom podatku, Vibije je dobio mandat od Augusta, te bi u tom slučaju Postumijevo upravljanje imalo i zvanično, državno ovlaštenje. Kako vidimo iz istog podatka Vibije je Dalmatincima upravljao i u mirno doba, regulirajući i intenzivirajući rudarsku aktivnost. Augustu je bilo stalo da u novonastalim ratnim uvjetima (poradi katastrofe u Teutoburškoj šumi i novog, teškog rata na Rajni i u Germaniji), iz tek pacifiziranog Ilirika izvuče što je moguće više koristi; u prvom redu plemenite metale. A to je, sudeći po Florovom podatku, bio jedan od glavnih prioriteta Vibija. Znači on je imao i civilna, administrativna ovlaštenja nad Dalmatincima koja su ulazila i u sadržinu institucije legata propretora, i to nakon jeseni 9. god. n. e., pa i u narednim razdobljima. Gotovo sigurno je on Vibije bio upravitelj Gornjeg Ilirika u posljednjem kvartalu 9. god. n. e. I informacije iz Velejevih i Florovog podataka dopunjavaju tako Dionov podatak iz koga bi se moglo samo zaključiti da je Postumije bio Germaniku subordinirani zapovjednik, koji je ostavljen u unutrašnjosti sa zadatkom preostalih đepova otpora.

Ako je jednom od tih ilirskih upravno- teritorijalnih jedinica upravljao Vibije Postumije od jeseni 9. god. n. e., to bi automatski značilo da je postojala bar još jedna takva jedinica. A ako je mandat Postumija zahvatao primorski dio Ilirika (buduće područje Dalmacije), onda je ta druga mandatna oblast zahvatala panonski bazen. Pošto je u panonskom bazenu organizirani otpor slomljen u jesen 8. god. n. e., a pažnja Tiberija, Germanika i njihovog višeg zapovjedništva, kao i glavnine trupa okrenuta prema dinarskom dijelu Ilirika, na tome prostoru se morala uspostaviti neka zasebna okupaciona institucionalizirana administracija i sa civilnim ovlaštenjima. Logično bi bilo očekivati da se August, odnosno Tiberije sa glavnim autoritetom na području Ilirika, morao posvetiti i uređenju uprave nad panonskim bazenom. To bi značilo da je bila imenovana i osoba, sa određenim podređenim aparatom i trupama (možda od one tri legije koje su ostale kasnije kao panonski garnizon), koja je dok su u toku 9. god. n. e. trajale teške borbe na dinarskom pojasu upravljala panonskim bazenom. Naravno to ne bi značilo da su ta dva mandatna područja bila odmah i automatski priznata kao provincije sa svim onim što one podrazumijevaju i sadržavaju u doba ranog principata. Moguće je da su u prvo doba te oblasti imale neku provizornu, ad –hoc upravu, primarno od vojnih zapovjednika, nastalu uslijed praktičnog odvijanja situacije na ratištima Ilirika. A onda bi se nakon Teutoburške katastrofe u IX. mjesecu 9. god. n. e., ta mandatna provizornost polako transformirala u standardni provincijalni sustav. Tadašnje rimsko državno vodstvo, inače sklono praktičnim rješenjima, se nije u novonastalim uvjetima rata na Rajni i u Germaniji previše zamaralo formalizmom i vjerojatno je upravno – administrativnu sliku sa ilirskog terena u jesen 9. god. n. e. jednostavno preobratilo u novu provincijsku strukturu. Uz to Rimljanima je i odgovaralo da jednu cjelinu sumnjive lojalnosti podijele, kako bi lakše i jednostavnije upravljali i držali pod kontrolom domorodačku populaciju. Tako bi spriječili pojavu jedinstvenog nastupanja domorodaca i

njihov zajednički identitet, koji se nesumnjivo bio oblikovao u uvjetima postojanja jedinstvene provincije Ilirik, i koji je ustvari bio najveći uzrok obima i težine Velikog Ilirskog ustanka.

Znači, rekonstrukcija procesa separacije provincije Ilirik na dvije provincije može se predstaviti na sljedeći način : nakon izbijanja Ustanka 6. god. n. e. struktura provincije Ilirik je uništena, a u jesen 8. god. n. e. ofenzivom Plaucija Silvana slomljen je organizirani otpor u panonskom bazenu. Nakon toga uspostavlja se provizorna, ad- hoc uprava u panonskom bazenu, ali još uvijek bez oficijelnog priznavanja kao zasebne provincije. Nakon pada Ardube (vjerojatno u prvoj polovici IX. mjeseca 9. god. n. e.) slična provizorna uprava je uspostavljena i u dinarskom pojasu, sa Gajem Vibijem Postumijem na čelu. Nove provincije nisu mogle biti oficijelno uspostavljene dok je rat još uvijek trajao, bar to praktični Rimljanin (a posebno za vrijeme sređenog augustovskog režima) nisu radili. Tako ni nova provincija u panonskom bazenu vjerojatno nije bila uspostavljena dok su još trajale teške borbe na jugu Ilirika. A nakon Teutoburške katastrofe, kada je fokus pažnje pomjeren na rajnsku granicu, vjerojatno se nije previše obraćala pažnja na regulaciju uprave u nekadašnjem jednom Iliriku. Tako je i rimski državni vrh (August i Senat), u periodu dok su vođene rajnske bitke, i oficijelno dvije mandatne, provizorne uprave na određenom dijelu teritorija Ilirika proglasio carskim provincijama (zašto ne i pomisliti i u isto vrijeme, vezano za konačnu upravno –administrativnu i teritorijalnu reorganizaciju nekada pobunjene Provincije). Pa je tako i Postumije postao prvi legat provincije koja je obuhvatala južne dijelove nekadašnjeg Ilirika. Zanimljivom koincidencijom, osvajanje Ilirika prije 238 godina je započeo predstavnik roda Postumija → zlosretni Lucije Postumije Albin, a završio isto predstavnik postumijevskog roda, samo drugog ogranka.

Vibije Postumije se nije dugo zadržao u Gornjem Iliriku, jer ga izvorna građa već u narednim godinama potvrđuje na novim provincijskim dužnostima i kao učesnika u političkim dešavanjima u Rimu. Nakon Betike i Gornjeg Ilirika, Gaj Vibije Postumije je bio prokonzul i provincije Azije (zapadni dijelovi Male Azije).[174] Po Tacitu, jedan od tužitelja Libona Druza 16. god. n. e. je bio i senator Gaj Vibije, i to se vjerojatno desilo nakon povratka potonjeg iz Azije. [175] Sudeći po ponašanju Gaja Vibija u toku samog

[174] IG XII 6, 1, 365 = Samos 357 (# PH254516) : ὁ δῆμος Γαίω[ι] Οὐιβίωι Ποστόμ[ωι] / τὸ τρὶς ἀνθυπάτωι ἥρωι <61[—]>61[51] 51/εὐεργέτηι <61 [—]>61 [51] 51

[175] *Tac. Ann.* II, 30 : „*Accesserant praeter Trionem et Catum accusatores Fonteius Agrippa et C. Vibius , certabantque cui ius perorandi in reum daretur, donec Vibius, quia nec ipsi inter se concederent et Libo sine patrono introisset, singillatim se crimina obiecturum professus, protulit libellos vaecordes adeo ut consultaverit Libo an habiturus foret opes quis viam Appiam Brundisium usque pecunia operiret. inerant et alia huiusce modi stolida vana, si mollius acciperes, miseranda. uni tamen libello manu Libonis nominibus Caesarum aut senatorum additas atrocis vel occultas notas accusator arguebat*."

"Tužiocima Trionu i Katu pridruže se Fontej Agripa i Gaj Vibije, prepirući se međusobno kome će pripasti pravo da drži glavni govor protiv optuženog. Najzad, pošto nisu mogli da se slože, i pošto se Libon pojavio bez branioca, izjavi Vibije da će on nabrojati Libonove krivice, tačku po tačku, i pročita optužnicu koja je sadržavala upravo sumanute stvari : kako je Libon pitao gatare da li će jednom biti toliko bogat da novcem poploča Apijev put do Brundizija. Bilo je i takvih

pretresa afere «Libon», on je bio pouzdanik Tiberija.[176] Vjerojatno je ta lojalnost prema Tiberiju proizlazila još iz ranijeg perioda, uključujući i vrijeme Ustanka. Možda je i ta pouzdanost bila jedan od razloga da se Postumije ostavi kao upravitelj gornjoilirskih oblasti, sa njihovim bogatima rudnicima. Bez Tiberijeve saglasnosti, Germanik nije mogao ostaviti Postumija da zapovijeda u unutrašnjosti. Iako Flor i Kasije Dion njegov ostanak u Dalmaciji vežu za Augusta i Germanika, ipak je najvjerojatnije Tiberije bio taj koji je donio tu odluku, dok ju je Germanik samo sproveo, a August formalno sankcionirao.

3.3 LVCIVS AELIVS LAMIA

Posebno mjesto u istraživanju namjesničke institucije u Gornjem Iliriku u periodu od završetka ustanka pa do početka Dolabelinog legatstva, zauzima problem Lucija Elija Lamije (konzul za 3. god. n. e.), inače prijatelja pjesnika Horacija.[177] Preko jednog Velejevog podatka izvlači se zaključak da je i on bio legat Gornjeg Ilirika i to nakon što je navedenu dužnost obnašao Gaj Vibije Postumije.

Vell. II, CXVI, 3 : “*Nam et Aelius Lamia, vir antiquissimi moris et priscam gravitatem semper humanitate temperans, in Germania Illyricoque et mox in Africa splendidissimis functus ministeriis, non merito, sed materia adipiscendi triumphalia defectus est*.”

“Jer i Elije Lamija je, muž staroga kova i koji je starinsku ozbiljnost uvijek ublažavao svojom čovječnošću, nakon što je u Germaniji i u Iliriku, a uskoro i u Africi obnašao najistaknutije dužnosti, ostao uskraćen za počasne znakove trijumfa, ne zbog toga što ih ne bi zaslužio, nego zbog nedostatka prilike da dođe do njih”

Po J. Wilkesu Elije Lamija je bio zapovjednik armije (što automatski znači da je bio i legat propretor) u Gornjem Iliriku (a možda i u Panoniji) u periodu 12 – 14. god. n. e. [178]

budalaština, blaže rečeno stvari dostojnih sažaljenja. Uz jednu tačku optužnice bio je priložen i list hartije na kome su, prema riječima tužioca, uz imena članova carske porodice i senatora, Libonovom rukom napisane, prijeteće ili nerazumljive bilješke... ”.

O Luciju Skriboniju Libonu Druzu (*Lucius Scribonius Libo Drusus*) i njegovom suđenju v. *Tac. Ann.* II. 27—32 ; *Svet. Tib.* 25 ; *Cass. Dio* LVII. 15 ; *Senec. Epist.* 70; Smith W., 1867, I:1083; PIR, 1897/1898, III:185-186; Fluss, 1921, PWRE, II A. 1, *col*. 885 - 887

[176] O Gaju Vibiju i njegovoj ulozi u ovom suđenju, kao i o identifikaciji ovog Gaja Vibija sa Gajom Vibijem Postumijem ili Vibijem Serenom v. Mesihović, 2007:603, fus. 602

[177] O L. Eliju Lamiji Smith W, 1867, II:714; PIR, 1897/1898, I:18 – 19; Rohden, 1894, PWRE, I. 1-2, *col*. 522

Dvije Horacijeve ode su mu posvećene.

[178] Wilkes, 1969:82 : “If L. Aelius Lamia (*cos.* 3) commanded the army in Dalmatia in the years 12 – 14 (Pannonia is equally possible : Velleius calls his province Illyricum)”; 442. Za navodno namjesništvo Elija Lamie u Gornjem Iliriku v. i Jagenteufel, 1958:13 – 14 (moguće je da je ovo spominjanje Elija Lamie kao namjesnika kod Wilkesa ustvari rezultat preuzimanja od A. Jagenteufela).

Međutim, Velejev podatak u kome on prilično hvali Elija Lamiju, nudi samo jedan prilično nedefinisan izraz "najistaknutije dužnosti" za poziciju koju je on imao u Germaniji i Iliriku. Činjenica je da je najistaknutija dužnost u provinciji za vrijeme mira bila namjesništvo (u konkretnom slučaju za Gornji Ilirik riječ je o legatstvu), ali isto tako u slučaju rata kada su postojali posebni mandati za određeno područje i određeni rat, to je moglo podrazumijevati i visoku vojnu, zapovjednu poziciju. Tiberije je imao te specifične mandate vezano za rat u Iliriku od 6. do 9. god. n. e. i borbe na Rajni nakon katastrofe u Teutoburškoj šumi. Elije Lamija je bio prokonzul Afrike ili 23. god. n. e., ili ranije, a uspio je spasiti, zajedno sa Lucijem Apronijem od zlosretne sudbine Gaja Grakha, potomka braće Grakh i sina Sempronija Grakha, ljubavnika Julije Starije. Elije Lamija je bio imenovan i za legata Sirije, ali mu nije bilo dopušteno da ode u Siriju i stvarno i efektivno upravlja provincijom (slično je Tiberije postupio i prema Arunciju kojeg je deceniju sprečavao da ode u Španiju). Nakon smrti Lucija Pizona 32. god. n. e., Elije Lamija ga je zamijenio na dužnosti prefekta Grada (*praefectus urbi*). Ali već sljedeće 33. god. n. e. je umro i bio je počašćen cenzorskom sahranom.[179]

[179] Tac. Ann. IV, 13 : „*mox per Africam ac Siciliam mutando sordidas merces sustentabatur; neque tamen effugit magnae fortunae pericula. ac ni Aelius Lamia et L. Apronius qui Africam obtinuerant insontem protexissent, claritudine infausti generis et paternis s adversis foret abstractus*.",„I da ga nisu, kao nedužnog, zaštitili afrički namjesnici Elije Lamija i Lucije Apronije, slava nesrećne porodice i očeva nesreća povukle bi i njega u propast."; Tac. Ann. VI, 27 : „extremo anni mors Aelii Lamiae funere censorio celebrata, qui administrandae Syriae imagine tandem exolutus urbi praefuerat. genus illi decorum, vivida senectus; et non permissa provincia dignationem addiderat.",„Krajem godine umro je Elije Lamija i bio je sahranjen uz cenzorske počasti. Razriješen nominalnog namjesništva nad Sirijom, vršio je dužnost prefekta grada. Bio je plemenita porijekla, krepke starosti. To što mu nije bilo dopušteno da upravlja provincijom, samo mu je povečalo ugled."; Cass. Dio LVIII, 19, 5 - 6 : "Τόν τε Πίσωνα τὸν πολίαρχον τελευτήσαντα δημοσίᾳ ταφῇ ἐτίμησεν, ὅπερ που καὶ ἄλλοις ἐχαρίζετο· καὶ Λούκιον ἀντ´ αὐτοῦ Λαμίαν ἀνθείλετο, ὃν πρόπαλαι τῇ Συρίᾳ προστάξας κατεῖχεν ἐν τῇ Ῥώμῃ.""Kada je Pizon, gradski prefekt, umro, on (misli se na Tiberija op. a.) ga je udostojio sa javnim pogrebom, sa razlikom da je on to dodijeljivao i drugima. On je na njegovo mjesto izabrao Lucija Lamiju, kome je on bio davno ranije dodijelio Siriju, ali ga je zadržao u Rimu."

3.4 PVBLIVS CORNELIVS DOLABELLA[180]

I nakon prvih godina pacificiranja ilirskih provincija, 14. god. n. e. u provinciju Gornji Ilirik/Dalmaciju stigao je novi rimski i carski namjesnik Publije Kornelije Dolabela. Na svojoj namjesničkoj dužnosti zadržao se skoro sedam godina i za to vrijeme pokazao je i zavidnu upravljačku sposobnost, presudno preokrenuvši točak razvitka u pravcu mirnog i brzog apsorbiranja gornjoilirskog prostora u svijet razvijene grčko – rimske, mediteranske civilizacije.

Tvrditi za nekoga da je „zaslužan“, „velikan“, u krajnjem slučaju da je „dobar“ je odnos koji treba promatrati u relativnom kontekstu. Navedeni stavovi mnogo više zavise od stavova, pozicija, potreba, osjećanja pa i želja i strahova iznositelja, nego od stvarne historije. Moderna vremena i tendencija za kontinuiranim revizionizmom[181] upravo potvrđuju izneseni stav, jer su doprinijeli „proizvodnji tzv. kontroverznih ličnosti“. I onda se desilo da bar u javnosti (ali zanimljivo ne i kod većine običnog naroda) zavlada „radikalno relativiziranje“, pa se više uopće ne zna ničija stvarna uloga nego se to koristi kako to odgovara u svagdašnje (najviše dnevnopolitičke) svrhe. Zbog svega toga pokušati

[180] O Dolabelinom dobu i općenito drugoj deceniji I. st. n. e. (kada započinje drugo razdoblje rimske vladavine) postoji niz znanstvenih istraživanja i radova koji se odnose i na prisustvo P. Kornelija Dolabele na Zapadnom Balkanu. Uglavnom je riječ o parcijalnim pristupima, kao što je npr. analiza epigrafskih spomenika iz Ilirika na kojima se spominje Dolabelino ime i istraživanje cestovnih pravaca izrađenih pod auspicijama ovog namjesnika. U prvom redu tu su radovi Frane Bulića (1890; 1902) i Duje Rendića – Miočevića (1952; 1959; 1962; 1968) koji je analizirao pronađene dalmatinske natpise na kojima se spominje Dolabela i postavio osnove izučavanja Dolabelinog doba u Iliriku. Epigrafske natpise o Dolabeli su analizirali i prezentirali i Grga Novak (1944; 2004), Ante Marinović (1959), Josip Lučić (1966 - 1967), J.J. Wilkes (1976), Enver Imamović (1980), Slobodan Čače (2003) i Miroslav Glavičić (2008). Cestovnoj mreži koja je izgrađena za vrijeme uprave Dolabele, a spominje se na solinskim natpisima, čitavu knjigu posvetio je Ivo Bojanovski („Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji“, Sarajevo, 1974). O Dolabelinom vremenu namjesnikovanja v. i Jagenteufel, 1958:14 – 17. Cjelovit prikaz o vremenu uprave Kornelija Dolabele u provinciji Gornji Ilirik pruža rad Salmedina Mesihovića (2010 B.)

[181] Dominiranje revizionizma i pretjerani, nekritički destrukturalizam u odnosu prema historiji i općenito prošlosti nesumnjivo su nanijeli veliku štetu po razvitak historiografije, arheologije i druge humanističke discipline, ali i uz neke popratne društvene discipline kao što su politika i sociologija.. I revizionistički pristup (korišten u obične dnevnopolitičke svrhe, pokušaje historijskog opravdavanja za „greške“ ili šminkanja/friziranja, odnosno obično laživanje, historiografije kako bi više odgovorala nekome ili nečemu) i pretjerani (izražen čak i u apsolutističkoj formi, što je zanimljiv paradoks) destrukturalizam ustvari zanemaruju jednu vrlo bitnu činjenicu a to je da je historija (u smislu naše prošlosti) jedna vrlo egzaktna disciplina. Naša prošlost se ne može promijeniti niti u najmanjem detalju, i ona je takva kakve je bez obzira sviđalo se to nekome ili ne. Cilj historiografije, arheologije, etnologije, historijske filologije treba da bude samo jedna stvar a to je Istina, odnosno dokučivanje te prošlosti onakve kakva je bila. Revizionističke i ultra-destrukturalističke škole ustvari prebacuju bit i fokus istraživanja i otkrivanja prošlosti na „tumačenje“ prapovijesti, protohistorije i historije, čime se gubi stvarna misija historijskih humanističkih znanstvenih disciplina. To sa druge strane ne znači da je potrebno zakovati se u već donesene zakone i onda ih samo skolastički ponavljati. Istinski proces spoznavanja se zasniva između ostalog i na intenzivnoj ktritičnosti, ne samo u procesu donošenja novih zaključaka nego i u odnosu na ranije postavljenje teze i zaključke. Donositi i obarati teze i zaključaka može se samo na osnovi znanstvenog istinskog istraživanja, oslobođenog bilo kakvih predubjeđenja, i samo tako može se doći do stvarnih rezultata. Sa druge strane tumačenje prošlosti na osnovi unaprijed postavljenih premisa i teza (često u svrhu „šminkanja ili lažiranja historiografije“), dnevnopolitičkih razloga i dokazivanje samo kako bi se nešto dokazalo (besmisleni posao) vodi samo u slijepu ulicu.

se osvrnuti na djelovanje nekog pojedinca i postavljanje njegove historijske pozicije je vrlo nezahvalno, jer je potrebno naći prilično veliki broj argumenata i dokaza kojim bi zaključci doneseni (posebno u smislu ocjene da je njegovo djelovanje „pozitivno“ ili „negativno“) o toj ličnosti postali ne samo znanstveno relevantni, nego i dovoljno snažni kako bi se mogli oduprijeti neznanstvenom relativizmu i revizionizmu. Zatim je potrebno obratiti pažnju i na činjenicu da je vrlo teško djelovanje i postojanje određene ličnosti ocijeniti u cijelosti, jer „supermeni“ i „sveci“, ali ni sa druge strane „totalni monstrumi“ ne postoje, i često se na različite segmente nečijeg djelovanja mogu primijeniti i različiti zaključci i ocjene (nekada i dosta oprečne). Radi toga je najbolje da se neko ocjenjuje u odnosu na konkretnu djelatnost.

Jedna od rijetkih historijskih osoba za čije bi se djelovanje, zahvaćeno samo u segmentu uprave nad Zapadnim Balkanom, mogla donijeti iznimno visoka, vrijedna i pozitivna ocjena je Publije Kornelije Dolabela, namjesnik provincije Gornji Ilirik/Dalmacija. Posebno ta činjenica dobiva na značenju kada se ima u vidu da je riječ o strancu. Zapadnobalkanske zemlje su zadnja dva milenijuma dobrim dijelom provele pod vlašću stranih centara moći. Namjesnici koji su dolazili da upravljaju ovim prostorima uglavnom su više bili zainteresirani za ostvarivanje interesa centara koji su ih poslali ili za osobnu korist (najčešće u vidu zgrtanja novca i bogatstva) nego za dobrobit zajednica kojima su upravljali. Ipak bilo je i onih rijetkih slučajeva kada je djelatnost stranih namjesnika dovodila do prosperiteta i napretka domorodačkih zajednica. A Publije Kornelije Dolabela je bio nesumnjivo jedna takva ličnost. Njegova uprava je padala u jedno kritično vrijeme po zapadnobalkanske zemlje, kada se konačno prelomio stari način života oličen u prapovijesnim i protohistorijskim tradicijama i tekovinama. Sedam godina uprave P. Kornelija Dolabele pripada najranijem periodu historijskog doba na ovom zapadnom krilu istočnog južnoeuropskog poluotoka, kada je mirnim putem stvorena struktura preko koje su strujale silnice vrijednosti i tekovina razvijenih civilizacija u zapadnobalkansku unutrašnjost, ali i utemeljena podloga daljeg razvitka ne samo u antičkom dobu, nego i u kasnijim historijskim epohama.

Dolabela

Publije Kornelije Dolabela (*Publius Cornelius Dolabella*). Dolabela je bio konzul 10. god. n. e. (zajedno sa Gajem Junijem Silanom/*C. Iunius Silanus*) i samim tim je spadao u sami vrh tadašnjeg rimskog političkog i državnog establishmenta. *Dolabellae* su bile ogranak rimskog patricijskog *gens Cornelia*, i njegovi predstavnici su zabilježeni kao najviši dužnosnici već u periodu srednje Republike. Publije Kornelije Dolabela Maksimus je bio konzul za 283. god. p. n. e., a nakon njega su još dvojica Kornelija Dolabela, ali sa prenomenom Gnej, bili republikanski konzuli za 159. i 81. god. p. n. e. I više drugih Kornelija Dolabela je obnašalo visoke političke, vojne i religijske funkcije za vrijeme republikanskog sustava.[182] U vrijeme građanskih ratova na političkoj pozornici se pojavio i

[182] Smith, 1867, I:1058; PIR, 1897/1898, I:443-446; Wissova - Münzer.- Groag, 1900, PWRE, IV. 1, *col*. 1296 - 1311

Publije Kornelije Dolabela (kasnije ponekad nazivan *Lentulus*[183]), rođen oko 70. god. p. n. e., i konzul 44. god. p. n. e. Njegova javna djelatnost je bila primjer beskrupuloznog politikanstva u posljednjim godinama postojanja republikanskog sustava. I u javnom životu je bio poznat po ekstremnoj raskalašenosti. Poginuo je 43. god. p. n. e. prilikom zauzimanja grada Laodikeje od strane Kasija, jednog od lidera republikanske stranke.[184] Njegov istoimeni sin (sa prvom ženom Fabijom, druga supruga mu je bila Ciceronova kćerka Tulija) je pripadao Oktavijanovoj frakciji u ratu sa Markom Antonijem.

Naš Publije Kornelije Dolabela[185] je bio sin posljednje spomenutog, koji je bio Oktavijanov pristalica, i aktivno će djelovati na javnoj sceni u posljednjoj deceniji života Augusta (vl. 27. god. p. n. e. – 14. god. n. e.) i u prvom periodu Tiberijeve vladavine (14. – 37. god. n. e.). Za razliku od svoga djeda, svim javnim dužnostima je pristupao sa ozbiljnošću, pa se njegova politička karijera može smatrati uspješnom. Nepoznato je da li je Publije Kornelije Dolabela bio učesnik i rata u Iliriku od 6. do 9. god. n. e., iako ni tu opciju ne bi trebalo isključiti i pored toga što izvorna građa ne daje ni najmanju naznaku da je on učestvovao u ratu. Težina i važnost rata kao i razina mobiliziranosti Rimske Države, posebno raspoloživih zapovjedničkih resursa, možda su bar na neki način ili bar na neko vrijeme u rat uvukli i Dolabelu, pogotovu što ga pet godina kasnije nalazimo kao namjesnika Gornjeg Ilirika. Uz to, on je već 10. god. n. e. bio konzul, pa je logično pretpostaviti da je i njegovo učešće u protu-ustaničkim akcijama možda imalo utjecaja da se Publije Kornelije Dolabela imenuje za konzula. Za vrijeme svoga konzulata, zajedno sa kolegom konzulom Gajem Junijem Silanom, rekonstruirao je „Dolabelin slavoluk“ (*Porta Caelimontana*). Dolabela je nesumnjivo pripadao onom sloju senatora koji je bio blagonaklon prema Tiberiju, bar u prvo vrijeme.

Publije Kornelije Dolabela je u Dalmaciju upućen 14. god. n. e., i tamo se nalazio u trenutku Augustove smrti 19. VIII. 14. god. u Noli. Neposredno prije Augustove smrti, u Ilirik, preciznije u njegov primorski dio (Dalmacija) je krenuo i sam Tiberije. Međutim, vraćen je u Italiju hitnim pismom koje mu je poslala majka Livija.[186] Nakon ustoličenja Tiberija kao novog princepsa, u Donjem Iliriku je došlo do pobune tamo stacioniranih legija. Za razliku od situacije u panonskom susjedstvu, gornjoilirska vojska (VII. i XI. legija i mnoge auksilijarne kohorte) pod Dolabelinim zapovjedništvom je ostala lojalna i mirna, što je mnogo značilo za stalibilizaciju procesa sukcesije na vladarskom tronu.

O samom Dolabeli literarna građa daje različitu sliku. Suvremenik i kolega senator Velej Paterkul (II, CXXV, 5) se o njemu izražava kao o čovjeku plemenitog držanja (*vir simplicitatis generosissimae*). Sa druge strane Tacit u svojim „Analima“ (III, 47; 69) ga

[183] Kako bi mogao postati tribun, Dolabela se dao adoptirati u plebejsku familiju Gneja Lentula.

[184] Smith, 1867, I:1058 – 1060; Münzer., 1900, PWRE, IV, 1, *col.* 1300 – 1308

[185] O njemu v. Smith, 1867, I:1060; PIR, 1897/1898, I:444 – 445; Groag, 1900, PWRE, IV, 1, *col.* 1308 – 1310.

[186] *Tac. Ann.* I, 5

optužuje za pretjerano laskanje prema Tiberiju na senatskim sjednicama, i to nakon povratka iz Dalmacije. Dolabela je morao biti ne samo sposoban i autoritativan, nego i osoba od visokog povjerenja i neporecive lojalnosti prema augustovskom, a kasnije i tiberijanskom režimu ranoga principata, kako bi uopće postao legat provincije Dalmacije. Ta činjenica se mora uzeti u obzir ako se ima u vidu da uz svoju namjesničku dužnost, Dolabela dobiva i zapovjedništvo nad snažnim legijskim i auksilijarnim garnizonom, i to u neposrednoj blizini Italije. Tiberije je na tome mjestu jednostavno morao imati čovjeka na kojeg uvijek može računati, sa vojskom koja je predstavljala ne samo garanta pacifiziranosti jednog do tada vrlo nemirnog stanovništva i stabilnosti zemlje, nego i neku vrstu strateške vojne rezerve vrhovnog establishmenta u Rimu (u slučaju neželjenog razvijanja situacije u samome Rimu ili pokušaja preuzimanja vlasti).

FONTES/Izvori

I.

Za razliku od doba Velikog Ilirskog ustanka, literarna izvorna građa je znatno siromašnija u spominjanju Ilirika, a posebno Dalmacije za prvu dekadu nakon završetka Ustanka. Literarna djela Veleja Paterkula, Tacita, Svetonija, Flora, Kasija Diona koja opširno govore i o drugoj deceniji I. st. n. e., odnosno periodu sukcesije na vladarskom tronu Države, uglavnom se odnose na „visoku politiku“ Rima. Oni u provincijske odnose ulaze samo kada je riječ o nekim turbulentnim zbivanjima, ili o događajima (posjete, zavjere, sukobi) u koje su bili umiješani i pojedinci iz najužeg političkog establishmenta Rimske države (poglavito članovi carske julijevsko – klaudijevske familije). A pošto je veći dio toga decenija u oba Ilirika period obnove i mirnog razvitka, logično je očekivati da su ilirske zemlje uglavnom bile neinteresantne za antičke pisce. Jedini izuzetak bi bila epizoda pobune donjoilirskih/panonskih legija 14. god. n. e., kada su se za taj jedan kraći period, bar donjoilirske zemlje ponovo našle u orbiti literarne izvorne građe. Doba uprave Publija Kornelija Dolabele (*Publius Cornelius Dolabella*) na Zapadnom Balkanu se u literarnim vrelima sreće u uzgrednoj formi i to u vidu spominjanja Dolabele kao namjesnika :

Vell. II, CXXV, 5

„Cuius curam ac fidem Dolabella quoque, vir simplicitatis generosissimae, in maritima parte Illyrici per omnia imitatus est.“

„Njegovu (misli se na cara Tiberija, op. a.) je brižljivost i odanost u primorskom dijelu Ilirika po svemu oponašao i Dolabela, osoba najplemenitije jednostavnosti“

I pored vrlo primjetnog Velejevog podilaženja Tiberiju, indirektno se iz ovog podatka isto može izvući određeni zaključak da su Tiberijeve strateške smjernice u odnosu prema provincijama bile te koje su bar okvirno uticale i na oblikovanje djelatnosti sedmogodišnje Dolabeline uprave u Gornjem Iliriku. Čim Velej Paterkul u svome nacrtnom radu ističe Dolabelino namjesništvo nad „primorskim dijelom Ilirika“, može se i zaključiti i da je „dobra“ Dolabelina uprava u ovoj ilirskoj provinciji bila općepoznata činjenica u tadašnjem rimskom društvu. Uostalom, Dolabela je punih sedam godina bio Tiberijev legat, u Italiji susjednoj provinciji (odmah preko mora) koja je raspolagala i sa značajnim legijskim garnizonom. A to je mogao postići ne samo lojalnošću prema oficijelnom režimu (oličenom prvenstveno u Tiberiju), nego i stvarnim uspješnim radom i „dobrom“ upravom u Provinciji.[187] Na potvrdu o „dobroj“ namjesničkoj upravi Dolabele i njegovom načelnom stavu kako bi trebala izgledati uprava nad provincijom i kakvi bi karakterno trebali biti namjesnici nailazi se i u Tacitovim „Analima“. Tacit parafrazira Dolabelu u kontekstu svoga izlaganja o suđenju Gaju Silanu (22. god. n. e.), koji je optužen za iznuđivanje (dok je bio namjesnik) u provinciji prokonzularnoj Aziji. Dolabela je bio predložio da „...svako ko vodi nečastan život i koga bije zao glas da bude isključen iz izbora za namjesnike provincija. A to neka procjenjuje sam car. Zakoni kažnjavaju prijestupe, ali koliko bi bilo bolje za same kandidate, koliko bolje za saveznike, ako bi se prijestupi spriječili.“ [188]

Ovaj Velejev podatak otkriva i da je Dolabela upravljao samo jednim (primorskim) dijelom nekadašnje velike provincije Ilirik. To bi značilo da se konačna disolucija stare provincije Ilirik desila prije Dolabeline uprave i da 14. god. n. e. postoje dvije ilirske provincije. Panonskim Ilirikom i legijama (VIII. *Augusta*, VIIII. *Hispana* i XV. *Apollinaris*)[189] stacioniranim u njemu tada je upravljao Kvint Junije Blez (*Quintus Iunius Blaesus*). Takvo stanje postojanja dviju ilirskih provincija (kasnije nazivanih Dalmacija i Panonija) se i zadržalo, jer ne postoji nijedan direktni ili indirektni podatak da se provincija Ilirik ponovo (i to privremeno) ujedinila.[190]

---

[187] Iako ne treba zanemarivati činjenicu da je Tiberije praktikovao i politiku što dužeg zadržavanja iste osobe kao namjesnika provincije dugi niz godina (vjerojatno iz razloga štednje), što je vrlo različita praksa od one iz republikanskog doba (gdje je višegodišnje namjesništvo bila iznimka) i augustovskog režima. *Tac. Ann.* IV, 6

[188] *Tac. Ann.* III, 66 – 69. *....addidit ne quis vita probrosus et opertus infamia provinciam sortiretur, idque princeps diiudicaret. nam a legibus delicta puniri: quanto fore mitius in ipsos, melius in socios, provideri ne peccaretur. Tac. Ann.* III, 69. Naravno i ovaj prilično pozitivan stav i prijedlog Dolabele je Tacit uspješno predstavio kao obično laskanje (*At Cornelius Dolabella dum adulationem longius sequitur increpitis C. Silani moribus*).

[189] XV. legija stacionirana je u Emoni, a od 14. god. n. e. u Karnuntumu; VIII. legija Augusta u Poetovio i VIIII. Hispana u Sisciji; *Tac. Ann.* I, 23; 30; Bojanovski, 1988:60; 355; Sanader, 2003:465-466

[190] O stajalištu o ponovnom ujedinjenju i općenito o tim prvim godinama nakon završetka ustanka v. G. Novak 2004 (1944):24 : "Vidjevši da je Ilirik prevelik i pretežak teritorij za jednog namjesnika, podijeli ga Tiberije u dva dijela, u Gornji Ilirik (Superior provincia Hillurici), kojem postavi na čelo P. Cornelija Dolabellu, i Donji Ilirik (Inferior provincia Hillurici), kojem je bio na čelu Junije Blaesus. Gornji je Ilirik obuhvatio otprilike današnju srednju i južnu Dalmaciju, Albaniju i Hercegovinu i dio zapadne Bosne. Donji: Sjevernu Dalmaciju, Hrvatsko primorje do Raše, Liku i Krbavu i sjeverozapadnu Bosnu. Tako je Promona bila pod upravom Blaesusa, a Salona i Epidaur pod onom Dolabelle. Međutim, ova je podjela bila samo prolazna, jer je, poslije spomenute dvojice namjesnika, Ilirik ponovno pod jednim namjesnikom

II.

Nasuprot literarnim vrelima, za Gornji Ilirik/Dalmaciju iz ovog razdoblja se raspolaže sa više epigrafskih spomenika, preko čijih sadržaja se mogu detektirati najvažnije smjernice razvitka ove Provincije. Upravo povećana produkcija natpisa u deceniju nakon Ustanka, pokazuje da je rimska provincijska vlast vrlo ozbiljno pristupila pitanju i obnove, i transformisanja načina i kvalitete života u pravcu prihvatanja antičke-mediteranske kulture kod zapadnobalkanskih starosjedilaca. I najviše zahvaljujući epigrafskim spomenicima, u kombinaciji sa literarnim vrelima, može se dati bar okvirna povijesna slika druge decenije I. st. n. e. Inače natpisi rimske Dalmacije na kojima se spominje Dolabela su najbrojniji u odnosu na sve ostale rimske namjesnike, što dovoljno govori o značenju njegove djelatnosti kojom su duboko udareni temelji višestoljetne antičke i rimske Dalmacije, odnosno većeg dijela Zapadnog Balkana. Samim tim je i period Dolabeline uprave najviše i oslikan zahvaljujući epigrafskim spomenicima :

1. Solinski natpis

CIL III, 3198a (p 2275, 2328,19) = *CIL* III, 10156 = *CIL* III, 3200 (p 2328,19)= *CIL* III, 10158 = *ILJug* I, 262 (datacija 16/17. god. n. e.)

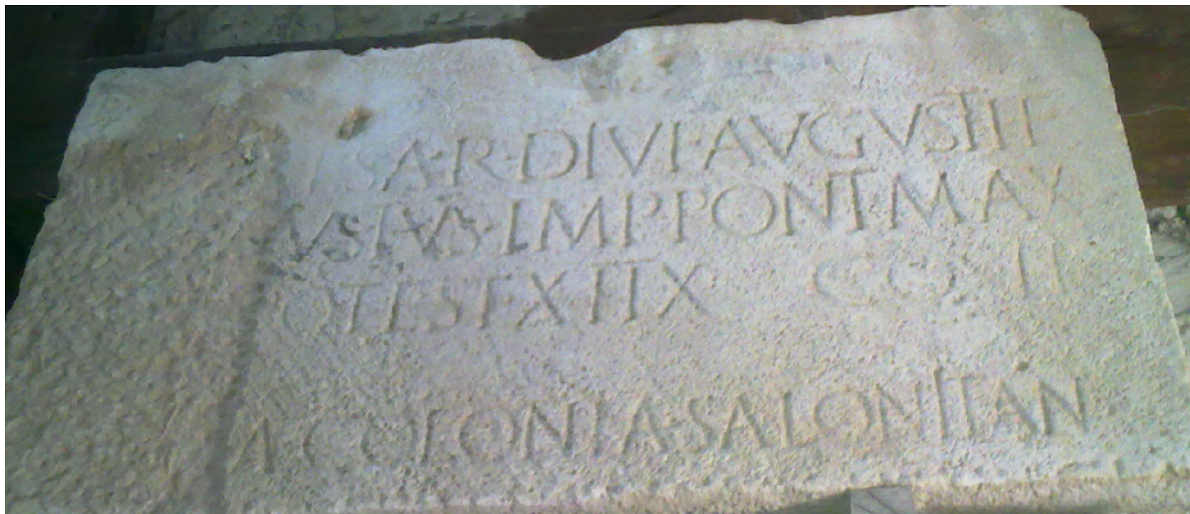
…]AESAR•DIVI•AVGVSTI•F / …]VSTVS•IMP•PONT•MAX / […..] POTEST•XIIX COS II / […] /5…A•COLONIA•SALONITAN[..] / ....IN???.........?/ CVIVS• VIAE•MILLIA• PASVVS SVNT / CLXVII MVNIT•PER VEXILLARIOS / LEG VII ET XI /10 ITEM•VIAM GABINIANAM / AB SALONIS•ANDETRIVM APERVIT / ET MVNIT PER LEG VII

[Ti(berius) C]aesar divi Augusti f(ilius) / [Aug]ustus Imp(erator) pont(ifex) max(imus) / [trib(unicia)] potest(ate) XIIX co(n)s(ul) II /5 [viam] a colonia Salonitan[a] / [ad f]in[es] provinciae Illyrici]??? / cuius viae millia pasuus sunt / CLXVII munit per vexillarios / leg(ionum) VII et XI /10 item viam Gabinianam / ab Salonis Andetrium aperuit / et munit per leg(ionem) VII

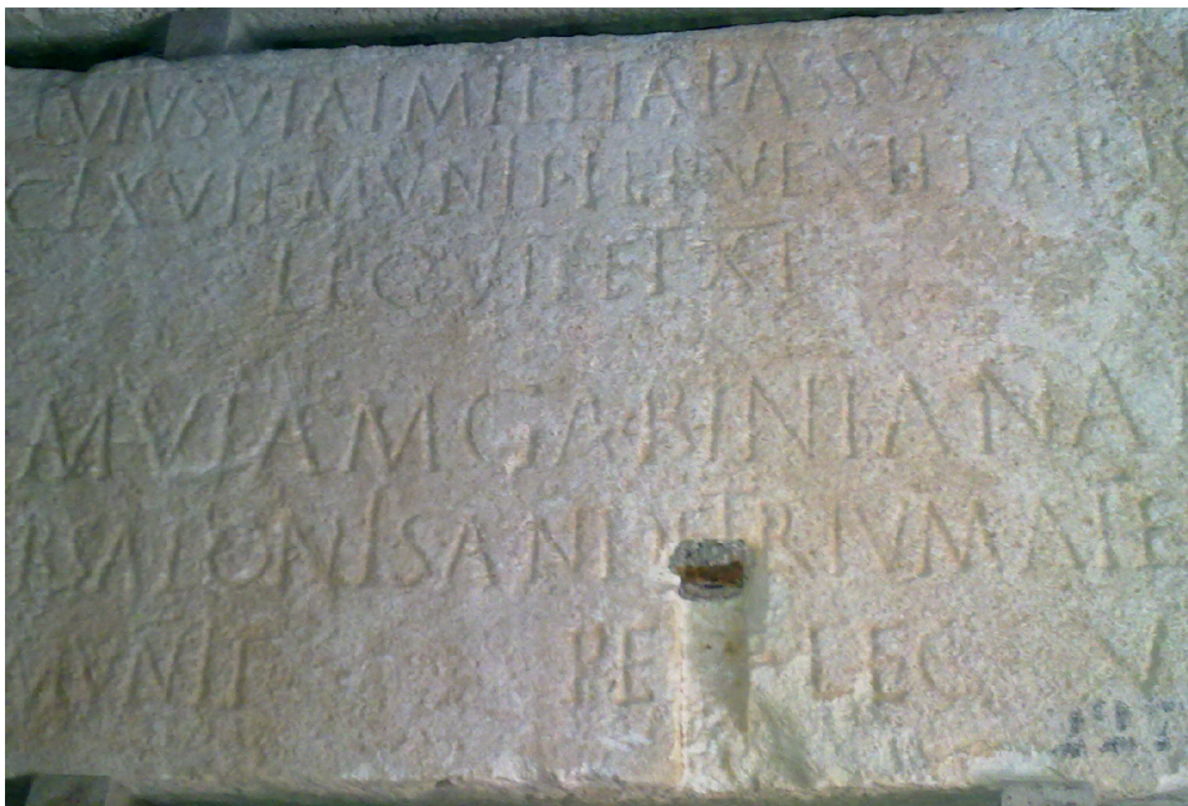
“Tiberije Cezar, božanskog Augusta sin, August, imperator, vrhovni svećenik, tribunske moći 18 (godine op. S. M), konzul dva (puta op. a.), put od salonitanske kolonije do kraja

(legatus Augusti propretore). To se dogodilo već odlaskom Junija Blaesa 16. g., kada je čitava provincija došla pod Dolabellinu upravu.” O tome v. i Marijanović, 1959:122. Zahvaljujući izvornoj građi jasno je da je ovakvo stajalište neodrživo, jer je na osnovi Tacitovih podataka koji govore o pobuni panonskih legija Junije Blez upravljao panonskim dijelom Ilirika. Uostalom Velej Paterkul je izričit da Dolabela upravlja primorskim dijelom Ilirika, što implicira da za suvremenika Veleja postoji i neki drugi (ne primorski, dublji kontinentalni) Ilirik, kojim upravlja neko drugi. Uostalom i natpisi na kojima se pojavljuje Dolabelino ime i propretorska titula jasno ukazuju da u ovom periodu ne postoji nikakva granica Gornjeg i Donjeg Ilirika orijentaciono na tok rijeke Krke, nego da Dolabela za vrijeme čitavog svoga mandata upravlja teritorijem i sa jedne i sa druge strane Krke. Njegove ingerencije su tako zahvatale područja sva tri konventa koja spominje Plinije Stariji, *NH*, III, 139 – 144.

Ilirske provincije??? .... čiji put od 167 (rimskih op.a.) milja izgradiše jedinice/zastave Sedme i Jedanaeste legija, takođe Gabinijev put od Salone do Andetrija otvori i izgradi Sedma (legija)".

Slika 3.4.1
Fotografija S. Mesihović

Slika 3.4.2
Fotografija S. Mesihović

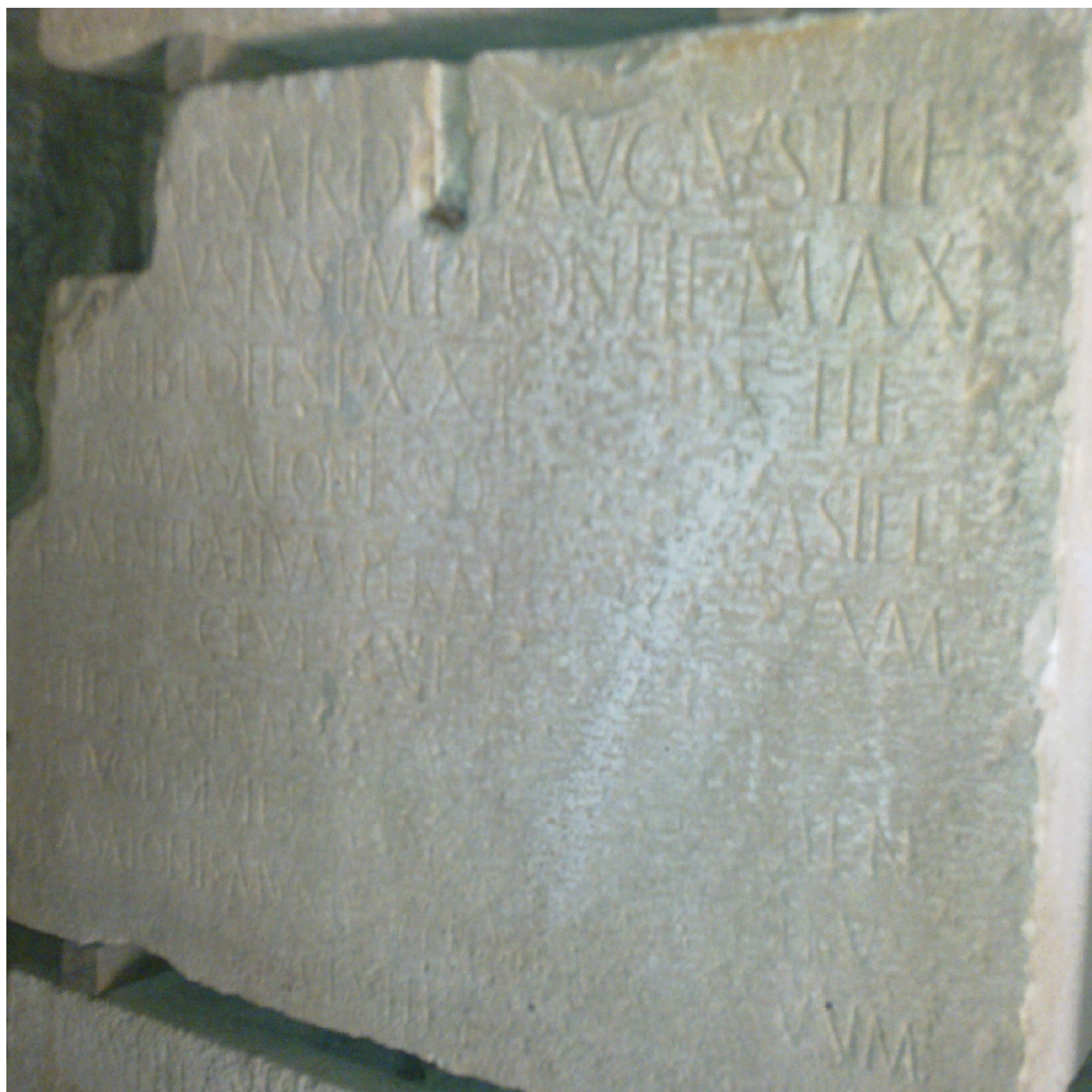
2. Solinski natpis[191]
CIL III, 3198b (p 2275, 2328,19) = *CIL* III, 10156b = *ILJug* I, 263 (datacija 19/20 god. n. e.)

...]AESAR•DIVI•AVGVSTI•F /]VGVSTVS•IMP•PONTIF•MAX / TRIB•POTEST• XXI COS III / VIAM• A•SALONIS AD HE[…. ?] ASTEL[..?] /5 DAESITIATIVM PER M?[…. …?]VVM / CLVI•MVNIT / ET IDEM VIAM AD BATH?[…. ?]MEN? / QVOD DIVIDIT B[.] E[…. …..] IBVS / A SALONIS MVNIT PER […. ..] ASVVM /10 CLVIII / --- // MVNIT AD IMVM MONTEM•DITIONVM / VLCIRVM PER MILLIA PASSVVM/ A SALONIS LXXVIID /15 P DOLABELLA LEG PRO / PR

[Ti(berius) C]aesar divi Augusti f(ilius) / [A]ugustus imp(erator) pontif(ex) max(imus) / trib(unicia) potest(ate) XXI co(n)s(ul) III / viam a Salonis ad He[dum?] castel(lum) /5 Daesitiatium per mill[i a pass]uum / CLVI munit / et idem viam ad Bath[inum? flu]men?/ quod dividit B[r]e[ucos Oseriat?]ibus / a Salonis munit per [millia p]assuum /10 CLVIII / [et idem viam…. ..???] / munit ad imum montem Ditionum / Ulcirum per millia passuum/ a Salonis LXXVIID /15 P(ublio) Dolabella leg(ato) pro / pr(aetore)

„Tiberije Cezar, božanskog Augusta sin, August, imperator, vrhovni svećenik, tribunske moći 21 (godine op. a.), konzul tri (puta op.a.), put od Salone do dezitijatskog kastela He(...?) od 156 (rimskih op.a.) milja izgradi, i isto put do rijeke Bosne koja razdvaja Breuke i Oserijate? od Salone izgradi u 158 (rimskih op. a.) milja... izgradi do podnožja Dicionske Ulcirske planine u 77,5 (rimskih op.a.) milja od Salone, Publije Dolabela, legat propretor."

[191] O dva solinska natpisa na kojima se navode ceste (koje su vodile duboku unutrašnjost Provincije) koje su izgrađene za vrijeme namjesnika/legata Gornjeg Ilirika Publija Kornelija Dolabele v. Jagenteufel, 1958:14; Bojanovski, 1974; Mesihović, 2010 B:106 – 108; Isto, 2011: 13 – 14; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epigraphik_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/018010 ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/018013

Slika 3.4.3
Fotografija S. Mesihović

Slika 3.4.4
Fotografija S. Mesihović

Kako izgleda prva i osnovna dužnost koju je Dolabela sebi postavio u zadatak jeste izgradnja cestovne mreže kojom bi se povezalo primorje sa kontinentalnom unutrašnjošću. Oba solinska natpisa svjedoče o izgradnji pet rimskih cesta u vrijeme Dolabeline uprave, koje su izlazile iz provincijske prijestolnice Salone :[192]

1. Prema granici ilirske provincije, dužine 167 rimskih milja (između 245 – 250 km.).[193]
2. "*Via Gabiniana*", prema Andetriju, nepoznate dužine.
3. Prema dezitijatskom kastelu He[...], dužine 156 rimskih milja (između 229 – 234 km.)[194]
4. Prema rijeci *Bathinus*, koja dijeli Breuke i možda Oserijate (ili neki drugi ilirski narod)., dužine 158 rimskih milja (između 232 – 237 km.).
5. Prema dicionskoj planini Ulcira, dužine 77, 5 rimskih milja (113 – 116 km.).[195]

[192] O ovim cestama v. Bojanovski, 1974

[193] Odnos modernih i rimskih mjera udaljenosti još uvijek nije apsolutno određen, pa se tako za 1 rimsku milju uzimaju i sljedeći odnosi (1472 m., 1478 m., 1480 m., 1497 m., 1500 m.---o tome v. Bojanovski, 1974, 133, fus. 1).

[194] O dezitijatskom kastelu He[....] v. Mesihović, 2007:941 - 988

Po natpisu 1. i 2. cestu su gradili pripadnici VII. I XI. legije. Vjerojatno su legionari učestvovali i u gradnji ostalih cesti, uz pripadnike auksilijarnih jedinica, strane radnike, lokalno stanovništvo, robove, Ceste 3. i 4. koje su ulazile dubinu središnje i Gornje Bosne su vjerojatno većim dijelom svoje dužine (bar do Gornje Bosne) imale istu trasu. Samo na osnovi ovih natpisa Dolabela je bio zaslužan za putnu mrežu (bez *via Gabiniana* i ostatka 4. ceste, nakon raskrižja sa 3. cestom) u dužini većoj od 400 rimskih milja (između 588 – 600 km.) izgrađenu za samo pet godina. Izgradnja tolike cestovne mreže za manje od pet godina je nesumnjivo jedan od najvećih građevinskih poduhvata u historiji Zapadnog Balkana, i sigurno je iziskivao i velike napore i troškove. Iza takvog poduhvata je morala stajala kompletna provincijska administracija kao jednog od najvažnijih strateških ciljeva Dolabeline uprave. Možda je Dolabelina administracija zaslužna i druge izgrađene ceste (one iz Narone/današnji Vid kod Metkovića/ prema unutrašnjosti i dalje prema jugoistoku, od Salone do Narone... itd...), ali za to još uvijek nema potvrde u epigrafskim ili literarnim vrelima. Činjenica je da se najranije spominjanje ceste Narona – sarajevsko polje veže za vrijeme Dolabeline uprave. Sudeći po nalazu miljokaza sa natpisom (*CIL* III, 10164 (p 2174)) *Divo Augusto,* iz doline Trešanice kod Konjica, ova saobraćajnica je bila vrlo rano nastala, i postojala je i bila funkcionalna za vrijeme Tiberijeve vladavine.

Motivi izgradnje obimne cestovne mreže nisu bili samo želja za cestovnim uvezivanjem duboke kontinentalne unutrašnjosti Provincije sa Salonom (i jadranskom obalom), nego i osiguravanje mira među zajednicama u koje Rimljani nisu imali veliko povjerenje. Zahvaljujući cestama rimske trupe su se mogle brzo i učinkovito prebaciti u unutrašnjost i smiriti neke neželjene eventualnosti. Ceste su i olakšavale i eksploataciju Provincije, skupljanje poreza i odvoz metala (posebno onih plemenitih), ali su i donosile i određene pogodnosti za domicilno stanovništvo. Cestovno uvezivanje je doprinijelo boljoj, snažnijoj i sadržajnijoj privrednoj aktivnosti, polako se razbijala lokalna autarkičnost, a dinarsko – jadranski pojas (ujedinjen u jednu teritorijalno – upravnu jedinicu →provinciju Gornji Ilirik/Dalmaciju) je saobraćajno uvezan u jednu cjelinu kvalitetnim cestama. Sa cestama je povećana i pokretljivost stanovništva (naravno u uvjetima i kontekstu razvitka ranog principata), preko njih su strujali nove kulturne silnice i impulse mediteranske civilizacije. Zahvaljujući cestama izgrađenim između 14. i 19. god. n. e. unutrašnjost Zapadnog Balkana se veoma brzo mijenjala, napuštajući svoj prapovijesni i protohistorijski stil života. Publije Kornelije Dolabela je tako ušao u historiju kao prva osoba za čije se uprave izgradila prva cestovna mreža koja je povezivala jadransko – dinarske prostore i međusobno i sa primorjem i ostatkom svijeta.

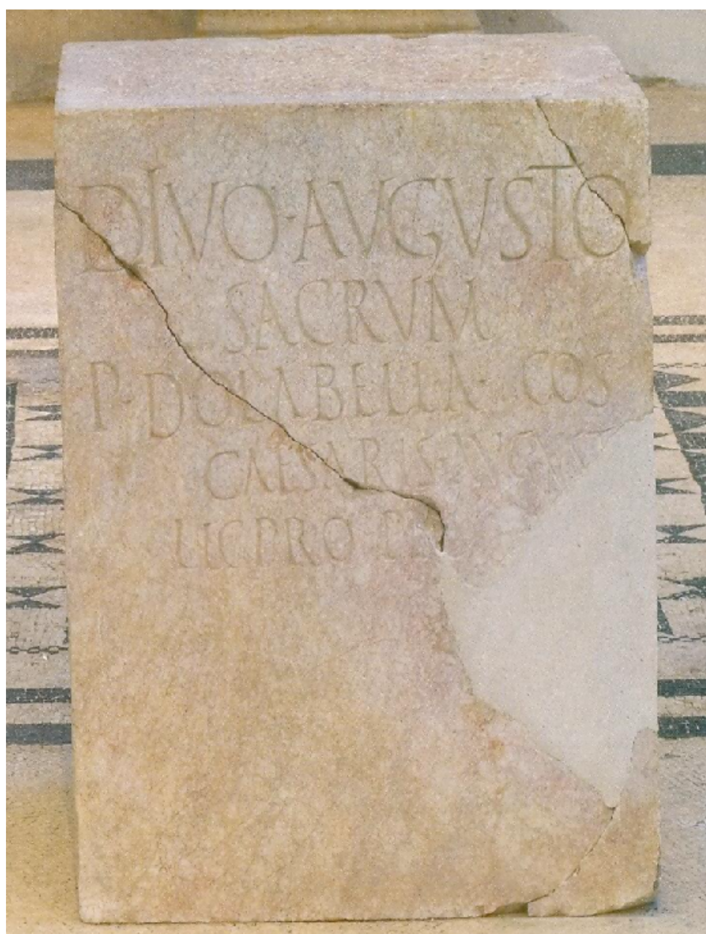
[195] *Montem Ditionum / Ulcirum* vjerojatno se odnosi na planinu Uilica (Ujilica, Ilica vis. 1654 m.) sjeverno od Bosanskog Grahova i jugozapadno od Drvara.

3. Natpis iz Narone[196]
AE 1999, 1223

DIVO•AVGVSTO / SACRVM / P•DOLABELLA•COS / CAESARIS•AVGVST /5 LEGPRO PR

Divo Augusto / sacrum / P(ublius) Dolabella co(n)s(ul) / Caesaris August(i) /5 leg(atus) pro pr(aetore)

„Božanskom Augustu, Publije Dolabela, konzul Cezara Augusta legat propretore“

Slika 3.4.5
Preuzeto iz Narona, 2007

Natpis je pronađen u okviru *Augusteuma* u Naroni.[197] Sudeći po tome što se u tekstu natpisa spominje „božanski August“, kome se i posvećuje natpis, epigrafski spomenik je postavljen nakon smrti Augusta i ustolićenja Tiberija kao novog vladara Rimske države. Natpis jasno ukazuje na značenje *Augusteuma* u Naroni, kao i na boravak Dolabele u ovom važnom gradu.

[196] Narona, 2007; Mesihović, 2010 B:108 – 109; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/039847

[197] Marin 1997; 2004; 2004 A

4. Natpis iz Salone[198]

CIL III, 14712 = *ILJug* I, 124

L•ANICIO•L•F / PAETINATI / IIII•VIR•IVRE•DIC / QVINQVENNAL•PRAE /5 QVINQ•DRVSI•CAESAR / GERMANICI•PRAEFEC / QVINQ•P•DOLABELLAE / PONTIFICI•FLAMINI / IVLIAE•AVGVSTAE•PRAEF /10 FABR / PRAEFECTVR•PHARIAC / SALONITAN

L(ucio) Anicio L(uci) f(ilio) / Paetinati / IIIIvir(o) iure dic(undo) / quinquennal(i) prae(fecto) /5 quinq(uennali) Drusi Caesar(is) / Germanici praefec(to) / quinq(uennali) P(ubli) Dolabellae / pontifici flamini / Iuliae Augustae praef(ecto) /10 fabr(um) / praefectur(a) Phariac(a) / Salonitan(a)

“Luciju Aniciju, sinu Lucija, Petinatu, kvartoviru sa pravno-sudbenim ovlastima, kvinkenalisu (petogodišnjem op. a.) prefektu, kvinkenalisu Druzu Cezaru, Germaniku prefektu kvinkenalisu, Publiju Dolabeli, pontifiku flaminu, Juliji Augusti, prefektu kovača, prefektura Faria Salonitana.”

Natpis je nastao u vrijeme boravka Druza u Iliriku, radi čega se na njemu i nalazi njegovo ime. Pored imena Druza i Dolabele, na natpisu se nailazi i na spomen Germanika (iz konteksta proizlazi da je on još uvijek živ) i Livije.

[198] Bulić, 1902.; Jagenteufel, 1958:14; Mesihović, 2010 B:109; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/031866

Slika 3.4.6
Preuzeto iz Bulić, 1902:6

5. Natpis iz Cavtata[199]

ILJug II, 636 = AE 1964, 227 = AE 1966, 280 = AE 1989, 608 = AE 2008, +1035

•DOLABELLA / LEG•PRO•PR / COH•VI•VOL / TRIB•L•PVRTISIO•ATINATE /5 IL?IO•C•SAENIO•II•VIR

[199] Marinović, 1959:121 – 127; Rendić – Miočević, 1959:156 – 158; Lučić, 1966 – 1967:538 - 539; Glavičić, 2008:43; 48 – 49; Mesihović, 2010 B:109 – 110; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/016150

[P(ublio)] Dolabella / leg(ato) pro pr(aetore) / coh(ors) VI vol(untariorum) / trib(uno) L(ucio) Purtisio Atinate /5 […]il?io C(aio) Saenio IIvir(is)

“....Dolabela, legat propretore, Šesta dobrovoljačka kohorta, tribunu Luciju Purtisiju Atinatu... io? Gaju Seniju duoviru.”

Pored izgradnje dobre cestovne mreže, izgrađene po svim tadašnjim visokim rimskim standardima i uzusima, Publije Kornelije Dolabela se posvetio i mnogim drugim infrastrukturnim radovima, posebice u gradovima u primorju. Tako se i Dolabelino forsiranje javne građevinske djelatnosti nije se ograničilo samo na ceste spomenute na solinskim natpisima. Fragmentarni natpisi iz Cavtata (*Epidaurum*) i Zadra (*Iader*) možda dokazuju neku javnu izgradnju pod Dolabelinim auspicijama.

Slika 3.4.7
Preuzeto iz Glavičić, 2008:47, sl. 2

6. Natpis iz Cavtata[200]
CIL III, 1741

Ovaj epigrafski spomenik ima vrlo dugu historiju istraživanja. Natpis je izvorno isklesan u devet redaka, ali je vremenom pretrpio oštećenja te je ostalo sačuvano samo pet prvih redaka, dok su izgubljeni oni za nas najzanimljiviji redovi u kojima se spominje oficijelni naziv Provincije Dalmacije.

P•CORNE / DOLABELL / VIIVIRO•EPVL / SODALITITIEN /5 EG PRO PR DIVI A / (sačuvani tekst)

P(*ublio*) *Corne*[*lio*] / *Dolabell*[*ae co*(*n*)*s*(*uli*)] / *VIIviro epuloni*[201] / *sodali Titiensi*[202] /5 *leg*(*ato*) *pro pr*(*aetore*) *Divi Augusti* / *et Ti*(*beri*) *Caesaris Augusti* / *civitates Superioris* / *provinciae* {*H*}*Illyrici* (tekst rekonstruiran na osnovi ranijih prepisa, preuzeto iz Glavičić, 2008:45)

"Publiju Korneliju Dolabeli, konzulu[203], septemviru epulonu, članu (kolegija op. a.) Titija, legatu propretoru božanskog Augusta i Tiberija Cezara Augusta, *civitates* provincije Gornji (H)ilirik. (prijevod na osnovi rekonstruiranog natpisa.)"

Ako su raniji prepisi tačni, onda ovaj natpis ima veliko značenje za izučavanje antičke historije na Zapadnom Balkanu. Preko njega bi se tako otkrili i službeni nazivi ilirskih provincija nakon podjele jedinstvene provincije Ilirik. Sudeći po tome što se Dolabela titulira kao legat i Augusta i Tiberija, njegov dolazak na namjesničku funkciju u Dalmaciju treba datirati prije 19. VIII. 14. god. n. e., odnosno Augustove smrti. Ali sami nastanak epigrafskog spomenika treba datirati u vrijeme nakon Augustove smrti i njegove deifikacije (17. IX. 14. god. n. e.). Uz to, na natpisu se navode i *civitates Superioris* / *provinciae* {*H*}*Illyrici*, te se pokazuje i na vrlo bitnu formaciju provincijskog uređenja → autonomne političke i teritorijalne jedinice peregrinskih naroda. Njihov broj na prostorima provincije za vrijeme Dolabeline uprave nije vjerojatno odstupao od liste peregrinskih *civitates* koju

[200] Jagenteufel, 1958:14; Marinović, 1959:121 – 127; Lučić, 1966 – 1967:538 - 539; 543 - 546 ; Bojanovski, 1974:18 – 19; Zaninović, 1998:43; Šašel Kos, 2005:379 – 380; 401 – 402; 470; Glavičić, 2008:43; 45 – 47; Mesihović, 2010 B:110 – 111; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/026403

[201] Epuloni su, u okviru rimskog religijskog sustava, bili kolegij sedmorice, i bili su jedan od četiri velika kolegija rimskih svećenika (*quattuor amplissima collegia*). Dva najvažnija su bili kolegiji pontifika i augura, a četvrti su bili quindecemviri sacris faciundis. Epuloni su bili zaduženi za organiziranje gozbi i javnih banketa za vrijeme festivala i igara.

[202] *Titiensi* su bili jedno ugledno svećeničko bratstvo, koje je po tradiciji osnovao sabinsko – rimski kralj Tit Tacije.

[203] Dolabela je bio konzul za 10. god. n. e. zajedno da kolegom Gajem Junijem Silanom. (*Caius Iunius Silanus*).

za ovu provinciju daje Plinije Stariji, a na osnovi vjerojatno nekog službenog popisa iz vremena cara Nerona (vl. 54. – 68. god. n. e.). Posebno bi se ta nepromijenjenost odnosila na peregrinske *civitates* u dubljoj unutrašnjosti koje su se sporije romanizirale u odnosu na primorske zone.

Slika 3.4.8
Preuzeto iz Glavinić, 2008:46, sl. 1

7. Natpis iz Zadra[204]

CIL III, 2908 (p 1635, 2273)

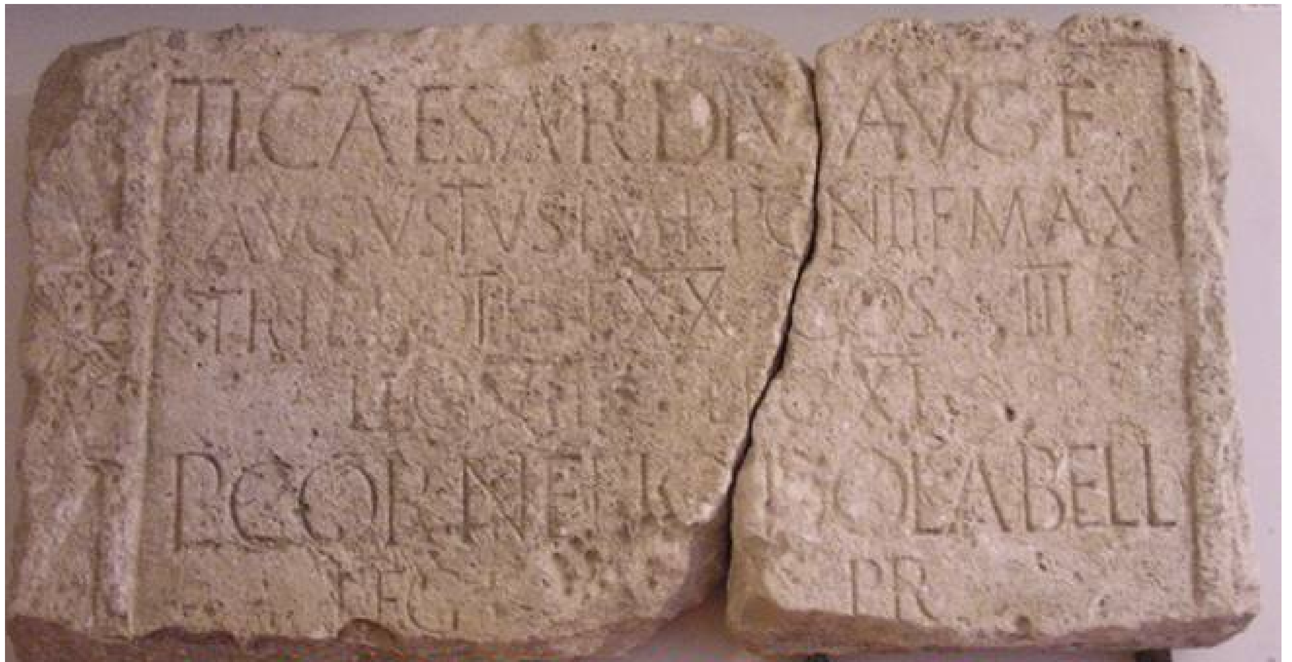
TICAESARDIVIAVGF/ AVGVSTVSIMPPONTIFMAX / TRIBPOTEST XX COS III / LEG VII XI / 5 PCORNELIODOLABELL / LEG PR PR

[204] Jagenteufel, 1958:14; Mesihović, 2010 B:111 – 112; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/032704

Ti(berius) Caesar divi Aug(usti) f(ilius) / Augustus imp(erator) pontif(ex) max(imus) / trib(unicia) potest(ate) XX co(n)s(ul) III / leg(io) VII leg(io) XI /5 P(ublio) Cornelio Dolabell(a) / leg(ato) pr(o) pr(aetore)

„Tiberije Cezar, božanskog Augusta sin, August, imperator, pontifeks maksimus (vrhovni svećenik op.a.), tribunske moći 20 (godina op. S.M.), konzul tri (puta op. S.M.), 7. legiji i 11. legiji, Publiju Korneliju Dolabeli, legatu propretoru."

Na osnovi navođenja godina tribunske moći cara Tiberija, natpis se može datirati u 18. god. n. e. Ako se i ovaj natpis odnosi na neke graditeljske aktivnosti, onda su i u njima svoj obol dale vojne formacije dalmatinskog garnizona i to ponovo VII. i XI. legija (u Zadru). Kako se čini Dolabela je prilično zaposlio garnizon kojim je zapovijedao, i to prvenstveno na gradnji provincijske infrastrukture. To je vjerojatno motivirano i time kako vojnici ne bi bili nezaposleni, nego uvijek sa nekom zanimacijom. Pobuna panonskih legija 14. god. n. e. je nesumnjivo uticala na to da se vojnici ne smiju prepustiti besposlici, posebno u slučaju garnizona (dvije legije i mnoge auksilijarne kohorte) tako blizu Italije, a udaljenom od vanjskih granica. Tako su pripadnici 6. dobrovoljačke kohorte zaposleni u Epidauru, a legionari u Zadru.

Slika 3.4.9
Slika preuzeta sa http://www.rzuser.uni-heidelberg.de/~f56/fotos/F021825.JPG

8. Natpis iz Kistanja (Burnum).[205]

ILJug II, 874

----- / AVG PRO P / ECVNDVM FORMAM / DOLABELLIANAM / RESTITVIT

[…Iussu… leg(ati)]/ Aug(usti) pro p[r(aetore)] / [s]ecundum formam / Dolabellianam / restituit

Iako je ovaj natpis dosta fragmentaran, on pruža jedno vrlo vrijedno svjedočanstvo o još jednoj djelatnosti Dolabele. Riječ je o postojanju *forma Dolabelliana*, neke vrste službenog provincijskog katastarskog dokumenta (možda karte). Preko ovog dokumenta provincijske vlasti su imale precizan uvid u stanje zemljišnih i teritorijalnih odnosa u Provinciji, a vršili su i arbitražu u slučaju sporova oko međa. Arbitraža je inače, sudeći po pronađenim terminacijskim natpisima, za vrijeme Julijevaca – Klaudijevaca bila vrlo česta pojava. *Forma Dolabelliana* je najstariji poznati dokument koji u cijelosti (katastarski) utvrđuje teritorije i zemljišta Provincije, i sudeći po njenom imenu nastala je za vrijeme namjesnika P. Kornelija Dolabele, možda upravo pod njegovim auspicijama. Riječ je o djelu od neprocjenjive važnosti, kojim je rimska provincijska uprava nastojala da temeljito regulira i tako riješi teritorijalne i zemljišne odnose u Provinciji koja je spadala u one oblasti rimskog imperija sa nižim stupnjem razvitka. Posao koji je trebalo obaviti kako bi nastala *Forma Dolabelliana* je nesumnjivo bio vrlo obiman i zahtjevan, jer je trebalo snimiti stanje u čitavoj Provinciji. Ali kako izgleda, i ovaj zadatak je od strane provincijske administracije bio uspješno proveden. Ovaj dokument je služio i za rješavanje sporova u vezi međa između pojedinih zajednica, Preko *Forma Dolabelliana* se ustanovljava stanje koje je potrajalo stoljećima, i koje je nesumnjivo imalo presudnog utjecaja u kasnijim razvicima teritorijalnih odnosa na Zapadnom Balkanu.

Na samom fragmentiranom natpisu možda bi se moglo zaključiti da se *forma Dolabelliana* spominje u retrospektivi, odnosno da se arbitraža koja se desila u neko kasnije vrijeme, pod nekim drugim legatom Augusta propretorom, pozvala u svome zaključku na *forma Dolabelliana.*

[205] Jagentaufel, 1958:65; Wilkes, 1976:268, br. 26; Imamović, 1980:46 – 48; Mesihović, 2010 B:112; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/034489

9. Natpis iz Gornjeg Karina.[206]

AE 2003, 1332

EX / DOL•LEG PR / DET•C•TITIVS / GEMINVS•T? /5 LEG•VII•INTE/ ASSER ET•C /

Ex [decr(eto) P(ublii) Corn(elii) / Dol(abellae) leg(ati) pr(o) [pr(aetore) / det(erminavit) C(aius) Titius / Geminus (t?......?) [-? – /5 leg(ionis) VII inte[r / Asser(iates) et C[or(inienses)]

"Po odluci Publija Kornelija Dolabele, legata propretora, razgraničio Gaj Titije Gemin, (možda vojni tribun ili centurion op. S. M.)....?... VII. legije, između Aserijata i Korinjana."

Natpis govori o arbitraži zemljišnih odnosa između dvije domorodačke zajednice na prostoru Liburnije u kojoj je inače pronađen veliki broj međašnih natpisa. Sudeći po tekstu natpisa sa ovog epigrafskog spomenika (danas zagubljenom) Dolabela je odredio izvjesnog Gaja Titija Gemina da razgraniči liburnske zajednice Aserijate i Korinjane.

Na osnovi tekstova više natpisa, precizna razgraničenja teritorija isto su bila jedna od glavnih aktivnosti namjesnika P. Kornelija Dolabele.[207] Iako na prvi pogled to ne izgleda toliko bitno u funkcioniranju rimske provincijske uprave i eksploatacije potčinjenih zemalja, pravo arbitraže je bilo jedno od glavnih temelja stabilnosti i neophodnosti održanja rimske vlasti i interesa. Spornim situacijama u međusobnim odnosima domorodačkih zajednica prosto su obilovale obje ilirske provincije. Pitanje razgraničenja među pojedinim zajednicama je izgleda bio kronični problem na ilirskom području u predrimsko doba. Za više – manje autarkične ilirske zajednice na nižem kulturnom, tehnološkom i privrednom nivou razvitka u odnosu na grčko – rimski i mediteranski svijet, sa ograničenim raspoloživim resursima, postavljanje međa nije bilo produkt neke metafizičke želje da se ima što je moguće veća teritorija, nego je riječ o čisto egzistencijalnoj potrebi. Kada je bilo u pitanju pravo na određeni teritorij, domorodačke zajednice su se međusobno sukobljavale oko pašnjaka, plodnih zona, izvora soli, riječnih tokova, rudnika i sl. Ta kronična nestabilnost je sigurno kao posljedicu imala i činjenicu da se, izuzev kratkotrajnog iskustva za vrijeme Velikog ilirskog ustanka od 6. do 9. god. n. e., ilirski narodi na Zapadnom Balkanu nisu ujedinili. Samim tim je jedan dio tih spornih situacija, najviše u vezi teritorijalnog razgraničenja i pitanju međa, poticao još iz doba

[206] Čače, 2003:19 – 21; Mesihović, 2010 B:112 – 114; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/045056

[207] Čače, 2003:19: „Svrha takvih mjera načelno je jasna: rimska vlast, određujući točne međe pojedinih subjekata koji imaju prava raspolaganja određenim teritorijem, ujedno utvrđuje područja pravne odgovornosti upravnih i samoupravnih tijela i dužnosnika, te postavlja okvire obuhvatnog zemljišnika (katastra). Ovo drugo ima posebno značenje: time se potiće domorodačku većinu da prihvati rimski sustav vlasništva nad zemljom, što je presudan korak u procesu napuštanja domaćih tradicija i običaja."

samostalnosti, a dio je nastao u toku prvog razdoblja rimske vladavine i u toku i nakon nove regulacije političkih, društvenih i teritorijalnih odnosa u obje provincije poslije gušenja ustanka.

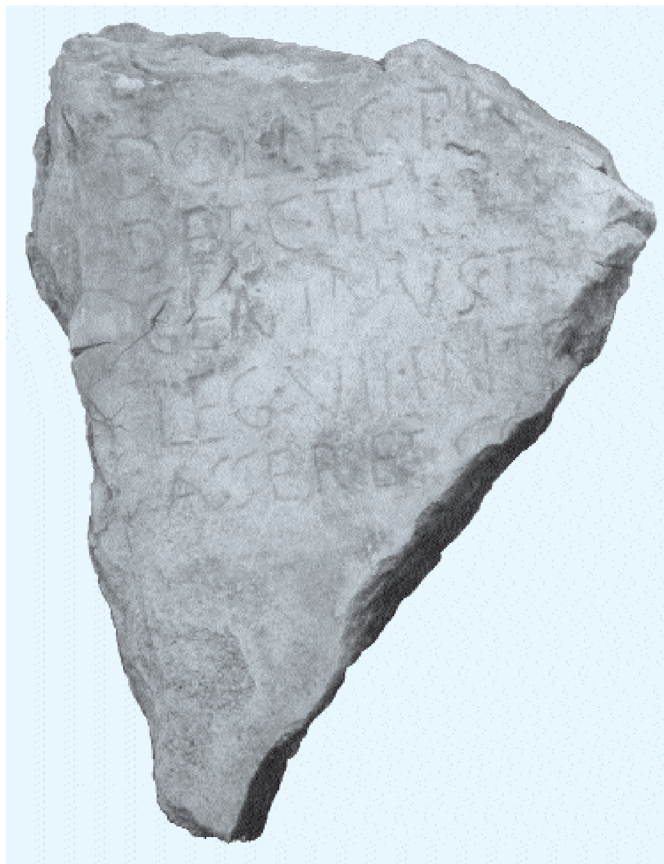
Nakon konačne pacifikacije Zapadnog Balkana, rimska uprava se morala suočiti sa ovim pitanjem. Problemi vezani za razgraničenje mogli su vrlo lako eskalirati i unijeti nemir u odnose u Provinciji, a što je na kraju krajeva moglo rezultirati i neželjenim posljedicama koje bi mogle ne samo otežati eksploataciju potčinjenih zemalja, nego i ugroziti rimsku vlast, odnosno narušiti proklamirani ideal *Pax Romana*. Radi toga je jedan od primarnih zadataka praktičnih Rimljana, bio da eliminiraju te eventualne izvore nestabilnosti. Rješavanje putem arbitraže spornih pitanja među narodima i plemenima prebačeno je u ruke rimske vlasti, a to je u zemlji kroničnog sporenja predstavljalo veoma bitno pravo i odgovornost.[208] Upravo zato se nailazi na toliko mnogo tragova oficijelnih postavljanja međa, i to ranom principata, u Gornjem Iliriku/Dalmaciji. Sa rimskim dužnosnicima kao arbitrima, postavljanje međa se uzdiglo na viši, pravno – legalistički i administrativni nivo, gdje se sve rješavalo mirnim načinom uz potpuno izbjegavanje nasilja. Presuda rimske arbitraže je bila neopoziva, i samim tim uspostavljene međe su postale priznate i stabilne, a glavni garant takve situacije je bila Rimska država.

Arbitraže su tako bile vrlo korisno i poželjno sredstvo u rukama Rimljana kojim su oni održavali red, stabilnost i autoritet svoje vladavine te štitili i protežirali rimske državne i provincijske interese. Preko prava arbitraže Rimljani su ujedno i održavali u dovoljnoj mjeri i dopustivoj razini prisutna trvenja i suparništva domorodačkih zajednica, koje su da bi ostvarile svoje interne interese i dobile sporove sa svojim susjedima, dodvoravale arbitrima na najrazličitije načine. Stalno očekivanje da će arbitar posredovati u pravcu «naše koristi» a na tuđu štetu, ako mu se dovoljno približi i vlastiti interesi pokušaju što je moguće više uskladiti sa interesima i stavovima rimskog patrona, dodatno je i to bitno povećavalo učinak rimske vladavine i značenje njenog autoriteta na domorodačke zajednice. Kao negativnu posljedicu to je imalo sa druge strane umanjivanje mogućnosti, pa i sposobnosti, za sporazumno rješavanje spornih pitanja između samih učesnika u sporu, i to na obostrano zadovoljstvo i uvažavanje u samostalnoj režiji bez učešća rimskog arbitra. Rimski arbitri nisu intervenirali samo u spornim odnosima među *civitates* nego i u unutar jedne *civitas*, koji su nastajali među njenim sastavnim dijelovima. Time je rimska provincijska uprava slabila unutarnju koheziju domorodačkih naroda i ovlaštenja domaćih političkih institucija sve više formalizirala na korist rimskih provincijskih institucija i službi, i tako posredno pripremala te zajednice na apsorpciju u tijelo rimskog političkog naroda, bilo u svojoj cjelini ili odvijajući se sukcesivno u više dijelova.

Tako je uređenje granica između raznoraznih domorodačkih zajednica spadalo i u jednu od važnijih dužnosti namjesnika, čime je on osiguravao mir u dodijeljenoj mu provinciji, a

[208] O međašnim natpisima u provinciji Gornji Ilirik/Dalmaciji v. Bulić, 1890; Wilkes, 1976; Imamović, 1980; Bojanovski, 1988:64; Čače, 2003:19 - 29.

ujedno je i jačao autoritet provincijskog namjesnika koji je postajao vrhovni arbitar u među-domorodačkim razmiricama. Rimske državne i provincijske institucije su to svoje pravo arbitraže i sam postupak njene realizacije u odnosima domorodačkih zajednica mogli prenositi i na za to ovlaštene pojedince (opunomoćenike), uglavnom oficire legija stacioniranih u provinciji. Inače sasvim je bilo uobičajeno u praksi da namjesnici, kao zapovjednici svih vojnih snaga u Provinciji, za sudije u pitanjima uređivanja granica među domorodačkim zajednicama imenuju svoje potčinjene, najčešće centurione, većinom samo jednog, ali u složenijim slučajevima i dvojicu, kojima bi se po potrebi nekada pridruživao i vojni tribun.

Slika 3.4.10
Preuzeto iz Čače, 2003:20,

10. Natpis iz Gornjeg Karina[209]

CIL III, 2883 (p 1634, 2273) = *CIL* III, 9973 = *ILJug* III, 2871

X•EDICTV•P•COR/NELI•DOLABELE•LEG / PRO•PRAETORE•DETERMINAV / S•TITIVS•GEMINVS /5 PRI•POSTERIOR•LEG / VII•INTER•NEDITAS / ET•CORINIENSES / ----- / RESTITVTI• IVSSV•A /10 DVCENI•GEMINI / LEG•AVGVSTI•PR•P / PER•A•RESIVM A/XIMVM•7[210]•LEG XI / C•P•F•PR•POSTERIOR /15 ET•Q•AEBVTIVM / LIBERALEM•ASTAT / POSTERIORE•LEG / EIVSDEM

[E]x edictu(!) P(ubli) Cor/neli Dolabel(la)e leg(ati) / pro praetore determinav[it] / S(extus) Titius Geminus[211] /5 pri(nceps) posterior leg(ionis) / VII inter Neditas / et Corinienses /--- / restituti iussu A(uli) /10 Duceni Gemini / leg(ati) Augusti pr(o) p[r(aetore)] / per A(ulum) Resium [M]a/ximum 7(centurionem) leg(ionis) XI / C(laudiae) P(iae) F(idelis) pr(incipem) posterior(em) /15 et Q(uintum) Aebutium / Liberalem (h)astat(um) / posteriore(m) leg(ionis) / eiusdem

“Po nalogu Publija Kornelija Dolabele, legata propretora razgraničio Sekst Titije Gemin, princeps posterior[212] VII. legije između Nedita i Korinjana .... obnovljeni po zapovijedi Aula Ducena Gemina, legata Augusta propretora po Aulu Resiju Maksimu XI. legije Klaudiju Pobožne i Vjerne principsu posterioru i Kvintu Ebutiju Liberalu hastata posterioru,[213] iz iste legije.”

Ovo je jedan vrlo zanimljiv natpis koji regulira među između liburnskih zajednica Nedita i Korinjana.[214] Epigrafski, međašni spomenik je postavljen za vrijeme legata propretora

[209] Hirschfeld, 1885:4 – 5; Abramić – Colgano, 1909:32; Jagenteufel, 1958:12; Wilkes, 1976:260, br. 6; Imamović, 1980:43 – 44; Čače, 2003:21; Mesihović, 2010 B:114 – 115; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/035656

[210] Na spomenutom natpisu se jasno vidi posebni znak/kratica za latinsku riječ *centurio*, koja se (radi grafičke sličnosti) transkribira kao naša brojka 7. Matijašić, 2002:73; 106; 114

[211] Po Čače (2003:21) riječ je ustvari o istoj osobi koja se pojavljuje i na prethodnom natpisu *AE* 2003, 1332 iz Gornjeg Karina kao Gaj Titije Gemin. →” Vrlo je vjerojatno da je nekom zabunom ovdje pogrešno navedeno centurionovo ime: umjesto C. napisano je S. Pogreška je najvjerojatnije nastala još u predlošku s kojega se tekst, pod nadzorom opunomoæenih centuriona, prenosio na kamen” (citat S. Čače).

[212] *Princeps posterior legionis* je centurion-zamjenik centuriona-komandanta (*princeps prior*) manipule, jedinice od dvije centurije.

[213] *Hastatus posterior* je centurion-zamjenik centuriona-komandanta (*hastatus prior*) manipule hastata.

[214] Na liburnske Korinjane (i njihovo naselje *Corinium*) danas podsjeća ime samog Karina (20-tak km sjeveroistočno od Benkovca), a na liburnske Nedite/Nedine (i njihovo naselje *Nedinium/Nadinium*) podsjeća mjesto Nadin (25 km istočno od Zadra i 10 km zapadno od Benkovca). Opstajanje ova dva toponima ukazuje da je predslavensko stanovništvo u ovom dijelu današnje Dalmacije ostavilo dosta snažan pečat u kasnijim razvitcima.

Ducena Gemina, čije namjesništvo u provinciji Dalmaciji treba staviti u godine između 63. i 69. god. n. e.[215] Sam tekst natpisa se sastoji od dva dijela, a prvi dio se retrospektivno odnosi na P. Kornelija Dolabelu i njegovo određivanje Seksta Titija Gemina kao opunomoćenika za postavljanje međe između Nedita i Korinjana. Međutim, kasnije se spor između ove dvije susjedne liburnske zajednice ponovo javio, pa je pola stoljeća za vrijeme namjesnika Aula Ducena Gemina kasnije došlo do ponovne arbitraže. Opunomoćenici A. Resije Maksim i Kvint Ebutije Liberal iz XI. legije C.P.F. su potvrdili među (na osnovi "*restituti iussu*") postavljenu za vrijeme Dolabele, čim su se pozivali na nju. Pozivanjem na međašno presuđivanje iz vremena Dolabele, željela se i pokazati pravna dosljednost, ali i sudbena neprikosnovenost. Time se izbjeglo i donošenje odluke-presedana. Ovaj natpis dokazuje i postojanje tradicije i kontinuiteta sudbeno – pravne djelatnosti u provinciji Gornji Ilirik/Dalmaciji. Uostalom, i legatski opunomoćenici (iz reda viših centuriona) su poznavali tu tradiciju, čim su mogli biti donositi odluke kao na ovom natpisu iz Gornjeg Karina. Uostalom, Aul Resije Maksim i Kvint Ebutije Liberal se pojavljuju kao opunomoćenici namjesnika Gemina i na drugim natpisima koji se tiču postavljanja međa, i to zajedno u slučaju natpisa *CIL* III, 15045,2 = *ILJug* III, 2879 iz Novigrada (isto razgraničenje Korinjana i Nedita),[216] a Ebutije Liberal sam na natpisu *ILJug* III, 2845 iz Bruške kod Benkovca (razgraničenje Aserijata i Sidrina). Kako izgleda Ebutije Liberal je bio u "kabinetu" provincijskog namjesnika zadužen upravo za rješavanje međašnih sporova (i to u Liburniji), u čemu se prilično dobro izvještio. Samim tim ne treba ni čuditi da jedan oficir tako dobro poznaje sudsku i pravnu tradiciju Provincije, jer su njegove dužnosti ipak primarno bile civilne, a ne vojne prirode.

11. Natpis iz Karina[217]

ILJug III, 2872

X•DEC / CORNE / LABELLE / FINIS•INT / ???

[E]x dec[reto] / [P(ublii)] Corne[li] / [Do]labell(a)e [leg(ati) pro pr(aetore)] / finis int[er Neditas et Corinienses???]

"Po nalogu Publija Kornelija Dolabele, legata propretora, postavljena je granica između Nedita i Korinjana????"

[215] O tome v. Imamović, 1980:40 - 41

[216] Wilkes, 1976:260, br. 7; Imamović, 1980:40 - 41

[217] Abramić – Colgano, 1909:32; Jagenteufel, 1958:14 - 15; Wilkes, 1976:259, br. 3; Imamović, 1980:44 – 45; Mesihović, 2010 B:115; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/029691

Na natpisu nije sačuvan dio u kojem se spominju zajednice između kojih se postavlja međa, ali imajući u vidu lokaciju nalaza možda bi se isto moglo pretpostaviti da je riječ o Neditima i Korinjanima. Izgleda da je granična linija između ove dvije liburnske zajednice stvarno bila problematična.

Slika 3.4.11
Preuzeto iz Abramić – Colgano, 1909:32

12. Natpis iz Jablanca kod Senja[218]
ILJug II, 919

EX•DEC / P•COR NEL / DOLLABELAE / LEG PRO PRA /5 --- / INT•BEG/OS•ET•ORTOPLI /

Ex dec[r(eto)] / P(ubli) Cornel[i] / Dollabel(l)ae / leg(ati) pro pr(aetore) A[ug(usti)] /5 [[----]] / int(er) Begos et Ortopli[n(os)]

"Po nalogu Publija Kornelija Dolabele, legata Augusta propretora.... između Bega i Ortoplina"

Ovdje je regulirana međa među zajednicama Bega i Ortoplina (možda japodske narodnosne pripadnosti). Ortopline[219] i Bege[220] sa ovoga natpise je potrebno povezati sa naseljima

[218] Wilkes, 1976:258, br. 1; Imamović, 1980:50 – 51; Mesihović, 2010 B:115; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/034587

[219] O Ortoplinima v. *Ps. Scyl*. 21; *Ptol. Geo*. 16, 3; Rav. IV, 22; V, 14; Imamović, 1980:49 - 50

[220] O Begima ili Vegima v. *Ptol. Geo*. II, 16, 2; Imamović, 1980:51

Ortoplinia i *Vegium* koje spominje Plinije Stariji u okviru skardonitanskog konventa.[221] Vjerojatno je riječ o središtima navedenih zajednica.

13. Natpis sa Visa[222]
ILJug I, 257

DRVSVS•CAESAR•T / AVGVSTI•NEPOS•COS•DE / PONTIFEX•AVGVR•CAMP / PVBLIO•DOLABELLA•LEG•PRO•

Drusus Caesar T[i(beri) Aug(usti) f(ilius) divi] / Augusti nepos co(n)s(ul) de[sig(natus) iterum] / pontifex augur camp[um dedit] / Publio Dolabella leg(ato) pro [praetore]

"Druz Cezar, Tiberija Augusta sin, božanskog Augusta unuk, designirani konzul, pontifeks, augur, logoru dodijeli.../ Publije Dolabela, legat propretore"

Natpis je posvećen Tiberijevom biološkom sinu Druzu (živio 13. god. p. n. e. – 14. IX. 23. god. n. e.),[223] Druz je bio izabran za konzula za 15. god. n. e. (Gajem Norbanom Flakom/*C. Norbanus Flaccus*), a jedan značajan period je proveo u ilirskim provincijama. On je 14. god. n. e. vrlo vješto uspio smiriti pobunu panonskih legija.[224] Nakon obnašanja konzulata boravio je više godina u Gornjem (primorskom) Iliriku. Druz je 17. god. n. e. (za vrijeme konzula Gaja Celija Rufa/*C. Caelius Rufus* i Lucija Pomponija Flaka/*L. Pomponius Flaccus*)[225] poslan u Ilirik da se privikava na vojnički život i da pridobije ljubav vojnika.[226] Pošto je Druz bio glavni (i to dosta uspješni) rimski sudionik vezano za huškanje Germana jednih na druge te za prelazak markomanskog kralja Marobodua na rimsko područje,[227]

[221] *Plin. NH.* III, 140

[222] Rendić – Miočević, 1952; Jagenteufel, 1958:15; Mesihović, 2010 B:115 – 117; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/016153

[223] Njegovo ime prije adopcije u Augustovu julijevsku porodicu je bilo *Nero Claudius Drusus*, a nakon adopcije *Drusus Julius Caesar*, pa je tako postao i Augustov „unuk“ po osnovi adopcije.

[224] *Vell.* II, CXXV, 1 - 5; *Tac. Ann.* I, 24 – 30; *Cass. Dio* LVII, 4, 1 - 5

[225] *Tac. Ann.* II, 41

[226] *Tac. Ann*. II, 44 : "*Nec multo post Drusus in Illyricum missus est ut suesceret militiae studiaque exercitus pararet; simul iuvenem urbano luxu lascivientem melius in castris haberi Tiberius seque tutiorem rebatur utroque filio legiones obtinente*.."

"Uskoro potom, Druz bude poslan u Ilirik, da se privikava na vojnički život id a pridobije ljubav vojnika. Umjesto da se preda raskošnom životu velegrada, bolje je da živi vojničkim životom, mislio je Tiberije, a i za njega samog bilo je sigurnije da oba njegova sina (adoptiranog Germanika op. S. M.) budu na čelu legija".

[227] *Tac. Ann.* II, 46; 62 : "*haud leve decus Drusus quaesivit inliciens Germanos ad discordias;* 64 : *Simul nuntiato regem Artaxian Armeniis a Germanico datum, decrevere patres ut Germanicus atque Drusus ovantes urbem introirent. structi et*

moguće je da je Druz bio ustvari poslan u oba Ilirika, jer je samo panonski Ilirik imao vanjsku granicu i to prema germanskom svijetu (konkretno Markomanskom kraljevstvu). Međutim, ne samo viški natpis nego i Tacitov podatak II, 53 (odnosi se na sami kraj 17. god. n. e.) kao da sugeriraju da je on ipak primarno boravio u primorju.[228] Po Germanikovoj smrti (10. oktobar 19. god. n. e.)[229], Druz je privremeno napustio Ilirik i (boravio u Rimu za vrijeme sahrane Germanikovih ostataka početkom 20. god. n. e.[230] Nakon završetka žalosti Druz se vratio legijama u Ilirik.[231] Za vrijeme tog drugog intervala boravka u Iliriku, Druza je posjetio Kalpurnije Pizon (vraćajući se iz Sirije i istočnomediteranskih provincija) "u nadi da ovaj neće biti kivan na njega zbog bratovljeve[232] smrti...".[233] Druz se ipak ovom prilikom kraće zadržao u Iliriku i već u toku (vjerojatno u jesen) 20. god. n. e. se konačno vratio iz Ilirika (kako bi se pripremio za preuzimanje konzulske časti).[234] Pošto je Druz drugi put izabran za konzula za 21. god. n.

---

arcus circum latera templi Martis Vltoris cum effigie Caesarum, laetiore Tiberio quia pacem sapientia firmaverat quam si bellum per acies confecisset",

"U isto vrijeme stigne vijest da je Germanik postavio Artaksiju za kralja Jermenima, te senat odlući da Germaniku i Druzu dodijeli ovacije kada se budu vratili u Rim. Sa obje strane hrama Marsa Osvetnika budu podignuti slavoluci sa statuama oba Cezara. Tiberije je bio zadovoljniji što je svojom mudrošću učvrstio mir negoli da je bitkom dobio rat.".

[228] *Tac. Ann.* II, 53 : „*Sequens annus Tiberium tertio, Germanicum iterum consules habuit. sed eum honorem Germanicus iniit apud urbem Achaiae Nicopolim, quo venerat per Illyricam oram viso fratre Druso in Delmatia agente, Hadriatici ac mox Ionii maris adversam navigationem perpessus*.".

„Sljedeće godine, Tiberije je bio treći put konzul, a Germanik drugi put. Na tu dužnost Germanik nije stupio u Rimu, već u ahajskom Nikopolju. Tamo je stigao ploveći duž ilirske obale, poslije posjete svome bratu Druzu, koji je tada boravio u Dalmaciji i poslije teške plovidbe Jadranskim i Jonskim morem".

[229] Za vrijeme konzula za 19. god. n. e. Marka Junija Silana Torkvata (Marcus Junius Silanus Torquatus) i Lucija Norbana Balba (*Lucius Norbanus Balbus*).

[230] *Tac. Ann.* III, 2 – 3. Druz je bio taj koji je u Italiji dočekao Germanikovu pogrebnu povorku.

[231] *Tac. Ann.* II, 7 : *Tum exuto iustitio reditum ad munia, et Drusus Illyricos ad exercitus profectus est.*

[232] Misli se na Germanika, koji je bio adoptirani sin Tiberija, pa samim tim i Druzov zakonski "brat". Germanik je po biološkoj liniji bio prvi rođak Druza, odnosno sin njegovog strica.

[233] *Tac. Ann.* II, 8 : "*At Piso praemisso in urbem filio datisque mandatis per quae principem molliret ad Drusum pergit, quem haud fratris interitu trucem quam remoto aemulo acquiorem sibi sperabat. Tiberius quo integrum iudicium ostentaret, exceptum comiter iuvenem sueta erga filios familiarum nobilis liberalitate auget. Drusus Pisoni, si vera forent quae iacerentur, praecipuum in dolore suum locum respondit: sed malle falsa et inania nec cuiquam mortem Germanici exitiosam esse. haec palam et vitato omni secreto; neque dubitabantur praescripta ei a Tiberio, cum incallidus alioqui et facilis iuventa senilibus tum artibus uteretur".*

"Pizon, međutim, pošalje u Rim najprije sina sa uputstvima kako da odobrovolji cara, a sam pođe Druzu u nadi da ovaj neće biti kivan na njega zbog bratovljeve smrti, već prije prijateljski raspoložen prema njemu zato što se oslobodio suparnika. Da bi pokazao svoju nepristrasnost, primi Tiberije mladića ljubazno i obdari ga poklonom uobičajenim za sinove uglednih porodica. Druz odgovori Pizonu, ako je istina to što se priča, on će biti prvi biti zbog toga ozlojeđen, ali bi i njemu bilo milije da se pokaže da su ti glasovi lažni i neosnovani, i da Germanikova smrt nikome ne donese nesreću. To je rekao javno, ali nije htio da se sastane sa Pizonom nasamo. Više je nego sigurno da mu je Tiberije to savjetovao, jer se ovaj inače bezazleni i prostosrdačni mladić ponio ovdje kao iskusni starac."

[234] *Tac. Ann.* III, 11 : "*Atque interim Drusus rediens Illyrico, quamquam patres censuissent ob receptum Maroboduum et res priore aestate gestas ut ovans iniret, prolato honore urbem intravit*."

e., podizanje ovog natpisa bi se moglo datirati u vrijeme kada je Druz po drugi put bio designirani konzul (odnosno izabran za konzula, ali još uvijek nije stupio na dužnost), a Dolabela bio namjesnik Provincije. Vjerojatno je riječ o intervalu u 20. god. n. e., kada je Druz ponovo boravio u Iliriku. Iako bi se po Tacitovim riječima mogao donijeti zaključak da je Druz bio taj koji je bio faktički namjesnik i zapovjednik ilirskih provincija i legija u periodu od tri godine, ipak ostala izvorna građa dokazuje da Dolabela nije bio samo formalno legat propretore, nego da je obavljao namjesničku dužnost u punom kapacitetu i za vrijeme boravka Druza. Iako je Druz bio sin vladajućeg cara, on je ipak bio relativno neiskusan, a i njegovo upućivanje u Ilirik je motivirano time da prije svega „izučava“ vojnički život, a ne da upravlja Provincijom. Iako je imao pomalo nezgodnu narav, Druz je ipak bio inteligentna osoba i kako izgleda između njega i zvaničnog namjesnika Dolabele nije dolazilo ni do prijepora ni sukoba. Znajući da mu nedostaje dovoljno iskustva za upravljanje jednom tako bitnom provincijom, Druz se nije miješao u Dolabelino strateško upravljanje i unutarnje provincijske, „civilne“ (ako se u kontekstu rimske uprave uopće može govoriti o „civilnom“, kako se to danas podrazumijeva = „nasuprot vojničkom“) poslove. Vjerojatno je načelno stajao po strani i pratio razvoj Provincije, i tek povremeno se uključivao u to, kao u slučaju događaja koji opisuje viški natpis. Druz se ograničavao na vođenje ad-hoc zadataka kao npr. u potpirivanju međugermanskih razmirica i petljanju u odnose južnih germanskih politija, i na boravak sa vojskom i jačanje svojih vojnih vještina (koje još uvijek nisu bile iskazane u pravoj mjeri, za razliku od npr. rođaka i adoptiranog „brata“ Germanika)[235] i sukladno tome svoga ugleda među vojskom. Ali i sam Dolabela je vjerojatno zaslužan da nije došlo do sukoba autoriteta između njega i Druza, jer je vrlo dobro poznavao i njegov temperament, a i da je on ipak Tiberijev biološki sin i jedini biološki potomak. Skladnost između njih dvojice se pokazala dobrom za Provinciju, a i Druz je nesumnjivo stekao i dovoljno iskustvo i znanje za provincijske poslove. To je prilično različito od skoro istovremene situacije sa Germanikom, koji je (za vrijeme boravka u istočnomediteranskim provincijama, kao supervizor za istočne provincije) našao u žestokom personalnom sukobu sa namjesnikom (legatom) Sirije Gnejom Kalpurnijem

“U međuvremenu vraćao se Druz iz Ilirika. Zbog Marobodove predaje i drugih vojnih uspjeha tokom ljeta, senat mu je dodijelio ovacije, ali on odloži ovu počast i uđe u Rim bez ovacija.

235 Potrebno je istaći da izvorna građa apsolutno nigdje ne nagovještava da su Germanik i Druz bili u lošim odnosima. Naprotiv, iz izvorne građe (čak i kod Tacita) jasno se može osjetiti da je njihov odnos bio srdačan i dobar, i da se nije osjećala nikakva konkurencija. Druz je izgleda bio prihvatio činjenicu da je Germanik još znatno ranije predodređen za nasljednika principsa, i nije to pokušavao promijeniti. Druz je nesumnjivo bio inteligentna i sposobna osoba (što je pokazao i u smirivanju bune panonskih legija, manipuliranja germanskim pitanjem, boravkom u Iliriku), ali izgleda i bez neke veće ambicije. Posebno se taj njegov nedostatak ambicije i častoljublja primjećuje u vojnim pitanjima, jer je on uvijek preferirao diplomatska rješenja u kojima je znao pokazati svoje manipulativne sposobnosti u odnosu na korištenje vojne sile. Po svemu sudeći Druz nije baš imao neko veliko mišljenje o svojim kvalitetama zapovjednika u ratu. Na kraju krajeva on svoje ratne zapovjedničke sposobnosti nije ni imao priliku iskušati, pa se ne može ni znati da li je riječ o realnoj procjeni ratno-zapovjednih kvaliteta ili o običnom potcjenjivanju. U okviru toga nedostatka želje za častima može se i promatrati činjenica da je on odbio da uđe u Rim sa ovacijom (što mu je Senat odobrio), prilikom povratka iz Ilirika.

Pizonom (Gnaeus Calpurnius Piso, konzul za 7. god. p. n. e., od 17. god. n. e. legat Sirije*)*, što se na kraju izrodilo u jednu od najvećih afera tiberijanskog režima.

Gornji Ilirik je bio savršena lokacija da se tamo uputi Dolabela na dodatnu izobrazbu. Riječ je o dvije provincije sa ukupno pet legija i znatnim brojem auksilijarnih jedinica. Gornjoilirska/dalmatinska vojska je vrlo blizu Italije i može se brzo prebaciti (morskim putem) u srednju Italiju, dok se panonska vojska može brzo prebaciti u sjevernu Italiju. Uz to Druzov boravak na istočnojadranskoj obali je odlična pozicija u slučaju nekih nepredviđenih situacija i neželjenog razvoja situacije, pa je Druz mogao da bude hitro obaviješten o tome i da se eventualno brzo može vratiti u sam grad Rim.

POST FESTVM

Svoju namjesničku dužnost u Dalmaciji Publije Kornelije Dolabela je završio 20. god. n. e., ostavivši iza sebe uređenu upravu, novoizgrađenu infrastrukturu i vrlo funkcionalan sustav. U literarnim vrelima Dolabela se pojavljuje kao istaknuti učesnik senatskih rasprava već 21. god. n. e. Tako je prilikom carskog obavještenja Senatu o gušenju ustanka Julija Flora (iz naroda Trevera) i Julija Sakrovira (iz naroda Heduanaca) u Galiji 21. god. n. e., Dolabela iznio prilično povlađivački prijedlog, kojim bi se proslavila pobjeda nad pobunjenim galskim narodima. Po Tacitu : „Jedino je Dolabela Kornelije, iz želje da prevaziđe druge, dao prijedlog koji je predstavljao vrhunac neukusnog laskanja. Predložio je da Tiberije po povratku iz Kampanije uđe u Rim uz ovacije“ (*solus Dolabella Cornelius dum antire ceteros parat absurdam in adulationem progressus, censuit ut ovans e Campania urbem introiret*).[236] Naredne 22. god. n. e. Dolabela učestvuje u senatskoj raspravi prilikom suđenja Gaju Silanu za iznuđivanje u provinciji.[237] Uskoro je ponovo

[236] *Tac. Ann.* III, 47. Tiberije je odbio ovaj prijedlog sa riječima (koje prenosi Tacit) : „*igitur secutae Caesaris litterae quibus se non tam vacuum gloria praedicabat ut post ferocissimas gentis perdomitas, tot receptos in iuventa aut spretos triumphos, iam senior peregrinationis suburbanae inane praemium peteret.*“

„Na to dođe pismo od Cezara. Poslije tolikih pobjeda nad ratobornijim narodima, pisao je, poslije tolikih trijumfa koje je kao mladić proslavio ili odbio da proslavi, nije toliko željan slave da bi, sada već kao stariji čovjek, tražio praznu nagradu za običan povratak iz okolice Rima.“

[237] *Tac. Ann.* III, 69 : „*At Cornelius Dolabella dum adulationem longius sequitur increpitis C. Silani moribus addidit ne quis vita probrosus et opertus infamia provinciam sortiretur, idque princeps diiudicaret. nam a legibus delicta puniri: quanto fore mitius in ipsos, melius in socios, provideri ne peccaretur? adversum quae disseruit Caesar: non quidem sibi ignare quae de Silano vulgabantur, sed non ex rumore statuendum. multos in provinciis contra quam spes aut metus de illis fuerit egisse: excitari quosdam ad meliora magnitudine rerum, hebescere alios. neque posse principem sua scientia cuncta complecti neque expedire ut ambitione aliena trahatur. ideo leges in facta constitui quia futura in incerto sint. sic a maioribus institutum ut, si antissent delicta, poenae sequerentur. ne verterent sapienter reperta et semper placita*“

“Kornelije Dolabela tjerao je i dalje u laskanju. Oštro osudi Silana zbog njegova karaktera i predloži da svako ko vodi nečastan život i koga bije zao glas bude isključen iz izbora za namjesnike provincija. A to neka procjenjuje sam car. Zakoni kažnjavaju prijestupe, ali koliko bi bilo bolje za same kandidate, koliko bolje za saveznike, ako bi se prijestupi spriječili. Cezar se izjasni protiv. On je naravno znao šta se priča o Silanu, ali se odluke ne mogu donositi na osnovu glasina. Mnogi namjesnici su iznevjerili nade koje su u njih polagane, drugi su se dobro ponijeli i pored bojazni da će podbaciti. Jednima je njihova visoka dužnost podsticaj da krenu boljim putem, drugi pred tim pokleknu. Ni car ne može sve da zna, i nije dobro ako se povede za nečijom ambicijom. Zato su zakoni i upereni protiv djela, jer se ne zna šta nosi

dobio namjesničku čast, zaputivši se na tada nemirno afričko tlo. Kao prokonzul senatske provincije Afrike 23. i 24. god. n. e. konačno i uspješno je priveo kraju težak i dug rat sa Takfarinatom, koji je okupio u protu-rimski savez pojedine numidske i mauritanske narode i plemena.[238] Dolabela je ustvari tom prilikom pokazao iznimne sposobnosti, jer je raspolagao sa manje oružanih snaga nego njegov prethodnik u zapovjedništvu i namjesništvu Junije Blez. Tiberije je bio naredio da se nakon Blezova pohoda, iz Afrike povuće IX. legija, a po Tacitovom mišljenju „...tadašnji prokonzul Publije Dolabela nije se usudio da je zadrži, plašeći se više carevih naredbi negoli ratne neizvjesnosti“ (*nec pro consule eius anni P. Dolabella retinere ausus erat iussa principis magis quam incerta belli metuens*).[239] Istovremeno je jačalo i Takfarinatovo samopouzdanje i snage oko njega. I pored toga Dolabela je uspio sa raspoloživim trupama i promjenom taktičkog prilaza da u potpunosti porazi Takfarinatove trupe. Prvo je razbio opsadu grada Tubuske,[240] a onda je prilično dobro primijenio manevarski i nekonvencionalni način ratovanja, pa se uspjela amortizirati pokretljivost Takfarinatovih snaga. Kod razrušene utvrde Auzea[241] rimske trupe su iznenada napali numidske pobunjenike i potpuno ih porazivši, a sam Takfarinat je poginuo u toku bitke. Sa ovom bitkom je i završen Takfarinatov rat.[242]

Međutim, i pored velike pobjede Tiberije je odbio da dodjeli Dolabeli trijumfalne oznake. Tacit[243] ovo ističe kao veliku nepravdu učinjenu prema Dolabeli, i to objašnjava time kako se ne bi zasjenio Junije Blez koji je bio namjesnik Afrike prije Dolabele, a koji je bio i bliski rođak Sejanu, prefektu pretorijanske garde i tadašnjem Tiberijevom favoritu.[244] Ovaj put Tacit nije primijenio svoj uobičajeni retorski i „sofistički“ stil u odnosu prema Dolabeli, pa je u svome zaključku Dolabeline kampanje u Africi ipak iznio povoljan sud.[245] Tacit zadnji put spominje Dolabelu za 27. god. n. e., kada se pridružio Domiciju Aferu u

budućnost. Tako su naši stari odredili. Poslije izvršenog krivičnog djela, slijedi kazna. Ne treba mijenjati ono što je mudro smišljeno, što je oduvijek poštovano.”

238 *Tac. Ann*. IV, 23 - 26

239 *Tac. Ann*. IV, 23

240 Rimska kolonija Tubusuctu se nalazila bliže moru, i možda je riječ o *Thubursicum Numidarum*.

241 Vjerojatno kasnija kolonija Auzea (*Colonia Septimia Aurelia Auziensium*), u blizini Tubursika.

242 Protiv Takfarinata su rimske trupe predvodili Furije Kamil (*Tac. Ann.* II, 52), Lucije Apronije (*Tac. Ann.* III, 21), Junije Blez (*Tac. Ann.* III, 73) i Publije Kornelije Dolabela (*Tac. Ann.* IV, 23). O ovom ratu koji je trajao od 17. do 24. god. n. e. v. Mirković, 2003:66.

243 *Tac. Ann.* III, 26

244 *Tac. Ann.* III, 73

245 *Tac. Ann.* III, 26 : „*Dolabellae petenti abnuit triumphalia Tiberius, Seiano tribuens, ne Blaesi avunculi eius laus obsolesceret. sed neque Blaesus ideo inlustrior et huic negatus honor gloriam intendit: quippe minore exercitu insignis captivos, caedem ducis bellique confecti famam deportarat.*“.

“Za ljubav Sejanu, da ne bi umanjio slavu njegova ujaka Blesa, Tiberije odbije da dodijeli Dolabeli trijumfalne oznake. Ali Bles time nije postao slavniji, a Dolabela je požnjeo slavu baš zato što mu je počast uskraćena. Sa manjom vojskom zarobio je važnije zarobljenike, ubio vođu i zadobio slavu da je okončao rat.“

optužbi protiv Kvintilija Vara, rođaka samoga Tiberija.[246] Tacit se vrlo oštro odnosi prema učešću Dolabele u ovoj optužbi : →"Čudno je bilo što mu je saučesnik – dostavljač bio Publije Dolabela, potomak slavnih predaka i rođak Varov, koji je srljao da osramoti svoje svoje plemenito porijeklo, da izda svoju krv" (*Publium Dolabellam socium delationis extitisse miraculo erat, quia claris maioribus et Varo conexus suam ipse nobilitatem, suum sanguinem perditum ibat*). Iz skupa literarne izvorne građe, Tacit je autor koji ubjedljivo najviše spominje i opisuje Publija Kornelija Dolabelu, ali to njegovo izlaganje se mora uzeti sa priličnom rezervom i kritičnošću. Tacitova osnovna misao vodilja u opisu tiberijanskog režima bila je propagandističko – negativna (izuzev favorita Germanika), što je upravo suprotno od aksioma „nepristrasnosti" koji je upravo stvorio Tacit na početku svojih anala (*sine ira et studio* = bez srđbe i pristrasnosti).[247] I okviru toga treba promatrati i analizirati Tacitov odnos prema Dolabeli. Tacit kao vrlo obrazovana osoba koristi svoje retorske sposobnosti i uspješno na „sofistički" način uspijeva predstaviti i stvari koje su dobre i pozitivne u negativnom svjetlu. To je primjetno i u slučaju Dolabele i izuzev zaključka vezanog za kraj rata sa Takfarinatom (a i to u kontekstu kako bi se Tiberije i Sejan još više „ocrnili"), njegova se djela i ponašanje uglavnom predstavljaju u lošijem prikazu (laskanje, preveliki oportunizam prema Tiberiju, sramoćenje).[248]

CONCLUSIO / Zaključak

Došavši na čelo provincije Dalmacije, par godina nakon završetka Velikog Ilirskog ustanka, Dolabela se pokazao kao izvrstan upravljač, sa kojim se ubrzao proces zacjeljivanja bolnih rana nanesenih Iliriku u teškom troipogodišnjem ratu, ali i započelo sa saniranjem procjepa između Rimljana i domorodaca. Iako su nesumnjivo mnogi poduhvati i projekti izvođeni pod Dolabelinim auspicijama bili vođeni i rimskim strateškim i političkim interesima, oni su se na duge staze itekako pokazali vrlo korisnim i za obično, domorodačko (peregrinsko) stanovništvo. Naravno istine radi, potrebno je reći da je način uprave P. Kornelija Dolabele primarno bio motiviran tadašnjim interesima rimskog vladajućeg establishmenta, a tek onda i potrebama i interesima domorodačkih peregrinskih *civitates*. Održanje mira, pacifiziranost Provincije i njena ne samo obnova (nakon teškog rata) nego i dalji razvitak, a sve u svrhu efikasnije uprave (i sa tim neraskidivo vezano i bolje eksploatacije Provincije) su bili esencijalni cilj postaugustovskog i prvih godina

[246] *Tac. Ann*. IV, 66. Tacitovo (XI, 22) spominjanje Publija Dolabele vezano za podnošenje zakonskog prijedloga 47. god. n. e. o tome da se svake godine priređuju gladijatorske igre o trošku onih koji su dobili kvesturu, vjerojatno je vezano za sina našeg Dolabele. Sin je bio i konzul sufekt za 55. god. n. e., zajedno sa Senekom (*L. Annaeus Seneca*). Pored sina, on je imao i kćerku Korneliju Dolabelu (*Cornelia Dolabellae*).

[247] *Tac. Ann*. I, 1

[248] Nasuprot Tacitovom opisu, stoji Velejev pristrasni (skoro do degutantnosti) prikaz tiberijanskog režima. Velej Paterkul je bio slabijeg intelektualnog potencijala i obrazovanja u odnosu na Tacita, pa se i slabije snalazio u prikrivanju pristrasnosti.

tiberijanskog režima.[249] I upravo tu je došlo do poklapanja interesa sa peregrinskim *civitates*, bolje reći sa njihovim lojalnim elitama. A te domaće elite su nesumnjivo u novo, uspostavljenom sustavu drugog razdoblja rimske vladavine mogle prosperirati. Tako je ono što je učinjeno za vrijeme Dolabeline vladavine upravo simboliziralo početak toga novog doba u kome je rimska uprava bila prijemčivija.

Iako se za sada još uvijek ne raspolaže sa dokazima koji bi direktno govorili o odnosu Dolabeline uprave prema autonomiji i institucijama peregrinskih civitates, ipak bi se preko činjenice o zamašnoj aktivnosti Dolabeline administracije vezano za reguliranje zemljišnih i teritorijalnih odnosa (međašni natpisi i *forma Dolabelliana*), da je ovo vrijeme bilo i doba postavljanja načela obostranog prožimanja interesa, prava i obaveza. Time se stvorilo jedna politička i društvena struktura koja je bila funkcionalna i prije svega lojalna, jer su ilirski peregrini konačno prihvatili i Provinciju i Rimsku državu kao okvir unutar kojeg mogu ostvariti svoje težnje i interese. Vjerojatno su i tereti i zloupotrebe smanjene (u odnosu na prvo razdoblje rimske vladavine), a domaće stanovništvo je nešto i dobijalo za ono što je davalo rimskom imperiju.[250] Do tada slabo dostupni i zaostali predjeli su se zahvaljujući

[249] Takva politika je uostalom bila i u skladu sa Tiberijevim strateškim zamislima u uređenju uprave i odnosu prema provincijama. Tiberijeva politika prema provincijama vođena je i s obzirom na interese provincijskog nerimskog stanovništva, sprečavanje zloupotreba i prekomjernog opterećivanja i iskorištavanja nerimskih provincijalaca (*Vell.* II, CXXVI, 4; *Tac. Ann.* III, 54; IV, 6 – 7; *Svet. Tib.* 32; *Cass. Dio* LVII, 10, 5;). U ovom kontekstu je potrebno istaći izjavu Tiberija (po Svetoniju, *Tib.* 32) da je «…dužnost dobrog pastira da striže svoje stado, a ne da mu guli kožu» (…*pastoris esse tondere pecus, non deglubere*) i poruka koju je uputio namjesniku Egipta Emiliju Rektusu sa sljedećim zaključkom «Hoću da moje ovce budu ošišane, a ne ostrižane» (κείρεσθαί μου τὰ πρόβατα, ἀλλ᾽ οὐκ ἀποξύρεσθαι Βούλομαι) koja je poznata preko djela Kasija Diona. Čim se u povijesnim djelima nailazi tako često na naglašavanje Tiberijevog obzira prema provincijama (čak i kod onih autora koji su bili neskloni Tiberiju, kao kod Tacita → *Ann*, IV, 6 : "Starao se da novi nameti ne dovedu do nemira u provincijama, i da pohlepa ili okrutnost magistrate ne oteža već postojeće dažbine/*et ne provinciae novis oneribus turbarentur utque vetera sine avaritia aut crudelitate magistratnum tolerarent providebat*"), onda je činjenica da je Tiberijeva provincijska politika imala veliko značenje u obostranom približavanju Rima i Italije i ostatka Imperije i njihovih interesa. Po Tacitu (*Ann.* III, 54) Tiberije je isticao da Rim i Italija ne mogu živjeti bez redovne podrške od strane provincija. Ipak i pored svoje blage i promišljene provincijske politike, ni on nije izbjegao da se za vrijeme njegove vladavine 21 god. n. e. podignu ustanci Julija Flora (kod Trevira) i Julija Sakrovira (kod Heduanaca) u Galiji. *Tac. Ann.* III, 40-47. Spomenute smjernice rimske državne politike u odnosu na provincijske odnosa na stradalom području ilirskih provincija su tako najzaslužnije da je cjelokupno ilirsko područje, tj. obje provincije, moglo ponovo stati na svoje noge i osposobiti se za dalji razvitak. Razloge takve Tiberijeve provincijske politike moguće je tražiti i u njegovom iskustvu dok je kao Augustov zapovjednik i predstavnik dugo boravio u provincijama i ratovao na granicama i gušio pobune širom Imperije, od kojih je nesumnjivo za njega najvažnije iskustvo bio Veliki ilirski ustanak. Tako je on na terenu mogao uvidjeti sve nedostatke, propuste i zloupotrebe koje je proizvodila rimska uprava i njeni državni, provincijski i drugi hijerhijski niži funkcionari i činovnici, ali i aktivnosti privatnih poduzetnika. Za Tiberija, kao cara, je bilo bitno da održava mir i stabilnost unutar velike Države i da ne ugrožava njene resurse (u ljudima i novcu), čime je nastojao da očuva što je moguće u većoj mjeri zatečeno stanje. Tiberijeva vladavina (14 - 37. god. n. e.) je uostalom doprinijela konsolidaciji ilirskih provincija i njenih sastavnih dijelova i održanju njihovog života nakon teškog rata i to upravo u onim ključnim poslijeratnim godinama kada se proces i biološke i društveno-gospodarske obnove morao stabilizirati.

[250] Činjenica je da je rimska eksploatacija bogatstava Provincije i nadalje ostala tačka vodilja rimske provincijske vojno – civilne administracije i u postaugustovsko doba, ali je ona sada ne samo bila bolje i ljepše „upakovana", nego je i provođena na drugačije načine, u odnosu na prvo razdoblje rimske vladavine do početka ustanka u proljeće 6. god. n. e. Jer rimska uprava više nije samo uzimala od Provincije, nego se nešto i dobivalo zauzvrat, što je praksa koja je započela sa Dolabelom.

infrastrukturi izgrađenoj za vrijeme namjesništva Dolabele, su se otvorili tadašnjem civiliziranom svijetu Mediterana, a domorodačko stanovništvo nesumnjivo je dostiglo veći standard života, u odnosu na onaj raniji predrimski.

Tako bi se moglo slobodno reći da su se u Dolabelinoj djelatnosti u vrijeme sedam godina njegove uprave, isprepleli i uzajamno proželi i rimski interesi za očuvanjem Provincije pod svojom vlašću, za njenom pacifikacijom i redom, ali i interesi domaćih peregrinskih zajednica. Poljuljano povjerenje između dva svijeta, je teško bilo ispraviti, ali i za uspjeh rimske vlasti, i za budući mir i za saniranje posljedica rata i za budući razvitak i dostizanje novih, viših kulturnih vrijednosti i načina života to je jednostavno bilo neophodno. Jaz između dvije strane, produbljen masakrima, razaranjem i uništavanjem, brutalnošću i drugim popratnim posljedicama rata se morao na neki način prevladati. I Dolabela je bio upravo taj koji se prihvatio toga teškog zadatka, mnogo složenijeg nego što bi to bilo vođenje legija u običnu bitku. I polumilenijumsko održanje rimske vlasti i stabilnosti Provincije Dalmacije će upravo na najbolji način pokazati koliko je Dolabelinih sedam godina bilo i uspješno i djelotvorno.

Radi načina na koji se manifestirala djelatnost Dolabele, može se slobodno reći da je ovaj carski legat bio i najzaslužniji za konačno uvođenje ilirskog gorštačkog, protohistorijskog svijeta u razvijenu i civilizaciju Mediterana. Projekti poduzeti i završeni za vrijeme Dolabelinog namjesništva, su bili takve prirode da su ubrzali usvajanje vrijednosti i tekovina razvijenih civilizacija u zapadnobalkansku unutrašnjost, odnosno na prostore današnje Bosne i Hercegovine. Samo sudeći po natpisima pronađenim u Solinu, Dolabela je bio zaslužan za cestovnu mrežu u dužini većoj od 400 rimskih milja (između 588 – 600 km.) izgrađenu za samo pet godina. Ovaj veliki građevinski poduhvat, najveći u historiji Zapadnog Balkana (uključujući posebno prostor Bosne i Hercegovine), je obavljen zahvaljujući radu pripadnika VII. i XI. legije (rimskog vojnog garnizona u provinciji), pomoćnih vojnih jedinica ali i velikog broja domaćih radnika. To nesumnjivo kolosalno postignuće je tako rezultat jednog velikog zalaganja, rada pa i odricanja i vojnika i stanovnika Provincije. To mnoštvo radnika (čija su individualna imena nestala u historijskim maglama) su položili temelje na kojima se izgrađuje svijet Zapadnog Balkana u historijskom dobu. Jedino ime koje je ostalo sačuvano, a vezano je za ovaj projekt je ono njegovog glavnog organizatora → Publija Kornelija Dolabele. I radi toga se pod Dolabelinim imenom (u kontekstu infrastrukturne i katastarske djelatnosti u Provinciji) podrazumijeva i ona masa bez koje se nijedan od tih velikih projekata ne bi mogao učiniti. Isto tako, bilo bi vrlo neprimjereno ne sjetiti se i nižih provincijskih vojno – civilnih dužnosnika, kao i domaćih elita u peregrinskim *civitates* i provincijskim municipalnim zajednicama bez čije pozitivne suradnje i zalaganja ne samo da ne bi bilo moguće završiti provincijsku infrastrukturu i izvršiti upravnu reorganizaciju, nego bi bilo nemoguće i obnoviti Provinciju i početi dugi (ali i nepovratni) proces izgrađivanja međusobnog povjerenja.

I tako je dovoljno samo „baciti pogled“ na to djelo koje se u historiji prepoznaje pod imenom namjesnika P. Kornelija Dolabele, i jasno se može uvidjeti veličina i značenje njegove uprave kada se uporedi sa sadašnjim i stranim i domaćim vlastodršcima i sustavom koji su uspostavili. Nažalost, osoba koja je izgradila najviše puteva, i postavila temelje cestovne mreže koji su i danas osnovica saobraćaja ostala je u široj javnosti nepoznata... i po Dolabeli (zaslužnom za najmanje 600 km. cesta) se danas ne naziva ni najmanji puteljak ni cestovni priključak. Uostalom, antička rimska provincija Gornji Ilirik/Dalmacija se u historijskom kontekstu pokazala kao teritorijalno – upravna formacija koja je najduže trajala i bila funkcionalna na Zapadnom Balkanu, i to u načelno istom teritorijalnom obimu nešto manje od tri stoljeća. To nije bio samo rezultat praktičnosti rimskih upravnih provincijskih institucija i način uređenja i prirodnosti zemljopisnog uokviravanja provincije Dalmacije (koji ustvari najbolje održava zemljopisne osobine Zapadnog Balkana), nego nesumnjivo i dobrih temelja organizacije i strukture koje je postavio P. Kornelije Dolabela.

3.5 LVCIVS VOLVSIVS SATVRNINVS

Pošto još uvijek nije otkrivena odgovarajuća izvorna građa, postoji lakuna u detektiranju namjesnika neposredno nakon Dolabele, odnosno u prvim godinama treće decenije nove ere. Sljedeći namjesnik sa zvanjem legat Augusta propretor a koji se može detektirati zahvaljujući epigrafskim spomenicima je dugovječni i bogati Lucije Volusije Saturnin (*Lucius Volusius Saturninus*) dolazi nakon ovog intervala. [251] Ova vrlo zanimljiva osoba iz perioda ranog principata je bio sin istoimenog rimskog senatora, konzula sufekta za 12. god. p. n. e. (umro 20. god. n. e.)[252] i Nonije Pole (*Nonia Polla*).[253] L. Volusije Saturnin je rođen 38. god. p. n. e. i bio je konzul sufekt za 3. god. n. e.,[254] a prokonzul provincije Azije

[251] O L.Volusiju Saturninu i njegovoj upravi u Gornjem Iliriku v. Mesihović, 2011 B

[252] *Tac. Ann.* III, 30 : „Krajem godine umrla su dva istaknuta čovjeka, Lucije Volusije i Salustije Krisp. Volusije je poticao iz stare porodice, koja ipak nikada nije otišla dalje od preture. On je donio porodici tu čast, a imao je i cenzorsko pravo pri sastavljanju spiskova viteških dekurija. Prvi je udario temelje bogatstvu koje je njegovoj porodici donijelo golemu moć.“ (*Fine anni concessere vita insignes viri L. Volusius et Sallustius Crispus. Volusio vetus familia neque tamen praeturam egressa: ipse consulatum intulit, censoria etiam potestate legendis equitum decuriis functus, opumque quis domus illa immensum viguit primus adcumulator*.). Viteške sudske dekurije činili su oni vitezovi koji su prema cenzusu mogli da budu birani za sudije, a počevši od Augusta spiskove tih vitezova sastavljala je posebna komisija koja je imala cenzorsku vlast.

[253] Riječ je o jednoj drevnoj i uglednoj senatorskoj porodici, ali koja nije uspijevala da se izdigne iznad preture, sve do L.Volusija Saturnina „Starijeg“, koji je bio i prokonzul provincije Afrike (6 – 5. god. p. n. e.) i legat Augusta propretor za provinciju Siriju (4 – 5. god. n. e.). Volusiji su vjerojatno etrurskog porijekla, iz grada *Lucus Feroniae* (Eck, 1972).

[254] *CIL* X, 824 (p 967) iz Pompeja : „*Agathemerus Vetti / Suavis Caesiae Prim(a)e / Pothus Numitori / Anteros Lacutulani /5 minist(ri) prim(ae) Fortun(ae) Aug(ustae) iuss(u) / M(arci) Stai Rufi Cn(aei) Melissaei d(uum)v(irorum) i(ure) d(icundo) / P(ublio) Silio L(ucio) Volusio Saturn(ino) co(n)s(ulibus)*“.

(9 – 10. god. n. e.).[255] U svome životu uspio je prilično uvećati (legalnim putem) ionako veliko bogatstvo koje mu je ostavio otac, [256] a imao je i besprijekornu reputaciju u tadašnjem rimskom društvu. L. Volusije Saturnin je bio u dobrim odnosima (bolje reći „milosti“) svih careva iz Julijevsko-klaudijevske „dinastije“.[257] Saturnin je živio u toku vladavina svih julijevsko – klaudijevskih careva[258]i umro je 56. god. n. e. u svojoj 93. godini.[259] Time je Saturnin ustvari obilježio razdoblje ranoga principata, jer je nadživio sve članove Senata iz vremena svoga konzulata.[260] Posebna zanimljivost jeste činjenica da je Saturnin, i pored svoga bogatstva i osobnih vrijednosti, uspio da preživi vladavinu tolikih careva, kada su i manji razlozi mogli dovesti do toga da se izgubi glava, završi u progonstvu ili konfiscira imovina. Po Pliniju Starijem u trenutku smrti Saturnin je bio prefekt grada Rima (*praefectus urbanus* ili *praefectus urbi*).[261] Osim svoje dugovječnosti i silnog nakupljenog bogatstva, Saturnin je rimskoj javnosti bio interesantan i radi toga što je

---

[255] IvP II 427, (# PH302089), Pergam : ̔Ο δῆμος ἐτεί[μησεν] / Νωνίαν Πόλλ[αϖ τῆς τε] / ἄλλ[η]ς ἀρε[τῆς καὶ τῆς] / διὰ τὸν ὑὸν Λ[εύκ(ιον) Οὐολού] / 5σιον Σατορνῖν[ον τὸν ἀνθύ] /πατον εὐτεκνί[ας ἕνεκα] /..../ πθ

Kod Sherk (1980:1038, fus. 223) nailazi se i na drugačiju dataciju Saturninovog namjesništva u provinciji Aziji : „his governoship of Asia has been placed (with a query) in A. D. 13/14, by K. M. T. Atkinson, Governors, p. 330“.

[256] I Tacit (*Ann.* XIV, 56) preko razgovora Seneke i Nerona (ustvari Neronovog odgovora) potvđurje da je Saturninovo bogatstvo i način njegova stjecanja bilo poslovično u rimskoj javnosti : „Zar misliš da moja darežljivost nije kadra da ti pruži onoliko koliko je Volusije sakupio svojom dugom štednjom“ (*et quantum Volusio longa parsimonia quaesivit, tantum in te mea liber[ali]tas explere non potest*).

[257] Sa nekima od njih je bio i u rodbinskim vezama. Saturninova tetka (po ocu) je bila majka Lolije Pauline (*Lollia Paulina*), koja je bila treća supruga cara Kaligule. Njena sestra Lolija Saturnina (*Lollia Saturnina*) je bila supruga konzula (za /sufekt/ 35. i 46. god. n. e.) Decima Valerija Azijatika (*Decimus Valerius Asiaticus*).

[258] August (*Caius Iulius Caesar Augustus* 27. god. p. n. e. – 14. god. n. e.), Tiberije (*Tiberius Iulius Caesar Augustus* 14. – 37. god. n. e.), Kaligula (*Caius Iulius Caesar Augustus Germanicus* 37. – 41. god. n. e.), Klaudije (*Tiberius Claudius Caesar Augustus Germanicus* 41. – 54. god. n. e.) i Neron (*Nero Claudius Caesar Augustus Germanicus* 54. – 68. god. n. e.).

[259] Tac. Ann. XIII, 30 : “Lucije Volusije umro je, naprotiv, slavljen od svih. Živio je devedeset i tri godine, u velikom bogatstvu, čestito i u miru sa tolikim carevima” (*at L. Volusius egregia fama concessit, cui tres et nonaginta anni spatium vivendi praecipuaeque opes bonis artibus, inoffensa tot imperatorum [a]micitia fuit*.).

[260] *Plin. NH.* VII, 156 : *M. Perpenna et nuper L. Volusius Saturninus omnium, quos in consulatu sententiam rogaverant, superstites fuere. Perpenna septem reliquit ex iis quos censor legerat; vixit annos LXXXXVIII.*

[261] *Plin. NH*. VII, 62; XI, 223; Suić, 1969:71, fus. 38; Sherk, 1980:1038. Za vrijeme ranoga principata gradski prefekt je bio značajna institucija (inače njeno porijeklo je vrlo drevno i može se smatrati jednom od najstarijih institucija Rimske Države) i mogao bi se najpribližnije objasniti kao neka vrsta „gradonačelnika“ Rima. Gradski prefekt je imao sve ovlasti koje su mu bile potrebne da održava red unutar grada, a njegova ovlaštenja su se prostirala i na luke Ostiju i *Portus Romanus,* kao i na područje od 100 rimskih milja oko samoga grada. Gradski prefekt je nadzirao sve korporacije i kolegije, a bio je odgovoran i za snabdjevanje gradskog stanovništva i druge komunalne poslove. Kako bi održavao svoj autoritet i provodio odluke gradski prefekt je pod svojim zapovjedništvom imao i gradske kohorte (*cohortes urbanae*) i noćne čuvare (*vigiles*). Gradski prefekt je imao i određene sudbeno – pravne ovlasti, koje su se postupno povećavale preuzimajući ovlasti gradskog pretora (*praetor urbanus*). Saturnin je vjerojatno postao gradski prefekt nakon povratka iz Dalmacije, jer da bi obnašao ovu odgovornu čast, on je morao boraviti u samome gradu Rimu.

sa znatno mlađom suprugom Kornelijom (koja je vodila porijeklo iz stare familije Scipiona) dobio sina Kvinta (*Quintus*) u svojoj 62. godini.[262]

O poštovanju i ugledu koji je uživao u tadašnjem rimskom vladajućem establishmentu, najbolje svjedočanstvo daje činjenica da je Senat pod pokroviteljstvom Nerona odredio državni, javni pogreb i podizanje mnogih statua Saturnina u glavnim hramovima, teatrima i javnim zgradama grada Rima.[263] Saturninova porodica je isto imala istaknutu ulogu u tadašnjoj rimskoj javnosti. Sestra Volusija (*Volusia*) se udala za izvjesnog Kornelija (*Cornelius*), dok su njegovi sinovi isto ostvarili značajnu karijeru u javnim poslovima (*cursus honorum*). Sin Lucije Volusije Saturnin je postao i vrhovni svećenik (*pontifex maximus*), a drugi sin Kvint Volusije Saturnin je bio konzul za 56. god. n. e. (zajedno sa Publije Kornelijem Scipionom/ *P. Cornelius Scipio*), upravo u godini smrti svoga oca.[264] Ovaj Kvint je bio član tročlane Komisije koja je rukovodila censusom u Galijama 61. god. n. e.[265] U konzulskim fastima (*fasti consulares*) spominju se *L. Volusius Saturninus* kao konzul za 87. god. n. e. (zajedno sa carem Domicijanom; njegov 13. konzulat), i *Q. Volusius Saturninus* kao konzul za 92. god. n. e. (zajedno sa carem Domicijanom; njegov 16. konzulat).

---

[262] *Plin. NH.* VII, 62 : *nuper etiam L. Volusio Saturnino in urbis praefectura extincto notum est e Cornelia Scipionum gentis Volusium Saturninum, qui fuit consul, genitum post LXII annum. et usque ad LXXV apud ignobiles vulgaris reperitur generatio*.

[263] *AE* 1972, 174 = *AE* 1982, 268 *Lucus Feroniae*: *[L(ucio) Volusio L(uci) f(ilio) Q(uinti) n(epoti) Sa]turnino co(n)s(ul) / [augur sodalis Augustal]is sodalis Titi proc[o(n)s(ul) Asiae] / [legatus divi Augusti et Ti(beri) Caesa]ris Aug(usti) pro praetore in [provinciis] / [--- et Dalmatia pra]efectus urbis fuit [annos XVI? in quo] /*5 *[honore cum nonagesimum tertium] annum agens dec[essisset senatus] / [auctore Caesare Aug(usto) Germa]nico funere publico [eum efferri] / [censuit vadimoniis exse]q[ui]arum [ei]us causa dilatis item statuas ei / [ponend]as tr[ium]fales(!) in foro Augusti aeneam in templo novo div[i Au]gussti(!) / [m]armoreas [du]as consulares unam in templo Divi Iuli alteram [i]n /*10 *[P]alatio intra tripylum tertiam in aria(!) Apolinis(!) in conspectum(!) curiae / auguralem in regia equestrem proxime rostra sella curuli residentem at(!) / theatrum Pompeianum in porticu Lentulorum* (slika 3.5.1).

Statue Saturnina su uključivale : brončanu na Augustovom forumu, dvije mramorne u hramu božanskog Augusta, jednu konzularnu u hramu božanskog Julija, drugu u Palatium intra Tripylum, a treću u vanjskom dvorištu Apolona u vidiku Kurije, statua kao augura u Regii, viteška statua blizu Rostre, a a statua Saturnina dok sjedi na kurulnoj stolici u Pompejevom teatru.

[264] *Tac. Ann.* XIII, 25

Zajedno sa svojim sinovima (uključujući i Torkvatu, suprugu Kvinta) i kćerkom Volusijom Kornelijom Saturnin je posjedovao *columbarium* (objekt u koji su se polagale urne sa spaljenim ostacima pokojnika) na *Via Appia* Ovaj *monumentum familiae Volusiorum Saturninorum* je sadržao oko 200 ukopa i preko 190 natpisa. Treggiari, 1975; Bodel, 2005:9, fus. 13; Macmillan, 2008:65. Rimski *columbariumi* su bili građeni pod zemljom i bili su bogati u freskama, dekoracijama i mozaicima. O Luciju Volusiju Saturninu, njegovom ocu i sinovima v. Smith, 1867, III:726; PIR, 1897/1898, III:483 – 485.

[265] Tac. Ann. XIV, 46 : „U Galiji su Kvint Volusije, Sekstije Afrikanac i Trebelije Maksim izvršili poresku procjenu. Dok su se Volusije i Afrikanac pregonili ko je višega roda, vodeća uloga pripadne Trebeliju, koga su obojica nipodaštavali.“ (*Census per Gallias a Q. Volusio et Sextio Africano Trebellioque Maximo acti sunt, aemulis inter se per nobilitatem Volusio atque Africano: Trebellium dum uterque dedignatur, supra tulere*.).

Slika 3.5.1
Preuzeto sa http://cil.bbaw.de/test06/bilder/datenbank/PH0002801.jpg

FONTES

O namjesničkoj upravi Lucija Volusija Saturnina u provinciji Gornji Ilirik/Dalmaciji sačuvani su samo podaci iz epigrafske građe :

1. *CIL* III 2975 Aenona/Nin[266]

L • VOLVSIO / SATVRNI / COS • AVGVRI / AVGVST • S /5 TITIO / LEG.•DIVI•AVG / TI C // VSTI•F / TRONO

L(ucio) Volusio [L(uci) f(ilio)] / Saturni[no] / co(n)s(uli) auguri [sodali] / August(ali) s[odali] /5 Titio / leg(ato) divi Aug[usti leg(ato)] / Ti(beri) C[aesaris] / [divi Aug]usti f(ilio) / [pa]trono

[266] Glavinić – Abramić, 1878:88 - 89; Jagenteufel, 1958:17; Suić, 1969:71; Sherk, 1980:1038; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053664

"Luciju Volusiju, Lucija sinu Saturninu, konzulu, auguru, članu (kolegija op. a.) Augustalija, članu (kolegija op. a.) Titija, legatu božanskog Augusta legatu Tiberija Cezara, božanskog sina patronu."

Natpis otkriva da je Saturnin bio ujedno i član dva tada vrlo utjecajna svećenička kolegija. *Sacerdotium sodalium Augustalium* je bio red/kolegij (*sodalitas*) rimskih svećenika koji je osnovao Tiberije da se brinu i da održavaju kult božanskog Augusta. Augustovi svećenici (*Augustales*) su postojali i ranije, i oni su bili zaduženi za kult živog ili deificiranog cara. Uglavnom su ih sačinjavali oslobođenici, kojima je obnašanje ove svećeničke dužnosti činilo veliku čast. Za razliku od njih, u ovaj novi red su (kockom) birane najuglednije ličnosti Rimske Države, i bilo je 21 *sodales Augustales* (kojima su dodani i Tiberije, Druz, Klaudije i Germanik kao članovi carske familije). I žene su mogle biti imenovane svećenicama Augusta, što je vjerojatno svoj početak imalo u imenovanju Livije od strane Senata kao svećenice svoga muža.[267]Titiji *(sodales Titii*, kasnije *Titienses*, *Sacerdotes Titiales Flaviales*) su bili kolegij rimskih svećenika, koji je u početku predstavljao sabinjansku komponentu rimskog naroda. Po rimskoj tradiciji ga je ustanovio sabinjansko – rimski kralj Tit Tatije ili Romul u čast Titija, nakon njegove smrti. Značenje *sodales Titii* je bilo obnovljeno za vrijeme Carstva, ali sada sa usmjerenošću prema carskom kultu. Riječ je o jednom vrlo uglednom svećeničkom bratstvu.

Inače kada se govori o rimskom "svećenstvu" potrebno je razlučiti da je riječ o sadržinski potpuno različitoj stvari od onoga što se danas podrazumijeva pod pojmom "svećenstvo". Rimsko neabrahamističko društvo ne poznaje profesionalnu svećeničku kastu ili stalež, nego se i svećeničke dužnosti smatraju građanskim, općedruštvenim javnim stvarima i kao takve se i tretiraju. Svećeničke dužnosti, funkcije i obaveze se često smatraju polaznim ili dobrim pozicijama u izgrađivanju javne, političke karijere. Za vrijeme Republike izbori pojedinih svećeničkih kolegija su se obavljali javno. Nije neobično bilo da te funkcije, jer su smatrane javnim poslovima, obnašaju osobe koje su izgubile bilo kakvu stvarnu vjeru u njihovu sadržinu. Najbolji primjer je bio Gaj Julije Cezar, koji je 63. god. p. n. e. pobijedio

[267] *Tac. Ann*. I, 54 : „Iste godine (14. god. n. e., nakon Augustove smrti. op. S. M.) uveden je novi kult. Osnovan je kolegij Augustovih sveštenika. Tako je nekada Tit Tatije osnovao kolegij Titija da bi sačuvao sabinjansku religiju. U kolegij uđe dvadeset jedan član, kockom izabran između prvih ljudi u državi. Uz to Tiberije i Druz, Klaudije i Germanik" (*Idem annus novas caerimonias accepit addito sodalium Augustalium sacerdotio, ut quondam Titus Tatius retinendis Sabinorum sacris sodalis Titios instituerat. sorte ducti e primoribus civitatis unus et viginti: Tiberius Drusus que et Claudius et Germanicus adiciuntur*.); II, 83 : "Svaki senator je, već prema svojoj ljubavi za Germanika, prema snazi svoje mašte, predlagao počasti a Senat ih usvajao : da se njegovo ime unese u pjesmu Salijevaca, da se na mjestima određenim za sveštenike Augustova kulta postave kurulne stolice, a iznad njih krune od hrastova lišća." (*Honores ut quis amore in Germanicum aut ingenio validus reperti decretique: ut nomen eius Saliari carmine caneretur; sedes curules sacerdotum Augustalium locis superque eas querceae coronae statuerentur*); *Hist.* II, 95 : "Zublju podmetnuše Augustalci, svećenici što ga je, onako kao što je Romul kralju Taciju, Cezar Tiberije posvetio julijevskom rodu" (*facem Augustales subdidere, quod sacerdotium, ut Romulus Tatio regi, ita Caesar Tiberius Iuliae genti sacravit*). *Cass. Dio* LVI, 46, 1 – 2 : "I imenovali su (Senat op. S. M.) Liviju, koja je već bila zvana Julija i Augusta, njegovom svećenicom" („..καὶ ἱερὰ ἱέρειάν τε τὴν Λιουίαν τὴν ᾿Ιουλίαν τε καὶ Αὔγουσταν ἤδη καλουμένην ἀπέδειξαν...").

na izborima za vrhovnog svećenika (*pontifex maximus*), iako je njegova stvarna religioznost u odnosu na rimske kultove (o kojima je formalno trebao brinuti) dosta relativna i upitna stvar.

2. *CIL* III 2974 *Aenona*/Nin[268]

L • VOLVSIO / COS • AVG • SO / SODALI • TITIO/ LEG • PRO•PR

L(ucio) Volusio [L(uci) f(ilio) Saturnino] / co(n)s(uli) aug(uri) so[dali Augustali] / sodali Titio [leg(ato) pr(o) pr(aetore) divi Aug(usti)] / leg(ato) pro pr(aetore) [Ti(beri) C(aesaris) Aug(usti)] / [?

"Luciju Volusiju Lucija sina Saturninu, konzulu, auguru, članu (kolegija op. a.) Augustalija, članu (kolegija op. a.) Titija, legatu propretoru božanskog Augusta, legatu propretoru Tiberija Cezara Augusta."

3. *CIL* III 2976 Aenona/Nin[269]

CAESARIS•AV / PRAEFECTOVRBIS / PATRONO D • D .

[L(ucio) Volusio L(uci) f(ilio) Saturnino] / [------] / [leg(ato) pr(o) pr(aetore) divi Augusti] / [leg(ato) pr(o) pr(aetore) Ti(beri) Caesaris Augusti] / [et C(ai)] Caesaris Au[gusti Germanici] / praefecto urbis / patrono d(ecreto) d(ecurionum)

Ovaj dosta oštećeni natpis se može rekonstruirati najviše zahvaljujući spominjanju prefekta grada Rima. Jedini poznati prefekt grada Rima koji se može dovesti u vezu sa provincijom Gornji Ilirik/Dalmacija je Lucije Volusije Saturnin. Pošto je Saturnin prefekt grada Rima bio nakon obnašanja legatske propretorske časti (dužnosti), ovaj natpis je moguće datirati u kasnije razdoblje. Satuninovo namjesništvo mu je sigurno bilo donijelo i patronstvo nad pojedinim zajednicama u provinciji za koju je bio nadležan, konkretno u Liburniji.

4. *CIL* III 2882 Corinium/Karin[270]

---

[268] Glavinić – Abramić, 1878:88; Jagenteufel, 1958:17; Suić, 1969:72. Ovaj natpis koji je pronađen u Ninu, danas se nalazi u Veneciji (Glavinić – Abramić : Venne scoperta a Nona; ed oggidi trovasi nel museo della Madonna della Salute in Venezia).; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053665

[269] Glavinić – Abramić, 1878:89; Jagenteufel, 1958:17; Suić, 1969:71 – 72; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053663

NVS LACO / LEG•VII IVDEX / S•EX•CONVENT / R•A•L•VOLV /5 SATVRNINO•LE / RO•PR•C•CAESARI / VGVSTI•GERM / CI INTER NED

]nus Laco / [cent(urio)???] leg(ionis) VII iudex / [--- datu]s ex convent/[ione eo]r(um) a(b) L(ucio) Volu[sio L(uci) f(ilio)] /5 Saturnino le[g(ato)] / [p]ro pr(aetore) C(ai) Caesari[s] / [A]ugusti Germ[a]/[ni]ci inter Ned[i]/[tas et Cornienses ???]

"....nus Lako...centurionu??? VII. legije, zadužen je kao sudija od Lucija Volusija Saturnina, legata propretora Gaja Cezara Augusta Germanika da između Nedita i Korinjanja??? (postavi među op. a.)"

Ovaj epigrafski spomenik govori o jednoj standardnoj praksi legata propretora Gornjeg Ilirika/Dalmacije, posebno u ovom razdoblju ranog principata, a to je arbitraža u vezi teritorijalnog razgraničenja pojedinih domorodačkih zajednica i sukladno sa tim postavljanja međa.[271] Ovom prilikom Saturnin je delegirao izvjesnog ....nus Laka, oficira VII. legije kao ovlaštenu osoba koja je trebala da izvrši arbitražu između Nedita i možda Korinjanja (u obzir dolaze i Ansiensi). [272] Postavljanje međašnog natpisa se desilo za vrijeme vladavine cara Kaligule (16. III. 37. god. n. e. – 24. I. 41. god. n. e.).[273] Pošto na ovom natpisu VII. legija ne nosi počasni epitet C.P.F (*Claudia pia fidelis* = Klaudiju pobožna i vjerna), ne može se nastanak natpisa nikako datirati u razdoblje nakon Skribonijanove pobune 42. god. n. e., odnosno u vrijeme Klaudijeve vladavine.[274] Sudeći po natpisu, Saturnin je bio već prilično star kada je obnašao dužnost legata propretora Dalmacije i njegova uprava je pokrivala sigurno prvi dio Kaliguline vladavine, jer je već 40. god. n. e., namjesnik Dalmacije bio Lucije Aruncije Furije Kamil Skribonijan (*Lucius Arruntius Camillus Scribonianus*).[275]

[270] Glavinić – Abramić, 1878:88; Jagenteufel, 1958:17; Wilkes, 1976:259 – 260, br. 4, sl. 1. 4; Imamović, 1980:42 – 43; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/offen/suchen2.html?hdnr=053670

[271] O međašnim natpisima u provinciji Gornji Ilirik/Dalmaciji v. Bulić, 1890 A; Wilkes, 1976; Imamović, 1980; Bojanovski, 1988:64; Čače, 2003:19 - 29.

[272] Na liburnske Korinjane (i njihovo naselje *Corinium*) danas podsjeća ime samog Karina (20-tak km sjeveroistočno od Benkovca), a na liburnske Nedite/Nedine (i njihovo naselje *Nedinium/Nadinium*) podsjeća mjesto Nadin (25 km istočno od Zadra i 10 km zapadno od Benkovca). Opstajanje ova dva toponima ukazuje da je predslavensko stanovništvo u ovom dijelu današnje Dalmacije ostavilo dosta snažan pečat u kasnijim razvitcima. *Plin. NH.* III, 140

[273] Kaligulino ime po rođenju je bilo *Caius Iulius Caesar Germanicus*, a nakon dolaska na vlast *Caius Iulius Caesar Augustus Germanicus.*

[274] E. Imamović (1980:43) je natpis datirao u Klaudijevo vrijeme vladavine (24. I. 41. – 13. X. 54. god. n. e.). Puno ime Klaudija po dolasku na vlast je bilo : *Tiberius Claudius Caesar Augustus Germanicus*

[275] O Skribonijanovoj upravi u Dalmaciji v. *CIL* III 9864a Vagan kod Jajca : *L(ucius) Arruntius / Camil[l]us [S]cri/[bo]nia[n]us le[g(atus)] pr[o] / pr(aetore) C(ai) [C]ae[s]aris Au[g](usti) /5 Germanici iudicem / dedit M(anium)*

5. *CIL* III 8472, *Onaeum*/Krug, Jesenice u Poljicama[276]

L•TREBIVS / SECVNDVS PR/AEFECTVS CASTR/ORVM•INTER / ONASTINOS•ET / NARESTINOS TER/MINOS POSIT•IVS/SV•L•VOLVSI•SATV/RNIN•LEG•PRO•PR/AETORE C•CAE / IS•A / ANICI•EX / SENTENTENTI / A•QVAM IS ADH / IBITO CONSI/LIO DIXIT

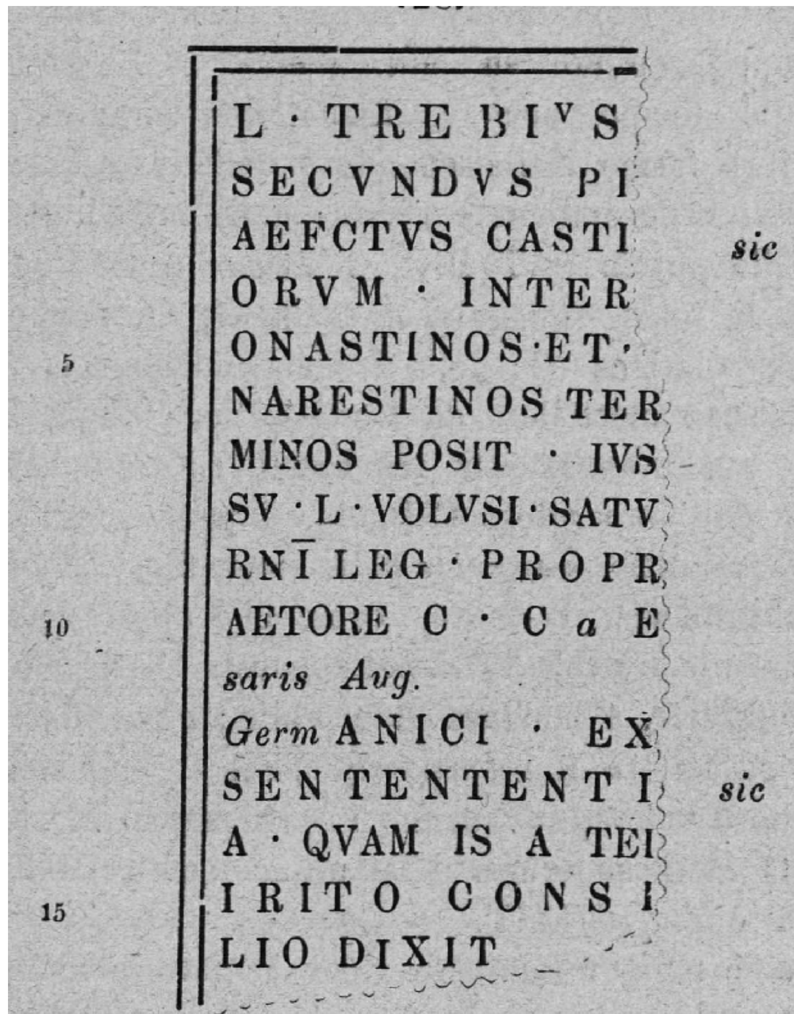
L(ucius) Trebius / Secundus pr/aefectus castr/orum inter / Onastinos et / Narestinos ter/minos pos(u)it ius/su L(uci) Volusi Satu/rnin(i) leg(ati) pro pr/aetore C(ai) Cae/[sar]is A[ug(usti)] / [Germ]anici ex / sentententi/ a quam i(i)s adh / ibito consi/lio dixit

I ovaj međašni natpis je potrebno datirati u vrijeme Kaligule, i regulira razgraničenje između dvije delmatske zajednice Onastina i Narestina. Za ovlaštenu osobu, koja treba da donese odluku o međi, je određen Lucije Trebije Sekund, prefekt vojnog logora. Onastinima je pripadao uski primorski pojas koji se proteže od Stobreća do Omiša, zahvatajući i dio mosorskog masiva. Za Narestine i Onastine se sigurno veže spomen naselja *Nareste* i *Oneum* kod Plinija Starijeg, koji su vjerojatno bili središta ovih zajednica.[277] Možda se i lokalitet *Netrate* koji se spominje kod Ravenjanina (IV, 16, 3) može povezati sa Narestinima, odnosno sa *Nareste*.

Coelium 7(centurionem) / leg(ionis) VII inter Sapuates / e[t La]matinos(?) ut fines / [rege]ret et terminus po[n(eret)]; ILJug III, 2221 = AE 1906, 18 Salona : *Felicio / Camili Ar/runti Scrib(oniani) / ser(vus) a(nnorum) XL h(ic) s(itus) e(st) /5 Gutilla cons(ervo) / bene merenti / pos(u)it*; Patsch, 1890:367-368; Bulić, 1890 A:408-412; 1905:20 - 26, br. 3415A, fig. 1,1; Bojanovski, 1974:115; 267, fus. 6; 296; Wilkes, 1969:443;1976, 267, br. 23; Imamović, 1980: 31 - 32

[276] Bulić, 1889:145; Jagenteufel, 1958:17; Wilkes, 1976:265, br. 17, pl 3. 8. fig. 6, Imamović, 1980:35 – 36; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/041864

[277] *Plin. NH.* III, 142

L · TREBIVS
SECVNDVS PI
AEFCTVS CASTI *sic*
ORVM · INTER
ONASTINOS·ET·
NARESTINOS TER
MINOS POSIT · IVS
SV · L · VOLVSI · SATV
RNĪ LEG · PROPR
AETORE C · C *a* E
saris Aug.
Germ ANICI · EX
SENTENTENTI *sic*
A · QVAM IS A TEI
IRITO CONSI
LIO DIXIT

Slika 3.5.2
Preuzeto iz Bulić, 1889:145

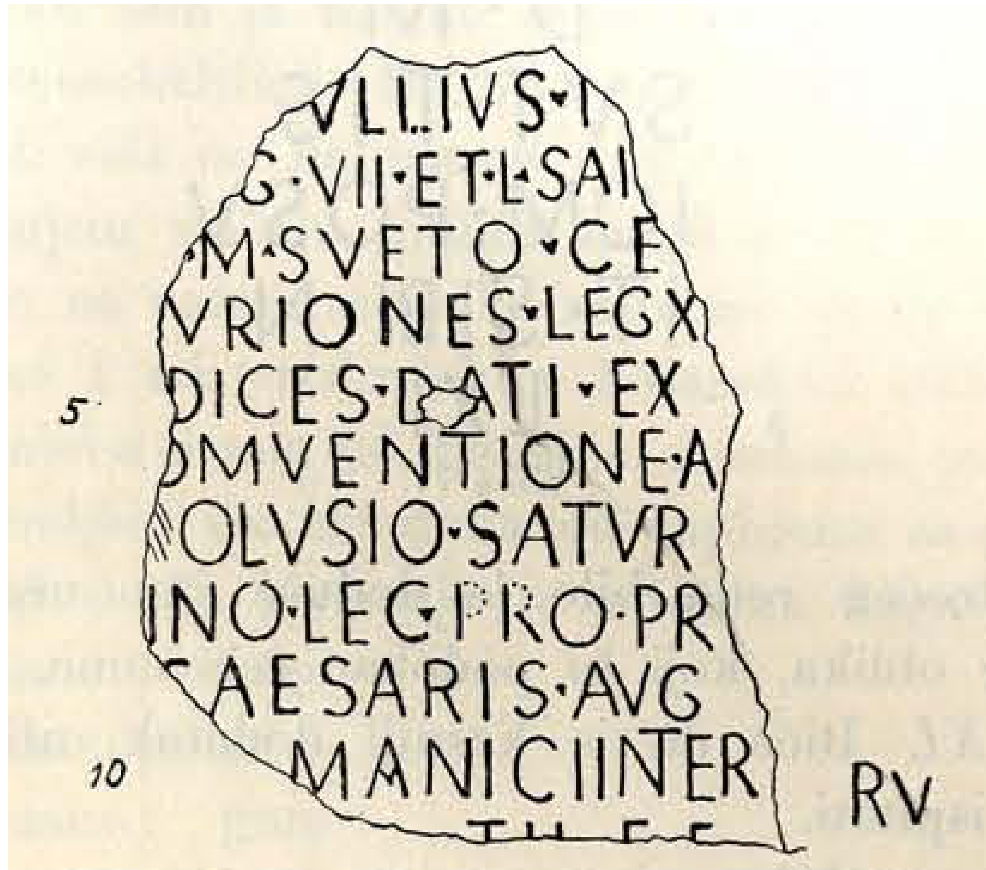
6. CIL III 9832, *Promona*/Razvađe[278]

VLLIVS•T / G•VII•ET L•SA / M•SVETO•CE/ VRIONES•LEG•X /5 DICES•D TI•EX / MVENTIONE•A / OLVSIO•SATVR /NO•LEG•PRO PR / AESARIS•AVG /10 INTER

[- Vib]ullius t[......] /[le]g(ionis) VII et L(ucius) Sa[lvi/us] M(arcus) Sueto ce[n]/[t]uriones leg(ionis) X[I] / 5[iu]dices d[a]ti ex / [co]mventione a / [L(ucio) V]olusio Satur/[ni]no leg(ato) pro pr(aetore) / [C(ai) C]aesaris Aug(usti) /10 [Germanici] inter ....

[278] Bulić, 1889 A:97;Patsch, 1895:415; Jagenteufel, 1958:17; Wilkes, 1976:263, br. 12, fig. 4; Imamović, 1980:37; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/041949

“Vibul, tribun? VII. legije i Lucije Salvije i Marko Sveto centurioni XI. legije, za sudije su zaduženi od Lucija Volusija Saturnina, legata propretora Gaja Cezara Augusta Germanika da između....(postavi među op. a.)”

Slika 3.5.3
Slika preuzeta iz Patsch, 1895:415, fus. 76

7. *CIL* III 9833 *Promona*/Oklaj[279]

VOLVS / RNINO / PR•C•CAES / ERM

[L(ucio)] Volus[io] / [Satu]rnino [leg(ato)] / [pr(o)] pr(aetore) C(ai) Caes(aris) / [Aug(usti) G]erm[anici]

“Luciju Volusiju Saturninu, legatu propretoru Gaju Cezaru Augustu Germaniku”

[279] Jagenteufel, 1958:17; Wilkes, 1976:263 – 264, br. 13; Imamović, 1980:38; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053662

Natpis je u tolikoj mjeri oštećen da se ne zna kontekst spominjanja Saturnina. Možda je isto riječ o međašnom spomeniku. I u ovom slučaju nastanak natpisa treba datirati u vrijeme vladavine Kaligule.

8. *CIL* III 9972 *Argyruntum*/Arginunt[280]

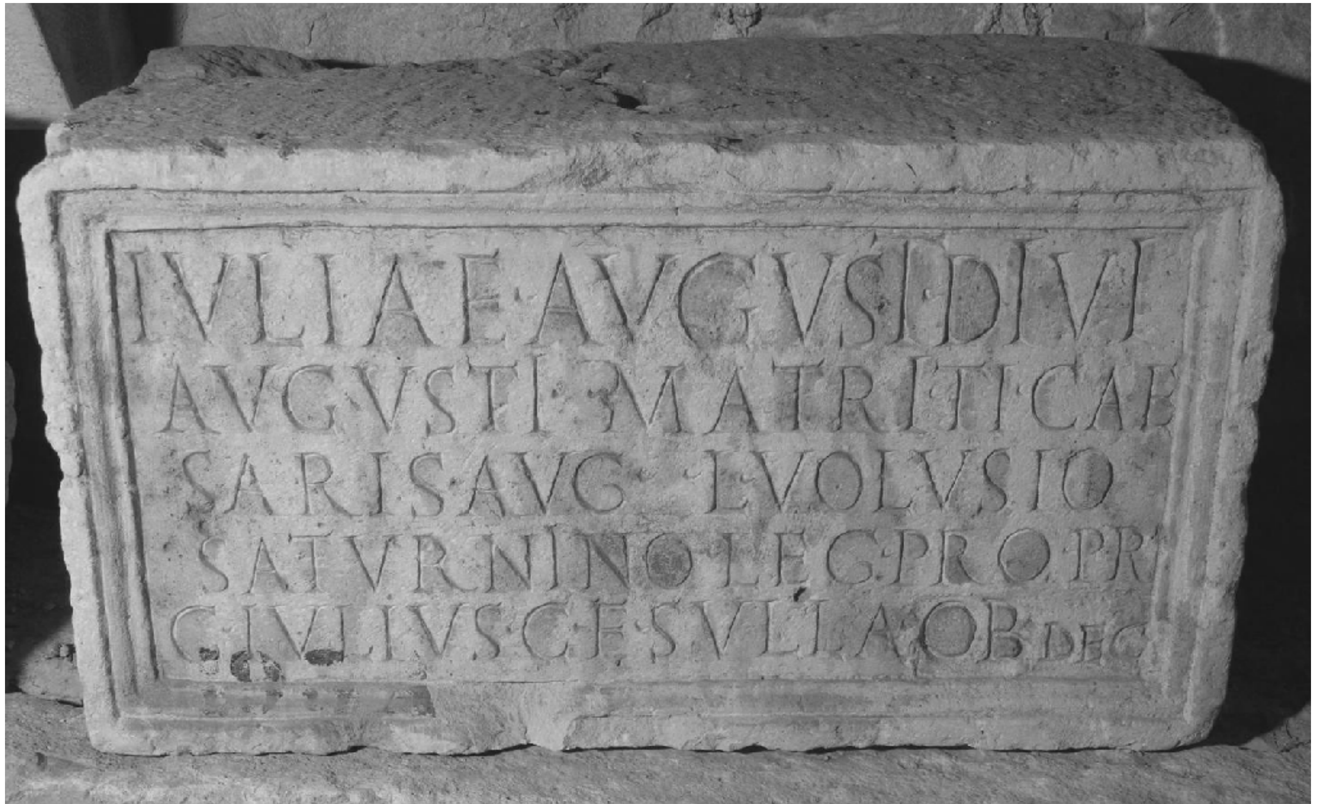
IVLIAE•AVGVST•DIVI / AVGVSTI•MATRI•TI•CAE/SARIS•AVG•L•VOLVSIO / SATVRNINO•LEG•PRO•PR /5 C•IVLIVS•C•F•SVLLA•OB DEC

Iuliae August(ae) divi / Augusti matri Ti(beri) Cae/saris Aug(usti) L(ucio) Volusio / Saturnino leg(ato) pro pr(aetore) /5 C(aius) Iulius C(ai) f(ilius) Sulla ob (honorem) dec(urionatum)

"Juliji Augusti, božanskog Augusta, majci Tiberija Cezara Augusta, Luciju Volusiju Saturninu legatu propretoru, Gaj Julije, sin Gaja, Sula u čast dekurionata."

Ovaj natpis je podigao izvjesni Gaj Julije Sula, sin Gaja u čast svoje dekurionske službe u municipalnoj jedinici Arginunt (na prostoru Liburnije, *Plin. NH.* III, 140). Natpis posvećuje Liviji, dugovječnoj i izrazito utjecajnoj i moćnoj supruzi Augusta i majci cara Tiberija (živjela od 30. I. 58. god. p. n. e. do 29. god. n. e. = 87 godina). Do Augustove smrti nosila je ime Livija Drusila (*Livia Drusilla*), a nakon toga je nosila počasni naziv Julija Augusta (*Iulia Augusta*). Natpis je posvećen i legatu propretoru Volusiju Saturninu, i nastao je prije Livijine smrti. To bi onda značilo da je Saturnin sigurno i 29. god. n. e. bio namjesnik Gornjeg Ilirika/Dalmacije, a možda i ranije. U tom slučaju bi Saturninovo namjesništvo zahvatalo i posljednju dekadu Tiberijeve vladavine. Natpis otkriva da je proces primanja rimskog građanstva u Liburniji bio vrlo intenzivan za vrijeme prva dva vladara Julijevca, kada je rimsko građanstvo dobio i predak dedikanta natpisa (možda i njegov otac Gaj), jer nosi julijevsko gentilno ime. To je toliko različito u odnosu na kontinentalnije oblasti provincije, gdje je proces političko – pravne romanizacije bio vrlo spor, i gdje se zadržavalo ustrojstvo peregrinskih *civitates*. Kako izgleda, Liburnija je prva gornjoilirska regija koja je prešla na municipalno ustrojstvo i to za vrijeme julijevskih careva, što bi se možda moglo objasniti i lojalnim držanjem Liburna za vrijeme Velikog Ilirskog ustanka od 6. do 9. god. n. e. Možda je i rana municipalizacija Liburnije razlog da se Liburni kod Plinija Starijeg u "*Naturalis historia*" kao *Liburnorum civitates XIIII*.

[280] Glavinić – Abramić, 1878:85 - 87; Abramić – Colgano, 1909:51; Jagenteufel, 1958:17; Dubolnić, 2007:19 – 20; 51 sa sl. 11; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053589

Slika 3.5.4
Preuzeto sa Dubolnić, 2007:51 sa sl. 10

9. *CIL* III 14322 *Argyruntum*/Arginunt [281]

TI•CAESAR / DIVI•AVG•F / AVGVSTVS / IMP•PONTIF•MAX•TRIB /5 POT•XXXVI•DED / L•VOLVSIO•SATVRNIN / LEG•PRO•PR

[281] Bulić, 1896:41; Abramić - Colgano, 1909:50 – 51; Jagenteufel, 1958:18; Suić, 1969:70- 71; Dubolnić, 2007:19, 51 sa sl. 10.; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053583

Na prostoru *Argyruntum* pronađen je i natpis *ILJug* III, 2894 (a) PON / XX / TV / O•S //b) G / AX / M) dosta fragmentiran (u dva dijela) i koji se prilično rastegnuto rekonstruira u tekst u kojem se spominje legat propretor Lucije Volusije Saturnin. O tome v. Abramić – Colgano, 1909:49 – 50 koji ga rekonstriraju kao ;

[Ti(berius) Caesar | divi Aug(usti) f(ilius) Au|g[ustus|

Imp(erator) pon[t(ifex) m]ax(imus)| trib(unicia) |

pot(estate)] XX[XVI] m[urum| et tu[rres dedit |

L(ucio) Volusi]o S[aturnino| leg(ato) pro pr(aetore)|

Sa takvom rekonstrukcijom natpisa slaže se i Dubolnić, 2007:19, 50 sa sl. 9. Nažalost ostaci natpisa su u takvom stanju da je ipak potrebna prilična mašta kako bi se na njemu pročitalo ime Saturnina.

Ti(berius) Caesar / divi Aug(usti) f(ilius) / Augustus / imp(erator) pontif(ex) max(imus) trib(unicia) / 5pot(estate) XXXVI ded(icavit) / L(ucio) Volusio Saturnin(o) / leg(ato) pro pr(aetore)

"Tiberije Cezar, božanskog Augusta sina, August, imperator, vrhovni svećenik, tribunske moći 36 (godina) posvećuju Luciju Volusiju Saturninu, legatu propretoru."

Ovaj natpis se vrlo lako može datirati, i to najviše zahvaljujući godini tribunske moći cara Tiberija. U tom slučaju riječ je o 34/35. god. n. e. To bi značilo da se Saturninovo namjesništvo produžilo sve do zadnjih godina Tiberijevog života i vladavine.

Slika 3.5.5
Slika preuzeta sa http://www.rzuser.uni-heidelberg.de/~f56/fotos/F009241.JPG

10. *CIL* III 12794 *Oneum*/Krć kod Dubrava, Poljica[282]

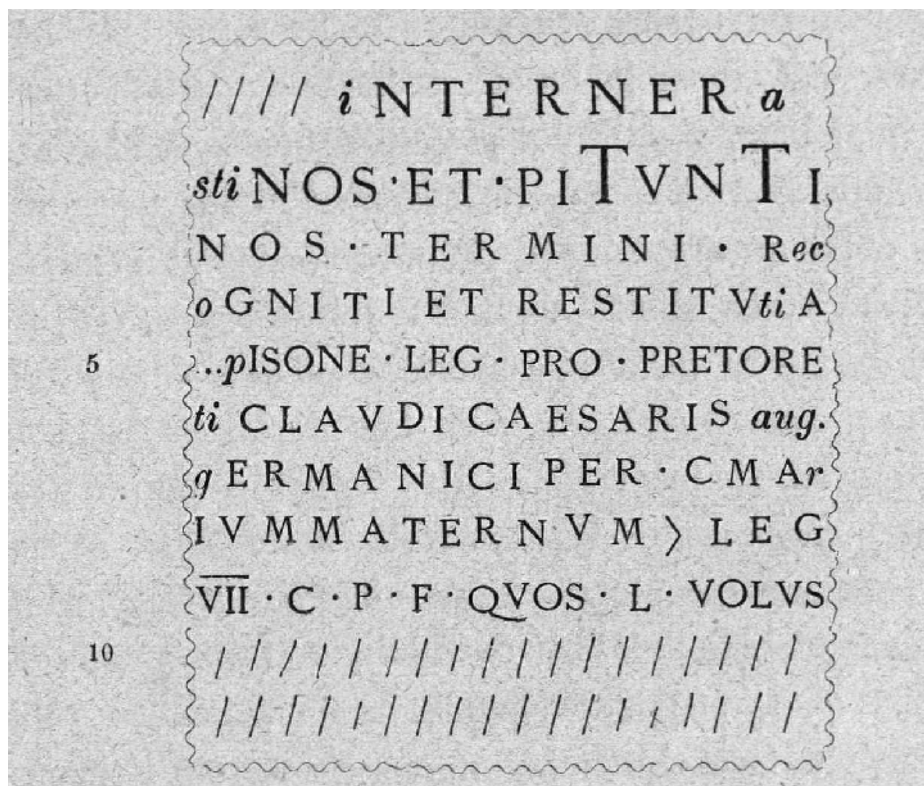
NTER•NER / NOS•ET•PITVNTI/NOS•TERMINI•R / GNITI ET RESTITV A /5 ISONE•LEG•PRO•PRETORE / CLAVDI CAESARIS / GERMANICI PER•C MA / IVM MATERNVM 7 LEG / VII•C•P•F•QVOS•L•VOLVS

[--- i]nter Ner[a]/[sti]nos et Pitunti/nos termini r[ec]/[o]gniti et restitu[ti] a /5 [P]isone leg(ato) pro pr(a)etore / [Ti(berii)] Claudi Caesaris [Aug(usti)] / Germanici per C(aium)

[282] Bulić, 1890:145; Jagenteufel, 1958:18; Wilkes, 1976:266, br. 19, pl. 3. 9; Imamović, 1980:34 – 35; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053585

Ma[r]/ium Maternum 7(centurionem) leg(ionis) / VII C(laudiae) p(iae) f(idelis) quos L(ucius) Volus/[ius Saturninus leg(atus) pro] / [pr(aetore) statuendos? Curaverat?]

Ovo je jedan vrlo zanimljiv natpis koji regulira među između delmatskih zajednica Nerastina/Narestina i Pituntina.[283] Epigrafski, međašni spomenik je postavljen za vrijeme legata propretora Lucija Kalpurnija Pizona/ L. Calpurnius Piso (konzula za 27. god. n. e. zajedno sa Markom Licinijem Krasom Frugijem/M. Licinius Crassus Frugi),[284] i to za vrijeme vladavine cara Klaudija (u godinama nakon Skribonijanove pobune). Sam tekst natpisa govori da je Pizon odredio Gaja Marija Materna centuriona VII. legije Klaudiju Pobožne i Vjerne, da odredi među, koja je obnovljena na osnovi ranije presude koja je urađena u vrijeme namjesnika Lucija Volusija Saturnina.

Slika 3.5.6
Preuzeto iz Bulić, 1890:145

[283] Pituntine treba dovesti u vezu sa naseljem *Petuntium*, koje spominje Plinije Stariji (III, 142) i koje je vjerojatno njihovo središte.

[284] O legatu propretoru Pizonu v. Wilkes, 1969:443

CONCLUSIO / Zaključak

Lucije Volusije Saturnin spada u red onih gornjoilirskih/dalmatinskih legata propretora čije namjesništvo je za sobom ostavilo veliki broj tragova (u epigrafskim podacima). Više od njega je ostavio samo poduzetni P. Kornelije Dolabele. U već prilično odmaklim godinama, Saturnin je u provinciju došao kao namjesnik i u njoj se zadržao jedan duži period. Njegova legatska čast (ili obaveza) je sigurno započela za vrijeme zadnje dekade Tiberijeve vladavine, a završila sa Kaligulinom vladavinom. Možda je upravo zahvaljujući dugotrajnom boravku u Dalmaciji i lojalnom držanju, Saturnin izbjegao da bude uvučen u zbivanja vezana za Sejanovu (*Lucius Aelius Seianus*, pogubljen 18. X. 31. god. n. e.) zavjeru i njeno eliminiranje, kao i Kaligulino preuzimanje vlasti. Saturninov slučaj i njegovo golemo bogatstvo koje je uspio održati za vrijeme Tiberijeve i Kaliguline vladavine, pokazuje da je senatorska historiografija (oličena prije svega u Tacitu) ipak pretjerala u opisu Tiberijeve vladavine. Dok je boravio u provinciji Saturnin je izgradio i snažne veze sa lokalnim zajednicama i to na osnovi sistema patronstva. Za razliku od Dolabeline uprave, Saturninova era u provinciji nije bila toliko obilježena infrastrukturnom i drugom razvojnom djelatnošću. Tome vjerojatno nije razlog Saturninova slabija želja da pomogne razvitku Provincije, nego jednostavno činjenica što je za vrijeme Dolabelina uprave postavljena dosta solidna i funkcionalna i infrastrukturna i upravna osnova. Tako ustvari Saturnin nije imao nešto puno posla, osim da nadzire funkcioniranje provincijskog sustava vlasti i usmjerava proces kulturizacije u smislu prihvatanja tekovina razvijene mediteranske kulture u ilirski milje Provincije. I u Saturninovo doba jedno od važnijih pitanje kojima se bavila provincijska administracija bio je kronični problem međa između domorodačkih zajednica. Sigurno više – nego decenijsko razdoblje Saturninove uprave nad Provincijom završilo se za vrijeme Kaligule i to ili 39. ili 40. god. n. e., kada je umjesto njega za novog legata propretora i zapovjednika VII. i XI. legije (uz i znatan broj auksilijarnih/pomoćnih kohorti) došao Lucije Aruncije Furije Kamil Skribonijan (*Lucius Arruntius Furius Camillus Scribonianus*), čije je namjesništvo u historiji ostalo obilježeno na poseban način.

3.6 LVCIVS ARRVNTIVS FVRIVS CAMILLVS SCRIBONIANVS

Dugotrajna i višegodišnja legatska dužnost Volusija Saturnina, koja je započela za vrijeme zadnje dekade Tiberijeve vladavine, završila se za vrijeme Kaligule i to ili 39. ili 40. god. n. e. Novi legat koji je naslijedio Volusija Saturnina je bio Lucije Aruncije Furije Kamil Skribonijan (*Lucius Arruntius Furius Camillus Scribonianus*), i čije će namjesništvo u historiji ostati zabilježeno na poseban način.[285] Iako je njegovo legatstvo znatno kraće

[285] O L. Arunciju Furiju Kamilu Skribonijanu i njegovoj pobuni iz 42. god. n. e. v. *CIL* X, 899 (p 967); *CIL* X, 4847; *CIL* I 769; *Plin. Min. Epist*. III, 16, *C.Plinius Nepoti suo S.*; *Tac. Ann.* VI, 1; XI, 29; XII, 52; Isto, *Hist.* I, 89; *Hist.* II, 75; *Svet. Clau.* 13; 35; 37; Isto,*Otho.* 1 - 2; *Cass. Dio* LVIII, 17; LX, 14 – 16, 8; *Sex. Aur. Vic. Epit*. IV, 4; *Martial,*

trajalo u odnosu na ranije namjesnike Dolabelu i Volusija Saturnina, radi činjenice da je inicirao dešavanja u uskoj vezi sa samim državnim vrhom u Rimu, o Skribonijanovom dobu u Gornjem Iliriku je ostalo sačuvano znatno više podataka iz literarnih vrela.

Skribonijan[286] je bio po muškoj liniji direktni potomak Furija Kamila, osvajača Veja, diktatora i legendarnog drugog utemeljitelja Rima nakon što su Gali spalili Rim, ali i zakletog neprijatelja plebejaca, krivca za smrt plebejskog vođe i heroja odbrane Kapitola Marka Manlija. Od Furija Kamila sve do Marka Furija Kamila (*Marcus Furius Camillus*, konzul za 8. god. n. e.), biološkog oca Kamila Skribonijana. Rod Furija Kamila[287] nije uzeo aktivnijeg učešća u stvaranju rimske imperije i moći, a ostali su i izolovani od mnogih političkih turbulencija, koje su zahvatile državu za vrijeme stranačkih i građanskih sukoba. Tek je Skribonijanov otac, obnašajući dužnost prokonzula Afrike i pobijedivši pobunjene Numantince i Mauritance i njihovog vođu Takfarinata 17 god. n. e. podigao ugled porodice.[288] Furije Kamil Skribonijan je još prije očeve pobjede usinovljavanjem, praksom vrlo raširenom među rimskim višim klasama, ušao u porodicu bivšeg konzula Lucija Aruncija[289] i ostvario je značajnu političku karijeru. Za konzula je izabran 32 godine n. e. zajedno sa Gnejom Domicijem Ahenobarbom (*Gnaeus Domitius Ahenobarbus*), biološkim ocem budućeg cara Nerona.[290] Zanimljivo je, kada se govori o odnosima Klaudija i Skribonijana, spomenuti da je bilo planirano, dok je Klaudije još bio mladić, da on stupi u brak sa Livijom Medulinom Kamilom (*Livia Medullina Camilla*), kćerkom Marka Furija Kamila i sestrom Skribonijana.[291] Skribonijan je za namjesnika Gornjeg Ilirika imenovan za vrijeme Kaliguline vladavine, a dočekao je na toj dužnosti i 24. I. 41. god. n. e., kada su zavjerenici predvođeni tribunom pretorijanske kohorte Kasijem Herejom i Kornelije Sabinom su ubili Kaligulu.[292]

Epig. I, 13; *Oros,* VII, 6, 5 - 7; 8, 2; Smith, 1867, I:592; PIR, 1897/1898, I:145-146; P. v. Rohden., 1895, PWRE, II. 1, *col*. 1264; Jagenteufel, 1958:19 – 21; Wilkes, 1969:83; 443; Mesihović, 2010 A.

[286] O Skribonijanovom imenu v. Bulić, 1890:410 - 411

[287] O ovom rodu v. Smith, 1867, I:590 – 592; PIR, 1897/1898, II:100; Münzer. – Groag., 1910, PWRE, VII. 1, *col*. 322 - 351;

[288] *Tac. Ann.* II, 52; III, 20; Rat sa Takfarinatom je konačno završen tek 24. god. n. e.

[289] O Luciju Arunciju v. Mesihović, 2007:464; 576

[290] *Tac. Ann.* VI, 1; *Cass. Dio* LVIII, 17, 1

[291] Brak nije ostvaren , jer je Kamila dan prije vjenčanja umrla od bolesti. *Svet. Clau.* 26

[292] Kaligula, najmlađi Germanikov sin, bio je prvi od bolesnog Germanikovog potomstva koji je došao u mogućnost da vlada. Kaligulina vladavina je predstavljala najgore oličenje sistema principata. Neki njegovi postupci se s pravom mogu smatrati posljedicom duševnog rastrojstva. Sebe je smatrao živim utjelovljenjem božanstva na Zemlji. Ubijao je silovao, ponižavao i donosio odluke koje se izazivali zgražavanje rimske javnosti. Sve je to bilo strano duhu Rima i neshvatljivo je zašto su bile potrebne pune četiri godine da se Kaligula ubije. Zavjeru protiv Kaligule vodili su tribuni pretorijanske garde iratni heroj Kasije Hereja i Kornelije Sabin. Nakon ustoličenja Klaudije je dao da se kazne neposredne vođe i izvršioci Kaligulinog ubistva. Kasije Hereja je pogubljen, A Kornelije Sabin je izvršio samoubistvo.

Klaudije – novi princeps

Smrt Kaligule je gotovo odmah probudila stari republikanski žar, uglavnom u redovima senatora. Jednodušnost da se obnovi Republika i ponovo uvedu"stare slobode" zahvatili su sve senatore, a posebno zavjerenike koji su umorstvo Kaligule izvršili pod sloganom obnove Republike. Konzuli su, povinujući se sa općim raspoloženjem koje je vladalo u senatorskim krugovima, sazvali sjednicu, ne u Julijevoj bazilici nego na Kapitolu, tako pokazavši i simbolički prekid sa višedecenijskom carskom tradicijom. Ali kakvu su to Republiku senatori i zavjerenici htjeli obnoviti.? Stara Republika je davno nestala, i toga je bio svjestan i nostalgični republikanac Tacit kada je melankolično i tužno konstatirao za početak Tiberijeve vladavine : "Sve što je bilo mlado rodilo se nakon bitke kod Akcija i većina staraca usred građanskih ratova, koliko ih preostade koji vidješe Republiku? (*iuniores post Actiacam victoriam, etiam senes plerique inter bella civium nati: quotus quisque reliquus qui rem publicam vidisset* ?).[293]

Da li je stvarno bilo moguće obnoviti Republiku koju su senatori i mnogi koji su toga januarskog poslijepodneva ispoljavali republikanski žar poznavali samo iz historijskih spisa i usmene tradicije, koja je bila i previše nostalgična.[294] To januarsko poslijepodne donijelo je ipak neočekivani obrt događaja i poremetilo namjere senatora. Za takav razvoj situacije najzaslužnija je bila pojava novoga faktora na političkoj sceni Rima, čije su prisustvo «prorepublikanski» senatori u tim trenucima opće pometnje, povećanih i nabijenih emocija, probuđenih želja i ambicija izgleda previdjeli. Događaji su se smjenjivali jedan za drugim velikom brzinom. Dok je prolazio prvi utisak i šok nastao Kaligulinim ubistvom, i dok su konzuli sazivali sjednicu i sa gradskim kohortama zaposjeli Forum i Kapitol, počele su se javljati i prve posljedice nestanka cezara i imperatora. Ostavši bez glavnokomandujućeg pretorijanska garda je došla u raskorak sa željama senatora i zavjerenika. Iako se ne može reći da nisu podlegli stihiji, pljački i anarhiji, pretorijanska garda je ipak sačuvala osjećaj za cjelinu i nije se rasturila nego je i dalje predstavljala jedno moćno tijelo. Raspoloženje pretorijanaca je bilo izrazito proturepublikansko jer su znali da je postojanje Republike i carske garde nespojivo jedno sa drugim. Lutajući i pljačkajući po carskoj palati pretorijanci su našli bolesnog i bogaljastog Kaligulinog strica Klaudija[295] koji

---

293 *Tac. Ann.* I, 3

294 Činjenica je da je stari republikanizam nestao, a sada su pod kišobranom republikanizma koji je predlagan na januarskoj senatskoj sjednici bili skupljeni različiti interesi i ambicije pojedinaca koje nisu imali puno veze sa drevnim žarom republikanstva iz vremena Cicerona i Katona Mlađeg Utičkog, a posebno ne sa jednim Cincinatom, Dentatom, Apijem Klaudijem Slijepim, Scipionom Afrikancem Starijim, Katonom Starijim «Prorepublikanski» senatori iz tih zimskih dana 41. god. n. e. su bili sasvim drugačije prirode, ambicije, intelekti, sa potpuno različitim poimanjem morala i sustava vrijednosti. I da se kojim slučajem Republika uspjela uspostaviti, pa i neko vrijeme živjeti bilo bi vrlo zanimljivo promatrati ponašanje tih tada gorljivih «prorepublikanskih» senatora. Veliko bi pitanje koliko bi oni bili stvarno bili vjerni republikanskom sustavu i njegovim institucijama, a koliko bi pokušali raditi ono što su neki pokušavali učiniti za kasne Republike → postati vladarima Republike neinstitucionalnim putem.

295 Klaudije je bio sin Druza Klaudija, stričević cara Tiberija, unuk Livije Auguste, Marka Antonija i Augustove sestre Oktavije, brat Germanika, i stric cara Kaligule. I pored dosta jakoga porodičnog backgrounda Klaudije nije aktivnije učestvovao u javnom životu države, jer je od ranoga djetinjstva pokazivao fizičku onemoćalost. Pored vidljivih teškoća u

se bio sakrio u strahu pred svim onim što se događalo. Dok ih je molio da mu poštede život, pretorijanci su ga proglasili za novoga cara. To je bila neočekivanost na koju niko na političkoj sceni Rima nije računao. I pored početnog neslaganja sa odlukom pretorijanaca pa i isticanja kandidatura za cara iz njegovo sastava,[296] Senat se morao pomiriti sa voljom pretorijanaca.[297] Zar se na kraju krajeva moglo očekivati od takvog rimskog senata kakav je bio u četvrtoj deceniji I st. n. e. i koji se dovoljno ponizio i dozvolio da čak jedan njegov član bude Kaligulin najmiliji konj Incinat da skupi dovoljno hrabrosti, umijeća i snage da se suprotstavi pretorijanskoj volji i obnovi Republiku. To više nije bio onaj slavni rimski

kretanju i u svakodnevnom razgovoru je mucao. Fizički nedostaci Klaudijeve ličnosti su doprinijeli tome da bude smatran nekom vrstom porodične sramote Julijevaca-Klaudijevaca koja se mora trpjeti. Od ranoga djetinjstva je bio izložen poniženjima, uvredama, čak i od najbližih članova porodice, znajući poslužiti i kao predmet zabave surove i nasilničke realnosti julijevsko-klaudijevskog dvora. Jedini koji nije učestvovao u šikaniranju Klaudija bio je njegov brat Germanik, koji je u široj tadašnjoj rimskoj javnosti ali i među kasnijim rimskim piscima pretjerano smatran oličenjem rimske vrline. Klaudije se stalno nalazio u zasjenku svoga poštovanog i uglednog brata i nikada nije smatran sposobnim za obnašanje većih i odgovornijih javnih službi (*Svet. Clau.* 2). Tek reda radi su mu dodjeljivanje manje bitne opskurne javne dužnosti, kao što je bilo obnašanje kolegija svećenika augustula (*Svet. Clau.* 6). Svoje prisilno izgnanstvo iz političke scene Klaudije je kompenzirao posvećivanjem izučavanju historijske nauke, pokazujući na tom polju sve svoje intelektualne kvalitete. Napisao je nažalost nesačuvane Historiju Etruščana i Kartaginsku historiju. Odlično je govorio grčki, etrurski koji je već bio skoro izumro i feničanski. Tiberijeva smrt i dolazak Klaudijevog sinovca, Germanikovog sina Kaligule na čelo rimske države 37 god. n. e doveli su i Klaudija u javni politički život. Mladi princeps je imenovao Klaudija za svoga kolegu konzula 37 god. n. e. Međutim, te četiri godine bile su svjedokom najstrašnijih dešavanja koja su zahvatila Rim, potpunog zločina i ludila Germanikovog sina. U kolopletu užasa, nemorala i kaosa koji je zahvatio rimski dvor, Klaudije je sada za razliku od vremena kada je bio isključen iz javnog života i neometan bio posvećen izučavanju historije, bio više puta doveden u smrtnu opasnost.

Ispostavilo se da ga je upravo mišljenje koje je cirkuliralo među članovima „dinastije“ Julijevaca-Klaudijevaca i njima bliskim pojedincima o Klaudiju kao bogalju, ludaku, dvorskoj budali nedostojnom, nesposobnom članu porodice i spasilo. Pošto je bilo uvriježeno mišljenje da Klaudije nije vrijedan niti da bude likvidiran niti protjeran, on je uspio da izmakne i otrovu i zavjereničkom nožu, princepskoj paranoji i pretorijanskom maču. Atmosfera dvorskog života koja se sastojala od zavjera, stalnih zavjera, stvarnih ili izmišljenih urota, umorstava, podmetanja, zavisti, mržnje, straha od dolaska ubica bila je konstantna posebno u vremenima Tiberijeve i Kaliguline vladavine. Tada je prelazila često i u progon koji je imao i veće razmjere. Sve to nije moglo ostati bez utjecaja na ličnost Klaudija.

Stalno u zasjenku političkih zbivanja, izoliran od učešća u donošenju bitnih državnih odluka, ismijavan i zaogrnut i zaštićen oreolom uvjerenja da je glupan, mucavac i degenerik i koje je vladalo na dvoru, a istovremeno imajući mogućnost da boravi u blizini dvora, te kao vrsni historičar i osoba sa intelektualnim sposobnostima Klaudije je imao dovoljno vremena i znanja da bude dobar promatrač zbivanja. To je kod njega razvilo uvjerenje da je sistem principata neadekvatan, razvijajući kod njega i uvjerenje koje je bilo antimonarhističko i sklono republikanizmu. I Klaudijev otac Druz i djed su bili neskriveni i uvjereni republikanci (*Svet. Clau.* 1). Klaudije u stvari i nije želio da bude izabran za cara i u početku se odupirao namjerama pretorijanaca, međutim vrlo brzo je shvatio da on ustvari i nema drugog izbora nego da postane rimski car.

[296] O tome v. *Joseph, Bello iud*., II, XI, 1 - 5

[297] Način Klaudijevog izbora za cara bio je presedan koji je kasnije prerastao u pravilo. Klaudije je prvi rimski car izabran prvenstveno voljom vojske i njenom aklamacijom, čiji bi izbor Senat samo formalno potvrdio. Taj način izbora bio je u suprotnosti sa zakonima i normama rimskog političkog života. Od tada će podrška vojske biti najbitnija kako bi neko postao car, a senatska odluka bi samo legalizirala volju vojske. Novi car je započeo i sa otužnom praksom rimskih careva da dijele novčane nagrade vojnicima kao zahvalnost za svoje stupanje na prijesto. Otada će vojska biti presudni činilac funkcioniranja rimskog političkog života. Uplitanjem profesionalne vojske u politiku su urušavane i marginalizirane upravne državne institucije što se u krajnjoj konsekvenci odrazilo vrlo negativno za Rimsku državu.

republikanski senat koji je Kineja izaslanik epirskog kralja Pira u prvoj polovici III. st. p. n. e. nazvao "vijećem kraljeva".

Umorstvo Apija Junija Silana

Početak vladavine novog principsa Klaudija (od januara 41. god. n. e.) je obilježen jednom velikom zavjerom u koju su uključeni Klaudijeva zloglasna supruga Mesalina[298] i njegov oslobođenik Narcis (inače zadužen za carsku pisarnu = *ab epistulalis*), sa ciljem eliminiranja uglednog i časnog Apija Junija Silana (*Appius Iunius Silanus*, konzul za 28. god. n. e.).[299]Zavjera i likvidacija Apija Silana su se desili 42. god. n. e., u godini kada je Klaudije je izabran da po drugi put obnaša konzulat, i čitava priča vezana za nju je oblikovana Mesalinom pohotom,[300] Narcisovom ambicijom i Klaudijevom sujevjernosti.

---

[298] Valerija Mesalina (*Valeria Messalina* 20. – 48. god. n. e.) je bila treća Klaudijeva supruga, kćerka Marka Valerija Mesale Barbatusa (*Marcus Valerius Messala Barbatus*) i Domicije Lepide. Mesalina je bila po majci unuka Antonije Starije, sestre Antonije mlađe (majke Klaudija), te tako praunuka Oktavije (sestre Oktavijana Augusta) i Marka Antonija. Njen otac je bio sin Marka Valerija Mesale Mesalinusa (*Marcus Valerius Messalla Messalinus*) –sin Marka Valerija Mesala Korvina (*Marcus Valerius Messalla Corvinus* 64. god. p. n. e. – 8. god. n. e.) i Klaudije Marcele Mlađe (Claudia Marcella *Minor*), kćerke Oktavije iz braka sa Gajem Klaudijem Marcelom. Valerije Mesalinus je bio istaknuti zapovjednik za vrijeme Ilirskog ustanka od 6. do 9. god. n. e.

[299] Kasije Dion ga navodi pod imenom Gaj Apije Silan. *Cass. Dio* LX, 14, 2; Otac Apija Junija Silana, konzula i prokonzula Azije, imao je prenomen Gaj i vjerovatno je zato kod Diona došlo do zbrke u određivanju prenomena. Za oca Apija Silana vid. *Tac. Ann.* III, 66 i d; IV, 15. Za razliku od Diona, Tacit i Svetonije koriste prenomen Apije, nomen Junije i kognomen Silan kada govore o Apiju Juniju Silanu v. *Svet. Clau.* 37; *Tac. Ann.* IV, 68; VI, 9; XI, 29. Apije Junije Silan je inače bio u rodu sa Augustovim biološkim potomcima, jer je njegova prva supruga bila Emilija Lepida (*Aemilia Lepida*), Augustova praunuka (unuka Julije Starije i kćerka Julije Mlađe). Inače zanimljivo je da je Emilija Lepida bila u ranoj mladosti zaručena za Klaudija, ali su zaruke razvrgnute zbog pada u nemilost njenih roditelja. A. Junije Silan i Emilija Lepida su imali petoro djece : *Marcus Iunius Silanus* (14. – 54. god. n. e. i konzul u 46. god. n. e.), *Iunia Calvina* (umrla nakon 79. god. n. e.), *Decimus Iunius Silanus Torquatus* (64. god. n. e. prisiljen da izvrši samoubistvo; konzul za 53. god. n. e.); *Lucius Iunius Silanus Maior* (na novogodišnji dan 49. god. n. e. počinio samoubistvo; pretor za 48. god. n. e.), *Iunia Lepida*, koja se udala za Gaja Longina (*Caius Cassius Longinus*), i odgojila svoga nećaka Lucija Torkvata (*Lucius Iunius Silanus Torquatus*), nakon umorstva njegovog oca Marka.

[300] Već sa samim počecima Klaudijeve vladavine abolirane su mnoge od nepopularnih odluka i mjera njegovog prethodnika (*Cass. Dio* LX, 3, 5 – 4, 6). Izgledalo je kao da Klaudije ponovo pokušava da stvori ravnotežu odnosu i sustav kao iz vremena Augusta. Međutim i okolnosti i snage pojedinih centara moći i u vladarskom okruženju i političkim institucijama i drugim službama su bile različite. Veliki utjecaj u nekim slučajevima i presudan na rimsku političku scenu vršila je i Klaudijeva mlada, hirovita i poročna žena Valerija Mesalina. Njenim željama staračkí zaljubljeni Klaudije gotovo nikada nije uspijevao odoljeti. Mesalina nije prezala ni od toga da preko svojih mnogobrojnih ljubavnika stvara osobnu mrežu moći. Između Mesaline i utjecajnih oslobođenika, pogotovu Narcisa, od početka je vladalo izvjesno suparništvo koje je godinama kasnije eskaliralo u otvoreni obračun. Međutim, na samom početku Klaudijeve vladavine njihov unutrašnji sukob još uvijek nije poprimio velike razmjere i različiti centri moći su bili tek u fazi konsolidacije svoga utjecaja i vlasti.

Klaudijeve fizičke karakteristike i podložnost mišljenju svoga okruženja čiji su predstavnici nekada imali i dijametralno suprotne stavove mogli su kod određenih rimskih društvenih krugova stvoriti pogrešno uvjerenje o privremenosti Klaudijeve vladavine i njenoj brzoj prolaznosti. To je kod izvjesnih pojedinaca samo još više pohranjivalo njihove skrivene namjere da sebe vide u ulozi predvodnika Rimske države. U kontekstu toga potrebno je spomenuti Lucija Anija Vinicijana koji je na januarskom zasjedanju spominjan kao jedan od mogućih kandidata za cara. U tako nastaloj konstelaciji odnosa u kome je prvi građanin rimske države bila osoba dovedena na vlast prevashodno željom pretorijanske garde, a ne zakonom, sa vidljivim fizičkim nedostacima i u godinama i dok su stvarni vladari države bili raspusna žena i oslobođenici, rukovoditelji carske birokratije, među mnoštvom nezadovoljnika čekao se samo pogodan događaj i

Apije Silan se još ranije našao na udaru volje princepsa iz julijevsko – klaudijevske „dinastije“. Zajedno sa Anijem Polionom i njegovim sinom Anijem Vinicijanom, Skaurom Mamerkom i Sabinom Kalvizijem tužen za uvredu veličanstva 32 god. n. e za vrijeme Tiberijeve vladavine. Ova optužba je bila samo nastavak Tiberijevog progona bivšeg pretora Seksta Vistilija koji je na kraju izvršio samoubistvo.[301] Za razliku od Seksta Vistilija iz ove optužbe Silan je uspio da se izvuče. U trenutku Klaudijevog imenovanja za cezara Apije Silan se nalazio na mjestu legata u *Provincia Hispania Taraconensis*. Nakon povratka u Rim Apije Silan je stupio u brak sa Mesalininom majkom Domicijom Lepidom (*Domitia Lepida*). Vjerojatno su i Silanov opoziv sa namjesničke funkcije i vjenčanje sa Mesalininom majkom bili želja Klaudija, odnosno Mesaline. Motiv koji je mogao Mesalinu navesti na ovaj postupak možda je ležao u činjenici da je time željela da postavivši u svojoj blizini uglednu i jaku ličnost kao Apija Silana iskoristi sve njegove kvalitete. Silan je u prvim mjesecima i uživao povjerenje i čast kod Klaudija i nalazio se u njegovoj neposrednoj blizini.[302]
Međutim, ispostaviće se da su se namjere Mesaline u svezi iskorištavanja Silana ne samo izjalovile nego da je Silan postao i smetnja njenim interesima. Po Kasiju Dionu, promjenu Mesalininog stava u odnosu prema Apiju Silanu izazvalo je njegovo odbijanje da ima seksualni odnos i vezu sa njom.[303] Time je ne samo povrijeđena njena sujeta i taština nego i onemogućena njena namjera da uvlačenjem Apija Silana u kružok svojih ljubavnika, njega pretvori u vjernog vojnika njenih interesa i političkih ambicija. Sa ličnošću sa takvim ugledom i utjecajem koji je uživao u redovima rimskog senatorskog i viteškog staleža kao što je bio Apije Silan, a koji bi se nalazio zarobljen u njenoj mreži, Mesalina je mogla da računa i na potporu dijela onih segmenata rimske političke javnosti koji joj nisu bili do tada naklonjeni. Njene namjere nisu se samo izjalovile, nego je svojim odlučnim odbijanjem da podlegne čarima Mesaline, Silan indirektno navijestio i svoj politički stav prema neformalnim centrima moći na dvoru a koji je sa nesumnjivo bio izrazito neprijateljski, jer je Apije Junije Silan bio Rimljanin staroga kova, odan starim rimskim idealima.

On je bio relativno dugo odsutan iz Rima, boraveći u provincijama i nije bio neposredni svjedok ili učesnik u procesu korumpiranja rimskog visokog društva u godinama Tiberijeve i nadasve Kaliguline raskalašene vladavina. Samim tim nije ni podlegao utjecaju opće dekadencije rimske političke i moralne svijesti. Apije Silan je bio osoba koja je mogla pristati da voljom svoga pretpostavljenog i imperatora uđe u brak. Za njega, vojnika i dobrog i vjernog rimskog građanina, želja princepsa je bila i naređenje koje se moralo

momenat kako bi se pokrenula zavjera. Međutim ti pojedinci i krugovi smetnuli su sa uma činjenicu da je Klaudije bio jedni preživjeli član porodice u kojoj je pojam prirodne smrti bio skoro nepoznat. On je uvijek uspijevao, da se zahvaljujući i svojoj umješnosti, intelektu ali i sretnoj zvijezdi pod kojom je živio, izvuče i iz najpogibljenijih situacija.

301 *Tac. Ann.* VI, 9

302 *Cass. Dio* LX, 14, 3

303 *Cass. Dio* LX, 14,3

neupitno ispuniti jer je princeps zakonska ustanova rimskog naroda. Ali prohtjevi princepsove žene bili su nešto sasvim drugo. Silan jednostavno nije mogao da se tek tako pomiri sa tim da počini brakolomstvo i to sa pastorkom i da se podloži Mesalininoj moći i postane igračka njene vlasti.

Apije Silan se u toj prvoj godini vladavine nije zamjerio samo Mesalini, nego je izazvao i neprijateljstvo i drugog neformalnog centra moći. Silan je bio predstavnik senatorskog staleža i pobornik klasičnih institucija rimske države i zaštite njihovih prava i ingerencija. Time je smatran za bespogovornog zaštitnika interesa onih slojeva rimskog društva koji su nerado gledali na narastanje novoga upravno-birokratskog aparata.[304] To je neminovno vodilo Silanovom sukobu sa najistaknutijim predstavnicima carske birokracije, u prvom redu sa Narcisom.[305] Neprijateljstvo prema Silanu se dodatno produbljivalo jer se senator nalazio u blizini cezara i počeo je ostvarivati sve znatniji utjecaj na Klaudija a što je bila direktna prijetnja poziciji i Narcisa i uopće birokratskih institucija koje su se rađale. Pored toga Apije Silan je uživao veliki ugled i u Senatu u kojem je mogao uvijek naći dovoljno podrške za svoje zamisli. Ispostavilo se da je dolazak Apija Silana predstavljalo veliku grešku po interese i Mesaline i Narcisa. Nije trebalo mnogo da se njih dvoje nađu udruženi sa samo jednim ciljem, eliminacije Apija Silana. Pošto nije postojala istinska i zadovoljavajuća optužba kojom bi se moglo udariti na Silana, urotnici su morali da se oslone na poslovičnu Klaudijevu sujevjernost, lakovjernost i sklonost ka afektivnim postupcima. Plan Silanove kompromitacije i likvidacije je bio brižljivo isplaniran do u najmanju sitnicu. Zasnivao se na navodnom Narcisovom snu u kojem je Silan ubio

[304] Pored sve važnije uloge vojske sistem principata je proizveo pojavu još jednog faktora. Radi funkcioniranja institucije principa i cara nastala je carska birokracija. Ona je vremenom na sebe preuzimala sve veći nivo vlasti, postepeno razvlašćujući stare državne institucije. Taj proces preuzimanja ingerencija sa institucija države na carsku birokraciju posebno je dobio na intenzitetu od samoga početka Klaudijeve vladavine. Klaudije je bio i dovoljno star i neiskusan u praktičnom vođenju rimske državne politike pa je bio prisiljen da se oslanja na povjerljive pojedince iz svoga okruženja. To su u prvom redu bili njegovi oslobođenici kojima je dodijelio vođenje pojedinih segmenata carskog birokratskog aparata. Najmoćniji i najpovjerljiviji je bio Narcis, porijeklom Grk i Klaudijev oslobođenik, koji je bio nadležan za carsku pisarnu (*ab epistulalis*). Narcis je koristeći značenje pisarne preko koje se vršila sva korespondencija cara sa upravnim i drugim institucijama držao sve konce rimske države u svojim rukama. Kalisto, Kaligulin oslobođenik i isto grčkog porijekla, je vodio ured za prijem molbi i žalbi *(a libelis*). Treći moćni oslobođenik bio je Palant, oslobođenik Klaudijeve majke Antonije, koji se nalazio na čelu ureda carskih financija *(a rationibus*). Četvrti oslobođenik na visokoj birokratskoj funkciji je bio Polibije koji je bio zadužen za odjeljenje za dužnosti (*a studiis*). Zahvaljujući držanju ključnih mjesta u državnoj upravi oni su iskoristili mogućnost i došli do znatnog bogatstva. Normalno je bilo očekivati da će se u redovima senatora i vitezova javiti nezadovoljstvo i zavist prema sve politički moćnijim oslobođenicima na koje sve više prelazi stvarnih državnih i javnih poslova. Vodeći rimski staleži nisu mogli dozvoliti da se prenošenjem ingerencija sa državnih institucija na carsku birokraciju vrši i njihovo razvlašćivanje.

[305] *Tac. Ann.* XI, 29 : "*Ac primo Callistus, iam mihi circa necem G. Caesaris narratus, et Appianae cacdis molitor Narcissus fagrantissimaque eo in tempore gratia Pallas agitavere, num Messalinam secretis minis depellerent amore Silii, cuncta alia dissimulantes.*"

„U prvom trenutku su Kalist, koga sam pomenuo u vezi sa ubistvom Gaja Cezara, Narcis, vinovnik Apijeve smrti i Palant, tada prvi u milosti kod cara, razmišljali da li Mesalinu tajnim prijetnjama otrgli od njene strasti prema Siliju, a o svemu ostalom mukom šutjeli."

principepsa.[306] Narcis je svoj navodni san ispričao Klaudiju navevši ga kao eklatantan dokaz i potvrdu za Silanovu urotu protiv cara. Istovremeno je Mesalina potvrđivala Narcisovu tvrdnju i preuveličavala navodnu opasnost koja Klaudiju prijeti od strane Silana, jer i ona ima isti san već nekoliko zadnjih noći. Narcis i Mesalina nisu ostali samo na tome da samo svojim tvrdnjama probude Klaudijev sujevjerni strah. Već ranije su oni u sklopu plana, bez znanja Klaudija, bili pozvali Apija Silana u carsku palatu, u isto vrijeme kada su oni Klaudiju usađivali paranoični strah. Za Klaudija dolazak Apija Silana u palatu u to vrijeme nije mogao biti slučajnost ili koincidencija, nego samo potvrda tvrdnji Mesaline i Narcisa. Izložen dvostrukom pritisku i "jasnim dokazima" o Silanovoj krivici, Klaudiju, nije trebalo dugo da posluša volju svoje "voljene" žene i najpovjerljivijeg službenika i odmah je izdao naredbu o hapšenju Apija Silana, dok se ovaj još nalazio u palati, ne znajući šta se dešava. Smaknuće Apija Silana je obavljeno neposredno po hapšenju. Dan nakon opisanih događaja i pogubljenja Apija Silana, Klaudije je pred Senat iznio cijelu stvar, iskazujući zahvalnost svome slobodnjaku "što za njegov spas i spavajući bdije.[307] Jedan od rijetkih Rimljana koji je još uvijek držao do starorimskih vrlina je ubijen na bestijalan način, koji je bio posljedica izliva zavisti, mržnje i povrijeđene sujete osoba iz carske blizine i njihovih političkih ambicija.

Silanovo pogubljenje, a nadasve način na koji je djelovala konspiracija a u koju su bile uključene i osobe iz blizine cara, izazvala je veliko ogorčenje u redovima gornjih slojeva rimskog društva. Time su senatori i svi oni koji su još vjerovali u superiornost rimskog ustavno-zakonskog poretka stekli uvjerenje da se Klaudijeva vladavina neće mnogo razlikovati od vladavina prеđašnjih principepsa. Nastupilo je vrijeme da ponovo izađu na svjetlo dana ambicije i težnje pojedinaca, koje su bile prigušene još od 24. januara 41 godine. Centralna ličnost oko koje su se počeli okupljati nezadovoljnici tako formirajući jezgro zavjere bio je Anije Vinicijan (*Annius Vinicianus*). Nakon Kaligulinog ubistva, Anije Vinicijan je u toku januarskog zasjedanja Senata i sam figurirao kao jedan od kandidata za principepsa.[308] Samim tim je i Anije Vinicijan u očima careve okoline

---

[306] *Svet. Clau.* 37 : *Pari modo oppressum ferunt Appium Silanum: quem cum Messalina et Narcissus conspirassent perdere, diuisis partibus alter ante lucem similis attonito patroni cubiculum inrupit, affirmans somniasse se uim ei ab Appio inlatam; altera in admirationem formata sibi quoque eandem speciem aliquot iam noctibus obversari rettulit; nec multo post ex composito inrumpere Appius nuntiatus, cui pridie ad id temporis ut adesset praeceptum erat, quasi plane repraesentaretur somnii fides, arcessi statim ac mori iussus est. Nec dubitavit postero die Claudius ordinem rei gestae perferre ad senatum ac liberto gratias agere, quod pro salute sua etiam dormiens excubaret.*

"Jednako je, kako kažu, poginuo i Apije Silan. Mesalina i Narcis su se naime, složili da ga upropaste, pa su podijelili uloge. Narcis je u ranu zoru, tobože sav uzbuđen, uletio u spavaonicu svoga gospodara i rekao mu da je sanjao da je Apije ubio njega, cara, a Mesalina je nato, tobože sva u čudu, ispripovjedila da se i njoj isti taj san već nekoliko noći priviđa. Malo kasnije, kako bilo udešeno, bude javljeno da je Apije nahrupio u palatu, a njemu je dan prije toga bilo poručeno neka u to vrijeme dođe. Budući da se tako tobože jasno pokazala vjerodostojnost sna, odmah je izdana naredba da ga uhapse i smaknu. I Klaudije se nije ustručavao da sutradan čitav taj događaj iznese pred Senat i iskaže pohvalu svome oslobođeniku što za njegov spas i spavajući bdije."

[307] *Svet. Clau.* 29; 37; *Cass. Dio* LX, 14, 2; 3; 4; 15,1; *Tac. Ann.* XI, 29

[308] *Cass. Dio* LX,15, 1

predstavljao eventualnu opasnost. Nakon Silanovog pogubljenja i Vinicijanu je moralo biti jasno da se nova uprava neće ustručavati da eliminira ne samo stvarne protivnike, nego i sve one koji bi mogli predstavljati potencijalnu opasnost. Vjerovatno je i strah Vinicijana za svoj život utjecao na njega da se ne samo aktivno uključi u zavjereničke pripreme, nego da bude i njihov inicijator. Jedino je preuzimanjem osobne inicijative Vinicijan mogao da preduprijedi eventualnu urotu vođenu iz carskih odaja i kancelarija protiv sebe. Klupko zavjere se počelo polako odmotavati i uvlačiti u svoje redove sve više učesnika. Pored svega onoga što se dešavalo u posljednjoj godini moglo se, sasvim razumljivo, očekivati uključivanje većeg broja senatora i pripadnika viših rimskih društvenih slojeva u zavjerenički krug.

Da bi se uklanjanje Klaudija moglo izvesti zavjerenicima je bila potrebna znatna oružana snaga. Pretorijanska garda je bila respektabilna vojna sila i nadasve lojalna princepsu kome su se i zakleli, i nasuprot koje u Italiji zavjerenici nisu mogli suprotstaviti dostojnu snagu. Pored pretorijanaca uz cara se nalazila i jedinica sastavljena od germanskih najamnika čija lojalnost caru nijednog momenta nije mogla biti dovedena u pitanje. Zavjerenici su eventualno mogli više računati na gradske kohorte. Ali čak kada bi se i pridružili zavjerenicima, što bi bilo teško pretpostaviti jer su se i gradske kohorte u pravilu povodile za pretorijancima, one ne bi mogle izdržati udar brojnijih i bolje opremljenih i obučenih vojnika i najamnika. Trebalo je naći oružanu snagu koja se nalazila u provincijama, ali koja je dovoljno blizu Italiji da bi mogla brzo reagirati i doći u Italiju da podupre zavjeru. Zavjerenici su računali i sa tim da bi pretorijanci našavši suočeni sa brojnom i obučenom vojskom koja je došla iz provincija možda mogli preispitati svoju lojalnost Klaudiju i pridružiti se jačemu. U tom slučaju obračun sa germanskom gardom bi predstavljalo samo pitanje rutine i vremena i uspostava novoga režima bi bila neminovna. Zavjerenički krug je u svrhu obezbjeđivanja vojne podrške stupio u kontakt sa tadašnjim namjesnikom provincije Gornjeg Ilirika Lucijem Aruncijem Kamilom Skribonijanom, koji se nije mnogo dvoumio u vezi pridruživanja zavjeri.[309]Gornjoilirski garnizon se sastojao od dvije legije u punom sastavu i od velikog broja auksilijarnih jedinica, a bilo je moguće računati i na mobilizaciju peregrina. Za prelazak sa istočnojadranske obale u Italiju bilo je potrebno samo par dana, a kada se to ostvari pruža se sve do Rima skoro nezaštićeno područje.

FONTES

O prisutnosti i djelatnosti Furija Kamila Skribonijana u Dalmaciji raspolažemo sa dva epigrafska svjedočanstva, te više podataka iz literarnih vrela, ali koja se primarno odnose na njegovu pobunu i proglašenje obnove Republike.

[309] *Cass. Dio* LX,15, 2

I.

Historičari, životopisci i drugi pisci rimskog carskog doba bilježe za provincije samo one stvari koje su imale utjecaja na cjelokupnu državu, i gotovo kao po pravilu ne zanimaju ih unutrašnja politička dešavanja u provincijama. Ukupno je pet antičkih pisaca spomenulo zavjeru i pobunu iz 42 god. n. e Svi ovi izvori ni sami ne daju detaljan prikaz ni zavjere ni pobune. Jedino je Kasije Dion nešto izdašniji i navedene događaje opisuje u svojoj LX. knjizi i to od četrnaestog do zaključno sa šesnaestim poglavljem, dajući im kronološku i uzročno-posljedičnu vezu. Zahvaljujući upravo opisu Kasija Diona (koji je sačuvan uz jednu manju lakunu) raspolaže se sa jednom osnovom koja pruža mogućnost za cjelovito sagledavanje čitavog procesa od uzroka, povoda, razvitka i posljedica zavjere i pobune iz 42. god. n. e. Svetonije u svojim životopisima, o dešavanjima iz 42. god. n. e. daje niz razbacanih podataka, bez bilo kakvog smještanja u historijski kontekst. Takav odnos prema zavjeri i pobuni iz 42. god. n. e je i razumljiv kada se ima u vidu karakter Svetonijevog djela, koji nije imao prevashodno oblik historijske sinteze. Međutim, može se i pored takve fragmentarnosti i razbacanosti smatrati da su i oni malobrojni podaci koje Svetonije donosi autentični, jer je radio kao carski arhivista. Plinije Mlađi je Skribonijanovu pobunu i zavjeru spomenuo u jednom od svojih pisama Nepotu, u kontekstu svoga izlaganja o vrlinama i snazi Arije, žene zavjerenika Cecine Peta. Plinijevo pismo donosi obilje materijala o događajima koji su nastupili kao posljedica zavjere i pobune iz 42 god. n. e. Sljedeći autor koji je spominjao Skribonijana bio je Kornelije Tacit. Velika je šteta da nisu sačuvane sedma, osma, deveta i deseta knjiga Tacitovih Anala u kojima se opisivala Kaligulina vladavina i prvo vrijeme Klaudijeve vladavine do 47. god. n. e. Sa velikom dozom vjerovatnoće pretpostavljamo da je Tacit u odgovarajućim nama izgubljenim knjigama, posvetio dovoljno pažnje dešavanjima iz 42. god. n. e. Ono što je ostalo sačuvano kod Tacita a u vezi je sa zavjerom i pobunom iz 42. god. n. e nalazi se smješteno na par mjesta u Analima i Historijama gdje Tacit tek uzgred spominje da se zavjera i pobuna bila desila te daje tek neke dodatne podatke o učesnicima zavjere i događajima poslije neuspjeha Skribonijana da pridobije svoju vojsku. Posljednji antički autor za kojeg znamo da je spominjao Skribonijanovu pobunu bio je kršćanski pisac Pavle Orozije. U VII. knjizi Orozijeve «Historije protiv pagana» spominje se Skribonijanova pobuna u nekom većem pasusu.[310] Sudbinu Arije spominju i Marcijal u svojim epigramima i Zonara (XI, 9), romejski kroničar i teolog iz XII. st. Ni jedan od ovih izvora nije bio suvremen sa zbivanjima o kojima govori i uglavnom je riječ ili o korištenju ranijih historijskih djela i arhivske građe (Tacit, Svetonije i Kasije Dion), anegdota i običnih tračeva (Svetonije) pa i

[310] *Oros*, VII, 6, 5 - 7

prepričavanjima obiteljskih tradicija (Plinije Mlađi se opisujući vrijednosti, snagu i vrline Arije oslanjao i na razgovor sa Fanijom, unukom Arije).

1. *Plin. Min. Epist*. III, 16, *C.Plinius Nepoti suo S.*

(1) Adnotasse videor facta dictaque virorum feminarumque alia clariora esse alia maiora. Confirmata est opinio mea hesterno Fanniae sermone. Neptis haec Arriae illius, quae marito et solacium mortis et exemplum fuit. Multa referebat aviae suae non minora hoc sed obscuriora; quae tibi existimo tam mirabilia legenti fore, quam mihi audienti fuerunt. (3) Aegrotabat Caecina Paetus maritus eius, aegrotabat et filius, uterque mortifere, ut videbatur. Filius decessit eximia pulchritudine pari verecundia, et parentibus non minus ob alia carus quam quod filius erat. Huic illa ita funus paravit, ita duxit exsequias, ut ignoraret maritus; quin immo quotiens cubiculum eius intraret, vivere filium atque etiam commodiorem esse simulabat, ac persaepe interroganti, quid ageret puer, respondebat; 'Bene quievit, libenter cibum sumpsit.' Deinde, cum diu cohibitae lacrimae vincerent prorumperentque, egrediebatur; tunc se dolori dabat; satiata siccis oculis composito vultu redibat, tamquam orbitatem foris reliquisset. Praeclarum quidem illud eiusdem, ferrum stringere, perfodere pectus, extrahere pugionem, porrigere marito, addere vocem immortalem ac paene divinam: 'Paete, non dolet.' Sed tamen ista facienti, ista dicenti, gloria et aeternitas ante oculos erant; quo maius est sine praemio aeternitatis, sine praemio gloriae, abdere lacrimas operire luctum, amissoque filio matrem adhuc agere.

(7) Scribonianus arma in Illyrico contra Claudium moverat; fuerat Paetus in partibus, et occiso Scriboniano Romam trahebatur. Erat ascensurus navem; Arria milites orabat, ut simul imponeretur. 'Nempe enim' inquit 'daturi estis consulari viro servolos aliquos, quorum e manu cibum capiat, a quibus vestiatur, a quibus calcietur; omnia sola praestabo.' Non impetravit: conduxit piscatoriam nauculam, ingensque navigium minimo secuta est. Eadem apud Claudium uxori Scriboniani, cum illa profiteretur indicium, 'Ego' inquit 'te audiam, cuius in gremio Scribonianus occisus est, et vivis?' Ex quo manifestum est ei consilium pulcherrimae mortis non subitum fuisse. Quin etiam, cum Thrasea gener eius deprecaretur, ne mori pergeret, interque alia dixisset: 'Vis ergo filiam tuam, si mihi pereundum fuerit, mori mecum?', respondit: 'Si tam diu tantaque concordia vixerit tecum quam ego cum Paeto, volo.' Auxerat hoc responso curam suorum; attentius custodiebatur; sensit et 'Nihil agitis' inquit; 'potestis enim efficere ut male moriar, ut non moriar non potestis.' Dum haec dicit, exsiluit cathedra adversoque parieti caput ingenti impetu impegit et corruit. Focilata 'Dixeram' inquit 'vobis inventuram me quamlibet duram ad mortem viam, si vos facilem negassetis.' Videnturne haec tibi maiora illo 'Paete, non dolet', ad quod per haec perventum est? cum interim illud quidem ingens fama, haec nulla circumfert. Unde colligitur, quod initio dixi, alia esse clariora alia maiora. Vale.

“Ja sam često primijetio da najveće riječi i djela, i od muškaraca i od žena, nisu uvijek i najčuvenija, a moje mišljenje je potvrđeno i razgovorom kojem sam imao jučer sa Fanijom.

Ona je unuka Arije, koja je tješila supruga u njegovim umirućim trenucima i pokazala mu kako da umre. Ispričala mi je mnoge priče o svojoj baki, tako herojske ali ne tako dobro poznate kao način njene smrti, i mislim da će ti izgledati čitajući jednako izvanredno kao što se desilo meni koji sam ih slušao. Njezin suprug, Cecina Pet, je ležao bolestan, i tako takođe i njihov sin, kako se smatralo bez šanse za oporavak. Sin je umro. Bio je izraito lijep momak, skroman kao što je bio lijep, omiljen svojim roditeljima zbog njegovih drugih vrlina jednako kao i zato što je bio njihov sin. Arija je uredila sve za pogreb i osobno je prisustvovala, a da njen suprug nije ništa znao o tome. Kada je ona ulazila u sobu, pretvarala se da je mladić još živ i da mu je čak i bolje, a kada je njen suprug konstantno pitao kako je mladić, ona je odgovarala : “Dobro je spavao, i jede sa dobrim apetitom”. Kada bi je suze, koje je dugo potiskivala, nadvladale i prolomile svoj put vani, ona bi izlatila iz sobe, i sve do tada nije odavala svoju tugu, vraćajući se kada je plakanje bilo završeno, sa suhim očima i uređenim izgledom, kao da je ostavila težak gubitak iza vrata sobe. To je bilo zaista sjajno djelo, da iz korica izvučete mač, da ga zarijete u grudi, a zatim ga izvučete i ponudite suprugu sa riječima koje će živjeti vječno i čini se da su bile više od smrtnika : “Pete, to ne boli”. Ali u tome trenutnu, dok govori i čini tako, bila je slava i besmrtnost pred njenim očima, i ja mislim da je čak i plemenitiji čin za nju, bez traženja bilo koje nagrade u slavi i besmrtnosti da potisne svoje suze, da sakrije svoju tugu, i čak kada je njen sin bio izgubljen za nju, da nastavi činiti svoj majčinski dio.”

“Kada je Skribonijan započeo pobunu u Iliriku protiv Klaudija, Pet se pridružio njegovoj frakciji i na Skribonijanovu smrt, on je doveden kao zatvorenik u Rim. Kada se trebao ukrcati, Arija je molila vojnike da bude sa njim na brodu. “Jer” kako se izjasnila “kako je on konzularnog ranga, morati će te mu dodijeliti neke sluge da mu serviraju jela, da mu služe i da mu oblače obuću. Ja ću obavljati sve te obaveze za njega”. Kada su je odbili, ona je unajmila ribarski brod i na tome malom brodu je slijedila veliki brod. Ponovo, u prisutnosti Klaudija, ona je rekla supruzi Skribonijana, kada je ova žena dobrovoljno davala dokaze o pobuni : “Šta, slušam li ja tebe na čijim grudima je Skribonijan ubijen i još si uvijek živa”. Ove riječi su pokazivale da je ona riješila da umre slavno, a ne zbog iznenadnog impulsa. Štaviše, kada se njen zet Traseja, pokušavajući da je odvrati od izvršenja njene namjere i među svojim drugim usrdnim molbama, pozvao i na sljedeći argument . “Ako bi ja morao umrijeti, da bi željela da tvoja kćerka umre sa mnom”. Ona je odgovorila : “Ako je ona živjela tako dugo i sretno sa tobom, kao što sam ja živjela sa Petom, da”. Ovaj odgovor je povećao strah njenih prijatelja, i ona je bila promatrana sa većom pažnjom. Primijetivši to, ona je rekla : “Vaša nastojanja su uzaludna, možete mi samo učiniti da umrem teže, ali me ne možete spriječiti od umiranja”. Kao što reče, ona je skočila sa svoje stolice i udarila je sa velikom snagom u zid prostorije, i pala je na tlo. Kada je došla sebi, rekla : “Rekla sam vam da ću naći teži način umiranja, ako mi odbijate lakši.” Zar ove rečenice ne izgledaju više plemenitije nego “Pete, to ne boli”, do koje su one postupno dovele. Ipak ova fraza je čuvena širom svijeta, ostale su nepoznate. Ali one

potvrđuju ono što sam rekao na početku, da najplemenitije riječi i djela nisu uvijek i najpoznatije. Zdravo”

Kao što se može vidjeti iz pisma Plinija Mlađeg, Pet je u provinciji Gornji Ilirik boravio kao dužnosnik subordiniran legatu Skribonijanu. Njegova precizna funkcija u provincijskoj upravi nije navedena. Prisustvo Peta kao dužnosnika u provincijskoj upravi, ukazuje da su uz legatsku instituciju, i druge najviše dužnosti na provincijskom nivou uprave u Gornjem Iliriku i to one izvršnog karaktera popunjavali pripadnici najvišeg rimskog sloja, i to na mandatni period. Oni su sa sobom vodili i svoje familije, u konkretnom slučaju supruge i Skribonijana i Peta su bile u Gornjem Iliriku.[311]

2. *Tac. Ann.* XII, 52

Fausto Sulla Salvio Othone consulibus Furius Scribonianus in exilium agitur, quasi finem principis per Chaldaeos scrutaretur. adnectebatur crimini Vibia mater eius, ut casus prioris (nam relegata erat) impatiens. pater Scriboniani Camillus arma per Dalmatiam moverat; idque ad clementiam trahebat Caesar, quod stirpem hostilem iterum conservaret. neque tamen exuli longa posthac vita fuit: morte fortuita an per venenum extinctus esset, ut quisque credidit, vulgavere.

„ Pod konzulima Faustom Sulom i Salvijem Otonom prognan je Furije Skribonijan pod optužbom da je preko Haldejaca htio da dozna čas careve smrti. U to je umiješana i njegova majka Vibija, kao da navodno nije pokazala dovoljno strpljenja u svom udesu, jer je i ona ranije bila prognana. Kamil, otac Skribonijanov, podigao je jednom oružani ustanak u Dalmaciji. Zato se Cezar ponosio svojom blagošću što je po drugi put poštedio neprijateljsku familiju. Ali prognanik nije dugo živio u progonstvu. Jedni su pričali da je umro prirodnom smrti, drugi da je otrovan, već šta se kome činilo vjerojatnije.”

3. *Tac. Hist.* I, 89

Scriboniani contra Claudium incepta simul audita et coercita.

“Skribonijanovi pokušaji protiv Klaudija spriječeni su čim se za njih doznalo“

4. *Tac. Hist.* II, 75

Sic Scribonianum sub Claudio interfectum, sic percussorem eius Volaginium e gregario ad summa militiae provectum: facilius universos impelli quam singulos vitari.

[311] O problemu prisustva supruga sa visokim rimskim dužnosnicima dok oni obavljaju funkcije u provincijama v. senatsku raspravu *Tac. Ann*. III, 33 - 34

“Tako je Skribonijan ubijen pod Klaudijem, tako je ubojica njegov Volaginije od prosta vojnika promaknut na najviši stupanj vojništva. Lakše je udariti na sve negoli izbjeći jednog jedinoga.”

5. *Svet. Clau.* 13

Bellum civile movit Furius Camillus Scribonianus Delmatiae legatus; verum intra quintum diem oppressus est legionibus, quae sacramentum mutaverant, in paenitentiam religione conversis, postquam denuntiato ad novum imperatorem itinere casu quodam ac diuinitus neque aquila ornari neque signa conuelli moverique potuerunt.

„Građanski rat pokrenuo je Furije Kamilo Skribonijan, legat Dalmacije, ali je već peti dan bio uništen, jer su legije koje su prekršile zakletvu caru bile potaknute na kajanje jednim čudom. Kad je, naime, bio oglašen polazak ka novome caru, nekim se slučajem ili božanskom voljom ni orlovi nisu mogli ukrasiti ni bojni znakovi izvući iz zemlje ni maknuti sa mjesta.“

6. *Svet. Clau.* 35

Motu civili cum eum Camillus, non dubitans etiam citra bellum posse terreri, contumeliosa et minaci et contumaci epistula cedere imperio iuberet vitamque otiosam in privata re agere, dubitavit adhibitis principibus viris an optemperaret.

„Kad ga je za jednoga ustanka Kamilo, ne sumnjajući da ga i bez rata može prestrašiti, u jednom pismu punom poruga, prijetnji i drskosti pozivao da se odrekne vlasti i da kao privatno lice provodi miran život, pozvao je Klaudije prve ljude Države ka sebi, jer se kolebao ne bi li se ipak pokorio tome pozivu.“

7.Svet. Otho 1

Ausus etiam est in Illyrico milites quosdam, quod motu Camilli ex paenitentia praepositos suos quasi defectionis adversus Claudium auctores occiderant, capite punire et quidem ante principia se coram, quamvis ob id ipsum promotos in ampliorem gradum a Claudio sciret. Quo facto sicut gloriam auxit, ita gratiam minuit.

„U Iliriku se naprotiv usudio smrću kazniti neke vojnike jer su se kod Kamilova ustanka pokajali pa poubijali svoje pretpostavljene kao začetnike bune protiv Klaudija. Smaknuće se obavilo pred glavnim zapovjednim stanom na njegove oči. To se usudio učiniti premda je znao da ih je upravo zbog toga Klaudije promaknuo u viši čin. Tim je činom doduše povećao svoju slavu, ali je izgubio carevu naklonost”

8. *Cass. Dio* LX, 15, 1 - 4[312]

Τελευτήσαντος δ’αὐτοῦ οὐκέτι χρηστὴν ἐλπίδα οἱ Ῥωμαῖοι τοῦ Κλαυδίου ἔσχον, ἀλλ’εὐθὺς αὐτῷ ἄλλοι τε καὶ Ἄννιος Οὐινικιανὸς ἐπεβούλευσεν. Οὗτός τε γὰρ ἐκ τῶν ἐς τὴν ἡγεμονίαν μετὰ τὸν τοῦ Γαΐου θάνατον προβληθέντων ἦν, καί τι καὶ ἐκ τούτου δεδιὼς ἐνεωτέρισεν· ἐπειδή τε οὐδεμίαν ἰσχὺν ἐκέκτητο, ἔπεμψε πρὸς Φούριον Κάμιλλον Σκριβωνιανὸν τῆς τε Δελματίας ἄρχοντα καὶ δύναμιν συχνὴν πολιτικὴν καὶ ξενικὴν ἔχοντα, καὶ προσανέπεισεν αὐτὸν καὶ καθ’ἑαυτὸν διανοούμενον ἐπαναστῆναι, ἄλλως τε καὶ ὅτι ἐπίδοξος αὐταρχήσειν ἐγεγόνει. Πράξαντος δὲ αὐτοῦ τοῦτο συχνοὶ μὲν καὶ βουλευταὶ καὶ |ἱππῆς πρὸς αὐτὸν ὥρμησαν - - -. Οἱ γὰρ στρατιῶται, τοῦ Καμίλλου τό τε

[312] Cjelokupni tekst Kasija Diona (LX, 14 – 16, 8) vezano za umorstvo Apija Junija Silana, konspiraciju Anija Vinicijana i pobunu Skribonijana : [14] Ἐθισθεὶς δ’οὖν αἵματος καὶ φόνων ἀναπίμπλασθαι προπετέστερον καὶ ταῖς ἄλλαις σφαγαῖς ἐχρήσατο. Αἴτιοι δὲ τούτου οἵ τε Καισάρειοι καὶ ἡ Μεσσαλῖνα ἐγένοντο· ὁπότε γὰρ ἀποκτεῖναί τινα ἐθελήσειαν, ἐξεφόβουν αὐτόν, κἀκ τούτου πάνθ’ὅσα ἐβούλοντο ποιεῖν ἐπετρέποντο. Καὶ πολλάκις γε ἐξαπιναίως ἐκπλαγεὶς καὶ κελεύσας τινὰ ἐκ τοῦ παραχρῆμα περιδεοῦς ἀπολέσθαι, ἔπειτα ἀνενεγκὼν καὶ ἀναφρονήσας ἐπεζήτει τε αὐτόν, καὶ μαθὼν τὸ γεγονὸς ἐλυπεῖτό τε καὶ μετεγίγνωσκεν. ἤρξατο δὲ τῶν φόνων τούτων ἀπὸ Γαΐου Ἀππίου Σιλανοῦ. Τοῦτον γὰρ εὐγενέστατόν τε ὄντα καὶ τῆς Ἰβηρίας τότε ἄρχοντα μεταπεμψάμενος ὥς τι αὐτοῦ δεόμενος, καὶ τήν τε μητέρα οἱ τὴν τῆς Μεσσαλίνης συνοικίσας, καὶ αὐτὸν ἔν τε τοῖς φιλτάτοις καὶ ἐν τοῖς συγγενεστάτοις χρόνον τινὰ τιμήσας, ἔπειτ’ἐξαίφνης ἔσφαξεν, ὅτι τῇ τε Μεσσαλίνῃ προσέκρουσεν οὐκ ἐθελήσας αὐτῇ συγγενέσθαι πορνικωτάτῃ τε καὶ ἀσελγεστάτῃ οὔσῃ, καὶ τῷ Ναρκίσσῳ τῷ ἀπελευθέρῳ αὐτοῦ δι’ἐκείνην. Καὶ οὐ γὰρ εἶχον οὔτ’ἀληθὲς οὔτε πιθανόν τι κατ’αὐτοῦ εἰπεῖν, συνέπλασεν ὄναρ ὁ Νάρκισσος ὡς σφαττόμενον τὸν Κλαύδιον ὑπὸ τοῦ Σιλανοῦ αὐτοχειρίᾳ ἰδών, καὶ αὐτός τε εὐθὺς ὑπὸ τὴν ἕω ἐν τῇ εὐνῇ οἱ ἔτ’ὄντι ὑπότρομος διηγήσατο, καὶ ἡ Μεσσαλῖνα παραλαβοῦσα ἐδείνωσε. Καὶ ὁ μὲν οὕτως ἐξ ἐνυπνίου παραπώλετο. [15] Συχνοὶ δὲ καὶ ἑαυτούς, ἄλλοι τε καὶ ὁ Οὐινικιανός, κατεχρήσαντο. Τῆς γὰρ ἀφορμῆς ταύτης ἥ τε Μεσσαλῖνα καὶ ὁ Νάρκισσος, ὅσοι τε συνεξελεύθεροι αὐτοῦ, λαβόμενοι οὐδὲν ὅ τι τῶν δεινοτάτων οὐκ ἐποίησαν. Τά τε γὰρ ἄλλα καὶ τοῖς δούλοις τοῖς τε ἀπελευθέροις μηνυταῖς κατὰ τῶν δεσποτῶν αὐτῶν ἐχρῶντο. Καὶ τούτους τε καὶ ἑτέρους καὶ πάνυ εὐγενεῖς, οὐχ ὅτι ξένους ἀλλὰ καὶ πολίτας, οὐχ ὅτι δημότας ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἱππέων τῶν τε βουλευτῶν τινας, ἐβασάνιζον, καίτοι τοῦ Κλαυδίου κατ’ἀρχὰς εὐθὺς τῆς ἡγεμονίας ὀμόσαντος μηδένα βασανιεῖν ἐλεύθερον. [16] Ἄνδρες τε οὖν ἐν τούτῳ πολλοὶ καὶ γυναῖκες, καὶ ἐν αὐτῷ γε εἰσὶν αἳ τῷ δεσμωτηρίῳ, ἐκολάσθησαν. Μέλλουσαί τε ἀποθνήσκειν ἐπὶ βῆμα καὶ αὐταὶ ἀνήγοντο δεδεμέναι ὥσπερ αἰχμάλωτοι, καὶ τὰ σώματα καὶ ἐκείνων ἐς τοὺς ἀναβασμοὺς ἐρριπτεῖτο· τῶν γὰρ ἔξω που θανατωθέντων αἱ κεφαλαὶ μόναι ἐνταῦθα προετίθεντο. ἤδη δ’οὖν τινες καὶ τῶν πάνυ ὑπαιτίων, οἱ μὲν χάρισιν οἱ δὲ καὶ χρήμασιν, ὑπό τε τῆς Μεσσαλίνης καὶ ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Νάρκισσον Καισαρείων περιεγένοντο. Καὶ οἵ γε παῖδες τῶν ἀπολλυμένων τὴν μὲν ἄδειαν πάντες, εἰσὶ δὲ οἳ καὶ χρήματα ἐλάμβανον. Ἐκρίνοντο δὲ ἐν τῷ συνεδρίῳ, τοῦ τε Κλαυδίου καὶ τῶν ἐπάρχων τῶν τε ἐξελευθέρων αὐτοῦ παρόντων· τὴν μὲν γὰρ ἐσήγησιν ἐν μέσῳ τῶν ὑπάτων ἐπὶ δίφρου ἀρχικοῦ ἢ καὶ ἐπὶ βάθρου καθήμενος ἐποιεῖτο, μετὰ δὲ τοῦτο αὐτός τε ἐπὶ τὴν συνήθη ἕδραν μετήρχετο, καὶ ἐκείνοις οἱ δίφροι ἐτίθεντο. Καὶ ταῦτα μὲν καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν μεγίστων ὁμοίως ἐγίγνετο· τότε δὲ Γάλαισός τις ἀπελεύθερος τοῦ Καμίλλου πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα ἐσαχθεὶς ἐς τὸ βουλευτήριον ἐπαρρησιάσατο, ἓν δὲ δὴ καὶ τόδε μνήμης ἄξιον. Τοῦ γὰρ Ναρκίσσου παρελθόντος ἐς τὸ μέσον καὶ εἰπόντος αὐτῷ « τί ἂν ἐποίησας, Γάλαισε, εἰ Κάμιλλος ἐμεμοναρχήκει; » ἀπεκρίνατο ὅτι « εἱστήκειν ἂν ὄπισθεν αὐτοῦ καὶ ἐσιώπων. » αὐτός τε οὖν ἐπὶ τούτῳ καὶ Ἀρρία αὖ ἐφ’ἑτέρῳ ὀνομαστοὶ ἐγένοντο. Αὕτη γὰρ γυνὴ Καικίνου Παίτου οὖσα οὔτ’ἠθέλησε θανατωθέντος αὐτοῦ ζῆσαι, καίπερ καὶ ἐν τιμῇ τινι εἶναι δυναμένη (τῇ γὰρ Μεσσαλίνῃ σφόδρα ᾠκείωτο), καὶ προσέτι καὶ τὸν ἄνδρα ἀποδειλιῶντα ἐπέρρωσε· τὸ γὰρ ξίφος λαβοῦσα ἑαυτήν τε ἔτρωσε, καὶ ἐκείνῳ ὤρεξεν εἰποῦσα « ἰδού, Παῖτε, οὐκ ἀλγῶ. » καὶ οἱ μὲν ἐπῃνοῦντο· ἤδη γὰρ ὑπὸ τῆς συνεχείας τῶν κακῶν ἐς τοῦτο τὰ πράγματα προεληλύθει ὥστ’ἀρετὴν μηκέτ’ἄλλο μηδὲν ἢ τὸ γενναίως ἀποθανεῖν νομίζεσθαι· Κλαύδιος δὲ οὕτω που πρὸς τὴν τιμωρίαν τήν τε ἐκείνων καὶ τὴν τῶν ἄλλων ἔσχεν ὥστε καὶ σύνθημα τοῖς στρατιώταις τὸ ἔπος τοῦτο συνεχῶς διδόναι, τὸ ὅτι χρὴ ἄνδρα ἀπαμύνασθαι ὅτε τις πρότερος χαλεπήνῃ. Καὶ ἄλλα δὲ πολλὰ καὶ πρὸς ἐκείνους καὶ πρὸς τὴν βουλὴν τοιουτότροπα ἑλληνιστὶ παρεφθέγγετο, ὥστε καὶ γέλωτα παρὰ τοῖς δυναμένοις ἔστιν ἃ αὐτῶν συνεῖναι ὀφλισκάνειν. Τότε μὲν δὴ ταῦτά τε ἐγένετο, καὶ οἱ δήμαρχοι τελευτήσαντός σφων ἑνὸς αὐτοὶ τὴν γερουσίαν ἐς τὸ τὸν δημαρχήσοντα ἀντικαταστῆσαι, καίτοι τῶν ὑπάτων παρόντων, ἤθροισαν.

τοῦ δήμου σφίσιν ὄνομα προτείνοντος καὶ τὴν ἀρχαίαν ἐλευθερίαν ἀποδώσειν ὑπισχνουμένου, ὑπώπτευσαν πράγματα αὖθις καὶ στάσεις ἕξειν, καὶ οὐκέτ᾽αὐτῷ ἐπείσθησαν. Καὶ ὁ μὲν ἐκ τούτου φοβηθείς σφας ἔφυγε, καὶ ἐς τὴν Ἴσσαν τὴν νῆσον ἐλθὼν ἐνταῦθα ἑκούσιος ἀπέθανε· Κλαύδιος δὲ τέως μὲν πάνυ κατέδεισεν, ὥστε καὶ ἐθελοντὴς ἑτοίμως ἔχειν τοῦ κράτους αὐτῷ ἐκστῆναι, τότε δὲ ἀναθαρσήσας τοὺς μὲν στρατιώτας ἄλλοις τέ τισιν ἠμείψατο καὶ τῷ τὰ πολιτικὰ αὐτῶν στρατόπεδα, τό τε ἕβδομον καὶ τὸ ἑνδέκατον, καὶ Κλαυδίεια καὶ πιστὰ καὶ εὐσεβῆ καὶ πρὸς τῆς βουλῆς ἐπονομασθῆναι, τοὺς δὲ συνεπιβουλεύσαντας αὐτῷ ἀνεζήτησε, καὶ πολλοὺς ἐπὶ τούτῳ ἄλλους τε καὶ στρατηγόν τινα, προαπειπόντα τὴν ἀρχήν, ἀπέκτεινε.

„Tako je Silan propao zbog puke vizije. Nakon njegove smrti Rimljani nisu više njegovali dobre nade za Klaudija, i Anije Vinicijan je sa nekima drugima odmah formirao urotu protiv njega. Anije je bio jedan od onih koji su bili predloženi za tron nakon Gajeve smrti, i dijelom je i strah inspiriran tim razlozima, uzrokovao da se on pobuni. Kako on nije posjedovao vojnu snagu, ipak je poslao po Furija Kamila Skribonijana, upravitelja (arhonta) Dalmacije, koji je imao veliki broj građanskih (misli se na legije op. a.) i stranih (misli se na auksilijarne jedinice op. a.) trupa i dobio je njegovu podršku. Kamil je već pravio svoje sopstvene planove za ustanak, posebno zato jer je spominjan kao imperator. Kada je Anije otišao tako daleko, mnogi senatori i vitezovi su mu prišli, ali oni su bili bez pomoći, jer su vojnici, kada je Kamil održao njima nadu da će vidjeti Republiku obnovljenu i obećao da će im povratiti drevne slobode, sumnjali su da bi imali nevolja i svađa još više, i nisu ga dakle više slušali. Na ovo je on postao uplašen i pobjegao je od njih, došavši na otok Issa uzeo je sebi život. Klaudije je za to vrijeme bio u velikom strahu, i bio je spreman da se dobrovoljno odrekne svoje vlasti u korist Kamila. Ali je povratio hrabrost. On je prvo nagradio vojnike na različite načine, posebno tako što je dao da Senat legije sastavljene od građana (Sedmu i Jedanaestu) nazove Klaudiju Vjerne i Odane.“

9. *Sex. Aur. Vic. Epit.* IV, 4

Huius tempore Scribonianus Camillus intra Dalmatias imperator creatus continuo occiditur.

„U ovo vrijeme Skribonijan Kamil, unutar Dalmacije imperatorom napravljen, je odmah ubijen“

10. *Oros,* VII, 6, 5 – 7

accidit etiam eodem tempore praesentis gratiae Dei grande miraculum: siquidem Furius Camillus Scribonianus, Dalmatiae legatus, bellum ciuile molitus legiones multas fortissimasque ad sacramenti mutationem pellexerat. 7 itaque die dato, ut in unum undique ad nouum imperatorem conueniretur, neque aquilae ornari neque conuelli quoquo modo

signa moueriue potuerunt. exercitus tanta et tam inusitata miraculi fide motus et conuersus in paenitentiam Scribonianum quinta statim die destitutum interfecit seseque sacramento prioris militiae continuit.

„Sada se u ovo vrijeme milošću Božjom veliko čudo dogodilo. Furije Kamil Skribonijan, legat Dalmacije, bio je planirao građanski rat i uvjerio je mnoge od najjačih legija da prekrše svoju zakletvu. Ali u danu za koji je planirano njihovo okupljanje na strani novog imperatora, oni su našli da je nemoguće da ukrase orlove ili da izvade i pomaknu bojne znakove. Ovo jedinstveno čudo je toliko impresioniralo vojnike da su oni odustali od svoga plana, napustili Skribonijana, ubili ga četiri dana kasnije, i povratili svoju odanost. „

11. *Oros*. VII, 8, 2

quae sub aduentu in urbem Petri apostoli diuinitus cohercita conuelli nullo modo ad excitandum ciuile bellum ualuerant, quod per Scribonianum parabatur,

„Kada je apostol Petar došao u Grad, legijski bojni znaci, sjetiće te se, su održani brzo voljom Neba i nisu se mogli izvaditi nikakvim sredstvima, kako bi se pokrenuli za građanski rat koji je Skribonijan bio planirao."

II.

1. *CIL* III, 9864a[313]
Vaganac (Janj), Vagan, Jajce

L•ARRVNTHVS / CAMIL VS CRI / NIA VS•LE PR / PR•C AE ARIS AV /5 GERMANICI•IVDICEM / DEDIT•M COELIVM 7 / LEG•VII•INTER•SAPVAT / MATINOS•VTFINES / RET•ET•TERMINVS•P

[313] Hörmann, 1890:306-308; Patsch, 1890:367-368; Bulić, 1890 A:408-412; Bojanovski 1974:115; Isto, 1988:267, fus. 6; 296; Wilkes, 1969:443; Isto, 1976:267, br. 23; Imamović, 1980:31 – 32; Mesihović, 2010 A:328 - 329, fus. 28; Isto, 2011 A:309 – 310. Prvi koji se pozabavio natpisom u Vagancu bio je Kosta Hörmann, koji je pogrešno pripisao natpis Luciju Aruntusu Kamilu Luzitancu, odaslanom pretoru Klaudijevog brata Germanika, uslijed čega je Kosta Hörmann datirao nastanak natpisa u drugu deceniju I. st. n. e. (Hörmann, 1890:306-308). Mišljenje Hörmanna je već iste godine ispravio Carl Patsch (1890:367-368) jasno vezujući nastanak međašnog natpisa za vrijeme namjesnikovanja Lucija Aruncija Skribonijana, ali ne dajući nikakvu dalju i detaljniju analizu. Konačno je opet iste godine i to isto u Glasniku Zemaljskog muzeja, Frane Bulić u svome članku (1890 A:408-412) ponudio detaljnu analizu međašnog natpisa i rekonstrukciju samog teksta. Na natpis u Vagancu se šire osvrnuo i Ivo Bojanovski u svome radu o rimskim cestama u Bosni i Hercegovini (Bojanovski 1974:115), i pozivajući se na Momsena izrazio sumnju u Bulićevu rekonstrukciju, preciznije rečeno u spomen Ematina (Lamatina) na natpisu, tj. u njihovu identifikaciju sa ….MATINOS. O ovom natpisu v. EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053672

Općenito o uređivanju granica među zajednicama Ilirika, kasnije Dalmacije v. Bulić, 1890 A:407 – 408; Wilkes, 1976; Imamović, 1980.

L(ucius) Arruntius / Camil[l]us [S]cri/[bo]nia[n]us le[g(atus)] pr[o] / pr(aetore) C(ai) [C]ae[s]aris Au[g](usti) /5 Germanici iudicem / dedit M(anium) Coelium 7(centurionem) / leg(ionis) VII inter Sapuates / [et La]matinos ut fines / [rege]ret et terminus p[on(eret)]

„Lucije Aruncije Kamil Skribonijan, namjesnik cara, Augusta Gaja Germanika (Kaligule), odredi za sudiju Manlija Koelija, centuriona VII. legije, da uredi granice i postavi međaše među Sapuatima[314] i Ematinama.“

Ovaj epigrafski spomenik se smatra jednim od bitnijih spomenika historije međa na prostoru Gornjeg Ilirika. Natpis na živoj stijeni sa područja gornjeg Vrbasa je postavljen u vrijeme dok je još Kaligula bio car, znači prije januara 41 god. n. e. Na osnovi predložene rekonstrukcije teksta od F. Bulića, procedura reguliranja međa između domorodačkih zajednica Sapuata i Ematina?, koji su nastanjivali prostore duboke unutrašnjosti Gornjeg Ilirika, nije različita od one koja se pojavljuje na natpisima iz primorja. I ovdje je u ime legata propretora Skribonijana presudio Manlije Koelije, centurion VII. legije. Natpis se nalazi na prilično osamljenom mjestu, te je možda i to bio jedan od razloga zašto je natpis sačuvan, iako se na njemu nalazi Skribonijanovo ime. Ime Skribonijana, je nakon slamanja bune trebalo da bude izbrisano iz svih službenih spomenika (damnatio *memoriae*).[315]

Slika 3.6.1
Preuzeto iz Hörmann, 1890:306

[314] Naselje *Sapua* se spominje kod Ravenjanina (IV, 19). Nastavak /*ua*/ se smatra tipično ilirskim (uporediti *Salthua*/Riječani i *Butua*/Budva). Garašanin, 1967, 121. Tako bi i ovaj nastavak upotrebljavan u toponimiji bio još jednim dokazom jezičnog (na stupnju međusobne razumljivosti različitih narječja i dijalekata) jedinstva Zapadnog Balkana u periodu prije uspjeha romanizacije.

[315] Npr. na *CIL* X, 1233; *CIL* XI, 4170 = *CIL* IX, *91,3 = *CIL* IX, *91,4

2. *ILJug* III, 2221 iz Salone.[316]

FELICIO / CAMILLI AR/RVNTI SCRIB / SER A XL H S E /5 GVTTILLA CONS / BENE MERENTI / POSIT

Felicio / Camilli Ar/runti Scrib(oniani) / ser(vus) a(nnorum) XL h(ic) s(itus) e(st) /5 Guttilla cons(erva) / bene merenti / pos(u)it.

Nadgrobni epigrafski spomenik je posvećen izvjesnom Feliciusu, članu Skribonijanovog domaćinstva i njegovom robu., Felicius je umro (u svojoj 40. godini) za vrijeme Skribonijanove uprave nad Gornjim Ilirikom. Sudeći po činjenici da mu je podignut epigrafski spomenik, Felicius je gotovo sigurno bio osoba od visokog povjerenja za Skribonijana.

Zavjerenička platforma

Razlozi koji su nagnali Skribonijana da se pridruži zavjeri i da on predstavlja njen najvažniji segment pored republikanskih imali su i lične motive. I Skribonijan je sebe vidio kao budućeg princepsa. On se u određenim krugovima spominjao kao mogući car i još prije svoga uključenja u zavjeru pravio je planove o pobuni.[317] Ponudom za priključenje zavjereničkom krugu u Italiji, on je samo planove koje je do tada mislio upotrijebiti za ostvarivanje ličnih ambicija, preusmjerio u pravcu interesa i platforme čitave zavjere. Nakon što se zavjeri priključio Skribonijan ona je poprimila mnogo ozbiljniji karakter postajući ostvarenija i njen krajnji ishod nije bio tako neizvjestan. Tako je sada priključivanje zavjeri izgledalo atraktivnije, i kao posljedica Skribonijanovog pristupanja zavjeri se pridružio i veliki broj senatora i vitezova koji su se do tada držali obazrivije prema svome učešću u zavjeri.[318]

Zavjerenička skupina je svoju platformu zasnivala na paroli obnove Republike i starih sloboda. Republikanizam zavjerenika nije bio samo posljedica uvjerenja, nego i jedina mogućnost kojom su se amortizovale lične ambicije mnogih od zavjerenika. Kao što smo već rekli, oba glavna stuba zavjere Anije Vinicijan i Kamilo Skribonijan su se zanosili time da postanu carevi. Oni i neki drugi pojedinci kao Azijatik prije su sebe vidjeli kao nove Cezare i Oktavijane nego Cicerone, Brute i Katone. Idejom obnove Republike sprečavalo se da ambicije pojedinih zavjerenika dovedu do pojave zavisti, ljubomore i borbe za lični prestiž među pojedinim članovima zavjere čime bi nesumnjivo bila ugrožena i sama zavjera a u tom slučaju Klaudije bi ostao princeps.

[316] Bulić, 1905:20 - 26, br. 3415A, fig. 1,1; Wilkes, 1969:83; Mesihović, 2010 A:328 - 329, fus. 27; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/021668

[317] *Cass. Dio* LX, 15,2

[318] *Cass. Dio* LX, 15, 3

Teško je govoriti šta bi se desilo da je zavjera ostvarila svoj cilj. Da li bi stvarno bila obnovljena Republika. U prvo vrijeme po zbacivanju Klaudija vjerojatno bi postojala neka vrsta kolektivne vlade. Ali šta bi se kasnije desilo, da li bi između zavjerenika došlo do borbe za međusobni prestiž, kakvo bi raspoloženje bilo vojske, naroda, i provincija. Možda bi se i druge provincijske legije, po ugledu na gornjoilirske, pobunile i proklamirale svoje careve.

Pobuna[319]

Pobuna je trebala krenuti sinkronizirano. Po planu su zavjerenici trebali napustiti Rim i povukli bi se na svoja imanja razasuta širom Italije. Time bi se našli van domašaja eventualne Klaudijeve odmazde kada on dobije prve vijesti o pobuni u Dalmaciji. Istovremeno bi Skribonijan okupio legije i auksilijarne jedinice, obezbijedio brodove za prelazak i javno proklamirao odmetnuće. Zatim bi dalmatinska vojska prešla u Italiju gdje bi joj se priključili i zavjerenici sa snagama koje su oni skupili i put prema Rimu bi bio otvoren.

Zavjerenička skupina u Italiji je uspjela da izađe iz Rima i povuče se na svoja ladanjska imanja ne izazvavši sumnju vladajućih krugova. U Gornjem Iliriku je Skribonijan prvi javno istupio i obznanio odmetnuće od Klaudija i obnovu Republike i povratak starih sloboda. Nakon skoro stoljeća ličnih vladavina doživotnih diktatora, triumvira i careva u Dalmaciji je proglašena obnova drevne Rimske Republike. Tako je makar samo na teritoriji jedne od provincija obnovljena Republika. Da je Skribonijan izdao proglas o obnovi Republike potvrđuje pored Kasija Diona[320] i sve ono što je uslijedilo. Jer samo je proglas kojim se predviđala obnova Republike mogao proizvesti kod vojnika kojima je zapovijedao negativni stav prema pobuni. Svoj proglas o odmetnuću i obnovi Republike Skribonijan je prvenstveno usmjerio prema svojim legionarima i auksilijarnim jedinicama tražeći od njih podršku za svoj predstojeći poduhvat. Međutim legat Skribonijan je loše procijenio ukupno raspoloženje gornjoilirske vojske. Legionari nisu gajili previše iluzija u vezi Republike, a posebno nisu vodili računa o nekim idealističkim teorijama. Oni su bili pokretani prvenstveno praktičnim razlozima i mogli su sa punim pravom pretpostaviti da će obnova Republike, vođene od strane senatorske oligarhije, ugroziti njihove privilegije i interese.

Punu podršku za svoje zamisli Skribonijan je mogao da ima samo u svome najbližem okruženju, u svome štabu i provincijskom birokratskom aparatu. Pored njih mogao je da

---

[319] Zavjere i pobune su oduvijek karakteristika historije čovječanstva, a nerijetko su bile i njen pokretač. Ponekad su izazivale i posljedice koje bi prekinule i suštinski mijenjale ustaljen ritam života u jednom vrlo kratkom razdoblju. S druge strane, bilo je pobuna i zavjera čije su posljedice po kontinuirani historijski razvitak bile minorne. Značenje pojedine pobune proizlazilo je iz čitavog niza razloga koji su mogli biti uvjetovani vanjskim ili unutarnjim odnosima i snagama. Sve te pobune i zavjere uzrokovane su različitim činiocima, vođene su različitim pobudama i mogle su biti pokrenute bilo kojim povodom. Posebno je univerzalna Rimska Država od vremena uspostave principata obilovala zavjerama i pobunama političkih elita i profesionalne vojske sa ciljem preuzimanja vlasti, dovođenja na vlast određenog pojedinca ili klike ili istina rjeđe težeći promjeni državnog uređenja.

[320] *Cass. Dio* LX, 15, 3

računa i na najviši zapovjedni kadar, a koji je poticao iz senatorskog i viteškog staleža i kojima je ideja obnove Republike bila bliska. Za razliku od zapovjednog sloja sa senatorsko-viteškim backgroundom za one zapovjednike koji su do položaja došli striktno zahvaljujući vojnoj karijeri a poticali su iz plebejskih slojeva Italije i provincija obnova Republike nije bila posebno privlačna. Svoj uspon oni su dugovali ne nekoj tradiciji i ugledu nego prije svega sustavu na čijem se čelu nalazio princeps. Najveće protivljenje obnovi Republike, prelasku u Italiju i građanskom ratu izražavao je niži komandni zapovjedni iz redova podoficira i starijih vojnika. Oni su garanciju svoje egzistencije prevashodno vidjeli u ličnosti glavnokomandujućeg tj. cara. Svoje plate su dobivali u ime principsa, a i bili su jedino uvjereni da su mogli biti dostojno obezbijeđeni kada završe vojnu službu samo ako postoji car. Velika većina tih legionara je već boravila u provinciji duži period, tu su zasnovali svoje porodice i nisu imali volje da se udaljuju iz provincije i od svojih porodica bez nekog važnijeg razloga. Neizvjesni građanski rat u Italiji je nosio rizik poraza i odmazde na učesnicima pobune, dok bi u slučaju pobjede dobili Republiku kojoj nisu skloni. Zašto rizikovati svoje živote i egzistenciju svojih porodica da bi se dobio sistem koji bi ugrozio njihove egzistencijalne interese. To pitanje se vrlo vjerojatno često postavljalo među legionarima VII. i XI. legije u danima nakon Skribonijevog proglasa. Legije I. st. n. e nisu bile one građanske milicije koje su stvorile rimsku moć i koje su sa istim žarom branile i svoju zemlju i svoju slobodu ne želeći da za Republiku žrtvuju i svoje živote. Ovo je sada bila profesionalna vojska koja je bila u prvom redu odane svome glavnokomandujućem koji ih je plaćao. Ni raspoloženje pomoćnih jedinica nije sadržavalo u sebi oduševljenje prema pobuni i eventualnoj obnovi Republike.

Snaga pomoćnih jedinica u Gornjem Iliriku, i eventualno novoregrutiranih jedinica iz sastava populacije Provincije (koje je važilo kao ratoborno) nije bila za potcjenjivane, ali domaće provincijsko stanovništvo i građani i peregrini bilo je većim dijelom indiferentno prema motivima Skribonijanove pobune. Ilirsko-dalmatinska populacija nije imala nekog posebnog razloga da podrži ni Skribonijana, a kamoli još da se bori za ideju obnove drevne Rimske republike, koja im je bila potpuno strana.321 Smatrajući da mu je dovoljna podrška samo njegovih najbližih suradnika, Skribonijan se nije ni potrudio da dodatno zainteresira i pridobije niži komandni kadar i obične vojnike niti šire slojeve stanovništva Provincije.

Da je kojim slučajem u prvi plan istakao ne obnovu Republike, nego svoju kandidat za principsa, raspoloženje među njegovim vojnicima bi vjerojatno izgledalo drugačije. Regionalan VII. i XI. legije ništa posebno nije vezivalo za Klaudija, za čije postojanje do njegovog izbora za principsa nisu ni znali. On nije posjedovao ni neke posebne kvalitete u odnosu na njihovog zapovjednika, izuzev što je bi jedini predstavnik porodice koja je desetljećima upravljala rimskom državom i iz koje su dolazili njihovi vrhovni komandanti. Povrh toga su sigurno i do njih došle vijesti o Klaudije fizičkim nedostacima. Klaudije je osim toga vladao tek godinu dana, nedovoljno da potpuno konsolidira i učvrsti vlast širom rimske države i nametne u svijesti svih vojnika kao njihov vrhovni komandant. I sigurno je

da bi kada bi bili prisiljeni da biraju između princepsa Skribonijana i princepsa Klaudija opredijelili bi se za prvoga. Ali kada su se suočili sa alternativom između nejasne Republike i princepsa Klaudija mišljenje vojnika je bilo dijametralno suprotno u korist Klaudija. Međutim Skribonijan, zbog svoga odnosa sa zavjerenicima u Italiji, nije imao drugog izbora nego da izabere opciju proglašenja Republike.

Loša Skribonijanova procjena stanja duhova u redovima vojske kojom je zapovijedao pokazala se presudnom činjenicom koja je predodredila dalji razvoj situacije. Nakon podrobne analize situacije legionari su čvrsto odlučili da se suprotstave namjerama svoga zapovjednika i u dalmatinskim legijama počela se sve više kristalizirati zavjera protiv zavjere.

Stanje u Rimu[321]

Istovremeno sa svojom proklamacijom o odmetnuću i uspostavi Republike, Skribonijan se osjećao dovoljno sigurnim i samopouzdanim u ostvarenje svoga cilja da je Klaudiju poslao pismo u kojem ga je obavještavao o svojim namjerama. U tome pismu punom uvreda, drskosti i prijetnji upućenih Klaudiju pobunjeni namjesnik je pozvao cara na dobrovoljno odricanje od carskog naslova i mirnu predaju vlasti. U slučaju da Klaudije i pristane na dobrovoljnu predaju, Skribonijan je garantirao nepovredivost života i imovine Klaudija i njegove porodice.[322] U ovom slučaju Skribonijan je računao na poslovičnu Klaudijevu plašljivost i nepostojanost i nadao se da će pismom kod njega još više izazvati paniku pa možda i dobrovoljnu predaju. Po prispijeću vijesti iz Dalmacije i pisma u Klaudijevoj palati je zavladao stanje neizvjesnosti. Niko nije znao u kojoj je mjeri zavjera bila zahvatila strukture Rimske države. Posebno je Klaudije podlegao strahu i panici, pa je i razmišljao na dobrovoljni odlazak sa vlasti. Međutim i Klaudije i njegovo okruženje moglo je sa pravom sumnjati da li su Skribonijanove garancije u slučaju dobrovoljnog odreknuća bile sigurne. Život Klaudija, Mesaline a posebno njegovih oslobođenika nisu vrijedili mnogo u očima zavjerenika. Oni su i toku svoje jednogodišnje vladavine uspjeli na sebe navući veliku mržnju pojedinih slojeva rimskog društva, da bi i pored dobrovoljnog odlaska mogli ostati u životu. I u slučaju kada bi zavjerenici prešli preko svojih osobnih mržnji, zavisti i sujeta, i ostavili u životu carsku porodicu i čak njegove najbliže suradnike, njihovo prisustvo bi stalno predstavljalo potencijalnu opasnost za novoustanovljeni režim. Uvijek bi se mogao naći neko ko bi u ime svrgnutog cara pokrenuo nove političke turbulencije. Znajući da su Skribonijanove garancije samo taktički potez zavjerenika, Klaudiju i njegovim suradnicima nije preostajalo ništa drugo nego da se pokušaju suprotstaviti zavjeri i pobuni. U tu svrhu sazvana je senatska sjednica na kojoj je Klaudije zatražio od senatora da izraze lojalnost i savjete šta činiti u novonastaloj situaciji. Senat je bio svjestan pritiska koji je na njega vršen i u skladu sa svojom oportunističkom politikom prihvatio je Klaudijeve argumente

[321] *Cass. Dio* LX, 15, 4; *Svet. Clau.* 35

[322] *Svet. Clau.* 35

izražavajući mu punu lojalnost. Senatska odluka je bila potrebna Klaudiju kako bi svojoj akciji protiv pobune dao oreol legitimnosti i borbe zakona protiv bune. I pored senatske podrške, Klaudije i njegovo okruženje su znali da ne mogu potpuno računati na senatore. Njihova lojalnost je bila praktično iznuđena i čim bi osjetili najmanje oscilacije na klatnu moći, većina njih bi se pridružila zavjerenicima. I car i njegovi suradnici su bili svjesni da je ishod borbe neizvjestan i tih dana na dvoru je vladalo stanje košmara. Ipak neočekivani razvoj događaja u Gornjem Iliriku koji su se dešavali gotovo istovremeno sa gore opisanim dešavanjima u Rimu donijeli su kraj strepnje za Klaudija, Mesalinu, Narcisa i mnoge druge suradnike carske vlade.

Kraj pobune i obnovljene Republike

Od izdavanja proklamacije Skribonijan je vršio sve neophodne pripreme za pohod. Za prebacivanje trupa u Italiju bilo je potrebno negdje oko 150 brodova. Peti dan nakon javnog odmetnuća bio je određen za termin pokreta trupa prema Italiji. Toga dana trebale su se podići bojni znaci i skupiti vojska. Međutim kada su se trebali ukrasiti legijski orlovi i bojni znakovi izvući iz zemlje to se nije moglo uraditi. To je odmah protumačeno kao božanska opomena vojnicima da se ne upuštaju u Skribonijanov poduhvat i ne krše zakletvu koju su dali Klaudiju. Praznovjernim Rimljanima nije trebao bolji dokaz o božanskoj srditosti na zamisli njihovog komandanta i kada je izdata naredba za pokret vojnici su jednodušno odbili naređenja svojih pretpostavljenih otvoreno izražavajući lojalnost caru Klaudiju.[323] U tim trenucima nastupio je preokret, vojnici su se okrenuli protiv onih zapovjednika i državnih službenika koji su podržavali pobunu. Šta se ustvari stvarno dešavalo toga posljednjeg dana restaurirane Republike, nikada se sa sigurnošću neće moći saznati. Tvrdnja o nekom božanskom gnjevu koji se ispoljio u nemogućnosti da se izvuku legijski orlovi iz zemlje ne može se prihvatiti. Vjerojatno su protuzavjerenici poznajući stupanj religioznih i sujevjernih osjećanja većine legionara imali udjela u tome da se orlovi nisu mogli izvući iz zemlje, time stvorivši savršen povod za odbacivanje Skribonijanove komande i pobunu protiv namjera zavjerenika. Oni legionari koji su poveli akciju protiv Skribonijana su time svojoj akciji dali privid legitimnosti i božanskog odobravanja. Ostavši bez ikakve potpore i uvidjevši bezizlaznost situacije u kojoj se neočekivano našao, Skribonijan je napustio Salonu i dao se u bijeg. Po Kasiju Dionu (koji je i sam bio namjesnik Dalmacije, pa je bio upoznat sa arhivom Provincije) Skribonijan je bježeći došao na otok Vis, gdje je po izvršio samoubistvo. Međutim u Tacitovim «Historijama», Skribonijan je ubijen od strane vojnika Volaginiusa, koji je bio unaprijeđen u najviše vojne činove.[324] Bez obzira na koji način je završio život Furija Kamila

[323] *Svet. Clau.* 13

[324] *Tac. Hist.* II, 75; *Cass. Dio* LX, 15, 3 - 4. Potpuno je nejasno odakle leksikografu Williamu Smithu (1867, I:592) podatak da je Skribonijan nakon sloma pobune poslan u izgnanstvo gdje je umro 53. god. n. e. (...sent into exile and died in A. D. 53 , either of an illness, or, as was commonly reported, by poison). Ujedno kao odrednice iz izvora za biografiju Skribonijana on navodi Tacitove Anale i Historije i Svetonijev životopis. U podatku *Tac. Ann.* XII, 52 (u kojem se

Skribonijana, jedina pouzdana činjenica je da ovaj put boginje savjesti i božanske osvete Furije nisu bile naklonjene svome imenjaku.[325]

Najveći dio oficira koji su podržavali Skribonijana je bio likvidiran, dok su oni najpovjerljiviji i najbliži suradnici Skribonijana uhapšeni i sprovedeni u Italiju da se ispitaju i da im bude suđeno. Jedan od najbližih suradnika Skribonijana bio je Cecina Pet (*Caecinna Paetus*), bivši konzul, koji se tada nalazio u bližem okruženju Skribonijana i vjerojatno je obnašao neku od visokih dužnosti u Provinciji. On je uhapšen od strane vojnika i ukrcan na brod koji ga je trebao sprovesti u Italiju. Njegova žena Arija (*Arria*) zatražila je od vojnika dozvolu da bude uz njega.[326] Kada su vojnici odbili njen zahtjev, Arija je unajmila ribarsku brodicu i u njoj pratila brod koji je prevozio njenog supruga u Italiju.[327]Dio zavjerenika u Italiji dobivši vijesti o Skribonijanovoj sudbini, izvršio je samoubistvo. Vinicijan shvativši da je stvar izgubljena, je među prvima izvršio samoubistvo kako bi izbjegao da bude uhapšen, mučen i pogubljen.[328]

U Rim je stigla vijest o gušenju pobune i Skribonijanovoj smrti su stigle vrlo brzo. To je naglo promijenilo raspoloženje Klaudija i njegovog okruženja. Sada su i Klaudije i neformalni centri moći odbacili sve kalkulacije, nedoumice nastupajući odlučno u slamanju zavjere i obračunu sa zavjerenicima. Nastupilo je vrijeme brzog, sustavnog i nemilosrdnog razračuna ne samo sa zavjerenicima nego i svima onima na koje bi se sumnjalo. Mesalina, Narcis i drugi oslobođenici su u novonastalim zbivanjima vidjeli savršenu priliku kako bi se prepustili svojim osobnim osvetama i obračunima.[329]Oni su koristili i usluge robova i oslobođenika kako bi optužili za zavjeru njihove gospodare. Usprkos Klaudijevom obećanju sa početka njegove vladavine da neće dati na mučenje nijednog slobodnog građanina, mnogi od optuženih su bili izloženi i torturama. Optuženim je bilo suđeno u Senatu u prisustvu Klaudija, prefekta i carskog oslobođenika koji je čitao optužnicu. Velika većina optuženih je bila osuđena na smrt, a egzekucijama su bili izloženi i muškarci i žene. Tijela pogubljenih su bila javno izložena. Od onih koji su pogubljeni van Rima, samo su bile izlagane glave.[330]

---

govori o izgnanstvu i smrti Skribonijanovog sina) riječ je o sinu Skribonijana, te je gotovo sigurno William Smith pomiješao biografije oca i sina, koje inače daje jednu za drugom.

[325] Furije su u rimskoj podzemna božanstva personifikacija grižnje savjesti i božanske osvete. Prikazuju se kao žene čija je kosa bila isprepletena sa zmijama. Jednom su rukom držale goruću zublju, a drugom bodež identične su sa grčkim erinijama. Bile su tri furije (erinije) Tizifona, Alekto i Megera.

[326] Ovaj podatak pokazuje da su i porodice pojedinih visokih rimskih dužnosnika koji su obnašali određene funkcije u provincijama sa sobom vodili i porodice. Sudeći po Pliniju Mlađem, Cecina Per i Arija su bili vrlo vezani.

[327] *Plin. Min. Epist*. III, C. Plinius *Nepoti suo S.*

[328] *Cass. Dio* LX, 15, 5

[329] *Cass. Dio* LX, 15, 5

[330] *Cass. Dio* LX, 16, 1

Neki od krivaca su uspjeli zahvaljujući mitu i milosti Mesaline i carskih oslobođenika da spasu svoje živote, dok je ipak djeci većine optuženih i pogubljenih bio zagarantovan imunitet. Da bi spasila svoj život i život svoga sina, Skribonijanova supruga Junija se dobrovoljno sarađivala sa carskim istražiteljima dajući dokaze protiv zavjerenika.[331] Obračun sa zavjerom iz 42 god. n. e. pored primjera surovosti, izdaja i nastojanja da se sačuva goli život svim sredstvima donio je Rimu i primjere herojstva, požrtvovanosti i vjernosti bez kojih naše današnje shvaćanje rimske historije i društva bi bilo nezamislivo. U tom pogledu je posebno ilustrativan primjer već spomenute Arije, supruge zavjerenika Cecine Peta koji je osuđen na smrt samoubistvom.[332] Kada je Cecina Pet oklijevao da se probode, Arija je uzela bodež i zarila ga u svoje grudi podstičući svoga supruga da isto uradi besmrtnom rečenicom "*Pete, to ne boli (Paetus, non dolet)*". Arija je počinila samoubistvo i pored nastojanja njenog zeta Trazeja i ostatka porodice da je odgovori od takvog čina. Primjer ove požrtvovane i vjerne žene dugo će za rimske pisce biti navođen kao primjer ljudske vrline i snage u borbi protiv tiranije i despotizma.[333] Sličan primjer je pružio i izvjesni Galaesus, oslobođenik Skribonijana koji je, na suđenju koje mu se održavalo u Senatu, na Narcisovo pitanje «šta bi on uradio kada bi Kamil postao car» odgovorio da bi stajao iza njega i držao usta zatvorena.[334]

Na prijedlog Klaudija, Senat je u znak zahvalnosti za osujećivanje Skribonijanovih namjera VII. i XI. legiju nagradio počasnim nazivom Klaudiju odane i vjerne (*Claudia pia fidelis*). Ove nazive su obje legije zadržale sve do kraja svoje višestoljetne egzistencije.[335] U Gornji Ilirik je upućen Salvije Oton (konzul 33 god. n. e), otac budućeg cara Otona, da sredi

[331] *Plin. Min. Epist..* III, *C. Plinius Nepoti suo S.*

[332] U rimskom zakonodavstvu se samoubistvo nije tretiralo kao krivično djelo i dozvoljavanje osuđeniku na smrt da izvrši samoubistvo smatralo se kao milost. U slučaju kada bi osuđenik izvršio samoubistvo njegovu imovinu država u načelu nije oduzimala, nego bi je ostavljala njegovim nasljednicima.

[333] *Plin. Min. Epist. III, C.Plinius Nepoti suo S.; Cass. Dio* LX, 16, 5 – 7;

Martial, Epig. I, 13 :

Casta suo gladium cum traderet Arria Paeto,

quem de uisceribus strinxerat ipsa suis,

'Si qua fides, uulnus quod feci non dolet,' inquit,

'sed tu quod facies, hoc mihi, Paete, dolet.'

„Kada je čedna Arija uručila Petu mač

koji je ona izvukla svojom rukom iz svojih vitalnih organa.

Ako mi vjeruješ, ona reče, rana koju sam zadala nije mi donijela bol,

ali ono što ćeš ti učiniti, Pete, to me boli.“

Njena istoimena kćerka je bila udata za Trazeju, kojeg je dao da se pogubi Neron 67. god. n. e. *Tac. Ann.* XVI, 34

[334] *Cass. Dio* LX, 16, 4

[335] *Legio VII Claudia pia fidelis, Legio XI Claudii pia fidelis. Cass. Dio* LX, 15, 4; *Svet. Clau.* 13; Wilkes, 1969, 83

stanje nastalo uslijed pobune Skribonijana. I pored senatskog i carskog izražavanja zahvalnosti legijama Oton je kaznio smrću one vojnike koji su likvidirali svoje oficire. Smaknuće je obavljeno pred Otonovim zapovjednim šatorom. Zbog svoga nemilosrdnog postupka prema vojnicima ubicama svojih pretpostavljenih, Oton se neko vrijeme nalazio u nemilosti carske klike.[336] Za razliku od Otonovog postupka prema onima koji su se obračunali sa svojim oficirima, Skribonijanov ubica Volaginius je nagrađen promicanjem u vojničkoj hijerarhiji sve do najviših komandnih dužnosti.[337] Skribonijanovoj ženi Juniji je, zahvaljujući činjenici da je odavala zavjerenike, bio pošteđen život i bila je za kaznu samo prognana. Njen sin Furije Kamil Skribonijan Mlađi je nešto kasnije za konzulata Fanula Sule i Salvija Otona prognan pod optužbom da se kod astrologa raspituje za smrt cara. U progonstvu nije živio dugo, da li je umro prirodnom smrću ili je njegova smrt bila uzrokovana otrovom postalo je predmet nagađanja u rimskoj javnosti. [338]

Nakon pobune Klaudije se potpuno odrekao republikanizma i oslonio se na birokraciju. Da bi slomio opoziciju u Senatu, Klaudije je vršio promjene njegovog sastava, bilo brisanjem i izbacivanjem bilo uvlačenjem novih, lojalnih elemenata.[339] U toku čitave Klaudijeve vladavine pogubljeno je 35 senatora i oko 300 vitezova.[340] Na kraju je i sam Klaudije 13. X. 54. god umro, vjerojatno otrovan od strane svoje četvrte žene Agripine Mlađe, inače njegove sinovice, kćerke Klaudijevog brata Germanika i sestre Kaligule.

Skribonijanova buna i petodnevna egzistencija «obnovljene Republike» bar na istočnojadranskoj obali predstavljali su posljednji krik staroga Rima. To je bio i posljednji ozbiljniji pokušaj obnove Republike i poslije gušenja pobune više niko neće dići bunu proklamirajući obnovu stare Republike. Time se ideja obnove Republike u konstelaciji odnosa sredine I. st. n. e pokazala kao čista iluzija, jer nisu postojale ni mogućnosti ni sredstva da se to ostvari. Ironija je da se to desilo u vremenu vladavine čovjeka koji je najveći dio svoga života proveo nošen idejom republikanizma i posvetio idejama republikanizma. Otada pa do nestanka rimskog svijeta republikanizam će postati fikcija, historijska reminiscencija i nostalgija obrazovanih Rimljana.

---

[336] *Svet. Otho.* 1

[337] *Tac. Hist.* II, 75

[338] *Tac. Ann.* XII, 52

[339] 48. god. n. e Klaudijevom voljom u sastav Senata su ušli prvaci galskog naroda Heduanci (Edui). To je bio temelj primanju u Senat bogatih i uglednih provincijalaca.; CIL XIII, 1668; *Tac. Ann.* XI, 23 – 25; *Svet. Clau.* 19;

[340] *Svet. Clau.* 29

Najveća do danas poznata i sačuvana kameja iz klasičnog historijskog razdoblja je „Velika kameja iz Francuske", izrađena na sardoniksu sa datacijom cc 23. god. n. e. Prikaz na kameji je čisto propagandističkog karaktera u svrhu promocije Julijevaca – Klaudijevaca i njihovog legitimiteta na princepsku vlast. U gornjem dijelu su prikazani tada mrtvi članovi familije : August, Druz i Germanik, u sredini su živi članovi sa Tiberijem u sredini, te Livija i Germanikovi sinovi Neron (tada designirani Tiberijev nasljednik), Druz i mali Kaligula. U donjem dijelu su prikazani zarobljenici. Danas se nalazi u Cabinet des Médailles Nacionalne biblioteke u Parizu.

4. Legati Gornjeg Ilirika od 42. god. n. e. do 68. god. n. e.

4.1 LVCIVS SALVIAS OTHO

Lucije Salvije Oton[341] je po agnatskoj liniji porijeklom iz jedne drevne, ugledne i aristokratske etrurske familije iz grada Ferentija. Uspon Otonove familije u političkoj hijerarhiji ranog principata je započeo sa njegovim ocem Markom Salvijem Otonom koji je, zahvaljujući protekciji Livije (u čijoj kući je i odrastao), postigao senatorski rang i bio pretor. Majčina strana mu je donijela uglednu familiju koja je bila odlično uvezana u mrežu srodstva gornjeg sloja rimskog društva. L. Salvije Oton je bio ne samo blizak prijatelj Tiberija, nego mu je bio i fizički sličan što je kao posljedicu imalo glasine da je on bio Tiberijev biološki sin. Za konzula sufekta je imenovan u julu 33. god. n. e.[342] (zamijenivši na konzulskoj dužnosti), a bio je i prokonzul u provinciji Africi. Sve svoje dužnosti, službe i vanredna zapovjedništva je obavljao vrlo savjesno i odgovorno. [343] Njegov boravak u Gornjem Iliriku je direktno povezan sa završetkom Skribonijanove bune, jer je tamo oposlan sa specifičnim zadatkom dovođenja u red stanja stvari u Provinciji.

FONTES

Svet. Otho 1 : *„Ausus etiam est in Illyrico milites quosdam, quod motu Camilli ex paenitentia praepositos suos quasi defectionis adversus Claudium auctores occiderant,*

[341] Smith W., 1867, III:65; PIR, 1897/1898, III:167 – 168; Nagl., 1920, PWRE, I A. 2, *col*. 2029 – 2031; Jagenteufel, 1958:21 – 22; Mesihović, 2011 C:150 - 152

[342] Zamijenio je na konzulskoj dužnosti budućeg cara Sulpicija Galbu. *Svet. Galb.* 6

[343] Otac M. Salvija Otona je bio pripadnik viteškog reda, dok mu je majka bila iz nižih slojeva, možda čak i oslobođenica. O M. Salviju Otonu i njegovom sinu Luciju v. *Tac. Hist.* II, 50 : „*Origo illi e municipio Ferentio, pater consularis, avus praetorius; maternum genus impar nec tamen indecorum*“; *Svet. Otho,* 1 : „*Maiores Othonis orti sunt oppido Ferentio, familia vetere et honorata atque ex principibus Etruriae. Avus M. Salvius Otho, patre equite R., matre humili incertum an ingenua, per gratiam Liviae Augustae, in cuius domo creverat, senator est factus nec praeturae gradum excessit. Pater L. Otho, materno genere praeclaro multarumque et magnarum propinquitatium, tam carus tamque non absimilis facie Tiberio principi fuit, ut plerique procreatum ex eo crederent. Urbanos honores, proconsulatum Africae et extraordinaria imperia severissime administravit* “. Smith W., 1867, III:65; PIR, 1897/1898, III:167 – 168; Nagl., 1920, PWRE, I A, 2, *col*. 2029 – 2031; *col*. 2034 – 2035. Wilkes, 1969:443: Tacitovi i Svetonijevi podaci o Marku i Luciju Salviju Otonu su promatrani iz njihovog opisa Lucijevog sina Marka Salvija Otona, budućeg princepsa koji je svrgnuo Galbu.

capite punire et quidem ante principia se coram, quamvis ob id ipsum promotos in ampliorem gradum a Claudio sciret. Quo facto sicut gloriam auxit, ita gratiam minuit."

„U Iliriku se naprotiv usudio smrću kazniti neke vojnike jer su se kod Kamilova ustanka pokajali pa poubijali svoje pretpostavljene kao začetnike bune protiv Klaudija. Smaknuće se obavilo pred glavnim zapovjednim stanom na njegove oči. To se usudio učiniti premda je znao da ih je upravo zbog toga Klaudije promaknuo u viši čin. Tim je činom doduše povećao svoju slavu, ali je izgubio carevu naklonost"

Po svemu sudeći L. Salvije Oton je više bio specijalni državni izaslanik nego klasični legat provincije Gornji Ilirik. On je raspolagao sa vanrednim ovlaštenjima kako bi se raščistila situacija u Provinciji. Ta svoja ovlaštenja je na osnovi Svetonijevih podataka iskoristio u stilu drevnih rimskih zapovjednika, kojima je disciplina u vojsci predstavljala suštinu vojnog uređenja. U tom kontekstu se može i promatrati činjenica njegovog kažnjavanja vojnika koji su poubijali svoje starješine. Otonova logika je vojnički precizna i stroga, jer bi po njemu nekažnjavanje onih koji su poubijali svoje starješine (bez obzira na razloge) stvorilo vrlo opasan presedan koji bi koristio i eventualno budućim otkazivanjima poslušnosti i bunama vojnika. Pored navedenog principijelnog stava, elimiranjem onih koji su poubijali svoje starješine, Oton je i vrlo pragmatički uklonio i potencijalnu prijetnju stvaranja paralelnih struktura u liniji zapovjedanja, jer bi pojedinci i grupe vojnika koje su učestvovale u likvidaciji starješina nesumnjivo prerasle u posebne, neformalne centre moći. Moguće je i pretpostaviti da su Skribonijanovu pobunu pokušale iskoristiti i određene grupe vojnika kako bi im to poslužilo kao izgovor za obračun sa pojedinim starješinama (bez obzira jesu li oni bili aktivni sudionici pobune ili ne). Isto je tako moguće i da su likvidiranjem pojedinih starješina pojedini vojnici pokušavali zataškati svoje učešće u pobuni. Oton nije dugo ostao u Gornjem Iliriku, i već je za narednu 43. god. n. e. posvjedočeno njegovo prisustvo u Rimu.[344] Pošto peregrinske zajednice nisu učestvovale, ili nisu stigle (zbog kratkoće bune) u Skribonijanovoj „Republici", prema njima se nije primjenjivala bilo kakva odmazda. Kako se čini Skribonijanova pobuna je bila sa stanovišta domorodaca „rimska stvar" u koju se nisu upetljali ili nisu stigli upetljati.

Zanimljivo je da je Oton svojim strogim postupkom derogirao i odluke samoga princepsa Klaudija koji je navedene vojnike, zbog njihove likvidacije starješina (koji su se pridružili Skribonijanovoj pobuni), čak unaprijedio. Gubitak Klaudijeve naklonost za Otona je ipak bio privremen. L. Oton je već 43. god. n. e. otkrio urotu jednog viteza,[345] za kojeg je doznao (zahvaljujući izdaji robova) da namjerava ubiti Klaudija.[346] Za svoju ulogu u sprečavanju ove urote Oton je od Senata odlikovan sa kipom na Palatinu, što je bila vrlo

[344] *Cass. Dio* LX, 18, 4

[345] Urota u koju je bio umješan drugi vitez Gnej Nonije desila se 47. god. n. e. *Tac. Ann.* XI, 22

[346] Vitez je bio kažnjen tako što je strovaljen sa Kapitola. *Cass. Dio* LX, 18, 4

rijetka počast. Klaudije ga je sa svoje strane uvrstio među patricije, izrekavši tada i pohvalu njemu u čast. Sa suprugom Albijom Terencijom (*Albia Terentina* koja je isto poticala iz ugledne familije) imao je troje djece i to sinove (starijeg) Lucija Salvija Otona Ticijana[347] i (mlađeg) Marka Salvija Otona, te kćerku koja je bila (iako još uvijek djevojčica) zaručena za Druza, sina Germanika (starijeg brata Klaudija). Lucije Ticijan je bio konzul za 52. god. n. e., dok je Marko Oton (živio 28. IV. 32. god. n. e. – 16. IV. 69. god. n. e.) u jednom kratkom periodu (15. I. – 16. IV. 69. n. e.) bio princeps i car, naslijedivši Sulpicija Galbu.

4.2 LVCIVS CALPVRNIVS PISO

U periodu nakon svršetka svih zbivanja vezanih za Skribonijanovu pobunu, preko izvorne građe se može detektirati još jedan legat i to Lucije Kalpurnije Pizon (konzul za 27. god. n. e.)[348] i sin čuvenog Gneja Kalpurnija Pizona (*Gnaeus Calpurnius Piso*, konzul za 7. god. p. n. e.).[349] Njegov otac Gnej je bio jedan od najistaknutijih dužnosnika augustovskog i rano tiberijanskog režima (legat u Španiji, namjesnik prokonzularne Afrike i legat Sirije). Ali za vrijeme čuvene afere vezane za smrt Germanika 19. god. n. e., Gnej Pizon je postao i glavni osumnjičenik, i izvršio je samoubistvo (ili je bio umoren) 20. god. n. e. [350] Gnejevi sinovi (Lucije i mlađi Marko) su bili pošteđeni kažnjavanja zbog „očevog grijeha“.[351] Lucije Pizon je ipak ostvario značajan *cursus honorum* u rimskoj političko – upravnoj hijerarhiji, pa je bio i konzul za 27. god. n. e. (zajedno sa Markom Licinijem Krasom Frugijem/*Marcus Licinius Crassus Frugi*)[352] i namjesnik prokonzularne Afrike od 39. god. n. e.[353] Lucije Pizon je oženio Liciniju, kćerku Marka Licinija Krasa Diva (*Marcus Licinius*

[347] Kognomen Ticijan (*Titianus*) spominje samo Svetonije (*Otho,* 1), dok se zahvaljujući Tacitu (*Ann.* XII, 52) i Frontinu (*Aquaed.* 13) potvrđuje da je on zadržao kognomen Oton.

[348] Smith W., 1867, III:376; PIR, 1897/1898, III:283 – 284; Groag., 1897, PWRE, III. 1, *col*. 1383 – 1384; Jagenteufel, 1958:22 – 24; Mesihović, 2011 C:152 - 153

[349] Inače Pizoni su bili najistaknutija grana velikog i značajnog plebejskog roda *Calpurnia*. Smith W., 1867, III:371 – 377; PIR, 1897/1898, III:279 – 288; Skutsch.- Münzer - Cichorius - Groag, 1897, PWRE, III. 1, *col*. 1374 – 1400.

[350] O zbivanjima vezanim za odnos između Germanika i Gneja Pizona, smrt Germanika i proces Pizonu v. *Tac. Ann.* II, 55 – 61; 69 – 84; III, 1 – 19.; *Svet. Tib.* 52 – 53; *Cass. Dio* LVII, 18, 6 – 10; Smith W., 1867, III:375 – 376. Pored Gneja za smrt Germanika (sumnjalo se da je otrovan) optužena je i njegova supruga *Munatia Plancina.* Zbog njenog prijateljstva sa Livijom Augustom, majkom Tiberija, Plancina je pošteđena. Ipak nakon Livijine smrti, Tiberije je 33. god. n. e. obnovio proces i Plancina je izvršila samoubistvo prije samog suđenja. *Tac. Ann.* VI, 26; *Cass.Dio* LVIII, 22.

[351] Prije osude svoga oca i Lucije je nosio *praenomen* Gnej, ali ga je morao promijeniti na osnovi dekreta Senata. *Tac. Ann.* III, 17 – 18.

[352] *Tac. Ann.* IV, 62. Kras Frugi je bio brat supruge Lucija Pizona, a nakon 44. god. n. e. je bio namjesnik Makedonije.

[353] *Cass. Dio* LIX, 20, 6 – 7; Smith W., 1867, III:367; PIR, 1897/1898, III:283 – 284; Groag, 1897, PWRE, III. 1, *col*. 1383 – 1384.

Crassus Dives; konzul za 14. god. p. n. e.).[354]

FONTES

CIL III, 12 794[355]
Krć kod Dubrava u Poljicama

Oneum

NTER•NER /NOS•ET•PITVNTI/NOS•TERMINI•R/ GNITI ET RESTITV A/5 ISONE•LEG•PRO•PRETORE / CLAVDI CAESARIS / GERMANICI PER•C MA / IVM MATERNVM 7 LEG / VII•C•P•F•QVOS•L•VOLVS /10.... /....

[--- i]nter Ner[a]/[sti]nos et Pitunti/nos termini r[ec]/[o]gniti et restitu[ti] a /5 [P]isone leg(ato) pro pr(a)etore / [Ti(beri)] Claudi Caesaris [Aug(usti)] / Germanici per C(aium) Ma[r]/ium Maternum 7 (centurionem) leg(ionis) / VII C(laudiae) p(iae) f(idelis) quos L(ucius) Volus/[ius Saturninus leg(atus) pro] /10 [pr(aetore) statuendos? curaverat]

Ovaj epigrafski spomenik ustvari ponovo razmatra i postavlja među između delmatskih zajednica Nerastina/Narestina[356] i Pituntina[357], i to onako kako je to bilo učinjeno u vrijeme legata Volusija Saturnina. Pizon, legat propretor cara Klaudija je prenio svoja ovlaštenja na Gaja Marija Materna, centuriona VII. legije *Claudia Pia Fidelis*. Iz podataka koji se mogu pročitati na natpisu jasno je da je Pizon provincijom Gornji Ilirik upravljao za vrijeme Klaudija, i to nakon 42. god. n. e.

[354] Wilkes (1969:443) ima pogrešno mišljenje da je L. Kalpurnije Pizon bio prefekt Rima. Međutim, riječ je o drugom Pizonu koji je umro na navedenoj dužnosti 32. god. n. e. *Cass. Dio* LVIII, 19, 5

[355] Jagenteufel, 1958:18; Wilkes, 1969:443; Isto, 1976:266, br. 19, pl. 3. 9; Imamović, 1980:34 – 35, br. 5; . EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053585

[356] Za Narestine se sigurno veže spomen naselja *Nareste* kod Plinija Starijeg (*NH*, III, 142), koji su vjerojatno bili središte ove zajednice. Možda se i lokalitet *Netrate* koji se spominje kod Ravenjanina (IV, 16, 3) može povezati sa Narestinima, odnosno sa *Nareste*. Nerastinima je pripadao prostorod Stobreča do Omiša, a sjedište ime se nalazilo kod današnjih Jesenica.

[357] Pituntine treba dovesti u vezu sa naseljem *Petuntium*, koje spominje Plinije Stariji (III, 142) i koje je vjerojatno njihovo središte. Plemensko sjedište Pituntina se nalazilo u današnjoj Podstrani.

4.3 CAIVS VMMIDIVS DVRMIVS QVADRATVS

Sljedeći legat Gornjeg Ilirika koji se može detektirati je Gaj Umidije Durmije Kvadrat, isto jedna vrlo značajna osoba iz rimske upravno – političke hijerarhije.[358] Durmije Kvadrat i njegov gens *Ummidii* su vjerojatno porijeklom iz italskog grada Kasina (*Casinum*). [359] On je bio prvi iz svoga roda koji je započeo uspon u sam vrh rimske upravno – političke hijerarhije. Karijeru je otpočeo sa manjim sudbenim dužnostima u Rimu, a onda je 14. god. n. e. postao kvestor i samim tim stekao pravo da uđe u Senat. Za vrijeme Tiberija Durmije Kvadrat je nastavio uspješni uspon po *cursus honorum*, pa je postao kurulni edil 16. ili 17. god. n. e., a pretor 18. god. n. e., a onda i legat Luzitanije, pa prokonzul Kipra.[360] R. Syme[361] navodi da je Durmije Kvadrat bio konzul sufekt za 40. god. n. e., pa bi se time i prokonzulat Kipra trebao datirati od početka 41. god. n. e. pa nadalje. Po svemu sudeći, njegova legatska dužnost u Gornjem Iliriku bi se mogla datirati moguće u drugu polovicu pete decenije I. st. n. e.

FONTES

Svjedočanstvo o namjesništvu Durmija Kvadrata u Gornjem Iliriku pružaju natpisi nađeni u Kasinu, u kojima se govori o njegovom *cursus honorum*. [362]

1. *CIL* X, 5180[363]
*Casinum/*Cassino

] / RM IN / IN SYRIA / Q DIVI AVG / 5 CVRATOR

[358] Wilkes (1969:443) pogrešno navodi da je Umidije Kvadrat bio konzul za 40. god. n. e. O Umidijima Kvadratima v. Smith W., 1867, III:630 – 632; PIR, 1897/1898, III:468 – 471; F. Münzer. - Mauriz Schuster-, 1961, PWRE, IX A, 1, *col*. 597 – 603. O samom Durmiju Kvadratu v. Smith W., 1867, III:631 – 632; PIR, 1897/1898, III:468 – 469; Jagenteufel, 1958:24 - 25; Rudolf Hanslik., 1962, PWRE, *supp*. IX, *col*. 1827 – 1831; Syme, 1968; Mesihović, 2011 C:153 - 154

[359] Možda je on, sudeći po svome kognomenu Durmije, bio adoptiran u gens Umidija. U tom slučaju bi njegov biološki otac mogao biti Marko Durmije (*Marcus Durmius*), za vrijeme Augusta (oko 19. god. p. n. e.) dužnosnik, odnosno jedan od triumvira zaduženih za kovanje novca. O Marku Durmiju v. Smith W., 1867, I:1092; PIR, 1897/1898, II:30; Groag, 1905, PWRE, V. 1-2, *col*. 1860

[360] Smith W., 1867, III:632 pogrešno smatra da je njegova legatska dužnost u Luzitaniji bila za vrijeme Kaligule (pozivajući se na natpis *CIL* X, 5182), a ne pravilnije za vrijeme vladavine Tiberija. Njegovo namjesništvo u Luzitaniji te prokonzulat na Kipru isto tako obara stajalište R. Syme da je Durmije Kvadrat u jednom periodu tiberijanskog režima izgubio milost cara.

[361] Syme, 1968:72; Isto, 1979:287

[362] Jagenteufel, 1958:24 – 25.

[363] EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053681

...... leg(atus)] / [Ti(berii) Claudi(i) Caes(aris) Aug(usti) Ge]rm(anici) in / [Illyrico leg(atus) eiusdem] in Syria / [proco(n)s(ul) prov(inciae) Cypri] q(uestor) divi Aug(usti) /5 [et Ti(berii) Caesaris Aug(usti)] curator /

2. *CIL* X, 5182[364]
*Casinum/*Cassino

Q VMMIDIO C F TER DVRMIO / QVADRATO COS XVVIR S F / LEG TI CAESARIS AVG PROV LVSIT / LEG DIVI CLAVDI IN ILLYRICO EIVSD ET /5 NERONIS CAESARIS AVG IN SYRIA PROCOS / PROVINC CYPRI Q DIVI AVG ET TI CAESARIS / AVG AED CVR PR AER XVIR STLIT IVD CVRAT / TABVLAR PVBLICAR PRAEF FRVM DANDI EX S C

C(aio) Ummidio C(ai) f(ilio) Ter(etina tribu) Durmio / Quadrato co(n)s(uli) XVvir(o) s(acris) f(aciundis) / leg(ato) Ti(beri) Caesaris Aug(usti) prov(inciae) Lusit(aniae) / leg(ato) divi Claudi(i) in Illyrico eiusd(em) et /5 Neronis Caesaris Aug(usti) in Syria proco(n)s(uli) / provinc(iae) Cypri q(uaestori) divi Aug(usti) et Ti(beri) Caesaris / Aug(usti) aed(ili) cur(uli) pr(aetor) aer(arii) Xvir(o) stlit(ibus) iud(icandis) curat(ori) / tabular(um) publicar(um) praef(ecto) frum(enti) dandi ex s(enatus) c(onsulto).

„Gaj Umidije Durmije Kvadrat, sin Gaja iz tribe (plemena op. a.) *Teretina*, konzulu, kvindecemviru za svete poslove,[365] legatu Tiberija Cezara Augusta provincije Luzitanije, isto legatu božanskog Klaudija u Iliriku i Nerona Cezara Augusta u Siriji, prokonzulu provincije Kipar, kvestoru božanskog Augusta i Tiberija Cezara Augusta, kurulnom edilu, pretoru erarija, decemviru stlitibu,[366] staratelju javnih zapisa,[367] prefekt za dodjelu hrane[368] odlukom Senata."

[364] EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053682

[365] *Quindecimviri sacris faciundis* su bili 15-člani kolegij sa svećeničkim dužnostima. Oni su čuvali Sibilske knjige, tj. zapise koje su konsultirali i intrepetirali na zahtjev Senara. Ovaj kolegij je i nadgledao bogoslužje i kultne radnje stranih božanstava, koji su uvedeni u Rim. Za Srednje Republike, članovi kolegija su uvođeni kooptiranjem, a onda su i oni od III. st. n. e. počeli da budu birani javnim glasanjem.

[366] Ovaj tip decemvira (takođe zvan i *decemviri litibus iudicandis*) je predstavljao sud koji potiće još iz drevnih vremena, a postojao je i u doba Antonina. I ovo je bio jedan od četiri odbora kolegija Dvadesetorice (*vigintiviri*). Izvorno su služili kao neka vrsta porote pod predsjedanjem pretora, i bavili su se i statusom pojedinca (npr. da li je rob, slobodan čovjek ili oslobođenik). August je prebacio ovim decemvirima predsjedanje u sudovima Stotine (*Centumviri*). Oni su u carsko doba imali i jurisdikciju u slučajevima koji su se mogli presuditi i izricanjem smrtne kazne.

[367] *Tabulae publicae* su bili oficijelni zapisi aktivnosti i djelovanja magistrata. Kada bi se završila služba magistrata, njegovi zapisi su bili arhivirani u državnom arhivu (*Aerarium populi Romani*) i pod nadležnošću (*cura tabularum publicorum*) kvestora. U vrijeme principata državni arhiv je bio pod nadležnošću *curatores tabularum publicarum,* koji su kasnije bili zamijenjeni sa prefektima. Berger, 1953:729

[368] Riječ je o prefektima senatorskog i pretorskog ranga koji su zaduženi za podjelu hrane. Bila su četvorica prefekta *frumenti dandi*.

Zanimljivo je da se i na ovom natpisu naglašava oficijelni ilirski naziv Provincije, a ne Dalmacija. Ovo jasno ukazuje da je Gornji Ilirik još uvijek titularno ime Provincije, a da se dalmatinsko ime u ovoj zvaničnoj formi bar do sredine I. st. n. e. još uvijek nije upotrebljavalo.

Nakon namjesničke dužnosti u Gornjem Iliriku, Durmije Kvadrat je bio i legat u Siriji pri kraju vladavine Klaudija i početkom Neronove vladavine. On je oko 51. god. n. e. u Siriji naslijedio Kasija Longina (*Cassius Longinus*) i upravljao je ovom provincijom sve do svoje smrti 60. god. n. e. Za vrijeme uprave nad Sirijom on se aktivno miješao u zbivanja u Jermeniji (51. god. n. e.), Judeji (52. god. n. e.), Kilikiji (52. god. n. e.), a imao je razmirice i sa Domicijem Korbulom koji je bio poslan na Istok radi rata sa partskim Iranom.[369] U vrelima se pominje i njegova sestra *Quadratilla Ummidia*, koja je imala prilično dugu starost i umrla za vrijeme vladavine Trajana.[370] Njen unuk Umidije Kvadrat je bio blizak prijatelj Plinija Mlađeg, a njegovi potomci su igrali istaknutu ulogu u visokoj politici „dinastije“ Antonina.

4.4 PVBLIVS ANTEIVS RVFVS

U posljednjim godinama Klaudijeve vladavine kao legat Gornjeg Ilirika se javlja Publije Antej Ruf.[371] O njemu se zna znatno manje u odnosu na prethodne legate, i najveći dio sačuvanih informacija iz literarnih vrela o Anteju Rufu potiče iz vremena vladavine Nerona.[372]

[369] *Tac. Ann.* XII, 44 – 51; 54 – 55; XIII, 8 – 9; XIV, 26; *Joseph. Ant.* XX, 6; *Joseph, Bello iud*., II, XII, 1 – 7; Vezano za zbivanja u Judeji, Samariji i Galileji opisi Tacita i Josipa Flavija se prilično razlikuju i po suštini i po detaljima, posebno što se tiće odnosa prema prokuratorima Judeje Ventidiju Kumanu (*Ventidius Cumanus*) i Antoniju Feliksu (*Antonius Felix*). Veću vrijednost ipak dajemo Josipu Flaviju, koji je suvremenik tih zbivanja, a i boravio je u tome periodu u navedenim zemljama. Tacit je u ustvari u ozbiljnu situaciju u ovim tadašnjim jevrejskim oblastima upetljao obojicu kao aktivne sudionike, iako je stvarno učestvovao samo Kuman, dok je Klaudije tek nakon završetka čitave priče za novog prokuratora jevrejskih oblasti poslao Feliksa (*Joseph. Ant.* XX, 7, 1; *Joseph, Bello iud*., II, XII, 8). Feliks je bio brat svemočnog Klaudijevog oslobođenika Palanta. Tacit je vjerojatno, izmišljanjem navodnog Feliksovog učešća u neredima, želio da dodatno naglasi loše aspekte carske vlasti za vrijeme Klaudija, posebno njegovo oslanjanje na oslobođenike.

[370] Natpisi pronađeni u Kasinu Kvadratilu Umidiju prikazuju kao veliku dobrotvorku ovog grada. Između ostalog ona je svojim novcem financirala izgradnju amfiteatra i hrama u Kasinu. *AE* 1946, 174 = *AE* 1992, 244; *CIL* X, 5183

[371] Smith W., 1867, I:183; PIR, 1897/1898, I:81; Tümpel., 1894, PWRE, I. 1-2, *col*. 2349; Jagenteufel, 1958:25 – 27; Mesihović, 2011 C:154 – 155.

[372] Neron (15. XII. 37 – 9. VI. 68 n. e.) je vladao od 13. X. 54. do 9. VI. 68. god. n. e. Po rođenju se zvao *Lucius Domitius Ahenobarbus*, od 50. god. n. e. (odnosno usinovljenja od strane Klaudija) *Nero Claudius Caesar Drusus Germanicus*, a od preuzimanja vlasti *Nero Claudius Caesar Augustus Germanicus*.

FONTES

1. *CIL* III, 14987, 1 = *CIL* III, CIL 03, 14321, 16. = *ILJug* III, 2809.[373]
Ivoševci, Šuplja crkva, Kistanje

Burnum

[ ] / F CA AR AVG G / PONT EX MAXIMV / IMP•XX COS V CENSO / 5 P•ANTE VFO LEG P / C

[Ti(berius) Claudius Drusi] / f(ilius) Ca[es]ar Aug(ustus) G[erman(icus)] / pont[if]ex maximu[s tr(ibunicia) p(otestate) XI] / imp(erator) XX[---] co(n)s(ul) V censo[r p(ater) p(atriae)] /5 P(ublio) Ante[io R]ufo leg(ato) p[ro pr(aetore)] / [f(aciendum)] c(uravit)

„Tiberije Klaudije, Druza sin, Cezar August Germanik, pontifeks maksimus (vrhovni svećenik op. a.), tribunske moći 11 (godina op. a.), imperator (21+više puta op. a.), konzul 5 (puta op. a.), cenzor, otac domovine, Publiju Anteju Rufu, legatu propretoru uredio je da se učini... „

Slika 4.4.1
Slika preuzeta sa http://www1.ku.de/epigr/uah-bilder.php?bild=$M_CIL_03_14221,16_1.jpg;$M_CIL_03_14221,16_2.jpg;$M_CIL_03_14221,16_3.jpg;$M_CIL_03_14221,16_4.jpg&nr=2

Klaudije je peti put bio konzul za 51. god. n. e. (zajedno sa *Ser. Cornelius Scipio Salvidienus Orfitus*), a to je bila i 11. godina njegove tribunske moći. Antej Ruf se u taboru u Burnumu pobrinuo da se ponovo izgradi *principia* (vrhovno komandni stan u taboru).

[373] Jagenteufel, 1958:25; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/035395

2. *ILJug* III, 2810[374]
Ivoševci, Kistanje

Burnum

IMP•XXI•P•P•C / NTEIO•RV / R LE

[Ti(berius) Claudius Drusi] / [f(ilius) Caesar Aug(ustus) German(icus)] / [pontif(ex) maximus tr(ibunicia) p(otestate) X] / [co(n)s(ul) IIII] imp(erator) XXI p(ater) p(atriae) c[ensor] /5 [P(ublio) A]nteio Ru[fo leg(ato)] / [Aug(usti) pr(o) p]r(aetore) le[g(io) XI C(laudia) P(ia) F(idelis)]

„Tiberije Klaudije, sin Druza, Cezar August Germanik, vrhovni svećenik, tribunske moći deset (puta op. a.), konzul četiri (puta op. a.), imperator 21 (puta op. a.), otac domovine, cenzor, Publiju Anteju Rufu, legatu Augusta propretoru ...XI. legiji Klaudiju Pobožne i Vjerne."

Ovaj natpis je vjerojatno nastao 50. god. n. e., prije Klaudijevog petog konzulata.

3. *ILJug* III, 1987[375]
Omiš

Oneum

CLA / CAISA / TIFICE•M/ XI•IMP•XV /5 CENSORE•P / ANTEIO•RV / G

Imp(eratore) Ti(berio)] Cla[udio] / [Drusi f(ilio)] Caisa[re! Aug(usto)] / [Germ(anico) pon]tifice m[aximo] / [trib(unicia) pot(estate)] XI imp(eratore) XX[IIII] /5 [co(n)s(ule) V] censore p(atre) [p(atriae)] / [curante P(ublio)] Anteio Ru[fo] / [leg(ato) Au]g(usti) [

„Imperatoru Tiberiju Klaudiju, sinu Druza, Cezaru Augustu Germaniku, vrhovnom svećeniku, tribunske moći jedanaest (puta op. a.), imperatoru (21+više puta op. a.), konzulu pet (op. a.), cenzoru, ocu domovine, staratelju Publiju Anteju Rufu, legatu Augusta..."

Nastanak ovog epigrafskog spomenika bi se mogao datirati u 51. god. n. e.

[374] Jagenteufel, 1958:26; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/035391

[375] Jagenteufel, 1958:26, br. 9, 3; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/019450

4. *CIL* III, 1977[376]

Salona

CLAVDIO DRVS CAESARI / AVG ERM PONT MAX / TRIB XI IMP X IIII COS V / CENSORI P P P ANTEIO LEG / 5 PRO PR

[Ti(berio)] Claudio Drus[i f(ilio)] Caesari / Aug(usto) [G]erm(anico) pontif(ici) max(imo) / trib(unicia) [p(otestate)] XI imp(eratori) XXIIII co(n)s(uli) V / censori p(atri) p(atriae) P(ublio) Anteio leg(ato) /5 pro pr(aetore)

„Tiberiju Klaudiju, sinu Druza, Cezaru Augustu Germaniku, vrhovnom svećeniku, tribunske moći 11 (puta op. a.), imperatoru 24 (puta op. a.), konzulu pet (puta op. a.), cenzoru, ocu domovine, Publiju Anteju, propretoru...“

5. *CIL* III, 1947 = *CIL* III, 8566[377]
Salona

I O M ET / DIVO CLAVDIO CAESAR / AVG GERMAN TRIB POT XIIII / P ANTEIVS P ANTEI SYNTROPHI L / 5 HERMA IIIIIIVIR ET AVG / PORTICVM V S L M LOC ACCEP D D

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) et / divo Claudio Caesar[i] / Aug(usto) German(ico) trib(unicia) pot(estate) XIIII / P(ublius) Anteius P(ubli) Antei Syntrophi l(ibertus) /5 Herma IIIIIvir et Aug(ustalis) / porticum v(oto) s(oluto) l(ibens) m(erito) loc(o) accep(to) d(ecurionum) d(ecreto)

„Jupiteru, Najboljem, Najvećem i božanskom Klaudiju Cezaru Augustu Germaniku, tribunske moći 14 (godina op. a.), Publije Antej Sintrofej Herma, oslobođenik Publija Anteja, šestovir i Augustalis (Augustov svećenik op. a.) ....

Na epigrafskom spomeniku se spominje jedan od oslobođenika legata Anteja, koji je ostvario i priličnu javnu karijeru. Natpis je datiran po 14. godini tribunske moći Klaudija i to u 54. god. n. e. Pošto se Klaudije spominje kao božanski (*divus*), to značilo da je on već bio mrtav i da je izvršena njegova deifikacija. Neron je tek započeo sa vladavinom. Po svemu sudeći Antej Ruf je svoju legatsku dužnost nastavio i neposredno nakon Klaudijeve smrti.

[376] Jagenteufel, 1958:25, br. 9, 1; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053683

[377] Wilkes, 1969:444; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/051845

Nakon legatske dužnosti u Gornjem Iliriku, Antej Ruf je bio određen i za legata provincije Sirije 55. god. n. e. za narednu godinu. Međutim, po Tacitu „Antej je kasnije izigran raznim smicalicama, i na kraju je morao da ostane u Rimu."[378] Antej Ruf je gotovo sigurno izigran, jer je tada bilo općepoznato da je on ljubavnik i pristalica Agripine Mlađe, sa kojom se tada Neron nalazio u zategnutim odnosima. [379] Za vrijeme konzulata Gaja Svetonija Paulina/ *C. Suetonius Paullinus* i Gaja Lukcija Telesina/ *C. Luccius Telesinus* (66. god. n. e.) Antej Ruf je bio lažno optužen (zahvaljujući spletkama izvjesnih Antistija Sosijana i Pamena) da žudi za vlašću.[380] Po Tacitu Antistije je „znao još od odranije da Neron mrzi Anteja zato što ga je Agripina voljela, da je Antejevo imanje kao poručeno da privuče nečiju pohlepu i da je mnogim ljudima baš njihovo bogatstvo donijelo propast". Nerona nije trebalo dugo ubjeđivati i Tacit informira da čim se saznalo za optužbe „a već su svi Anteja i Ostorija smatrali osuđenima i niko ne bi potpisao Antejev testament da nije Tigelin[381] na tome insistirao". Tigelin je inače već ranije sugerirao Anteju da što prije sačini oporuku. Antej je sam sebi presudio, tako što je popio otrov. Ali pošto mu je bilo mrsko da čeka sporu smrt „presjeće sebi vene i ubrza kraj".[382]

378 *Tac. Ann.* XIII, 22 : „*Praefectura annonae Faenio Rufo, cura ludorum, qui a Caesare parabantur, Arruntio Stellae, Aegyptus C[laudio] Balbillo permittuntur. Syria P. Anteio destinata; sed variis mox artibus elusus, ad postremum in urbe retentus est.*"

379 Riječ je o Agripini Mlađoj (16. – 59. god. n. e.), majci Nerona, posljednjoj supruzi Klaudija, sestri Kaligule i kćerci Germanika i Agripine Starije. U prvo vrijeme Neronove vladavine Agripina Mlađa je predstavljala i sivu eminenciju uprave. Za njenu smrt je direktno odgovoran njen sin Neron.

380 Zajednički je optužen sa Ostorijem Skapulom (*Ostorius Scapula*).

381 Riječ je o Gaju Ofoniju Tigelinu (*Caius Ofonius Tigellinus*, cc 10. – 69. god. n. e.), tada moćnom i utjecajnom prefektu pretorijanske garde.

382 *Tac. Ann.* XVI, 14 : „*C. Suetonio Luccio Telesino consulibus Antistius Sosianus, factitatis in Neronem carminibus probrosis exilio, ut dixi, multatus, postquam id honoris indicibus tamque promptum ad caedes principem accepit, inquies animo et occasionum haud segnis Pammenem, eiusdem loci exulem et Chaldaeorum arte famosum eoque multorum amicitiis innexum, similitudine fortunae sibi conciliat, ventitare ad eum nuntios et consultationes non frustra ratus; simul annuam pecuniam a P. Anteio ministrari cognoscit. neque nescium habebat Anteium caritate Agrippinae invisum Neroni opesque eius praecipuas ad eliciendam cupidinem eamque causam multis exitio esse. igitur interceptis Antei litteris, furatus etiam libellos, quibus dies genitalis eius et eventura secretis Pammenis occultabantur, simul repertis quae de ortu vitaque Ostorii Scapulae composita erant, scribit ad principem magna se et quae incolumitati eius conducerent adlaturum, si brevem exilii veniam impetravisset: quippe Anteium et Ostorium imminere rebus et sua Caesarisque fata scrutari. exim missae liburnicae advehiturque propere Sosianus. ac vulgato eius indicio inter damnatos magis quam inter reos Anteius Ostoriusque habebantur, adeo ut testamentum Antei nemo obsignaret, nisi Tigellinus auctor extitisset monito prius Anteio ne supremas tabulas moraretur. atque ille hausto veneno, tarditatem eius perosus intercisis venis mortem adproperavit.*"

4.5 CAIVS CALPETANVS RANTIVS SEDATVS METRONIVS

O Gaju Kalpetanu Ranciju Sedatu Metroniju imamo vrlo malo podataka.[383] Zna se da je bio konzul sufekt za mart – april 47. god. n. e., zajedno sa Hordeonom Flakom (*M. Hordeonius Flaccus*). Rancije Sedat je osvjedočen i na natpisu *CIL* VI, 916 (p 3070, 4306, 4340) = *CIL* VI. 31201 = AE 1949, 181 iz Rima : *Ti(berius) Claudius Drusi f(ilius) Caesar Aug(ustus) / Germanicus pontif(ex) max(imus) / trib(unicia) potest(ate) V co(n)s(ul) III desig(natus) IIII / imp(erator) X p(ater) p(atriae) ex s(enatus) c(onsulto) /5 [per] C(aium) Calpetanum Rantium Sedatum / M(arcum) Petronium Lurconem / T(itum) Satrium Decianum / curator[e]s tabulariorum publicorum / fac(iendum) cur(averunt).*

FONTES

1. *ILJug* III, 2064[384]
   Salona

PETANVS / VS•SEDATVS / AESARIS•

[C(aius) Cal]petanus / [Ranti]us Sedatus / [leg(atus) C]aesaris

Jedino svjedočanstvo o Ranciju Sedatu kao legatu Provincije pruža navedeni dosta fragmentirani natpis. Njegovu eventualnu legatsku funkciju bi bilo moguće smjestiti između Anteja Rufa i idućeg legata Ducenija Gemina. U ovom periodu (58. god. n. e.) provinciju Gornji Ilirik je napustila VII. legija C.P.F. i premještena je na Donji Dunav (možda u bazu *Viminacium*). VII. Legija C.P.F. je zamijenila posade koje su učestvovale u istočnoj-*jermenskoj*-kampanji Korbula (*Cnaeus Domitius Corbulo*),[385] Od tada je legat Provincije raspolagao samo sa jednom legijom i to XI. C.P.F.

[383] PIR, 1897/1898, I:273; Groag., 1897, PWRE, III. 1, *col*. 1364; Jagenteufel, 1958:27 – 28; Mesihović, 2011 C:155 - 156

[384] Jagenteufel, 1958:27 - 28; Wilkes, 1969:444

[385] O višegodišnjem ratu Korbula za kontrolu nad Jermenijom protiv iransko – partskih Arsakida od 58. do 63. god. n. e., v. *Tac. Ann.* XIII, 34 – 41; XIV, 23 – 26; XV, 1 – 17; 24 – 31. Rat je završio više – manje kompromisnim rješenjem.

4.6 AVLVS DVCENIVS GEMINVS

Za razliku od Rancija Sedata, o sljedećem legatu Duceniju Geminu[386] do danas poznata izvorna građa daje znatno više podataka. Tacit u svojim „Analima“ navodi da je 62. god. n. e. Neron povjerio trojici konzulara (Luciju Kalpurniju Pizonu[387], Duceniju Geminu i Pompeju Paulinu[388]) nadzor nad javnim prihodima.[389]

FONTES

1. *CIL* III, 2883 (p. 1634, 2273) = *CIL* III, 9973 = *ILJug* III, 2871[390]
Gornji Karin

Corinium

X•EDICTV•P•COR/NELI•DOLABELE•LEG / PRO•PRAETORE•DETERMINAV / S•TITIVS•GEMINVS /5 PRI•POSTERIOR•LEG / VII•INTER•NEDITAS / ET•CORINIENSES / ----- / RESTITVTI• IVSSV•A /10 DVCENI•GEMINI / LEG•AVGVSTI•PR•P / PER•A•RESIVM A/XIMVM•7•LEG XI / C•P•F•PR•POSTERIOR /15 ET•Q•AEBVTIVM / LIBERALEM•ASTAT / POSTERIORE•LEG / EIVSDEM

[E]x edictu(!) P(ubli) Cor/neli Dolabel(la)e leg(ati) / pro praetore determinav[it] / S(extus) Titius Geminus /5 pri(nceps) posterior leg(ionis) / VII inter Neditas / et Corinienses /--- / restituti iussu A(uli) /10 Duceni Gemini / leg(ati) Augusti pr(o) p[r(aetore)] / per A(ulum) Resium [M]a/ximum 7(centurionem) leg(ionis) XI / C(laudiae) P(iae) F(idelis) pr(incipem) posterior(em) /15 et Q(uintum) Aebutium / Liberalem (h)astat(um) / posteriore(m) leg(ionis) / eiusdem

“Po nalogu Publija Kornelija Dolabele, legata propretora razgraničio Sekst Titije Gemin, princeps posterior[391] VII. legije između Nedita i Korinjana .... obnovljeni po zapovijedi

[386] Smith W., 1867, II:238 – 239; PIR, 1897/1898, II:29; Groag, 1905, PWRE, V. 1—2, *col*. 1754 – 1755; Jagenteufel, 1958:28 – 29; Mesihović, 2011 C:156 - 158

[387] O njemu v. Smith W., 1867, III:376; PIR, 1897/1898, I:284; Groag, 1897, PWRE, III. 1, *col*. 1385 - 1386

[388] O njemu v. Smith W., 1867, III:145; PIR, 1897/1898, III:69; Rudolf Hanslik, 1952, PWRE, XXI. 2, *col*. 2281

[389] *Tac. Ann.* XV, 18 : *„tres dein consulares, L. Pisonem, Ducenium Geminum, Pompeium Paulinum vectigalibus publicis praeposuit“.*

[390] Hirschfeld, 1885, 4 – 5; Abramić – Colgano, 1909:32; Jagenteufel, 1958:14; Wilkes, 1976:260, br. 6; pl. 2, 4;Imamović, 1980:43 – 44; Čače, 2003:21; Mesihović, 2010 B:114 – 115; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/035656

Aula Ducena Gemina, legata Augusta propretora po Aulu Resiju Maksimu XI. legije Klaudiju Pobožne i Vjerne princepsu posterioru i Kvintu Ebutiju Liberalu hastata posterioru,[392] iz iste legije."

Ovaj međašni natpis, djelimično retrospektivnog karaktera, regulira granicu između liburnskih zajednica Nedita i Korinjana.[393] Ustvari Ducenijevi opunomoćenici iz reda centuriona XI. legije C.P.F. (Aul Resije Maksim i Kvint Ebutije Liberal) su samo potvrdili među postavljenu za vrijeme legata P. Kornelija Dolabele. Zanimljivo je da se Aul Resije Maksim i Kvint Ebutije Liberal pojavljuju kao opunomoćenici namjesnika Gemina i na drugim natpisima koji se tiču postavljanja međa, i to zajedno u slučaju natpisa *CIL* III, 15045,2 = *ILJug* III, 2879 iz Novigrada (isto razgraničenje Korinjana i Nedita), a Ebutije Liberal sam na natpisu *ILJug* III, 2845 iz Bruške kod Benkovca (razgraničenje Aserijata i Sidrina). Kako izgleda Ebutije Liberal je bio u "kabinetu" provincijskog namjesnika zadužen upravo za rješavanje međašnih sporova (i to u Liburniji), u čemu se prilično dobro izvještio. Samim tim ne treba ni čuditi da jedan oficir tako dobro poznaje sudsku i pravnu tradiciju Provincije, jer su njegove dužnosti ipak primarno bile civilne, a ne vojne prirode.

2. *CIL* III, 15045,2 = *ILJug* III, 2879 [394]

Pridraga, Novigrad

Corinium

FIN S•INTER•NEDITAS•ET CORINIENSES / DERECTVS•MENSVRIS•ACTIS•IVSSV / CENI•GEMINI•LEG•PER•A•RESIVM / MAXIMVM 7•LEG•XI•PRINCIPEM /5 POSTERIOREM•CO•I•ET•PER•ABVTIVM•LIBERALEM 7•EIVSDEM•LEG•ASTATVM / POSTERIOREM•CHOR•I

fin*[i]s inter Neditas et Corinienses / derectus mensuris actis iussu [A(ulus)] /[Du]ceni Gemini leg(ati) per A(ulum) Resium / Maximum 7 (centurionem) leg(ionis) XI principem /5*

[391] *Princeps posterior legionis* je centurion-zamjenik centuriona-komandanta (*princeps prior*) manipule, jedinice od dvije centurije.

[392] *Hastatus posterior* je centurion-zamjenik centuriona-komandanta (*hastatus prior*) manipule hastata.

[393] Na liburnske Korinjane (i njihovo naselje *Corinium*) danas podsjeća ime samog Karina (20-tak km sjeveroistočno od Benkovca), a na liburnske Nedite/Nedine (i njihovo naselje *Nedinium/Nadinium*) podsjeća mjesto Nadin (25 km istočno od Zadra i 10 km zapadno od Benkovca). Opstajanje ova dva toponima ukazuje da je predslavensko stanovništvo u ovom dijelu današnje Dalmacije ostavilo dosta snažan pečat u kasnijim razvitcima.

[394] Jagenteufel, 1958:28; Wilkes, 1976.260, br. 7; Imamović, 1980:40 – 41; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/035663

posteriorem co[(ho)r(tis)] I et per [Q(intum)] A[e]butium / Liberalem 7(centurionem) eiusdem leg(ionis) (h)astatum / posteriorem c(o)hor(tis) I.

Sudeći i po ovom međašnom natpisu Nediti i Korinjani su imali dosta spornih tačaka na međašnoj liniji. I ovdje su opunomoćenici legata Aul Resije Maksim i Kvint Ebutije Liberal, iz reda centuriona XI. legije C.P.F.

3. *ILJug* III, 2845[395]
   Bruška kod Benkovca

CAESARIS AV /NTER SIDRINOS ET / ASSERIATES Q•AEBV/TIVS LIBERALIS LEG /5 XI DEFINIT

/ [---] Caesaris Au[g(usti) ---] / i]nter Sidrinos et / Asseriates Q(uintus) Aebu/tius Liberalis (centurio) leg(ionis) /5 XI definit

Na ovom epigrafskom spomeniku, na kome se postavlja međa između Aserijata i Sidrina,[396] se eplicitno ne spominje ime bilo kojeg legata, ali je zato međašni opunomoćenik već ranije pominjani Kvint Ebutije Liberal iz reda centuriona XI. legije C.P.F. On se na drugim natpisima pojavljuje kao opunomoćenik legata Ducenija Gemina, pa bi se možda i ovaj epigrafski spomenik mogao dovesti u vezu sa vremenom njegovog službovanja u provinciji Gornji Ilirik.

4. *ILJug* III, 2865 = AE 1910, 79[397]
Ivanova glavica, Benkovac

INTER•AN/ RINIENS SECVNDVM / ONVENTIONEM VTRIVS / QVE PARTIS DERECTVS MENSV /5 ACTIS IVSSV A•DVCENI / INI LEG•AVG•PRO•PR

---

[395] Wilkes, 1976:262, br. 10; Imamović, 1980:39 – 40; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/030504

[396] Aserijati (*Asseriates*) i Sidrini su bili liburnske zajednice. Sjedište Aserijata se nalazilo u Podgrađu kod današnjeg Benkovca (kod Ptolemeja Klaudija II, 15 *Assesia*). Aserijate spominje i Plinije Stariji (*NH*, III, 130 (govori o Aserijatima koji žive na prostoru augustovske Italije); 139 (govori o Aserijatima iz Gornjeg Ilirika, preciznije iz Liburnije). O tome i Imamović, 1980:39; Suić, 2003, Sidrine treba povezati sa lokalitetom Sidrona koji spominje Ptolemej Klaudije (II, 15).

[397] Jagenteufel, 1958:28; Wilkes, 1976:262, br. 9; Imamović, 1980:41 – 42; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/029688

[finis] inter An[sienses](?) [et] / [Co]riniens(es) secundum / [c]onventionem utrius/que partis derectus mensu/5[ris] actis iussu A(uli) Duceni / [Gem]ini leg(ati) Aug(usti) pro pr(aetore)

I ovaj natpis detektira aktivnost legata Provincije na utvrđivanju međa, u konkretnom slučaju između Korinjana i izvjesnih (isto liburnskih) Ansiensi. Ducenij Gemin je prvo naredio spornim stranama da se sastanu i da pokušaju nači zajedničko rješenje, a onda je na osnovi toga donesena i zvanična odluka koja je utvrdilu među. Tekst natpisa ukazuje i na "genij" rimskog upravljanja Provincije, jer je nastojao da u upravnim poslovima iskoristi autonomne lokalne jedinice koliko god je to bilo moguće. Prebacivanje odgovornosti na lokalne zajednice da one same pokušaju riješiti svoj spor, ali pod ultimativnim određenjem da one to moraju riješiti (vjerojatno u zadatom roku), na najbolji način oslikava praktični duh tadašnjih Rimljana. Jednostavno rečeno, provincijska uprava na čelu sa legatom željela je da ima takav sustav u kome bi opterećenje "administrativnih poslova" na nju bilo svedeno na što je moguće manje mjeru. Naravno, to prepuštanje poslova i odlučivanja na lokalne zajednice ipak nije moglo izlaziti iz općih okvira funkcionalnosti uprave i uređenja u provinciji. Namjesnici u ovom periodu su izgleda najviše uobičavali da zadržavaju ulogu arbitra. I tu se krije ta vrlina rimske uprave u principatu, jer je ne samo poštivao nego i promovirao lokalnu autonomiju. U kasnijim razdobljima, posebno sa dominatom, takva politika je nažalost bila ne samo napuštena, nego je politička praksa upravljanja postala i birokratizirana i centralizirana.

5. *ILJug* III, 1879[398]
Narona

A(ulo) Ducenio / Gemino co(n)s(uli) / XVvir(o) sacris / faciundis sodali /5 Augustali curatori / vectigalium public(orum) / leg(ato) pro pr(aetore) patrono

"Aulu Duceniju Geminu, konzulu, kvindecemviru za svete poslove, članu (kolegija op. a.) Augustalija, nadzorniku javnih prihoda, legatu propretoru, patronu."

Posvetni natpis Duceniju Geminu potvrđuje da je on ipak bio konzul, te da je za legata postavljen nakon imenovanja za nadzornika javnih prihoda. U tom slučaju bi njegova legatska funkcija započela 63/64. god. n. e.

[398] Jagenteufel, 1958:28; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/034168

6. *CIL* III, 7267[399]

Epidaurus, Grčka

[Aesculapio / A(ulus) Ducenius....... Geminus] d(edit) d(edicavit) / [... q(uaestor) prov(inciarum) Cretae et Cyren]arum trib(unus) pl(ebis) / [pr(aetor)......co(n)s(ul) XVvir s]acr(is) fac(iundis) sodalis /5 [Augustalis cur(ator) vectigal(ium) public(orum)] leg(atus) Caesarum / [pro pr(aetore) prov(inciae) ..... item prov(inciae) D]almatiae et exercitus / [Illyrici superioris proco(n)s(ul) provinc(iae) Asiae /

I A. Jagenteufel i J. Wilkes ovaj natpis pripisuju A. Duceniju Geminu. Međutim, držimo da je riječ o dosta nategnutoj rekonstrukciji, pa ga ne se ne bi smjelo apriori i nekritički uvrštavati u skup natpisa na kojima se spominje A. Ducenij Gemin. Isto tako bi trebalo relativizirati i podatak (koji se često navodi u historiografskoj literaturi koja se bavi Ducenijem Geminom) da je on bio, nakon legatstva u Gornjem Iliriku, i prokonzul provincije Azije 67/68. god. n. e. Ducenije Gemin je preživio Neronov režim, i spominje se kao gradski prefekt (*praefectus urbanus* ili *praefectus urbi*) u Rimu za vrijeme cara Galbe.[400] Ako je bio gradski prefekt u drugoj polovici burne 68. god. n. e., to bi značilo da je njegova legatska dužnost u Gornjem Iliriku završila 67. god. n. e. (dok je još Neron vladao). Po svemu sudeći Ducenije Gemin je bio istaknuta ličnost početkom razdoblja poznatog kao „godina četiri cara“ (68/69. god. n. e.). Ustvari dužnost gradskog prefekta je prije Ducenija Gemina više godina držao Tit Flavije Sabin (*Titus Flavius Sabinus*), stariji brat Vespazijana. T. Flavija Sabina je smijenio Galba i vjerojatno na njegovo mjesto postavio Ducenija Gemina. Međutim, Ducenij Gemina se nije duže zadržao jer je Oton, kako bi se dodvorio Vespazijanu, na mjesto gradskog prefekta vratio Flavija Sabina koji je ubrzo i poginuo noseći zvanje gradskog prefekta.[401]

Tacit u svojim „Analima“ navodi da su 65. god. n. e. regrutovani „vojnici u Narbonskoj Galiji, Africi i Aziji da popune legije u Iliriku, iz kojih su mnogi, starošću ili bolešću iznureni, oslobođeni zakletve“.[402] Ovaj podatak se vjerojatno odnosi na obje ilirske provincije, jer se legije navode u množini (tada se u Gornjem Iliriku nalazila samo jedna

[399] Jagenteufel, 1958:28, fus. 224; Wilkes, 1969:444; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/064169

[400] *Tac. Hist.* I, 14 : „*...adhibitoque super Vinium ac Laconem Mario Celso consule designato ac Ducenio Gemino praefecto urbis...*“.

[401] *Tac. Hist.* I, 46; *Plut. Otho,* 5; Smith W., 1867, III:689 – 690; PIR, 1897/1898, II:73 – 74; Kappelmacher, 1909, PWRE, VI. 2, *col.* 2611 - 2613

[402] *Tac. Ann.* XVI, 13 : „*Eodem anno dilectus per Galliam Narbonensem Africamque et Asiam habiti sunt supplendis Illyrici legionibus, ex quibus aetate aut valetudine fessi sacramento solvebantur.*“

legija). Kao što se iz vidi iz Tacitovih informacija, unovačeni novi legionari su dolazili iz različitih predjela rimskog imperija.

4.7 MARCVS POMPEIVS SILVANVS

Legatska dužnost Marka Pompeja Silvana[403] u Gornjem Iliriku zahvatila je i burno razdoblje 68/69. god. n. e., kada su se samo za godinu dana u Rimu izmjenila čak četiri principsa. I svim tim zbivanjima su i Gornji Ilirik, kao i druge okolne provincije dale značajan, možda i presudan doprinos. Posebno se to izrazilo u raspetljavanju situacije, jer je njihova podrška dala jednom od kandidata onu ključnu snagu, kojom je mogao da iz IV. rimskog građanskog rata izađe kao pobjednik. Sve je započelo sa pobunom protiv Nerona u martu 68. god. n. e., a koju je poveo Gaj Julije Vindeks (*Caius Iulius Vindex*, namjesnik provincije *Gallia Lugdunensis*). Vindeks je pozvao i Galbu (tada namjesnika provincije *Hispania Tarraconensis*) da mu se pridruži i ovaj se proglasio za cara. Iako je Vindeks za par mjeseci, zahvaljujući intervenciji germanskih legija poražen, situacija za Nerona se u samom Rimu pogoršavala. Ubrzo je izgubio i lojalnost prefekta pretorijanske garde, kao i Senata i naroda koji su izrazili podršku i lojalnost Galbi. Senat je i proglasio Nerona „državnim neprijateljem“. Neron je na kraju uz pomoć svoga oslobođenika i tajnika Epafrodita izvršio samoubistvo 9. VI. 68. god. n. e.[404]To nije smirilo situaciju u rimskom svijetu i ubrzo je došlo do još burnijih reakciji u „godini četiri cara“,[405] koja je dodatno opterećena tekućim Judejskim ustankom[406] i kasnijim Batavskim ustankom. Godina četiri cara je ustvari bila posljedica onoga što je Tacit nazvao „tajna carstva“.[407]Sada su pokrajinske armije preuzele na sebe proglašavanje svojih zapovjednika za careve. To je svojim ponašanjem kao princeps samo još više ubrzao i pospješio i sam Galba. Vojska na rajnskoj granici je na samom početku 69. god. n. e. za cara proglasila Aula Vitelija (tada legata provincije Donja Germanija/ *Germania Inferior*). Za to vrijeme u Rimu je Oton podmitio pretorijansku gardu i izvršio državni udar, Galba je ubijen, a Oton je postao novi (od Senata priznati) princeps koji kontrolira Rim i Italiju. Međutim, Oton nije imao dovoljno vremena da pripremi za odbranu jer je Rajnska armija već marširala prema Italiji.

[403] O njemu Smith W., 1867, III:826 – 827; PIR, 1897/1898, III:71; Jagenteufel, 1958:29 – 31; Wilkes, 1969:444; Mesihović, 2011 C:158 - 162

[404] *Svet. Nero,* 40 – 50; Isto, *Gal.* 9 - 11

[405] O ovim zbivanjima v. *Joseph, Bello iud*. IV, IX – XI; *Tac. Hist.* I – V.; Svetonijevi životopisi Galbe (12 - 23), Otona (4 - 11), Vitelija (7 - 18), Vespazijana (5 - 7), Tita (5) i Domicijana (1); *Cass. Dio,* LXIII – LXV, 10

[406] *Joseph, Bello iud*. II, XVII – VII.

[407] *Tac. Hist.* I, 4 : „Svršetak je Neronov bio doduše ugodan u prvoj navali veselja, ali je izazvao i različita raspoloženja, ne samo u gradu - kod otaca i naroda ili u gradskoga vojnika - nego i kod legija i vojskovođa, jer se narodom pronijela tajna carstva da se vladarom može postati i drugdje, ne samo u Rimu” (*Finis Neronis ut laetus primo gau-dentium impetus fuerat, ita varios motus animorum non modo in urbe apud patres aut populum aut urbanum militem, sed omnes legiones ducesque conciverat, evolgato imperii arcano, posse principem alibi quam Romae fieri.*).

Armija kojom je komandovao Vitelije je bila jedna od najboljih i najiskusnijih rimskih armija i Otonove trupe su bile poražene u prvoj bici kod Bedriacuma (selo nekih 35 km. udaljeno od Kremone). Umjesto da bježi i pokuša kontranapad, Oton je izvršio samoubistvo. Sada je Vitelije bio priznat kao car i princeps od Senata. U novoj ulozi se nije snašao ni Vitelije, jer je svojim besmislenim trošenjem javnog novca, kao i nasilnim ponašanjem uteg raspoloženja rimske javnosti prebacio na drugu stranu moći.

Ono što je učinila rajnska armija poslužilo je kao uzor i Istočnoj armiji, koja je uslijed Judejskog ustanka bila dosta brojna i ojačana. Ova armija (trupe stacionirane u Egiptu, Judeji i Siriji) je proglasila za cara Vespazijana, koji je par godina ranije bio dobio specijalno zapovjedništvo radi gušenja Judejskog ustanka. Podršku Vespazijanu je pružio i legat Sirije Gaj Licinije Mucijan (*Caius Licinius Mucianus*), koji je preuzeo predvođenje dijela Istočne armije prema Italiji i Rimu. U Judeji sa zadatkom konačne pacifikacije pobunjenog područja je ostao Vespazijanov sin Tit. Inače je Vespazijan aklamiran za cara u Aleksandriji 1. VII. 69. god. n. e., a stavljanje Egipta pod kontrolu se pokazalo kao bitna prednost za ovog novog pretendenta. Ipak, ključnu stratešku prednost za Vespazijana je pružila brojna i snažna Dunavska armija (zajedno sa gornjoilirskim garnizonom) koja je ga aklamirala za cara u augustu. Ova armija je ranije bila podržavala Otona, ali je zakasnila da se pridruži Otonovim trupama u prvoj bici kod Bedriacuma. Nakon Otonove smrti, dunavske i balkanske legije su se vratile u svoje provincije, da bi se opet pokrenule prema Italiji kada su se pridružile Vespazijanovoj frakciji. Dunavska vojska, koja je dobila podršku i drugih legija, pod zapovjedništvom Marka Antonija Prima (*Marcus Antonius Primus*; inače tada komandant VII. legije *Galbiana*) je krenula prema Italiji, i u nju je stigla prije dolaska detašmana Istočne armije. Vespazijanu se pridružila i flotila ratne mornarice stacionirana u Raveni (dobrim dijelom sastavljena od Ilira). Do prijelomne bitke je došlo krajem oktobra 69. god. n. e. između Bedriacuma i Kremone (druga bitka kod Bedriacuma). U ovoj bici vespazijanovci predvođeni Antonijem Primom su odnijeli pobjedu koja je stavila tačku na IV. građanski rat. Rim je zauzet, Vitelije je zarobljen i ubijen i put da Vespazijan preuzme carsko dostojanstvo u Rimu je bio raščišćen.

Za vrijeme navedenih dešavanja kao legat u provinciji se nalazio Pompej Silvan (njegovo ime se u literarnim vrelima nalazi i u varijantama *Poppaeus Silvanus* i *Pomponius Silvanus*), Pompej Silvan je bio konzul sufekt 45. god. n. e. On je bio i prokonzul provincije Afrike u periodu 53 – 54. god. n. e. Nakon završetka te funkcije bio je sa Kvintom Sulpicijem Kamerinom (*Quintus Sulpicius Camerinus*; konzul sufekt za 46. god. n. e. i prokonzul Afrike 56/57. god. n. e.) suočen 58. god. n. e. sa mnoštvom optužbi iz same provincije. Neron ga je oslobodio krivice.[408]Pompej Silvan je imenovan za legata

408 *Tac. Ann.* XIII, 52 : "Dva optuženika iz provincije Afrike, Sulpicija Kamerina i Pompeja Silvana, koji su tamo imali prokonzulsku vlasti, oslobodi Cezar krivice (misli se na Nerona op. a.). Kamerina su tužili privatni građani, njih nekoliko, prebacujući mu više okrutnost nego iznuđivanje novca. Silvana je napalo mnoštvo tužitelja koji su zahtijevali da mi se ostavi vrijeme da privedu svjedoke. Optuženi je tražio da se brani odmah, bez odlaganja. Bogat, inokosan, star, odbrani se od optužbe i živio je duže od onih čijom je intervencijom spasen." (*Reos ex provincia Africa, qui proconsulare imperium*

Dalmacije vjerojatno za vrijeme Nerona, a moguće je da je neposredno naslijedio Ducenija Gemina. On je za legata postavljen u već izrazito starijoj dobi.

FONTES

Tac., Hist. II, 86 : „..... *iuncti inde Moesici ac Pannonici exercitus Dalmaticum militem traxere, quamquam consularibus legatis nihil turbantibus. Tampius Flavianus Pannoniam, Pompeius Silvanus Dalmatiam tenebant, divites senes; sed procurator aderat Cornelius Fuscus, vigens aetate, claris natalibus. prima iuventa quietis cupidine senatorium ordinem exuerat; idem pro Galba dux coloniae suae, eaque opera procurationem adeptus, susceptis Vespasiani partibus acerrimam bello facem praetulit: non tam praemiis periculorum quam ipsis periculis laetus pro certis et olim partis nova ambigua ancipitia malebat. igitur movere et quatere, quidquid usquam aegrum foret, adgrediuntur. scriptae in Britanniam ad quartadecimanos, in Hispaniam ad primanos epistulae, quod utraque legio pro Othone, adversa Vitellio fuerat; sparguntur per Gallias litterae; momentoque temporis flagrabat ingens bellum, Illyricis exercitibus palam desciscentibus, ceteris fortunam secuturis.*“

prethodno se u odjeljku govori o Antoniju Primu i početku pristajanja Dunavske armije uz Vespazijana) „.....Udružene potom mezijske i panonske vojske povukoše za sobom dalmatinskoga vojnika, premda konzularni legati nisu poticali bunu. Tampije Flavijan vladaše Panonijom, Pompej Silvan Dalmacijom, oba bogata i stara. No bio je tu prokurator Kornelije Fusko, u muževnoj dobi, slavna porijekla. U ranoj se mladosti u želji za dobitkom bio odrekao senatorskog staleža. Izjasnivši se za Galbu, kao vođa svoje kolonije njegovim se zagovorom domogao prokuratorstva, a odlučivši se za Vespazijanovu stranku, postao je najvatreniji ratni huškač. Radujući se ne toliko nagradama za opasnosti koliko samim opasnostima, volio je više novo, neizvjesno i pogibeljno negoli sigurno i odavno stečeno. Stoga oni počeše tresti i drmati i napadati na sve što je igdje bilo nevaljalo. Napisane su poslanice u Britaniju vojnicima četrnaeste, u Hispaniju vojnicima prve legije, jer su obje legije bile za Otona, protiv Vitelija; razaslana pisma po Galijama; u tren se oka razbuktao silan rat, budući da su se ilirske vojske otvoreno odmetale, a ostale bile spremne da podu za srećom”.

illic habuerant, Sulpicium Camerinum et Pompeium Silvanum absolvit Caesar, Camerinum adversus privatos et paucos, saevitiae magis quam captarum pecuniarum crimina obicientes. Silvanum magna vis accusatorum circumsteterat poscebatque tempus evocandorum testium; reus ilico defendi postulabat. valuitque pecuniosa orbitate et senecta, quam ultra vitam eorum produxit, quorum ambitu evaserat.)

Ovaj podatak je zanimljiv jer spominje Kornelija Fuska, koji je bio glavni oslonac vespazijanovske frakcije u ilirskim provincijama.[409] Tacit ga u konkretnoj situaciji titulira kao prokuratora, što bi jasno govorilo da u ilirskim provincijama uz legata postoji još jedna bitna služba sa visokim ovlaštenjima. Tacit ne navodi za šta je Kornelije Fusk bio prokurator (imenovan od Galbe), ali sudeći po smislu Tacitovog teksta njegove dužnosti su se odnosile na obje ilirske provincije. Imajući u vidu Fuskove poslovno iskustvo i ambicije, moguće je da je riječ o prokuratorstvu nad rudnicima, jer su oni donosili veliku dobit od koje se mogao okoristiti svaki umješniji pojedinac koji bi rukovodio i nadzirao rad rudnika i ispirališta. Fusk je zapovijedao i Ravenskom flotom koja se odmetnula od Vitelija i prešla na stranu vespazijanske frakcije. O tome Tacit govori sljedeće →

Hist. III, 12 : „*Lucilius Bassus classis Ravennatis praefectus ambiguos militum animos, quod magna pars Dalmatae Pannoniique erant, quae provinciae Vespasiano tenebantur, partibus eius adgregaverat. nox proditioni electa, ut ceteris ignaris soli in principia defectores coirent. Bassus pudore seu metu, quisnam exitus foret, intra domum opperiebatur. trierarchi magno tumultu Vitellii imagines invadunt; et paucis resistentium obtruncatis ceterum vulgus rerum novarum studio in Vespasianum inclinabat. tum progressus Lucilius auctorem se palam praebet. classis Cornelium Fuscum praefectum sibi destinat, qui propere adcucurrit.*“

„Lucije Bas, prefekt ravenske flote, koja se velikim dijelom sastojala od Dalmatinaca i Panonaca - iz provincija, dakle, koje je držao Vespazijan - pridobio je neodlučne vojnike za njegovu frakciju. Za izdaju je izabrana noć i dogovoreno da se samo odmetnici, bez znanja ostalih, okupe na zborno mjesto. Bas je u sramu ili strahu unutar doma očekivao kakav će biti ishod. Trijerarsi s velikom bukom navale na Vitelijeva poprsja, a ostala gomila, pobivši nekolicinu koja je pružala otpor, u težnji za prevratom naginjala je Vespazijanu. Izašavši iz kuće, Lucije se tada otvoreno prizna kolovođom. Kornelija Fuska odredi sebi za prefekta flote, i on žurno dohrli.”

Tac. Hist. III, 50 : „*Ceterum propinqua hieme et umentibus Pado campis expeditum agmen incedere. signa aquilaeque victricium legionum, milites vulneribus aut aetate graves,*

[409] Kornelije Fusk (*Cornelius Fuscus*) je bio istaknuta osoba za vrijeme Flavijevaca. O njegovom životu prije “Godine četiri cara” se malo zna, izuzev da je bio porijeklom iz istaknute familije. Poslovno ambiciozan, odrekao se senatorskog ranga, i vjerojatno odlučio za viteški položaj. Pripadnost viteškom redu mu je omogučavala da se posveti poslovnim aktivnostima i da dođe do znatnog bogatstva, a da ne gube vrijeme ni novac na javne poslove. Fusk je rano podržao Galbu i promjenu ne samo principsa, nego čitavog dotadašnjeg julijevsko – klaudijevskog sustava. Nakon toga je podržao vrlo aktivno i odlučno vespazijanovsku frakciju. Fusk je bio imenovan za komandanta Ravenske flote, kada se ona opredijelila za Vespazijana. Za vrijeme Domicijana je obnašao dužnost prefekta pretorijanske garde od 81. (možda i ranije) do 86. god. n. e. Poginuo je u borbi sa Dačanima blizu Tape (*Tapae*) 86. god. n. e. O njemu v. *Tac. Hist.* III, 4; 12; 42; 66; IV, 4; *Iuv.* IV, 112; *Martial, Epig*. VI, 76; *Svet. Domit.* 6; *Cass. Dio,* LXVIII. 9 ; *Oros.* VII, 10; Smith W, 1867, II:191 – 192; PIR, 1897/1898, I:447-448.

plerique etiam integri Veronae relicti: sufficere cohortes alaeque et e legionibus lecti profligato iam bello videbantur. undecima legio sese adiunxerat, initio cunctata, sed prosperis rebus anxia quod defuisset; sex milia Dalmatarum, recens dilectus, comitabantur; ducebat Pompeius Silvanus consularis: vis consiliorum penes Annium Bassum legionis legatum. is Silvanum socordem bello et dies rerum verbis terentem specie obsequii regebat ad omniaque quae agenda forent quieta cum industria aderat. ad has copias e classicis Ravennatibus, legionariam militiam poscentibus, optimus quisque adsciti: classem Dalmatae supplevere. exercitus ducesque ad Fanum Fortunae iter sistunt, de summa rerum cunctantes, quod motas ex urbe praetorias cohortis audierant et teneri praesidiis Appenninum rebantur; et ipsos in regione bello attrita inopia et seditiosae militum voces terrebant, clavarium (donativi nomen est) flagitantium. nec pecuniam aut frumentum providerant, et festinatio atque aviditas praepediebant, dum quae accipi poterant rapiuntur."

„Zbog bliske zime i polja potopljenih (rijekom op. a.) Padom vojska se kretala bez prtljage. Glavnina pobjedničkih legija, vojnici onemoćali od rana ili dobi, a i mnogi zdravi, ostavljeni su u Veroni. Činilo se da će dostajati kohorte i ale i odabranici iz legija, jer je rat već gotovo dovršen. Pridružila se i XI. legija, krzmajući ispočetka, ali, pošto se sve sretno svršilo, i vrlo zabrinuta što je uskratila pomoć. Pratilo ih je 6 000 Dalmatinaca, svježih novaka. Vodio ih je konzular Pompej Silvan. Stvarna moć odlučivanja bila je u Anija Basa, legijskog legata. On je Silvana, koji bijaše nemaran u ratu i koji je dane za djelovanje tratio u priči, tobožnjom poniznošću upućivao na sve što treba izvršiti i opreznom revnošću stalno mu bio pri ruci. Ovim su četama pripojeni najbolji ravenski mornari koji su sami zatražili vojnu službu u legiji. Flotu su nadopunili Dalmatinci. Vojska i vojskovođe zaustave se kod svetišta Fortune, oprezno promišljajući o cjelokupnom položaju, jer su čuli da su iz grada krenule pretorijanske kohorte i mislili da Apenin drže vojničke posade. Ka tomu su ih u kraju satrvenom u ratu plašili i oskudica i buntovni glasovi vojnika, koji su zahtijevali čavlovinu (naziv za dar u novcima). Nisu se pobrinuli ni za novac ni za žito, a užurbanost i pohlepa tjerale su ih da otimaju ono što su mogli dobiti."

Ovaj Tacitov podatak pokazuje da je u provinciji Dalmaciji za potrebe IV. rimskog građanskog rata izvršena regrutacija peregrinske populacije. Brojka od 6 000 unovačenih Dalmatinaca koja je pratila XI.C.P.F. legiju nije mala. Pored toga doprinosa vespazijanovskoj frakciji, Dalmatinci (raznoraznih narodnosnih pripadnosti) su svoje učešće u njoj povećali i priključivanjem ravenskih mornara. Tacit inače kada govori o Pompeju Silvanu uvijek ističe njegovu starost i bogatstvo, a u ratu nemarnost, bezinicijativnost pa i mlitavost. Ali bez obzira na to, Pompej Silvan je u Rim ušao

pobjednički. Kasnije je bio imenovan od Senata da nadzire uzimanje zajma za Državu od privatnih lica u iznosu od 600 000 sestercija.[410]

3. *CIL* III, 9938[411]
Dobropoljci, Podgrađe kod Benkovca

Asseria

TI // AVDIVS L /// C•AVILIVS•CLEMEN / L•COELIVS•CAPELLA•P /RAECIVS•LIBO•P•VALERI/5VS•SECVNDVS•IVDICES / DATI•A•M•POMPEIO•SILVA/NO•LEG•AVG•PRO•PR•INTER / REM P•ASSERIATIVM•ET•REM•P•AL/VERITARVM•IN RE PRAESENTI•PER /10 AM•SVAM DETERMINA /VERVNT

Ti(berius) [Cl]audius L / C(aius) Avillius Clemen[s] / L(ucius) Coelius Capella P(ublius) / Raecius Libo P(ublius) Valeri/5us Secundus iudices / dati a M(arco) Pompeio Silva/no leg(ato) Aug(usti) pro pr(aetore) inter / rem p(ublicam) Asseriatium et rem p(ublicam) Al/veritarum in repraesenti per /10 [sententi]am suam determina/verunt.

Ovaj međašni natpis je donekle specifičan u odnosu na ranije međašne natpise i sporove. Na njemu se više ne nailazi na vojne starješine iz reda centuriona kao legatske opunomoćenike. Sada je legat M. Pompej Silvan odredio Tiberija Klaudija L., Gaja Avilija Klementa, Lucije Celija Kapela, Publija Recija Libona i Publija Valerija Sekuda, koji se tituliraju kao *iudices* (sudije), da predstavljaju legatsku instituciju. Ne prisustvo centuriona kao opunomoćenika bi ukazivalo da se uteg uprave sa vojne prebacuje na civilnu stranu, što bi možda bio rezultat i odlaska XI. legije C.P.F. sa područja Provincije uslijed IV. građanskog rata. Na ovom međašnom sporu nailazi se i na sličnu situaciju kao i na natpisu *ILJug* III, 2865 iz Ivanove glavice kod Benkovca. Prepušteno je lokalnim zajednicama da za svoj granični spor nađu zajedničko rješenje, dok je prisustvo legatovih sudija trebalo sankcionirati to rješenje kao zvanično i funkcionalno. Zanimljivo je da se zajednice Aserijati i Alveriti koje su se sporile sada tituliraju kao respublike. To bi podrazumijevalo da su Aserijati i Alveriti dobili rimsko građanstvo, uz najviši stupanj municipalne autonomije. Pošto se za Aserijate na natpisu *ILJug* III, 2845 iz Bruške kod Benkovca (iz vremena legata Ducenija Gemina) ne navodi da su respublika, moguće je pretpostaviti da je njihov respublikanski stupanj autonomije dobijen nešto ranije. Vjerojatno je slična situacija

[410] *Tac. Hist.* IV, 47

[411] Jagenteufel, 1958:30, br. 12, 3; Wilkes, 1976:262, br. 11, pl. 2, 5; Imamović, 1980:38 – 39; B. Kuntić - Šegvić, 1988:49-50, sl. 1.; Čače, 2003:22 – 23, br. 3; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053688

i sa Alveritima. Ovaj natpis jasno pokazuje proces transformacije nekada peregrinskih (u konkretnom slučaju) liburnskih zajednica u rimske, odnosno u sustav municipalne organizacije. Kako se čini za ilirske provincije je dolazak novog flavijevskog režima donio sasvim nova rješenja, za razliku od Julijevsko – klaudijevskog doba kada se prema domorodcima Ilirika održavala određena distanca.

Iako je bio star već za vrijeme dalmatinskog legatstva, Pompej Silvan je živio još prilično dugo i 75. god. n. e. je ponovo bio konzul sufekt, a bio je i *curator aquarum*.[412] U rimskoj javnosti je ostao zapamćen i po velikom bogatstvu i činjenici da nije imao djece.

CONCLUSIO / Zaključak

I nakon 42. god. n. e. legatska uprava nad Gornjim Ilirik i u svojoj praksi i u formi ostaje ista kao i u ranijem predskribonijanovskom dobu. Institucija legata Gornjeg Ilirika i nadalje zauzima visoko mjesto u upravno – političkoj hijerarhiji Carstva, i nadalje nju obnašaju po pravilu konzulari iz vrlo uglednih i utjecajnih slojeva tadašnjeg rimskog društva. Često su pojedinci koji su i legati Gornjeg Ilirika, bliski i sa vladajućom familijom, ili pojedinim njenim članovima. Sami legati nisu imali nekog specijalno teškog posla u Gornjem Iliriku, i čini se da je uprava nad ovom provincijom u samoj blizini Italije bila i znak privilegije za iskusne i ostarjele rimske dužnosnike. Naravno, to se mijenja sa „godinom četiri cara“, u kojoj Provincija daje presudni doprinos za pobjedu „vespazijanovske“ frakcije.

Sudeći po oficijelnim epigrafskim spomenicima službeni naziv provincije je i u ovom periodu bio (Gornji) Ilirik. Situacija u samoj Provinciji je bila dosta stabilna i iskustvo Velikog Ilirskog ustanka je već izblijedilo. Dugotrajni mir i stabilna rimska uprava (koja poštuje i lokalne potrebe i autonomiju) su samo doprinijeli saživljavanju ilirskog, peregrinskog elementa sa Rimskom državom kao cjelinom. Moglo bi se čak i reći da je u ovom razdoblju vladavina Klaudija i Nerona završen proces prihvatanja rimske vlasti od strane ilirskih peregrina kao svoje vlasti. Sa druge strane, još uvijek u ovom periodu ne dolazi do osnaživanja procesa dodjele rimskog građanstva i činjenica je da Julijevsko – klaudijevska „dinastija“ još uvijek ne osjeća ni potrebu ni želju da pravno – politički romanizira domorodce Gornjeg Ilirika. Domorodačka nacionalna svijest (u odnosu prema svojim peregrinskim *civitates*) je i prisutna i snažna, ali ona više nije u koliziji ili nesrazmjeri sa Rimskom državom. Pošto dodjela rimskog građanstva u julijevsko – klaudijevskom dobu nije bila manifestirana u značajnoj mjeri prema Ilirima, onda se išlo za tim da novi rimski identitet u obliku imperijalne (a ne i pravno - političke) pripadnosti postane prihvatljiv za živuće i funkcionalne identitete domorodačkih peregrinskih *civitates*. Tek će za vrijeme flavijevske „dinastije“ a posebno u narednom stoljeću domorodci biti u masama uvlačeni i asimilirani u rimski pravno – politički identitet. Zbog stabilnosti i mira se i moglo desiti da dođe do smanjivanja brojnosti provincijskog garnizona, pa je prvo otišla VII. C.P.F., a na samom kraju „godine četiri cara“ i XI. C.P.F. Njihovo odsustvo u

[412] *Front. Aquaed.* 102

samoj Provinciji nije izazvalo nikakve ni turbulencije ni potrese ni narušavanje stabilnosti i mira. Odlazak dviju legija nije značilo da je Provincija postala u potpunosti demilitarizirana, jer su i nakon 69. god. n. e. u njoj boravile i nadalje pojedine legijske i auksilijarne jedinice.

5. Legati Dalmacije za vrijeme Flavijevaca

Završetkom IV. građanskog rata i dolaskom nove „dinastije“ na princepsko dostojanstvo, za ilirske provincije je započelo sasvim novo doba. Učešće velikog broja gornjoilirskih regruta i mornara u napadu „vespazijanovske“ frakcije na Italiju moralo je imati odjeka i na budući razvitak Provincije. Tako je iznimno učešće ilirskih provincijalaca u vespazijanovskoj frakciji kao posljedicu imalo i njihovo uzdizanje u očima novog, vladajućeg poretka. Vojnici i mornari iz provincije Dalmacije koji su aktivno učestvovali u ratu su dobijali unapređenja i nagrade, i to u vidu dodjele rimskog građanstva ili uzdizanja u legionarski sastav. Tako je prije marta 70. god. n. e. formirana II. legija *Adiutrix*, od pripadnika ravenske mornarice. Jedan značajan broj je bio odmah po stabiliziranju Vespazijanove vlasti i časno demobiliziran uz adekvatno obeštećenje.[413] Povratak dijela vojnika i mornara u domovinu samo je osnažio procese romanizacije, što će se osjetiti u narednom periodu. Oni koji su se naselili kao veterani širom rimskog imperija su se sa druge strane u potpunosti utopili u univerzalno rimsko biće i lokalni identitet prostora na kojem su našli novo boravište.

Sudeći po sačuvanim imenima sa epigrafskih spomenika, julijevsko – klaudijevsko razdoblje se načelno nije odlikovalo širenjem rimskog građanstva među ilirskih domorodcima. To nije samo rezultat „škrtosti“ augustovskog režima u dodjeljivanju rimskog građanstva (koja je olabavljenja tek za vrijeme Klaudija), nego i činjenice da tadašnji rimski državni vrh nije imao baš neko veliko povjerenje u stanovnike ilirskih provincija, sklone pobunama, nemirima i hajdučiji. Vjerojatno je zato u Gornjem Iliriku/Dalmaciji bio stacioniran i snažan garnizon. Kako su decenije prolazile, a situacija se stabilizirala, olabavljena je i stega u ilirskim provincijama. Sa „godinom četiri cara“ odnosi su se radikalno izmijenili. Dalmacija je promatrana kao lojalna provincija, zaslužna za uspon Vespazijana, pa je to imalo odraza i u dodjeli rimskog građanstva. Sada se širom Provincije na epigrafskim spomenicima nailazi na gentilno ime *Flavius*, i to uglavnom među elitom,[414] što ukazuje na činjenicu da mnogi predstavnici domorodačke elite dobijaju građanstvo za vrijeme vladavine tri „flavijevska princepsa“.

[413] Mesihović, 2011 A:17 - 19

[414] O tome v. Mesihović, 2011 A.

Julijevsko – klaudijevski sustav se od flavijevskog razlikovao po još jednoj bitnoj činjenici. Nosioci julijevsko – klaudijevskog sustava su poticali iz reda starih rimskih patricijskih familija. Vespazijan, utemeljitelj flavijevske „dinastije" je bio znatno skromnijeg porijekla, i njegovi preci su poticali iz uglednijih slojeva italskih municipija.

XI. legija C.P.F. nije se vratila u svoju matičnu provinciju, nego je uvrštena u armijsku borbenu grupu koja je 70. god. n. e. pod komandom Kvinta Petilija Cerijala (*Quintus Petillius Cerialis*) upućena u sjevernu Galiju i rajnsko – germanske provincije radi sređivanja kaotične situacije, odmetnuća lokalnih peregrinskih *civitates* i tamo stacioniranih legija i posebno radi ugušivanja ustanka Batavaca.[415] Problemi turbulencije u galskim i rajnsko – germanskim provincijama su direktno bili izazvani kaosom IV. građanskog rata.

5.1 PEGASVS

Do danas poznata izvorna građa navodi izvjesnog Pegasa za legata Dalmacije u toku prvih godina Vespazijanove vladavine (u periodu od 71. do 74. god. n. e.). U doba flavijevske „dinastije" je poznat *Lucius Plotius Pegasus*, koji je bio istaknuti rimski pravnik, sljedbenik i učenik Prokula. Često je citiran od niza kasnijih uglednih rimskih pravnika kao što su Aburnus Valens, Sekst Pomponije (*Sextus Pomponius*), Gaj (*Caius*), Emilije Papijan (*Aemilius Papinianus*), Julije Paul (*Iulius Paulus Prudentissimus*) i Enije Ulpijan (*Cnaeus Domitius Annius Ulpianus*). Obnašao je i dužnost prefekta Grada (*praefectus urbi*) možda u periodu cc 78. – 86. god. n. e. Njemu se pripisuje i *Senatusconsulturn Pegasianum* (iz vremena Vespazijana).[416]

FONTES

1. *ILJug* II, 945[417]
   Ravni Kotari, Zadar (konkretno mjesto nalaza nepoznato)

---

[415] Ustanike je predvodio batavski vođa (sa rimskim građanstvom) Gaj Julije Civilis (*Caius Iulius Civilis*). Batavci su živjeli na području današnje južne je brzom i učinkovitom akcijom borbene grupe koju je predvodio Cerijal smirena, a Batavci su pristali na mir pod rimskim uvjetima. O tome v. *Tac. Hist.* I, 59; 64; II, 27; 66; 69; 97; IV, 12 – 37; 54 – 79; 86; V, 14 – 26.

[416] O njemu v. *Iuv.* IV, 76; *Cai.* I, 31; II, 254; III, 64; *Corpus, Inst.* 2, 23, 5, 6, 7; *Corpus, Dig.* 1, 2, 2, 53; Smith W, 1867, III:166; PIR, 1897/1898, III:21 – 22.

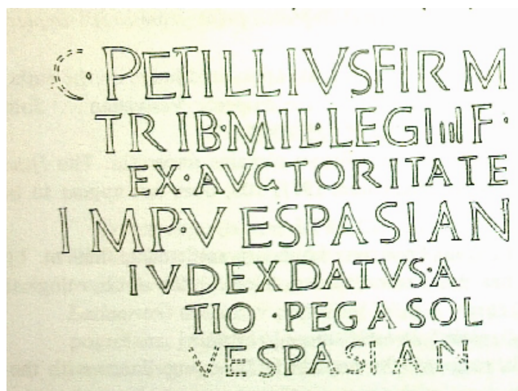
[417] Wilkes, 1969:444; Isto, 1976:268, br. 25; Imamović, 1980:54; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/000701

C•PETILLIVSFIRM / TRIB•MIL•LEGIIIIF / EX•AVCTORITATE / IMP•VESPASIAN /5 IVDEXDATVS•A/ TIO•PEGASOL/ VESPASIAN

C(aius) Petillius Firm[us] / trib(unus) mil(itum) leg(ionis) IIII F(laviae) [F(elicis???)] / ex auctoritate / Imp(eratoris) Vespasian[i] /5 iudex datus a[...] / [...]tio Pegaso l[eg(ato) pr(o) pr(aetore)] / [Imp(eratoris)] Vespasian[i Aug(usti)] / [

Gaj Petilije Firm, vojni tribun IIII. (4.) legije *Flavia* (*Felix*?), je po autoritetu imperatora Vespazijana određen za sudiju ... Pegasu, legatu .... Vespazijana

Na ovom natpisu se pojavljuje vojni tribun 4. legije *Flavia* (vjerojatno je kasnije dobila nadimak i *Felix*; nepoznato je da li je na ovom natpisu bila sa navedenim nadimkom ili ne), koja je u provinciji zamijenila u garnizonskoj službi XI. legiju C. P. F. Ustvari riječ je o rekonstruiranoj IIII. legija *Macedonica* (od strane Vespazijana) koja je ranije bila stacionirana na rajnskoj granici. Vespazijan nije imao mnogo povjerenja u raniju postavu rajnsko – germanske armije (koja je bila dovela Vitelija na principski tron), pa je nakon pacifiziranja galsko – germanskih provincija izvršio radikalnu reorganizaciju legijskog sustava na ovom prostoru. U okviru toga je i preimenovana i reorganizirana 4. legija upućena u novo područje. Ova legija je stacionirana u Burnumu, a zona odgovornosti je bila cjelokupna Provincija. Među njenim pripadnicima dok je bila u službi u Dalmaciji bio je i Lucije Javolen Prisk (L. Iavolenus *Priscus*), koji je za vrijeme vladavine Trajana postao jedan od najvećih rimskih pravnika. Potrebno je navesti da odlazak XI. C.P.F. nije značio da je vojska u potpunosti bila napustila Dalmaciju. U njoj su i u ovom intermezzu od odlaska XI. legije C.P.F. pa do dolaska IIII. legije *Flavia* (*Felix*) garnizonirale auksilijarne kohorte. Auksilijarne jedinice su u Dalmaciji ostale sve do sredine III. st. n. e.[418]

Slika 5.1.1
Preuzeto iz Wilkes, 1976:267. fig. 8

Radi oštećenosti natpisa, teško je utvrditi razloge zbog kojih je Gaj Petilije Firm odabran za sudiju, moguće je riječ opet o reguliranju međašnih odnosa na liburnskom području. Nejasna je pozicija Pegasa, za kojeg bi se i pored fragmentarnosti natpisa moglo tvrditi da je tadašnji legat Dalmacije.

418 O vojnim jedinicima u Dalmaciji v. Mesihović, 2007:806 - 810

5.2 L. FVNISVLANVS VETTONIANVS

U vrijeme vladavine Tita i početkom vladavine Domicija, legat Provincije je bio Lucije Funisulan Vetonian.[419] Prije dolaska na legatsku čast u Dalmaciji, Tacit ga spominje kao komandanta IIII. legije *Scythica* za vrijeme rata sa Arsakidima, i to u okviru armije Lucija Cesenija Peta (*Lucius Caesennius Paetus*) koja je 62. god. n. e. izvela ofanzivni upad u Jermeniju.[420] Ova operacija je doživjela totalni neuspjeh.[421]

FONTES

1. *CIL* III, 4008.= *CIL* III, 4013 (p 1746)[422]
Šćitarjevo, Velika Gorica kod Zagreba

Andautonia

L•FVNISVLANO / L•F•ANI•VETTONIANO / TRIB•MIL•LEG•VI•VICT•QVAES/TORI•PROVINCIAE•SICILIAE /5 TRIB•PLEB•PRAET•LEG•LEG•IIII / SCYTHIC•PRAEF•AERARI•SATVR/NI•CVRATORI•VIAE•AEMILIAE•COS / VII•VIR•EPVLONVM•LEG•PRO•PR/ PROVINC•DELMATIAE•ITEM• PRO/10VINC• PANNONIAE•ITEM•MOESIAE / SVPERIORIS•DONATO ... / .... /.... BELLO•DACICO•CORONIS IIII / MVRALI•VALLARI•CLASSICA•AVREA / 15HASTIS•PVRIS •IIII• VEXLIS•IIII / PATRONO / D• D // NEM•REG•AVG•SAC/ IVL•VICTORINVS VE / MVN•AND•CVM SVIS / V S L M

*L(ucio) Funisulano / L(uci) f(ilio) Ani(ensi) Vettoniano / trib(uno) mil(itum) leg(ionis) VI vict(ricis) quaes/tori provinciae Siciliae /*5 *trib(uno) pleb(is) praet(ori) leg(ato) leg(ionis) IIII / Scythic(ae) praef(ecto) aerari Satur/ni curatori viae Aemiliae co(n)s(uli) / VIIvir(o) epulonum leg(ato) pro pr(aetore) / provinc(iae) Delmatiae(!) item pro/*10*vinc(iae) Pannoniae item Moesiae / superioris donato [[[ab]]] / [[[Imp(eratore) Domitiano Aug(usto) Germani]]]/[[[co]]] bello Dacico coronis IIII / murali vallari classica aurea /*15 *hastis puris IIII vex<il>lis IIII / patrono / d(ecreto) d(ecurionum) // [D(eae)?] Nem(esi)*

[419] O L. Funisulanu Vetonianu v. PIR, 1897/1898, II:99; Jagenteufel, 1958:31 - 32

[420] *Tac. Ann.* XV, 7

[421] *Tac. Ann.* XV, 7 - 17

[422] Jagenteufel, 1958:31; Brunšmid, 2005:65 – 68, br. 125; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/030742

Reg(inae) Aug(ustae) sac(rum) / [-] Iul(ius) Victorinus ve(teranus) / [c(ives)?] mun(icipii) And(autoniensium) cum suis / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)

„Luciju Funisulanu Vetonianu iz tribe (plemena op. a.) *Aniensis*, sinu Lucija, vojnom tribunu Šeste legije *Victrix* (Pobjedničke), kvestoru provincije Sicilije, plebejskom tribunu, pretoru, legatu Četvrte Skitske legije, prefektu Saturnovog erarija (javne blagajne i arhiva op. a.) blagajne, staratelju ceste Emilije, konzulu, septemviru epulonu, legatu propretoru provincije Dalmacije, zatim provincije Panonije i zatim Gornje Mezije nagrađenom ... (od imperatora Domicija Augusta Germanika???) u Dačkom ratu četiri (puta op. a.) sa *corona muralis, vallaris, classica, aurea,*[423] tri (puta op. a.) sa *hasta pura,*[424] četiri (puta op. a.) sa *vexillum,*[425] patronu po odluci vijeća dekuriona.

Boginji Nemezi, Kraljici, Uzvišenoj, svetoj, Julije Viktorin veteran građanin andautanijskog municipija sa svojima zavjet ispunio rado zasluženo."

Ovaj epigrafski spomenik ima dvostrane zapise. Jedan, vjerojatno stariji je posvećen patronu municipija Andautonije, dok je drugi (mlađi, urađen naknadno) posveta boginji Nemezi od strane izvjesnog Julija Viktorina, veterana i stanovnika andautanijskog municipija. Na starijoj strani se govori o *cursus honorum* Funisulana. Njegova bogata i sadržajna vojnička i politička karijera na osnovi ovog natpisa je započela sa oficirskim činom vojnog tribuna Šeste legije, zatim je nastavljena sa kvesturom u provinciji Siciliji, te plebejskim tribunatom, preturom, zapovjedništvom nad Četvrtom legijom, prefektu javne blagajne i arhive, bio je zadužen za cestu Emiliju, a vrhunac je bio konzulat[426] te namjesništvo nad provincijama Dalmacijom, Panonijom i Gornjom Mezijom i to kako izgleda u sukcesivnom redu. On je bio i član svećeničkog kolegija epulona. U vrijeme Dačkog rata koji je vodio Domicijan[427] Funisulan je dobio čitav niz visokih odlikovanja. Po

[423] *Corona muralis* je zlatna kruna ili kružni vijenac od zlata (ukrašenim sa prikazima kula i zidina grada) koja se kao odlikovanje dodjeljivala onom vojniku koji bi se prvi popeo na zid opsjednutog grada i uspješno tamo postavio znake svoje armije. *Corona vallaris* ili *corona castrensis* je isto zlatna kruna koja je bila ukrašena sa palisadama koje se upotrebljavaju u formiranju odbrambenih fortifikacija, ovo odlikovanje se dodjeljivalo onome koji bi se prvi uspeo na odbrambene pozicije protivničkog tabora, kampa ili logora. *Corona classica* ili *rostrata* se dodjeljivala onom zapovjedniku koji je ostvario veliku pobjedu na moru. *Corona aurea* („zlatna kruna") se dodjeljivala onima koji su ubili neprijatelja u pojedinačnoj borbi i držali prostor do kraja bitke.

[424] *Hasta pura* ili *hasta donatica* je ceremonijalno koplje bez željeznog vrha koje se kao odlikovanje dodjelivalo vojnicima.

[425] *Vexillum* je mala srebrna kopija bojnog znaka ili zastave. Isto je riječ o odlikovanju.

[426] Ime Funisulana se ne pojavljuje u konzulskim listama, pa je teško odrediti koje je to godine on bio konzul (makar i kao sufekt). Moguće je da je bio konzul prije namjesništva u Dalmaciji (koje je bilo njegovo prvo provincijsko legatstvo). Možda je riječ o 80. god. n. e., kada se navodi veliki broj konzula sufekta. U listama se kao konzul sufekt za 121. god. n. e. navodi samo *Titus Pomponius Antistianus Funisulanus Vettonianus.*

[427] Dačani su od 84/85. god. n. e. (pod kraljem Durasom i vojskovođom Diurpaneus, koji je i predvodio napad) uznemiravali stalnim upadima preko Dunava provinciju Meziju, a onda su nanijeli težak poraz provincijskoj armiji, kada je poginuo i mezijski legat Opije Sabin (*Oppius Sabinus*). Rimska armija, osobno predvođena Domicijanom i njegovim

svemu sudeći Funisulan je bio jedna vrlo odgovorna, ozbiljna u svome poslu i prilično hrabra i sposobna ličnost. Funisulan je izgleda za vrijeme svojih legatskih dužnosti u ilirsko – balkanskim provincijama razvio značajne veze sa pojedinim lokalnim zajednicama. Pa je tako bio i patron municipija Andautonije, koji je zahvatao današnje šire zagrebačkog područje.

Slika 5.2.1
Prva strana
Preuzeto sa http://www.ubi-erat-lupa.org/imagelink/index.php?Nr=5739

Zanimljivo je da je ova panonska zajednica dobila municipalni (samim tim i rimsko-građanski status) prije nego mnoge druge zajednice u unutrašnjosti Ilirika. Dijelovi 11. i 13 reda, te kompletan 12. red namjerno izbrisani. Gotovo je sigurno da je tu bilo zabilježeno ime principsa Domicijana, za kojeg je nakon njegovog umorstva 18. IX. 96. god. n. e. proglašena *damnatio memoriae*.

pretorijanskim prefektom Kornelijem Fuskom je brzo započela snažnu protuofanzivu. Trupe pod komandom Fuska su uspjele da odbace Dačane preko dunavske granice sredinom 85. god. n. e. Tada se Domicijan vratio u Rim, kako bi proslavio svoj drugi trijumf. Međutim, nastavak rata koji je vodio Fusk se pokazao dosta neuspješnim. U toku 86. god. n. e. Fusk je započeo novu ofanzivu, ovaj put na dačkoj teritoriji sjeverno od Dunava, koja se završila u teškom rimskom porazu u Prvoj bici kod Tape (*Tapae*). U bici je Fusk poginuo, potpuno je uništena V. legija *Alaudae*, a zarobljen je i bojni znak pretorijanske garde. Pobjednik Diurpaneus je tada preimenovan u Decebal ("Hrabri" na dačkom),a kao logička posljedica velike pobjede izabran je i za novog kralja.

Poraz je primorao Domicijana da ponovo dođe u Meziju. Prvo je preduzeo upravno – administrativne i teritorijalne preinake, pa je nekada jedinstvena provincija Mezija podijeljena na Gornju Meziju (*Moesia Superior*) i Donju Meziju (*Moesia Inferior*). Naredne godine, rimske trupe su izvele ponovnu ofanzivu na dačko područje, pod komandom Tetija Julijana (*Tettius Iulianus*) i Decebalove snage su poražene u Drugoj bici kod Tape, koja je predstavljala bitnu stratešku tačku na putu prema dačkoj prijestolnici Sarmizegetusi.

Međutim, zbog problema na drugim dijelovima dunavskog fronta (posebno u Panoniji gdje je Domicijan poražen od Markomana), teškoća prilaza dačkoj prijestolnici Sarmizegetusi, te posebno radi pobune Lucija Antonija Saturnina (*Lucius Antonius Saturninus*), legata provincije Gornje Germanije, Domicijan je pristao na mir 89. god. n. e., koji se tada smatrao prilično sramnim po Rimsku Državu i njen autoritet. Dačani su vratili sve zarobljenike i obavezali su se formalni status klijentske države. Za uzvrat se Domicijan obavezao da pošalje inženjere i majstore koji bi pomogli u izgradnji odbrambenih fortifikacija i bojne mašine. Posebna je bila zanimljiva odredba po kojoj se Rimska država obavezivala da svake godine Dakiji plaća neku vrstu subvencije od osam miliona sestercija. Ovaj novac, majstore i bojne mašine je sposobni dački kralj Decebal, uz prihode iz dačkih zlatnih i srebrnih rudnika (koji su Rimljanima već "zapeli za oko"), odlično koristio za jačanje svoje pozicije i dodatno utvrđivanje. O Dačkom ratu za vrijeme Domicijana v. *Cass. Dio epitome* 6-7 knjige LXVII; *Svet. Domit.* 6. Pobunu Antonija Saturnina je uspješno i brzo ugušio vojskovođa Trajan. *Svet. Domit.* 6-7; *Cass. Dio epitome* 11 knjige LXVII; *Sex. Aur. Vic.* 11.

Slika 5.2.2
Zadnja strana
Preuzeto sa http://www.ubi-erat-lupa.org/imagelink/index.php?Nr=5739&Img=1

2. *CIL* XI, 571 = AE 1946, 205 = AE 1992, 602[428]
Forlimpopoli / *Forum Popilii*, *Aemilia*, Italija

[L(ucius) Funisulanu]s L(uci) f(ilius) A[n]i(ensis) Vettonianus co(n)s(ul) / [VIIvir epulonum s]odalis Aug(ustalis) proco(n)s(ul) provinc(iae) A[f]ricae / [leg(atus) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) provi]nc(iae) Delmatiae item provinc(iae) Pannoniae / [item Moesiae sup]er(ioris) curator aquarum curator viae Ae[m(iliae)] praet(or) /5 [tr(ibunus) pl(ebis) praef(ectus) aera]ri quaes[t(or) prov(inciae) Sic(iliae) t]rib(unus) mil(itum) leg(ionis) VI victr(icis) IIIv[ir monetalis............)] / [....?

„Luciju Funisulanu Vetonianu iz tribe (plemena op. a.) *Aniensis*, sinu Lucija, konzulu, septemviru epulonu. članu (kolegija op. a.) Augustalija, prokonzulu provincije Afrike, legatu propretoru provincije Dalmacije, zatim Panonije, zatim Gornje Mezije, staratelju vodovoda, staratelju ceste Emilije, pretoru, plebejskom tribunu, prefektu javne blagajne, kvestoru provincije Sicilije, Šeste legije *Victrix* (Pobjedničke), triumviru novčara....“

I ova epigrafski spomenik govori o karijeri Funisulana, međutim on navodi neke nove njegove dužnosti u odnosu na spomenik iz Andautonije, kao što su član kolegija Augustalija, prokonzul provincije Afrike, staratelj vodovoda i *triumvir monetalis* (jedan od trojice funkcionera koji su bili zaduženi za nadzor nad kovanjem novca). Sudeći po nizu dužnosti i počasti koje je obnašao i uživao u ilirsko – balkanske provincije su se kao namjesnici i u flavijevskom sustavu slale osobe iz najvišeg reda rimske središnje politike. To odaje i u to vrijeme njihovu veliku važnost, za razliku od npr. prokuratorskih provincija kao što je Judeja. I na ovom natpisu, kao i na onom iz Andautonije, ime Provincije se više ne navodi u ilirskom obliku (*Illyricum*), nego kao Dalmacija (*Dalmatia*). Izgleda da se imenska transformacija iz ilirskog u dalmatinsko ime završila otprilike za vrijeme Flavijevaca.

3. *ILJug* II, 647[429]
Kosijerevo, Bileća

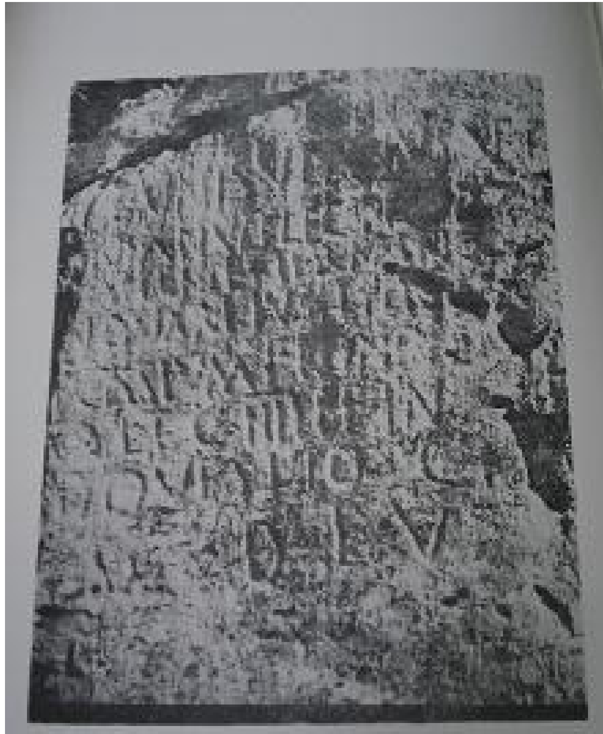
FVNISVLANVS VET /.... NIANVS LEG PR PR /.... NTEM ET TERMINOS /... NOVARI IVS..IT PER/5 T•CASIVM FRONTON / O LEG•IIII FF•IN /.... DO VESI.O CN / SC D L M

[428] Jagenteufel, 1958:31; Aurigemma, 1940:17-18; fig. 9; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/022810

[429] Sergejevski, 1964:93 – 95; Bojanovski 1977:92, sl. 11; Imamović, 1980:33 -34, br. 3; Šačić, 2011:164 – 166; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/033908

[L](ucius) Funisulanus Vet(o)/nianus leg(atus) pr(o) pr[aet(ore)] / [po]ntem et terminos [re]/novari ius(s)it per /5 T(itum) Cas(s)ium Frontonem / o(ptionem) leg(ionis) IIII F(laviae) F(elicis) in / [fun]do Vesi(i)o C(ura)n(te) / SC(riptoream)) D(---) L(---) V(ilico?)

"Lucije Funisulan Vetonian, legat propretore, naredio je obnovu mosta i međa preko Tita Kasina Frontona, optija (zamjenik centuriona) III. legije *Flavia Felix* prema Vesiju Kuranteu zapisano....."

Slika 5.2.3
Preuzeto iz Bojanovskog, 1977:92, sl. 11

Ovaj međašni natpis ponovo spominje IIII. legiju, sada pod punim nazivom *Flavia Felix* i jednog njenog oficira koji je zadužen za obnovu mosta i međe. Sudeći po ovom natpisu provincijska legatska vlast je i u flavijevskom sustavu bila odgovorna za infrastrukturu Provincije.

4. *CIL* XVI, 30 = *CIL* III, p 1963 (vojnička diploma)[430]
Bad Deutsch-Altenburg / *Carnuntum*

Imp(erator) Caesar divi Vespasiani f(ilius) Domitianus / Augustus Germanicus pontifex maximus / tribunic(ia) potestat(e) III imp(erator) VII p(ater) p(atriae) co(n)s(ul) X / equitibus et peditibus qui militant in alis /5 quinque et cohortibus decem et tribus quae / appellantur I civium Romanorum et I et II / Arvacorum et Frontoniana et Siliana / et I Noricorum et I Britannica et I Mon/tanorum et I Lusitanorum et I et I et II /10 Alpinorum et II Hispanorum et III Thracum / et V Gallorum et V Callaecorum Lucensi/um et VI Thracum et VIII Raetorum et / sunt in Panno(nia) sub L(ucio) Funisulano Vet/toniano qui quina et vicena stipendia aut /15 plura meruerant quorum nomina sub/scripta sunt ipsis liberis

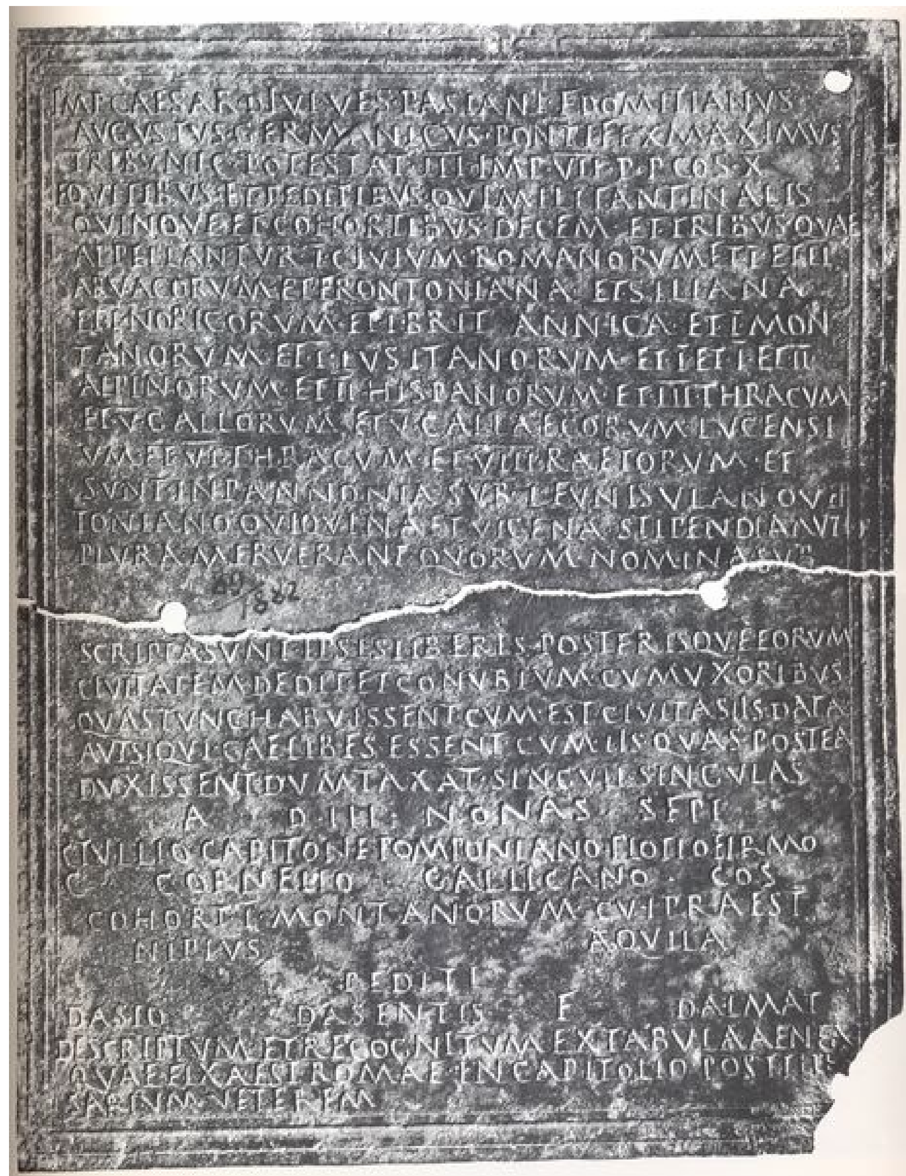
[430] EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en. O vojničkim diplomama (*diplomata militaria*) v. Matijašić, 2002:157 - 161

posterisque eorum / civitatem dedit et conubium cum uxoribus / quas tunc habuissent cum est civitas iis data / aut si qui caelibes essent cum iis quas postea / duxissent dumtaxat singuli singulas / a(nte) d(iem) III Nonas Sept(embres) / C(aio) Tullio Capitone Pomponiano Plotio Firmo / C(aio) Cornelio Gallicano co(n)s(ulibus) / cohort(is) I Montanorum cui prae(e)st / Nipius Aquila / pediti / Dasio Dasentis f(ilio) Dalmat(ae) / descriptum et recognitum ex tabula aenea / quae fixa est Romae in Capitolio post the/sarium veterem // (signum) P(ubli) Atini Rufi / (signum) Q(uinti) Muci Augustalis / (signum) C(ai) Lucreti Modesti / (signum) C(ai) Iuli Modesti / (signum) C(ai) Iuli Clementis /(signum) L(uci) Sesti Maximi / (signum) Q(uinti) Iuni Syllae / (signum) P(ubli) Corneli Verecundi

„Imperator Cezar, sin božanskog Vespazijana, Domicijan August Germanik, vrhovni svecenik, tribunske moći tri (puta op. a.), imperator sedam (puta op. a.), otac domovine, konzul deset (puta op. a.) konjanicima i pješadincima koji su se borili u pet ala i deset kohorti i tri koje se zovu I. Rimskih građana i I. i II. Arvakorumska i Frontiana i Siliana i I. Norička i I. Britanska i I. Planinska i I. Luzitanska i I. i I. i II. Alpska i II. Španska i III. Tračka i V. Galska i V. Galicijska Lucensijska i VI. Tračka i VIII. Retska koje su u Panoniji pod Lucijem Funisulanom Vetonijanom koji su odslužili 25 stipendija (godina službe op. a.) ili više, čija imena su dole potpisana, njima, djeci i potomcima daje građanstvo i pravo zakonitog braka sa suprugama koje su tada imali i građanstvo njoj se daje ili ako su bili samci sa onima koje su poslije doveli, naravno pojedini sa pojedinom. Tri dana prije septembarskih nona, za konzula Gaja Tulija Kapitona Pomponijana Plotija Firma i Gaja Kornelija Galikana, I. Planinske kohorte pod zapovjedništvom Nipija Akvile, pješadincu Dasiju sinu Dasentisa Delmati. Prepisano i provjereno sa bakrene ploče koja je pričvršćena u Rimu, na Kapitolu, nakon „starih kočija."[431] // (pečat) Publija Atina Rufija, (pečat) Kvinta Mucija Augustala, (pečat) Gaja Lukrecija Modesta, (pečat) Gaja Julija Modesta, (pečat) Gaja Julija Klementisa, (pečat) Lucija Sesta Maksima, (pečat) Kvinta Junija Sila, (pečat) Publija Kornelija Verekunda (svjedoci op. a.)

Ova vojnička diploma se datira 3. IX. 84. god. n. e., i potvrđuje prisustvo velikog broja auksilijarnih jedinica pod zapovjedništvom Funisulana.

[431] Vjerojatno je riječ o zgradi na Kapitolu u kojoj su se nalazile kočije (*tensae*) u kojima su statue bogova bile vođene u procesijama.

Slika 5.2.4
Preuzeto sa http://www1.ku-eichstaett.de/epigr/uah-bilder.php?bild=$CIL_16_00030.jpg

5. *CIL* XVI, 31 = *CIL* III, p 855 (p 1964) (vojnička diploma)[432]
Belegh, *Pannonia*

*Imp(erator) Caesar divi Vespasiani f(ilius) Domitianus / Augustus Germanicus pontifex maximus / tribunic(ia) potestat(e) IIII imp(erator) VIIII co(n)s(ul) XI / censoria potestat(e) p(ater) p(atriae) /*5 *iis qui militaverunt equites et pedites in alis / sex et cohortibus decem et quinque quae ap/pellantur I civium Romanorum et I et II / Arvacorum et Frontoniana et*

[432] EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en

*Praetoria / et Siliana et I et I Montanorum et I Norico/*10*rum et I Britannica milliaria*[433] *et I Britto/num milliaria et I et I Alpinorum et I Lu/sitanorum et II Asturum et Callaecorum Lucensi/um et V Gallorum et VI Thracum et VII Breuco/rum et VIII Raetorum et sunt in Pannonia /*15 *sub L(ucio) Funisulano Vettoniano quinis et / vicenis pluribusve stipendiis emeritis / dimissis honesta missione quorum nomina / subscripta sunt ipsis liberis posterisque eo/rum civitatem dedit et conubium cum uxori/*20*bus quas tunc habuissent cum est civitas iis / data aut si qui caelibes essent cum iis quas pos/tea duxissent dumtaxat singuli singulas / Nonis Septembr(ibus) / D(ecimo) Aburio Basso Q(uinto) Iulio Balbo co(n)s(ulibus) /*25 *cohort(is) I Lusitanorum cui prae(e)st / C(aius) Cisso C(ai) f(ilius) Ste(llatina) Honoratus / ex pedite / Frontoni Sceni f(ilio) Iaso / descriptum et recognitum ex tabula aenea quae /*30 *fixa est Romae in Capitolio in basi columnae parte / posteriore quae est secundum Iovem Africum // (signum) C(ai) Iuli Longini / (signum) Q(uinti) Caecili Victoris / (signum) C(ai) Iuli Valentis / (signum) Sex(ti) Elei Pudentis /*5 *(signum) P(ubli) Valeri Rufi / (signum) L(uci) Caecili Flacci / (signum) C(ai) Iuli Severi*

„Imperator Cezar, sin božanskog Vespazijana, Domicijan August Germanik, vrhovni svecenik, tribunske moći četiri (puta op. a.), imperator devet (puta op. a.), konzul jedanaest (puta op. a.), cenzorske vlasti, otac domovine, onima koji su vojevali kao konjanici i pješadinci u šest ala i kohorti deset i pet koje se zovu I. Rimskih građana i I. i II. Arvakorumska i Frontiana i Pretorijana i Siliana i I. i I. Planinska i I. Norička i I. Britanska duplirana i I. Britonska duplirana i I. i II. Alpska i I. Luzitanska i II. Asturska i Galicijska Lucenijska i V. Galska i VI. Tračka i VII. Breučka i VIII. Retska koje su u Panoniji pod Lucijem Funisulanom Vetonijanom 25 i više stipendija (godina službe op. a.) odslužili, i časno su otpušteni, čija imena su dole potpisana, njima, djeci i potomcima daje građanstvo i pravo zakonitog braka sa suprugama koje su tada imali i građanstvo njoj se daje ili ako su bili samci sa onima koje su poslije doveli, naravno pojedini sa pojedinom. Za septembarskih Nona za konzula Decima Aburija Bada i Kvinta Julija Balba, I. Luzitanske kohorte pod zapovjedništvom Gaja Cisa Stelatina Honorata sina Gaja, pješadincu Frontonu Jasu, sinu Skena. Prepisano i provjereno sa bakrene ploče koja je pričvršćena u Rimu, na Kapitolu, u bazi potonjeg dijela kolumne prema Afričkom Jupiteru. // (pečat) Gaja Julija Longina, (pečat) Kvinta Cecilija Viktora, (pečat) Gaja Julija Valenta, (pečat) Seksta Eleja Pudenta, (pečat) Publija Valerija Rufa, (pečat) Lucija Cecilija Flaka, (pečat) Gaja Julija Severa (svjedoci op. a.). „

Ova vojnička diploma se datira 5. IX. 85. god. n. e. I na osnovi nje i one prethodne diplome Funisulan je bio legat Panonije sigurno u periodu od septembra 84. do septembra 85. god.

[433] Nakon 80. god. n. e. jedan dio auksilijarnih kohorti će biti označen i kao *milliaria* (po čemu su imale 1000 pripadnika; odnosno imale su uduplanu teorijsku i oficijelnu brojnost obične kohorte), međutim rijetko su dostizale tu predviđenu cifru.

n. e. Naravno, vjerojatno je njegovo legatstvo obuhvatalo i razdoblja prije i poslije navedenih datuma. Po tome je njegovo namjesništvo u Dalmaciji sigurno završilo do ljeta 84. god. n. e. Na mjesto legata Gornje Mezije je došao sigurno vezano sa Dačkim ratom, odnosno nakon pogibije Opija Sabina. Velika koncentracija auksilijarnih jedinica u Panoniji je vjerojatno rezultat zategnute situacije na dunavskoj granici, koju su ugrožavali ne samo Dačani, nego i Markomani i Sarmati.

6. *CIL* XIV, 4016 = = *CIL* 15, 7460 (vodovodna cijev)[434]
   Casale Cesarina / *Ficulea*

L(uci) Funisu(lani) Vettoniani

5.3 QVINTVS POMPONIVS RVFVS

Još jedna značajna osoba iz vrha rimske politike je upravljala Dalmacijom u posljednjoj deceniji flavijevskog sustava. Riječ je o Kvintu Pomponiju Rufu.[435]

FONTES

1. *CIL* VIII, 13 (p 979) = AE 1948, 3 = AE 1952, +104 = AE 1962, 34[436]
Al Khums, *Leptis Magna*

Q POMPONIVS RVFVS COS PONT•SODAL FLA•CVR OPER PVBLICOR LEG AVG / PRO•PR PROVINC OESIAE DALMAT HISP•LEG LEG V PRAEORAEMARIT HISPAN CITER GALLIA / N RBON BELLO QV IMP G LBA PRO GESSIT•PROCOS PROVINC AFRICAE PER LASINIVM RV / RO

Q(uintus) Pomponius Rufus co(n)s(ul) pont(ifex) sodal(is) Fla(vialis) cur(ator) oper(um) publicor(um) leg(atus) Aug(usti) / pro pr(aetore) provinc(iarum) [M]oesiae Dalmat(iae) Hisp(aniae) leg(atus) leg(ionis) V prae(fectus) orae marit(imae) Hispan(iae) citer(ioris) Gallia[e] / N[a]rbon(ensis) bello qu[od] Imp(erator) G[a]lba pro [re p(ublica)] gessit proco(n)s(ul) provinc(iae) Africae per L(ucium) Asinium Ru[fum] / [leg(atum) p]ro [pr(aetore)...

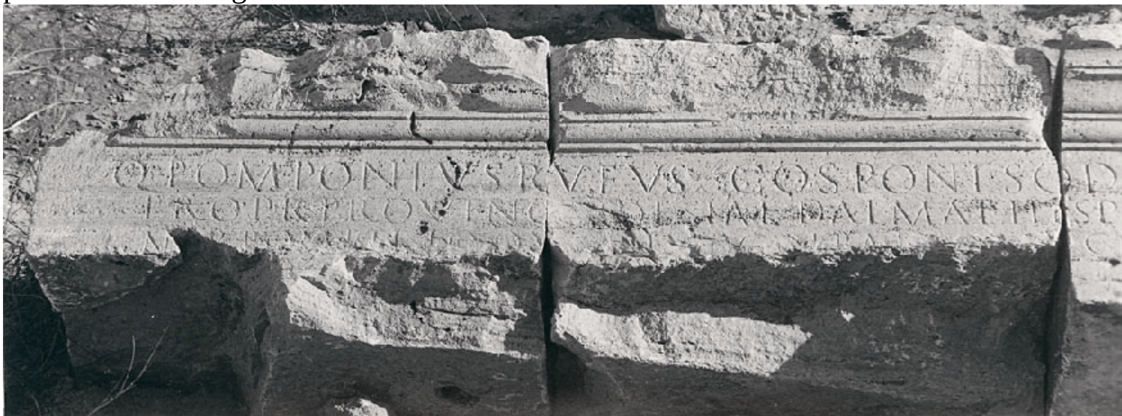
434 EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en

435 O njemu v. Jagenteufel, 1958:32 – 34; Wilkes, 1969:445

436 Jagenteufel, 1958:32; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/019665

„Kvint Pomponije Ruf, konzul, pontifik, član (kolegija op. a.) Flavijala[437], staratelj javnih radova,[438] legat Augusta propretor provincija Mezije, Dalmacije, Hispanije (vjerojatno *Tarraconensis* op. a.), zapovjednik V. legije, prefekt obale Bliže Hispanije i Narbonske Galije u ratu koji je imperator Galba vodio za državu, prokonzul provincije Afrike preko Lucija Azinija Rufa, legata propretora.„

Ovaj epigrafski spomenik daje spisak funkcija i službi Kvinta Pomponija Rufa, koji isto pokazuje da je riječ o vrlo istaknutoj osobi flavijevskog sustava. Spisak nije dat kronološkim redom obnašanja dužnosti, nego po njihovom značenju pa se na početku nalazi konzulska funkcija iz 95. god. n. e., a pri kraju njegovo učešće u Galbinom pokretu protiv Nerona 68. god. n. e.[439]

Slika 5.3.1
Desna strana spomenika
Preuzeto sa http://irt.kcl.ac.uk/irt2009/IRT537.html

[437] Riječ je kolegiju svećenika Flavijala, koji je iskazivao jednu od verzija carskog kulta, ovaj put usmjerenu prema Flavijevcima.

[438] Pred kraj svoga života August je kreirao funkciju *curatores operum publicorum*, koja je bila obnašana od dvojice senatora – kolega, uglavnom pretorskog ranga, ali povremeno i konzularnog ranga. Njihov zadatak je bio da se upravljaju procesom održavanja javnih objekata. Ponekad je jedan bio zadužen za *opera publica*, a drugi za *aedes sacrae*. Robinson, 2003:46

[439] Riječ je o sustavu po kojem se na dnu natpisa, odmah iznad imena ili naziva dedikanta, nalaze one dužnosti, službe i institucije koje su na dnu rimskog oficijelnog *cursus honorum,* bez obzira na to kolika je njihova stvarna moć jer se u ovom slučaju gleda samo na njihov tradicionalni ugled. Na vrhu se uvijek nailazi na konzulat. Iako načelno liste dužnosti na natpisima nisu kronološki poredani, iz činjenice da su Rimljani u svome napredovanju slijedili propisani *cursus honorum*, ove liste načelno ili bar u okvirnim crtama daju i kronološki pregled napredovanja pojedinca na hijerarhijskoj ljestvici Rimske države.

Slika 5.3.2
Lijeva strana spomenika
Preuzeto sa http://irt.kcl.ac.uk/irt2009/IRT537.html

2. *CIL* XVI, 38 (p 215) = *CIL* III, p 859 (p 1966) = *CIL* XII, *74 (vojnička diploma)[440]
Salona

Imp(erator) Caesar divi Vespasiani f(ilius) Domitia/nus Augustus Germanicus pontifex ma/ximus tribunic(ia) potestat(e) XII imp(erator) XXII co(n)s(ul) XVI / censor perpetuus pater patriae /5 peditibus et equitibus qui militant in co/horte III Alpinorum et in VIII Volun/tariorum civium Romanorum qui / peregrinae condicionis probati erant / et sunt in Delmatia sub Q(uinto) Pomponio / Rufo qui quina et vicena stipendia /10 aut plura meruerunt item dimisso / honesta missione emeritis stipen/diis quorum nomina subscripta / sunt ipsis liberis posterisque eorum / civitatem dedit et conubium cum /15 uxoribus quas tunc habuissent / cum est civitas iis data aut si qui caeli/bes essent cum iis quas postea duxis/sent dumtaxat singuli singulas / a(nte) d(iem) III Idus Iulias /20 M(arco) Lollio Paul(l)ino Valerio Asiatico Saturnino / C(aio) Antio Iulio Quadrato co(n)s(ulibus) / cohort(is) III Alpinorum cui prae(e)st / C(aius) Vibius Maximus / pediti /25 Veneto Diti f(ilio) Davers(o) / et Madenae Plarentis filiae uxori eius Deramist(ae) / et Gaio f(ilio) eius / descriptum et recognitum ex tabula / aenea quae fixa est Romae in muro /30 post templum divi Aug(usti) ad Minervam // (signum) A(uli) Volumni Expectati / (signum) Q(uinti) Orfi Cupiti / (signum) Cn(aei) Egnati Vitalis / (signum) Sex(ti) Manli Cinnami /5 (signum) L(uci) Pulli Sperati / (signum) P(ubli) Atini Amermni / (signum) L(uci) Pulli Verecundi

„Imperator Cezar, sin božanskog Vespazijana, Domicijan August Germanik, vrhovni svecenik, tribunske moći dvanaest (puta op. a.), imperator dvadesetdva (puta op. a.), konzul šesnaest (puta op. a.), trajni cenzor, pješadincima i konjanicima koji su se borili u III. Alpskoj kohorti i u VIII. Dobrovoljačkoj rimskih građana koji u statusu peregrina bijahu i su pod Kvintom Pomponijem Rufom koji su 25 i više stipendija (godina službe op. a.) odslužili, i časno su otpušteni, čija imena su dole potpisana, njima, djeci i potomcima daje

[440] Jagenteufel, 1958:32 – 33; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en

građanstvo i pravo zakonitog braka sa suprugama koje su tada imali i građanstvo njoj se daje ili ako su bili samci sa onima koje su poslije doveli, naravno pojedini sa pojedinom. Tri dana prije julijskih ida, za konzula Marka Lolija Paulina Valerije Azijatika Saturnina i Gaja Antija Julija Kvadrata, III. Alpske kohorte pod zapovjedništvom Gaja Vibija Maksima, pješadincu Venetu, sinu Ditija, Daorsu i njegovoj supruzi Madeni, kćeri Plarenta Deramista i Gaju njihovom sinu. Prepisano i provjereno sa bakrene ploče koja je pričvršćena u Rimu, na zidu nakon hrama božanskog Augusta i Minerve // (pečat) Aula Volumnija Ekspektata, (pečat) Kvinta Orfija Kupita, (pečat) Gneja Egnacija Vitala, (pečat) Sektija Manlija Kinama, (pečat) Lucija Pulija Sperata, (pečat) Publija Atina Amermna, (pečat) Lucija Pulija Verekunda (svjedoci op. a.)."

Ova vojnička diploma se datira u 13. VII. 94. god. n. e., pa je Kvint Pomponije Ruf gotovo sigurno bio legat Dalmacije u toku 94. god. n. e. Već sljedeće 95. god. n. e., u periodu septembar – decembar Pomponije Ruf je bio konzul sufekt. Za razliku od prethodnih vojničkih diploma sa Funisulanom, ova izdata u Saloni odaje na svome zapisu znatno manje auksilijarnih kohorti. Ovo bi potvrđivalo da je nesređena i teška situacija na dunavskoj granici doprinijela prebacivanju većeg dijela trupa iz unutrašnjosti Balkana na njegovu sjevernu granicu. Ujedno to ukazuje na stabilnost situacije u provinciji Dalmaciji. Nije samo smanjen broj auksilijarnih jedinica, nego je prvi put od uspostave augustovske provincije Ilirik, područje Gornjeg Ilirika/Dalmacije i oficijelno ostalo bez stalnog legijskog garnizona. IIII. *Flavia Felix* je 86. god. n. e. premještena na dunavsku granicu, gdje je tada bjesnio težak rat sa Dačanima. Tako je provincija Dalmacija ostala bez legija, a kako izgleda ta je činjenica dovela do toga da provincijom upravljaju i oni koji još nisu bili stekli rang konzulara. Pomponije Ruf u vremenu svoje uprave Dalmacijom još uvijek nije bio konzular, nego je tada najviše po dostignutom činu bio pretor. Međutim, sudeći po narednim legatima koji su bili konzulari, to neće postati ustaljena praksa za provinciju Dalmaciju.

Namjesnik Mezije i to Donje (*Inferior*) je sudeći po vojničkoj diplomi iz Oltina *CIL* XVI, 44 = *CIL* III, p 1971 = AE 1888, 10 bio u septembru 99. god. n. e., već u vrijeme novog antoninijanskog sustava i novog principsa Trajana.[441]

[441] *Imp(erator) Caesar divi Nervae f(ilius) Nerva Traianus / Augustus Germanic(us) pontifex maxi/mus / tribunic(ia) potestat(e) III co(n)s(ul) II p(ater) p(atriae) /*5 *equitibus et peditibus qui militant in alis / tribus et cohortibus VI quae appellantur / Gallorum Flaviana et I Pannoniorum et / II Hispanorum et Arvacorum et I Sugam/brorum veterana et I Bracaraugusta/*10*norum et I Hispanorum veterana et II / Mattiacorum et II Gallorum et Ubio/rum et sunt in Moesia inferiore sub Q(uinto) / Pomponio Rufo item dimissis honesta / missione qui quina et vicena plurave /*15 *stipendia meruerunt quorum nomina / subscripta sunt ipsis liberis posterisque / eorum civitatem dedit et conubium cum / uxoribus quas tunc habuissent cum est / civitas iis data aut si qui caelibes essent /*20 *cum iis quas postea duxissent dumta/xat singuli singulas / a(nte) d(iem) XVIIII K(alendas) Septembr(es) / Q(uinto) Fabio Barbaro / A(ulo) Caecilio Faustino*

5.4 CAIVS CILNIVS PROCVLVS

Na prijelazu iz flavijevskog u novi, antoninijanski sustav provincijom Dalmacijom je upravljao Gaj Cilnije Prokul, konzul sufekt za 87. god. n. e. (u periodu septembar - decembar) zajedno sa Lucijem Neratijem Priskom (*L. Neratius Priscus*), i konzul sufekt za 100. god. n. e. (u periodu mart - april).[442] Prokul je pripadao uglednom gensu etrurskog porijekla iz Arecija (*Arretium*).[443]

FONTES

1. *CIL* XI, 1833 = AE 1926, 123 = AE 1987, 392[444]
   S. Maria in Gradi, Arezzo, *Arretium, Etruria*

C CILNIO C F M PROCVL / ITEM PROVIN DALMATIAE C / IIII ARGENTE CORONA MV / HADRIANI AV G EIVSD PRO / 5 VINCIA D

*C(aio) Cilnio C(ai) f(ilio) [Po]m(ptina) Procul[o leg(ato) divi Traiani Parth(ici) pro praet(ore) provinc(iae) Moesiae sup(erioris)] / item provin[c(iae)] Dalmatiae c[o(n)s(uli) donis militaribus ab eodem donato hastis IIII puris vexillis] / IIII argente[is] corona mu[rali vallari classica aurea comiti divi Traiani et Imp(eratoris) Caesaris] / Hadriani Au[g(usti) le]g(ato) eiusd(em) pro [praetore exercitus qui missus est ad tumultus Sarmatarum in] /*5 *[pro]vincia D[acia comprimendos patrono col(oniae) d(ecreto) d(ecurionum)]*

„Gaju Cilniju Prokulu, iz tribe (plemena op. a.) Pomptina, sinu Gaja, legatu propretoru božanskog Trajana Partskog provincije Gornje Mezije, pa provincije Dalmacije, konzulu, vojne darove od istog darovane četiri (puta op. a.) sa *hasta pura*, četiri (puta op. a.) sa srebrnim *vexillum*, sa *corona muralis, vallaris, classica, aurea* od božanskog Trajana i Imperatora Cezara Hadrijana Augusta isto legatu propretoru koji je poslan sa vojskom suzbio pobunjene Sarmate u provinciji Dakiji, patronu kolonije po odluci vijeća dekuriona.“

---

*co(n)s(ulibus) /*25 *cohort(is) II Gallorum cui prae(e)st / Visulanius Crescens / pediti / M(arco) Antonio M(arci) f(ilio) Rufo Abretten(o) / et Marco f(ilio) eius /*30 *descriptum et recognitum ex tabula ae/nea quae fixa est Romae in muro post / templum divi Aug(usti) ad Minervam.*

[442] Jagenteufel, 1958:34 - 35

[443] O Cilnijima v. Smith W, 1867, I:748; Münzer - Groag, 1899, PWRE, III. 2, *col*. 2545 - 2546

[444] Jagenteufel, 1958:34; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/008973

I ovaj legat je zabilježen na vojničkoj diplomi i to *CIL* XVI, 46 = AE 1912, 128 iz Siscije. Na navedenoj vojničkoj diplomi se Cilnije Prokul navodi kao legat Gornje Mezije i to u maju 100. god. n. e. Sigurno je završio legatsku dužnost u Dalmaciji prije marta 100. god. n. e., kada je izabran za konzula sufekta, a kada je u aprilu završio tu dužnost otišao je za namjesnika Gornje Mezije.

Po J. Wilkesu (1969, 445) on je bio namjesnik provincije Dalmacije, prije nego što je postao legat Gornje Mezije, i to u periodu 95. – 98. god. n. e. Po A. Jagenteufel riječ je periodu 96. – 98. god. n. e. Flavijevski sustav je oboren zavjerom i umorstvom Domicijana, o čemu prilično detaljan izvještaj daje Svetonije.[445] Umorstvo Domicijana je izazvalo veliko oduševljenje Senata koji je proglasio *damnatio memoriae* za njega.[446]Po *Fasti Ostienses*, Senat je istog dana kada se desilo umorstvo izabrao iskusnog i starijeg Marka Kokeja Nervu za novog principsa. Međutim, pretorijanska garda i vojska su bile nezadovoljne umorstvom Domicijana, i nesporazumi pretorijanaca sa novim režimom su eruptirali u oktobru 97. god. n. e. kada su pretorijanci predvođeni Kasperijem Elijanom (*Casperius Aelianus*) otvoreno pobunili i prisilli Nervu da se dozvoli kažnjavanje onih koji su umiješani u atentat na Domicijana. Novi režim se našao na ivici gubitka autoriteta i rješenje je pronađeno u adopciji Trajana, proslavljenog i popularnog zapovjednika armija na rajnskoj granici. Time je osnažena pozicija novog sustava. I kada je Nerva umro prirodnom smrću 27. I. 98. god. n. e., Trajan je postao novi princeps i ostao do svoje smrti 117. god. n. e.[447]

[445] *Svet. Domit.* 15 - 17

[446] *Svet. Domit.* 23

[447] O ovim zbivanjima v. *Cass. Dio epitome* 1-5 knjige LXVIII; *SHA, Hadrian*, 2, 3 - 6

6. Legati Dalmacije za vrijeme Antonina

Nova „dinastija“ Antonina po svojoj strukturi i načinu funkcioniranja je u potpunosti različita u odnosu na familijarne „dinastije“ Julijevaca – Klaudijevaca i Flavijevaca. Ona predstavlja logičku razvojnu fazu uprave nad Rimskom Države. Nakon Julijevaca – Klaudijevaca koji su svi pripadali jednoj vladarskoj familiji i reprezent su stare rimske nobilske aristokratije, Flavijevaca koji su poticali iz reda municipalnog italskog sloja i koji su svoju vlast zasnivali na isto familijarno – biološkom određenju (oca su naslijedila dva sina) dolazi niz princepsa koji potiču iz zapadnih provincija i čiji izbor se odvija na načelu izabranog adoptiranja (izuzev u slučaju posljednjeg princepsa iz reda Antonina). Vladavina „dinastije“ Antonina je i vrijeme kada Rimska država doživljava svoj vrhunac i teritorijalnog opsega (posljednje dvije godine Trajanove vladavine i života) i kulturnog razvitka. Odnos prema provincijama se zasniva na stvaranju takvog ambijenta da se one osjećaju kao sastavni dio Države, a ne kao pridružene oblasti koje služe kao prostor kolonijalne eksploatacije. To je naravno obilježeno i ubrzavanjem i širenjem procesa romanizacije i dodjele rimskog građanstva. Dodjela rimskog građanstva za vrijeme Trajana, Hadrijana te Antonina Pija, Marka Aurelija i Komoda je zahvatila sve oblasti provincije Dalmacije i mnogi „novi“ Rimljani su bili nosioci ulpijevskog, elijevskog ili aurelijevskog gentilnog imena. Moglo bi se reći da je ubjedljivo najveći dio domorodačke elite primio rimsko građanstvo upravo u toku II. st. n. e. To je sa sobom povlačilo i proces prerastanja peregrinske *civitates* organizacije u municipalnu strukturu. Poradi većeg broja peregrinskih *civitates*, njihovih neujednačenih pozicija u odnosu na državni i provincijski nivo vlasti, taj proces se odvijao postupno, zavisno od politike, interesa i potreba Državne vlasti, pa i nagrađivanja pojedinih zajednica. Dostupna izvorna građa još uvijek ne nudi dovoljno materijala kako bi taj proces bio osvjetljen, pa se još uvijek ne može preciznije odgovoriti kada su peregrinske *civitates* nestale i kada je čitava provincija bila ustrojena po municipalnom načelu.

Dodatni problem sa detektiranjem provincijskih namjesnika u vrijeme „dinastije“ Antonina i analizom njihovog prisustva i djelovanja u Dalmaciji predstavlja činjenica da vezano za njih raspolažemo sa znatno manje materijala i izvorne građe nego što je to slučaj sa namjesnicima iz vremena Julijevaca – Klaudijevaca i Flavijevaca. Pojedini dijelove te izvorne građe su i fragmentarne prirode, što dodatno doprinosi otežavanju rada na

provincijskom namjesništvu u doba Antonina, te snažnijem izražavanju formi špekulacija i pretpostavki. Zato i postoji toliko nedoumica i kontroverzi vezano za listu provincijskih namjesnika u II. st. n. e. Liste namjesnika u doba Antonina, posebno vezano za vrijeme vladavine Marka Aurelija i njegovih suvladara Lucija Vera i Komoda, kod A. Jagenteufela i J. Wilkesa pokazuju niz međusobnih kronoloških nepodudarnosti.

6.1 MARCVS MARCIVS MACER

Relativno je nejasno šta se dešavalo na namjesničkoj poziciji nakon Gaja Cilnija Prokula. Možda je sljedeći legat Dalmacije bio Marko Marcije Macer[448] (konzul sufekt za 100. god. n. e. i to u periodu mart – april).[449] Interesantno je da je bio konzul zajedno sa kolegom Gajom Cilnijem Prokulom, prethodnim legatom Dalmacije. Cilnije Prokul je nakon konzulske dužnosti osvjedočen kao legat Gornje Mezije, pa je logički pomisliti da je i Macer više – manje istovremeno imenovan i za legata Dalmacije, te da je tu dužnost obnašao od druge polovice 100. god. n. e.

Jedini spomen o njegovom dolasku u Dalmaciju pruža Marcijal (X, LXXVIII) u jednoj od svojih poema. Marcijal titulira Macera kao rektora (*rector*). Inače nastanak X. knjige Epigrama se datira između 95. i 98. god. n. e. Provinciju kojom ide da upravlja Marcije Macer, Marcijal naziva „zlatonosnom zemljom“.

Ibis litoreas, Macer, Salonas,
Ibit rara fides amorque recti
Et quae, cum comitem trahit pudorem,
Semper pauperior redit potestas:
Felix auriferae colone terrae,
Rectorem vacuo sinu remittes
Optabisque moras, et exeuntem
Udo Dalmata gaudio sequeris.

[448] Riječ je možda o sinu Marcija Macera, koji je u vrijeme principsa Klaudija i Nerona ostvario značajnu vojnu i političko – dužnosničku karijeru (ali nije bio konzul), uključujući namjesničke dužnosti u Makedoniji i Ahaji. PIR, 1897/1898, II:350; *CIL* XI, 1835. Za vrijeme IV. rimskog građanskog rata bio je zapovjednik gladijatora i jednog odreda iz Ravenske flote u Otonovoj armiji za vrijeme IV. rimskog građanskog rata 69. god. n. e. (*Tac. Hist*. II, 23; 35 – 36; 71). Smith W, 1867, II:884; PIR, 1897/1898, II:350; F. Miltner, 1930, PWRE, XIV. 2, *col*. 2023 – 2024.

[449] A. Jagenteufel u svome popisu namjesnika Dalmacije uopće ne spominje Macera. Wilkes (1969:445) pogrešno smatra da „He cannot be identified readily with any known Macer of the period“, pozivajući se na R. Syme, *Gnomon*, 31 (1959), 515.

Nos Celtas, Macer, et truces Hiberos
Cum desiderio tui petemus.
Sed quaecumque tamen feretur illinc
Piscosi calamo Tagi notata,
Macrum pagina nostra nominabit:
Sic inter veteres legar poetas,
Nec multos mihi praeferas priores,
Uno sed tibi sim minor Catullo.

Wilkes (1969:445 - 446) kao sljedećeg legata navodi Gaja Minicija Fundana (*Caius Minicius Fundanus*), konzula sufekta za 107. god. n. e. (u periodu maj – august zajedno sa kolegom Vetenijem Severom/*T. Vettennius Severus*).[450] J. Wilkes se uvjetno poziva na epigrafski spomenik *ILJug* III, 1627 iz Gromila kod Šipova. Međutim, na sačuvanom dijelu natpisu se uopće ne navodi da je Gaj Minicije Fundan legat Dalmacije.[451]

C•MINICIO / L•FILIO•PAP•/ FVNDANO VII/ VIR•EPVLONVM•TRIB /5 LEG VII FVLMINATAE/ QVAESTORI•TRIBVNO / EBIS PRAETORI•LEG / POLLINARIS / PIAE /10 VR

C(aio) Minicio / L(ucii) filio Pap(iria) / Fundano VII/vir(o) epulonum trib(uno) /5 leg(ionis) VII (= XII) Fulminatae / quaestori tribuno / [pl]ebis praetori leg(ato) / [leg(ionis) XV A]pollinaris / [---]piae[---] /10 [fidelis ---c]ur[atori

Nejasno je u kojem se kontekstu nalazi spomenut Gaj Minicije Fundan i radi čega mu se podiže spomenik u okolici današnjeg Šipova. Možda je bio patron određene lokalne zajednice ili familije. Pošto se na sačuvanom dijelu spomenika ne spominje i njegova konzulska dužnost, epigrafski spomenik je bio podignut prije proljeća 107. god. n. e. Gaj Minicije Fundan je bio i prijatelj Plinija Mlađeg i Plutarha,[452] a vjerojatno nakon konzulata je bio i prokonzul Azije.

[450] Smith W, 1867, II:1090 njegovu konzulsku dužnost datira u 103. god. n. e., i na neki način ga povezuje sa istoimenom osobom čiju dužnost konzula sufekta datira u 51. god. n. e. Sigurno nije riječ o vezi otac – sin, jer *praenomen* oca Gaja Minicija Fundana (konzula sufekta za 107. god. n. e.) je bio Lucije. A. Jagenteufel u svome popisu namjesnika Dalmacije isto uopće ne spominje Fundana kao legata Dalmacije.

[451] O ovom epigrafskom spomeniku v. Mesihović, 2011 A:328; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/033927

[452] O njemu v. PIR, 1897/1898, II:377. Spominje se i na natpisu *CIL* VI, 630 (p 3757) iz Rima.

Prva decenija II. st. n. e. je predstavljala i vrhunac rješavanja Dačkog problema na dunavskoj granici. Domicijanov rat je direktno naslijedio princeps Trajan, ali za razliku od njega iskusni vojskovođa je odlučio da na njega stavi konačnu tačku i to potčinjavanjem Dakije. Nisu samo strateški razlozi rješavanja nestabilnosti i dačke opasnosti na srednjem i posebno donjem Dunavu vodili tadašnji rimski državni i vojni vrh da pokrene vrlo opsežnu borbenu akciju, nego i neki mnogo prozaičniji razlozi kao što su bogati rudnici zlata. Rimske državne riznice i kovnice su osjećale prijeku potrebu za novom novčanom injekcijom plemenitih metala, a pohod na Dakiju je bila izvrsna prilika da se i to pitanje riješi. Uz to Dakija je posjedovale i znatne resurse željeza i bakra, neophodne za vojne potrebe, a uz to su Dačani bili i iskusne zanatlije.

Ustvari kada se govori o Trajanovim ratovima protiv Dakije riječ je dvije ratne kampanje i to iz 101-102. god. n. e. i 105-106. god. n. e. U prvoj kampanji Trajanova armija je pobijedila Decebalove Dačane u novoj bici kod Tape 102. god. n. e. Decebal je nakon poraza bio prisiljen na mir, sada pod rimskim uvjetima. Dakija je trebala postati klijentska državica, i biti neka vrsta bastiona koja bi štitila rimske granice od migrirajućih naroda i zajednica iz Istočne Europe. Decebal je ipak nekoliko godina kasnije prekršio uvjete i došlo je do novog rata. Ovaj put Trajan se odlučio za potpuno osvajanje Dakije, a izgrađen je i dugački kameni most preko Dunava, čiji je arhitekt bio Apolodor iz Damaska.

Početkom 106. god. n. e. osvojena je i razorena Sarmizegetusa, a Decebal je izvršio samoubistvo. Rimska pobjeda je bila potpuna, zarobili su enormno bogatstvo u plemenitim metalima, kao i kontrolu nad rudnicima, a dačka zemlja je otvorena za masovnu kolonizaciju, poglavito sa Balkana i Male Azije. Dački ratovi su imali značajne posljedice po provinciju Dalmaciju, jer su preko nje vodili glavne komunikacije koje su povezivale jadransko područje sa Dunavom. Zaleđe fronta i glavno resursno i logističko područje za borbene operacije su bile balkansko-panonske provincije. Sve je to uvjetovalo da Trajanova vladavina kao posljedicu ima uzdizanje niza pojedinaca (vezano posebno za dodjelu rimskog građanstva), gradova i zajednica na tom području.[453]

6.2 Nepoznato ime [454]

Jedan nepotpuni natpis *CIL* XI, 4646[455] iz mjesta Todi u Umbriji potvrđuje još jednog legata iz perioda Trajanove vladavine.

*.....[....curatori operum publi???]corum [...] gat?[...] / [... Cae]saris Nervae Traia[ni] / Aug(usti) Germ(anici) Dacici pro pr(aetore?) / provinciae Delmatiae /*5 *colonia Iulia Fida Tude[r] / patrono ex d(ecreto) d(ecurionum)*

[453] O Trajanovim dačkim ratovima v. *Cass. Dio epitome* 8 – 14 knjige LXVIII; *Sex. Aur. Vic.* 13;

[454] O ovom epigrafskom spomeniku i pitanju ko je bio legat Dalmacije v. Jagenteufel, 1958:35 - 37

[455] Jagenteufel, 1958:35; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en

„....staratelju poslova javnih??? ....legatu? ... Cezara Nerve Trajana Augusta Germanika Dačkog propretoru provincije Dalmacije, kolonija Julija Fida Tuder, patronu odlukom vijeća dekuriona.“

Sudeći po obliku Trajanovog imena koji se navodi na natpisu natpis je nastao nakon što je Trajan 102. god. n. e. dobio počasno ime *Dacicus Maximus*, zbog pobjeda u dačkim ratovima i prije pobjede u ratu sa Iranskim Partima (113. – 116. god. n. e.), kada je dobio i počasno ime „*Parthicus*“. Po tome bi se uprava legata kojeg spominje ovaj natpis datirala u period prije 113/114. god. n. e.

Kod pojedinih historičara ovaj nepoznati namjesnik se identificira kao Gaj Julije Prokul (*Caius Iulius Proculus*), sin Marka (ne treba ga miješati sa gore pomenutim legatom Dalmacije Gajom Cilnijem Prokulom, sinom Lucija).[456] On je možda bio konzul sufekt za 101. god. n. e. i sigurno konzul sufekt za 109. god. n. e. u periodu septembar – decembar zajedno sa kolegom Gajem Alburnijem Valensom (*C. Alburnius Valens*). Gaj Julije Prokul je bio prijatelj Marcijala (I, 115).

Na *cursus honorum* Julija Prokula se nailazi na natpisu *CIL* X 6658[457] iz Ancija (*Antium*):

C(aio) Iulio M(arci) f(ilio) Volt(inia) / Proculo co(n)s(uli) XVvir(o) / sacris faciundis fetiali[458] *cur(atori) / operum publicorum leg(ato) Aug(usti) /5 p(ro) p(raetore) ad census provinciae Lug/dunensis leg(ato) Aug(usti) p(ro) p(raetore) region(is) / Transpadanae legato leg(ionis) VI / Ferrat(ae) praet(ori) trib(uno) pl(ebis) ab actis / Imp(eratoris) Traiani Aug(usti) tr(ibuno) leg(ionis) IIII Scy/10thic(ae) q(uaestori) Augustor(um) IIIviro a(uro) a(rgento) a(ere) f(lando) f(eriundo) / Antiates publice / patrono.*

„Gaju Juliju Prokulu, iz tribe (plemena op. a.) Voltina, sinu Marka, konzulu, kvindecemviru za svete poslove, fecijalu, staratelju javnih radova, legatu Augusta propretoru Lugdunske provincije, legatu Augusta propretoru Transpadanskih regija[459],

[456] O tome v. Smith W, 1867, III:541; PIR, 1897/1898, II:208 – 209; Groag, 1918, PWRE, X. 1, *col.* 783 - 786; Jagenteufel, 1958:35 – 37; Wilkes, 1969:446

[457] Jagenteufel, 1958:36, fus. 306; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en

[458] Fecijal/*fetial* (u množini *fetiales*) su bili svećenici u Rimu, koji su formirali kolegij. Njihova dužnost je uključivala i davanje svetih i ritualnih savjeta Senatu vezano za vanjske poslove, međunarodne ugovore, pazili su na formalno i ritualno proglašavanje rata i zaključivanje mira. Jedan od fecijala, pod nazivom *pater patratus*, je bio neka vrsta njihovog glasnogovornika. Riječ je jednoj dosta staroj službi koju rimska tradicija datira u rano kraljevsko doba Tula Hostilija i Anka Marcija. Načelno gledano, vjerske službe kolegija fecijala su ležale u tome da Rim uživa zaštitu bogova prilikom svojih odnosa sa stranim državama i zajednicama. Fecijalska služba je bila izgleda uobičajena i u drugim latinskim politijama.

[459] Transpadanija/*Transpadana* (veći dio prostora sjeverno od rijeke Po; nekadašnja Cisalpinska Galija) je uključena u sastav Italije od strane Oktavijana Augusta i činila je njenu XI. regiju. Po The Cambridge ancient history: The High Empire, A.D. 70-192, 2000:226 od Augustove teritorijalne reorganizacije Italije, nije postajala neka stvarna unutarnja podjela, jer nije postojala institucija koja bi odgovarala nekoj vrsti regionalnih guvernera ili regionalne administracije. Po *Historia Augusta* (*Hadrianus*, XXII, 13-14; *Marcus Antonius Pius*, II, 11; *Marcus Aurelius*, XI, 6-7) Hadrijan je bio prvi

legatu VI. legije *Ferrata*, pretoru, plebejskom tribunu, od djela imperatora Trajana Augusta, tribunu IIII. Legije *Scythica*, kvestoru (dvojice op. a.) Augusta, triumviru novčara,[460] patronu Ancija."

Ako je bio legat propretor Dalmacije i ako su i dalje njom upravljale osobe konzularnog ranga, njegovo namjesništvo u Dalmaciji bi se u tom slučaju desilo nakon 109. god. n. e. Julije Prokul se možda pojavljuje i na natpisu *CIL* XIV, 2243 = *CIL* VI, 2018 (p 3236) = *CIL* I, p 59. Ipak na osnovi dostupne građe i analize različitih stajališta, stojimo na stajalištu da je ipak još uvijek premalo dokaza kako bi se zastupala tvrdnja da je Gaj Julije Prokul nepoznati legat propretor provincije Dalmacije sa natpisa *CIL* XI, 4646.

6.3 LVCIVS VITRASIVS FLAMININVS

Na osnovi dostupne izvorne građe sljedeći legat propretor Dalmacije je bio Lucije Vitrasije[461] Flaminin, konzul sufekt za 122. god. n. e. u periodu juli – oktobar zajedno sa Tiberijem Julijem Kandidom Kapitom (*Ti. Iulius Candidus Capito*).[462] On se spominje na natpisu *CIL* X, 3870 = *CIL* X, 4414 iz Kapue.[463]

L•VITRASIO•L•F•POB / FLAMININO• COS•PRO/COS•PROVINCIAE•AFRICAE / LEG•PR•PR•ITALIAE•TRANS/5PADANAE•ET•PROVINCIAE / MOESIAE

koji je pokušao riješiti ovo pitanje uvođenjem četiri konzulara za cijelu Italiju, koji su dobili namjesničke ovlasti, i njihova titula je bila *legatus augusti pro praetore*. Međutim, ovaj Hadrijanov potez je izazvao nezadovoljstvo onih tradicionalističkih elemenata u Senatu koji su smatrali da se ovom podjelom Italije na četiri unutarnje oblasti narušava dostojanstvo metropole Carstva, i na „mala vrata" uvodi provincijalni sustav u Italiju. Radi toga je Antonije Pije ukinuo ovu Hadrijanovu reformu. Marko Aurelije je na neki zamaskiraniji način izvršio ovu prijeko potrebnu reformu radi olakšavanja upravne i teritorijalne organizacije, tako što je uveo četiri juridika sa pretorskim rangom, koji su upravljali sa četiri oblasti Italije i nisu imali tako široka ovlaštenja kao legati augusta propretori.

[460] *Tresviri aere argento auro flando feriundo*, u prijevodu „Triumviri za kovanje i lijevanje bronze, srebra i zlata" su bili dužnosnici zaduženi za nadzor nad produkcijom kovanog novca. Ovo je bio jedan od četiri odbora kolegija Dvadesetorice (*vigintiviri*), koji je okupljao odbore nižih magistrata (*magistratus minores*). Nekada su nazivani i *tresviri ad pecuniam feriundum* ili *tresviri monetales* ili *triumviri monetales*. Oni su bili zaduženi i za dizajn na novcima.

Nabrajanje dužnosti i počasti, izuzev patronstva nad Ancijem, je navedeno po njihovoj važnosti i ugledu, a ne po kronološkom redu njihovih obnašanja. Osim konzulata, jedino bi se još mogla okvirno datirati njegova kvestura. Pošto se navodi da je bio kvestor dvojice augusta (princepsa), jedino u obzir dolazi period 97-98. god. n. e. kada je Nervu naslijedio Trajan. Triumvir novčara je bio prije 97. god. n. e. (možda i u vrijeme Domicijanove vladavine), a ostale dužnosti i počasti je dobio, obnašao i uživao u vrijeme Trajanove vladavine.

[461] *Vitrasii* su bili rodom iz Kampanije, preciznije iz kapuanske oblasti i izvorno su pripadali viteškom redu.

[462] Njegov konzulat se spominje na vojničkoj diplomi *CIL* XVI, 69 = AE 1930, 37 = AE 1931, 79 iz Szőny, Komárom, današnja Mađarska (antički *Brigetio*, provincija Gornja Panonija/*Pannonia Superior*).

[463] Jagenteufel, 1958:40; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/006567

SVPERIORIS•ET / EXERCITVS•ET•PROVINC / DALMATIAE CVRATORI /ALVEI• TIBERIS•ET•RIPARVM /10ET CLACARVM•VRBIS // L VIRASIVS ENNIVS / AEQVVS FIL /PATRI OPTIMO

*L(ucio) Vitrasio L(uci) f(ilio) Pob(lilia) / Flaminino co(n)s(uli) pro/co(n)s(uli) provinciae Africae / leg(ato) pr(o) pr(aetore) Italiae Trans/*5*padanae et provinciae / Moesiae superioris et / exercitus et provinc(iae) / Dalmatiae curatori / alvei Tiberis et riparum /*10 *et cl(o)acarum urbis // L(ucius) Vi(t)rasius Ennius / Aequus fil(ius) / patri optimo*

„Luciju Vitrasiju Flaminінu, iz tribe (plemena op. a.) Publilia, sinu Lucija, konzulu, prokonzulu provincije Afrike, legatu propretoru Transpadanske Italije i provincije Gornje Mezije i vojske i provincije Dalmacije, staratelju kanala i obale Tibra, i kanalizacije Grada, Lucije Vitrasije Enije Ekvus (Konjanik - Vitez), najboljem ocu."

U ovom slučaju Lucije Vitrasije Flaminin se jasno navodi kao legat propretor provincije Dalmacije. Kontroverzu[464] izaziva tekst *„provinciae / Moesiae superioris et / exercitus et provinc(iae) / Dalmatiae"*, koji se tumačio kao da je Vitrasije Flaminin bio legat propretor armije u provinciji Dalmaciji. Ali bez obzira na određene nedoumice izraz „*exercitus*" stoji ravnopravno odvojen veznikom /*et*/ i od provincije Gornje Mezije i od provincije Dalmacije. Tako se ovaj pasus može tumačiti i kao da je riječ o zapovjedništvu nad armijama Gornje Mezije i Dalmacije, ili samo nad trupama u provinciji Dalmaciji, ali i kao da je riječ o nekom posebnom zapovjedništvu nad određenom armijom (sa titulom i ovlastima legata propretora). Bez obzira na navedene mogućnosti, jasno da veznik /*et*/ potvrđuje njegovu legatsku, namjesničku dužnost u Dalmaciji, bez obzira koliko u tu priču ulazila i prethodna riječ „*exercitus*". A čak da se u tekstu natpisa mislilo da je Vitrasije Flaminin bio legat propretor armije u Dalmacije, i to bi značilo da je on bio namjesnik Dalmacije, jer u ovom periodu je legatska/namjesnička funkcija podrazumijevala i vojne i civilne ovlasti.

Koliko je poznato iz dostupne izvorne građe, legijski garnizon je decenijama ranije napustio unutarnju provinciju Dalmaciju, i u njoj su ostale samo auksilijarne jedinice (ale i kohorte). Nakon povlačenja IIII. legije *Flavia Felix* u Provinciji su ostale samo tri kohorte (*Cohors III. Alpinorum equitata, Cohors I. Belgarum equitata, Cohors VIII. voluntariorum civium Romanorum*), a kasnije samo jedna kohorta (*Cohors VIII. voluntariorum civium Romanorum*).[465] Po M. Zaninoviću «L'ultima (misli se na kohortu op. a.) che lascio; la Dalmazia fu la VIII vol. civ. Rom. che parti; per l'Arabia nel 245»», nakon čega je

[464] Wilkes, 1969:446. On se uopće ne pojavljuje u leksikonu Wiliama Smitha, ali se zato javlja u PIR, 1897/1898, III:455 – 456, ali i ovdje kao zapovjednik dalmatinske armije. A. Jagenteufel, 1958:40 – 43 daje pogrešno datiranje njegovog „zapovjedništva nad dalmatinskom vojskom" od 171. do 173. god. n. e., vežući taj rat sa ratovima Marka Aurelija kada je u Dalmaciji regrutirana armija. O njemu v. Rudolf Hanslik., 1961, PWRE, IX A, 1, *col*. 416 – 418.

[465] Bojanovski, 1988 : 359; Arheološki leksikon BiH, Tom I, 1988 : 33; Mesihović, 2007 : 828 – 829.

Dalmacija postala provincija bez legija i uopće vojske (provincia *inermis), dok je sigurnost povjerena instituciji* beneficijara, čije prisustvo uz glavne i najprometnije provincijske ceste osvjedočuju mnogi natpisi.[466] Radi toga je pomalo nejasno, ako se natpis tumači u smislu da je Vitrasije Flaminin bio zapovjednik dalmatinske armije, koje su to ustvari vojne jedinice i koji su to razlozi da tu armiju ističe njegov sin Vitrasije Enije. Posljednje godine Trajanove vladavine i Hadrijanova vladavina (doba u koje bi se okvirno moglo datirati namjesništvo Vitrasija Flaminina) su spadale u mirnija razdoblja za balkansko – dunavske provincije. Sudeći po podacima koji se odnose na kasnija razdoblja, o čemu će biti podrobnijeg govora u narednim poglavljima, provincija Dalmacija je patila od kroničnog problema hajdučije (*latrones*). Međutim, taj problem nije ipak bio takvog obima da bi se trebala upotrijebiti čitava armija.

Zanimljivo je da se i kod njega (kao i kod Gaja Julija Prokula) javlja dužnost legata propretora italijanske Transpadane. Pošto je i u slučaju *cursusa honoruma* Vitrasija Flaminina navođenje dužnosti i počasti izvršeno na osnovi njihovog javnog ugleda i značenja, a ne kronološkim redom kako su se obnašale, teško je sa sigurnošću odrediti vrijeme njegovog legatstva u Dalmaciji. Ako su se u Dalmaciju još uvijek slali namjesnici konzularnog ranga onda se njegovo legatstvo u našoj provinciji desilo najranije nakon oktobra 122. god. n. e.

[466] Zaninović, 1999:217. O prisustvu i ulozi beneficijara (*beneficiarii*) i ostalih sigurnosnih službi (*speculatores, stationarii*) na prostoru Provincije v. Bojanovski, 1988:57-58; 360-364. Beneficijari su bili zaduženi za sigurnost, javni red i mir, poput suvremene policije ili žandarmerije, i njihove su stanice bile razmještene uzduž puteva i na bitnijim raskrsnicama ili su nadzirale sigurnost rudarskih postrojenja.

Slika 6.3.1
Preuzeto sa http://www1.ku-eichstaett.de/epigr/uah-bilder.php?bild=PH0008864;PH0008865;$CIL_10_03870_3.jpg;$CIL_10_03870_4.jpg&nr=3

Slika 6.3.2
Preuzeto sa http://www1.ku-eichstaett.de/epigr/uah-bilder.php?bild=PH0008864;PH0008865;$CIL_10_03870_3.jpg;$CIL_10_03870_4.jpg&nr=4

Sljedeća osoba koja se dovodi u vezu sa legatskim namjesništvom Dalmacije je Publije Koelije Balbin Vibul Pije (*Publius Coelius Balbinus Vibullius Pius*),[467]konzul za 137. god. n. e. zajedno sa Lucijem Elijem Verom Cezarom (*Lucius Aelius Verus Caesar*, planirani i neostvareni Hadrijanov nasljednik). Kao i u slučaju prethodnih legata koji su upravljali Dalmacijom za Trajana i Hadrijana, i u slučaju determiniranja i praćenja „legatstva" Balbina Vibula proizlaze značajne nedoumice. U prvom redu riječ je o tome da ne postoji nijedan tekst gdje se Balbin Vibulije precizno navodi kao legat propretor provincije Dalmacije, pa se do navodne potvrde njegovog legatstva dolazilo indirektnim putem.

1. *CIL* VI, 1383 (p 3805, 4689) iz Rima[468]

*P(ublio) Coelio P(ubli) f(ilio) / Ser(gia) Balbino / Vibullio Pio / Xviro stlitib(us) iudic(andis) /*5 *VIviro equit(um) Roman(orum) / turm(ae) quint(ae) tr(ibuno) mil(itum)*

[467] Groag, 1900, PWRE, IV, *col.* 195; PIR, 1897/1898, I:431; Jagenteufel, 1958:37 - 38; Wilkes, 1969:446

[468] Jagenteufel, 1958:37; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en

leg(ionis) / XXII Primig(eniae) P(iae) F(idelis) adlecto / inter patric(ios) ab Imp(eratore) Caes(are) / Traiano Hadriano Aug(usto) /10 *salio collino quaest(ori) / Aug(usti) flamini Ulpiali pr(aetori?* ili *primo) de / fidei commiss(is* ili *ario) co(n)s(uli) / designato / decuriones sua pecunia*

„Publiju Koeliju Balbinu Vibulu Piju (Pobožnom), iz tribe (plemena op. a.) Sergia, sinu Publija, decemviru stlitibu, sekstoviru rimskih vitezova[469] pete turme, vojnom tribunu XXII. legije *Primigenia* Pobožne Vjerne, uvršten među patricije od imperatora Cezara Trajana Hadrijana Augusta, za ubiranje soli kvestor Augusta, flamin (svećenik op. a.) ulpijal u vjeri učinio,[470] pretoru? designiranom konzulu, dekurioni od svoga novca."

Pošto se Balbinu Vibulu u natpisu obraća kao designiranom (određenom) konzulu, a pošto je riječ o *consul ordinarius*, a ne *consul suffectus*, koji nastupa na dužnosti sa 1. I. 137. god. n. e., natpis je nastao najvjerojatnije u toku druge polovice 136. god. n. e. Tekst ovog natpisa ne otkriva bilo kakvu namjesničku ili neku drugu vezu sa provincijom Dalmacijom. U samoj Saloni je pronađeno do danas pet natpisa u kojima se spominju članovi njegovog domaćinstva.

2. *CIL* III, 2294[471]

D M / P COELIO QVIN/TIANO INFANTI / AMANTISSIMO /5 DEF ANN III M IX / OBVLTRONIA / CORINTHIA A/LVMNO DVLCISSIMO

D(is) M(anibus) / P(ublio) Coelio Quin/tiano infanti / amantissimo /5 *def(uncto) ann(orum) III m(ensium) IX / Obultronia / Corinthia a/lumno dulcissimo*

„Bogovima Manima, Publiju Koeliju Kvintijanu, djetetu najvoljenijem, preminulom u trećoj godini, devetom mjesecu, Obultronija Korintija, učeniku najslađem"

3. *CIL* III, 2295[472]

[469] Tijelo koje je bilo zaduženo za organiziranje javnih ceremonija u kojima učestvuju pripadnici reda rimskih vitezova.

[470] Bio je svećenik carskog kulta božanskog Trajana.

[471] Jagenteufel, 1958:37, a; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053696

[472] Jagenteufel, 1958:37, b; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053698

COELIAE / EREGRINAE / P L DEFVNCTAE / ANNOR XVII /5 SAECLARIS / ET MARIA COELI / BALBINI PARENT FIL / PIISSIMAE FECERVNT

Coeliae / [P]eregrinae / P(ubli) l(ibertae) defunctae / annor(um) XVII /5 *Saec(u)laris / et Maria Coeli / Balbini parent(es) fil(iae) / piissimae fecerunt*

„Koeliji Peregrini, oslobođenici Publija, umrloj u sedamnaestoj godini, Sekular i Marija Koeli Balbini roditelji, kćeri najpobožnijoj postaviše.“

4. *CIL* III, 2561[473]

CESIOI /NAE ALVMNAE / TITI FIRMI DEF / ANN XXIIX / 5 P COELIVS EVTYCES / VXORI / B M P

] / *Cesioi-* ili *cestoi/nae alumnae / Titi Firmi def(unctae) / ann(orum) XXIIX* /5 *P(ublius) Coelius Eutyc(h)es / uxori / b(ene) m(erenti) p(osuit)*

„Cestoini? Učenici Tita Firmija, preminuloj u 28 godini, Publije Koelije Eutic(h), supruzi rado zaslužnoj postavi.“

5. *CIL* III, 9009[474]

D M / COEL QAVDE / TIO INFANTI IN /

D(is) M(anibus) / Coel(io) <G=Qu>aude[n]/tio infanti in[fe]/[licissimo ...

„Bogovima Manima, Koeliju Kvaudentu?, djetetu najnesretnijem“

6. *CIL* III, 12971 = *CIL* III, 13078 = *CIL* III, 13925[475]

D • M / P•COELIO / EPITHYME/TO•MAR• O /5PT•COEL / NDA / LIB•B•M

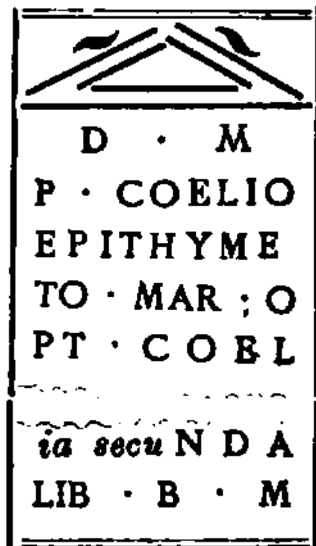
D(is) M(anibus) / P(ublio) Coelio / Epithyme/to mar(ito) o/5 *pt(imo) Coel[ia] / [Secu]nda(?) / lib(erta) b(ene) m(erenti)*

473 Jagenteufel, 1958:37, c; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053699

474 Jagenteufel, 1958:37, d; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053701

475 Bulić, 1894:67; Jagenteufel, 1958:37, e; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053702

„Bogovima Manima, Publiju Koeliju Epithimetu suprugu najboljem, Koelija Sekunda oslobođenica, rado zaslužnom.“

Slika 6.3.3
Preuzeto Bulić, 1894:67

Navedenih pet natpisa poslužilo je kao dokaz da je Publije Koelije Balbin Vibul boravio u Saloni, pa je onda sukladno tome pretpostavljeno da je bio i namjesnik Dalmacije.[476] Međutim, činjenica je da se ne može apsolutno tvrditi da se i jedan tekst na kojima se spominju ovi oslobođenici, ili djeca oslobođenika sa gentilnim imenom Koelije, odnosi baš na našeg Balbina Vibula. Jedino se može pretpostaviti, ali ne i tvrditi. Ni na jednom od ovih natpisa se ne spominje bilo kakva legatska funkcija, pa je zaista pretenciozno iz njih izvlačiti zaključke o tadašnjem namjesniku Dalmacije. Ovi natpisi se ne mogu ni precizno datirati i možda se odnose i na osobe koje nemaju neku blisku vezu, možda je riječ o oslobođenicima različitih osoba sa gentilnim imenom Koelije.

Primjer Balbina Vibula upravo pokazuje da se raniji zaključci vezani za spisak namjesnika Dalmacije moraju revidirati.

Zanimljivo je da se Balbin Vibul dovodio i u neku (familijarnu?) vezu sa Trajanom, pošto je njegovo pleme Sergia, bilo ono i iz Trajanovog rodnog hispanskog grada Italike. Ali Sergia je jedno i od plemena Salone, pa je on mogao biti i rodom Dalmatinac. On se spominje i na natpisu *CIL* III, 1933 (p 1030, 1509) = *CIL* V, *336 = *ILJug* III, 2040b01 = AE 1980, +676 iz Salone, ali riječ je o samo datiranju u njegovu konzulsku godinu.[477]

---

[476] Jagenteufel, 1958:37 – 38; Wilkes, 1969:446 (sa ogradom „Members of his household attested at Salona, III, 2294, 2295, 2561, 9009, 13295, suggest that he may have been a governor of the province in the years after 137.“)

[477] EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; *L(ucio) Aelio Caesare II P(ublio) Coelio Balbino Vibullio Pio co(n)s(ulibus) / VII Idus Octobres / C(aius) Domitius Valens IIvir i(ure) d(icundo) praeeunte C(aio) Iulio Severo pontif(ice) / legem dixit in ea verba quae infra scripta sunt* /5 *Iuppiter Optime Maxime quandoque tibi hodie hanc aram dabo dedicaboque ollis legib(us) / ollisque regionibus dabo dedicaboque quas hic hodie palam dixero uti infimum solum huius arae est / si quis hic hostia sacrum faxit quod magmentum nec protollat it circo tamen probe factum esto ceterae / leges huic arae eaedem sunto quae arae Dianae sunt in Aventino monte dictae hisce legibus hisce regionib(us) / sic uti dixi hanc tibi aram Iuppiter Optime Maxime do dico dedicoque uti sis volens propitius mihi collegisque* /10 *meis decurionibus colonis incolis coloniae Martia[e I]uliae Salonae coniugibus liberisque nostri[s]*

Sličan slučaj je i sa natpisima *CIL* XIV, 2390 (p 491)[478] i *CIL* IX, 5839[479] i *CIL* XV, 1057[480].

6.4 MARCVS CVTIVS PRISCVS MESSIVS RVSTICVS AEMILIVS PAPVS ARRIVS PROCVLVS IVLIVS CELSVS

Sljedeći dalmatinski namjesnik izaziva manje neslaganja kod historičara i arheologa. Riječ je o Marku Kutiju Prisku Mesiju Rustiku Emiliju Papu Ariju Prokulu Juliju Celzu (konzul sufekt za 135. god. n. e., zajedno sa *L. Burbuleius Optatus Ligarianus*).[481] Ovaj istaknuti dužnosnik i zapovjednik (po porijeklu iz hispanskih provincija, kao uostalom i veći broj principsa „dinastije" Antonina) iz vremena Hadrijana i Antonina Pija je obnašao niz funkcija širom rimskog imperija, od pustinja i stepa sjeverne Afrike pa do hladnih i maglovitih predjela Britanije prema Hadrijanovom zidu. Dokaze o njegovom legatstvu pružaju dva natpisa iz njegove rodne Salpense (danas Utrera kod Sevilje u Španiji, rimska provincija *Baetica*).

1. *CIL* II, 1282a (p 842) = *CIL* IX, *628[482]

*[Imp(eratori) Caes(ari) divi Hadriani f(ilio)] / divi Traiani Parthici / nepoti divi Nervae / pronepoti T(ito) Aelio Hadria/*5*no Antonino Aug(usto) Pio / pontifici maximo / tribuniciae potestatis / X imp(eratori) II co(n)s(uli) IIII p(atri) p(atriae) / M(arcus) Cutius [M(arci) f(ilius) G]a[l(eria tribu)] Priscus Mess/*10*ius Rusticus Aemilius / Papus Arrius Proculus /*

[478] EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; *] / [L(ucio) Ceionio Commodo Vero Sex(to) Vetuleno Civic]a Pompeian[o co(n)s(ulibus)] / [...]us III / [...]umber IIII / [...]erus III /*5 *[ann(o)] CXXIII / [L(ucio) Aelio Vero Caesare II P(ublio) Coelio Vibu]llio Balbino co(n)s(ulibus) / [...]us Kastus(?) II / [...]erus II / [...]tus I /*10 *[anno C]XXIIII / [Kano Iunio Nigro C(aio) Pomponio] Camer[ino co(n)s(ulibus)] / [.*

[479] EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; *Posita VI K(alendas) Iul(ias) / L(ucio) Aelio Caesare II / P(ublio) Coelio Balbino co(n)s(ulibus) // C(aio) Oppio C(ai) f(ilio) Vel(ina) / Basso p(atrono) col(oniae) / pr(aetori) Auximo |(centurioni) leg(ionis) / IIII Fl(aviae) Fel(icis) evoc(ato) Aug(usti) /*5 *ab actis fori b(eneficiario) pr(aefectorum) pr(aetorio) / signif(ero) option(i) tesse(rario) / coh(ortis) II pr(aetoriae) mil(iti) coh(ortis) XIIII / et XIII urbanarum / coll(egium) cent(onariorum) Auxim(atium) /*10 *patr(ono) ob merita eius / l(ocus) d(atus) d(ecreto) d(ecurionum)*

[480] EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; *Ex pr(aediis) D(omitiae) P(ubli) f(iliae) Lucillae o(pus) dol(iare) f(ecit) M(arcus) A(emilius?) Pro(culus) / L(ucio) Ael(io) Caes(are) II P(ublio) Coel(io) Balbin(o) / co(n)s(ulibus)*

[481] O njemu v. Groag, 1901, PWRE, IV, 2, *col.* 1905, 3; PIR, 1897/1898, I:489; Jagenteufel, 1958:38 – 39; Wilkes, 1969:446 – 447. Otac Kutija Mesija je možda bio Lucije Mesije Rustik *L. Messius Rusticus* konzul sufekt za 114. god. n. e.

[482] Jagenteufel, 1958:38, 1; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; HE : http://eda-bea.es/pub/record_card_2.php?refpage=%2Fpub%2Fsearch_select.php&quicksearch=1282&rec=1250

Iulius Celsus co(n)s(ul) / leg(atus) eius pro pr(aetore) / provinciae D<a=E>lmat(iae) / principi optimo / et sibi carissimo

„Imperatoru Cezaru, božanskog Hadrijana sinu, božanskog Trajana Partskog unuku, božanskog Nerve praunuku, Titu Eliju Hadrijanu Antoninu Augustu Pobožnom, vrhovnom svećeniku, tribunske moći deset (puta op. a.), imperatoru dva (puta op. a.), konzulu četvrti (put op. a.), ocu domovine, Marko Kutije Prisk Mesije Rustik Emilije Pap Arije Prokul Julije Celz, iz tribe (plemena op. a.) Galeria, sin Marka, konzul, njegov (misli se na Antonina Pija op. a.) legat propretor provincije Dalmacije, najboljem princepsu, i sebi najdražem."

Natpis je nastao u vrijeme vladavine princepsa Antonina Pija, koji je po sustavu adopcije bio „sin" Hadrijana, „unuk" Trajana i „praunuk" Nerve koji opet nije bio adoptirani sin Domicijana. Natpis se na osnovi godina tribunske moći i konzulstava Antonina Pija može datirati u 147. god. n. e. Pošto se na natpisu izričito kaže da je Kutije Mesije bio legat propretor Antonina Pija za provinciju Dalmaciju, *terminus post quem* obnašanja namjesništva je 138. god. n. e., a *terminus ante quem* je 147. god. n. e. Pošto je on bio konzul sufekt već za vrijeme Hadrijana, ovo pokazuje da su Dalmacijom još uvijek upravljali konzulari i da ova provincija još uvijek uživa značajan statusni ugled.

2. *CIL* II, 1283 (p 698, 842)[483]

M CVTIO M F GAL PRISCO / MESSIO RVSTICO AEMILIO PAPO / ARRIO PROCVLO IVLIO CELSO / COS SODAL AVGVSTAL LEG PRO PR / IMP CAES AELII HADRIANI ANTONINI / AVG PII PROVINC DALMAT CVRATORI / OPERVM PVBLICORVM PRAEFECTO AERARII / SATVRNI LEG AVG LEG XX V V CVRATOR / VIAE AVRELIAE PR PEREGRINO TRIB / PLEB Q PR PR PROVINC AFRICAE / TRIB MIL LEG III AVG IIIIVIR0 / VIARVM CVRANDARVM / CAESIA SENIILA AMICO / OPTIMO

M(arco) Cutio M(arci) f(ilio) Gal(eria) Prisco / Messio Rustico Aemilio Papo / Arrio Proculo Iulio Celso / co(n)s(uli) sodal(i) Augustal(i) leg(ato) pro pr(aetore) / Imp(eratoris) Caes(aris) [T(iti)] Aelii Hadriani Antonini / Aug(usti) Pii provinc(iae) Dalmat(iae) curatori / operum publicorum praefecto aerarii / Saturni leg(ato)

[483] U rekonstrukciji A. Jagenteufela (1958:38, 2) su, u odnosu na stvarno stanje, redovi teksta pogrešno odvojeni. Kod Jagenteufela prvi red završava sa *Messio*, umjesto pravilno *Prisco*, drugi red sa *Proculo*, umjesto pravilno *Papo*, treći red sa *Augustali*, umjesto pravilno *Celso*...itd...

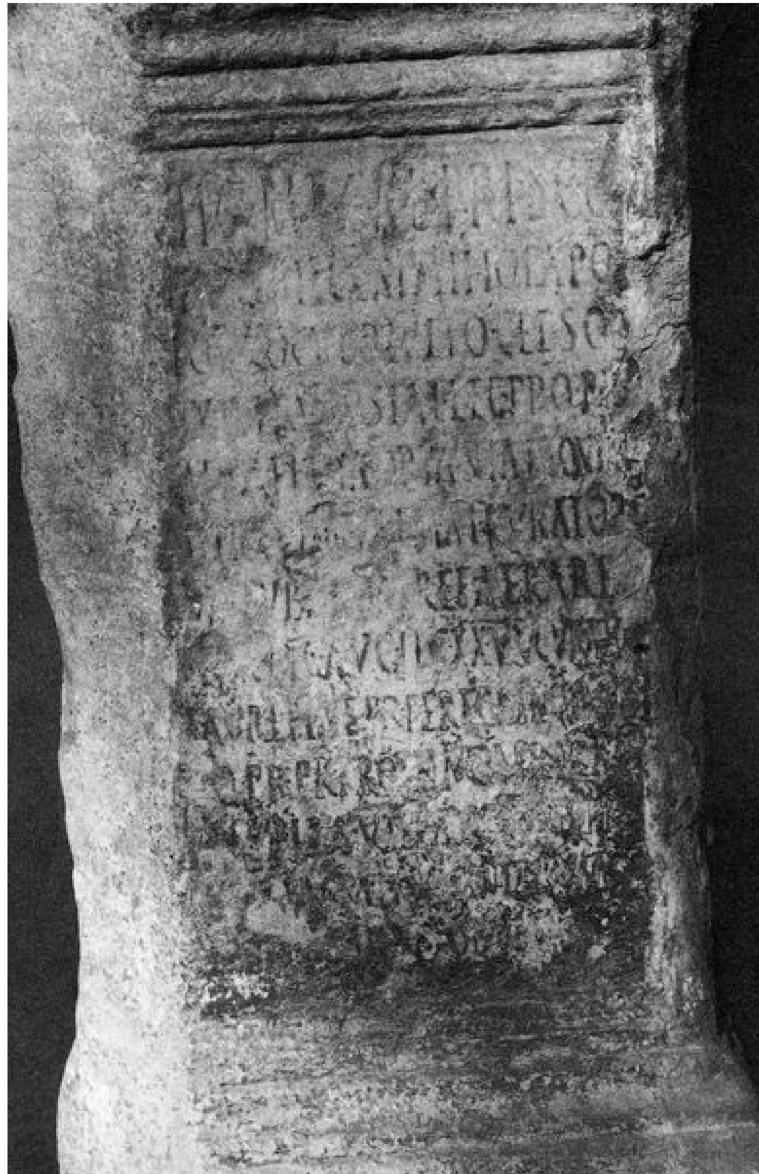
EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/031048 ; HE : http://eda-bea.es/pub/record_card_2.php?rec=1253

*Aug(usti) leg(ionis) XX V(aleriae) V(ictricis) curator(i) / viae Aureliae pr(aetori) peregrino trib(uno) /*10 *pleb(is) q(uaestori) pr(o) pr(aetore) provinc(iae) Africae / trib(uno) mil(itum) leg(ionis) III Aug(ustae*[484]*) IIIIviro / viarum curandarum / Caesia Senilia amico / optimo*

„Marku Kutiju Prisku Mesiju Rustiku Emiliju Papu Ariju Prokulu Juliju Celzu, iz tribe (plemena op. a.) Galeria, sinu Marka, konzulu, članu (kolegija op. a.) Augustalija, legatu propretoru imperatora cezara Tita Elija Hadrijana Antonina Augusta Pija provincije Dalmacije, staratelju javnih radova, prefektu Saturnovog erarija (javne blagajne i arhive op. a.), legatu Augusta legije XX. *Valeria Victrix*, staratelju Aurelijeve ceste, peregrinskom pretoru, plebejskom tribunu, kvestoru propretoru provincije Afrike, vojnom tribunu legije III. *Augusta*, kvatroviru staratelja puteva,[485] Cesia Senilija, najboljem prijatelju."

[484] Postoje male nedoumice na koju se ovdje legiju sa nadimkom *Augusta* odnosi, da li na III. *Augusta* ili na VIII. *Augusta*, odnosno na koji način treba rekonstruirati broj ispred legijskog nadimka. Odlučili smo se za rekonstrukciju u III. *Augusta*, jer je ona bila stacionirana u sjevernoj Africi i za vrijeme Hadrijana je bila u taboru *Lambaesis* u Numidiji. Na natpisu *CIL* II, 1371 Kutije Mesije je pravilno naveden kao vojni tribun III. *Auguste*, a i njegova dužnosnička karijera je bila povezana sa provincijom Afrikom, gdje je bio njen propretor.

[485] Isto je riječ o jednom od odbora kolegija Dvadesetorice.

Slika 6.4.2
Preuzeto sa http://www1.ku-eichstaett.de/epigr/uah-bilder.php?bild=$IUtrera_00007_1.jpg;$IUtrera_00007_2.jpg&nr=2

Ovaj natpis dodaje *cursusu honorum* Kutija Priska Mesija čitav niz dužnosti i počasti koje je ostvario za vrijeme svoje vojne i političke karijere. I ovdje su dužnosti poredane po njihovom značenju i ugledu, pa je članstvo u kolegiju Augustalija (sigurno prije 129/130. god. n. e.) stavljeno ispred namjesništva Dalmacije koje se desilo najmanje deceniju nakon što je Kutije Mesije postao član ovog svećeničkog kolegija. Njegov popis dužnosti (ovaj put namjesništvo Dalmacije je izostavljeno) se spominje i na natpisu *CIL* II, 1371 iz El Coronila, isto provincija *Baetica*.[486]

[486] EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/031045

IMP CAESARI DIVI / TRAIANI AVG COS VI F DIVI / NERVAE COS III TRIB P II NEPOTI TRAIANO / HADRIANO AVG PONT MAX / 5 TRIBVNIC POTEST XII P P COS III / M MESSIVS RVSTICVS / AEMILIVS PAPVS AR IVS PROCVLVS / IVLIVS CELSVS SODAL AVGVSTAL IIIIVIR /VIARVM CVRANDARVM TR MIL LEG III AVG /10 PR PR PROVINC AFRICAE TRIB PLEB / PR PEREGRINVS CVRATOR VIAE AVRELIAE / LEG AVG LEG XX V V / OPTIMO PRINCIPI

*Imp(eratori) Caesari divi / Traiani Aug(usti) co(n)s(ulis) VI f(ilio) divi / Nervae co(n)s(ulis) III trib(unicia) p(otestate) II nepoti Traiano / Hadriano Aug(usto) pont(ifici) max(imo) /*5 *tribunic(ia) potest(ate) XII p(atri) p(atriae) co(n)s(uli) III / M(arcus) Messius Rusticus / Aemilius Papus Ar[r]ius Proculus / Iulius Celsus sodal(is) Augustal(is) IIIIvir / viarum curandarum tr(ibunus) mil(itum) leg(ionis) III Aug(ustae) /*10 *[q(uaestor)] pr(o) pr(aetore) provinc(iae) Africae trib(unus) pleb(is) / pr(aetor) peregrinus curator viae Aureliae / leg(atus) Aug(usti) leg(ionis) XX V(aleriae) V(ictricis)*[487] */ optimo principi*

“Imperatoru cezaru, sinu božanskog Trajana Augusta, 6 (puta op. a.) konzula,[488] unuku božanskog Nerve 3 (puta op. a.) konzula, [489] dva (puta op. a.) tribunske moći, Trajanu Hadrijanu Augustu, vrhovnom svećeniku, 12 (puta op. a.) tribunske moći, ocu domovine, tri (puta op. a.) konzulu,[490] Marko Mesije Rustik Emilije Pap Arije Prokul Julije Celz, član (kolegija op. a.) Augustalija, kvartovir staratelja puteva, vojni tribun III. legije *Augusta*, kvestor propretor provincije Afrike, plebejski tribun, peregrinski pretor, staratelj Aurelijeve ceste, legat Augusta XX. legije *Valeria Victrix*, najboljem princepsu”

Natpis je nastao za vrijeme princepsa Hadrijana (128. god. n. e.), i predstavlja kronološku razdjelnicu na osnovi koje bi se moglo ugrubo razdvojiti obnašanje dužnosti Kutija Mesija. Tako je prije 128. god. n. e. bio član kolegija Augustalija, kvartovir staratelja puteva, vojni tribun III. legije *Augusta*, kvestor propretor provincije Afrike, plebejski tribun, peregrinski pretor, staratelj Aurelijeve ceste, legat Augusta XX. legije *Valeria Victrix*. Nakon nastanka ovog natpisa, njegova karijera je dodatno uznapredovala pa je bio konzul, legat propretor Antonina Pija za provinciju Dalmaciju, staratelj javnih radova, prefekt Saturnovog erarija (javne blagajne i arhive op. a.).

[487] Zapovjedništvo nad XX. legijom VV je (tada stacionirane u taboru *Deva*, moderni Chester) značilo da je on značajno razdoblje za vrijeme vladavine Hadrijana proveo i u provinciji Britaniji. Pripadnici XX. legije VV su aktivno učestvovali u izgradnji Hadrijanovog zida od 122. do 125. god. n. e. i nešto sjevernijeg Antoninovog zida (cc 140. god. n. e.).

[488] Navodi se koliko je ukupno puta Trajan obnašao konzulsku dužnost.

[489] Navodi se koliko je ukupno puta Nerva obnašao konzulsku dužnost.

[490] Hadrijan je treći i posljednji put bio konzul 119. god. n. e.

O njegovoj dužnosti staratelja javnih radova svjedoči natpis *CIL* VI, 40528 = *CIL* VI, 998 (p 3070, 3777) = AE 1934, 146 iz Rima.[491]

DIVAE / SABINAE•A / SABRATHE / EX AFR // IVSSV IMP CAESARIS TRAIANI / HADRIANI AVG P P / LOCVS ADSIGNAT A VALERIO VRBICO ET / AEMILIO PAPO CVR OPERVM LOCOR /5 PVBLIC•DED•IDIB•DEC• / P CASSIO SECVNDO ET NONIO MVCIANO COS

*Divae / Sabinae A[ug(ustae)] / Sabrathe[nses] / ex Afr[ica] // Iussu Imp(eratoris) Caesaris Traiani / Hadriani Aug(usti) p(atris) p(atriae) / locus adsignat(us) a Valerio Urbico et / Aemilio Papo cur(atoribus) operum locor(um) /*5 *public(orum) ded(icata) Idib(us) Dec(embribus) / P(ublio) Cassio Secundo et Nonio Muciano co(n)s(ulibus)*

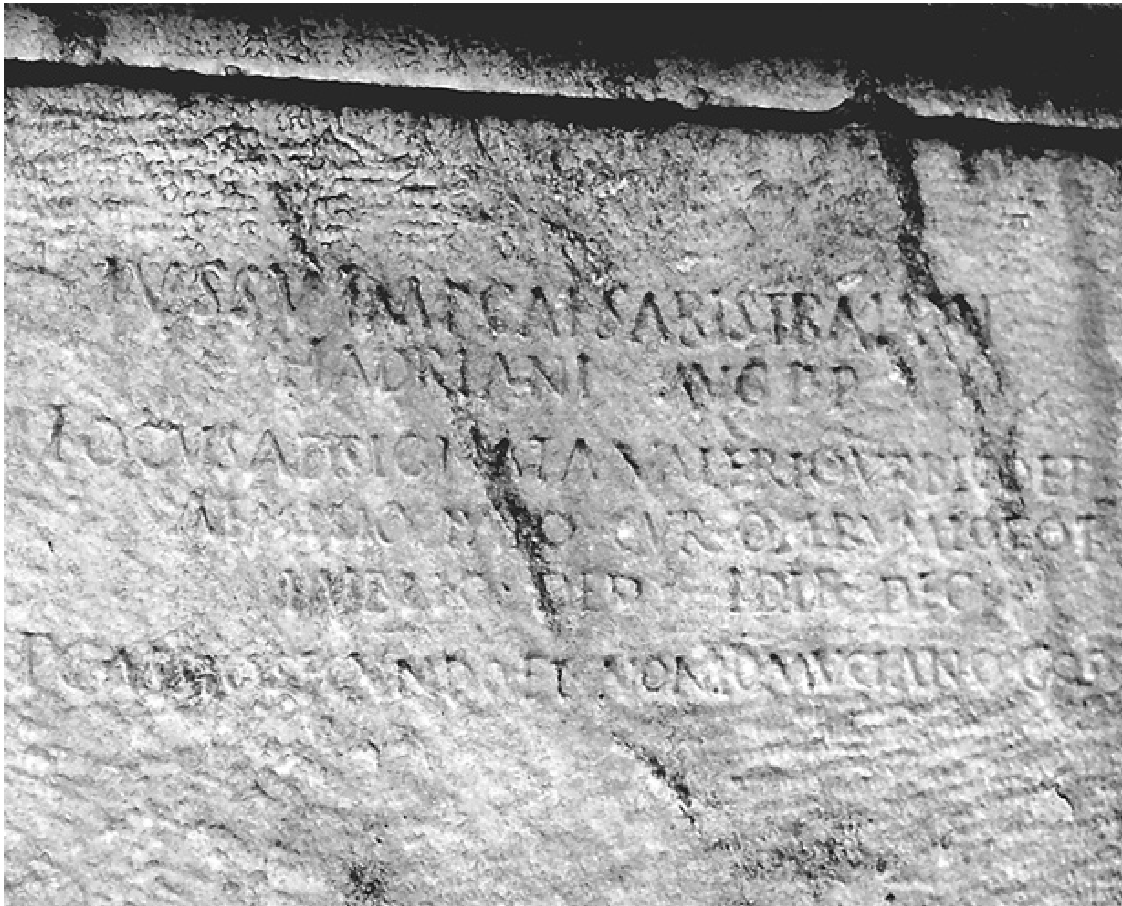

Slika 6.4.3
Prednja strana
Preuzeto sa http://www1.ku-eichstaett.de/epigr/uah-bilder.php?bild=PH0007273;PH0007274&nr=1

Po ovom tekstu, dužnost staratelja javnih radova Kutije Mesije je sigurno obnašao za vrijeme decembarskih ida 138. god. n. e. (za vrijeme konzula sufekta Publija Kasija Sekunda i Nonija Mucijana) i to sa kolegom Valerijem Urbikom. Na osnovi ovog namjesništvo Kutija Mesija nad provincijom Dalmacijom bi se moglo datirati u petu deceniju II. st. n. e. Tamo je gotovo sigurno proveo višegodišnje razdoblje, jer je Antonin Pije bio poznat po tome što je ostavljao dobre upravitelje na dužnostima od više godina (*....ut septenis et novenis annis in provinciis bonos praesides detineret*.)[492].

[491] EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/026911

[492] *SHA*, *Pius*, V, 3; Jagenteufel, 1958:39, fus. 341

Slika 6.4.4
Zadnja strana
Preuzeto sa http://www1.ku-eichstaett.de/epigr/uah-bilder.php?bild=PH0007273;PH0007274&nr=2

Sudeći po natpisu AE 1983, 517 iz El Trobala (isto provincija *Baetica*) Kutije Mesije je i nadživio svoga sina, koji je tek započinjao svoju vojno – političku dužnosničku karijeru.[493]

M•MESSIO M•F / GAL•RVSTICIANO / AEMILIO LEPIDO IVLIO / CELSO BALBINO ARRIO /5 PROCVLO•TRIB•PLEB•DESIG / Q•IMP•CAESARIS TITI AELII / HADRIANI ANTONINI AVG / PII P P•TRIB•MIL•LEG•XV• APOL/LINAR• ET•LEG•III•GALLICAE / PRAEF VRBIS FERIAR LATINAR/10 COS AEMILI PAPI PATRIS ET/ BVRBVLEI LIGARIANI SOCERI / XVIRO STLITIBVS IVDICANDIS / RES PVBLICA•SIARENSIVM / AEMILIVS PAPVS PATER HONO/15RE VSVS SVA PECVNIA / POSVIT

[493] EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/000021

M(arco) Messio M(arci) f(ilio) / Gal(eria) Rusticiano / Aemilio Lepido Iulio / Celso Balbino Arrio /5 *Proculo trib(uno) pleb(is) desig(nato) / q(uaestori) Imp(eratoris) Caesaris Titi Aelii / Hadriani Antonini Aug(usti) / Pii p(atris) p(atriae) trib(uno) mil(itum) leg(ionis) XV Apol/linar(is) et leg(ionis) III Gallicae / praef(ecto) urbis feriar(um) Latinar(um)* /10 *co(n)s(ulatu) Aemili Papi patris et/ Burbulei Ligariani soceri / Xviro stlitibus iudicandis / res publica Siarensium / Aemilius Papus pater hono*/15*re usus sua pecunia / posuit*

"Marku Mesiju Rustikijanu Emiliju Lepidu Juliju Celzu Balbinu Ariju Prokulu, iz tribe (plemena op. a.) Galeria, plebejskom tribunu, designiranom kvestoru imperatora cezara Tita Elija Hadrijana Antonina Augusta Pobožnog, oca domovine, vojnom tribunu XV. legije *Apollinaris* i legije III. *Gallica*, prefektu grada latinskog praznika, u konzulatu Emilija Papa, oca i Burbuleja Ligarijana, svekra, decemviru stlitibu, respublika Siarensija, Emilije Pap, otac časno korist od svoga novca postavi."

Slika 6.4.5

Preuzeto sa http://www1.ku-eichstaett.de/epigr/uah-bilder.php?bild=$IUtrera_00036.jpg

6.5 SEXTVS AEMILIVS EQVESTER

Sljedeći namjesnik Dalmacije za vrijeme vladavine principsa Antonina Pija je bio Sekst Emilije Ekvester.[494]

1. O njegovom namjesništvu u Dalmaciji dokaz pruža natpis *ILJug* III, 1948 = AE 1940, 176 = AE 1941, 54 iz Tilurija/Garduna.[495]

IMP CAESARI T AEL HADRIANO / ANTONINO AVG PIO P P COS IIII / COH VIII VOL TVRREM AD AQVAM / TOLLENDAM FECIT /5 SEX AEMILIO EQVESTRE LEG AVG PR PR / M CAEC[ ]LIO AFRICANO PRAEFECTO

*Imp(eratori) Caesari T(ito) Ael(io) Hadriano / Antonino Aug(usto) Pio p(atri) p(atriae) co(n)s(uli) IIII / coh(ors) VIII vol(untariorum) turrem ad aquam / tollendam fecit /*5 *Sex(to) Aemilio Equestre leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) / M(arco) Caec[i]lio Africano praefecto*

„Imperatoru cezaru Titu Eliju Hadrijanu Antoninu Augustu Piju, ocu domovine, četiri (puta op.a.) konzulu, Osma dobrovoljačka kohorta toranj i vodovod učini, Sekstu Emiliju Ekvestru, legatu Augusta propretoru, Marku Ceciliju Afrikancu prefektu.“

Podizanje natpisa se može datirati ili u četvrtu godinu konzulata Antonina Pija (145. god. n. e. zajedno sa Markom Aurelijem, budućim princepsom) ili vjerojatnije kasnije. Moguće je pretpostaviti da je legatstvo Emilija Ekvestera u Dalmaciji bilo na kraju pete i u toku šeste decenije II. st. n. e.

6.6 Doba Marka Aurelija

Sa počecima vladavine cara – filozofa Marka Aurelija, prestaje i polustoljetno vrijeme mira na dunavskoj granici.[496] Čitav niz iskušenja i problema pogađa Rimsku državu i njeno stanovništvo, počevši od rata sa partskim Iranom od 161. do 166. god. n. e., koji je iako je

---

494 PIR, 1897/1898, I:27; Rohden, 1894, PWRE, I, 1 -2, *col.* 549; Jagenteufel, 1958:39 – 40; Wilkes, 1969:447

495 Abramić, 1930 – 1934:225 – 229, tbl. 35; Jagenteufel, 1958:39; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/021069

496 O tome v. *Marcus Aurelius*, Εἰς ἑαυτόν; *SHA, Marcus Aurelius; Lucius Verus; Cass. Dio* epitome knjiga LXXI – LXXII; *Herod*. I, 1- 4; Stup Marka Aurelija u Rimu.

završio pobjedonosno je donio i veliku pandemiju u rimski svijet. Ova pandemija je odnijela na milione života i nanijela u kratkom vremenu velike demografske gubitke Rimskoj državi kada joj je ljudstvo bilo najpotrebnije. Poseban problem bila je od 166. god. n. e. obnovljena linija rata na Dunavu, koja je zaokupljala pažnju Marka Aurelija i njegove vojske sve do smrti princepsa. Ustvari riječ je o nizu ratova i sukoba koji se uobičajeno nazivaju u historiografiji „Markomanski ratovi“, iako su se borbe vodile sa čitavim nizom ne samo germanskih, nego i sarmatskih i slobodnih dačkih naroda i zajednica duž Dunava, južno i sjeverno od ove rijeke. Čitava zona od sjeveroistočne Italije pa do istočnog Balkana je bila ugrožena vrlo smjelim upadima Transdanubijaca (Kostoboci su čak došli do Eleusine u Atici, gdje su uništili hram eleusinskih misterija). Najopasniji protivnik je bio markomanski kralj Balomar, koji je bio formirao koaliciju niza germanskih naroda za rat protiv Rimljana, a njegova vojska je prodrla čak do Akvileje koju je bila stavila pod opsadu. Gubici rimskih armija su bili vrlo veliki, a poginuli su i mnogi namjesnici (npr. Klaudije Fronto/*Claudius Fronto*, legat Donje Mezije) i zapovjednici (pretorijanski prefekt Furije Viktorin/*Furius Victorinus*). Nakon smrti Lucija Vera, Marko Aurelije je osobno (uz pomoć nekih proslavljenih i sposobnih pojedinaca kakvi su bili npr. Tiberije Klaudije Pompejan/ *Tiberius Claudius Pompeianus* i Publije Helvije Pertinaks/*Publius Helvius Pertinax*) bio zaokupljen borbom na ovoj granici u toku najvećeg dijela ostatka svoga života. Uz velike napore transdanubijski narodi su zaustavljeni, zatim potisnuti i na kraju je velika rimska armija prešla 172. god. n. e. i na sjevernu stranu Dunava, gdje je nastojala da pobijedi čitav jedan spektar domorodačkih politija, naroda i zajednica. Planovi Marka Aurelija su uključivali i stvaranje nove dvije provincije sjeverno od Dunava i to Markomanije i Sarmatije. Planovi za stvaranje novih provincija su privremeno obustavljeno zbog vijesti o velikoj pobuni Istočne armije 175. god. n. e. pod zapovjedništvom Gaja Avidija Kasija (*Caius Avidius Cassius*), čuvenog vojskovođe i stvarno pobjednika u ratu sa iranskim Partima. Uzrok pobune je bila lažna vijest da je Marko Aurelije umro od bolesti. Nakon trajanja od samo tri mjeseca i šest dana, uzurpator i samoproklamirani princeps Avidije Kasije je ubijen od sopstvenih vojnika. Marko Aurelije je ipak morao da povede armiju prema istočnim provincijama kako bi učvrstio svoj autoritet i u Rim se vratio tek u drugoj polovici 176. god. n. e., nakon osam godina odsustvovanja. Zajedno sa sinom Komodom je 23. XII. 176. god. n. e. proslavio trijumf za pobjede nad Germanima i Sarmatima ("*de Germanis*" i "*de Sarmatis*"). Pobjede su proslavljene i ovjekovječene podizanjem Stupa Marka Aurelija u Rimu, po uzoru na Stup Trajana posvećen njegovim dačkim pobjedama. Međutim, to i nije bio kraj teškim borbama na dunavskoj granici i 178. god. n. e. Marko Aurelije je ponovo morao biti na čelu svojih armija u cisdanubijskim i transdanubijskim operacijama. On i Komod su napustili Rim za panonske provincije 3.

VIII. 178. god. n. e.,[497] a ova druga kampanja se izgleda zvala *Expeditio Germanica Secunda* (na osnovi *CIL* II 4114).[498]

Ovaj put rimske armije su prodrle duboko na protivničku teritoriju sjeverno od Dunava, izvojevavši niz ključnih pobjeda. Međutim, 17. III. 180. god. n. e. u Vindoboni (Wienna, Beč) umro je Marko Aurelije. Njegov nasljednik Komod je pokazao vrlo malo interesa za nastavak rata i protivno savjetima glavnih zapovjednika napustio potpuno potčinjavanje Markomana i Kvada. Komodova odluka da ne nastavi očevu politiku, da povuće vojsku i garnizone sa područja današnje Češke, Slovačke, i transdanubijske Austrije i Mađarske i da ne pristupi konačnoj realizaciji projekta osnivanja transdanubijskih provincija Markomanije i Sarmatije pokazati će se kao jedan od najvećih strateških promašaja u historiji, koji je predodredio završetak rimske uloge u historiji. Ono što je postignuto sa velikim naporima i uz nemjerljive žrtve napušteno je hirom jednog mladog princepsa.

Pošto su borbe vođene na području koje gravitira dunavskom području, u ovim teškim ratovima dostojan obol su morale dati i ilirske provincije, uključujući i Dalmaciju. One su sada morale aktivno biti uključene u ove ratove, sa svim svojim kapacitetima i resursima (uključujući i regrutnu bazu). Julije Kapitolin, autor biografije Marka Aurelije iz kolekcije *Historia Augusta*, navodi da je Marko Aurelije uslijed nedostatka vojnih resursa u živoj sili bio prisiljen da organizirane razbojničke („hajdučke“) skupine iz Dalmacije i Dardanije uvrsti u regularnu vojsku.[499] Ovaj podatak pokazuje da je provincija Dalmacija bila područje sa kroničnim problemom organiziranog razbojništva sve do Marka Aurelija (što je osobina koju će Zapadni Balkan zadržati i u budućim razdobljima) i njegove prijeke potrebe za vojnicima. O konkretnim vojnim jedinicama koje su u ovo opasno i turbulentno vrijeme boravile u provinciji Dalmaciji se malo zna, izuzev da su pojedine jedinice novoformiranih legije II. *Pia Italica* i III. *Concordia Italica* boravile na službi u Saloni. Zanimljivo je da se u Saloni nailazi na niz spomenika (*CIL* III, 2008; *CIL* III, 2009; *CIL* III, 2010 = *CIL* III, 8576; *CIL* III, 12898 (p 2261)) posvećenih veteranima i vojnicima legije *I. Italica*, a koji svi nose aurelijevsko gentilno ime. Na sarajevskom području je na natpisu *CIL* III 2766 a (isp. P. 1035)=8374 = *ILJug* III, 1581 zabilježen Aurelije Saturnin, veteran dvojice augusta.[500]Ne bi bilo nemoguće pomisliti da su ovi vojnici i veterani bili ustvari građanski i peregrinski domorodci Ilirika unovačeni u legijski i auksilijarni sastav zbog teških ratova na Dunavu. U tom slučaju bi njihovo aurelijevsko gentilno ime bilo rezultat dobivanja rimskog građanstva za vrijeme Marka Aurelija. Činjenica je i da je aurelijevsko

---

[497] *SHA, Commodus,* XII, 6

[498] Tiberije Klaudije Kandid, kojem je posvećen ovaj natpis iz Tarragone (*Hispania Tarraconensis*), se navodi i kao ...*duci exercitus Illyrici*.. Po tome je Klaudije Kandid bio vojvoda „ilirske armije“. U epitomama LXXII. Knjige djela Kasija Diona spominje se izvjesni Kandid koji je kao zapovjednik pješadije zaustavio langobardski i ubijski upad u Panoniju krajem 166. ili početkom 167. god. n. e.

[499] Mesihović, 2009 A:35 - 37

[500] Mesihović, 2008:31 – 32; Isto, 2011 A:109-110

gentilno ime ubjedljivo najbrojnije među do danas poznatim „Rimljanima“ na području Bosne (cc 14,8 %).[501] Iako je značajan broj Aurelija rezultat i Karakaline konstitucije iz 212. god. n. e., ipak je i doba vladavine Marka Aurelije, produciralo znatan broj nosilaca aurelijevskog gentilnog imena, posebice u unutrašnjosti provincije Dalmacije koja je sigurno dala određeni broj regruta za markomanske ratove. Vanredno stanje na dunavskom području i gravitirajućim provincijama sigurno su imali određenih posljedica i po namjesničku instituciju u njima. Tako je uloga namjesnika Dalmacije, obje Panonije, obje Mezije i Norika u ovom periodu više prebačena sa obzorja uobičajenih namjesničkih dužnosti (sudovi, gradnja infrastrukture, održanje stabilnosti) na vojna zapovjedništva. Ti namjesnici bi dio svojih dužnosti direktno provodili i na ratištima. Zbog tih činjenica razumljivo je zašto vlada određena konfuzija u praćenju namjesnika – legata Dalmacije za vrijeme Marka Aurelija.

6.7 MARCVS DIDIVS SEVERVS IVLIANVS

Najzanimljiviji namjesnik Dalmacije iz vremena vladavine Marka Aurelija jeste Marko Didije Sever Julijan (poznatiji kao Didije Julijan), budući kratkotrajni princeps iz 193. god. n. e.[502] O njegovom namjesništvu u provinciji Dalmaciji postoje dva svjedočanstva.

1. *SHA, Didius Iulianus,* I, 6 – 9

„Post praeturam legioni praefuit in Germania vicensimae secundae Primigeniae. 7 Inde Belgicam sancte ac diu rexit. Ibi Cauchis, Germaniae populis, qui Albam fluvium adcolebant, erumpentibus restitit tumultuariis auxiliis provincialium. 8 Ob quae consulatum meruit testimonio imperatoris. 9 Cattos etiam debellavit. inde Dalmatiam regendam accepit eamque a confinibus hostibus vindicavit. Post Germaniam inferiorem rexit.“

„Nakon svoje preture, on (misli se na Didija Julijana op. a.) je komandovao XXII. legijom *Primigenia* u Germaniji, zatim je upravljao provincijom Belgica (Belgija op. a.) dugo i dobro. Tamo je sa auksilijarima koje je na brzinu skupio iz provincija održao se protiv Hauka (narod Germanije koji je nastanjivao rijeku Elbu), koji su pokušali da provale kroz granicu. I za ove usluge, na prijedlog imperatora, on je smatran vrijednim za konzulat. On

[501] Mesihović, 2011 A:651 - 653

[502] *SHA, Didius Iulianus*; *Cass. Dio* epitome knjige LXXIV; Smith W., 1867, I:1005-1006; PIR, 1897/1898, II:11 – 12; Wotawa, 1905, PWRE, V, 1 -2, *col.* 412 - 424; Jagenteufel, 1958:44-45; Wilkes, 1969:447

je ostvario i odlučujuću pobjedu nad Hatima. Zatim je on upravljao Dalmacijom i očistio je od neprijatelja na njenim granicama. Zatim je on upravljao Donjom Germanijom."

Didije Julijan je bio pretor oko 162. god. n. e., pa su dužnosti navedene u ovom podatku obnašane poslije 162. god. n. e. Sa početkom cc 170. god. n. e. on je postao namjesnik Belgike, dužnost koju je obavljao u narednih pet godina. Konzul sufekt je bio 175. god. n. e., zajedno sa Helvijem Pertinaksom (čudnom koincidencijom Didije Julijan je bio sljedeći princeps nakon Pertinaksa).[503] I poslije konzulstva Didije Julijan se istakao u borbi sa germanskim Hatima, nakon čega je uslijedilo legatstvo prvo nad Dalmacijom, pa onda Donjom Germanijom. A. Jagenteufel namjesništvo datira u period 176 – 177. god. n. e., a J. Wilkes u 176. god. n. e. Po nekom kronološkom redu, Didije Julijan bi upravljao provincijom Dalmacijom upravo u vrijeme ponovo oživljenih sukoba na dunavskoj liniji od 177. god. n. e. To bi potvrđivao podatak koji daje Elije Spartijan (*Aelius Spartianus*), pisac biografije Didija Julijana iz kolekcije *Historia Augusta,* o njegovom postignuću kao namjesnika Dalmacije. Po tome je Didije Julijan kao vojno – civilni zapovjednik Dalmacije odbio neprijateljske napade na njene, vjerojatno sjeverne ili sjeveroistočne granice. Za sada ne raspolažemo sa sigurnijim podatkom ili bar naznakom sa kojim je to jedinicama (auksilijarnog ili legijskog sastava) on pobijedio germanske ili sarmatske ili dačke napadaće koji su ugrožavali granice Dalmacije. Početak vladavine Marka Aurelija provincija Dalmacija dočekala bez stalnog legijskog garnizona, izuzev možda konzularnih beneficijara. Ali uslijed teške situacije na ratištima sjeverno od provincije, koji su ugrožavali i njene granice, i u Dalmaciji su morali biti stacionirani i legijski sastavi bar neko vrijeme. Dalmacija je zbog svoje zemljopisne pozicije služila i kao važna komunikaciona spona preko koje su u Podunavlje kretale vojne snage, a sigurno je služila i kao resursna i logistička baza za prostrano podunavsko ratište.[504]

Podatak iz *SHA* jasno pokazuje da u provinciji nije bilo unutarnjih turbulenciju u smislu određenih pobuna, jer je jasno da Didije Julijan sa svojim trupama dejstvuje na graničnoj liniji. Ovo bi značilo da su ti invazorski inkursi prolazili kroz panonske i mezijske provincije, čim su granice Dalmacije bile ugrožene. Da su pojedini od tih naroda žestoko destruirali rimsko provincijsko područje, dovoljno govori podatak Kasija Diona (epitome knjige LXXII, 16) po kojem su po odredbama sporazuma koji su sarmatski Jazigi (*Iazyges*) sklopili sa Markom Aurelijem, „oni vratili 100 000 zarobljenika koji su još uvijek bili u njihovim rukama, čak nakon što su mnogi bili prodati, umrli ili pobjegli" (ἐξ ἐκείνου κατεφάνη ὅτι τῶν τε αἰχμαλώτων μυριάδας δέκα ἀπέδοσαν, οὒς μετὰ πολλοὺς μὲν

[503] On je naslijedio Pertinaksa i na dužnosti prokonzula Afrike.

[504] Na podunavskom ratištu su sigurno operativno djelovale sljedeće legije : I. *Adiutrix*, II. *Adiutrix*, XII. *Fulminata*, V. *Macedonica*, I. *Italica*, II. *Italica*, III. *Italica*, II. *Adiutrix*, IIII. *Flavia Felix*, VII. C.P.F, XI. C.P.F., X. *Gemina*, XIII. *Gemina*, XIV. *Gemina*. Zajedno sa njima su djelovale i mnogobrojne auksilijarne jedinice (kohorte i ale), kao i čitav niz drugih borbenih sastava.

πραθέντας πολλοὺς δὲ τελευτήσαντας πολλοὺς δὲ καὶ φυγόντας εἶχον). Jazigi su dejstvovali iz područja između rijeka Dunava i Tise, pa bi gravitaciono područje njihovog pustošenja obuhvatalo panonske i mezijske provincije, Dakiju i granične oblasti Dalmacije koje nisu bile baš predaleko od njihove zemlje. Po biografiji Marka Aurelija iz kolekcije *Historia Augusta* (XXVII, 10), za vrijeme ove druge kampanje borbe su vođene sa Markomanima, Hermundurima, Sarmatima i Kvadima (*Triennio bellum postea cum Marcomannis, Hermunduris, Sarmatis, Quadis etiam egit et, si anno uno superfuisset, provincias ex his fecisset*).

2. *CIL* VI, 41122 = *CIL* VI, 1401 (p 3141, 3805), Rim[505]

ERO IVLIANO / AFRICAE LEG AVG / ONTI ET BITHYNIAE / IAE DALMATIAE BELGICA / 5 M AFRICAE ET ACHAIAE PRAETOR / TORI CONSVLVM TRIBVNO LEG / ICANDIS SODALI ANTONI ANO / PRAESIDI PATRONO / G BISICA LVCANA EX AFRICA

[M(arco) Didio M(arci) f(ilio) Ouf(entina) Sev]ero Iuliano / [co(n)s(uli) proco(n)s(uli) provinciae] Africae leg(ato) Aug(usti) / [pro praetore provinciae P]onti et Bithyniae / [praef(ecto) alim(entorum) leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) German]iae Dalmatiae Belgica[e] /5 [leg(ato) leg(ionis) XXII Primig(eniae) leg(ato) proconsulu]m Africae et Achaiae praetor[i] / [aedili quaes]tori consulum tribuno leg(ionis) / [--- Xvir(o) stlitibus iud]icandis sodali Antoni[ni]ano / [.....] praesidi patrono / [municipium Aelium Hadrianum Au][506]g(ustum) Bisica Lucana ex Africa

„Marku Didiju Severu Julijanu, iz tribe Kvefentina, sinu Marka, konzulu, prokonzulu provincije Afrike, legatu Augusta propretoru provincije Pont i Bitinija, prefektu alimentacijskog fonda[507], legatu Augusta propretora Germanije, Dalmacije, Belgike, legatu legije XXII. *Primigenia*, legatu prokonzula Afrike i Ahaje, pretoru, edilu, kvestoru konzula, tribunu legije... decemviru stlitibu, članu (kolegija op. a.) Antoninija,[508]

[505] Jagenteufel, 1958:44; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/030526

[506] Rekonstrukcija imena municipija prema Boatwright, 2003:39, fus. 10 i

[507] To je podrazumijevalo da je bio zadužen za raspodjelu novca i sredstava siromašnima u Italiji i rukovođenje alimentarnim fondom. Od vremena ranih Antonina uvriježilo se da se pauperiziranim stanovnicima Italije pomaže podjelama zemlje ili novca. To su ustvari bile mjere kojima bi se ublažile posljedice procesa latifundizacije i socijalnog raslojavanja i na tragu su drevnih agrarnih zakona još iz vremena drevne Republike. Nerva je osnovao alimentarni fond za pomoć stanovnicima Italije, a čiji razvoj se posebno odvija za vremena Trajana i njegovih nasljednika. Bit alimentacije svodila se na sljedeće: iz određenog novčanog fonda, koji je osnovala država, podjeljivane su posudbe sitnim i srednjim zemljoposjednicima uz neznatne kamate (obično 5% godišnje). Kamate od tih zajmova trošene su na odgoj maloljetne siročadi, kao i djece siromašnih roditelja. Do punoljetnosti dječacima je mjesečno dijeljeno po 16, a djevojčicama po 12 sestercija. Maškin, 1951:389-390

[508] Riječ je o svećeničkom kolegiju posvećenom jednoj od verzija carskog kulta.

predsjedavajućem patronu, municipium Elijum Hadrijanum Augustum Bisika Lukana iz Afrike.“

Ovaj natpis koji predstavlja i neku vrstu *cursus honorum* od Didija Julijana prije nego što je postao princeps, isto dokazuje njegovo namjesništvo u provinciji Dalmaciji.

6.8 CAIVS VETTIVS SABINIANVS IVLIVS HOSPES

U doba vladavine Marka Aurelija možda je moguće datirati i namjesništvo Gaj Vetija Sabinijana Julija Hospa (konzula sufekta 176. god. n. e.).[509] O njegovom namjesništvu u Dalmaciji potvrdu pruža natpis AE 1920, 45 = AE 1939, + 81 iz Kasba, Henchir el / *Thuburbo Maius* (provincija prokonzularna Afrika).[510]

C VETTIO•C•FIL•VOLT•SABI/NIANO•IVLIO•HOSPITI•COS•SODALI / TITIO•LEG AVG•PR•PR•PROVINCIAR•III•DACIA/RVM•ETDELMATIAE•CVRATORI•

AEDIVM SACRAR /5 ITEM•R•P•PVTEOLANORVM•PRAEPOSITO•VEXILLATIO/NIBVS •EX•ILLYRICO•MISSIS•AB•IMP•DIVO•M•AN[ ]/NINO•AD•TVTELAM•VRBIS •DONIS•DONATO A[ ] / EODEM•IMP•OB•EXPEDITIONEM•GERM•ET•SARM / CORONA•MVRALI•VALLARI•ITEM•Q•AVREA•HASTIS /10 PVRIS•DVAB• VEXILLIS•TOTIDEM•LEG•AVG•PR•PR / PANNONIAE INFERIORIS•PRAEF AERARI SATVR/NI•LEG•LEG•XIIII•GEM•CVM•IVRISDICATV•PANNO/NIAE SVPERIORIS•LEG•AVG•RATIONIBVS•PV/TANDIS•TRIVM•GALLIARVM•LEG•

LEG•III•ITA/15LIAE•CONCORDIS•IVRIDICO•PER TRACTVS / ETRVRIAE• AEMILIAE•LIGVRIAE•LEG / AVG AD ORDINANDOS•STATVS•INSVLARVM / CYCLADVM•LEGATO•PROVINCIAE ASIAE / PRAETORI•TRIB•PLEB• QVAESTORI•TRANS/20 LATO•IN AMPLISSIMVM• ORDINEM•AB•IMP / DIVO T ANTONINO TRIB•MIL•LEG•I•ITALIAE / PRAEF•COHORTIS•II• COMMAGENORVM / COL AVRELIA• izbrisan tekst (op.a.) THVBVRBO / AIVS •PATRONO•D•D•P•P

C(aio) Vettio C(ai) fil(io) Volt(inia tribu) Sabi/niano Iulio Hospiti co(n)s(uli) sodali / Titio leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) provinciar(um) III Dacia/rum et Delmatiae(!) curatori aedium sacrar(um) /5 item r(ei) p(ublicae) Puteolanorum praeposito vexillatio/nibus ex

[509] PIR, 1897/1898, III:413 – 414; Betz, 1958, PWRE, VIII A, 2, *col.* 1861-1867; Jagenteufel, 1958:45-47; Wilkes, 1969:447

[510] EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/027397

Illyrico missis ab imp(eratore) divo M(arco) An[to]/nino ad tutelam urbis donis donato a[b] / eodem Imp(eratore) ob expeditionem Germ(anicam) et Sarm(aticam) / corona murali vallari itemq(ue) aurea hastis / puris duab(us) vexillis totidem leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) / Pannoniae inferioris praef(ecto) aerari Satur/ni leg(ato) leg(ionis) XIIII gem(inae) cum iurisdicatu Panno/niae superioris leg(ato) Aug(usti) rationibus pu/tandis trium Galliarum leg(ato) leg(ionis) III Ita/li(c)ae concordis(!) iuridico per tractus / Etruriae Aemiliae Liguriae leg(ato) / Aug(usti) ad ordinandos status insularum / Cycladum legato provinciae Asiae / praetori trib(uno) pleb(is) quaestori trans/lato in amplissimum ordinem ab Imp(eratore) / divo T(ito)(!) Antonino trib(uno) mil(itum) leg(ionis) I Itali(c)ae / praef(ecto) cohortis II Commagenorum / col(onia) Aurelia [[[Commoda]]] Thuburbo / [m]aius patrono d(ecreto) d(ecurionum) p(ecunia) p(ublica)

„Gaju Vetiju Sabinijanu Juliju Hospitu iz tribe (plemena op. a.) Voltina, sinu Gaja, konzulu, članu (kolegija op. a.) Titija, legatu Augusta propretoru provincija Tri Dakije[511] i Dalmacije, staratelju hramova (u gradu Rimu op. a.), također respublike Puteoli prepozitu/načelniku veterana (možda je riječ i o regularnim vojnim odredima op. a.) iz Ilirika poslanim od imperatora božanskog Marka Antonina za zaštitu grada, odlikovan od istoga imperatora za germanske i sarmatske ekspedicije sa *corona muralis*, *vallaris*, također i *aurea*, dva (puta op. a.) sa *hasta pura*, *vexillum* isti broj (misli se da je dva puta odlikovan i sa *vexillum* op. a.), legatu Augusta propretoru Donje Panonije, prefektu Saturnovog erarija, legatu XIV. legije *Gemina*, sa pravom provođenja zakona u Gornjoj Panoniji, legatu Augusta za ispitivanje računa[512] Tri Galije, legatu III. legije *Italica*, juridiku[513] za Etruriju, Emiliju, Liguriju, legatu Augusta za koordinaciju stanja Kikladskih otoka, legatu provincije Azije, pretoru, plebejskom tribunu, kvestoru, prevedenom u najviši red (misli se u senatorski op. a.) od imperatora, božanskog Tita Antonina, vojnom tribunu I. legije *Italica*, prefektu kohorte II. Komagenske, kolonija Aurelija Komodiana Tuburbo, najvećem patronu, odlukom vijeća dekuriona sa javnim novcem (postavi op.a.).“

Na ovom vrlo dobro sačuvanom epigrafskom spomeniku, dat je sadržajan popis dužnosti koje je Vetije Sabinijan obnašao u toku svoje iznimno bogate vojne i dužnosničke karijere.

[511] Po Fishwick, 1987:302 tripartitnu podjelu Dakije je izvršio Hadrijan.Međutim, izgleda je Hadrijan izvršio samo dualnu podjelu 119. god. n. e. i to na *Dacia Superior* i *Dacia Inferior*, a da je tripartitna podjela urađena za Antonina Pija (možda cc 158. god. n. e.) i to na *Dacia Porolissensis, Dacia Apulensis* i *Dacia Malvensis*. Za vrijeme markomanskih ratova, vojni i sudski poslovi su bili ujedinjeni pod jednom osobom, sa drugom dvojicom senatorskog ranga (*legati legionis*) kao njemu podređenim. Tada je Dakija zvana provincija Tri Dakije (*tres Daciæ*). Za vrijeme markomanskih ratova Dakija je predstavljala prvu borbenu liniju.

[512] Neka vrsta specijalnog carskog izaslanika ili inspektora radi pregleda financijskog stanja i računa.

[513] Riječ je o magistratima senatorskog ranga (u Italiji) uvedenim od Marka Aurelija sa sudskim nadležnošću u građanskim i krivičnim stvarima. Teritorijalno su bili određeni na osnovi italijanskih regiona koje je uspostavio još August i to tako što je jedan iuridico imao nadležnost nad više, uglavnom tri regiona. U Italiji su bila četiri *iuridici*. Oni su imali nadležnost i nekim administrativnim pa i izvršnim pitanjima. Berger, 1953:523

I na ovom natpisu je uobičajeno navođenje obnašenih dužnosti po značenju, a ne po kronološkom redu, iako sa određenim modifikacijama. Te specifičnosti su date upravo na primjeru njegovih namjesništava i zapovjedanja legijama koje su navedene izgleda po kronološkom, a ne po redu važnosti.

Njegova namjesništva i zapovjedanje vojskom ukazuju i na njegovu duboku uvezanost sa zbivanjima nastalim uslijed ratova na Dunavu. On je svoju karijeru započeo kao pripadnik viteškog reda, u vojno - zapovjednim strukturama oružanih snaga Rimske države. Pa je tako prvo bio komandant II. Flavijevske Komagenske kohorte, stacionirane u Dakiji, potom je bio vojni tribun I. legije *Italica* u Donjoj Meziji. Uspon iz viteškog reda u senatorski je uslijedio za vrijeme Antonina Pija. A obnašao je uobičajeni niz dužnosti u rimskom *cursus honorum.* Imao je i neke specifične dužnosti kao u slučaju Kikladskih otoka, te kao juridik tri italijanske regije. Zanimljivo je njegova specijalna dužnost da komanduje vojskom koja je poslana iz Ilirika da bude zaštita kampanskom gradu Puteoli. Razlog vjerojatno leži u tome što je Puteoli bio i velika luka te emporium, gdje su prispijevali i veliki aleksandrijski brodovi sa žitom. U blizini se nalazila i rimska pomorska baza u Misenumu. Ovo je gotovo sigurno rezultat odmetnuća Avidija Kasija 175. god. n. e., pa je Marko Aurelije smatrao da je neophodno da osigura italijanske luke, poglavito kako bi spriječio eventualno iskrcavanje avidijevaca. A kako se čini princeps je u tim vrlo nesigurnom vremenu, imao puno i nedvojbeno povjerenje u Vetija Sabinijana čim mu je dodijelio jednu takvu osjetljivu i bitnu dužnost. Pošto se u tekstu natpisa striktno kaže da je Vetije Sabinijan poslan sa vojskom iz Ilirika, jasno je da se on neposredno pred polazak prema Puteolima nalazio u blizini samoga Marka Aurelija, odnosno da je bio na podunavskom ratištu. Da je uživao veliko povjerenje i uvažavanje od Marka Aurelija, dokazuje i to da je on bio i u ulozi inspektora financija Tri Galije (provincije Lugdunska Galija, Akvitanija, Belgika). O njegovoj iznimnoj angažiranosti na podunavskom ratištu dovoljno govore i odlikovanja koja je dobio od Marka Aurelija, kao i činjenica da je bio zapovjednik prvo III. legije *Italica*, a zatim i XIV. legije *Gemina*. Obje legije su se nalazile angažirane u okviru dunavske armije Marka Aurelija. I namjesništva je obnašao u balkansko – podunavskom prostoru, pa je tako prvo bio zadužen za provođenje zakona u Gornjoj Panoniji, pa je onda bio legat propretor Donje Panonije i pri kraju karijere zabilježene na ovom natpisu legat propretor Dalmacije i zatim Tri Dakije. Ovaj sadržajni epigrafski spomenik je podignut u vrijeme Komodove vladavine, ali je ubrzo doživio i redakciju uslijed *damnatio memoriae*, pa je komodijanski dio imena kolonije izbrisan u predzadnjem redu.

Slika 6.8.1
Preuzeto sa http://www.rzuser.uni-heidelberg.de/~f56/fotos/F000435.JPG

Slika 6.8.2
Preuzeto sa http://www.ubi-erat-lupa.org/imagelink/index.php?Nr=11749

Svjedočanstvo o zapovjedništvu Vetija Sabinijana nad II. Flavijevskom Komagenskom kohortom pruža *CIL* III, 1619 = *CIL* III, 7854 : *Mart[i Gra]d[ivo] / coh(ors) II Fl(avia) Co(mmagenorum) / cui praeest / C(aius) Vettius /5 Sabinianus praef(ectus).*[514]

Njegova služba na egejskom otočju je rezultirala i natpisom IG XII,7 262 (# PH78910) iz Amorgosa : [— — — — — — Μο(?)]υσικοῦ Ἐφέσιος ὁ καὶ Ἀμόργιος υἱὸς Σεπτικίας Ἀττικίλλης [καὶ(?) Γαΐου(?) Ο]ὐεττίου Σαβεινιανοῦ, ἐφ’ οὗ παρόντος καθιερώθη.[515]

Slika 6.8.3
Preuzeto sa http://www.ubi-erat-lupa.org/imagelink/index.php?Nr=6683

Vetije Sabinijan se spominje i na natpisu *CIL* III, 4426 (p 2281) = *CIL* III, 11089 iz Karnuntuma : *[Si]l[v]ano Aug(usto) / Genio / loci pro / salute /5 C(ai) Vettii / Sabinian[i] / leg(ati) Aug(usti) pr(o) p[r(aetore)] / Nymphicus / lib(ertus) eius /10 [a]ediculam / ex voto / rest(ituit).* [516] Natpis podiže njegov oslobođenik Nimfik.

[514] EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/045193

[515] http://epigraphy.packhum.org/inscriptions/main

[516] EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en

Po A. Jagenteufelu Vetije Sabinijan je legat propretor Dalmacije bio u periodu 178-179. god. n. e., sa čime se slaže i J. Wilkes. Sudeći po zgusnutom spisku dužnosti Vetija Sabinijana u vrijeme turbulentne vladavine Marka Aurelija moguće je složiti se sa ovim prijedlogom. U tom slučaju Vetije Sabinijan bi na legatskoj dužnosti u Dalmaciji neposredno naslijedio Didija Julijana.

I Vetijevi potomci su zadržali visoko mjesto u rimskoj društveno – političkoj hijerarhiji, pa mu je sin *Caius Vettius Gratus Sabinianus* bio konzul *ordinarius* za 221. god. n. e., a unuk *Caius Vettius Gratus Atticus Sabinianus* konzul *ordinarius* za 242. god. n. e. (*CIL* VIII, 823 (p 2421) = *CIL* VIII, 12346 = AE 1894, +50; *CIL* VI, 41234 = *CIL* VI, 1529 (p 852, 3142) = *CIL* VI, 31671).

6.9 LVCIVS AVRELIVS GALLVS

Kao sljedeći namjesnik Dalmacije navodi se Lucije Aurelije Gal, konzul *ordinarius* za 174. god. n. e.[517], zajedno sa Kvintom Volusijem Flakom Kornelijanom (*Q. Volusius Flaccus Cornelianus*). On se pojavljuje na natpisu *CIL* III, 3157 (p 1650) = *CIL* III, 8663 = *CIL* III, 14239,4 = AE 1994, 1346 iz Salone[518] :

HER AVG [ ] / VAL•VALENS V[ ] / EX•7•LI/MITE[ ] / PVB• PRAE /5 CLVS OB / DECR AVR / GALL• LEG / SVO•INP / APERVIT [ ] /10 IM[ ] COMO / ET MAR / VERO / COS•VI / [ ] / MA[ ]

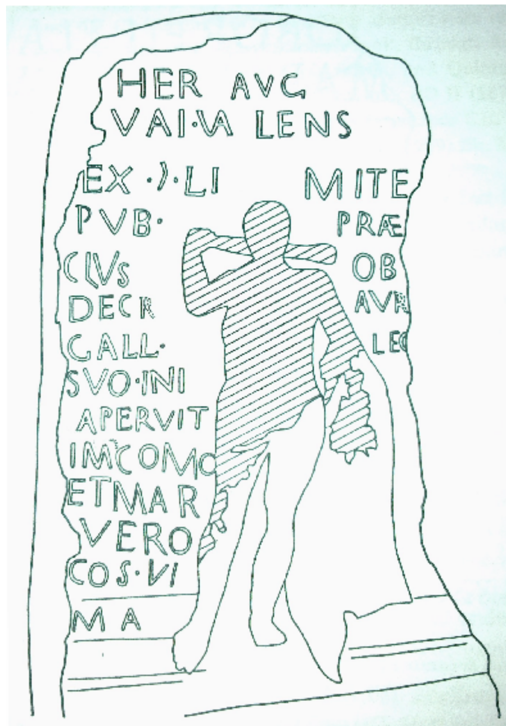
*Her(culi) Aug(usto) [sac](rum) / Val(erius) Valens v[et(ereranus)] / ex 7(centurione) li/mite[m] / pub(licum) prae/*5 *clus(um) ob / decr(etum*[519]*) Aur(eli) / Gall(i) leg(ati) / suo inp[endio] / aperuit [---] /*10 *Im[p(eratore)] Com(m)o[do II] / et Mar/[tio] / Vero [II] / co(n)s(ulibus) VI [Kal(endas)] / Ma[ias]*

„Herkulu, uzvišenom, svetom, Valerije Valens, veteran i bivši centurion, otvorio je na svoj trošak javni granični put, koji je ranije bio zatvoren dekretom Aurelija Gala, legata, na šesti dan prije majskih kalendi za drugog konzulata imperatora Komoda i Marcija Vera."

517 PIR, 1897/1898, I:183 (*Aufidius*); 208 (*Aurelius*); Bohden, 1896, PWRE, II, 2, *col.* 2292 (*Aufidius*); *col.* 2510 (*Aurelius*); Jagenteufel, 1958:47-48;Wilkes, 1969:447-448; Isto, 1976:265.

518 Jagenteufel, 1958:47; Wilkes, 1976:265, br. 16; 264, fig. 6 i Pl. III,7; Šašel Kos, 1993:205, br. 6.; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/051915

519 J.Wilkes u svojoj Historiji provincije Dalmacije (1969:448) je ovdje izvršio rekonstrukciju *dec(essum)* = smrt, ali je u naknadnom radu o međama (1976:265) to ispravio u pravilno *decr(etum)*.

Slika 6.9.1
Preuzeto iz Wilkes, 1976, 264, fig. 6

Slika 6.9.2
Preuzeto iz Wilkes, 1976, Pl. III, 7

Ovaj epigrafski spomenik je podignut 26. IV. 179. god. n. e. (riječ je o rođendanu Marka Aurelija), znači u vrijeme kada je Marko Aurelije bio na vlasti. Samo gentilno ime legata izaziva u historiografiji određene nedoumice, pa se kod nekih pojavljuje ne kao Aurelije, nego kao Aufidije (*Aufidius*).[520] Tako se u i PIR (1897/1898, I) i u PWRE smatra da je riječ o dvije različite osobe, odnosno da je Aufidije Gal bio legat Dalmacije, a Aurelije Gal konzul iz 174. god. n. e.

Slika 6.9.3
Preuzeto sa http://www.ubi-erat-lupa.org/imagelink/index.php?Nr=5031&Img=0

Konzulstvo Aurelija Gala se spominje na *CIL* III 5200 iz Celja : *] / Pos(uit) K(alendis) Aug(ustis) Flacco et Gallo c[o(n)s(ulibus)]*.

[520] O tome v. Wilkes, 1969, 447 – 448; Isto, 1976, 265

Konzulstvo Aurelija Gala i Flaka Kornelijana se spominje i na čuvenom grčkom obimnom natpisu IG XIV 830 (# PH141062) iz grada Puteoli : ...Αὐγούστων Γάλλῳ καὶ Φλάκκῳ Κορνηλιανῷ ὑπάτοιν...[521]

Cursus honorum Lucija Aurelija Gala, iz plemena Kvirina, sina Lucija pojavljuje se i na natpisu *CIL* VI, 1356 (p 850, 3141, 3805, 4685, 4774) = *CIL* VI, 31637 AE 1962, 00245 = AE 1963, 89 iz Rima: *L(ucio) Aurelio L(uci) fil(io) / Quir(ina) Gallo co(n)s(uli) / praef(ecto) aer(arii) Sat(urnini) praef(ecto) / frum(enti) dandi proco(n)s(uli) /*5 *provinc(iae) Narbonensis / legato Aug(usti) leg(ionis) III / Gallic(ae) curatori viae / Clodiae Anniae Cassiae / Ciminiae et novae Traianae /*10 *legato provinc(iae) Africae / pr(aetori) tr(ibuno) pl(ebis) quaest(ori) provinc(iae) Asiae / M(arcus) Aemilius Alcima / amicus.*[522] Sudeći po ovom natpisu Lucije Aurelije Gal je obnašao čitav niz dužnosti : konzul, prefekt Saturnovog erarija, prefekt za dodjelu hrane, prokonzul Narbonske Galije, legat Augusta III. legije *Gallica*, staratelj puteva, legat provincije Afrike, pretor, plebejski tribun, kvestor provincije Azije. Međutim, nigdje se ne spominje provincija Dalmacija, pa se postavlja pitanje da li je Aurelije Gal sa ovog natpisa upravo onaj naš legat Dalmacije i konzul *ordinarius* iz 174. god. n. e. U konzulskim listama se pojavljuju i *L. Aurelius Gallus*, konzul sufekt za 146. god. n. e. (od jula mjeseca), i još jedan istoimeni konzul *ordinarius* za 198. god. n. e. Gotovo je sigurno da je ovdje međusobni odnos njih trojice djed (146. god. p. n. e.) – otac (174. god. n. e.) – sin (198. god. n. e.).

I po A. Jagenteufel i po J. Wilkesu, Aurelije Gal je legat Dalmacije bio 179. god. n. e.

---

521 U natpisu se govori o zajednici trgovaca iz Tira (iz Fenikije, današnjeg Libana) koji su nastanjeni u Puteolima. Harland, 2003:36

522 EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/030955

6.10 **SCAPVLA TERTVLLVS**

Zajednice Liburnije Stulpini, Burnisti i Lacinijeni?[523] su obnovili zgradu pretoriuma u Skradinu (*Scardona*), i u čast toga su postavile natpis *CIL* III, 2809 u Skradinu, na kojem se spominje Skapula Tertul,[524] legat (dvojice) Augusta provincije Dalmacije.

*Praetoriu[m vetustate] / conlapsum [Stulpini et?] / Burnistae [Lacinien]/ses(?) ex pec(unia) [publ(ica) refecer(unt)] /*5 *Scapul[a Tertullus] / leg(atus) Augg(ustorum) p[rov(inciae) Dalmatiae] / restit[uit]*

Vrijeme namjesništva bi se moglo datirati u vrijeme suvladarstva dvojice principespa augusta. U obzir dolaze doba suvladarstva Marka Aurelija sa Lucijem Verom (*Lucius Aurelius Verus Augustus*) od 161. do 169. god. n. e., te Marka Aurelija sa svojim sinom Komodom od 177. do 180. god. n. e. Skapula Tertul se u svojstvu provincijskog namjesnika i to dvojice augusta (Marka Aurelija i Komoda) pojavljuje i u Digestama (dio *Corpus iuris civilis* iz prve polovice VI. st. n. e.) koji mu šalju reskript (rješenje vezano za određena pitanja).[525] J.Wilkes (1969:447, pozivajući se na R.Syme, *Gnomon*, 31(1959, 514 f.)[526]) relativizira mogućnost da je Skapula Tertul upravljao Dalmacijom za vrijeme Marka Aurelija i Komoda : „On the other hand he could have been proconsul of Asia or Africa at the time, while the congested fasti of Dalmatia make it better to place Tertullus in the joint

[523] O navedene tri liburnske zajednice v. *Plin. NH.* III, 139 : „*conventum Scardonitanum petunt lapides et Liburnorum civitates XIIII, ex quibus Lacinienses, Stulpinos, Buristas, Olbonenses nomineare non pigeat*".

Stulpini su možda vezani za grad Stulpi (Στουλπί) koji spominje Ptolemej Klaudije (Čače, 2003:14), Burnisti se vjerojatno vežu za Burnum i njegovu okolicu, dok se o Lacinijenima malo zna.

[524] Smith W, 1867, III:1012 (natuknica se vjerojatno odnosi na sina našeg Skapule Tertula); PIR, 1897/1898, III:180 – 181 (natuknice pod br. 190 i 192 se odnose na istu osobu); Jagenteufel, 1958:48 -49; Wilkes, 1969:447; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053709

[525] *Corpus, Dig.* 1.18.14 : „*Macer 2 de iudic. publ. Divus marcus et commodus scapulae tertullo rescripserunt in haec verba: " si tibi liquido compertum est aelium priscum in eo furore esse, ut continua mentis alienatione omni intellectu careat, nec subest ulla suspicio matrem ab eo simulatione dementiae occisam: potes de modo poenae eius dissimulare, cum satis furore ipso puniatur. et tamen diligentius custodiendus erit ac, si putabis, etiam vinculo coercendus, quoniam tam ad poenam quam ad tutelam eius et securitatem proximorum pertinebit. si vero, ut plerumque adsolet, intervallis quibusdam sensu saniore, non forte eo momento scelus admiserit nec morbo eius danda est venia, diligenter explorabis et si quid tale compereris, consules nos, ut aestimemus, an per immanitatem facinoris, si, cum posset videri sentire, commiserit, supplicio adficiendus sit. cum autem ex litteris tuis cognoverimus tali eum loco atque ordine esse, ut a suis vel etiam in propria villa custodiatur: recte facturus nobis videris, si eos, a quibus illo tempore observatus esset, vocaveris et causam tantae neglegentiae excusseris et in unumquemque eorum, prout tibi levari vel onerari culpa eius videbitur, constitueris. nam custodes furiosis non ad hoc solum adhibentur, ne quid perniciosius ipsi in se moliantur, sed ne aliis quoque exitio sint: quod si committatur, non immerito culpae eorum adscribendum est, qui neglegentiores in officio suo fuerint.*"

[526] Riječ je o „Review of A.Jagenteufel, Die Statthalter der römischen Provinz Dalmatien von Augustus bis Diokletian".

reign of Marcus and Verus (161-9), which is blank otherwise. A consulship in the one-sixties followed by the Dalmatian governoship fits better with the father of the consul *ordinarius* in 195“. Stojimo na stajalištu da je ipak vjerojatnije da se reskript iz Digesta odnosi na Skapulinu upravu nad Dalmacijom, nego da je riječ o njegovom prokonzulstvu u Aziji ili Africi. Iako se u Digestama Skapula Tertul pojavljuje u odjeljku *De officio praesidis*, jasno je da u slučaju priređivača Digesta riječ o moderniziranju tituliranja provincijskog namjesnika. Na osnovi natpisa iz Skradina, oficijelna titula Skapule Tertula je bila legat, a ne preses, koja će postati titula namjesnika Dalmacije tek nakon Dioklecijanovih upravno – teritorijalnih reformi krajem III. st. n. e. Priređivač Digesta je jednostavno reskript upućen namjesniku Dalmacije stavio u odjeljak o službi presesa, sukladno modernijem duhu a posebno jer u tome reskriptu Skapulina titula nije navedena. Sa provincijama Azijom i Afrikom stanje stoji nešto drugačije, jer su u njima i nakon Dioklecijanovih reformi upravljali namjesnici sa prokonzulskom titulom. U strogo hijerarhijskom, protokoliranom i birokratiziranom svijetu kasne antike, pazilo se gdje se treba staviti određene titule, pa i se i Digestama upravitelji provincija Afrike i Azije pojavljuju u odjeljku *De officio proconsulis et legati*. Na osnovi iznesenog ipak bi bilo prihvatljivije datirati namjesništvo Skapula Tertula u Dalmaciji u period suvladarstva Marka Aurelija i Komoda. A. Jagenteufel legatsku dužnost Skapule u Dalmaciji datira u period 179. – 181. (?) god. n. e. Vrlo zgusnutu liniju namjesništava u provinciji Dalmaciji u periodu od 176 – 180. god. n. e. je moguće objasniti upravo drugom fazom markomanskih ratova, u kojima je i Dalmacija dala značajan doprinos. U uvjetima rata zapovjedništva su se brže mijenjala, zavisno od situacije i potreba. Tadašnje legatstvo provincija je podrazumijevalo i vojne i civilne ovlasti, pa je i samo predstavljalo i određeni stupanj zapovjedništva u rimskoj vojnoj hijerarhiji i komandnoj liniji.

Na osnovi današnjeg poznavanja konzulskih listi, naš Skapula Tertul se ne pojavljuje kao konzul. Jedini Skapula Tertul koji se spominje u konzulskim listama je konzul sufekt za 192. god. n. e. i konzul *ordinarius* za 195. god. n. e.[527] je *P. Iulius Scapula Tertullus Priscus*,[528] vjerojatno sin našeg Skapule Tertula.

6.11 LVCIVS IVNIVS RVFINVS PROCVLIANVS

Nakon turublentnog vremena na podunavskom području, sa Komodom se situacija postepeno smiruje, što se primjećuje i na području Dalmacije. Za prvu polovicu samostalne

[527] *Corpus,Codex* 9.1.1

[528] *CIL* III, 4407; *CIL* XIV, 169 (p 481). I za 139. god. n. e. spominje se jedan konzul sufekt *Scapula*.

vladavine Komoda evidentiran je u Dalmaciji kao njen legat propretor Lucije Junije Rufin Prokulejan.[529]On se spominje na natpisu *CIL* III, 3202 (p 1651) iz Garduna/*Tiluriuma*[530] :

IMP CAES / M AVRELIVS / [[COMMODVS]] / ANTONINVS / AVG PIVS SARM / GERM MAXIMVS / BRITTANNICVS / PONT MAX TRIB / POT VIIII IMP VI / COS IIII P P / PONTEM HIPPI FLVMI/NIS VETVSTATE COR/RVPTVM RESTITVIT / SVMPTVM ET OPERAS / SVBMINISTRANTIBVS / NOVENSIBVS DELMI/ NENSIBVS RIDITIS CV/RANTE ET DEDICANTE / L IVNIO RVFINO PROCV/LIANO LEG PR PR

Imp(erator) Caes(ar) / M(arcus) Aurelius / [[Commodus]] / Antoninus / Aug(ustus) Pius Sarm(aticus) / Germ(anicus) maximus / Brittannicus / pont(ifex) max(imus) trib(unicia) / pot(estate) VIIII imp(erator) VI / co(n)s(ul) IIII p(ater) p(atriae) / pontem Hippi(i) flumi/nis vetustate cor/ruptum restituit / sumptum et operas / subministrantibus / Novensibus Delmi/nensibus Riditis cu/rante et dedicante / L(ucio) Iunio Rufino Procu/liano leg(ato) pr(o) pr(aetore)

Natpis govori da je za vrijeme devete godine tribunske moći Komoda (184. god. n. e.) obnovljen most na rijeci *Hippius* (danas rijeka Cetina) i to zahvaljući zajedničkom djelovanju tri relativno udaljene lokalne jedinice : *Rider*, *Novae i Delminium*. Staratelj i dedikant je bio legat Lucije Junije Rufije Prokulijan. *Municipium Riditarum* je imao urbano i upravno sjedište u Danilu kod današnjeg Šibenika, *Novae* se nalazila u Runoviću kod današnjeg Imotskog, a urbano i upravno sjedište *Municipium Delminensium*[531] se nalazilo u Županjcu (u današnjem Duvnu). Angažiranje ove tri lokalne jedinice na obnovi mosta govori o velikom znaćenju ovog mosta za rimsku cestu koja je iz Salone, a preko rijeke Cetine i Tilurija išla u duboku kontinentalnu unutrašnjost provincije Dalmacije. I ovaj spomenik je nakon ubistva Komoda pretrpio brisanje njegovog imena uslijed *damnatio memoriae*.

[529] PIR, 1897/1898, II:242; Riba., 1918, PWRE, X, 1, *col.* 1082 – 1083; Jagentaufel, 1958:49-50; Wilkes, 1969:448

[530] Jagentaufel, 1958:49; Bojanovski, 1977 A:90 i T. I, 1.; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053712

[531] O *Municipium Delminensium* v. Mesihović, 2011 A:465 - 633

Slika 6.11.1
Preuzeto iz Bojanovski, 1977:T.I, sl. 1

Slika 6.11.2
Preuzeto sa http://www.rzuser.uni-heidelberg.de/~f56/fotos/F005052.JPG

Junije Rufije se spominje i na natpisu *CIL* III, 7770 iz *Alba Iulia, Apulum*, provincija *Dacia* : *Sarapi et Isidi / L(ucius) Iunius Rufi/nus Proculia/nus trib(unus) l(ati c(lavius)* /5 *mil(itum) leg(ionis) XIII g(eminae).*[532] Na ovom natpisu Junije Rufin je vojni tribun latiklav XIII. legije *Gemina*.[533] Sudeći po tome što je bio viši oficir XIII. Legije Gemina Junije Rufin je bio učesnik Markomanskih ratova.

6.12 MARCVS CASSIVS APRONIANVS

Sljedeći do danas poznati namjesnik provincije Dalmacije je bio senator Marko Kasije Apronijan,[534] otac čuvenog historičara i dužnosnika Kasija Diona. Apronijan je porijeklom bio iz Bitinije u Maloj Aziji. U toku svoje karijere Apronijan je bio i prokonzul Likije – Pamfilije[535] i legat Kilikije. Po dvojbenoj vizantijskoj tradiciji, on je oženio kćerku ili sestru oratora i filozofa Diona Hrizostoma. Njegov sin je bio Kasije Dion, veliki historičar i visoki dužnosnik za vrijeme severijanskog sustava. Kako navodi sam Kasije Dion, on je zajedno sa ocem boravio u Kilikiji dok je ovaj tamo imao namjesničku dužnost u ranom

532 EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/038518

533 *Tribunus laticlavius* je bio jedan od šest vojnih tribuna u legiji. Po hijerarhijskoj poziciji se nalazio odmah ispod legata (komandanta) legije, i iznad pet *tribuni angusticlavii* i kasnije i *praefectus castrorum*. Ovo je bila prva stepenica u tradicionalnom *cursus honorum*, i *tribunus laticlavius* je često mladić u ranim dvadesetim, koji je mogao poticati iz bogatijih familija ili je bio blizak prijatelj legata legije.

534 Smith W, 1867, I:251; Groag, 1899, PWRE, III, 2, *col.* 1681 – 1682; PIR, 1897/1898, I:312; Jagentaufel, 1958:50 - 51; Wilkes, 1969:448

535 IGR III, 654 = TAM II 856 (# PH284746) : Κατεσκεύασεν τὸ ἀν/γεῖον Τερτία Τρεδήμιος / ἑαυτῇ · τὴν δὲ επιγραφὴν / ἐποιήσατο Συνέγδημος /5 Τρεδήμιος ἀδελφὸς αὐ/τῆς κατὰ συγχώρημα / Κασίου᾿ Απρωνιανοῦ ἀνθυ/πάτου. Namjesnik Likije i Pamfilije u martu – aprilu 180. god. n. e. (XXXIII godina tribunske moći Marka Aurelija) je na osnovu vojničke diplome *CIL* XVI, 128 = *CIL* III, p 1993 (p 2328,64) = AE 2007, +01484 iz Kadikova (provincija Donja Mezija) bio Licinije Prisk.

periodu Komodove vladavine.[536] Nepoznato je da li je i kada bio konzul sufekt. O namjesništvu Kasija Apronijana u Dalmaciji svjedočanstvo daje upravo njegov sin :

Cass. Dio epitome knjige XLIX, 36, 4

Ταῦτα δὲ οὐκ ἀκούσας οὐδ΄ ἀναγνοὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ μαθὼν ὥστε καὶ ἄρξας αὐτῶν, οἶδα· μετὰ γάρ τοι τὴν ἐν τῇ Ἀφρικῇ ἡγεμονίαν τῇ τε Δελματίᾳ, ἧς ποτε καὶ ὁ πατήρ μου χρόνον τινὰ ἦρξε, καὶ τῇ Παννονίᾳ τῇ ἄνω καλουμένῃ προσετάχθην

„Ovo ja (Kasije Dion govori u prvom licu op. a.) znam ne samo preko onoga što sam čuo ili pročitao, nego sam to spoznao osobnim iskustvom kao nekadašnji njihov namjesnik, nakon moga namjesništva u Africi i Dalmaciji, kasniju poziciju je držao i moj otac neko vrijeme, ja sam bio imenovan za ono što je poznato kao Gornja Panonija.“

Po A.Jagentaufelu i J.Wilkesu Apronijan je bio namjesnik Dalmacije oko 185. god. n. e. Međutim, sam Kasije Dion ne daje nikakvih preciznijih podataka o vremenu uprave njegovog oca u Dalmaciji. Jedino bi se njegovo namjesništvo u Kilikiji moglo datirati u vrijeme slučaja Seksta Kvinktilijana Kondijana (*Sextus Quinctilius Condianus*, konzul *ordinarius* za 180. god. n. e.), čijeg je istoimenog oca i strica Valerija Maksima (zajedno konzuli *ordinarii* za 151. god. n. e.) dao pogubiti Komod 182. god. n. e.[537] Vjerojatno je provincijom Dalmacijom upravljao nakon Kilikije. Apronijan se spominje i na natpisu *CIL* XIV, 4089,26 = *CIL* XV, 2164 iz Portusa : *M(arci) Cassi Aproniani / M(arci) Cassi Aproniani / Ostia.*

536 Najviše podataka o Apronijanu daje njegov sin (*Cass. Dio* epitome knjige XLIX, 36, 4; epitome knjige LXIX, 1, 3; epitome knjige LXXII, 7, 2).

537 *Cass. Dio* epitome knjige LXXII, 6; *SHA, Commodus*,4, 9

7. Legati Dalmacije za vrijeme Severa

Kada je na Novu 193. god. n. e. umoren Komod, rimski svijet je završio svoju klasičnu fazu razvitka i ušao je u novi, univerzalistički proces pod principsima (carevima, augustima) iz „dinastije" Severa. Za razliku od antoninijanskog doba, u kojem su principsi porijeklom bili iz Hispanije i južne Galije, „dinastija" Severa je načelno gledano sjevernoafričkog i semitskog porijekla. Ona predstavlja sasvim novi oblik evolucionog razvitka i Rimske države i euromediteranskog društva, sa začecima njihove orijentalizacije, poglavito u sferi usvajanja religije.[538]

Ipak da bi zaživjela, „dinastija" Severa je morala preći razdoblje 193. god. n. e. i V. rimski građanski rat u kojem je Septimije Sever uz dogovoreno savezništvo sa Klodijem Albinom prvo eliminirao Didija Julijana, koji je postao car (pobjedom na licitaciji koju su priredili pretorijanci) nakon mučke likvidacije Pertinaksa, a zatim uspješnim ratom na Istoku porazio Pescenija Nigera. Nakon par godina, sa bitkom kod Lungdunuma u februaru 197. god. n. e. poražen je i Klodije Albin, a vlast se učvrstila u okvirima novog severijanskog režima i novog sustava. Četiri decenije vladavine osoba proisteklih iz ove „dinastije" su bile vrlo raznolike, od vojničkog sustava Septimija Severa, preko beskrupuloznosti i brutalnosti Karakale i raskalašenosti Elagabala/Heliogabala pa do zaključno sa smirenijim, stabilnijim dobom za Aleksandra Severa. U provincijskom smislu, sa severijanskim dobom završava i proces pravno – političke romanizacije i to konkretno sa Karakalinom konstitucijom (*Constitutio Antoniniana*) iz 212. god. n. e., kojom su svi slobodni stanovnici Rimske države, ako to nisu stekli do tada, dobili automatski rimsko građanstvo. Ti novi građani su dobili gentilno ime *Aurelius*. Sada je i konačno Rimska država postala univerzalno carstvo u euromediteranskom području.

Karakalina konstitucija tako predstavlja i *terminus ante quem*, završetka postojanja peregrinskih *civitates* na prostoru provincije Dalmacije i potpuno njihovo transformiranje u municipalni sustav. Da je značajan broj "ilirskih" domorodaca stekao rimsko građanstvo baš uslijed konstitucije iz 212. god. n. e. dovoljno govori činjenica da najveći broj do danas poznatih "Rimljana Dalmacije" nosi aurelijevsko gentilno ime. U vrijeme Severa provincija

[538] O godini pet careva i V. rimskom građanskom ratu v. *SHA, Pertinax; Didius Iulianus; Severus; Pescennius Niger; Clodius Albinus; Cass. Dio* epitome knjige LXXIII – LXXV.

Dalmacija se nalazila u prilično mirnom periodu, ne izložena nekim naglim i turbulentnim poremećajima.

Dok je selektiranje i istraživanje namjesničke funkcije (zbog obilja izvorne građe) najlakše u julijevsko – klaudijevsko doba, kako se ide prema kasnijim periodima jasno se uviđa sve više teškoća na koje nailazi svaki i istraživač i promatrač namjesničke funkcije u provinciji Dalmaciji. Izvorna građa (posebno epigrafski sadržaji) je sve rjeđa, a fragmentarnost postaje sve očitija. To postaje jasno već sa antoninijanskim dobom, da bi se posebno izrazilo u severijansko doba. Precizno datiranje pojedinih namjesničkih dužnosti je sve više izloženo kontroverzama, proturječnosti i čitavom nizu problema.

7.1 TIBERIVS? POLLENIVS AVSPEX

Veliku kontroverzu u dataciju izaziva i namjesništvo Polenija Auspeksa.[539] O njegovom namjesništvu svjedočanstvo pruža natpis na grčkom jeziku TAM II, I, 278 = IGR III 618 =Stein, AEM XIX (1896), 147 (# PH284167) iz Xanthosa u Likiji.

[Ξανθίων ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμο?]ς / [— — — —]...[— — — Πολλ]ηνία[ν] / [c.5.]αν Ὀνωράταν, ἐκγόνην / Φλ(αυίου) · Λατρωνιανοῦ ὑπατικοῦ, / 5ποντίφικος, ἐπάρχου Ῥώμης, / καὶ Αὔσπικος · ὑπατικοῦ Βρι/ταννίας · Μυσίας · Δακίας · Σπα/νίας, ἐν χώρᾳ Σεβαστοῦ δικά/σαντος, προεκγόνην Αὔσπι/10κος ὑπατικοῦ, ἀνθυπάτου / Ἀφρικῆς, ἐπάρχου ἀλειμέν/των · Ἀππίας καὶ Φλαμινίας / τρίς, κυινδεκεμουίρου, ἐν / χώρᾳ Σεβαστῶν διαγνόν/15τος, ὑπατικοῦ Δαλματίας, / θυγατέρα Τιβ(ερίου) · Πο[λληνίου] / Ἀρμ[ενίου Περεγρείνου] / [— — — — — — — — — — — —] / [— — — — — — — — — — — —]

Ovo je jedan od rijetkih natpisa na grčkom jeziku, a na kojem se spominje neki namjesnik Dalmacije. Sam epigrafski spomenik je retrospektivne prirode i nastao je u znatno kasnije vrijeme u odnosu kada je navedeni Polenije Auspeks bio namjesnik Dalmacije. Odvojeno od navođenja Polenije Honorate i njenog djeda sa majčine strane Flavija Latronija (*Flavius Latronius*; *legatus augusti propraetore, pontifex et praefectus urbi*), navode se i tri generacije Polenija i to stariji Auspeks, mlađi Auspeks i Tiberije Polenije Armenije Peregrin. I tu se javlja problem jer se u okviru navedene tri generacije nailazi na dva honomima (....Αὔσπικος...) bez ikakvih dodataka određenja, pa je nejasno kome ustvari pripada navedeno namjesništvo Dalmacije, da li je riječ o starijem ili mlađem Auspeksu. Problem izaziva i činjenica da postoje dvije kronologije obnašanja dužnosti od strane onog Auspeksa koji je bio namjesnik provincije Dalmacije. Dok A. Jagenteufel smatra da namjesništvo Auspeksa u Dalmaciji treba datirati u 174-175. god. n. e., J. Wilkes smatra namjesništvo Auspeksa okvirno datira u doba Septimija Severa i Karakale. Dodatni

[539] Stein, 1896:147-149; PIR, 1897/1898, III:60; W. Enßlin., 1952, PWRE, XXI, 2, *col.* 1412; Jagenteufel, 1958:43-44; Wilkes, 1969:448; PIR, 1998, VI:233-237

problem izgleda da je u tome što je veza mlađeg Auspeksa i Polenija Armenija Peregrina možda adoptivne, a ne biološke veze. Na sve to se nadovezuje splet znanstvenih zaključaka o Auspeksima od strane niza naučnika. Ti zaključci i mišljenja su nekada i kontroverzni, pa i proturječni što samo usložnjava snalaženje u detektiranju jednog namjesništva nad provincijom Dalmacijom i povećava konfuziju vezanu za problem Polenija sa kraja II. i početka III. st. n. e.

Prvi Auspeks na koga se nailazi na natpisu iz Xanthosa nije bio namjesnik Dalmacije, ali je zato bio legat propretor Britanije, Mezije, Dakije, Španije te *iudex ex delegatione Augustorum.* O njegovom namjesništvu u Donjoj Meziji potvrdu daju novčići pronađeni u ovoj provinciji. Ovaj Polenije Auspeks je bio prvi namjesnik Donje Mezije koji je izdavao novčiće sa svojim imenom na reversu. Avers ovih novčića izdatih u Nikopolju na Dunavu (*Nikopolis ad Istrum*) i Marcianopolisu je uvijek imao ime i lik Septimija Severa. Ovaj Auspeks je vjerojatno bio namjesnik Donje Mezije prvih godina vladavine Septimija Severa.[540] Najvjerojatnije se na njega odnosi i spomen Auspeksa kod Kasija Diona. Tako bi ovaj Auspeks je igrao vrlo bitnu ulogu u ranom severijanskom društvu, i po Kasiju Dionu bio poznat kao „najmudriji čovjek zamisliv za šale“, pa ga nije bilo strah da zbija šale i na račun Septimija Severa i to u prisustvu princepsa (konkretno u slučaju kada je Septimije Sever bio uvršten u familiju Marka Aurelija, odnosno „adoptiran“ u Antonine).[541] Sudeći po Kasiju Dionu, Poleniji su se tada nalazili na samom vrhu rimskog društva severijanskog doba. Spominjanje Auspeksa na natpisu iz Xanthosa je moralo slijediti neki red, pa bi se moglo pretpostaviti da je prvospomenuti Auspeks ustvari bio i stariji, „djed“ Tiberija Polenija Armenija Peregrina. Možda bi u korist toga govorila i činjenica da je njegova prezentirana namjesnička lista data okvirno, jer tada postoje dvije mezijske provincije, tri hispansko – iberske provincije (možda je on bio namjesnik provincije *Hispania Tarraconensis*), Dakija iz tri dijela a i Septimije Sever je oko 197. god. n. e. podijelio dotada jedinstvenu britansku provinciju na dvije i to : Donju (*Inferior*) Britaniju (sjeverni dio) i Gornju Britaniju (južni dio).

Sljedeći Auspeks sa natpisa iz Xanthosa je onaj koji je bio namjesnik Dalmacije. Za njegovo preciznije detektiranje je bitna dužnost XVvir = kvindecemvira (...κυινδεκεμουίρου...) koja se isto navodi na popisu njegovih časti i dužnosti. Jedan Polenije Auspex i to kao jedan od kvindecemvir se spominje na natpisu *CIL* VI, 32327 (p 3824) iz Rima (*acta lud.saec.anni* 204 = Akti sekularnih igara) i koji se datira u 204. god. n. e. Pošto se na natpisu iz Xanthosa ista dužnost vezuje i za onoga Auspeksa koji se navodi i kao namjesnik Dalmacije, logično je zaključiti da su namjesnik Dalmacije sa natpisa iz Xanthosa i XVvir sa natpisa u Rima ista osoba. Time bi bila prihvatljivija opcija da je Polenije Auspeks bio namjesnik Dalmacije u vrijeme severijanskog sustava, nego u doba Marka Aurelija. Ime Polenije Auspeks se spominje i na natpisu *CIL* VI, 2101 (p 864,

[540] Njega je na namjesničkoj dužnosti u Donjoj Meziji naslijedio *Cosconius Gentianus Ge[---]*.

[541] *Cass. Dio* epitome knjige LXXVII, 9, 3-4

3261, 3292) iz Rima (*acta fratr.Arv.*= Akti arvalske braće).[542] Polenije Auspeks je pored obnašanja dužnosti XVvira i namjesnika (ὑπατικός= legat augusta propretor) Dalmacije, sudeći po natpisu iz Xanthosa bio prokonzul (...ἀνθυπάτου...) Afrike, *iudex ex delegatione Augustorum* (ἐν χώρᾳ Σεβαστῶν διαγνόύς), prefekt alimentacijskog fonda i staratelj Apijeve i Flaminijeve cesta tri puta. Pošto je na natpisu Polenije Auspeks označen i kao prokonzul Afrike, on je morao biti i konzul sufekt (nepoznate godine, jer se na dosada poznatim konzulskim listama ne pojavljuje njegovo ime). Ali sa druge strane na natpisu iz Xanthosa se uopće ne spominje da je Polenije Auspeks bio ὕπατος (konzul). U izdanju PWRE, Vol. VI iz 1998 nema suglasja u vezi kronologije obnašanja njegovih dužnosti : „*De temporum ratione, quando quo honore functus sit, viri docti non consentiunt*...“. Tako se prenose različite dvije kronološke verzije obnašanja dužnosti, starija koja zahvata doba vladavina Marka Aurelija i Komoda, te mlađa sa severijanskom opcijom. Međutim, ako bi se smatralo da je prvospomenuti Auspeks sa natpisa iz Xanthosa onaj stariji, onda bi Auspeks koji je bio namjesnik Dalmacije bio njegov biološki sin. O tome bi možda na neki način potvrdu davala i činjenica da je on 204. god. n. e. bio XVvir, odnosno da je tek započinjao karijeru. U tom slučaju bi mlađi Auspeks Dalmacijom upravljao nakon 204. god. n. e. Po izdanju PWRE iz 1998 ovaj Auspeks je bio otac Polenija Auspeksa koji je bio adoptivni otac Tiberija Polenija Armenija Peregrina. Međutim, izgleda da je u slučaju natuknica o Polenijima u navedenom izdanju PWRE došlo do zamjene Auspeksa, odnosno da je starijem Auspeksu pripisano namjesništvo Dalmacije i drugospomenuta lista dužnosti sa natpisa iz Xanthosa. Tačnija je obrnuta situacija, a to je da je prvospomenuti Auspeks bio stariji, a drugospomenuti sa odgovarajućom listom dužnosti bio mlađi, koji je ujedno bio i adoptivni otac Tiberija Polenija Armenija Polenija.

Tiberije Polenije Armenije Peregrin (*Tiberius Pollenius Armenius Peregrinus*) je bio konzul *ordinarius* za 244. god. n. e. u godini kada je završila vladavina Gordijana III. i započela vladavina Filipa Arapa. Polenije Peregrin se spominje i na još jednom likijskom natpisu OGI II, 568 = IGR III, 556 = TAM II, 572 (1) (# PH284460), [543] te na nizu latinskih natpisa : *CIL* VI, 41227 = *CIL* VI, 1351 iz Rima, *CIL* III, 14403a sa Knida, *CIL* III, 15184,05 iz Ptuja/ *Poetovio*, *CIL* V, 08237 iz Akvileje, *CIL* VI, 1447 (p 4699, 4774) = *CIL* VI, 31657a = AE 1948, +35 iz Rima, *CIL* VI, 863 (p 839, 3007) = *CIL* VI, 30841 iz Rima, *CIL* VII, 103 iz Caerleon / Isca, *ILAlg* II, 2, 4532 iz Ghar el Djemaa, *ILAlg II*, 2,

---

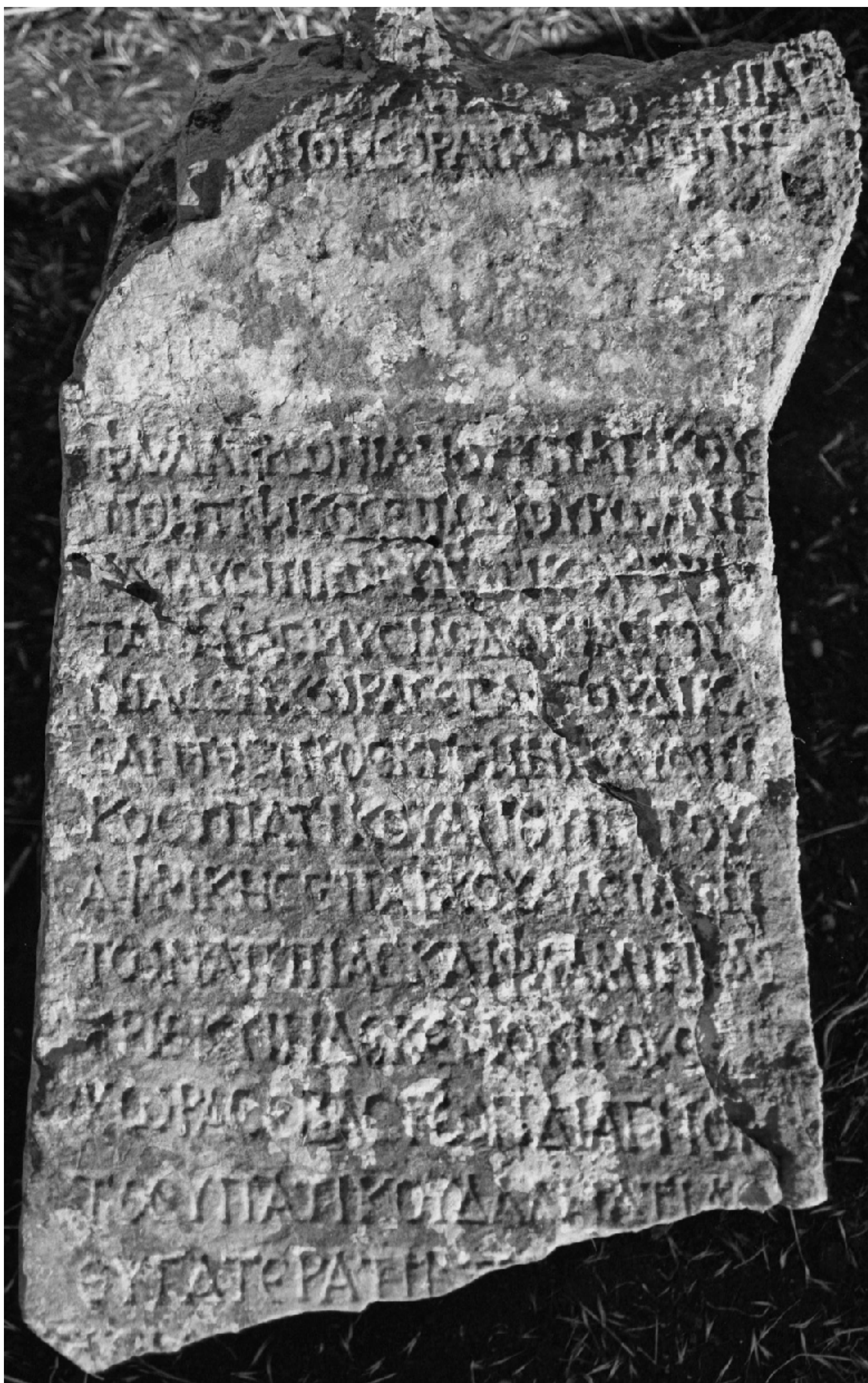
[542] *isde[m co(n)s(ulibus) III K(alendas) Iun(ias)] / in domum Polleni Auspic[is mag(istri) per promag(istrum) Pescennium Nigrum fratres Ar]/vales ad consummandum [sacrum deae Diae convenerunt ibique inter] / cenam Licinius Nepos pr[omag(ister) P(ublius) Pescen]/5nius Niger discumbent[es toralibus segmentatis ture et vino] / fecerunt ministran[tibus pueris patrimis et matrimis senatorum] / fili(i)s eisdem qui et V[I K(alendas) easdem et fruges inlibatas] / [cum] calatoribus pu[eri riciniati cum publicis ad aram retulerunt] / [deinde la]mpadi[bus incensis tuscanicas contigerunt quas*

[543] τὸν λαμπρότατον / Τιβ(έριον) Πωλλήνιον Ἀ[ρμέ]/νιον Περεγρεῖνο[ν] / τὸν εὐγενέστατον / 5ὠρδινάριον ὕπατον / καὶ ὑγιέστατον ἀνθ(ύπατον) / τῷ κοινῷ δόγματι τοῦ / λαμπροτάτου τῶν Λυ/κίων ἔθνους Μ(ᾶρκος) · Αὐρ(ήλιος) / 10 Διονύσιος ὁ Λυκιάρ/χης, καθ’ ἃ ἐν τῷ κοι/ νοβουλίῳ ὑπέσχε/το. Stein, 1896:149-150.

4533 iz Ghar el Djemaa. Svi spomeni Polenija Peregrina na navedenim natpisima na latinskom jeziku su u svrhu označavanja konzulske godine. Čini se da je on bio biološki sin Lucija Armenija Peregrina (*Lucius Armenius Peregrinus*; pretora 213. god. n. e. i arvalskog brata)[544], i da je usinjen u familiju Polenija. Njegov mlađi brat bi mogao biti Armenije Titijan (*Armenius Titianus*). Polenije Peregrin je moguće bio namjesnik Likije i Pamfilije, pa su razlozi nastanka dva likijska natpisa na grčkom jeziku. On je možda bio i namjesnik, prokonzul Azije (po TAM V, 1, 780 iz Lidije). Ako je on imao dva spomenuta namjesništva, onda je namjesnik Likije i Pamfilije bio malo prije obnašanja svoga konzulata i to oko 243. god. n. e., dok bi prokonzul Azije bio nakon konzulske dužnosti i časti (*Proconsulatu Lycio – Pamphylio praetorius paullo ante consulatum functus esse debet circa annum 243. nisi fortasse t. 1 ad proconsulatum Asiae pertineat...*).[545] Polenija Honorata je bila njegova biološka kćerka.

[544] O njemu v. PIR, 1897/1898, I:135

[545] PIR, 1998, VI:234

Slika 7.1.1

Preuzeto sa http://www.xanthos.hst.ulaval.ca/photos/TAM278p1_150dpi.jpg

Osoba po imenu Tiberije Julije Polenije Auspeks se spominje na natpisima AE 1915, 16 iz *Lambaesis* u Numidiji : *Ti(berio) Iulio Po[l]/lieno Auspici lega[t(o)] Augusti / pr(o) pr(aetore) c(larissimo) v(iro) co(n)s(uli) / praesidi ra/rissimo* /5 *Q(uintus) Ancharius / Felix a militiis;* AE 1917/18, 50 iz *Lambaesis*: *Ti(berio) Iulio Po/l(l)ieno Aus/pici leg(ato) Aug(usti) / pr(o) pr(aetore) c(larissimo) v(iro) co(n)s(uli)* /5 *C(aius) Publilius / Septiminus / 7(centurio) [[leg(ionis) III]] Aug(ustae) / Antoninia/nae candi/*10 *datus eius;* AE 1917/18, 78 iz *Lambaesis* : *Ti(berio) Iulio Pol/lieno Auspi/ci leg(ato) Aug(usti) / pr(o) pr(aetore) c(larissimo) v(iro)* /5 *co(n)s(uli) / stratores / eius / praesidi / innocentis/*10*simo; CIL* VIII, 2743 (p 1739) iz *Lambaesis* u Numidiji : *Ti(berio) Iulio Pol/lieno Auspi/ci consulari / patrono* /5 *Sinicii Rufus / et Fortuna/tus fratres / advocati*. Na osnovi ovih natpisa može se smatrati da je navedeni Tiberije Julije Polenije Auspeks bio legat augusta propretor provincije Numidije. Ovu provinciju je ustanovio Septimije Sever kada je numidsko područje odvojio od provincije prokonzularne Afrike. Po svemu sudeći i ovo numidsko namjesništvo spada u severijansko doba i to vjerojatno između 212. i 222. god. n. e. U *Lambaesis* se inače nalazio veliki broj tabor III. legije *Augusta*. Na osnovi do danas poznatih konzulskih listi ne može se utvrditi koje je godine Tiberije Julije Polenije Auspeks bio konzul sufekt. Ovaj Tiberije Auspeks je moguće bio i namjesnik Gornje Britanije (*Britannia Superior*) između 223. i 226. god. n. e.

7.2 FVLVIVS MAXIMVS

Za severijansko doba se može utvrditi i namjesništvo u Dalmaciji Fulvija Maksima.[546] Njegova povezanost sa provincijom Dalmacijom u severijansko doba je potvrđena sa više natpisa.

1. *ILJug* III, 2075 = AE 1925, 53, Salona[547]

M T AVR MARC INVS IIVIR A / XIMO V G AVG PR PR

...]M T(itus) Aur(elius) Marc[ell]inus IIvir a[ed(ilicia)? pot(estate)?] / [C(aio)? Fulvio? Ma]ximo v(iro) [c(larissimo) le]g(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) [prov(inciae) Dalm(atiae)]

„Tit Aurelije Marcelin, duovir, edilske moći?[548]Gaju Fulviju Maksimu „čovjeku najslavnijem“, legatu Augusta propretoru provincije Dalmacije“

[546] PIR, 1897/1898, II:95-96; Groag, 1910, PWRE, VII, 1, *col*. 262-263;Jagentaufel, 1959:51 – 53; Wilkes, 1969:448

[547] Bulić, 1921:30 - 31; Jagentaufel, 1959:51; Wilkes, 1969:448; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/025702

Slika 7.2.1
Preuzeto iz Bulić, 1921:30

2. *CIL* XIII, 8007 = AE 1999, +95, Bonna/Bon, provincija *Germania Inferior*[549]

DIVVM•SODALIS CONSV / VERNO DIE ET POST SICANO / POSTQVE PICENTIS V S / AC MOX HIBEROS CE S / 5VENETOS DELMATA L B R/NA REGNA POST FEROS IAPV/DAS GERMANIARVM CON/ VLARIS MAXIMVS PAREN / ADVLTAE PROLIS GEMINA / 10LIBERVM ARAM DICAVIT / OSPITI CONCORDIAE / RANNO CAMENIS MAR/TIS ET PACIS•LARI QVIN / T DEORVM•STIRPE / 15GENITO CAESARI / FVLVIVS C F / MAXIMVS •LEG / VG PR PR

Divum sodalis consu[l ex] / verno die et post Sicano[s] / postque Picentis v[iro]s / ac mox Hiberos Ce[lta]s /5 Venetos Delmata[s] L[i]b[u]r/na regna post feros Iapu/das Germaniarum con/[s]ularis Maximus paren[s] / adultae prolis gemina[e] /10 liberum aram dicavit / [S]ospiti Concordiae / [G]ranno Camenis[550] *Mar/tis et Pacis Lari quin / [e]t deorum stirpe /15 genito Caesari / [C(aius)] Fulvius C(ai!) f(ilius) / Maximus leg(atus) / [A]ug(usti) pr(o) pr(aetore)*

Ovaj natpis je napisan u metričkom stilu, pa se u formi pjesme (*carmen*) nabrajaju dužnosti i časti Fulvija Maksima, legata augusta propretora, popraćeno u zadnjem dijelu teksta sa posvetom čitavom nizu božanstava, uključujući i deificirane pojmove (Sloga, Mir), uobičajena antička božanstva (Muze, Mars) i ona koja su bila uobičajena za galsko i

548 Dvojica lokalnih dužnosnika sa *Aedilicia potestate,* ili edili, su bili zaduženi za snadbjevanje hranom i za nadziranje javnih puteva i javnih objekata, građevina i zgrada.

549 Jagentaufel, 1959:51; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en

550 Riječ je o muzama.

rajnsko područje kao što je npr. Gran. [551] Ova pjesnička dedikacija daje i spisak zemalja i naroda kojima je Fulvije Maksim upravljao. Pošto se radi o vremenu nakon Karakaline konstitucije i nakon što su prošle i decenije od posljednjeg čina odigravanja političko – pravne romanizacije u ilirskim provincijama, teško je pretpostaviti da se kada se govori o Delmatima, Liburnima i Japodima misli na njihove peregrinske *civitates* u kontekstu I. st. n. e. Znači ti Delmati, Liburni i Japodi koji se pojavljuju na natpisu iz Bona nisu podrazumijevali istu onu sadržinu kao Delmati, Liburni i Japodi sa popisa iz sredine I. st. n. e., a čije rezultate djelimično prenosi Plinije Stariji. U tom slučaju bi prije to odgovaralo stanovnicima određene zemljopisne teritorije nego nekoj određenoj narodnosnoj pojavi. U tom slučaju bi izraz *Delmatas* više odgovarao našem terminu Dalmatinci (u smislu stanovnika rimske provincije, ne današnje pokrajine) nego Delmati. Sa druge strane, moguće je da je autor teksta na natpisu iz Bona, koristeći *licentia poetica* jednostavno iz ranije literature uzeo imena najvažnijih naroda sa područja provincije Gornji Ilirik/Dalmacija i kako bi dao tekstu veći pjesnički zanos. Iako bi se mogao steći utisak da je Fulvije Maksim bio namjesnik zasebno Dalmatinaca, Liburna i Japoda, ipak je činjenica da tada postoji samo jedna provincija u kojoj se nalaze i Dalmacija i Liburnija i Japodija. Njihovo spominjanje je više poradi pjesničkog efekta i jačanja značenja samoga Fulvija Maksima, što posebno dokazuje izraz ... *feros*[552] *Iapudas*. U tome kontekstu treba promatrati i u tekstu pjesme odvajanje „vladanja“ nad *Delmatas i Liburna*, od *Iapudas*, za koje se kaže da dolazi ....*post* ...nakon, kasnije. Tako se odjeljak *Delmata[s] L[i]b[u]r/na regna post feros Iapu/das* tumačio kao da je riječ o tome da su tu dvije zasebne uprave, i to da se spominjanje Japoda ustvari odnosi na njegovu upravu Gornjom Panonijom. Japodi se ni u jednom vrelu nisu dovodili u kontekst panonskih provincija, pa bi bilo prilično neobično da je to slučaj na ovom natpisu iz Bona.

Ako se Fulviju Maksimu otac zvao Gaj, ne bi bilo neobično pretpostaviti da je i njegov prenomen isto glasio. Na osnovi natpisa znamo da je bio otac najmanje dvoje djece. Pored što je bio namjesnik provincije Dalmacije, Fulvije Maksim je sudeći po prve dvije riječi pjesme *divum sodalis*, moguće bio član kolegija svećenika deificiranih careva, nepoznato kojih. On je bio i namjesnik Sicilije, juridik Picena i Veneta, namjesnik ibersko provincije (možda *Hispania Tarraconensis*), namjesnik keltske provincije (možda *Gallia Lugdunensis*)[553] i namjesnik Donje Germanije gdje je epigrafski spomenik i nastao i bio postavljen u vrijeme Karakaline samostalne vladavine, nakon 211. god. n. e. (to dokazuje činjenica da se spominje riječ *caesar* u jednini).

[551] Keltsko božanstvo *Grannus* ili *Granus Mogounus Amarcolitanus* je povezano sa lječilištima, liječenjem termalnim i mineralnim vrelima. Identificiran je sa Apolonom kao *Apollo Grannus*. Uglavnom mu je područje štovanja bilo u sjevernim provincijama kao što su Belgika, Gornja i Donja Germanija.

[552] *Ferox, ocis* = srčan, neustrašiv, divlji, objesan, drzak.

[553] Iz konteksa teksta pjesme može se isto tvrditi da je on bio samo namjesnik neke ibersko – keltske provincije, odnosno *Hispania Tarraconensis* i da uopće nije bio namjesnik *Gallia Lugdunensis.*

Slika 7.2.2

Preuzeto sa : http://www1.ku.de/epigr/uah-bilder.php?bild=$OS_CIL_13_08007_1.jpg;PH0003342&nr=2

3. AE 1944, 103 = AE 1950, 105, Brigetio/Környe, provincija *Pannonia Superior*[554]

I O M / ET GENIO HVIVSCE / LOCI PRO SAL/VTE DD NNN /5M AEL HONORATVS / 7 LEG I ADI REG SVB / CVRA FVL MAXIMI COS / V S L M ID OCTOB / FAVSTINO ET RVFINO COS

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / et Genio huiusce / loci pro sal/ute dd[[d(ominorum)]] nnn(ostrorum) /5 M(arcus) Ael(ius) Honoratus / 7(centurio) leg(ionis) I Adi(utricis) reg(ionarius) sub / cura Ful(vi) Maximi co(n)s(ularis) / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito) Id(ibus) Octob(ribus) / Faustino et Rufino co(n)s(ulibus)

„Jupiteru, Najboljem, Najvećem i Geniju ovog mjesta za zdravlje naših gospodara, Marko Elije Honorat, centurion regionar[555] I.legije *Adiutrix*, pod brigom Fulvija Maksima, konzulara, zavjet učini rado zaslužno za oktobarskih Ida u konzulatu Faustina i Rufina.“

Natpis je nastao 15. X. 210. god. n. e. u konzulskoj godini Manija Acilija Faustina (*Manius Acilius Faustinus*)i Aula Trijarija Rufina (*Aulus Triarius Rufinus*). Na natpisu se javno Fulvije Maksim navodi kao konzular. Međutim, do danas poznate konzulske liste još uvijek ne daju podatke na osnovi kojih bi se mogla datirati konzulska čast Fulvija Maksima. Potvrdu konzulata (i to kao *ordinarius*) Fulvija Maksima pruža natpis *CIL* XII, 4324 (p 845) iz Narbone : *]t Iunia Balbin(a) / L(ucio) Iunio [D]omno ex im[p(erio)] / [M(arco)] Num(m)io Albino / Fulvio Max(imo) co(n)s(ulibus).*[556] Po ovom natpisu on je bio konzul zajedno sa Markom Numijem Albinom. U konzulskim listama kao konzuli *ordinarii* za 206. god. n. e. se navode *M. Nummius Umbrius Primus Senecio Albinus* i *L. Fulvius Gavius Numisius Petronius Aemilianus,* a za 227. god. n. e. *M. Nummius Senecio Albinus* i *M. Laelius Fulvius Maximus Aemilianus.* Izgleda da je kod redaktora konzulskih listi došlo do određenog miješanja konzulata iz 206. i 227. god. n. e., jer se kao kolega Numija iz 206. god. n. e. spominje osoba i sa imenom Fulvije, a kao kolega Numija iz 227. god. n. e. osoba i sa imenima Fulvije Maksim. Pošto je naš Fulvije Maksim bio konzular 210. god. n. e., onda je njegova godina kao konzula *ordinarius* bila 206. god. n. e. Na dva natpisa koja se dovode u vezu sa Lucijem Fulvijem Gavijem Numisijem Petronijem Emilijanom (*CIL* XV, 7459a; *CIL* VI, 1422 (p 3141, 3805, 4695)) se ne spominje da je on bio konzul ili konzular, a posebno ne da je bio kolega u konzulatu sa Numijem Albinom. Natpis *CIL* X, 3856 na kojem se spominje konzulat Lucija Fulvija Gavija Numisija Emilijana ustvari potiče iz

[554] Jagentaufel, 1958:52, fus. 503; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/020100

[555] *Centurio regionarius* je bio odgovoran za administraciju i provođenje zakona u određenom disktriktu, regiji, oblasti.

[556] EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en

vremena cara Aleksandra Severa i moguće je da je riječ o 227. god. n. e. Isti je slučaj i sa natpisom *CIL* VI, 1872 (p 2879, 3820) na kome se spominje konzulat Numija Albina i Fulvija Emilijana i on se zbog spomena *Iuliae Augustae dominae nostrae* (riječ je o Juliji Mameji -*Iulia Avita Mamaea* – majci Aleksandra Severa) isto odnosi na 227. god. n. e. Fulvije Emilijan, možda sin Lucija Fulvija Gavija Numisija Emilijana, je bio konzul za 244. god. n. e. (*CIL* VI, 1447 (p 4699, 4774) = *CIL* VI, 31657a = AE 1948, +35; *CIL* VI, 863 (p 839, 3007) = *CIL* VI, 30841) i 249. god. n. e. (AE 1913, 219).[557]

Ovdje je potrebno pojasniti da postoji prilično velika konfuzija u historiografiji vezano za Lucija Fulvija Gavija Numisija Petronija Emilijana i njegove potomke. Uobičajeno se smatra da je 206. god. n. e. konzul bio Lucije Fulvije Gavije Numisije Petronije Emilijan, a da je njegov navodni stariji sin *Lucius Fulvius Gavius Numisius Aemilianus* bio konzul 227. i 249. god. n. e., a navodno mlađi sin Fulvije Maksim konzul za 244. god. n. e. Ova prilično nategnuta konstrukcija uopće ne odgovara podacima iz izvorne građe, jer ne postoji ni jedna naznaka da je Lucije Fulvije Gavije Numisijan Emilijan bio konzul za 206. god. n. e. (kao što tvrdi izdanje PIR iz 1897/1898.), ali zato ima dosta podloge da se on smatra za konzula *ordinariusa* za 227. god. n. e., te bi u tom slučaju špekulativno stavljanje njegovog navodno starijeg sina u tu konzulsku godinu postalo izlišno.

Slika 7.2.3

Natpis iz Narbone. Preuzeto iz http://www1.ku-eichstaett.de/epigr/uah-bilder.php?bild=$CIL_12_04324.jpg

Pošto se konzulat Fulvija Emilijana na natpisu koji govori o konzulatu iz 249. god. n. e. označava kao drugi po redu, jasno je da je riječ o istoj osobi koja je obnašala konzulat iz 244. god. n. e. (sa čime se slaže i PIR iz 1897/1898.). U PWRE čak se Fulvije Maksim sa natpisa Bona i sa natpisa iz Narbone smatraju različitim osobama (No. 84 i No. 85). Uzrok problema i nastanka konfuzije je u tome što su konzulat 206. i 227. god. n. e. obnašao/obnašale osoba/osobe po imenu Marko Numije Senecio Albin, a igrom slučaja su njegove/njihove kolege bile osobe sa gentilnim imenom Fulvije, pa je vrlo lako dolazilo u historiografiji do zamjene Fulvija Maksima sa Fulvijem Emilijanom. Iako to ovaj natpis to eksplicitno ne spominje, moglo bi se zaključiti iz smisla teksta da je nakon 210. god. n. e. Fulvije Maksim bio i namjesnik Gornje Panonije.

557 PIR, 1897/1898, II:92

Namjesnik Dalmacije bi u tom slučaju bio između vremena konzulata i vremena namjesništva u Gornjoj Panoniji. A. Jagenteufel i J. Wilkes okvirno njegovo namjesništvo datiraju u cc 208. god. n. e.

7.3 CAIVS IVLIVS AVITVS ALEXIANVS

U severijansko doba je moguće staviti i namjesništvo Gaja Julija Avita Aleksijana u provinciji Dalmaciji.[558] Njega spominje natpis *ILJug* III, 2076 = AE 1921, 64 = AE 1962, 139 = AE 1962, +229 = AE 1963, 42 iz Salone[559] :

C IVLIO / XIANO / PETRAEO / PRAEF EQ / AD ANNO / C V PRAE / LEG LEG III / VINCIAE / MITI IMPP / NINI IN B / ALIMENT / ANTONIN / PRAEF ALI / PROVIN / PROCON / PRAESIDI / M AVREL / TRIB COH / ANTO /

C(aio) Iulio [Avito Ale]/xiano [praef(ecto) coh(ortis) Ulp(---)] / Petraeo[r(um) trib(uno) leg(ionis) ---] / praef(ecto) eq(uitum) [al(ae) --- proc(uratori)] / ad anno[nam Augg(ustorum) Ostiis] / c(larissimo) v(iro) prae[t(ori) sodali Titiali] / leg(ato) leg(ionis) III[I Fl(aviae) leg(ato) pr(o) pr(aetore) pro]/vinciae [Raetiae co(n)s(uli) co]/miti Impp(eratorum) [Severi et Anto]/nini in B[ritannia praef(ecto)] / aliment(orum) [comiti Imp(eratoris)] / Antonin[i in Mesopotamia?] / praef(ecto) ali[ment(orum) II leg(ato) pr(o) pr(aetore)] / provin[ciae Dalmatiae] / procon[suli prov(inciae) Asiae?] / praesidi [clementissimo?] / M(arcus) Aurel[ius ---] / trib(unus) coh(ortis) [I mil(iariae) Dalmatar(um)?] / Anto[ninianae]

Dedikant natpisa je tribun neke lokalne kohorte (možda I. dalmatinska duplirana kombinirana kohorta Antoniniana/*cohors I Delmatarum milliaria equitata Antoniniana*), i u njemu se nailazi na niz dužnosti koje je obnašao Gaj Julije Avit Aleksijan. Natpis je u priličnoj mjeri oštećen i rekonstruisanje velikog dijela teksta je zasnovano na pretpostavkama karijere Avita Aleksijana. Ustvari na sačuvanom dijelu natpisa se ne može naći direktna i izričita potvrda o njegovom namjesništvu u Dalmaciji, ali iz konteksta sačuvanog dijela teksta, ali i mjesta nalaza epigrafskog spomenika može se govoriti sa više vjerovatnoće da je Avit Aleksijan u određenom periodu severijanskog doba bio i namjesnik Dalmacije.

Avit Aleksijan je bio vrlo značajna osoba severijanskog sustava, porijeklom je bio Sirijac i rođen je u Emesi (današnji grad Homs). On je bio suprug Julije Meze (*Iulia Maesa;* 7. V.

[558] *Cass. Dio* epitome knjige LXXIX, 30, 2 - 4; *Herod*. V, 3, 2; Smith W., 1867, I:435; PIR, 1897/1898, II:169; Stein, 1918, PWRE, X, 1, *col*. 173 – 174; Jagentaufel, 1958:53-54; Wilkes, 1969:448

[559] Jagentaufel, 1958:53; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epigraphik_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/016831

cc 165. –cc. 3. VIII. 224. n. e.), kćerke Gaja Julija Basijana (Caius Julius Bassianus), svećenika u hramu koji je bio posvećen levantskom bogu sunca pod imenom Ilāh[560] hag-Gabal[561] (u prijevodu sa semitsko-sirijskog → "bog planina") u Emesi. Julija Meza je bila starija sestra Julije Domne (*Iulia Domna*), supruge Septimija Severa. Ona je bila vrlo sposobna i odlučna žena koja je uspjela da se nametne kao glavni akter na političkoj pozornici posljednje dvije decenije severijanskog doba. Avit Aleksijan je sa Julijom Mezom imao dvije kćerke i to Juliju Soameju Basijanu (*Iulia Soaemias Bassiana*) i Juliju Avitu Mameju (*Iulia Avita Mamaea*). Nakon svrgavanja Makrina sa vlasti, novi car je postao Heliogabal sin Julije Soameje i unuk Avita Aleksijana i Julije Meze. Nakon što su pretorijanci ubili Heliogabala i njegovu majku 222. god. n. e., car je postao Aleksandar Sever, isto unuk Avita Aleksijana i Julija Meze, ali ovaj put preko kćerke Julije Mameje.

Nakon uspostave severijanskog sustava, zahvaljujući rodbinskim vezama, vjerojatno je došlo do naglog uspona u karijeri Avita Aleksijana. Tako se on moguće u ovom periodu uzdigao iz viteškog reda u senatorski rang. Kasije Dion titulira Avita Aleksijana kao konzulara, ali se na njegovo ime ne nailazi u do sada poznatim konzulskim listama. Osoba po imenu Gaj Julije Avit je bio konzul sufekt za 149. god. n. e., ali pošto je riječ o velikom vremenskom razmaku, ovaj Gaj Julije Avit je možda bio neki predak našeg Avita Aleksijana.[562] Avit Aleksijan je u okviru svoga *cursus honorum* bio prokurator luke Ostije, legat IV. legije *Flavia Felix*, član kolegija Titija, legat augusta propretor za provinciju Retiju oko 196. god. n. e., uključen je u britansku ekspediciju Septimija Severa u periodu 208 – 211. god. n. e. Za vrijeme Karakaline uprave on je bio prokonzul provincije Azije, a zatim i namjesnik provincije Mesopotamije,[563] da bi od strane Karakale bio poslan na Kipar kao savjetnik namjesniku ove senatske provincije. Kasije Dion navodi da je on umro od duboke starosti i bolesti. Sudeći po ovom podatku, Avit Aleksijan nije nadživio Karakalinu vladavinu i doživio uspon svog prvog unuka na princepski tron. Namjesnik Dalmacije je vjerojatno bio između povratka iz Britanije i odlaska za prokonzula Azije sredinom druge decenije III. st., možda oko 214. god. n. e. Avit Aleksijan se spominje i na natpisu AE 1962, 229 = AE 1962, 241 iz *Augusta Vindelicorum*/Augsburg : *Deo P[atrio] / Soli*

---

[560] Pošto sirijski (aramejski) jezik pripada semitskoj grupaciji jezika, ovaj riječ ima isto porijeklo i korijen kao i hebrejski עֵלִי Eli i arapski ا: Allah. U drevnim levantskim religioznim manifestacija, riječ je o vrhovnom božanstvu koje za svoju pratilju ima boginju Asherah.

[561] Najviše zahvaljujući caru Heliogabalu/Elagabalu (koji je prije nego što je postao car bio nasljednji vrhovni svećenik kulta Ilāh hag-Gabal u Emesi), ova emeska manifestacija doprinijela je da se kult sunca u različitim oblicima kasnije raširi tadašnjim euromediteranskim svijetom. Pola stoljeća nakon Heliogalaba, ilirski car Aurelijan je ustanovio kult „Nepobjedivog Sunca" (*Sol Invictus*) kao jedan od glavnih rimskih kultova. Za vrijeme Heliogabalove vladavine, u novoizgrađenom hramu Elagabalium u Rimu, prenesen je iz hrama u Emesi sveti kamen, odnosno crni meteorit koji opisuje Herodijan (V, 3), a za koji se smatralo po elagabakivskom tumačenju da je poslan sa neba i da svojim oblikom podsjeća na sunce, pa je sukladno tome i obožavan.

[562] O njemu v. Stein, 1918, PWRE, X, 1, *col*. 173

[563] Provinciju Mesopotamiju je na sjeveru međurječja Eufrata, Tigrisa i Kabura ustanovio Septimije Sever 198. god. n e..

Ela[gabalo] / G(aius) Iul(ius) Av[itus] / Alexi[anus] /5 soda[lis] / Titia[lis] / leg(atus) Au[g(usti) p(ro) p(raetore)] / prov(inciae) [Raet(iae)]. Na osnovi ovog natpisa jasno se primjećuje uska povezanost Avita Aleksijana sa kultom sunca pod nazivom Elagabal.

Slika 7.3.1
Preuzeto sa http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/5c/Altar_Elagabalus_Sol_Invictus..jpg

7.4 LVCIVS CASSIVS DIO

Za vrijeme vladavine Aleksandra Severa, provincijom Dalmacijom je upravljao čuveni rimski historičar i senator Kasije Dion Kokejan/*Cocceianus*[564] (cc 155. god. n. e. Nikeja u Bitiniji - cc 235. god. n. e.).[565] Riječ je o sinu namjesnika Kasija Diona Apronijana. Namjesništvo u Dalmaciji spominje sam Kasije Dion u svome djelu :

Cass. Dio epitome knjige XLIX, 36, 4

Ταῦτα δὲ οὐκ ἀκούσας οὐδ´ ἀναγνοὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ μαθὼν ὥστε καὶ ἄρξας αὐτῶν, οἶδα· μετὰ γάρ τοι τὴν ἐν τῇ Ἀφρικῇ ἡγεμονίαν τῇ τε Δελματίᾳ, ἧς ποτε καὶ ὁ πατήρ μου χρόνον τινὰ ἦρξε, καὶ τῇ Παννονίᾳ τῇ ἄνω καλουμένῃ προσετάχθην

„Ovo ja (Kasije Dion govori u prvom licu op. .a) znam ne samo preko onoga što sam čuo ili pročitao, nego sam to spoznao osobnim iskustvom kao nekadašnji njihov namjesnik, nakon moga namjesništva u Africi i Dalmaciji, kasniju poziciju je držao i moj otac neko vrijeme, ja sam bio imenovan za ono što je poznato kao Gornja Panonija.“

Cass. Dio epitome knjige LXXX, I, 2 (excerpt Ivana Xiphilinusa)

....ἔκ τε γὰρ τῆς Ἀσίας ἐς τὴν Βιθυνίαν ἐλθὼν ἠρρώστησα, κἀκεῖθεν πρὸς τὴν ἐν τῇ Ἀφρικῇ ἡγεμονίαν ἠπείχθην, ἐπανελθών τε ἐς τὴν Ἰταλίαν εὐθέως ὡς εἰπεῖν ἔς τε τὴν Δελματίαν κἀντεῦθεν ἐς τὴν Παννονίαν τὴν ἄνω ἄρξων ἐπέμφθην ...

„Nakon odlaska iz Azije u Bitiniju, sam se razbolio i od tamo sam požurio u moju provinciju Afriku. Zatim na povratku u Italiju, ja sam gotovo odmah poslan kao namjesnik prvo u Dalmaciju, a zatim u Gornju Panoniju. Nakon toga sam se vratio u Rim i Kampaniju.“

Navedeni podatak Kasija Diona iz njegove posljednje LXXX. knjige pokazuje da su se njegova namjesništva u Africi, Dalmaciji i Gornjoj Panoniji neposredno smjenjivala i bila sukcesivna. On je vjerojatno u Gornju Panoniju direktno upućen iz Dalmacije, bez svraćanja u Rim i Italiju. To bi značilo da je Kasije Dion proveo skoro četiri neprekinute godine u ilirskim provincijama.

---

[564] Njegovo ime Kokejan je isto rezultat vizantijske tradicije.

[565] O njemu v. Vizantijska enciklopedija *Suda* s.v. Δίων : http://www.stoa.org/sol-bin/search.pl?db=REAL&search_method=QUERY&login=guest&enlogin=guest&user_list=LIST&page_num=1&searchstr=delta,1239&field=adlerhw_gr&num_per_page=1; Smith W., 1867, I:1028-1031; PIR, 1897/1898, I:313-314; Schwartz., 1899, PWRE, III, 2, *col*. 1684 – 1722; Jagentaufel, 1958:54-55; Wilkes, 1969:448; Mesihović, 2007:60 – 69; Isto, 2011:18 - 24

Povezanost Kasija Diona sa provincijom Dalmacijom i ilirskim provincijama je višeznačna, jer je njegov izvještaj o Velikom Ilirskom ustanku jedan od dva temelja (drugi je izvještaj Veleja Paterkula) izučavanja ovog prvog u cjelosti dokumentiranog rata na prostoru ilirskih zemalja. Kasije Dion je nakon završetka svoje dužnosti u provinciji Dalmaciji, bio i namjesnik Gornje Panonije. Dok je boravio u ovim provincijama on je bio u prilici i da, kao svaka osoba sa historiografskim darom, istražuje arhive, historije, legende datih zemalja. Radi toga u izvještaju Kasija Diona se nailazi i na niz podataka o razdoblju od 6. do 9. god. n. e., koji nesumnjivo potiču sa domorodačke strane, za razliku od izvještaja Veleja Paterkula koji je rimski – jednostran i laudacija za Tiberija.

Kasije Dion je veliki dio svoga života proveo na nekoj od javnih funkcija. Rano je postao i senator, i prošao je uobičajeni početak *cursus honorum*, pa je bio edil, kvestor i pretor. Bio je i upravitelj Pergama i Smirne u provinciji Aziji. Kasije Dion je prije namjesništva u Dalmaciji (u periodu 224. – 226. god. n. e.) bio i konzul sufekt (nesigurne godine/*anno incerto*; možda 205. ili 206. god. n. e.) i prokonzul Afrike. Nakon obnašanja namjesničke dužnosti u Gornjoj Panoniji (u periodu 226. – 228. god. n. e.), Kasije Dion je postao konzul *ordinarius* za 229. god. n. e., a kolega mu je bio car Aleksandar Sever. Inače je Kasije Dion uživao veliko poštovanje kod Aleksandra Severa. Vrijeme vladavine Aleksandra Severa je bilo i doba samovolje vojske, posebno pretorijanske garde. Tako je 223. god. n. e. ubijen Ulpijan (*Cnaeus Domitius Annius Ulpianus*), čuveni pravnik i tada pretorijanski prefekt i glavni savjetnik Aleksandra Severa. I Kasije Dion je bio izložen opasnosti, jer je njegova narav iritirala pretorijance, koji su zahtijevali njegovo pogubljenje, a što je Aleksandar Sever odbio. Za vrijeme svoga drugog konzulata Kasije Dion se nije osjećao sigurnim u Rimu, pa se na zahtjev cara preselio van Rima, negdje na područje Italije.

Nakon drugog konzulata, i kraćeg boravka sa carem, on se vratio u svoju Bitiniju (koju je uvijek smatrao domovinom), gdje je i umro. Njegov istoimeni unuk je bio konzul 291. god. n. e. zajedno sa *C. Iunius Tiberianus II*.

Kasije Dion, odnosno njegova konzulska godina, se spominje i na sljedećim natpisima : *CIL* III, 3510 i *CIL* III, 3511 iz *Aquincum*/Budimpešte, *CIL* III, 5587 iz Norika, *CIL* VI, 2998 (p 3380, 3842) iz Rima. Kasija Diona, odnosno njegovu konzulsku godinu, spominje i vojnička diploma AE 1985, 821 iz *Iconium*/Konya →*...L(ucio) Cassio Dione II co(n)s(ulibus)...* Na počasnom natpisu (na grčkom jeziku) AE 1971, 430, spominje se Κλ΄ Κάδδιος Δίων, što bi možda sugeriralo da je nosio i ime *Claudius*.

I u severijansko doba namjesništvo u Dalmaciji obnašaju najviši dužnosnici tadašnjeg režima, uključujući i članove vladajuće familije. Te namjesničke dužnosti oni ne obavljaju na početku svoga *cursus honorum*, nego uglavnom nakon što su već dostigli visoke dužnosti i bili već prilično iskusni. Navedena činjenica pokazuje da je provincija Dalmacija u rimskoj provincijskoj hijerarhiji uživala izniman ugled, bez obzira što se u njoj nije nalazio veći vojni garnizon.

8. Pedesetogodišnjica : vojnički carevi, anarhija, ilirski carevi

Sa ubistvom Aleksandra Severa i njegove majke od strane njegovih sopstvenih vojnika18/19. III. 235. god. n. e. dok su se nalazili na rajnskoj granici, te izbor od strane vojnika novog cara Maksima Tračanina, je završila svoju historijsku misiju „dinastija“ Severa. Istovremeno to je označilo i početak jednog skoro polustoljetnog razdoblja u kome je Rimska država ušla u fazu opasnih turbulencija, gdje je unutarnja nestabilnost na momente graničila sa anarhijom, i kada su se vanjske prijetnje usložnile i multiplicirale.[566] U historiografiji ovo doba se naziva „Krizom III. stoljeća“, i u njemu se Rimska država našla stvarno našla suočena sa vrlo realnom opasnošću da u potpunosti kolabira. Institucija vojske je u potpunosti izbila na prvo mjesto, i njeni interesi su postali dominantni u odnosu na interese ne samo ostalih državnih institucija, nego i po potrebe cjelokupne Države. Proces degradiranja starih institucija i sve očitijeg dominiranja vojske se uslijed okolnosti koje su vladale u ovom polustoljetnom razdoblju samo dodatno produbio. U samo 238. god. n. e. postojalo je čak šest osoba koje su bile proglašene rimskim carevima („Godina šest careva“).

U prvo doba i nakon umorstva Maksima Tračanina pokušavao se kako tako, uz postavljanje od strane vojske, zadržati neki redoslijed carske uprave, da bi se poslije poraza i zarobljavanja Valerijana ušlo u doba raspada, velikog broja samoproglašenih careva i anarhije te se u pravom smislu mogu označiti novim građanskim ratom. Taj VI. građanski rat je bio praćen i snažnim i opasnim upadima sa vanjske strane, pa je sedma decenija III. st. n. e. bila nesumnjivo razdoblje najvećeg iskušenja za jedinstvo i opstanak Rimske

[566] O ovom razdoblju v. *SHA, Maximini Duo ; Gordiani Tres; Maximus et Balbinus; Valeriani Duo; Gallieni Duo; Tyranni Triginta; Divus Claudius; Divus Aurelianus; Tacitus; Probus; Firmus,Saturninus, Proculus et Bonosus; Carus, Carinus et Numerian; Herod.* VII – VIII; *Eutr.* IX, 1 – 19; *Sex. Aur. Vic. De Caesaribus*, 25 – 38; *Epitome de Caesaribus*, 25 – 38; *Zosimus*, I; *Fest.* XXII – XXV; Zonaras, XII.

države. Ali unutarnja fleksibilnost rimskog svijeta je ipak omogućila opstanak i to zahvaljujući dolasku na vlast pojedinaca porijeklom iz ilirskih provincija, koji su se uspinjali teškim i trnovitim putem primarnog vojničkog, a ne više civilnog *cursus honoruma*.

U toku ove Pedesetogodišnjice, i pored pokušaja (porodica Gordijana, Valerijan i Galijen) nije uspostavljena trajnija „dinastijska“ linija, kao što su to bili ranije Julijevci – Klaudijevci, Flavijevci, Antonini, Severi. Sada su se na carskom tronu izmjenjivali i pojedinci uglednijeg i senatorskog porijekla (npr. Gordijani, Valerijan) sa onima koji su bili opskurnog porijekla (npr. Maksim Tračanin, Filip Arapski). I u završnoj periodu ovog razdoblju ustanoviti će se nova linija „ilirskih careva[567]“ koja se ne može nazvati u pravom smislu „dinastijom“. Ova linija „ilirskih careva“ je ne samo doprinijela opstanku Rimske države nego i njenoj suštinskoj transformaciji u sljedećem historijskom razdoblju. Dok je „dinastija“ Julijevaca – Klaudijeveca održavala konekciju sa drevnim rimskim nobilitetom, „dinastija“ Flavijevaca poticala iz italskih municipija i održavala vezu sa njima, „dinastija“ Antonina porijeklom i značenjem bila usko vezana za Hispaniju i južnu Galiju, „dinastija“ Severa odražavala semitsko – orijentalni segment rimskog svijeta, sada se javljaju različita središta moći, dok na kraju ne preovlada iliro-balkansko područje. Ovi „ilirski“ carevi su sa sobom donijeli i novi, strogi, kruti, vojnički mentalitet koji je imao temelje i u podneblju iz kojeg su poticali. Nesumnjivo je sve ono što se dešavalo u intenzivnom razdoblju Pedesetogodišnjice utjecalo da iz nje Rimska država izađe kao potpuno drugačija pojava u odnosu na severijansko doba. Italija je konačno izgubila i formalno status metropole, dok je Grad Rim ostao samo simboličko, a ne i stvarno središte Države. Rimska država je iz iskušenja izašla u pravom smislu kao univerzalno carstvo, što dovoljno održava i naslov „*restitutor orbis*“ najslavnijeg ilirskog cara Aurelijana kada je u periodu 270 – 275. god. n. e. ponovo ujedinio rimski svijet. Ovo je i period traženja novih puteva u kulturnom, intelektualnom i religijskom smislu, čemu je doprinosio za Rimljane svojstveni eklektički duh. Uloga vojske je jačala određene „muške“ kultove, kao što je mitraizam, intelektualni rad je osnažio neoplatonizam, dok je traženje nade van „ovozemaljskog“ vodilo pojedince u abrahamističke sljedbe, pogotovu rano kršćanstvo. Zanimljivo je da provincija Dalmacija u ovom turbulentnom razdoblju nije u većoj mjeri osjećala krizu i probleme kao rimski svijet u cjelini i druge provincije. Provincija Dalmacija u III. st. n. e. doživljava vrhunac svoga antičkog kulturnog razvitka. Procesi političko – pravne i kulturološke romanizacije su došli do svoga završnog čina. Nekadašnji narodnosni i politički identiteti domorodačkih zajednica su se u potpunosti rastočili u univerzalni rimski, provincijsko dalmatinski i lokalno municipalni identitete. I simbolički i suštinski kraj Pedesetogodišnjice predstavlja dolazak na vlast 20. XI. 284. god. n. e. Dioklecijana, cara porijeklom iz provincije Dalmacije.

567 Riječ „ilirski“ u ovom smislu ne treba smatrati etničkim, nego zemljopisnim porijeklom.

8.1 LVCIVS DOMITIVS GALLICANVS PAPINIANVS

Na sami početak Pedesetogodišnjice može se staviti i namjesništvo Lucija Domicija Galikana Papijana.[568] O njegovom namjesništvu u provinciji Dalmaciji svjedočanstvo pružaju dva natpisa.

FONTES

1. *CIL* II, 4115 (p LXXVIII, 711) = *CIL* V, p 771 = *CIL* II-XIV-II-I, 978, *Tarraco*/Tarragona, provincija *Hispania Tarraconensis/Hispania Citerior*[569]

L(ucio) Domitio / Gallicano / Papiniano c(larissimo) v(iro) / leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) /5 *provinciae Germa/niae inferioris / leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) p(rovinciae) H(ispaniae) c(iterioris) / leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) Dalma/tiae co(n)s(ulari) devotis*/10*simo et innocen/tissimo / Aurel(ius) Iulianus / patrono incom/parabili*

„Luciju Domiciju Galikanu Papinijanu, najslavnijem mužu, legatu Augusta propretoru provincije Donje Germanije, legatu Augusta propretoru provincije Bliže Hispanije, legatu Augusta propretoru Dalmacije, konzularu, najposvećenijem i najnevinijem Aurelije Julijan, patronu neuporedivom“

2. *CIL* III, 10054 (p 2328,175), *Senia*/Senj

BALNEVM•VET / LAPSVM•PE / RESTITV / L•DO /5 GAL / N /

Balneum vet[ustate con]/lapsum pe[cunia sua?] / restitu[it ---] / L(ucius) Do[mitius ---] /5 *Gal[licanus Papinia]/n[us ---] /* [570]

„Kupatilo (javno op. a.) koje se od starosti srušilo, od svoga novca obnovio Lucije Domicije Galikan Papinijan“

[568] PIR, 1897/1898, II:22; Groag, 1905, PWRE, V, 1-2, *col.* 1427; Jagentaufel, 1958:55-57; Wilkes, 1969:449

[569] Jagentaufel, 1958:55-56; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en

[570] Brunšmid, 1906/1907:154, br. 293*;* Jagentaufel, 1958:56; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053716

Slika 8.1.1
Preuzeto iz Jagenteufel, 1958:56

Herodijan (VII, 11; uporediti i *SHA*, *Maximini Duo*, 20, 1 – 6; *Gordiani tres*, 22, 8) posvećuje značajnu pažnju senatoru Galikanu, koji je u martu 238. god. n. e. poveo oružani nastup senatora i građana Rima protiv pretorijanaca lojalnih Maksimu Tračaninu te njegovih prijatelja i drugih pristalica. Po Herodijanu Galikan je bio „kartaginskog porijekla" i nedavno konzul. Nažalost do danas poznate konzulske liste ne daju godinu kada je Galikan bio konzul sufekt. Sudeći po Herodijanovom detaljnom opisu sukoba Senata i stanovništva Rima sa pretorijancima, Galikan je igrao vrlo istaknutu ulogu u frakciji koja se suprotstavljala Maksimu Tračaninu i izgleda da je bio odlučna i hrabra osoba. Ako bi se prihvatila činjenica da i u ovom periodu provincijom Dalmacijom upravljaju osobe koje su bile u rangu konzulara, onda bi se Galikanovo namjesništvo moglo datirati nakon razrješavanja situacije sa Maksimom Tračaninom, odnosno u doba vladavine Gordijana III.

8.2 IVLIVS HONORATVS

U vrijeme Gordijana III. je potrebno datirati i namjesništvo Julija Honorata.[571] O njegovom legatstvu svjedočanstvo pružaju dva natpisa.

[571] PIR, 1897/1898, II:196; Stein, 1918, PWRE, X, 1, *col*. 614; Jagentaufel, 1958:57 – 58; Wilkes, 1969:449

FONTES

1. *CIL* III, 13327, Staretina kod Glamoča (*Municipium Salvium*), miljokaz[572]

AES / TONIVS / ANVS / S FELIX /5 OT II / PRCOS / VLIO / ONORATO / EG AVG PR PR /10 A S / M LI

[Imp(erator) C]aes(ar) / [M(arcus) An]tonius / [Gordi]anus / [inv(ictus)? Piu]s Felix [Aug(ustus)] /5 [p(ontifex) m(aximus) tr(ibunicia) p]ot(estate) II[II? co(n)s(ul) II?] / [p(ater) p(atriae)] pr(o)co(n)s(ul) / [cur(ante) - I]ulio(?) / [H]onorato / [l]eg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) /10 a S(alonis) / m(ilia) LI

"Imperator Cezar Marko Antonije Gordijan, nepobjediv, pobožni, sretni August, vrhovni svećenik, tribunske moći dva ili tri ili četiri? (puta op. a.), konzul dva? (puta op.a.) otac domovine, prokonzul, staratelju ...... Juliju Honoratu, legatu Augusta propretoru od Salone 51 (rimska op.a.) milja."

Natpis je nastao oko 241. god. n. e.

2. *CIL* III, 13328, između lokaliteta Panković i Skakavac, Perduhovo Selo, Glamoč (*Municipium Salvium*), miljokaz [573]

CV / HONORATO CL / LEG AVG PR PR / M P / 5 M LXV /

cu[r(ante) - Iulio?] / Honorato cl(arissimo) [v(iro)] / leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) / m(ilia) p(assuum) /5 {m(ilia)} LXV

„Staratelju Juliju Honoratu, najslavnijem mužu, legatu Augusta propretoru, (rimskih op. a.) milja 65"

[572] Ballif (Patsch), 1893:55, br. 19; Jagentaufel, 1958:57; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053719 ; Mesihović, 2011 A:539

[573] Ballif (Patsch), 1893:55, br. 23, Tbl V, 10; Jagentaufel, 1958:57; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053724.

Slika 8.2.1
Preuzeto iz Ballif, 1893:Tbl V, 10

Pored navedenih miljokaza na prostoru provincije Dalmacije pronađeno je još miljokaza koji se datiraju u kratkotrajnu vladavinu Gordijana III. U Renićima kod Tomislavgrada (područje *Municipium Delminensium*) je pronađen *CIL* III, 13320 (p 2275, 2328,177) = *ILJug* I, 265[574] : *Imp(erator) Caes(ar) / M(arcus) Anton(ius) Go[r]dianus / P(ius) F(elix) Aug(ustus) p(ontifex) m(aximus) / tr(ibunicia) p(otestate) II co(n)s(ul) p(ater) p(atriae) /*5 *a Sal(onis)m(ilia) p(assuum) / XXXIIII..../ XXX??.*

Miljokaz je podignut 239. god. n. e. i to za vrijeme prvog konzulata Gordijana III. i druge godine tribunske moći. Miljokaz označava udaljenost od 34 rimske milje (50 - 51 km.) od provincijske prijestolnice Salone. Pronađeni gordijanski miljokazi ukazuju da se u ovo vrijeme ponovo uređivala trasa jedne od Dolabelinih cesta i to *Salona – Servitium*, i da je to spadalo u nadležnost tadašnjeg namjesnika, vjerojatno samoga Julija Honorata.

Julije Honorat se spominje kao prokurator augusta i na natpisima iz *Alpium Maritimarum* iz vremena Karakale: *CIL* XVII- II, 7 = *CIL* XII, 5430 (p 857), *CIL* XVII-II, 6 = *CIL* XII, 5431 (p 857), *CIL* XVII-II, 8 = *CIL* XII, 5432 (p 857), *CIL* XVII-II, 13 = *CIL* XII, 5438 (p 857). Natpisi su datirani po četvrtom Karakalinom konzulatu (obnašao ga 213. god. n. e.) i 16 godini tribunske moći (214. god. n. e.) i isto se tiču popravka/obnavljanja ceste koja je od starosti ruinirana. Natpisi otkrivaju da je Julije Honorat tada bio primipil (*primus pilus*)[575].

8.3 CLAVDIVS HERENNIANVS

U vrijeme zajedničke vladavine Filipa Arapskog i njegovog maloljetnog sina (247-249. god. n. e.) namjesnik Dalmacije je bio Klaudije Herenijan.[576] Svjedočanstvo o njemu pruža natpis *CIL* III 10174 iz Biače, na salonitanskom području.[577]

[574] Radimsky, 1894:314, sl. 36; Patsch, 1914:173 – 174, sl. 46; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; Mesihović, 2011 A:619.

[575] Primipil je bio stariji centurion u legiji i glavni operativni oslonac legata legije. Oni su pripadali viteškom redu.

[576] PIR, 1897/1898, I:380; Groag, 1899, PWRE, III, 2, *col*. 2724; Jagentaufel, 1958:58; Wilkes, 1969:449

[577] Bulić, 1884:167; Hirschfeld, 1885:10-11; Jagentaufel, 1958:58: EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053725

HI PP / R POT / P OCOS ET / VL PHIL PPVS /5 NOB•CAES•COS• / CVR•CL•HEREN/NIANO• VC•LEG / AVGG•PR•PR•

[Imp(erator) Caes(ar) M(arcus) Iul(ius)] / [P]hi[li]pp[us Aug(ustus)] / [t]r(ibunicia) pot(estate) [co(n)s(ul) p(ater) p(atriae)] / p[r]oco(n)s(ul) et [M(arcus)] / [I]ul(ius) Phil[i]ppus /5 *nob(ilissimus) Caes(ar) co(n)s(ul) / cur(ante) Cl(audio) Heren/niano v(iro) c(larissimo) leg(ato) / Augg(ustorum) pr(o) pr(aetore)*

„Imperator Cezar Marko Julije Filip August, tribunske vlasti, konzul, otac domovine, prokonzul i Marko Julije Filip, najplemenitiji cezar, konzul, staratelj, Klaudiju Herenijanu, najslavnijem mužu, legatu (dvojice op. a.) Augusta propretor“

I ovaj natpis otkriva jednu vrlo značajnu činjenicu koja na jedan formalistički način pokazuje preobrazbu Rimske države. Već pod Septimijem Severom, došlo je do postavljanja klasne granice između onih koji su *honestiores* i *humiliores*, makar oni svi bili nosioci rimskog građanstva. Dotadašnja rimska pravna praksa je stanovništvo dijelilo na slobodne i neslobodne, te slobodne na one koji imaju rimsko građanstvo i peregrine (koji su mogli biti različitih statusa). Sa uvođenjem različitog pravno – kaznenog sustava na osnovi klasnog ili staleškog položaja pojedinca, Rimska država se iz svoje osnove promijenila jer sada i formalno rimski građani nisu više bili jednaki pred zakonom. Posebno se ta klasna ili staleška granica uobičajila nakon Karakaline konstitucije kada su slobodni stanovnici Države postali rimski građani po automatizmu. To je praćeno i procesom formalizacije i ceremonijalnog tituliranja. Sada je na natpisima sve više superlativa, sve više počasnih naziva, besmislenih titula. Kao da se time pokušava kompenzirati činjenica da su stare rimske vrijednosti nestajale i da se Država polako utapala u sve vidljiviju krizu.

Nepoznato je u kakvom je srodstvu Klaudije Herenijan sa kasnijim zapovjednikom Herenijanom iz posljednjih decenija III. st. n. e.[578]

8.4 AELIVS FLORIANVS

U vrlo intenzivnom razdoblju vladavine Trebonijana Gala u Dalmaciji se kao legat augusta propretora nalazio Elije Florijan.[579] O njegovom prisustvu dokaze pruža miljokaz *ILJug* III,

[578] *SHA, Divus Claudius,* 17, 3; *Probus,* 22, 3

[579] PIR, 1897/1898, I:15; Rohden. 1894, PWRE, I, 1-2, *col*. 492; Jagentaufel, 1958:58-59; Wilkes, 1969:449

2996 iz Klisa.[580]

*[Imp(erator) Caes(ar) C(aius) Vibius Trebonianus] / Gall[us] P(ius) F(elix) Aug(ustus) / p(ontifex) m(aximus) trib(unicia) p(otestate) p(ater) p(atriae) co(n)s(ul) / proc(onsul) /*5 *cur(ante) Aelio Flo/rian[o leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore)]*

„Imperator cezar Gaj Vibije Trebonijan Gal, pobožni, sretni, August, vrhovni svećenik, tribunske vlasti, otac domovine, konzul, prokonzul, staratelj, Eliju Florijanu legatu Augusta propretoru."

Elije Florijan se spominje i na velikom natpisu *CIL* VI, 266 (p 3004) = AE 1980, 37 = AE 2004, + 31 = AE 2007, 206 iz Rima[581] : *Herculi sacrum posuit / P(ublius) Clodius Fortunatus q(uin)q(uennalis) perpetuus huius loci // interlocutiones // Aeli Floriani Herenni Modestini et Faltoni /*5 *Rest(it)utiani praeff(ectorum) vigil(um) pp(erfectissimorum) vv(irorum) / Florianus d(ixit) quantum ad formam a me datam perti/net quoniam me convenis de hoc inprimis tractan/dum est ita interlocutum me scio esse hesterna / die docere partem diversam oportere hoc /*10 *ex sacra auctoritate descendere ut pensiones / non dependerentur et respondit se quibus/cumque rationibus posse ostendere hoc / ex sacra auctoritate observari et hodie hoc / dicit ex eo tempore inquit ex quo Augustus /*15 *rem publicam obtinere coepit usque in hodier(num) / numquam haec loca pensiones pensitasse / et infra Florianus d(ixit) vidi locum dedicatam / imaginibus sacris et alio capite / Modestinus d(ixit) si quid est iudicatum habet /*20 *suam auctoritatem si est ut dixi iudicatum / interim aput(!) me nullae probationes exhi/[be]ntur quibus doceantur fullones in pen/[sione]m iu[r]e conveniri et alio capite / R[est]it[utia]nus c(um) c(onsilio) c(ollocutus) d(ixit) manifestum est quid /*25 *iudicav[erint] pp(erfectissimi) vv(iri) nam Florianus partibus / suis diligentissime functus est qui cum in / rem praesentem venisset locum inspexit / et universis indiciis examinatis senten//tiam de eo loco de quo cum maxime /*30 *qu(a)eritur protulit a qua provoca[tum] / non est et infra Restitutianus d(ixit) / Modestinus quoque secutus res / a Floriano iudicatas pensiones / exigi prohibuit et infra /*35 *Restitutianus d(ixit) illut(!) servabitur / fontanis quod obtinuerunt / aput(!) suos iudices et quod habue/runt in hodiernum sine pensione / ex Alexandro Aug(usto) II et Marcello II co(n)s(ulibus) /*40 *litigatum est in / Peregrino et Aemiliano co(n)s(ulibus) / dies [---]*

Ovaj natpis otkriva da je Elije Florijan bio jedan od prefekta vigila,[582] sa ceremonijalnim nazivom „najsavršenijeg muža". Natpis je kronološki određen sa dvije konzulske godine i

580 Jagentaufel, 1958:58: EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en

581 EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/005397

582 Vigili (*Cohortes Vigilum; Vigiles Urbani*) su predstavljali jedinice koje su imale vatrogasne i policijske/redarstvene (posebno u toku noći) ovlasti u gradu Rimu. Ove jedinice su ustrojene u augustovsko doba po uzoru na aleksandrijsku

to 226. god. n. e. (*Imp. Caesar M. Aurelius Severus Alexander Augustus* II i C. Aufidius *Marcellus II*) i 244. god. n. e. (*Ti. Pollenius Armenius Peregrinus* i *Fulvius Aemilianus*).

U kolekciji *Tyranni triginta* iz *Historia Augusta* spominje (odjeljak *Ballista*, 18, 4 - 6) se izvjesni Ragonije Klar (*Ragonius Clarus*) kao prefekt Ilirika i galskih provincija za vrijeme Valerijana : „*Fuit vir insignis, eruditus ad gerendam rem publicam, in consiliis vehemens, in expeditionibus clarus, in provisione annonaria singularis, Valeriano sic acceptus ut eum quibusdam litteris hoc testimonio prosecutus sit: "Valerianus Ragonio Claro praefecto Illyrici et Galliarum. si quid in te bonae frugis est, quam esse scio, parens Clare, dispositiones tu Ballistae persequere.*“

„On je bio značajan čovjek (misli se na Balistu, navodnog pretendenta na carski purpur op. a.)... vješt u upravljanju državom, odlučan u savjetima, u vojnim kampanjama slavan, bez premca u snabdijevanju hranom, od Valerijana je bio tako visoko cijenjen, koji ga je počastio u izvjesnom pismu sa sljedećim svjedočanstvom : „Od Valerijana Ragoniju Klaru, prefektu Ilirika i galskih provincija. Ako ste čovjek dobrog rasuđivanja, rođače Klar, kao što znam da ste, provesti ćeš aranžmane Baliste, uredi svoju vlast po njima.“

Po Wilkesu (1969:449) Ragonije Klar je fiktivni lik : „almost certainly fictitious“.[583] Po PIR, 1897/1898, III:124 →*Epistula ficticia videtur*. Sustav upravno – teritorijalne organizacije na osnovi četiri pretorijanske prefekture[584] (*praefectura praetorio*) pripada IV. st. n. e., a ne III. st. n. e. Vjerojatno je Trebenije Polio (*Trebellius Pollio*), pisac *Tyranni triginta* zamijenio institucionalnu infrastrukturu IV. sa III. st. n. e.

Izvjesni *Ragonius Venustus* se spominje kao konzul *ordinarius* za 240. god. n. e. (zajedno sa *C. Octavius Ap. Suetrius Sabinus II*), a 289. god. n. e. konzul *ordinarius* je bio *L. Ragonius Quintianus* (zajedno sa *M. Magrius Bassus*). Pored njih u historiji rimskog svijeta su zabilježeni *Ragonius Celer* (iz prve polovice I. st. n. e.), *Ragonius Celsus* (iz vremena Septimija Severa, vjerojatno isto fiktivna ličnost), te *L. Ragonius Urinatius Larcius Quintianus* i *L. Ragonius Urinatius Tuscenius Quintianus* (značajne ličnosti rimskog

vatrogasno-redarstvenu službu, i zamijenile su raniju organizaciju *Triumviri Nocturni*. Njima je zapovijedao *praefectus vigilum*, koji je bio viteškog reda. U početku to nije bila baš atraktivna funckija, da bi se njeno značenje za karijeru pojedinca izmijenilo od III. st. n. e. Od tada su pojedini istaknuti pravnici svoju karijeru započinjali sa prefekturom vigila, i oni su imali sudbenu jurisdikciju nad prekršajima i sitnijim i manjim krivičnim djelima. Ozbiljnija krivićna djela su odluke su transferirane na prefekta Grada.

[583] O tome v. Smith W, 1867, III:640 (koji ga drži za stvarnu ličnost); Nagl. 1914, PWRE, I A. 1, *col*. 128; Jagentaufel, 1958:59-60

[584] 1.*Praefectura praetorio Galliarum*, 2.*Praefectura praetorio Italiae, Illyrici et Africae*, 3. *Praefectura praetorio per Illyricum* 4. *Praefectura praetorio Orientis*.

političkog i vojnog establishmenta iz vremena kasnih Antonina).[585]

8.5 SEPTIMIVS ...

U rano doba Aurelijanove uprave u Dalmaciji se pojavio uzurpator po imenu Septimije.[586]

Epitome de Caesaribus,[587] 35, 3

Huius tempore apud Dalmatas Septimius imperator effectus mox a suis obtruncatur.

„U ovo vrijeme (misli se na Aurelijanovo doba op. a.) kod Dalmatinaca je Septimije bio proglašen imperatorom i odmah ubijen od njegovih sopstvenih vojnika."

Zosimus, *NH*, I, 49, 2

Κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον εις ἔννοιαν ἦλθεν νεωτερισμοῦ Σεπτιμιός τε καὶ Οὐρβανὸς καὶ Δομιτιανός, καὶ παραχρῆμα τιμωρίαν ὑπέσχον ἁλόντες

„U isto vrijeme (misli se na Aurelijanovo doba op. a.) Septimije, Urban i Domicije su također bili osumnjičeni kao novatori (u smislu ugrožavanja Aurelijanove vladavine op.a.) i odmah uhvaćeni i kažnjeni."

Septimije je moguće bio namjesnik Dalmacije, koji je pokušao iskoristiti rano tranzicijsko doba uspostave Aurelijanove vladavine, da bi se pokušao dokopati carske časti. Međutim, izgleda da je precijenio svoje mogućnosti i bio likvidiran od sopstvenih vojnika.

---

585 PIR, 1897/1898, III:124 – 125; Nagl. – Stein. 1914, PWRE, I A. 1, *col*. 127 - 130;

586 PIR, 1897/1898, III:202; Stein. 1923, PWRE, II A. 2, *col*. 1560;Jagentaufel, 1958:60-61; Wilkes, 1969:449

587 Iako im je autorstvo dvojbeno, *Epitome de Caesaribus* su se uobičajeno pripisivale Sekstu Aureliju Viktoru, i poglavito su objavljivane u okviru edicija i unutar korpusa njegovih historijskih djela. Vrlo je moguće da one nisu rezultat autorstva Seksta Aurelija Viktora.

8.6 AVRELIVS MARCIANVS

Za vrijeme vladavine Proba, natpis *CIL* III, 8707 iz Salone[588] svjedoči ne samo o novom namjesniku provincije Dalmacije po imenu Aurelije Marcijan,[589] nego i o novom titularnom nazivu za upravitelja provincije Dalmacije.

BO•P•F•INVIC / TO•AVG P M / T•P•II•COS•P•P / PROCOS /5AVR•MARCI / ANVS• VP•PR / AES•PROV•DEL / D• N•M EIVS

[Imp(eratori) Caes(ari) M(arco) Aur(elio) Pro]/bo P(io) F(elici) Invic/to Aug(usto) p(ontifici) m(aximo) / t(ribunicia) p(otestate) II co(n)s(uli) p(atri) p(atriae) / proco(n)s(uli) /5 *Aur(elius) Marci/anus v(ir) p(erfectissimus) pr/aes(es) prov(inciae) Del(matiae)(!) / d(evotus) n(umini)*[590] *m(aiestati)[q(ue)] eius*

„Imperatoru, cezaru, Marku Aureliju Probu, pobožnom, sretnom, nepobjedivom, Augustu, vrhovnom svećeniku, tribunske moći dva (puta op. a.), konzulu, ocu domovine, prokonzulu, Aurelije Marcijan, najsavršeniji muž, preses provincije Dalmacije, posvećen njegovom numinu i veličanstvu."

Natpis se na osnovi spomenute godine tribunske moći Proba može datirati u 277. god. n. e., i na njemu se pojavljuje namjesnik sa zvučnim ceremonijalnim nazivom i novom titulom preses (*praeses*) provincije Dalmacije. *Praeses* (u pluralu *praesides*) je latinska riječ u značenju „sjediti/nalaziti se ispred, na čelu (društva, zajednice i sl.)", preneseno kao šef ili patron. Ova riječ je sve više u općoj upotrebi zamjenjivala ranije titule provincijske namjesnika kao što su legati augusta propretori ili prokuratori, da bi se od Dioklecijanovih teritorijalno – upravnih i administrativnih reformi ustalila kao oficijelna i stalna titula za veliki broj namjesničkih dužnosti u nizu (ali ne i svim) provincija. Kako izgleda titula *praeses* je u određenom smislu značila i degradaciju provincijskog namjesništva u tim provincijama, jer za razliku od legata augusta propretora koji su po pravilu bili iz senatorskog reda, presesi su dolazili iz viteškog reda. Presesi u smislu namjesnika

[588] Hirschfeld, 1885:29; Bulić, 1909:5, fus. 3; Jagentaufel, 1958:61: EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053729

[589] Rohden, 1896, PWRE, II, 2, *col*. 2511; PIR, 1897/1898, I:210; Jagentaufel, 1958:61 - 62

[590] *Numen* je starorimska i staroitalska „duhovna" manifestacija koja se u okviru rimskog carskog kulta odnosila na čuvara – duha ili božansku snagu (odnosno božansko – „duhovni" odraz) živućeg cara. Tako se preko obožavanja te sile koja bi imala božansku sadržinu, ustvari indirektno vršilo obožavanje i samoga živućeg cara, a bez da se on smatra božanskim ili naziva bogom.

provincija su u okviru kasnijih Dioklecijanovih reformi izgubili ovlasti vojnog autoriteta.[591] To će se promijeniti tek dva i po stoljeća kasnije sa Justinijanom koji je ukinuo strogu, dioklecijanovsku podjelu na vojni i civilni upravljački segment, i oni namjesnici koji su dobili i vojni autoritet dobili su i novu titulu, koja je „iskopana“ iz rimske drevnosti →pretor.[592]

Na osnovi navedenog natpisa provincijom Dalmacijom su upravljali presesi još prije dolaska Dioklecijana na vlast. Moguće je pretpostaviti da je buna namjesnika Septimija iz 271. god. n. e., doprinijela da se namjesništvo Dalmacije preobrazi, ili bolje reći degradira sa legatskog na preseski nivo. Provincija Dalmacija kao sastavnica Ilirika, i strateški bitna oblast u ovom periodu obnove rimske državne cjeline, se nije mogla predati na upravu nekom ambicioznom pojedincu koji bi pod određenim sticajem okolnosti mogao biti i potencijalni kandidat za carski tron.

8.7 MARCVS AVRELIVS TIBERIANVS

U Probovo vrijeme se može datirati još jedno namjesništvo sa titulom *praeses*, koje je obnašao Marko Aurelije Tiberijan.[593] O tome svjedočanstvo pruža natpis *CIL* III, 1805 (p 2328,119) = AE 1999, 1221 iz Narone[594] :

THERMAS REI P HIEMALE / POPVLO IN RVINAM CO LAPSAS / M AVR VALERIVS V P DVCEN RI / VS EX PROTECTORIB LATERIS / DIVINI DE FRVGALITATE SVA TE / VE SVORVM SAX ET / D CAVIT ET LAVA / NTES REI P TRADIDIT EPVLV / M QVOQVE CIVIBVS SVIS EA / DIE PRAEBVIT MESSALA ET / GRATO COS DEDICANTE M AVR / TIBERIANO V P PRAES PROV / DEL

Thermas rei p(ublicae) hiemale[s rogante] / populo in ruinam co[n]lapsas / M(arcus) Aur(elius) Valerius v(ir) p(erfectissimus) ducen[a]ri/us ex protectorib(us) lateris / divini

[591] Bulić, 1898:130 : „Verso la fine del III. sec. il luogotenente civile per gli affari amministrativi, politici e giudiziari, residente a Salona, ottenne il titolo di *praeses*; il militare, di stazione ai confini della provincia, quello di *dux* o *dux illyriciani limitis*“. Bulić, 1909:3 : „Il luogotenente civile, a cui furono atfidati gli affari politico- amministrativi e giuridici, fu chiamato *praeses provinciae* ed il *militare dux limitis*“.

[592] Bulić, 1909:10 – 11: „Nell’a 535 l’imperatore Giustiniano riorganizza l’impero romano, anche dal lato amministrativo. Nelle provincie più importanti dell’Oriente abolische la separazione dei poteri, civile e militare, introdotta nel III. secolo, e concentra nuovamente questi due poteri nelle mani di una persona, sotto vari titoli *moderator, praetor, comes, proconsul*, a secondo dell’importanza della provincia. Questa riorganizzazione non fu introdotta, per vari motivi, nelle provincie dell’Occidente. “

[593] Rohden, 1896, PWRE, II, 2, *col*. 2541 - 2542; PIR, 1897/1898, I:217; Jagentaufel, 1958:62

[594] Bulić, 1909:5, fus. 4; Jagentaufel, 1958:62; Marin - Mayer - Paci - Rodà, 1999:191-194, br. 28, fig. 28; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/051067

*de frugalitate sua [i]te/[m atq]ue suorum sax[is] et [caem]/[entis denuo ae]d[ifi]cavit et lava/ntes rei p(ublicae) tradidit epulu/m quoque civibus suis ea /*10 *die praebuit Messala et / Grato co(n)s(ulibus) dedicante M(arco) Aur(elio) / Tiberiano v(iro) p(erfectissimo) praes(ide) prov(inciae) / Del(matiae)(!)*

„Zimske terme (kupatila) respublike (misli se na Naronu op. a.) u ruševine propale, na zahtjev naroda Marko Aurelije Valerije, najsavršeniji muž, ducenarij[595] iz protektora svete strane[596], od svoje umjerenosti također i svojim velikim kamenjem i lomljenim kamenjem ponovo izgradio i opranu respublici predao, banket svojim građanima dao za vrijeme konzulata Mesale i Grata, posvećeno Marku Aureliju Tiberijanu, najsavršenijem mužu, presesu provincije Dalmacije"

Natpis je datiran sa konzulskom godinom Mesale (*Lucius Valerius Messalla) i Grata (Vettius? Gratus*) 280. god. n. e., i govori o ponovnom podizanju naronskih kupatila koje je poduzeo jedan istaknutiji pojedinac iz Narone.

8.8 FLAVIVS VALERIVS CONSTANTIVS

Nakon Marka Aurelija Tiberijana, sljedeći preses Dalmacije koji se pojavljuje u izvornoj građi je Marko (ili Gaj) Flavije Valerije Konstancije (cc 250. – 25. VII. 306. god. n. e.).

[595] Vrijeme krize od 235. do 284. god. n. e. je postupno mijenjalo vojnu organizaciju i ustrojstvo. Tako su se polako uvodili i novi oficirski činovi. *Ducenarius* je u početku označavao red nižih sudija koji su imali ovlaštenja za niže slučajeve, da bi od sredine III. st. n. e. označavao zapovjednika jedinice od (načelno) 200 vojnika.

[596] *Protector divini lateris* je bio naziv za počasni položaj pojedinih oficira u rimskoj vojsci, počevši od zajedničke vladavine Valerijana i Galijena. I naziv *protector augusti nostri* se isto pojavljuje u ovo doba. Kako se čini, izgleda je protektor više bio ceremonijalna i počasna titula sa određenim značenjem, nego vojni čin u klasičnoj vojnoj hijerarhiji sa specifičnim zapovjednim pravima i obavezama. Možda bi se protektori mogli promatrati i kao neka vrsta posebno instant – reda, koji se popunjavao iz vojske i koji bi predstavljao glavni, lojalni oslonac vladajućem caru i bio jedino njemu subordiniran kada je on izgubio (u konkretnom slučaju Galijen) povjerenje u do tada vodeću elitu rimskog društva, izraženu poglavito kroz senatorski, pa i viteški red. Izgleda da je naziv *protector* dodjeljivan onim oficirima koji su se istakli služeći direktno pod Galijenom u ratovima protiv niza invazora u sedmoj deceniji III. st. n. e. Na njih su Galijen i ilirski carevi sve više prebacivali i upravne i druge poslove. Zahvaljujući instituciji protektora čvrsti, sposobni, ambiciozni i lojalni vojnici koji su regrutirani u ilirsko – balkanskim provincijama su uspjeli da se izdignu iznad svoga porijekla i uđu u sami vrh rimske državne politike. A neki su onda uspjeli i da postanu augusti i cezari. Tako je počasna služba protektora ustvari bila taj by – pass koji je premošćavao vojne karijere uspješnih i borbenih zapovjednika iz ilirsko – balkanskog područja prema upravno – državnim poslovima. Galijenove vojne reforme su tako utrle put da se u narednim decenijama purpurom ogrnu mnogi pojedinci iz ilirsko – balkanskog pojasa, čime su indirektno i veoma zaslužne za obnovu cjeline Rimske države. Uvođenje protektora, koji su u početku dolazili iz sloja tribuna pretorijanskih kohorti ili zapovjednika koji su pripadali viteškom redu, je vodilo daljoj militarizaciji rimske uprave i društva. Koliko je do danas poznato nijedan pojedinac senatorskog ranga nije bio *protector*, a ubrzo nakon što su se protektori pojavili senatori su bili i isljučeni iz službe u vojsci. Nešto nakon Galijenove smrti, ovaj specijalni odred koji je Galijen osnovao kao svoje specifične „tjelesne garde", se transformirao u neku vrstu oficirske škole, pa bi onda neki od ovih protektora (u svojstvu nekih kadeta – oficira u današnjem smislu) bili prekomandirani u u štabove zapovjednika na terenu (*deputati*) kako bi stekli iskustvo i preuzimali bi na sebe čitav niz dužnosti.

Riječ je ustvari o Konstanciju Kloru/Hloru („Blijedom“, nadimak potiče iz vizantijskih vrela i ne može se potvrditi da je riječ o stvarnom nadimku Valerija Konstancija) budućem cezaru u okviru Dioklecijanovog sustava tetrarhije (zapadnih galsko – britanskih provincija), kratkotrajnom augustu i ocu (iz svoga prvog braka sa Helenom) znatno poznatijeg cara Konstantina.[597] U ovo vrijeme „ilirskih careva“ i Konstancije Klor je bio iliro-balkanskog, i to dardanskog porijekla. Konstancije Klor je ostao u historijskom sjećanju kasnoantičkog svijeta (bez obzira da li je riječ o neabrahamističkim ili kršćanskim piscima) zabilježen kao osoba od vrlina. Tako je on slavljen zbog svoje humanosti, dobre i poštene uprave nad provincijama, kao odličan zapovjednik i vojnik, te kao tolerantna osoba. Naravno ne bi trebalo izgubiti iz vida da su te isticane karakteristike Konstancija i posljedica činjenice da su pisci koji su ga spominjali pripadali periodu tetrarhije (kada je on bio jedan od četvorice glavnih upravitelja Države), te vladavine njegovih potomaka (sve do smrti Julijana Apostate 361. god. n. e.). Npr. vjerojatno je njegova rodbinska veza sa Klaudijem Gotskim koja se javlja u biografiji ovog ilirskog cara iz edicije *Historia Augusta* izmišljena,[598] kao (u istom djelu) i to da je on bio sin Eutropija, „najuglednijeg muža iz dardanskog naroda“ (*Eutropio, nobilissimo gentis Dardanae viro*). Porijeklo Konstancija je vjerojatno bilo znatno skromnije i ove činjenice iz vjerojatno fabrikacija iz vremena vladavine njegovih potomaka, kako bi se vladajućoj dinastiji (od 293. god. do 361. god. n. e.) pripisalo ugledno porijeklo i time legitimizirala njihova pozicija. Konstancije je prvo počeo kao „*protector augusti nostri*“ pod carem Aurelijanom i borio se na istoku protiv secesionističke Palmirske imperije. Za vrijeme cara Kara je podignut na poziciju presesa Dalmacije. O njegovoj upravi nad Dalmacijom ostala su sljedeća svjedočanstva :

FONTES

1. *SHA, Carus et Carinus et Numerianus*, 17, 6

„*Audiebat pater eius quae ille faceret, et clamabat, "Non est meus." statuerat denique Constantium, qui postea Caesar est factus, tunc autem praesidatum Dalmatiae administrabat, in locum eius subrogare, quod nemo tunc vir melior videbatur, illum vero, ut Onesimus dicit, occidere.*“

„Kada je njegov otac (odnos : otac – Kar, sin – Karin op. a.) čuo o svemu šta je on (Karin op. a.) učinio, (Kar op.a.) izjavio je : „on nije moj sin“, i čak je bio odredio da imenuje Konstancija, - koji je postao cezar (misli se na period od 293. god. n. e.), ali u ono vrijeme služio je kao preses Dalmacije – umjesto Karina, iz razloga jer mu niko tada nije izgledao

[597] Smith, 1867, I:846; Seeck, 1900, PWRE, IV, 1, *col*. 1040 – 1043; Jagentaufel, 1958:62 - 63

[598] *SHA, Divus Claudius,* 13, 2. Po toj priči Krisp, brat Klaudija II. je imao kćerku Klaudiju koja se udala za Eutropija. Iz toga braka je po *SHA* proizašao Konstancije Klor.

bolji čovjek (u odnosu na Konstancija op. a.), i on je čak planirao, kako Onesim govori, da Karina ubije."

2. Anon. Vales. Origo Const. Imp. I.

Constantius, divi Claudius optimi principis nepos ex fratre, protector primum, inde tribunus, postea praeses Dalmatiarum fuit.

„Konstancije, božanskog Klaudija najboljeg principsa nećak od brata, prvo protektor, odatle tribun, poslije je bio preses Dalmacije."

3. *CIL* III, 9860[599] Između Bosanskog Grahova i Glamoča (izgubljen)

IVOEX .... AIVSAILA / VIOVAIFPIOCONS / IAVIIO... PPDELM / ΓIVISIVIEPSALV/5IAIASEISIPIDO /VEVSESOEIEPM / IVAVII

] iu[d]ex [d]a[t]us a [F]la/vio Va[ler]io Cons/[t]a[nt]io [v(iro) c(larissimo)] p(raeside) p(rovinciae) [D]elm(atiae) / [f]i[ne]s i[nt]e[r] Salv/5 ia[t]as e[t] S[tr]ido/[n]e[n]ses [d]e[t]e[r]m/i[n]avi[t]

"Sudija određen od Flavija Valerija Konstancija, slavnog muža, presesa provincije Dalmacije, granicu između Salvijata i Stridonanja je odredio."

Ako je ovaj natpis stvarno postojao, onda bi spadao u red najpoznatijih rimskih epigrafskih spomenika. Pored spominjanja Salviuma, na njemu se nalazi navedeno ime još jednog grada (municipalne jedinice!?) pod nazivom Stridon, rodnog mjesta svetog Jeronima. Ipak još uvijek stoje razlozi da je riječ o krivotvorenju (v. Imamović, 1980:53).

3. CIL III 8716a (p 2135)[600] iz Salone

...]ADL(?)[---] / [---]TANTIOV [---] / [---]DEA[....

I ovaj dosta fragmentirani spomenik se povezuje sa upravom Konstancija u Dalmaciji. Konstancije je provincijom Dalmacijom upravljao sigurno u periodu 282. – 284. god. n. e., i on se u njoj nalazio dok je Kar vodio pobjedonosni pohod na Iran. Nakon nesretne i

599 Alačević, 1882:136; Frankfurter, 1884:153; Patsch, 1906:164; Bulić, 1909, 5, fus. 5; Jagentaufel, 1958:62; Wilkes, 1976:267, br. 24; Imamović, 1980:52 – 53; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053733; Mesihović, 2011 A:478

600 Bulić, 1885:68; Jagentaufel, 1958:62: EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053735

iznenadne smrti Kara (veća vjerovatnoća je da je riječ o prirodnoj smrti, a ne nasilnom umorstvu) Konstancije se morao opredijeliti kojem pretendentu dati podršku.

Kar je u vojnu kampanju protiv perzijske dinastije Sasanida koja je vladala tadašnjim Iranom, krenuo sa velikom armijom a poveo je i mlađeg sina Numerijana. Stariji sin Karin, sa titulom cezara se tada nalazio u zapadnim provincijama kojima je upravljao. Nakon smrti Kara, njegovi sinovi su automatski dobili titulu augusta, a na istoku je bez problema i opozicije vladarsku čast preuzeo Numerijan. Karova smrt je zaustavila i pohod na Iran, i rimska istočna armija je krenula nazad na svoju teritoriju. Numerijan je izgleda smatrao da mu je bitnije da učvrsti svoju vladarsku poziciju, umjesto da nastavi pohod u iransku unutrašnjost. Ipak je njegovo kretanje bilo dosta usporeno i tek je u martu 284. god. n. e. došao u Emesu (njegov brat je već u januaru iste godine došao u Rim), a u novembru je bio u Maloj Aziji gdje su ga vojnici našli mrtvog u njegovoj kočiji. Moguće je da je u Numerijanovu smrt umiješan i tadašnji pretorijanski prefekt Aper (*Arrius Aper*). Kako bi se odredio nasljednik, zapovjednici i vojni tribuni Numerijanove armije su sazvali skupština u Nikomediji na kojoj je za novog cara izabran Diokles (*Diocles;* porijeklom iz provincije Dalmacije), uprkos Aperovim nastojanjima da on bude izabran. Istočna armija se okupila 20. XI. 284. god. n. e. nekih 5 km od Nikomedije i aklamacijom je potvrdila novog augusta, koji se javno zakleo da nema ništa sa Numerijanovom smrću, za koju je optužio Apera. Pred cjelokupnom armijom Diokles je osobno ubio Apera. Ubrzo nakon Aperove smrti, Diokles je svoje ime latinizirao u oblik "*Diocletianus*". Međutim, do uspostave suvladarstva između Dioklecijana i Karina nije došlo i borba za prvo mjesto u Državi se morala riješiti oružanim putem. Dioklecijana je za svoja kolegu konzula imenovao istaknutog senatora Lucija Cezonija Basa (*Lucius Caesonius Bassus*), čime je nastojao da privuče na svoju stranu Senat i društvenu elitu rimskog svijeta. Još jedan uzurpator Julijan je preuzeo vlast u sjevernoj Italiji i Panoniji, ali je poražen od snažnijih Karinovih trupa. Dioklecijanova armija je napredovala kroz balkansko područje i u julu 285. god. n. e. je došlo do bitke sa Karinovom armijom na rijeci Margus (danas : Velika Morava). Pobjednik je bio Dioklecijan, a Karin je bio ubijen od sopstvenih vojnika. Inače je Karinova armija patila od nedostatka lojalnosti i prebjezi su bili česti, pa je Karinov prefekt Aristobul prebjegao na protivničku stranu na početku bitke. Po svemu sudeći na Dioklecijanovu stranu je prešao moguće još prije bitke i Konstancije, namjesnik Dalmacije. Pobjedom na Velikoj Moravi, ne samo da je uspostavljena i utvrđena vlast Dioklecijana, nego je započela jedna sasvim nova era. Vrijeme principata koji je uspostavio August prije nekih 312 godina je u potpunosti isteklo. Sa Dioklecijanovim reformama, u kojima je aktivni sudionik bio i Konstancije, rimski svijet je doživio totalnu unutarnju preobrazbu. Drevne institucije, shvatanja i način života su izgubili smisao, dok su se stvorili novi modaliteti ne samo uprave i teritorijalno – administrativne sheme, nego i opće društvenih, ekonomskih i socijalnih i kulturnih odnosa.

9. Dalmacija u vrijeme dominata

Dioklecijanov dolazak na carski tron nije predstavljao samo promjenu vladara na kratki rok, tako uobičajenu pojavu u vrijeme Pedesetogodišnjice. To je bio i konačni kraj doba principata, i početak njegove zamjene sa novim političkim, društveno – ekonomskim, pa i kulturnim i duhovnim sustavom, koji se u historiografiji naziva dominat. Njegova uspostava se isto odvijala u fazama i sustav dominata je konačno oblikovan sa vladavinom Konstantina. Riječ je ustvari o nizu reformnih poteza, koji su u svojoj suštini mijenjali strukture, ali i ideje na kojima je počivala Rimska država. Temeljna antička misao o građaninu kao nositelju suvereniteta i osnovi uprave se u tolikoj mjeri degradirala, da je praktično nestala. Na čelu Rimske države se više ne nalazi prvi građanin (princeps), nego gospodar (*dominus*), radi čega se i novi sustav naziva dominatom. Ustanovljena je vladajuća i upravna praksa koja će egzistirati u euromediteranskom prostoru još narednih 1500 godina. Dominat je osnova na kojoj je izrastao i europski feudalizam, i vizantijska i levantsko – orijentalna autokratija.

Sa uvođenjem novog sustava, Dioklecijan je produžio svoju vladavinu i umjesto da vlada par godina (što je prosjek vladavina careva za vrijeme Pedesetogodišnjice) na čelu Države se nalazio dvije decenije. U praktičnom smislu Dioklecijanove reforme su kratkoročno pokazale efekt, međutim dugoročno gledano, one su radi strukturalnih i idejnih zahvata (posebno dorađenih i novoizvedenih od strane Konstantina) koji su bili strani duhu i srži postojanja rimskog svijeta doprinijeli raspadu u toku V. st. n. e. Rimski svijet je jednostavno bio stvoren na sasvim drugačijim premisama, u odnosu na ono kako je postojao i funkcionirao dominat. Sa dominatom je nestao i posljednji trag građanskog osjećaja i odgovornosti, i tako se završila u negativnom smislu evolucija rimskog svijeta. Otpor toj preobrazbi nije postojao, jer je rimski svijet bio i previše i umoran i iscrpljen turbulentnim stanje Pedesetogodišnjice. I sada su se, kao i slučaju kada je principat zamijenio drevnu Republiku, na prvo mjesto interesa stavili mir, stabilnost i sigurnost na uštrb građanskih prava i učešća u upravi. Ratovi, vanjske najezde i nestabilna situacija su nesumnjivo prilično uvjetovali da stanovništvo i viši slojevi prihvate autokratiju u još većem obimu i obliku nego što je to bio slučaj u sustavu principata. Dioklecijan je jednostavno djelovao u skladu sa tim procesima jačanja autokratskih pozicija koji su započeli još za vrijeme Pedesetogodišnjice. On je jednostavno smatrao da snažnija autokratija, sada izražena i kroz ceremonijal i formalizam, može pokazati snažniju

unutarnju koheziju. Rimska država se sada i po svojoj strukturi i po svome formalizmu približila oblicima vlasti koje su baštinile orijentalne despotije. Uz to, došlo je do izrazite centralizacije i birokratizacije, što je na kraju imalo za posljedicu prilično gušenje lokalnih autonomija.[601]

Dioklecijanove reforme su se poglavito ticale uprave i teritorijalno – administrativne prekompozicije. On je rano shvatio da je samostalna uprava i nepraktična i opasna, pa je već 285. god. n. e. u Milanu (Mediolanum) kao mlađeg kolegu u suvladarstvu uzdigao iliro-balkanskog zemljaka Maksimijana (prvo kao cezar, a od sljedeće 286. god. n. e. sa titulom august), sa upravom nad zapadnim provincijama. Kasnije Dioklecijan uzeo i počasni naziv Jupiter/*Iovius*, a Maksimijan Herkul/*Herculius*. Konačno su 293. god. n. e. upravni vrh je proširen sa Konstancijem Klorom i Galerijem, isto iliro-balkanskog porijekla, koji su dobili titule cezara[602] i određenu teritoriju, ali je svaki od njih bio podređen jednom od augusta. Tako je stvorena tetrarhija. U dominatu i sam grad Rim je izgubio stvarno upravno značenje i važio je sada samo kao ceremonijalno – tradicijska prijestolnica. Svaki od tetrarha je upravljao iz drugog grada.

Dioklecijanove reforme su se posebno odrazile i na preuređenje vojske, zatim na financijsko – ekonomske odluke, te na novu organizaciju provincija. Stare provincije, od kojih su neke poticale još iz vremena drevne Republike, su bile cijepane, pa je stvoren znatno veći broj novih provincija. Ovaj put je i Italija inkorporirana u provincijski sustav, čime je nestala njena dominirajuća pozicija metropole rimskog svijeta. Sa cijepanjem provincija, smanjivana je i njihova važnost, kao i snaga njenih institucija (uključujući i one na municipalnom nivou). Provincijski namjesnici su sada bili strogo hijerarhijski ustrojeni od prokonzula koji su bili na „vrhu“, preko konzulara i korektora (*correctores*) to presesa (koji su jedini dolazili i iz viteškog reda). Sve provincije su bile grupirane u 12 dijeceza, sa vikarima (*vicarius*) na čelu. Za razliku od ranijih rimskih perioda, vojna zapovjedništva i civilna uprava su razdvojene, i presesi su bili civilni, a ne više vojno-civilni upravitelji. I provincija Dalmacija je doživjela teritorijalnu separaciju, i to njenih istočnih dijelova koji su postali nova provincija Prevalitana (današnja Crna Gora, jugozapadna Srbija i sjeverna Albanija). Dok se provincija Dalmacija našla u okviru dijeceze Panonije (*dioecesis Pannoniarum*, od 379. god. n. e. sa novim nazivom dijeceza Ilirik)[603], Prevalitana je

[601] Široka autonomija na nivou *civitates* ili municipalnih jedinica je bila jedna od karakteristika rimskog političkog uređenja još iz vremena drevne Republike, a kao uspješna i funkcionalna praksa se nastavila i u toku principata. Sa uvođenjem dominata, autonomija lokalnih zajednica i njihovih institucija je prilično sužena.

[602] Titula cezar je sve više označavala mlađeg sudionika suvladarstva, a u tetrarhiji i neku vrstu nasljednika glavnih nositelja vlasti koji nose titulu augusta.

[603] Iako je formalno gledano krnja dalmatinska provincija iz dominata nasljednik stare provincije Ilirik sa prijelaza dviju era.

uključena u dijecezu Meziju.[604] Provincijom Dalmacijom sa sjedištem u Saloni upravljali su presesi.

Nakon Dioklecijanovog i Maksimijanovog povlačenja sa augustovske pozicije 305. god. n. e., uspostavljena je nova tetrarhijska podjela sa novim sudionicima. Međutim, ova podjela nije zaživjela i rimski svijet je utonuo u novo vrijeme višegodišnjih unutarnjih sukoba i građanskih ratova. Na kraju je proizašao samo jedan vladar →Konstantin, koji je ustanovio novu, II. flavijevsku[605] dinastiju. Konstantin je sa Milanskim ediktom iz 313. god. n. e. o toleranciji popločao put ka konačnom profiliranju abrahamističkog kršćanstva kao glavne dogme euromediteranskog svijeta u kasnoj antici. Konstantinova vladavina je u tolikoj mjeri preobrazila rimski svijet, da je po riječima rođaka Julijana Apostate, on bio inicijator svih prevrata (*novator et turbator omnium rerum*). Sa Konstantinom i njegovim nasljednicima se uvela i ustalila podjela Rimske države na četiri pretorijanske prefekture, u koje su grupirane sve dijeceze.

Na istoku je utemeljen Novi Rim →Konstantinov Grad/Konstantinopolis/Konstantinopolj. II. flavijevska dinastija je nosilac postupnog protežiranja kršćanstva na uštrb drugih idejnih, ideoloških i religioznih pravaca. Jedino je njen zadnji predstavnik obrazovani Julijan Apostata napravio kratki intermezzo u protežiranju kršćanstva, pokušavši da u dvije godine svoje vladavine obrne proces. Nakon II. flavijevske dinastije, na vlasti se smjenjuju Valentijanska i Teodosijeva dinastija. Dolazak na vlast Teodosija, fanatičnog predstavnika „nikejskog kreda vjere” stavio je tačku i na drevnu toleranciju antike i zapadni i mediteranski svijet je utonuo u tamu „tiranije i dominacije dogmatizma”.[606] Teodosije je bio i posljednji car koji je vladao jedinstvenim Rimskim carstvom. Nakon njegove smrti 395. god. n. e. Država je nepovratno podijeljena na zapadni i istočni dio. Dok je posljednji „zapadni car” poginuo 480. god. n. e., i to upravo na prostoru provincije Dalmacije,[607] Istočno carstvo je živjelo još jedan milenijum, ali u totalno transformisanoj romejskoj (grčko-vizantijskoj) inačici.

Zanimljivo je da je provincija Dalmacija u ovim posljednjim decenijama Zapadnog Carstva doživjela i jedno kratkotrajno razdoblje praktične samostalnosti pod vodstvom visprenog Marcelina, ali i bila pozornica posljednjih izričaja cara na Zapadu. Od 480. god. n. e. provincija Dalmacija se našla u okviru Odoakarovog kraljevstva, zatim po ostrogotskom dinastijom Amala, da bi već na samom početku Justinijanove rekonkviste prema zapadu bila stavljena pod vlast Konstantinopolisa. Narednih nešto više od pola stoljeća provincija

[604] Ova dijeceza je kasnije podijeljena na dijecezu Dakiju i dijecezu Makedoniju.

[605] Konstantinovo gentilno ime je glasilo *Flavius*, ali između ove II. flavijevske dinastije iz IV. st. n. e. i one flavijevske dinastije iz druge polovice I. st. n. e. nema nikakve genetske veze.

[606] Teodozije je proveo čitan niz zakonskih dekreta koji su praktično stavili van zakona i proglasili kriminalnim činom (uz prijetnje kapitalnim i visokim kaznama) neabrahamistička i nenikejska vjerovanja, institucije, obrede i hramove.

[607] Rimsko carstvo na Zapadu je bilo obnovljeno tek 320 godina kasnije, krunidbom i proglašenjem za rimskog cara Karla Velikog 800. god.

Dalmacija je životarila u okvirima Romejskog carstva, da bi krajem VI. i početkom VII. st. bila praktično zbrisana pod naletom avarsko – slavenske najezde i naseljavanja. Izgubljena je čitava unutrašnjost i veliki dio primorskog pojasa, dok je provincijska prijestolnica Salona razorena. Provincija Dalmacija se sačuvala samo u pojedinim gradovima i refugijima na obali te na nizu otoka.[608]

9.1 MARCVS AVRELIVS IVLVS

Za vrijeme dominata evidentiran je preses Marko Aurelije Jul[609] na natpisu *CIL* III, 1938 = *CIL* III, 8565 = *ILJug* III, 2040b02 = *ILJug* III, 2040b14 iz Salone.[610]

FORTVNAE• / CONSERVA/TRICI• PRO / SALVTE•MARCI /5 AVRELI IVLIVC• / AVGVRIS•PRAESI• / DIS PROVINCIAE / DASSIVS•NO / TARIVS / 10 VOTVM SOLVIT

Fortunae / Conserva/trici[611] *pro / salute Marci* /5 *Aureli Iuli v(iri) c(larissimi) / auguris praesi/dis provinciae / Dassius no/tarius* /10 *votum solvit*

„Sreći Zaštitnici, pozdrav od Marka Aurelija Jula, najslavnijeg muža, augura, presesa provincije, Dasije notar zavjet učini."

Jedan Aurelije Julije se spominje kao *vir perfectissimus, agens vice praesidis provinciae Baeticae* na natpisu *CIL* II, 1115 = AE 2001, +1130 u vrememu Florijana i Proba. Možda su Aurelije Julije sa natpisa iz Betike i M. Aurelije Jul sa natpisa iz Dalmacije u nekoj genetskoj ili generičkoj vezi. Naš Marko Aurelije Jul je vjerojatno isti onaj „*Maurelius*" koji se spominje vezano za suđenje i pogubljenje Duje (*Domnius*), tadašnjeg salonitanskog episkopa. Duje je zajedno sa sedam drugih kršćana bio mućen i pogubljen 11. IV. 304. god.

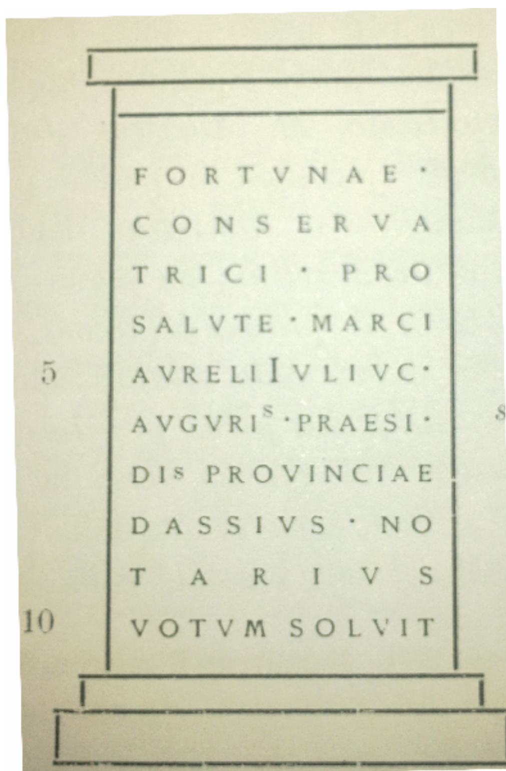
608 O periodu domanata v. *Ammian. Marcell.*; *Panegyrici Latini*, 2 - 12; *Eutr.* IX, 20 – X; *Sex. Aur. Vic. De Caesaribus*, 39 – 42; *Epitome de Caesaribus*, 39 – 48; *Lacta.; Zosimus*, II-VI; *Fest.* XXV – XXX; *Euseb. Eccl.* VIII – X; *Vita Const.*; *St. Hieronymus*; *St. Augustin..; Comes Marcell.*; *Oros*, VII, 25 - 43*; Corpus, Iust.; Procop.opera omnia; Iord; Evag,;* AASS; *Theop. Chron*.;Zonaras,

609 PIR, 1897/1898, I:209-210; Rohden, 1896, PWRE, II. 2, *col.* 2511; Jagentaufel, 1958:65, fus. 687, a); Bulić 1898; Isto, 1914.

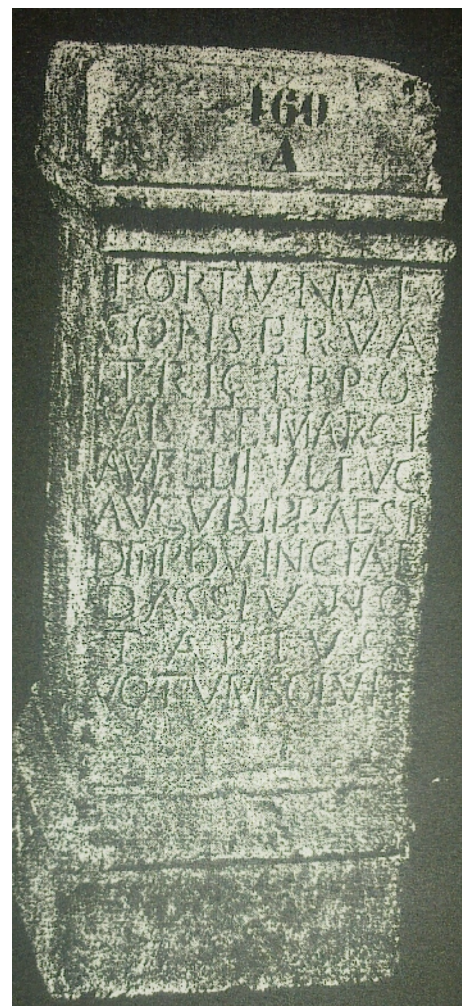
610 Bulić, 1898: 129-130; Isto, 1909:5, fus. 6; Isto, 1914:118-119; Jagentaufel, 1958:65, fus. 687, a) ; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053738

611 *Fortuna Conservatrix* je jedna od manifestacija boginje Sreće (Fortune), i bila je izgleda obožavana i poštovana posebno od vojnika.

u salonitanskom amfiteatru.[612] M. Aurelije Jul je kao preses provincije Dalmacije imao i sudbene ovlasti, pa je vjerojatno on bio i najdogovorniji za izricanje presude Duji. Ako je M. Aurelije Jul bio taj koji je osudio Duju na smrt, onda je njegovo namjesništvo moguće datirati u 304. god. n. e., odnosno u period Dioklecijanovog progona kršćana, koji je započeo 23. II. 303. god. n. e. A. Jagenteufel namjesništvo M. Aurelija Jula datira u vrijeme tetrarhije i to između 299. i 304. god. n. e. M. Aurelije Jul je odgovoran za smrt još jednog ranokršćanskog sveca i to Anastazija (*Anastasius*) koji je pogubljen u Saloni 26. VIII. 304. god. n. e. (po novom kalendaru 7. IX. 304. god. n. e.).[613] Inače i Duje i Anastasije su bili stranci u provinciji Dalmaciji, i to prvospomenuti iz Antiohije u Siriji, a potonji iz Akvileje.

Slika 9.1.1
Preuzeto iz Bulić, 1898:129

Slika 9.1.2
Preuzeto iz Bulić, 1914:118

[612] *AASS, Aprilis tomus secundus, XI dies mensis Aprilis, Vita S.Domnii Episcopi*, 7 – 8

[613] Bulić, 1898; Isto, 1914:121 : „...di S. Dojmo l ʾ 11 aprile, di S. Anastasio in inverno dello stesso anno, e la tumulazione il 26 agosto, e che il luogotenente dʾ allora – preside – della Dalmazia, residente a Salona, era M. Aurelius Iulus“.

AASS, Aprilis tomus secundus, XI dies mensis Aprilis, Vita S.Domnii Episcopi,

: „4. *Post tot autem verae perfectaeque caritatis labores, cum jam tempus esset, ut ad capiendum coelestis gloriae praemium vocaretur, dicente Domino. Euge serve bone et fidelis supra malta te constituam, intra in gaudium Domini tui. Maurelius Salonarum Praefectus, pro tribunali sedens, ipsum coram sisti jubet, accusantibus eum idolorum sacerdotibus, quod Deos contemneret, et novam religionem contra Augustorum leges induceret, unum Deum praedicans et Filium eius crucifixum. Interrogatus igitur Domnius de nomine parentum et patriae, Maurelio indicat, et se vere Christianum esse confitetur : et ad hoc, inquit, missus sum, ut Christum praedicem, et idola vana esse ostendam. Cumque in medium proponeretur Senatus populique Romani edictum, ut si quis intra fines Romani Imperii talia dicens, repertus esset; eum nisi diis sacrificare voluerit, capite puniri, vel multiplici suppliciorum genere absurni oporteret, respondit : Non me ista terrent iniqua. Christum Dei filium et colo et praedico : Deos autem tuos contemno, minas irrideo. Poenas omnes in me unum confer : cuncta potius pati paratus sum, quam asserendae veritatis mutare sententiam. Contemptum se cernens Maurelius, in furorem concitatur : Domnium in carcerem trudi iubet, postea eductum largitionibus corrumpere aggreditur, multa pollicens, si idolis thura ponere vellet. At ille inquit : O insane Maureli, pecunia me moveri speras, cum ego multo maius patrimonium sponte reliquerim, ut cum Christo paupere viverem ?. Non est opus Christiano divitiis istis, sed fide atque virtute, quibus divitiae numquam interiturae parantur in coelo.* 5. *Videns autem Maurelius omnia quae tractaverat incassum cadere, expoliari hominem iussit, et fustibus nudum caedi. Dum autem Domnius caederetur, fit Christianorum concursus ad Praetorium : insultant Maurelio, frementes prae dolore, et opprobriantes quod inique actum esset, hominem innocentem per ludibrium suppliciis opprimi...* 6. *Infra illos dies dum talia aguntur, Febroniae viduae filius vita functus est, cuius pater, nomine Dignatius, Urbis Romanae Senator fuerat. Ob id Praefectus ipse, mortem eius aegerrime ferens nec ignarus Christianis interdum et mortuos ad vitam fuisse revocatos, Domnium urgere coepit, ut in eo ostenderet quanta Christi sui esset virtus...*7. *Eo viso miraculo plurimi ad fidem conversi sunt : Maurelius vero, tametsi vita adolescenti restituta esset, et vehementer gauderet, in sua tamen obstinatione idololatriae firmus fixusque permansit :...His verbis Maurelius impulsus nihil cunetatus legem tulit dicens : Domnium, contra leges Imperatorum nostrorum agentem, deosque nostro contemnentem, capite puniri iubeo.....*8. *Non post paucos deinde annos, cessante persecutione, Martyris corpus intra urbem ad ecclesiam B. Mariae, quam primum positam ibi a fidelibus diximus, translatum est....“*

9.2 FLAVIVS IVLIVS RVFINVS SARMENTIVS

Za vrijeme vladavine Konstansa i Konstancija II. je zabilježen niz epigrafskih spomenika na kojima se spominje preses Flavije Julije Rufin Sarmentije.[614]

1. *CIL* III, 1982a iz Salone[615]

D N FL CONSTANTI VICTORI / FL IVL RVFINVS SARMEN

D(omino) n(ostro) Fl(avio) Constanti victori[osissimo semper Aug(usto)] / Fl(avius) Iul(ius) Rufinus Sarmen[tius v(ir) c(larissimus) p(raeses) p(rovinciae) Dal(matiae) d(evotus) n(umini) m(aiestatique) e(ius)]

„Gospodaru našem Flaviju Konstansu, najpobjedonosnijem[616] uvijek Augustu, Flavije Julije Rufin Sarmentije, najslavniji muž, preses provincije Dalmacije, posvećen njegovom numinu i veličanstvu.“

2. *CIL* III, 1982b iz Salone[617]

D(omino) n(ostro) Fl(avio) Constanti victori ac triumfatori / Fl(avius) Iul(ius) Rufinus Sarmenti{n}us v(ir) c(larissimus) p(raeses) p(rovinciae) Dal(matiae) d(evotus) n(umini) m(aiestatique) [e(ius)]

„Gospodaru našem Flaviju Konstansu, pobjedniku i trijumfatoru, Flavije Julije Rufin Sarmentije, najslavniji muž, preses provincije Dalmacije, posvećen njegovom numinu i veličanstvu.“

3. *CIL* III, 1983 iz Salone[618]

[614] Seeck, 1921, PWRE, II, A. 1, *col.* 25; Jagentaufel, 1958:65, fus. 687, b). Po A. Jagentaufelu ovaj namjesnik je upravljao Dalmacijom u periodu od 337. do 350. god. n. e., jer se na natpisima često spominje ime Konstansa, sina Konstantina I.

[615] Bulić, 1909:6, fus. 1; EDCS: http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053423; Marin, 2010:148-151, br. 6.

[616] Armijske jedinice pod vlašću Konstansa su bile dobro obućene i kvalitetne, pa je razdoblje od 337. do 350. god. n. e. osvjedočeno i njihovim pobjedama i to protiv Sarmata, armije brata Konstantina II., Franaka, a Konstans je sa armijom boravio i u Britaniji. Najbolji dio te armije činili su vojnici porijeklom iz dijeceza Panonije i Ilirika.

[617] EDCS: http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en

[618] EDCS: http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en;

D(omino) n(ostro) Fl(avio) Co[n]stanti Victori [ac] triumfatori semper Augusto / Fl(avius) Iul(ius) Rufinus Sarmen[ti]us v(ir) c(larissimus) p(raeses) p(rovinciae) Dal(matiae) d(evotus) n(umini) m(aiestatique) e(ius)

„Gospodaru našem Flaviju Konstansu, pobjedniku i trijumfatoru uvijek Augustu, Flavije Julije Rufin Sarmentije, najslavniji muž, preses provincije Dalmacije, posvećen njegovom numinu i veličanstvu."

4. *CIL* III, 2771 (p 1035, 1624) iz *Rider*/Gornjeg Danila[619]

VIRTVTE ET FELICI/TATE OMNES RETRO / PRINCIPES SVPER/GRESSO D N FL IVL / 5 CONSTANTI VICTO/RI AC TRIVMFATORI / SEMPER AVG / FL IVL RVFINVS SAR/MENTIVS V C PRAE/10 SIS PROV DALMATI/AE D N M IIVS

Virtute et felici/tate omnes retro / principes super/gresso d(omino) n(ostro) Fl(avio) Iul(io) /5 *Constanti victo/ri ac triumfatori / semper Aug(usto) / Fl(avius) Iul(ius) Rufinus Sar/mentius v(ir) c(larissimus) prae*/10*sis(!) prov(inciae) Dalmati/ae d(evotus) n(umini) m(aiestatique) <e=I>ius*

„Od sve vrline i sreće prijašnjih vladara nadvišenom gospodaru našem Flaviju Juliju Konstanciju, pobjedniku i trijumfatoru uvijek Augustu, Flavije Julije Rufin Sarmentije, najslavniji muž, preses provincije Dalmacije, posvećen njegovom numinu i veličanstvu."

5. *CIL* III, 8710 = AE 2000, 47 iz Salone[620]

D N FL CONSTANTIO VICTORIOSIS IMO SEMPER AVGVSTO / FL IVL RVFINVS SARMENTIV V C P P DAL D N M E

D(omino) n(ostro) Fl(avio) Constantio victoriosis[s]imo semper Augusto / Fl(avius) Iul(ius) Rufinus Sarmentiu[s] v(ir) c(larissimus) p(raeses) p(rovinciae) Dal(matiae) d(evotus) n(umini) m(aiestatique) e(ius)

„Gospodaru našem Flaviju Konstanciju najpobjednosnijem[621] uvijek Augustu, Flavije Julije Rufin Sarmentije, najslavniji muž, preses provincije Dalmacije, posvećen njegovom numinu i veličanstvu."

[619] Bulić, 1909:6, fus. 1;EDCS: http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053425

[620] EDCS: http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/052768; Marin, 2010:154-155, br. 9

[621] I armije Konstancija II. su pokazivale borbenu vrijednost, npr. u teškom i dugotrajnom ratu sa iranskim Sasanidima, ratu protiv Magnencija, i sukobima sa Alemanima, Sarmatima i Kvadima.

6. *CIL* III, 14333 = AE 1901, 207, Novi Vinodolski kod Senja[622]

GVSTAE / FL IVL RVFINVS / SARMENTIVS V C / P P DALMATI /5 CLEMENTIAE EIV / SEMPER DICATISS / MVS

[? Piissimae ac/clementissimae / dominae nostrae / Helenae...?????] / [--- Au]gustae / Fl(avius) Iul(ius) Rufinus / Sarmentius v(ir) c(larissimus) / p(raeses) p(rovinciae) Dalmati[ae] /5 *clementiae eiu[s] / semper dicatiss[i]/mus*

“Najpobožnijoj i najmilostivijoj gospodarici našoj Heleni?... Augusti, Flavije Julije Rufin Sarmentije, najslavniji muž, preses provincije Dalmacije, milosti njenoj uvijek najposvjećenijoj.“

Natpis je posvećen ženi iz vladajuće II.flavijevske dinastije. Po J. Brunšmid (1906/1907:137) : “...te prema tomu novljanski napis može da slavi samo koju gospođu iz kuće Konstantina Velikoga. Od ovih se na spomenicima katkada slavi Helena, mati Konstantina Velikoga, a katkada — ali veoma rijetko — i njegova žena Fausta. Za Helenu sam se kod nadopunjavanja odlučio zato, što je moguće, da Fausta (ubijena g. 326.) u doba Sarmencijeva namjesnikovanja nije više bila na životu, dočim je Helena tekar dvije ili više godina iza nje umrla. Po novljanskom napisu može se nagađati, da je Sarmentius bio p r a e s e s Dalmatiae već koju godinu prije Konstantinové smrti (barem od g. 328.), dočim se je dosele samo znalo, da je upravljao ovom provincijom za njegovih sinova. Od ovih se na spomenicima katkada slavi Helena,[623] mati Konstantina Velikoga, a katkada — ali veoma rijetko — i njegova žena Fausta[624]. Za Helenu sam se kod nadopunjavanja odlučio zato, što je moguće, da Fausta (ubijena g. 326.) u doba Sarmencijeva namjesnikovanja nije više bila na životu, dočim je Helena tekar dvije ili više godina iza nje umrla. Po novljanskom napisu može se nagađati, da je Sarmentius bio p r a e s e s Dalmatiae već koju godinu prije Konstantinové smrti (barem od g. 328.), dočim se je dosele samo znalo, da je upravljao ovom provincijom za njegovih sinova.”

[622] Brunšmid, 1895:153, sl. 96; Isto, 1906/1907:136-137, br. 272; EDCS: http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/032856

[623] *Flavia Iulia Helena Augusta* (cc. 246/50. – 18. VIII. 330. god. n. e.), poznata i kao Sveta Helena je bila majka Konstantina I. Počasni naziv augusta Helena je primila 325. god. n. e.

[624] *Fausta Flavia Maxima Augusta* (289–326. god. n. e.), druga supruga Konstantina I. Počasni naziv augusta dobila je 323. god. n. e. Na nju je odmah po pogubljenju provedena i odluka o *damnatio memoriae*, pa je radi toga vjerojatnije da se natpis odnosio na Helenu, a ne na Faustu.

Slika 9.2.1
Preuzeto iz Brunšmid, 1906/1907:136, sl. 272

Na prva četiri natpisa se nalazi osvjedočeno ime Konstansa (najmlađeg sina Konstantina I.), što bi značilo da je Sarmentije svoje namjesništvo sigurno obnašao u vrijeme njegove vladavine (između 337. i 350. god. n. e.). Na petom natpisu se već nalazi ime Konstancija II., koji je preuzeo bratovu baštinu nakon smrti Konstansa. To bi značilo da je on nastavio upravljati provincijom Dalmacijom i u vrijeme Konstancija II., nakon 350. god. n. e. Ako bi se prihvatila pretpostavka koju iznosi J. Brunšmid, vezano za šesti natpis iz Novog Vinodolskog, onda bi Sarmatije započeo svoje namjesništvo još u vrijeme Konstantina I., i to između 325. i 330. god. n. e. Međutim, u tom slučaju Sarmentije bi upravljao provincijom duže od dvije decenije, što nije baš bilo uobičajeno. Ustvari, u razmatranju ovog pitanja potrebno je imati na umu i da se desila uzurpacija u zapadnim dijecezama i provincijama od strane Magnencija od 350. god. n e.

Imajući u vidu da je Vetronije, zapovjednik panonske armije ostao lojalan II. flavijevskoj dinastiji, čak je obnašao i privremeno suvladarstvo sa Konstancijem II., moglo bi se sa visokom vjerojatnoćom tvrditi da je Sarmatije isto bio na strani protivnika Magnencija. Vojska Magnencija je pretrpila poraz 28. IX. 351. god. n. e. kod *Mursa Maior* (duž rijeke Drave kod današnjeg Osijeka), u jednoj od najkrvavijih bitki[625] rimskog doba.[626] Lojalnost Sarmatija je sigurno igrala određenu ulogu da ga Konstancije ostavi na mjestu presesa Dalmacije, provincije koja se u vrijeme uzurpacije Magnencija nalazila na „prvoj liniji“.

Sudeći po natpisima, provincija Dalmacija tada odaje svoj dominirajući nekršćanski karakter. A i Sarmatije nije bio kršćanin, za razliku od augusta iz II. flavijevske dinastije u čije ime je upravljao Dalmacijom. I pored toga ne bi trebalo da iznenađuje da je on ostao lojalan Konstanciju II., a nije se priključio Magnenciju koji je, u starom rimskom stilu, bio

[625] Izrazito veliki broj poginulih rimskih vojnika u samo jednoj bitci i to u unutarnjem sukobu je imao nesagledivo negativne posljedice po budućnost rimskih odbrambenih sposobnosti. Goleme gubitke kvalitetnog vojnog osoblja (poubijanog u međusobnom besmislenom sukobu) je bilo teško nadomjestiti.

[626] Magnencije je konačno poražen tek 353. god. n. e. u bitci kod *Mons Seleucus*, u južnoj Galiji.

mnogo tolerantniji prema svim kršćanskim denominacijama i sektama, te nekršćanskim sljedbama, kultovima i mišljenjima. Magnencije je čak popravio neka prava „paganima“- nekršćanima, koja su bila kršena i poništavana od strane augusta iz II.flavijevske dinastije.[627] Tako je bitka na Dravi kod pojedinih tadašnjih kršćanskih dostojanstvenika predstavljana i kao pobjeda kršćanstva. Ali, Konstancije II. je bio i političar i dobro je znao da ne može voditi neku radikalnu prokršćansku politiku u rimskom svijetu u kojem većina stanovništva još uvijek nije pripadala nijednoj kršćanskoj denominaciji. I pored određenih edikata koji su išli na štetu „pagana“ ili protežirali kršćane, Konstancije II. nije dirao u tradicionalno „paganstvo“, pa je čak i nosio i staru titulu „vrhovnog svećenika“, a nakon njegove smrti ga je preovlađujuće „paganski“ Senat u Rimu deificirao. Zato je bilo i moguće da Sarmatije, posebno ako je imao dobre odnose sa Konstansom (što je vrlo vjerojatno), ostane lojalan II. flavijevskoj dinastiji. Uostalom, u natpisima posvećenim Konstansu i Konstanciju II. se odaje počast njihovim numinima, znači uobičajenom viđenju „obožavanja“ vladara od još uvijek vrlo živućeg i prisutnog „paganskog“ miljea, a ne u kršćanskom izrazu.

Za doba dominata raspolažemo i detaljnijim podacima i o službama namjesničke institucije provincije Dalmacije. Po «*Notitia Dignitatum*» (*in partibus Occidentis*, XLV) kabinet najsavršenijeg muža (*vir perfectissimus*) presesa Dalmacije (*officium praesidis Dalmatiae*) su sačinjavali : šef kabineta (*principem ex eodem officio*), zamjenik šefa kabineta (*cornicularium*), dvojica financijskih službenika/(provincijske) knjigovođe (*tabularios duos*), *commentariensem,* glavni pomoćnik (*adiutorem*), arhivista (*ab actis*), pomoćnik (*subadiuvam*) i sekretari i drugi subordinirani službenici (*Exceptores et reliquos cohortalinos*). Provincija Prevalitana (nekadašnji južni dio Gornjeg Ilirika/Dalmacije) je imala istu shemu civilnih službi po *Notitia Dignitatum* kao i kasnoantička Dalmacija. Panonske provincije (*Pannonia Prima, Pannonia Secunda, Valeria, Savia*) kasne antike proistekle iz Donjeg Ilirika/Panonije su vjerojatno doživjele još radikalniju upravnu transformaciju, kao što se desilo i sa teritorijem Donjeg Ilirika, u odnosu na Dalmaciju i Prevalitanu.

9.3 VALENS

Kada se razmatra upravljačka institucija nad provincijom Dalmacijom u periodu dominata veliku pometnju unosi i činjenica da je upravno – administrativna i institucionalna shema u ovom historijskom razdoblju dosta složenija i razgranatija, pa i birokratiziranija nego u

[627] Konstans je bio naklonjen nikejskom kredu vjere (katoličkoj ortodoksiji), a Konstancije II. arijanskoj sljedbi (bolje reći nekoj kompromisnoj verziji nikejstva i arijanizma). Zbog svojih doktrinalnih razlika, malo je nedostajalo da dvojica braće uvuku 346. god. n. e. rimski svijet u međusobni rat. Da se to desilo to bi bio prvi „vjerski rat“ u kojem jedna religijska dogma silom i oružanim putem nastoji podvlastiti drugu dogmu, i tako se postaviti na vrhovno mjesto odlučivanja.

vremenu principata. Posebno je to izraženo kada je došlo do kolapsa granice na Dunavu,[628] kasnije i na Rajni. Vrlo izražene promjene na terenu, gubici određenih oblasti, povlačenje pojedinih jedinica, politička konfuzija, nesređenost i nesnalažljivost su doprinosili da se ustaljena institucionalna i teritorijalna infrastruktura prilično naruši. Vanredna, specijalna i uzurpirana zapovjedništva i civilna uprava su se međusobno miješali i prožimali. Tako je i provincija Dalmacija doživljavala da njome upravljaju pojedinci sa različitim titularnim naslovima i ovlaštenjima. Nejasno je da li je i u tim slučajevima u Dalmaciji egzistirala institucija presesa sa osobom koja nosi ovaj naziv, makar i formalno, bez stvarne moći.

Zosimus tako spominje jednog zapovjednika dalmatinskih trupa po imenu Valens.[629]

1. V, 45 :

Των δὲ κατὰ τὴν ῾ Ρώμην ἐν οὐδεμιᾷ τύχῃ Βελτίονι καταστάντων, ἔδοξε τῷ Βασιλεῖ πέντα τῶν ἀπὸ Δαλματίας στρατιωτικὰ τάγματα, τῆς οἰκείας μεταστάντα καθέδρας, ἐπὶ φυλακῇ τῆς ῾ Ρώμης ἐλθεῖν, τὰ δὲ τάγματα ταῦτα ἐπλήρουν ἄνδρες εξακισχίλιοι, τόλμῃ καὶ ρώμῃ τοῦ ῾ Ρωμαικοῦ στρατεύματος κεφάλαιον ὄντες. ἡγεῖτο δὲ αὐτῶν Οὐάλης πρὸς πάντα κίνδυνον ἑτοιμότατος, ος ουκ ἀξιώσας δι᾽ ὁδῶν ας οὐκ ἐφύλαττον οι πολέμιοι διελθειν, καραδοκήσαντος Αλαρίκου τὴν πάροδον ἐπιπεσόντος τε σὺν παντὶ τῷ στρατεύματι πάντας ὑπο ταῖς τῶν πολεμίων πεποίηκε γενέσθαι χερσί, καὶ μόλις διέφυγον ἄνδρες ἑκατόν, ἐν οις καὶ ὁ τούτων ἡγούμενος ἦν οὗτος γὰρ αμα ᾽Αττάλῳ τῷ ὑπὸ τῆς γερουσίας λέντι πρὸς τὸν Βασιλέα οἷός τε γέγονεν εις τὴν ῾ Ρώμην ἐλθὼν αωθῆναι.

„Stvari Rima nisu ni tada bile u boljem stanju nego ranije, i car je poslao pet jedinica vojnika koje su bile stacionirane u Dalmaciji, da čuvaju grad Rima. Ove jedinice su se sastojale od 6000 ljudi, koje su po snazi i disciplini bile cvijet cijele rimske armije. Njihov zapovjednik je bio Valens, osoba spremna na najveća i najrizičnija poduzeća. On je dakle prezirao da se pojavi tako kukavički na maršu putem da nije bio čuvan od neprijatelja. Tako Alarik (kralj zapadnih Gota op. a.), odgađajući dok on nije došao do njega, i napadajući ga svim svojim snagama, razbio je sve njegove trupe, izuzev jedne stotine, koja je uz mnoge teškoće pobjegla, zajedno sa svojim zapovjednikom. On je sigurno stigao u Rim, zajedno sa Atalom (*Priscus Attalus* op. a., nešto kasnije i car-uzurpator), kojeg je Senat bio poslao caru.“

2. VI, 7 :

...ὁ δὲ παραχρημα Λαμπάδιον μὲν τῆς αὐλῆς ἀναδείκνυσιν ὕπαρχον, Μαρκιανὸν δὲ τῆς πόλεως ἔταξεν ἄρχειν τὰς δὲ τῶν δινάμεων στρατηγίας αὐτῷ τε ᾽Αλαρίχῳ καὶ

[628] Slom odbrambene linije na Dunavu nije rezultat nasilnog borbenog proboja sa vanjske strane, nego posljedica vrlo loše vojno – političke procjene cara Valensa koji je dopustio preseljavanje velike mase Gota na cisdanubijsko područje. I uslijed kasnije gotske pobune, linija odbrane na donjem i srednjem Dunavu je urušena sa unutrašnje strane.

[629] W. Enßlin., 1948, PWRE, VII A. 2, *col.* 2140

Οὐαλεντι παραδέδωκεν, οὗτος δὲ ἦν ὁ πρότερον τῶν κατὰ Δαλματίαν ταγμάτων ἡγούμενος, καὶ τοις ἄλλοις ἑξῆς τὰς ἀρχὰς ἐνεχείρισεν
„On (misli se na Atala Priska, nakon što je proglašen 409. god. n. e. za zapadnog cara op. a.) je odmah proglasio Lampedija za prefekta dvora (pretorija op. a.) i Marcijana za prefekta grada, a glavnu komandu (nad vojskom op. a.) je predao Alariku i Valensu, koji je ranije zapovijedao dalmatinskim jedinicama, dijeleći druge službe u pravilnom redu...“

3. VI, 10 :

῾ Αλαρίχου δὲ τέως ἐμμένσιν τοις πρὸς ῎ Ατταλον ὅρκοις ἐθέλοντος, ἀναιρεῖται μὲν Οὐάλης ὁ τῆς ἵππου στρατηγός, εἰς προδοσίας ἐμπεσὼν ὑποψίαν...
„Dok je Alarik nstavio da bude vjeran zakletvi koju je dao Atalu, Valens, zapovjednik konjice je bio uhapšen pod sumnjom za izdaju.“

Na osnovi podataka Zosimusa, jasno je da ni elitno dalmatinsko pojačanje nije bilo dovoljno da pomogne stanovnicima grada Rima da se oslobode pritiska Gota koje je predvodio njihov kralj Alarik. I pored teškog poraza od Alarika, zapovjednik dalmatinskog kontingenta je uspio da se probije do grada Rima sa desetkovanom vojskom. Pokret Valensovih jedinica i njihov poraz se desio između prve gotske opsade Rima 408. god. n. e. i druge opsade. Suočeni sa teškoćama druge opsade i nedostatkom resursa Senat Rima je popustio pred Alarikom, i 409. god. n. e. za cara je proglašen (kontra Honoriju) Prisk Atal. Ovaj je sa svoje strane Alarika proglasio za *magister peditum in praesenti* (praktično tada glavnim zapovjednikom vojske), a Valensa za *magister equitum in praesenti.* Ipak se čini da Valens nije baš bio potpuno odan uzurpatoru, i da njegovo pristajanje na novu ulogu treba promatrati u smislu „sile prilika“ nastalih pod pritiskom zapadnih Gota.

Podaci Zosimusa ukazuju da se u provinciji Dalmaciji u prvoj deceniji V. st. n. e. nalazila respektabilna vojna snaga. [630] Sudeći po podacima Zosimusa, Valens nije bio preses, nego je obnašao određeno vojno zapovjedništvo, koje bi se moglo definirati kao vojvoda (*dux*). Međutim, u «*Notitia Dignitatum*» se uopće ne navodi institucija *dux Dalmatiae*. Zosimus ne daje ni precizne podatke o tipu vojnih jedinica kojima je zapovijedao Valens, one se

[630] Postavlja se pitanje koje su to bile jedinice koje su se u ovo krizno doba, kada se Italija suočavala sa gotskom prijetnjom, nalazile u provinciji Dalmaciji. Po P. MacGeorge, 2002:24: „It is difficult to assess the Roman military presence in Dalmatia in the fifth century. There are units recorded in the lists of the *Notitia Dignitatum* for the diocese of Illyricum, but nothing specifically for Dalmatia. Although Dalmatia, like other Balkan provinces, was an important recruiting ground, in normal circumstances the military presence in the province would have been minimal. The diocese of Illyricum as a whole was assigned large numbers of imperial troops: 22 units of *comitatenses* and 195 units of *limitanei,* though in the fifth century there may have been fewer in reality. Of the 195 units, 171 were assigned to the Danube frontier, leaving only 24 units for the rest of the diocese, including Dalmatia. Although river units on the Danube are mentioned, the list of naval forces in the *Notitia Dignitatum* does not record any naval units at Salona or elsewhere in Dalmatia.“ O navedenim vojnim jedinicima v. *Notitia Dignitatum, in partibus Occidentis,* VII, XXXII – XXXIV.

definiraju samo pod općim terminom τάγμα, τό, što je najbolje možda prevesti kao jedinica.

Struktura kasnorimske vojske je i znatno drugačija u odnosu na ranija razdoblja, jer se ona načelno dijelila na dva tipa i to na *limitanei* (pogranične trupe, stacionirane na limesu) i *comitatenses* (mobilne trupe). U «*Notitia Dignitatum*» (*in partibus Occidentis*) zabilježen je veliki broj jedinica sa dalmatinskim imenom i to :

VI. – VII : *Intra Gallias cum viro illustri comite et magistro equitum Galliarum: Vexillationes comitatenses → Equites octavo Dalmatae, Equites Dalmatae Passerentiaci.*

XXVIII : *Sub dispositione viri spectabilis comitis litoris Saxonici per Britanniam: Praepositus equitum Dalmatarum Branodunensium.*

XXXII : *Sub dispositione viri spectabilis ducis provinciae Pannoniae secundae ripariensis et Saviae : Cuneus equitum Dalmatarum,* sedam jedinica *Equites Dalmatae*.

XXXIII : *Sub dispositione viri spectabilis ducis provinciae Valeriae ripensis: Cuneus equitum Dalmatarum,* jedanaest jedinica *Equites Dalmatae*.

XXXIV : *Sub dispositione viri spectabilis ducis Pannoniae et Norici ripensis: Cuneus equitum Dalmatarum,* pet jedinica *Equites Dalmatae*.

XXXVII : *Sub dispositione viri spectabilis ducis tractus Armoricani et Neruicani: Praefectus militum Dalmatarum.*

XXXVIII : *Sub dispositione viri spectabilis ducis Balgicae secundae: Equites Dalmatae*.

XL : *Sub dispositione viri spectabilis ducis Britanniarum: Praefectus equitum Dalmatarum, Tribunus cohortis secundae Dalmatarum*.

Kao što se vidi veliki broj jedinica sa dalmatinskim imenom se nalazio stacioniran u dijezeci (zapadni) Ilirik, ali izvan same provincije Dalmacije pod zapovjedništvom vojvoda u Panoniji i Noriku (XXXII, XXXIII, XXXIV). Činjenica da ove jedinice nose dalmatinska imena ne znači da su one i u prvim decenijama V. st. n. e. imale dalmatinski karakter. Porijeklo im je moglo biti dalmatinsko (radi čega nose i to ime), ali se unutarnji sastav mijenjao sa obzirom na niz okolnosti. Uz to, i u ostalim jedinicama nabrojanim u «*Notitia Dignitatum*» (i to u oba njena dijela i za istočni i za zapadni dio) moglo je biti pripadnika koji su dolazili sa prostora tadašnje provincije Dalmacije. Vojvode (*duces*) su bile najviše vojno zapovjedništvo u provincijama, jer su vojne ovlasti odvojene od provincijskih namjesništava. Iako se u «*Notitia Dignitatum*» ne navode jedinice stacionirane na prostoru provincije Dalmacije, niti pod zapovjedništvom eventualno nekog dalmatinskog vojvode, podatak Zosimusa konkretno govori da je jedna značajna, i to elitna vojna masa bila stacionirana u provinciji Dalmaciji u prvoj deceniji V. st. n. e. To bi moglo značiti da je uslijed zbivanja iz posljednjih decenija IV. i sa početka V. st . došlo do poremećaja rasporeda vojnih jedinica. Borbe sa Gotima su se vodile duboko u unutrašnjosti, a ne na vanjskim granicama pa je logično trebalo borbeno zaštititi i unutarnje provincije kao što je

Dalmacija koja se u tim godinama bila od iznimne strateške važnosti za opstojnost Honorijevog režima.[631] To bi onda podrazumijevalo da su se pojedine jedinice iz panonskih provincija povukle i stacionirale na dalmatinsko područje. U tom kontekstu dislokacije sa ugroženih panonskih prostora treba promatrati i navod iz «*Notitia Dignitatum*» (*in partibus Occidentis,* XI) po kojem je *gynaecium* (manufaktura za izradu odjeće) izmještena iz grada Bassiana (provincija *Pannonia Secunda*) u Salonu.[632]

I pojedini epigrafski spomenici sa prostora provincije Dalmacije nude mogućnost detektiranja pojedinih vojnih jedinica.[633] Naravno, to što se spominju na navedenim epigrafskim spomenicima, ne znači da su te jedinice bile i stacionirane u provinciji Dalmaciji. Možda su se samo pojedini veterani iz tih jedinica nastanili u Saloni, ili su se pojedini njihovi pripadnici nalazili u Saloni radi nekog posla.

9.4 GENERIDVS

Zosimus (V, 46) spominje i izvjesnog Generida[634] kao zapovjednika trupa u Dalmaciji od 409. god. n. e. :

καὶ Γενέριδον τῶν ἐν Δαλματιᾳ πάντων ἡγεῖοθαι, ὄντα στρατηγὸν καὶ τῶν ἄλλων δσος Παιονίαν τε τὴν ἄνω καὶ Νωρικοὺς καὶ ῾Ραιτοὺς ἐφύλαττον, καὶ ὅσα αὐτῶν μέχρι τῶν ῎Αλπεων. ην δὲ ὁ Γενέριδος βάρβαρος μὲν τὸ γένος, τὸν δὲ τρόπον εὶς παν ἀρετῆς εἰδος εν πεφυκώς, χρημάτων τε ἀδωρότατος...

---

[631] Zosimus (V, 50) izvještava da je Honorije bio naredio Dalmatincima da u kritičnom razdoblju 409.- 410. god. n. e. pošalju provizije u vidu žita, ovaca i goveda kako bi se snabdjela najamnička vojska od 10 000 Huna.

[632] Pobuna zapadnih Gota sa kraja IV. st. n. e. i kolaps dunavske granice su pretvorili panonsko – balkansko područje u kontinuirano bojište. Jeronim i Klaudijan (*In. Ruf.* II, 36-37) izvještavaju o velikim razaranjima ovog područja, ali moguće je da je riječ o izrazitom pretjerivanju. Nesumnjivo su da su pojedina područja provincije Dalmacije stradala na prijelazu iz IV. u V. st. n. e. *Cod. Theod.*VI, 29, 12. Da je nakon Stilihonovih pobjeda došlo do obnavljanja Ilirika dokazuje i panegirik Klaudijana (*Cons. Stil.* II, 219-220) koji navodi da je Stilihon omogučio seljacima Ilirije povratak na svoja imanja, i ponovno plaćanje poreza (*inque suos tandem fines redeunte colono Illyricis iterum ditabitur aula tributis*). O stanju u provinciji Dalmaciji u ovom periodu v. Wilkes, 1969:419

[633] Korištene baze podataka EDCS i EDH : *CIL* III, 9538 (p 2139) = Salona-04-02, 00478 iz Salone→ *[...] de numero Ata[cottorum(?)] / [...] Varius vixit ann[os ...] / [deposit]us(?) est di{a}e S[abbati(?)*; *CIL* III, 9537 = *ILJug* III, 2546 = Salona-04-01, 00282 iz Salone→*Arca Saturnin/o militi Salonitano*; *CIL* III, 9539 = *ILJug* III, 2498 = Salona-04-01, 00287 iz Salone→*[Arc]a Victorin[i bi?]/[arc?]i Maurorum i[un(iorum)]* / [...; MacGeorge, 2002, 26, fus. 93. Posebno je interesantan natpis ILJug III, 2724 = Salona-04-02, 00407 = AE 1912, 44 iz Salone → *Fl(avius) Valerianus d(e) n(umero) sagittario/rum centinarius(!) in hoc iseplu/crum(!) volueret(!) super hoc co/rpus aliquis volvere alium* /5 *ponere davit(!) in hec(c)lesia(!) aur/i p(ondo) III,* koji potiće možda sa kraja V. ili iz VI. st. n. e. Wilkes, 1969:442 sugerira da je on Flavije Valerije, *centenarius numerus* strijelaca, možda služio pod zapovjedništvom Marcelina. O tome v. MacGeorge, 2002, 27, fus. 95.

[634] Seeck, 1910, PWRE, VII. 1, *col.* 1181

“On (misli se na Honorija op. a.) je imenovao Generida za zapovjednika trupa u Dalmaciji, koji je već držao zapovjedništvo trupa stacioniranih u Gornjoj Panoniji, Noriku i Retiji, pa sve do Alpa. Ovaj Generid, iako barbarskog porijekla, je bio sklon svim vrlinama i posebno lišen pohlepe....”

U daljem tekstu Zosimus detaljnije opisuje vrline i kvalitete Generida i posebno njegovu privrženost starim vjerovanjima, uprkos antipaganskom zakonodavstvu (posebno zakonu donesenom 14. XI. 408. god. n. e. *Cod. Theod.* XVI, 5, 42). Generid nije bio kršćanin. Zosimus ističe i Generidov strogi, ali i pravedni i brižni stav prema vojnicima, koje je izlagao stalnom radu i vježbama, ali se i dobro brinuo o njima. Po Zosimusu Generid nije ulivao samo strah susjednim barbarima, nego je i bio i sigurnost za narode koji su bili pod njegovom brigom.

Sudeći po ovom Zosimovom podatku, Generid nije bio preses Dalmacije, nego je raspolagao sa drugačijim ovlastima, prvenstveno vojne prirode. Generid je već ranije bio *comes (occ.) Illyrici*, i podređeni su mu bili : *dux Raetiae I et II, dux Pannoniae I et Norici, dux Pannoniae II, dux Valeriae*. Komes (zapadnog) Ilirika je raspolagao po «*Notitia Dignitatum*» sa izrazito velikim brojem trupa (v. VII, *Intra Illyricum cum viro spectabili comite Illyrici*).

9.5 MARCELLINVS

U antičkoj historiji ilirskih područja današnjeg Zapadnog Balkana iznimnu važnost ima ličnost Marcelina (Μαρκελλιανός),[635] koji je u šestoj i sedmoj deceniji V. st. n. e. praktično bio samostalni upravitelj Dalmacije. Sa Marcelinom i njegovim nasljednikom Julijem Nepotom provincija Dalmacija je u ušla u razdoblje praktične (ne i formalne) samostalnosti u periodu od 454. do 480. god. n. e.

FONTES

1. *Hydatii episcopi chronicon*

VII. II ..... *Vandali per Marcellinum in Sicilia caesi effugantur ex ea.*[636]

[635] Smith W, 1897, II:926; Enßlin., 1930, PWRE, XIV. 2 *col.* 1446 – 1448; Wilkes, 1969:420-421; Gibon, 1996:435; MacGeorge, 2002:15 - 68

[636] www.thelatinlibrary.com/hydatiuschronicon.html

“Vandali, koji su bili ubijani i progonjeni od Marcelina na Siciliji, su pobjegli odatle”

Podatak se odnosi na period 464. – 465. god. n. e.

VIII. III.... *De Constantinopoli a Leone augusto Anthemius frater Procopii cum Marcellino, aliisque comitibus viris electis, et cum ingenti multitudine exercitus copiosi, ad Italiam Deo ordinante directus ascendit*.

„Vođen od Augusta Lava, božjom voljom, Antemije, brat Prokopija sa Marcelinom i drugim uzetim ljudima kao pratnjom (*comites*) i velikom i moćnom armijom je došao u Italiju iz Konstantinopolisa. “

III. ... *Legati qui ad imperatorem missi fuerant, redeunt, nuntiantes sub praesentia sui magnum valde exercitum cum tribus ducibus lectis adversum Wandalos a Leone imperatore descendisse, directo Marcellino pariter cum manu magna eidem per imperatorem Anthemium sociata. Rechimerum generum Anthemii imperatoris, et patricium factum:, sicut detectique sunt, Wandalis consulentes*.

„Izaslanici (iz kraljevstva Sveba u sjeverozapadnoj Iberiji op.a.) koji su bili poslani imperatoru (Antemiju op. a.), vratili su se vijestima da je u njihovom prisustvu, veoma velika armija sa trojicom izabranih vojvoda otplovila protiv Vandala na zapovijed imperatora Lava i da je Marcelin također bio poslan sa velikom savezničkom vojskom od imperatora Antemija. Ricimer je postao zet i patricij imperatora Antemija.“

Podatak se odnosi na 468. god. n. e. kada je Marcelin trebao učestvovati u velikoj ekspediciji na Vandale u Kartagini.

Hidatije je bio episkop u kasnorimskoj provinciji *Hispania Gallaecia* u sjeverozapadnoj Iberiji (možda u gradu *Aquae Flaviae*, sadašnji Chaves u sjevernom Portugalu).

2. *Consularia Constantinopolitana, s.a.* 468(a): *Aduersum Wandalos grandis exercitus cum Marcellino duce dirigitur*’.

“Protiv Vandala je velika armija pod vojvodom Marcelinom je poslana.”

Marcelinovo tituliranje u konkretnom podatku kao vojvode (*dux*) je potrebno promatrati kao oznaku općenitog zapovjedništva i vođenja određene armije, a ne kao oficijelnu titulu (u smislu zapovjedne i časničke hijerarhije kasnorimske vojske, kako je prezentira «*Notitia*

Dignitatum») koju je Marcelin tada imao. Marcelin je 468. god. n. e. nesumnjivo imao znatno veću časničku titulu, nego što je to bio vojvodski naziv.

3. *Comes Marcell*.

(468) VI. *Anthemii Aug. II solius*

Marcellinus Occidentis patricius idemque paganus dum Romanis contra Vandalos apud Carthaginem pugnantibus opem auxiliumque fert, ab iisdem dolo confoditur, pro quibus palam uenerat pugnaturus.

„Marcelin, patricij Zapada i „paganin“, dok je donosio novac i pomoć Rimljanima koji su se borili sa Vandalima blizu Kartagine, bio je izdajnički umoren od onih ljudi sa kojima je otvoreno ušao u sukob“

(474) XII. *Leonis iunioris solius*

....

2 *Glycerius Caesar Romae imperium tenens a Nepote Marcellini quondam patricii sororis filio imperio expulsus in portu urbis Romae ex Caesare episcopus ordinatus est et obiit.*

Komes Marcelin (umro cc 534. god. n. e.) je bio kroničar na latinskom jeziku Istočnog Carstva. Bio je ilirskog porijekla, a proveo je veći dio karijere na konstantinopoljskom dvoru kao *cancellarius.*

4.*Iordanes, Getica,* XLV, 239 : *Quem anno vix expleto Nepus Marcellini quondam patricii sororis filius a regno deiciens in Porto Romano episcopum ordinavit*.

“... Jedva da je godina prošla kada je Nepot, sin Marcelinove sestre, nekoć patricija, svrgnuo njega (Glicerija op. a.) sa funkcije (sa trona Zapadnog Carstva op. a.) i zaredio ga za episkopa u Portusu (grad u Laciju koji je u ovo vrijeme bio glavna luka grada Rima op. a.).”

Glicerije je ustvari poslan za salonitanskog episkopa.

5. HGM, *Prisci Fragmenta*, 338 – 341; 29 - 30[637]

῞Οτι ὁ Γεζέριχος οὐκέτι ταῖς πρὸς Μαιοριανὸν τεθείσαις σπονδαῖς ἐμμένων Βανδίλων καὶ Μαυρουσίων πλῆθος ἐπὶ δηώσει τῆς Ἰταλίας καὶ Σικελίας ἔπεμπε, Μαρκελλίνον ἤδη πρότερον τῆς νήσου ἀναχωρήσαντος διὰ τὸ ῾Ρεκίμερα παρελέσθαι αὐτὸν τῆς δυνάμεως ἐθελήσαντα τοὺς παρεπομένους αὐτῷ Σκύθας, ἦσαν δὲ ἐν πλείστοις ἀνδράσι, παραπείθείν χρήμασιν ὥστε ἐκεῖνον μὲν ἀπολιπεῖν, ἀφικέσθαι...[δὲ πρὸς αὐτόν. τοῦι ᾿ ἐποίησε τὸν Μαρκελλῖνον supplet. Nieb.] εὐλαβηθέντα τὴν ἐπιβουλήν, οὐ γὰρ ἀντιφιλοτιμεῖσθαι τῷ῾Ρεκίμερος ἐδύνατο πλούτῳ, τῆς Σικελίας ὑπονοστῆσαι. ἐστέλλετο οὖν καὶ παρὰ τὸν Γεζέριχον πρεσβεία, τοῦτο μὲν παρὰ τοῦ῾Ρεκίμερος, ὡς οὐ δεῖ κατολιγωρεῖν αὐτὸν τῶν σπονδῶν, τοῦτο δὲ καὶ παρὰ τοῦ κρατοῦντος τῶν ἐν τῇ ἕῳ ῾Ρωμαίων, ἐφ᾿ ᾧ τῆς Σικελίας καὶ τῆς Ἰταλίας ἀπέχεσθαι καὶ τὰς Βασιλείους ἐκπέμπειν γυναῖκας.

„Pošto Genserik (vandalski kralj, stolovao u Kartagini op. a.) nije više držao do ugovora koji je imao sa Majorijanom, on je poslao vojsku od Vandala i Maura da pustoše Italiju i Siciliju. Marcelin je već ranije napustio otok, zato što je Ricimer želeći da oslabi njegovu snagu, pridobio sa novcem njegove skitske sljedbenike koji su došli u velikom broju. Radi toga (jer su bili potkupljeni op. a.) oni su napustili Marcelina i prešli Ricimeru. Marcelin se iz predostrožnosti poradi urote (pošto se nije mogao nadmetati sa Ricimerovim bogatstvom) povukao sa Sicilije. Izaslanstva su bila poslana Genseriku, i od Ricimera, upozoravajući ga da ne ignorira ugovor, i od vladara Istočnih Rimljana, govoreći mu da se drži podalje od Sicilije i Italije i da vrati carske žene.[638]“

῞Οτι οἱ ἑσπέριοι῾Ρωμαῖοι ἐς δέος ἐλθόντες περὶ Μαρκελλίνου μήποτε αὐξανομένης αὐτῷ τῆς δυνάμεως καὶ ἐπ᾿αὐτοὺς ἀγάγοι τὸν πόλεμον, διαφόρως ταραττομένων αὐτοις τῶν πραγμάτων, τοῦτο μὲν ἐκ Βανδίλων, τοῦτο δὲ καὶ Αἰγιδίου, ἀνδρὸς ἐκ Γαλατῶν....τούτων δὴ ἕνεκα οι῾ ἑσπέριοι῾ρωμαῖοι παρὰ τοὺς ἑῴους πρέσβεις ἔστειλαν, ὥστε αὐτοῖς καὶ τὸν Μαρκελλῖνον καὶ τοὺς Βανδίλους διαλλάξαι. πρὸς μὲν τὸν Μαρκελλῖνον Φύλαρχος σταλεὶς ἔπεισε κατὰ ῾Ρωμαίων ὅπλα μὴ κινεῖν.

[637] Romejski vasilevs Konstantin VII. Porfirogenit (Κωνσταντῖνος Ζ΄ Πορφυρογέννητος; 2. IX. 905. – 9. XI. 959. god.) je u okviru svoje bogate učenjačke aktivnosti naredio i da se urade 53 zbirke ekscerpta iz historijskih djela koja su tada postojala u Konstantinopolisu. Od 53 ekscerpta, samo je šest sačuvano i to: *de Virtutibus et Vitiis; de Sententiis; de Insidiis; de Strategematis; de Legationibus Gentium ad Romanos; de Legationibus Romanorum ad Gentes.* U posljednje dvije zbirke (*de Legationibus Gentium ad Romanos* c.14; *de Legationibus Romanorum ad Gentes,* c.10) se nalaze Priskovi podaci u kojima se spominje Marcelin u prezentiranim fragmentima.

[638] Nakon vandalskog zauzimanja Rima 455. god. n. e., u Kartaginu su odvedene i Eudoxia Licinija (supruga Valentijana III.) i njene kćerke (starija) Eudoxia i (mlađa) Placidija.

"Zapadni Rimljani (ustvari odnosi se na Ricimera i njegovog pupit vladara Libija Severa op. a.) su se počeli plašiti da bi Marcelin, čija vojna snaga se povećavala, poveo rat na njih dok su oni u problemima, i od Vandala i od Egidija, čovjeka iz Galije .... Zapadni Rimljani su poslali izaslanike na Istok da (pomognu pomiriti op. a.) pomire Marcelina i Vandale sa njima. Filarh (istočnorimski diplomata i izaslanik op. a.) je poslan Marcelinu i ubijedio ga je da ne napada (zapadne op. a.) Rimljane."

6. *Procop. De bell. Vandal*. I, 6

ἦν δέ τις ἐν Δαλματίᾳ Μαρκελλιανὸς τῶν Ἀετίῳ γνωρίμων, ἀνὴρ δόκιμος, ος ἐπειδὴ Ἀετιος ἐτελεύτησε τρόπῳ τῷ εἰρημένῳ, Βασιλεῖ εἴκειν οὐκέτι ἠξίον, ἀλλὰ νεωτερίσας τε καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας ἀποστήσας οὕτως εἶκε τὸ Δαλματίας κράτος, οὐδενὸς οἱ ἐς χειρας ἰέναι τολμήσαντος. τοῦτον δὴ τὸν Μαρκελλιανὸν τότε Λέων Βασιλεὺς ευ μάλα τιθασεύων προσεποιήσατο, καὶ ἐς Σαρδὼ τὴν νῆσον ἐκελευεν ἰέναι, Βανδίλων κατήκοον οὖσαν. ὁ δὲ αὐτὴν Βανδίλους ἐξελάσας οὐ χαλεπῶς ἔσχεν........ ......ἀπεκομίσθη Μαρκελλιανὸς γὰρ πρός του τῶν συναρχόντων ἀπώλετο δόλῳ

„Sada je u Dalmaciji bio izvjesni Marcelin, jedan od poznanika Ecija i čovjek od ugleda, koji je nakon je Ecije umro na način ranije (u prijašnjem dijelu teksta op.a.) rečen, nije više održavao poslušnost basileju/vasilevsu (u smislu rimskog cara op. a.), nego je započeo pobunu i odvajanje drugih od vjernosti (caru Valentijanu III. op. a.), uzeo vlast u Dalmaciji, pošto se niko nije usudio da mu se suprotstavi. Ali vasilevs Lav (istočnorimski car Lav I. op. a.) je u ovo vrijeme zadobio Marcelina veoma pažljivim ulagivanjem i naredio mu da ode na otok Sardiniju, koja je tada bila pod vlašću Vandala. I on je izbacio odatle Vandale i zauzeo je bez većih teškoća...... (Prokopije govori o tome kako istočnorimski vojskovođa Heraklej zauzeo Tripoli, i kako se odvijao neuspješni pohod istočnorimske flote pod zapovjedništvom Baziliska na vandalsku Kartaginu op. a.)"... I tako je ovaj rat došao do kraja, i Heraklej je otišao kući, a Marcelin je bio izdajnički uništen od strane jednog od svojih pratilaca oficira."

7. *Phot. Biblioth*. Cod. 242 (*Damascius, Vita Isidor.*), 557H (podatak prenosi Fotije u svome prikazu Damascijevog djela „Života Isidora")

Ὁ Καρχηδονίων βασιλεὺς Γεζέριχος, ἀκούσας ὡς αἱ Ῥωμαῖοι τὸν σύμμαχον αὐτοῖς καὶ αὐτε̃ Μαρκελλῖνον δόλῳ καὶ παρὰ τὲς ὅρκους ἀνεῖλον, ἤθη τε αγαν ἐπὶ ταῖς ἐλπίσι τῆς νίκης, ἔδοξεν εἰρηκέναι λόγον οὐ Καρχηδονίῳ προσήκοντα ἀλλὰ Ῥωμαίῳ Βασιλεῖ τὲς γάρ τοι ῥωμαίες ἔφατο τῆ ἀριζερᾷ χειρὶ ἀποκόψαι τὴν δεξιάν, ὁ δὲ Μαρκελλινος τῆς Δαλμάτων ἦν χώρας αὐτοδέσπατος ἡγεμών, Ἕλλην τὴν δόξαν

„Kralj Kartaginjana[639], Genserik, čuvši, da su Rimljani obmanom i prekršajem svojih zakletvi[640] Marcelina, koji je protiv njega ratovao, ubili, je bio ushićen svojim pobjedničkim nadama, i izrekao je riječi koje više dolikuju rimskom caru nego Kartaginjaninu. Rimljani su, kaže, lijevom ruku desnu odsjekli,[641] Marcelin je bio nezavisan upravitelj Dalmacije i bio je Helen[642] po svojim vjerovanjima."

O Marcelinu se možda govori i u odjeljcima Fotijevog prikaza „Života Isidora" koji prethodi i koji se nastavlja na odjeljak u kojem se Marcelin izričito spominje po imenu. U odjeljku koji prethodi se odnosi na hvale vrijedan karakter neimenovane osobe, a u odjeljku koji se nastavlja se opisuje kako je filozof Salustije gledajući u oči onoga koga je sreo, uobičavao proreći nasilni način smrti koja će ga zadesiti.

8. *Suda*, s. v.

a) Μαρκελλῖνος (*Damascius,* fr.147; *Vita Isidor.*fr. 158)

Μαρκελλῖνος, ἀνὴρ ἐπιεικὴς καὶ γενναῖος, ἐδυνάστευε μὲν Δαλμάτας, ἐν Ἠπείρῳ κατῳκημένων Ἰλλυριῶν, ἐπεπαίδευτο δὲ τὴν Ῥωμαίδα παιδείαν καὶ μαντικῆς ἐμπειρότατος ἐγεγόνει καὶ τἄλλα φιλολογώτατος: ὃς ἐλευθέραν ἐκέκτητο τὴν ἀρχήν, οὔτε Ῥωμαίων βασιλείᾳ δουλεύων οὔτε ἄλλῳ δυναστεύοντι τῶν ἐθνῶν οὐδενί, ἀλλ' ἦν αὐτόνομος, μετὰ δικαιοσύνης ἐξηγούμενος τῶν ὑπηκόων. παρῆν δὲ αὐτῷ καὶ φρόνησις ἱκανὴ πολιτεύματος καὶ ἀνδρεία θαυμαστή, μεμελετηκυῖα τὰ πρὸς πόλεμον: ᾧ συνῆν Σαλούστιος ὁ φιλόσοφος.

„Marcelin, dobar i plemenit čovjek, vladao je Dalmacijom, i Ilirima koji su se nastanili u Epiru. Imao je rimsko obrazovanje i bio je ekspert u proricanju, kao i u općoj kulturi. Držao je svoju vlast nezavisno, i nije bio podložan ni rimskom caru niti nekom drugom vladaru ili narodu. On je bio slobodan, upravljajući svojim podanicima pravedno. On je imao dovoljno

[639] Pošto je Kartagina tada bila prijestolnica Vandalsko-alanskog kraljevstva, Fotije ili Damascije su Genserika nazvali kraljem Kartaginjana.

[640] Moguće je pretpostaviti da je proces izmirenja Ricimera i Marcelina podrazumijevao i obostrane zakletve o neugrožavanju izrečene prilikom ustanovljavanja Antemija za zapadnog cara. U tom kontekstu bi se onda moglo tumačiti ovo Damascijevo navođenja prekršaja zakletvi od strane Rimljana (pravilnije rečeno od Ricimera i njegovih sljedbenika).

[641] Sličnu rečenicu je uputio Sidonije Apolinarije caru Valentijanu III., povodom ubistva Ecija : „Gospodaru, nepoznate su mi vaše pobude ili povodi, jedino znam da ste postupili kao čovjek koji sebi ljevicom odsjeće desnicu". Gibon, 1996:420 :

[642] Termin „Helen" u ranokršćanskom razdoblju i srednjem vijeku (posebno u vizantijskoj ekumeni) je označavao sljedbenika grčko – rimske „paganske" tradicije i nema apsolutno nikakvu etničku sadržinu.

upravljačke mudrosti i veličanstvene hrabrosti dokazane u ratu. Filozof Salustije je bio na njegovom dvoru.“

Ovaj podatak kao da ukazuje da Marcelin nije upravljao samo provincijom Dalmacijom, nego i primorskim zonama Jonskog mora. Tako bi se on postavio kao gospodar Otranskog prolaza. Ovo je moguća pretpostavka, ako se ima u vidu da njegova flota u više navrata prolazi kroz Otrant i uspostavlja pozicije na Siciliji. Inače u Marcelinovo doba postoje dvije epirske provincije i to *Epirus Vetus* (više – manje odgovara današnjem Epiru) i *Epirus Nova* (ili *Illyria Graeca* ili *Illyris proper*, obuhvatala je veći dio područja današnje Albanije). Ove dvije provincije su bile sastavni dio dijeceze Makedonije, koja je sa dijecezom Dakijom činila pretorijansku prefekturu Ilirik.[643]

b) Εὐσταλής (*Damascius, Vita Isidor.* fr. 156)

Εὐσταλής: καλῶς ἐστολισμένος. ἢ κοῦφος. ἀπεδίδρασκον εὐσταλεῖς, ὑποζύγια καὶ σκηνὰς καταλιπόντες. ἦν δὲ τὸ ἑπόμενον στράτευμα Μαρκελλίνῳ ἐπιφανέστερον τῷ εὐσταλεῖ τῆς ὁπλίσεως.

„Lako naoružane, nakon napuštanja jarmova životinja i šatora su bježali. Armija koja je slijedila Marcelina se isticala svojim dobro opremljenim oružjem.“

c) Πιστότης (*Damascius, Vita Isidor.* fr. 157)

Πιστότης: τοσοῦτον αὐτοῖς ἐνεποίει τῆς βεβαίας ἐλπίδος ἡ τοῦ Μαρκελλίνου περὶ τὰ θεῖα πιστότης. καὶ Πιστεύοντες, ἀντὶ τοῦ θαρροῦντες. ὅτι λέγεται καὶ πιστότης. πάντως δὲ ἐπιτηδεία ἐξ αὐτῆς τῆς συμβάσεως τὴν πιστότητα.

Marcelinova vjera u božanske stvari dala im je toliko povjerenje. Takođe oni su vjerovali. Oni su takođe govorili vjeru. Ukupno prikladno iz ugovora povjerenja.

U izvornu građu u kojoj se spominje Marcelin uvrštavalo se i pismo Sidonija Apolinarija Montiju (*Montius*). Najveći dio pisma je opisivao jednu vrlo zanimljivu ličnost po imenu Peonije (*Paeonius*). U jednom odjeljku ovog prilično sadržajnog i obimnog pisma navodi

[643] Do 379. god. n. e. u sastav prefekture Ilirik sa dijecezama Makedonijom i Dakijom ulazila je i dijeceza Panonija. Rekompozicijom teritorijalne podjele Rimske države dijeceza Panonija je navedene godine je pripojena pretorijanskom prefekturi Italiji. Od tada se ona naziva dijecezom Ilirik. Čisto kao *terminus technicus* dijeceza Ilirik se naziva u historiografiji Zapadni Ilirik, a prefektura Ilirik se nominira kao Istočni Ilirik.

se kako je u vrijeme Marcelinove ili Marcelove (zavisno od manuskripta i čitanja ovog imena)[644] zavjere sa ciljem preuzimanja dijedeme (u smislu dolaska na vladarski tron Zapadnog Carstva) *homo novus*/skorojević Peonije, iako u starosti, sebe postavio kao vođu mladih nobila.[645] Međutim, veliko je pitanje da li se *coniuratio Marcelliana aut Marcelliniana aut Marcellini aut Marcellana* stvarno odnosi na Marcelina iz Dalmacije. R. W. Mathisen (1979:598 - 603) je na početku svoga rada o galskoj aristokratiji nakon svrgavanja Avita, detaljno analizirao problem zavjere koju spominje Sidonije Apolinarije donoseći zaključak da u konkretnom slučaju nije riječ o Marcelinu iz Dalmacije.[646]Isto stajalište je izrazila i Penny MacGeorge (2002:28-29).[647] Kao bolji kandidat za nosioca zavjere se navodi Marcel, pretorijanski prefekt u Galiji u periodu 441. – 443. god. n. e. [648] Činjenica je da su se Galorimljani (bolje reći njihova elita) pobunili nakon svrgavanja i umorstva svoga zemljaka Avita i da nisu priznali Majorijana. Radi učvršćivanja svoje pozicije u zapadnim provincijama Majorijan je 458. god. n. e. osobno poveo vojnu ekspediciju u Galiju. Nakon konsolidiranja svoje pozicije na zapadu i velike pobjede nad zapadnim Gotima u bici kod Arelate, Majorijan je za novog *magister militum per Gallias* postavio Egidija (*Aegidius*).

Naravno, i pored argumentiranih stajališta R. W. Mathisena i P. MacGeorge ne bi ipak trebalo odbaciti ni mogućnost da je pismo Montiju moguće datirati i u period između 461. i 467. god. n. e., odnosno između umorstva Majorijana i dolaska Antemija na čelo zapadnog Carstva. U tom slučaju najbolja opcija bi bilo datiranje u doba dvogodišnjeg *interregnum* u

[644] O ovim različitostima v. Mathisen, 1979:599-600

[645] *Sidon. Apollin. Epistol.* I. 11, 6

[646] „Aside frome the problem of the manuscript readings, there are other objections to a choice of Marcellinus of Dalmatia : 1. Although by 461 he was a force to be reckoned with in the central Mediterranean area, there si no evidence that in 456 he would have been able to seize the western throne even if he had wanted to 2. There is no indication that he desired throne for himself. He aided Majorian by bringing troops to defend Sicily against the Vandals, and from that base he made no attempt on the throne after the death of Majorian in 461. Moreover, in 467 he accompanied Anthemius to Rome to aid him in becoming emperor in the west. 3) There is no indication that Marcellinus had any sympathy with Gallic interests, and in all the many Gallic revolts of the fourth and fifth centuries, such as those of Magnentius, Magnus Maximus, Constantine III, Jovinus and Avitus, the main concer of the Gallic aristocracy had been to have an emperor resident in Gaul who Gallic interests as his primary aim. Marcellinus of Dalmatia offered neither. Communications between Dalmatia and Gaul, with a hostile Italy in between, and with the Vandals in control of the sea, would have been impossible. In sum, it is probable that the conspiracy involved a Marcellus, not a Marcellinus, and that this Marcellus was a Gallic aristocrat."

[647] "Often used in reconstructing Marcellinus' career is a letter by Sidonius Apollinaris, supposed to show that Marcellinus was proposed as emperor by a group of Gallic nobles, and sometimes that, hence, Marcellinus himself was from Gaul. Sidonius refers to a 'Marcellan' conspiracy to 'seize the diadem' (almost certainly shortly after Avitus' death). However, Mathisen has shown that the name is almost certainly 'Marcellus' rather than 'Marcellinus', and he was almost certainly Gallic. A better candidate is the Marcellus, praetorian prefect in Gaul *c*.AD 441–3, who built a church at Narbonne and was probably connected with that city. No real reason exists to connect the conspiracy with Marcellinus of Dalmatia."

[648] O njemu v. Enßlin., 1930, PWRE, XIV. 2, *col*. 1492

Zapadnom carstvu nakon smrti Libija Severa od 465. do 467. god. n. e. Uostalom sam Sidonije Apolinarije kaže da je vladarski tron države tada bio upražnjen, a država u kaosu.

Izvorna građa ne daje skoro ništa o Marcelinovom životu prije 454. god. n. e. (izuzev da je bio značajnijeg i uglednijeg porijekla), kada se on pobunio protiv zapadnog cara Valentijana III., radi ubistva čuvenog rimskog vojskovođe Flavija Ecija (*Flavius Aëtius*) 21. IX. 454. god. n. e. u Raveni.[649] Ovaj rimski vojskovođa, koga je Valentinijan III. ubio, je možda bio i nadređeni zapovjednik i prijatelj Marcelina. U vrijeme likvidacije Ecija, Marcelin se nalazio u Dalmaciji, gdje je vjerojatno nosio naslov *comes rei militaris*[650] (komes[651] za vojne stvari) i njegovo odmetnuće od Valentijana III. je imalo podršku tamo stacioniranih trupa.[652] Sudeći po bliskosti Marcelina sa Ecijem, ovaj je vjerojatno imao istaknutu vojnu karijeru i nesumnjivo je uživao značajan ugled kod vojske. To su inače bila vrlo turbulentna vremena kada su se Istočno i Zapadno Carstvo suočavali sa Atilinim Hunima, Gotima u južnoj Galiji, Svebima u sjevernoj Hispaniji i Vandalskom opasnošću koja se pojavljivala na morskom horizontu.

Par godina kasnije Marcelin je priznao vladarski autoritet Majorijana kao zapadnog cara, i bio je od njega određen i poslan na Siciliju kako bi se tamo suprotstavio Vandalima koji su napadali iz pravaca nekadašnje provincije prokonzularne Afrike.[653] U to vrijeme je i dobio

---

[649] Marcelinovo etničko porijeklo nije poznato, iako bi se možda moglo pretpostaviti da je potekao iz neke ugledne i bogate dalmatinske familije. O tome v. MacGregor, 2002:42 i fus. 164 : „It is possible that Marcellinus was a member of an important Dalmatian family, perhaps from Salona. The isolation of the coastal area would have encouraged a long-term increase in the power and autonomy of local landowners and city élites."

[650] Preobrazba vojske koja se desila u ranom dominatu je u potpunosti izmijenila strukturu, pa i samu suštinu vojske Rimske države tako da strateško-taktičke doktrine, operativne jedinice i zapovjedna hijerarhija u značajnoj mjeri odudarali od vojske koja je postojala u periodu I. – III. st. n. e. u doba principata. Viša zapovjedna hijerarhija je u pratila i upravno – teritorijalnu podjelu Rimske države na prefekture i dijeceze i u doba ranog dominata je definirana sa nizom novih zapovjednih dužnosti i pozicija.

Comes rei militaris je spadao u ovu grupu viših zapovjednih dužnosti i komesi za vojne stvari bili su višeg ranga u odnosu na vojvode (sin. *dux,* plu. *duces*), a bili su podređeni zapovjednicima pješadije ili konjice (*magister peditum/ magister equitum*), koji su opet podređeni zapovjedniku vojske (*magister militum*).

[651] U kontekstu srednjeg vijeka i europske aristokratsko – plemičke hijerarhije titula *comes* se na naš jezik prevodi kao grof. U slučaju kasne antike, takav prijevod ne bi bio odgovarajući, jer je sadašnje shvatanje sadržaja termina grof u potpunosti aristokratsko-plemičke prirode i unijelo bi priličnu konfuziju u objašnjavanje kasnoantičkih odnosa.

[652] U historiografiji kasne antike poseban problem izaziva pitanje da li su u prvoj polovici V. st. n. e. provincija Dalmacija i općenito dijeceza zapadni Ilirik pripadali Zapadnom ili Istočnom Carstvu. Kraću raspravu o pitanju nadležnosti nad provincijom Dalmacijom i eventualnom prebacivanju ove provincije (i čitave dijeceze) iz Zapadnog u Istočno Carstvo i obrnuto v. u MacGregor, 2002:32-40. Međutim, činjenica je da je u trenutku kada se Marcelin odmeće od Valentijana III., provincija Dalmacija bila pod nadležnošću Zapadnog Carstva.

[653] Ova pretpostavka je prilično relativizirana od strane P.MacGregor (2002:47-48; 49; 64), koja inače nastoji u svome opisu Marcelina da umanji njegovu vezu sa Zapadnim Carstvom :

48. Whatever the exact circumstances, Marcellinus' presence in Sicily is not conclusive evidence of military service under Majorian…

49.This would be understandable if, as argued above, Dalmatia had previously been ruled by the eastern empire and still had strong connections with Constantinople under Marcellinus.

titulu *magister militum*[654](*Dalmatiae?*)[655]. Marcelinove trupe su ustvari bile planirane za od Majorijana planirani (i nažalost neostvareni) veliki napad združenih rimskih trupa na Vandale 460. god. n. e. Nakon što je Ricimer zbacio Majorijana i dao da se on likvidira, ovaj je podmitio Marcelinove vojnike koji su uglavnom bili najamnici.[656] Marcelin je bio

---

64.The cumulative impression of the above reconstruction is that Marcellinus and Dalmatia had more connections with the eastern empire than with the western empire. To recapitulate: first, there is evidence that much of the diocese of Illyricum belonged to the eastern empire from at least AD 437, and Dalmatia possibly earlier. Second, Marcellinus' nephew and successor Julius Nepos was related by marriage to the eastern imperial royal family. Third, when the Italian government wished to prevent Marcellinus from making an attack on Italy they sent envoys to Constantinople. Fourth, Leo gave the two rulers of Dalmatia direct orders, he sent Marcellinus as one of the *comites* of Anthemius to Italy, he gave Nepos appointments as general and eastern *patricius,* and sent him to the West as prospective emperor, and was possibly also behind one of Marcellinus' campaigns in Sicily. Fifth, Nepos, five years after Marcellinus' death, used a normal bureaucratic procedure to request the eastern emperor for a legal judgment for a domestic case in Dalmatia. Sixth, although this is very tenuous, the *Suda* links Dalmatia under Marcellinus' rule with Epirus, which was definitely an eastern possession.

I pored kontinuiranog nastojanja P. MacGregor da se relativiziraju, umanje pa i u potpunosti uklone veze Marcelina i provincije Dalmacije u ovom periodu sa Zapadnim Carstvom i one prebace na Istočno Carstvo, ipak ostaje činjenica da skoro svi podaci iz izvorne građe ustvari direktno ili indirektno potkrepljuju izražajniji odnos Marcelina sa zbivanjima u orbiti Zapadnog Carstva, nego sa istovremenim dešavanjima u Istočnom Carstvu. Njegovo pojavljivanje i samostalna uprava u provinciji Dalmaciji u izvornoj građi se direktno javljaju nakon mučkog likvidiranja Ecija, njegov boravak na Siciliji korenspodira sa Majorijanovom politikom reatauracije moći i autoriteta Zapadnog Carstva, glavni vanjski protivnik Marcelina je Genserik, kralj Vandala i Alana sa sjedištem u Kartagini, Marcelinov glavni suparnik je Ricimer „siva eminencija“ Zapadnog Carstva, Marcelin ima vrlo aktivnu ulogu u dovođenju Antemija na zapadni tron, i na kraju on je likvidiran zahvaljujući mahinacijama i spletkama Ricimera.

[654] *Magister militum* („zapovjednik vojnika“) je bila najviša pozicija u vojno - operativnoj hijerarhiji dominata (vrhovni komandanti vojske su i dalje bili istočni i zapadni carevi). Ova je titula nastala uslijed reformi koje je proveo Konstantin, pa je smanjena moć pretorijanskih prefekata kojima su ukinute vojne nadležnosti, a povjerene su im visoke civilne ovlasti.

Po *Notitia Dignitatum, in partibus Occidentis* I, postojali su u zapadnom carstvu *magister peditum in praesenti et magister equitum in praesenti*, odnosno zapovjednik pješadije u prisustvu i zapovjednik konjice u prisustvu (u smislu da su na neposrednom raspolaganju cara). Skupno bi se nazivali *magistri militum praesentalis*. Zapovjednik pješadije je u hijerarhiji stajao više u odnosu na zapovjednika konjice. Ako bi jedna osoba obnašala i zapovjedništvo pješadije i konjice nosila bi titulu *magister equitum et peditum* ili *magister utriusquae militiae*. Kasnije su i regionalni zapovjednici dobivali titule *magister militum per* (*Gallias aut Italiam aut Illyricum aut Orientem*), što je praksa koja se nastavila sve do kraja linije zapadnih careva. U zapadnom Carstvu, u kojem je uloga zapovjednika vojske u V. st. n. e. bila znatno važnija u odnosu na istočno Carstvo, titula *magister utriusquae militiae* je označavala vrhovnog operativnog zapovjednika vojske (neka vrsta sadašnjeg načelnika štaba vrhovne komande). Pojedinci sa titulom *magister utriusquae militiae* (kao npr. Ricimer) su znali praktično upravljati onim što je ostalo od zapadnog Carstva preko svojih pupit careva. Takva politika Ricimera (često motivirina prozaičnim osobnim interesima očuvanja vlasti) se na kraju pokazala u potpunosti destruktivnom i uvelike je doprinijela nestanku linije zapadnih careva i funkcionalne rimske državne vlasti u provincijama na zapadu. To se najbolje ogleda na primjeru Majorijana, koji je bio na odličnom putu da obnovi rimsku državnu vlast na zapadu, ali je zaustavljen prijetvornom nastupom Ricimera.

[655] Da je Marcelin nosio titulu *magister militum Dalmatiae* dokazivala bi i činjenica da je to bila i oficijalna titula njegovog nasljednika Julija Nepota, prije nego što je ovaj postao zapadnorimski august. *Corpus,Codex* VI, 61, 5; MacGregor, 2002:40, fus. 161

[656] Prisk te najamnike definira pod općim imenom Skiti (....Σκύθας…). Vjerojatno je riječ ustvari o Hunima ili onima koji su „tražili sreću“ nakon sloma Atiline, hunske hegemonije u središnjoj i istočnoj Europi. Atilina smrt 453. god. n. e. i poraz u bitci na rijeci Nedao 454. god. n. e. su kao posljedicu imali da pojedine skupine ratnika traže neku novu priliku. Tako su se pojedine skupine vjerojatno našle i u Marcelinovoj najamničkoj vojsci sa kojom je on došao na Siciliji. Naravno, pod izrazom Skiti u kontekstu navedenog Priskovog podatka treba podrazumijevati ne smao azijske hunske

odan Majorijanu i predstavljao je kao i Egidije u Galiji potencijalnu prijetnju po interese Ricimera, pa je ovaj koristeći svoje nagomilano i enormno bogatstvo želio da podmićivanjem vojnika smanji moć Marcelina. Radi toga je Marcelin u gnjevu 461. god. n. e. napustio Siciliju i vratio se u Dalmaciju, gdje je djelovao u svezi sa istočnim carem Lavom I., koji ga je priznao za „zapovjednika vojnika“. Želeći se vjerojatno osvetiti Ricimeru, Marcelin je pristupio povećanju svoje vojne snage, sigurno primjenjujući novo regrutiranje. Marcelinovo zapovjedništvo u Dalmaciji, snažna mornarica i dobri odnosi sa istočnim carem su predstavljali i veliku opasnost po Ricimera i njegovog pupit vladara Libija Severa. Zahvaljujući Lavu I. koji je nastupio kao medijator, poslavši izaslanika Filarha (*Phylarchus*) Marcelinu, ovaj je odustao od neprijateljskih namjera prema Ricimeru i Severu, odnosno od napada na Italiju. Marcelin se 464. ili 465. god. n. e. ponovo vratio na Siciliju kako bi branio ovaj vrijedni i strateški bitni otok od vandalskih napada. Tamo je, po Hidatiju, izvojevao jednu veličanstvenu i veliku pobjedu nad Vandalima, nanijevši im goleme gubitke. Marcelinova posvećenost ratu sa Vandalima je vjerojatno rezultat njegovog strateškog promišljanja da njihova pomorska snaga predstavlja realnu opasnost po priobalne oblasti i gradove provincije Dalmacije. Zato je on i bio uporan da ne dozvoli Genseriku da pod svoju kontrolu stavi Siciliju, smatrajući da bi to izrazito olakšalo Genseriku da šalje svoje napadačke flotile i u Jonsko mora, Otranski prolaz i Jadransko more. Moguće je da je Marcelinova ekspedicija na Siciliju 464. ili 465. god. n. e. i sukladno tome brutalno, ali i efikasno čišćenje ovog otoka od Genserikovih vojnika i mornara, ustvari bila isprovocirana od strane samog Genserika. Izvorna građa daje potvrdu da je već ranije priobalje provincije Dalmacije bilo napadnuto i pustošeno od strane Genserikovih flotila.[657]

U proljeće 467. god. n. e., on se nalazio u pratnji (zajedno sa komesima) koja je sa velikom armijom dovela novog zapadnog cara Antemija u Italiju. Marcelin je nagrađen od Antemija sa počasnim nazivom patricija zapada (*patricius Occidentis*). Sudeći po Damasciju, i Antemije je možda imao simpatije prema starim antičkim vjerovanjima i klasičnom znanju,[658] i bio je povezan sa Mesijem Severom (*Messius Phoebus Severus* konzul za 470. god. n. e.), izraženim „paganskim“ intelektualcem. Antemije je izgleda težio i da dodijeli istu titulu Marcelinu, kao onu koju je uživao Ricimer (*magister utriusque militum*) čime bi uspostavio ravnotežu u najvišoj političkoj sferi zapadnog Carstva.

Osnovna snaga Marcelina je proizlazila iz provincije Dalmacije, odnosno područja koje je on smatrao za matično uporište. Prostor provincije je i od ranije bio dobra podloga za regrutiranje, a Marcelin je i dobro koristio resurse provincije kako bi novačio i najamnike

elemente, nego i germanske i iranske zajednice koji su naseljavali široko područje središnje i istočne Europe, a nekada su se nalazili u okviru Atiline hunske hegemonije.

[657] MacGregor, 2002:50 i fus. 195 (v. podatke iz izvorne građe o konkretnom dešavanju).

[658] Sklonost prema klasičnom znanju, literaturi i tradicijama je u tim vremenima često znalo biti iskorišteno (od strane dogmatskih fanatika ili proračunatih pokvarenjaka) i kao optužba za „paganizam“ („helenizam“) i diskvalificiranje u javnom životu.

koji su dolazili i sa vandalmatinskog i vanilirskog prostora. Provincija Dalmacija je raspolagala i tada sa značajnim resursima, posebno u rudama u unutrašnjosti.[659] Rudnici, posebno željeza, su bili povezani i sa manufakturnom izradom oružja. Po *Notitia Dignitatum, in partibus Occidentis,* IX u Saloni se nalazila tvornica/arsenal oružja : "*Fabricae infrascriptae: In Illyrico: Sirmensis scutorum, scordiscorum et armorum. Acincensis scutaria. Cornutensis scutaria. Lauriacensis scutaria. Salonitana armorum."*

I konfiguracija terena je omogućavala Marcelinu da se učvrsti u provinciji Dalmaciji, jer su priobalni gradovi relativno bolje zaštićeni zahvaljujući brdsko-planinskom karakteru unutrašnjosti provincije. Provincija Dalmacije nije doživjela ni približno takav nivo destrukcije kao susjedne panonske, mezijske i dakijske provincije u prethodnim decenijama. Uz to Marcelinove trupe su bile dobro opremljene i i dobro plaćene. Sam Marcelin je bio osoba od vojničkog i zapovjednog iskustva i nesumnjivo je među svojim vojnicima uživao izniman ugled i autoritet. Naravno, zapovijedanje najamničkom vojskom ipak predstavlja rizik, kao što se to pokazalo na Siciliji kada su njegovi „skitski" najamnici bili podmićeni od Ricimera. Ta činjenica bi ukazivala da jezgro Marcelinovih snaga nisu činili „skitski" najamnici, nego neki mnogo lojalniji, možda i domaći dalmatinski element. Kretanje Marcelinovih trupa po središnjem Mediteranu može se objasniti i time da je raspolagao i sa odgovarajućom flotom čija je središnja baza bila Salona. Postojanje takve flote je izazivalo podozrenje Ricimera i njegovih pupit-careva. Sastav flote nije mogao biti „skitski", nego je morao poticati sa primarno jadranskog priobalja.

Lav I. je za 468. god. n. e. organizirao novu veliku kampanju protiv Vandala, u kojoj bi zajednički učestvovale snage svih rimskih armija i područja. Marcelin je uspio da do tada istjera vandalske snage sa Sicilije i preotme Sardiniju, i bilo je planirano da se aktivno uključi u napad na Afriku. Međutim, Ricimer nije dozvolio angažiranje Marcelina i njegove flote i armije na Afriku i ovaj nije nikada otplovio prema Kartagini. Sama kampanja na Vandale koju je predvodio Lavov zet (od sestre muž) Basilisk (*Basiliscus*) je doživjela totalni fijasko. Marcelin je likvidiran na Siciliji vjerojatno 468. god. n. e.,[660] moguće po Ricimerovoj želji. Nakon njegove smrti vlast u Dalmaciji je naslijedio njegov nećak Julije Nepot, sa titulom *magister militum Dalmatiae*.

Marcelin je bio osoba od karaktera i bio je dobro obrazovan. On nije bio kršćanin i bio je privržen „paganizmu" (odnosno kulturi i uvjerenjima klasične civilizacije), i navodno je bio vrlo umješan u gatanju i proricanju. Marcelin je bio i patron kulture i prijatelj filozofa

[659] O izraženoj rudničkoj djelatnosti u provinciji Dalmaciji govori i pismo Teodorika (koje prenosi Kasiodor) upućeno komesu Simeonu. *Cassiod. Variarum libri,*III, 25

[660] Po MacGeorge, 2002:28, fus. 101; 102; 103.→ *Cassiod., Chron.* 1285 *s.a.* 468: „*In Sicilia Marcellinus occiditur*"; (*Paschale Campanum*) *Pasch. Camp. s.a.* 468: '*Marcellinus occiditur Sicilia*'; (*Fasti Vindobonenses*) *Fasti Vind. Prior. s.a.* 468: '*occisus est Marcellinus in Sicilia mense Aug*'.

Salustija iz Emese (*Sallustius;* Σαλούστιος).[661] Pošto je bio izrazito obrazovana i kultivirana osoba, Marcelin je možda bio i neoplatonista. Kao nekršćanin, nije gubio vrijeme i nije trošio energiju na doktrinalne sukobe i dogmatska zastranjivanja, pa je njegova uprava nad provincijom Dalmacijom osigurala njoj 15 godina stabilnosti u jednom od najturbulentnijih razdoblja euromediteranske historije. Marcelin je morao imati ne samo vojničke kvalitete, nego i praktične upravljačke sposobnosti, čim je ostvarivao dosta kvalitetnu vladavinu na prostoru današnjeg zapadnog Balkana. Genserik, veliki vandalski kralj toga doba, je smatrao Marcelina za svoga najtežeg neprijatelja, i izuzetno se radovao kada je dobio vijest o njegovoj smrti, izrekavši frazu „da su Rimljani odsjekli svoju desnu ruku sa svojom lijevom rukom“. Ovakav stav Genserika ne treba iznenađivati, ako se ima na umu da su se Marcelinove trupe više puta uspješno obračunavale sa snagama novouspostavljenog vandalskog kraljevstva iz prokonzularne Afrike. Nažalost, Marcelin se nije baš snalazio u špekulantskim i spletkaroškim igrama, u kojima je npr. Ricimer bio pravi majstor.

Marcelin je bio upravitelj Dalmacije sve do 468. god. n. e., ali je potrebno naglasiti da se on nije proglasio rimskim carem niti je kovao novac u svoje ime (dokaz formalnog vladarskog autoriteta), pa se ne može smatrati uzurpatorom. Svoju vlast je koncentrirao primarno na provinciju Dalmaciju, i iako je u kraćim periodima priznavao vladarski autoritet zapadnih careva Majorijana i Antemija, uspijevao je da sačuva praktičnu samostalnost Dalmacije. Marcelin je uspijevao i da održi stabilnost i sigurnost područja kojima je vladao i od pritiska barbarskih vladara i zajednica. Marcelin je bio posljednja velika ličnost antičkog Ilirika. Čim se raširila vijest o Marcelinovoj smrti, prostor provincije Dalmacije je bio izložen napadu sa „barbarskog sjevera“. Hunimund, *dux* Sveva sa srednjeg Dunava je predvodio jedan pljačkaški pohod na područje provincije Dalmacije.[662]

---

[661] Salustije je bio kinički filozof sirijskog porijekla. Riječ je o jednom od najobrazovanijih ljudi tadašnjeg svijeta, odličnom poznavaocu klasične antičke filozofske misli.

[662] *Iordanes, Getica*,LIII, 273 – 274 : *Quiescente vero tandem Hunnorum gente a Gothis Hunumundus Suavorum dux dum ad depraedandas Dalmatias transit, armenta Gothorum in campis errantia depraedavit, quia Dalmatia Suaviae vicina erat nec a Pannonios fines multum distabat, praesertim ubi tunc Gothi residebant.* 274 *Quid plurimum? Hunimundus cum Suavis vastatis Dalmatiis ad sua revertens, Thiudimer germanus Valameris regis Gothorum non tantum iacturam armentorum dolens quantum metuens, ne Suavi, si inpune hoc lucrarentur, ad maiorem licentiam prosilirent, sic vigilavit in eorum transitu, ut intempesta nocte dormientes invaderet ad lacum Pelsodis consertoque inopinato proelio ita eos oppressit, ut etiam ipsum regem Hunimundum captum omnem exercitum eius, qui gladio evadissent, Gothorum subderet servituti*.

“Nakon što je narod Huna konačno bio potčinjen Gotima, Hunimund, vođa Sveva koji je prolazio (panonskim područjem op. a.) radi pustošenja Dalmacije, prisvojio je stoku Gota koja je tumarala po poljima, jer Dalmacija bijaše blizu Suavije? (ovdje je Jordanes napravio grešku povezujući, poradi sličnosti imena, provinciju Saviju sa matičnim područje srednjodunavskih Sveva op. a.), a nije bila mnogo udaljena ni od panonskog područja, posebno onoga djela gdje su Goti prebivali. I šta onda više reći? Kada se Hunimund vraćao sa Svevima u svoju zemlju, nakon pustošenja Dalmacije, Tiudimer, brat gotskog kralja Valamira je nadzirao njihov prolazak. On nije toliko žalio gubitak stada koliko se bojao da ne bi Svevi, ako bi ovo nekažnjeno stekli, prešli na još veću drskost. I u gluho doba noći, dok su oni (misli se na Sveve op. a.) spavali, on (Tiudimer op. a.) je izveo iznenadni napad na njih, blizu jezera Pelsod. Tu ih je on potpuno potukao i

Marcelinova pozicija bi se u neku ruku mogla uporediti i sa onom pozicijom koju je u okvirno istom periodu imao i Egidije (*Aegidius*) u sjevernoj Galiji, koji je nosio titulu *magister militum per Gallias*. I Egidije je priznavao vrhovni vladarski autoritet Majorijana, i nakon što je ovaj zbačen i umoren, on je nastavio upravu u Galiji. Egidijeva samostalna uprava u sjevernim i središnjim dijelovima Galije se preobrazila i u faktičku (ali ne i formalnu) galorimsku surogat – državu kojom je vladao i njegov sin Sijagrije (*Syagrius*, sa titulom *dux*) i koja je postojala do 486. god. n. e. kada je franački kralj Klodovik pobijedio Sijagrija i ovu galorimsku tvorevinu inkorporirao u Franačku državu. Ustvari u to doba šeste i sedme decenije V. st. n. e. postojale su još uvijek tri značajnije rimske zapadne armije i to Egidijeva galska, Marcelinova ilirska i Ricimerova (*Flavius Ricimer*) italijanska.

Kada se imaju u vidu svi ti unutarnji sukobi u Zapadnom carstvu, postaje očigledno da njegovo gašenje u posljednjem kvartalu V. st. n. e. nije bilo rezultat barbarskih udara ili općenito vanjskih pritisaka. Čak i u posljednjim decenijama, zapadne armije su bile sposobne da izvojevaju velike pobjede, kao što to ilustrativno pokazuje čitav niz primjera. Ecije je uspio stabilizirati vojnu situaciju, i na bojnom polju povratiti zapadnorimski ugled, dok je Majorijan svojom vojnom kampanjom efektivnu vlast zapadnog Carstva povratio na niz zapadnih područja. Egidije i Marcelin su čvrsto u jednom dužem periodu kontrolirali svoje regione. Ni vandalska pozicija na Mediteranu nije bila baš toliko svemoćna, kako se to često predstavlja u modernoj historiografiji. Zapadno Carstvo uopće nije bilo nemoćno prema vanjskim čimbenicima. Njegov problem je primarno ležao u unutarnjim međuljudskim odnosima. Honorije i njegovi favoriti su bili odgovorni za pogubljenje Stilihona i prilično brutalni obračun sa stranim vojnicima u službi Rima. Valentinijan III. je ubio Ecija (iako ovaj nije predstavljao nikakvu realnu opasnost po njegovu vladavinu), Majorijan je mučki likvidiran od spletkaroša Ricimera, koji je kasnije odgovoran i za umorstvo Marcelina. Moglo bi se čak reći da je Ricimer bio grobar zadnjih decenija Zapadnog carstva. Posljednje godine Zapadnog Carstva obilježio je i niz vojnih udara kojim su se zbacivali i postavljali novi carevi. Takvo stanje je dodatno doprinosilo stvaranju raspoloženja da se konačno utvrdi uprava koja bi garantirala stabilnost, makar i bez postojanja rimskog cara koji stoluje u Raveni.

Ustvari upravo na primjeru propasti Zapadnog Carstva se jasno očitava zaključak po kojem onoga trenutka kada prozaične spletke radi zadovoljavanja osobnih interesa podrede sebi opći, javni interes onda neumitno mora doći i do propasti tih sustava, zajednica i institucija. Ono što je dodatno umanjivalo odbrambenu moć Carstva je bio antagonizam kršćana i „pagana“ na jednoj razini, te međusobni sukobi različitih kršćanskih dogmatskih sekti. Zanimljivo je da su najviše pustošenja Vizigota (koji su bili arijanski kršćani) osjetili oni predjeli i oni segmenti koji nisu bili kršćanski. Može se sa punim pravom reći da je u neku

zarobio, da je čak i njihovog kralja Hunimunda i svu njegovu vojska koja je izmakla maču podvrgnuo pokornosti Gotima.” O ovome v. Gračanin, 2006:98 - 101

ruku Vizigotski pohod na balkansku Grčku 396/397. god. n. e. predstavljao i neku vrstu proto-krstaškog rata u kojem su uništavane antičke, neabrahamističke tekovine. Vizigoti su tada zbrisali i čuvene Eleusinske misterije. Prilikom zauzimanja Rima 410. god. n. e., oskrnavljeni su Augustov mauzolej i posmrtni ostaci (pepeo je razasut) niza careva sahranjenih u mauzoleju, između ostalog jer je mauzolej predstavljao i vidljivi aspekt stare ideologije antičkog „paganstva“.

9.6 IVLIVS NEPOS

Marcelinovo umorstvo nije označilo i kraj faktičke samostalne uprave u provinciji Dalmaciji. Kao po automatizmu njegovu poziciju je preuzeo Julije Nepot[663] (cc 430 – 480. god. n. e.), sin Marcelinove sestre.

FONTES

1. *Sidon. Apollin.*

Epistol. V, 16, 1 – 2 : *Sidonius Papianillae*[664] *suae salutem*.

1. *Ravenna veniens quaestor Licinianus, cum primum tetigit Alpe transmissa Galliae solum, litteras adventus sui praevias misit, quibus indicat esse se gerulum codicillorum, quorum in adventu fratri etiam tuo Ecdicio...* 2. *hoc tamen sancte Iulius Nepos, armis pariter summus Augustus ac moribus, quod decessoris Anthemii fidem fratris tui sudoribus obligatam, quo citior, hoc laudabilior absolvit; siquidem iste complevit, quod ille saepissime pollicebatur. quo fit, ut deinceps pro republica optimus quisque possit ac debeat, si quid cuipiam virium est, quia securus, hinc avidus impendere, quandoquidem mortuo quoque imperatore laborantum devotioni quicquid spoponderit princeps, semper redhibet principatus.*

“Kvestor Licinije dolazeći iz Ravene, prešao je Alpe i čim je dotaknuo galsko tlo, je poslao unaprijed poruku da se zna da je on nosilac carske odluke o dodjeli naslove patricija Ecdiciju...Julije Nepot, istinski august u karakteru, ne manje u junaštvu, je postupio plemenito u održanju obećanja njegovog prethodnika Antemija (Glicerije nije bio priznat ni op. a.) da napori tvoga brata moaju biti priznati. Njegovo djelovanje je više pohvalno, radi brzine sa kojom je on ispunio obećanje ponovljeno tako često od drugog. U budućnosti, najbolji čovjek države će se osjećati spremnim da daju svoju snagu sa najvećim žarom za

[663] Smith W., 1867, II:1158-1159; W. Enßlin., 1935, PWRE, XVI. 2, *col.* 2505 - 2511; Wilkes, 1969:421 – 424; MacGregor, 2002:60 – 63; http://www.roman-emperors.org/nepos.htm (tekst od Ralph W. Mathisen).

[664] *Papianilla* je supruga Sidonija Apolinarija, i kćerka bivšeg cara Avita.

državu, uvjereni da čak ako bi princeps koji je obećao umro, da bi samo carstvo bilo odgovorno za isplatu duga za njihove predanosti i samožrtvovanja."

Epistol. V, 6, 2 : *Sidonius Apollinari suo salutem*

....

2. *namque confirmat magistro militum Chilperico, victoriosissimo viro, relatu venenato quorumpiam sceleratorum fuisse secreto insusurratum tuo praecipue machinatu oppidum Vasionense partibus novi principis applicari.....*

"Otrovni jezici su tajno na zadatku, šapućući na uho zapovjedniku vojnika Hilperiku (tadašnji kralj Burgunda op. a.), najpobjedonosnijem mužu, da su tvoje mahinacije uglavnom odgovorne za pokušaj da se grad Vaison zauzme za novog principsa (misli se na Julija Nepota op. a.)...."

2. *Comes Marcell.*

(474) XII. *Leonis iunioris solius*

....

2 *Glycerius Caesar Romae imperium tenens a Nepote Marcellini quondam patricii sororis filio imperio expulsus in portu urbis Romae ex Caesare episcopus ordinatus est et obiit.*

„Cezar Glicerije, koji je držao rimsku vlast, zbačen je sa vlasti u luci grada Rima[665] od Nepota, sina sestre bivšeg patricija Marcelina. Od cezara on je bio zaređen za episkopa i on je umro... "[666]

(475) XIII. Zenonis Aug. II solius

......

2 *Nepos, qui Glycerium regno pepulerat, Romae eleuatus est imperator. Nepote Orestes protinus effugato Augustulum filium suum in imperium conlocauit.*

[665] Riječ je o Portusu, tada glavnoj luci grada Rima, a ne Ostiji. Glicerijevo prisustvo u Portusu bi ukazivalo na to da je on namjeravao pobjeći morskim putem iz Italije.

[666] *Fasti vindobonenses priores* datira svrgavanje Glicerija u 24. VI. 474. god. n. e. (*his consul. de imperio Glicerius in Portu urbis Romae; eo anno levatus est d.n. Iulius Nepos VIII kald. Iulias*). O ovome v. i *Auctuarii Hauniensis ordo posterior* : *Glycerius de imperio deiectus a Nepote patricio in Portu urbis Romae episcopus ordinatur. Nepos patricius in Portu urbis Romae imperii iura suscipit*. *Auctuarii Hauniensis ordo posterior* svrgavanje Glicerija datira u 19. VI. 474. god. n. e. O dolasku Julija Nepota u Italiju v. i kod Jovana Malale (*Chron.* L, XIV) i *Pasch. Camp.* s.a. 474.

„Nepot, koji je svgrnuo Glicerija sa vlasti, bio je proglašen za rimskog imperatora.Čim je Nepot pobjegao, Orest je postavio svoga sina Augustula na carski tron“

(480) III. *Basilii solius*

1 *Vrbs regia per quadraginta continuos dies adsiduo terrae motu quassata magnopere sese adflicta deplanxit. Ambae Troadenses porticus conruerunt ; aliquantae ecclesiae uel scissae sunt uel conlapsae ; statua Theodosii Magni in foro Tauri super cochlidem columnam posita conruit duobus fornicibus eiusdem conlapsis. Hunc formidolosum diem Byzantii celebrant VIII kal. Octobris*.

2 *His consulibus Nepos, quem dudum Orestes imperio abdicauerat, Viatoris et Ouidae comitum suorum insidiis haut longe a Salonis sua in uilla occisus est.*

3. *Iordanes,*

Getica, XLV, 239 : *Quem anno vix expleto Nepus Marcellini quondam patricii sororis filius a regno deiciens in Porto Romano episcopum ordinavit*.

“... Jedva da je godina prošla kada je Nepot, sin Marcelinove sestre, nekoć patricija, svrgnuo njega (Glicerija op. a.) sa funkcije (sa trona Zapadnog Carstva op. a.) i zaredio ga za episkopa u Portusu (grad u Laciju op. a.).”

Getica, XLV, 240 – 241 :

240 .... *Huius ergo filius Ecdicius, diu certans cum Vesegothis nec valens antestare, relicta patria maximeque urbem Arevernate hosti, ad tutiora se loca collegit. 241 Quod audiens Nepus imperator praecepit Ecdicium relictis Galliis ad se venire loco eius Orestem mag. mil. Ordinatum. Qui Orestes suscepto exercitu et contra hostes egrediens a Roma Ravenna pervenit ibique remoratus Augustulum filium suum imperatorem effecit. Quo conperto Nepus fugit Dalmatias ibique defecit privatus a regno, ubi iam Glycerius dudum imperator episcopatum Salonitanum habebat.*

“Stoga, sin ovoga (misli se na Avita op. a.) Ecdicije, borio se sa Vizigotima i nemogavši da pobijedi, i napustivši svoj zavičaj i posebno grad *Arvernis* (Auvergne/Overnj, Clermont, današnji Clermont-Ferrand op. a.) neprijatelju, sklonio se na sigurnija mjesta. Čuvši za ovo, imperator Nepot je naredio Ecdiciju da napusti Galiju i da dođe do njega, učinivši Oresta zapovjednikom vojnika umjesto njega. Ovaj Orest, preuzevši kontrolu nad vojskom i krenuvši iz Rima protiv neprijatelja, stigao je u Ravenu i ostavši tamo on je učinio svoga sina Augustula imperatorom. Čuvši za ovo, Nepot je pobjegao u Dalmaciju, i lišen svoje vladavine, on je tamo propadao kao privatni građanin, gdje je Glicerije nedavno dobio episkopat Salone.”

Iako Jordanes krivi Ecdiciusa za gubitak ovog bitnog grada u središnjoj Galiji, iz drugih vrela (posebno pisama Sidonija Apolinarija, koji je tada bio episkop ovog grada) jasno je da je predaja Overnja bila rezultat sporazuma Nepotovog izaslanstva sa vizigotskim kraljem Eurikom, a ne poraza Ecdicija.

Romana 338 – 339 : *...occisoque Romae Anthemio Nepotem filium Nepotiani copulata nepte sua in matrimonio apud Ravennam per Domitianum clientem suum Caesarem ordinavit. Qui Nepus regno potitus legitimo Glycerium, qui sibi tyrannico more regnum inposuisset, ab imperio expellens in Salona Dalmatiae episcopum fecit*.

“Nakon što je Antemije bio ubijen u Rimu, Zenon, preko svoga klijenta Domicijana, je u Raveni imenovao za cezara Nepota, sina Nepotijana, koji je bio u braku sa njegovom nećakom (misli se na nećaku Lava I. ili vjerojatnije njegove supruge Verine op. a.). Nepot, preuzevši legitimnu vlast, otjerao je Glicerija, koji je sebe na tiranski način nametnuo imperiji, i učinio ga episkopom dalmatinske Salone”.

Romana 344 : *parte vero Hesperia Nepotem imperatorem Orestes fugatum Augustulum suum filium in imperium conlocavit*

“U zapadnom dijelu, Orest je prisilio imperatora Nepota na bijeg i postavio je svoga sina na imperijalni tron”

4. *Anonymous Valesianus,*

7. 36 s. a. 474 : *igitur imperante Zenone Augusto Constantinopoli superveniens Nepos patricius ad Portum urbis Romae deposuit de imperio Glycerium et factus est episcopus et Nepos factus imperator Romae*. *Mox veniens Ravennam, quem persequens Orestes patricius cum exercitu, metuens Nepos adventum Orestis, ascendens navem fugam petit ad Salonam et ibi mansit per annos quinque, postea vero a suis occiditur*.

“Dakle, po naređenju augusta Zenona, patricij Nepot je stigao iz Konstantinopolisa i u luci grada Rima je svrgnuo Glicerija sa imperatorske časti i učinio ga episkopom, i Nepot je učinjen imperatorom Rima. Uskoro je Nepot stigao u Ravenu, progonjen od patricija Oresta i njegove vojske. Strahujući od dolaska Oresta, Nepot se ukrcao na brod i pobjegao u Salonu i i on je ostao tamo (misli se na Nepota i njegov boravak u provinciji Dalmaciji op. a.) pet godina, nakon toga je bio ubijen od sopstvenih (ljudi op. a.)“

5. *Auctuarii Hauniensis*

ordo prior s. a. 475 : *Nepote apud urbem residente Orestes patricius cum robore exercitus contra eum mittitur. sed cum desperatae rei negotium resistendo sumere non auderet, ad Dalmatias navigiis fugit. cum Nepos fugiens Italiam ac urbem reliquisset, Orestes primatum omnemque sibi vindicans dignitatem Augustulum filium suum apud Ravennam positum imperatorem facit....*

“Dok je Nepot bio u gradu, patricij Orest je krenuo protiv njega sa glavnim snagama vojske. Zato što se Nepot nije usuđivao na otpor u takvim očajnim uvjetima, on je pobjegao u Dalmaciju na svojim brodovima. Kada je Nepot napustio Italiju i otišao iz grada, Orest je preuzeo primat i sav autoritet za sebe, i učinio je svoga sina Augustula imperatorom u Raveni....” (tekst i prijevod preuzeti sa http://www.roman-emperors.org/nepos.htm od Ralph W. Mathisen)[667].

ordo posterior: "Nepos cum ab Oreste patricio cum exercitu persequeretur, fugiens ad Dalmatias usque navigavit": s.a.475”

ordo prior s. a. 480 : *Nepos imperator cum Dalmatis imperaret et sumpti honoris sceptra firmare conaretur, a suis improvisis ictibus confossus interiit X k. Iul.*

„Imperator Nepot, dok je vladao u Dalmaciji i pokušavao da uzme skeptar svoje časti, bio je ubijen 22. VI. od svojih (ljudi op. a.), proboden od neočekivanim udarcima“.

ordo posterior datira ubistvo Nepota u 25. IV. : *Nepos imperator cum in Dalmatiis imperii sui sceptra firmare conaretur, a suis occiditur VII k. Mai*

Sudeći po navedenim podacima, možda je Julije Nepot namjeravao i da se ponovo domogne faktičke vlasti zapadnog cara.

6. *Fasti vindobonenses priores*

no. 615, s. a. 475 : *his cons. introivit Ravennam patricius Orestes cum exercitu et fugavit imp. Nepos ad Dalmatias V kl. Septemb.*

[667] Theodore Mommsen je 1892. god. izdao kolekciju konzularnih fasta pod nazivom *Consularia Italica* i koja se sastojala od : *Anonymi valesiani pars posterior, Fasti vindobonenses priores, Fasti vindobonenses posteriores, Paschale campanum, Continuatio hauniensis Prosperi, Excerpta ex Barbaro Scaligeri, Excerpta ex Agnelli Libro pontificali ecclesiae ravennati.*

“Ove godine, 28. VIII. patricij Orest je ušao u Ravenu sa svojom vojskom i imperator Nepot je pobjegao u Dalmaciju.” (tekst i prijevod preuzeti sa http://www.roman-emperors.org/nepos.htm od Ralph W. Mathisen).

no. 626, s. a. 480 : *his cons. occiditur Nepos imp. VII idus Maias*

„Ove godine imperator Nepot je ubijen 9. V.“

7. *Corpus,Codex* VI, 61, 5 : *Imperatores Leo, Anthemius*

*Non sine ratione de negotio, quod inter matrem familias, cuius vestra suggestio meminit, et germanum eius vertitur, magnitudo tua diversis legibus ex utraque parte prolatis nostram credidit consulendam esse clementiam, cum mulier diversis iuris lectionibus idem intellegi maritum et sponsum niteretur probare, germanus mariti nomen illi soli, qui nuptias contraxerit, recitatione constitutionis divorum retro principum theodosii et valentiniani, qua cavetur, quidquid maritus vel uxor in potestate constituti invicem sibi reliquerint, non patri adquiri, sed ad eorum ius pertinere, imponere. * leo et anthem. aa. nepoti mag. mil. dalmatiae. * <a 473 d.K.Iun.Leone a.V.Cons.>*

8. *Phot. Biblioth*. Cod. 78 (*Malchus*, Βυζαντιακά), (podatak prenosi Fotije u svome prikazu Malhovog djela „Βυζαντιακά“)

καὶ τέλος τε͂ ἑβδόμε λόγε ποιεῖται τὸν Νέπωτος θάνατον, ος ἐκβαλὼν τῆς ἀρχῆς Γλυκέριον τήν τε῾Ρωμαικὴν ἰχὺν περιεβάλετο, κ εἰς χῆμα κείρας κληρικε͂ ἀντὶ Βασιλέως ἀρχιερέα κατέζησεν ὑφ ε͂ καὶ ἐπιβελευθεὶς ἀνήρηται
„Sedma knjiga završava sa smrću Nepota, koji je bio zbacio Glicerija, preuzeo carsku moć, naredio je da se Glicerijeva kosa odreže (na način op. a.) kao svećeniku i umjesto carem učinio ga je glavnim svećenikom. Nakon toga je i sam Nepot bio ubijen na nagovor Glicerija.“

9. FHG

Malchus Philadelphensis, fr. 10; p. 119

῞Οτι ὁ Αυγουστος ὁ τοῦ᾽Ορέστου υἱὸς ἀκούσας Ζήνωνα κάλιν τὴν Βασιλείαν ἀνακεκτῆσθαι τῆς ἕω, τὸν Βασιλίσκον ἐλάσαντα, ἠνάγκασε τὴν Βουλὴν ἀποστεῖλαι κρεσβείαν Ζήνωνι σημαίνουσαν, ὡς ἰδίας μὲν αὐτοῖς Βασιλείας οὐ δέοι, κοινὸς δὲ

ἀποχρήσει μόνος ὢν αὐτοκράτωρ ἐπ᾽ ἀμφοτέροις τοῖς πέρασι. Τὸν μέντοι᾽Οδόαχον ἰπ᾽ αὐτῶν προβεβλῆσθαι ἱκανὸν ὄντα σῴζειν τὰ παρ᾽ αὐτοῖς πράγματα, πολιτικὴν ἔχοντα σύνεσιν ὁμοῦ καὶ μάχιμον καὶ δεῖσθαι τοῦ Ζήνωνος πατρικίου τε αὐτῷ ἀποστεῖλαι ἀξίαν, καὶ τὴν τῶν᾽Ιταλῶν τούτῳ ἐφεῖναι ὀιόίκησιν. ᾽Αφικνῦνται δὴ ἄνδρες τῇ Βουλῆς τῆς ἐν᾽Ρώμῃ τούτους ἐς Βυζάντιον κομίζοντες τοὺς λόγους, καὶ ταις αὐταῖς ἡμέραις ἐκ τοῦ Νέπωτος ἄγγελοι, τῶν τε γεγενημένων σινησθησόμενοι τῷ Ζήνωνι, καὶ δεόμενοι ἅμα ταῖς ἴσαις τῷ Νέπωτι συμφοραῖς χρησαμένῳ συσπουδάσαι προθυμως Βασιλείας ἀνάκτησιν, χρήματά τε καὶ στρατὸν ἐπὶ ταῦτα διδόντα, καὶ τοῖς ἄλλοις, οἷς οεοι, συνεκπονοῦντα τὴν κάθοδον. Ταῦτά τε λέξοντας ὁ Νέπως ἀπέστελλεν. Ζήνων δὲ τοῖς ἥκουσι, τοῖς μὲν απὸ τῆς Βουλῆς ἀπεκρίνατο ταῦτα. ὡς δύο ἐκ τῆς ἕω Βασιλέας λαβόντες τὸν μὲν ἐξηλάκασιν. ᾽Ανθέμιον δὲ ἀκέκτειναν καὶ νῦν τὸ ποιητέον αὐτοὺς ἔφη γινώσκειν αυ γὰρ αν Βασιλέως ἔτι ὄντος ἑτέραν ἡγήσεσθαι γνώμην η κατιόντα προσδέχεσθαι τοῖς δὲ ἐκ τôυ Βαρβάρου ὅτι καλῶς πράξοι παρὰ τοῦ Βασιλέως Νέπωτος τὴν ἀζίαν τοῦ πατρικίου δεξάμενος ᾽Οδόαχος ἐκπέμφειν γὰρ αὐτὸν, εἰ μὴ Νέπως ἐπεφθάκει, ᾽Επαινεῖν δὲ, ὡς ἀρχὴν ἐπιδέδεκται ταύτην τοῦ τὸν κόσμον φυλάττειν τὸν τοῖς Ρωμαίοις προσήκοντα καὶ ποστεύειν ἐντεῦθεν, ὡς καὶ τὸν Βασιλέα τὸν ταῦτα τιμήσαντα καταδέξοιτο θᾶττον, εἰ ποιεῖν θέλοι τὰ δίκαια. Καὶ Βασιλειον γράμμα περὶ ὧ ἠβούλετο πέμπων τῷ ᾽Οδοάχῳ. Πατρίκιον ἐν τούτῳ τῷ γράμματι ἐπωνόμασε. Ταῦτα δὲ συνεσπούδαζε τῷ Νέπωτι ὁ Ζήνων ἐκ τῶν ἑαυτοῦ κακῶν τὰ ἐκείνου οἰκτείρων καὶ τό γε κοινὸν τῆς τύχης εις ὑπόθεσιν ἔχων τῷ δυστυχοῦντι σινάχθεσθαι. Αμα δὲ καὶ Βηρίνα συνεπώτρυνε τοῦτον, τῇ Νέπωτος γυναικὶ συγγενεῖ ουσῃ συσπεύδουσα

„Kada je August (misli se na Augustula op. a.), sin Oresta, čuo da je Zenon protjerao Baziliska,[668] ponovo dobio carsku vlast na istoku, on je potakao Senat da pošalje izaslanstvo da kaže Zenonu da nema potrebe za posebnim carstvom, i da je dovoljan samo jedan car za oba područja (i Zapadno Carstvo i Istočno Carstvo), i štoviše da je Odoakar izabran od njih kao dostojan čovjek za očuvanje njihovih poslova, pošto on ima i političko razumijevanje zajedno sa vojnim umijećem. Oni su zamolili Zenona da nagradi Odoakara sa čašću patricija[669] i dodijeli mu upravu Italije. Ljudi iz Senata u Rimu (misli se na senatsko izaslanstvo op. a.) su došli u Bizant (Konstantinopolis op. a.) noseći ove poruke.

[668] Uslijed zavjere Baziliska, brata carice Verine (supruge Lava I.) i nesretnog vojskovođe na Kartaginu 468. god. n. e., Zenon je morao da bježi iz Konstantinopolisa u januaru 475. god. n. e., ali je uzurpacija Baziliska trajala samo do ljeta 476. god. n. e., kada se Zenon pobjednosno vratio u Konstantinopolis.

[669] Kasnoantička i ranosrednjovjekovna titula patricija nema apsolutno ništa (osim jednoznačnosti u nazivlju) sa drevnim rimskim patricijatom. Dok su patriciji rimskog Kraljevstva i Republike označavali određenu skupinu (izvorno poteklu od drevna prva tri rimska plemena/tribusa) unutar rimskog stanovništva nasuprot plebejcima. Još za vrijeme Srednje Republike značenje patricija je prilično opalo, a vremenom se sve više i više formaliziralo i gubilo u novim historijskim uvjetima. Na kraju su se patriciji (i pored popunjavanja carskim odlukama) u potpunosti rastočili. Konstantin je ponovo uveo termin patricij, ali sada u svrhu označavanja visoke počasne titule, bez konkretne veze sa obnašanjem neke dužnosti ili službe. U Zapadnom Carstvu V. st. n. e. uobičajilo se da naziv patricija dobivaju i nose moćni zapovjednici vojnika koji bi dominirali državom, kao što su Stilihon, Konstancije III, Ecije, Bonifacije, Ricimer. I nakon nestanka Zapadnog Carstva (u kasnoantičkoj verziji), titula patricija se dodjeljivala povremeno, a u srednjovjekovnim gradskim komunama razvio se i dominirajući sloj koji je nazivan patricijat. U Istočnom Carstvu titula patricija (u vizantijskoj verziji patrikios) se očuvala prilično dugo.

Isti dan su stigli i izaslanici od Nepota (iz provincije Dalmacije op. a.) takođe da čestitaju Zenonu na prethodnim dešavanjima koja su se ticala njegove (vladarske op.a.) restauracije, i u isto vrijeme da žarko zamole njega (Zenona op. a.) da pomogne Nepotu, čovjeku koji je pretrpio istu nesreću u obnavljanju svoga carstva. Oni su molili da on (Zenon op. a.) dodijeli novac i armiju za ovu svrhu (povratka Nepota na zapadni carski tron op. a.), i da on surađuje na sve druge načine koji bi mogli biti potrebni. Nepot je poslao izaslanike da kaže ove stvari. Zenon je dao sljedeći odgovor onima koji su došli (od Nepota op. a.) i onima koji su (došli op. a.) od Senata : Zapadni Rimljani su primili dvojicu od istočnih Rimljana, i jednog su otjerali, Nepota, a ubili su drugog, Antemija. Sada, on je rekao, oni znaju šta bi trebalo da bude učinjeno. Dok je njihov car (Nepot op.a.) još živ, oni ne bi trebalo da imaju druge misli nego da ga prime nazad na njegovom povratku. Barbarima je odgovorio da bi bilo dobro ako bi Odoakar primio patricijski rang od cara Nepota i da bi on sam dodijelio to, osim ako Nepot prvi ne dodijeli to. On (Zenon op.a .) ga je pohvalio (Odoakara op. a.) jer je ispoljio početni primjer čuvanja dobrog reda, prikladnog za Rimljane i zbog toga razloga vjerovao je da ako on istinski želi da djeluje sa pravnom, on će brzo primiti nazad cara (Nepota op. a.) koji mu je dao njegovu poziciju časti. On (Zenon op. a.) je poslao carsko pismo Odoakaru i u ovom pismu ga je oslovio kao patricija. Zenon je dao ovu pomoć Nepotu, sažaljevajući njegove patnje zbog svojih sopstvenih, i držeći se načela da je zajednički mnogo sreće tugovati sa nesretnim. U isto vrijeme Verina se također pridružila u nagovaranju ovoga, pomažući Nepotovoj supruzi, svojoj rodici.“

Po navedenom podatku bi se moglo zaključiti da je Augustul sam odlučio da se povuće i da prepusti jedinstveno carstvo na upravu Zenonu. Naravno, riječ je o samo formalizmu u odnosima onoga što je preostalo od Zapadnog Carstva i Istočnog Carstva. Iza čitave te priče je sigurno stajao pronicljivi Odoakar, koji je dobro shvatao da je potrebno formu žrtvovati radi suštine Tako je on (sa titulom patricija) formalno samo upravitelj Italije, te nekih dijelova Norika i južne Galije, a stvarni vladar je Nepot. Suština je naravno drugačija, on je vojnim udarom preuzeo vlast u Raveni i Rimu, dao da se ubije Orest (koji je nešto ranije i sam izveo vojni udar), prisilio Augustula na ostavku i prividno se poklonio Zenonu, a i Nepotu kako bi samostalno upravljao svojim „kraljevstvom“. Intervencija Zenona na zapadu nije dolazila u obzir, jer se u Istočnom Carstvu tek bio završio građanski rat i nesumnjivo je trebalo konsolidovati vlast, a ne upuštati se u opasne i skupe prekomorske avanture. Uz to, kako je to u samom odgovoru Zenona prispjelim izaslanicima rečeno, Istočno Carstvo je u Italiju bilo poslalo dva dobra vladara, koje su „zapadnjaci“ odbacili. Izgleda da su i Zenon i „istočnjaci“ bili „umorni“ od reguliranja odnosa među „zapadnjacima“ i pokušaja stabiliziranja situacije u Italiji. Oni za to više nisu imali ni želje ni resursa, i Zenon je smatrao da je Odoakar odlična prilika za upravu nad „zapadnjacima“, koji poštuje formalnu vrhovnu vlast rimskih careva i ne dira u njihove suštinske interese, a istovremeno štiti rimsko ime na Zapadu.

Joannis Anthiocheni, fr. 209, 2; p. 618

Γνοὺς δὲ Λέων ὁ τῶν Ἑῴων Βασιλεὺς τὴν τοῦ Γλυκερίου ἀναγόρευσιν, ἐπιστρατεύει κατ αὐτοῦ, Νέπωτα στρατηγὸν ἀποδείξας. Ός ἐπειδὴ τὴν Ρώμην κατέλαβεν, ἀμαχεὶ τὸν Γλυκέριον ἐχειρώσατο, καὶ τῶν Βασιλείων ἐξώσας ἐπίσκοπον Σάλωνος προχειρίζεται, η μῆνας εντρυφησαντα τῆ ἀρχῆ. Εὐθὺς γοῦν ὁ Νέπως Βασιλεὺς ἀναδειχθεις, ηρχε τῆς Ῥώμης

„Kada je Lav saznao o izboru Glicerija, on je imenovao Nepota za zapovjednika ekspedicije protiv njega. On je zauzeo Rim, bez borbe zarobio Glicerija, svrgnuo ga sa vlasti i postavio ga za episkopa Salone. On je vladao osam mjeseci. Nepot je odmah bio proglašen za cara i vladao je Rimom"

10. *Theop. Chron.* a. c. 465 : ...ἀνὴρ οὐκ ἀδόκιμος δη μέντε μῆνας κρατήσαντα Νεποτιανὸς Δαλμάτης ἐκβάλλει τῆς ἀρχῆς, και Βασιλεύει καὶ αὐτὸς χρόνον ὀλίγον, ῾ορέστου τινὸς ἐκβάλλοντος αὐτόν, ον οἰκεῖος παῖς Ρωμύλλος ἐπίκλεν Αὐγούστουλος διαδεξάμενος

Uglavnom se u historiografiji kasne antike smatralo (pozivajući se na podatak od Jordanesa) da je Julije Nepot bio sin komesa Nepotijana (*Nepotianus*),[670]zapovjednika armije u Zapadnom Carstvu za vrijeme Majorijanove ofanzive u zapadnim provincijama. Nepotijan se spominje kao veoma aktivni sudionik tadašnjih vojnih i diplomatskih zbivanja u južnoj Galiji i hispanskim provincijama, koji je (zajedno sa zapadnogotskim komesom Sunierikom/*Sunieric*) bio zaslužan za pobjedu nad Svebima u maju 460. god. n. e. kod *Lucus Augusti.* Međutim, Richard W. Burgess (1992:24-25), u potpunosti odbacuje pretpostavku da je Nepotijan bio otac Julija Nepota, istovremeno dovodeći u pitanje i da je on uopće bio visoki zapovjednik Zapadnog Carstva.[671]Na njegovo mišljenje se naslanja i Penny MacGregor (2002:65).[672] Ako je tačna teorija Richarda W. Burgessa onda su

[670] O navedenom Nepotijanu v. W. Enßlin., 1935, PWRE, XVI. 2, *col*. 2518; O stajalištu da je Nepotijan otac Julija Nepota v. i Mathisen, 1979:600, fus. 12 : ... that Nepotianus, the brother –in-law of Marcellinus of Dalmatia and the second *magister militum praesentalis* of Majorian, was „a promoted Gaul" cannot be supported: his military service was in Spain and his family ties were to Dalmatia."

[671] „As regards the first, Jordanes (*Romana* 338) tells us that Nepos had a father namef Nepotianus. This is all he says, and no other independent source confirms or contradicts. But Nepos had marriage connections with the emperor Leo and came from a wealthy and poverfull Dalmatian family (*PLRE* II, 708ff., 777f); Nepotianus was a minor mercenary working for the Goths in Spain (see below); what possible connection could there have been between these two? There si in fact no evidence for a connection other than the identity of the names, and the two are obviously different individuals. This is a common prosopographical trap and should be avoided at all costs..... It is time that the obvious was accepted: Nepotianus and Arborius were nothing more than Romans sellins their services to the Goths, like hundreds if not thousands of others at the time"

[672] „The other supposed western connection, the identification of Julius Nepos' father with the western *magister militum* Nepotianus, is very doubtful. Julius Nepos is called son of Nepotianus by Jordanes. This is often assumed to be the

Nepotijan koji se spominje vezano za zbivanja 459-460. god. n. e. i Nepotijan, otac Julija Nepota dvije različite osobe. Po Teofanu Julije Nepot (kojeg on naziva Nepotijan) je bio dalmatinskog porijekla.

Nejasno je da li je Julije Nepot prilikom preuzimanja uprave nad provincijom Dalmacijom, tražio, imao ili dobio neko oficijelno priznanje bilo od strane dvora u Raveni ili dvora u Konstantinopolisu. Nepoznat je i sam proces preuzimanja vlasti od strane Julija Nepota. Činjenica je da je Nepot imao neku vrstu priznanja, bar od istočnog dvora, i da nije bio regionalni uzurpator. Sudeći po podatku (datiranom u 473. god. n. e.) iz Justinijanovog kodeksa njegova titula je bila *magister militum Dalmatiae.*

Znatno kasnije Nepot je stupio i u rodbinske veze sa tadašnjom vladajućom familijom na Istoku, jer je oženjen sa nećakinjom tadašnje istočne carice Verine (supruga Lava I. i punica njegovog nasljednika Zenona). Nepot stupa na scenu visoke imperijalne politike, kada je Glicerije uz podršku Burgunda Gundobada (tadašnji patricij i *magister militum*) preuzeo zapadni carski tron u Raveni. Međutim, njegovo uzdizanje na carski purpur Zapada je odbačeno od strane Konstantinopolisa, isto kao i carska vlast njegovog prethodnika Olibrija. Lav I. je za novog cara, augusta, imperatora na Zapadu izabrao Julija Nepota, *magister militum Dalmatiae*, možda u augustu 473. god. n. e. Ipak intervencija u Italiju je morala sačekati narednu 474. god. n. e., i Zenona, novog vladara u Kostantinopolju. I za Zenona je Glicerije bio uzurpator, a Julije Nepot je smatran legitimnim izborom. Kada su se stekli klimatski uvjeti, Julije Nepot je sa trupama prešao Jadransko more i došao u Italiju. Bez skoro ikakvog otpora, Julije Nepot je preuzeo vlast u Italiji, a Glicerije je bio ražalovan 474. god. n. e., i poslan za episkopa u Salonu.

Nepot je za vrijeme svoje kratke vladavine u Italiji nastojao da konsolidira preostale pozicije Zapadnog Carstva i potvrdi svoj autoritet. U tom kontekstu treba promatrati i njegovo imenovanje Ecdicija, sina bivšeg augusta Avita (inače favorita galorimske aristokratije) za patricija i *magister militum*. Inače Ecdicije je u tim dijelovima Galije imao veliki utjecaj, a raspolagao je sa golemim bogatstvom i određenim vojnim kapacitetima. Nepot je uzdizanjem Ecdicija nastojao da učvrsti svoj autoritet na galorimskom području i privuče na svoju stranu Galorimljane, ali i da ujedno ojača rimske vojničke pozicije nasuprot vizigotskom kralju Euriku sa kojim je Zapadno Carstvo tada bilo u otvorenom sukobu. Izgleda da je kratkotrajno uplitanje Nepota u zbivanja u Galiji izazvalo određeni entuzijazam kod predstavnika galorimske aristokratije u dolini Rone i središnjoj i južnoj Galiji, pritisnute od Burgunda i Vizigota. Međutim, nedugo nakon što je započeo Ecdicijev vojni angažman u sukobu sa Vizigotima, ovaj je bio opozvan u Italiju i na mjestu zapovjednika vojnika zamijenjen sa Orestom. Nepot je pristupio i pregovorima sa

Nepotianus who jointly led a Gothic army in Spain in AD 460, and is thought to have been Majorian's *magister militum*, which would link Nepos, and hence Marcellinus, to the West. This is proposed, however, purely on the basis of the coincidence of name, which is not an uncommon one. Furthermore, Burgess has very convincingly shown that this Nepotianus was probably not even an imperial general, but a mercenary working for the Visigoths“

vizigotskim kraljem Eurikom, kako bi se završio sukob u području današnje Provanse,[673] i u tome je bio i djelimično uspješan. Ipak problem sa Vandalima i njihovim nezgodnim kraljem Genserikom je ostao neriješen, jer da bi se spriječilo njihovo gusarstvo, bila je potrebna snažna mornarica sa kojom Nepot tada nije raspolagao. I u samoj Italiji, Nepot je promatran kao „čovjek Konstantinopolisa“, bez obzira na njegova iskrena nastojanja da spasi Zapadno Carstvo. Njegova najveća greška je bilo postavljanje Panonca Oresta (*Orestes*) za patricija i *magister militum.*[674]

Ovaj panonski uglednik je ranije bio sekretar (*notarius*) Atile, a obnašao je za hunskog kralja i bitne diplomatske misije. Orest je 28. VIII. 475. god. n. e. preuzeo kontrolu nad Ravenom i Nepot je morao bježati u matičnu provinciju Dalmaciju. Orest je za novog zapadnog cara u Italiji proglasio svoga malodobnog sina po imenu *Romulus Augustus* (poznatijeg kao Romul Augustul/Mali August), ali ovo je u Konstantinopolisu smatrano uzurpacijom i za Istočno Carstvo Julije Nepot je ostao legalni i važeći zapadni cara. Situacija se u određenoj mjeri iskristalizirala kada je Odoakar pogubio Oresta i smijenio njegovog sina na carskom tronu. Novu situaciju u Italiji je Zenon legitimizirao i priznao, a Odoakar je postao patricij na zapadu. Odoakar je priznao *de iure* Julija Nepota za zapadnog cara, pa je čak izdavao i novac sa Nepotovim imenom. Naravno stvarna vlast Julija Nepota se osjećala samo u provinciji Dalmaciji, dok je Italija *de facto* bila u vlasti Odoakara. Takvo stanje je potrajalo još samo par godina i Nepot je bio umoren u svojoj vili (25. IV. ili 9. V. ili 22. VI. 480. god. n. e.), blizu Salone (riječ je o „Dioklecijanovoj palati“) od strane svojih vojnika. Po Kronici komesa Marcelina, Nepot je pao žrtva izdajstva svojih komesa Viatora i Ovide. Potonji je preuzeo vlast i kratkotrajnu upravu nad Dalmaciju. Po historičaru Malhu (podatak prenosi Fotije), zavjeru za likvidiranje Nepota je podstrekao Glicerije, bivši car u Raveni i tadašnji episkop Salone. Bez obzira ko je bio sve umiješan u zavjeru, činjenica je da je u Dioklecijanovoj palati smrtno stradao posljednji *de iure* zapadnorimski car u liniji kontinuiteta od Augusta. Tek je 320 godina kasnije obnovljeno Zapadno Carstvo (sa krunisanjem Karla Velikog 25. XII. 800. god.), ali ta priča pripada i drugom vremenu i drugim prilikama.

Odoakaru je umorstvo Nepota poslužilo kao dobar povod da izvrši napad na praktično samostalnu provinciju Dalmaciju, i njegove trupe su 9. XII. 480. ili 481. ili 482. god. n. e. porazile Ovidine snage i provinciju priključile Odoakarovoj vladarskoj domeni. Tako se završila 26-godišnja faktička samostalnost antičke provincije Dalmacije. Ovih 26 godina je obilježeno i prilično stabilnom situacijom na Zapadnom Balkanu, za razliku od drugih oblasti Zapadnog Carstva.

Izvorna građa ne daje nikakve informacije da li je u ovom 26-godišnjem periodu egzistirala i institucija presesa kao civilnog upravitelja provincije Dalmacije, makar i u formalnom

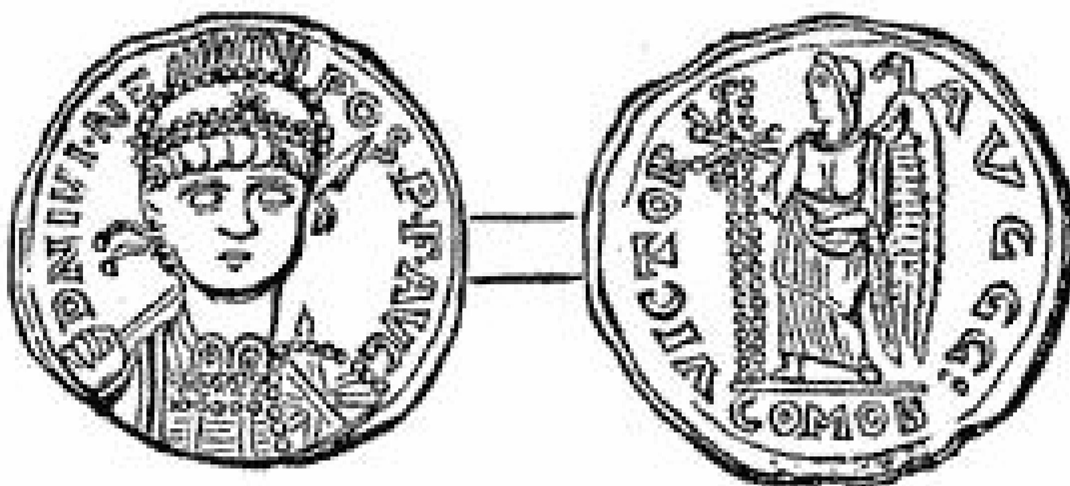
[673] O pregovorima v. i *Sidon. Apollin. Epistol*. VII, 7, 4.

[674]

karakteru ili je institucija sa ovim nazivom i ovlastima obnovljena tek nakon inkorporiranja i zapadnog Balkana u domenu Odoakara. Pošto su i Marcelin i Julije Nepot nosili vojne titule i primarno imali vojne ovlasti, ne bi trebalo isključiti da je i za vrijeme faktičke samostalnosti provincije Dalmacije funkcionirala institucija presesa, bar u nekom formalnom obliku ili u kontekstu određenih civilnih ovlasti. Međutim, činjenica je da su iz samostalne vojne vlasti koju su imali Marcelin, Julije Nepot i Ovida praktično morale proizlaziti i određene vrhovne ovlasti i u civilnim poslovima. Tako su postojale i civilne institucije (kao što je preses, te niz drugih funkcija i službi), ali je vrhovna i posljednja riječ ipak pripadala „zapovjednicima vojnika Dalmacije".

Slika 9.6.1
Novac (zlatni *tremissis*= 1/3 solida) Julija Nepota (izdan u Milanskoj kovnici 474-475. god. n. e.)
Avers : D N IVL NEPOS P F AVG
Revers : COMOB

Slika 9.6.2

Novac Julija Nepota, preuzeto iz Smith, 1867, II:1159

9.7 OVIDA

Nakon umorstva Julija Nepota, vojnu vlast u provinciji Dalmaciji je preuzeo Ovida, osoba možda gotskog porijekla.[675] Rat koji je Odoakar pokrenuo na Ovidu u provinciji Dalmaciji je bio kratak i završen je Ovidinom smrću. Od tada je provincija Dalmacija uklopljena u domenu Odoakara.

FONTES

1. *Cassiod. Chron.* 1309, s. a. 481 : *His conss. Odovacar in Dalmatiis Odivam vincit et perimit*

„Ove godine, Odoakar je pobijedio i ubio Odivu u Dalmaciji“

2. *Auctarii Hauniensis ordo prior* s.a. 482 : *Odoachar rex in Dalmatiis proficiscitur, cui cum obsistere cum exercitu Ovida conaretur, ab Odoachre oppressus interiit V id. Decemb. Odoachar devicto Ovida atque interfecto regnum late proeliis et ferro extendit*

„Kralj Odoakar je otišao u Dalmaciju. Kada mu se Ovida suprotstavio sa vojskom, bio je pobijeđen od Odoakara i ubijen 9. decembra. Jednom kada je Ovida bio poražen i ubijen, Odoakar je proširio svoje kraljevstvo daleko i široko bitkama i osvajanjima.

Pitanje dužine uprave Ovide je prilično diskutabilno, jer izvorna građa daje različite mogućnosti za detektiranje godine u kojoj je bio poražen od 480. do 482. god. n. e., sa tim da je dan njegove smrti poznat i to je 9. XII. Možda bi najrealnija godina bila 481. god. n. e.

9.8 APOLLONIVS FOEBADIVS

Na natpisu *ILJug*, III, 2074a = AE 1912, 39[676] iz Salone spominje se namjesnik – preses Apolonije Foebadije[677].

[675] MacGregor, 2002:62 i fus. 249

[676] Bulić, 1909:7-11; Marin, 2010:162 – 164, br. 14; EDCS: http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/027930

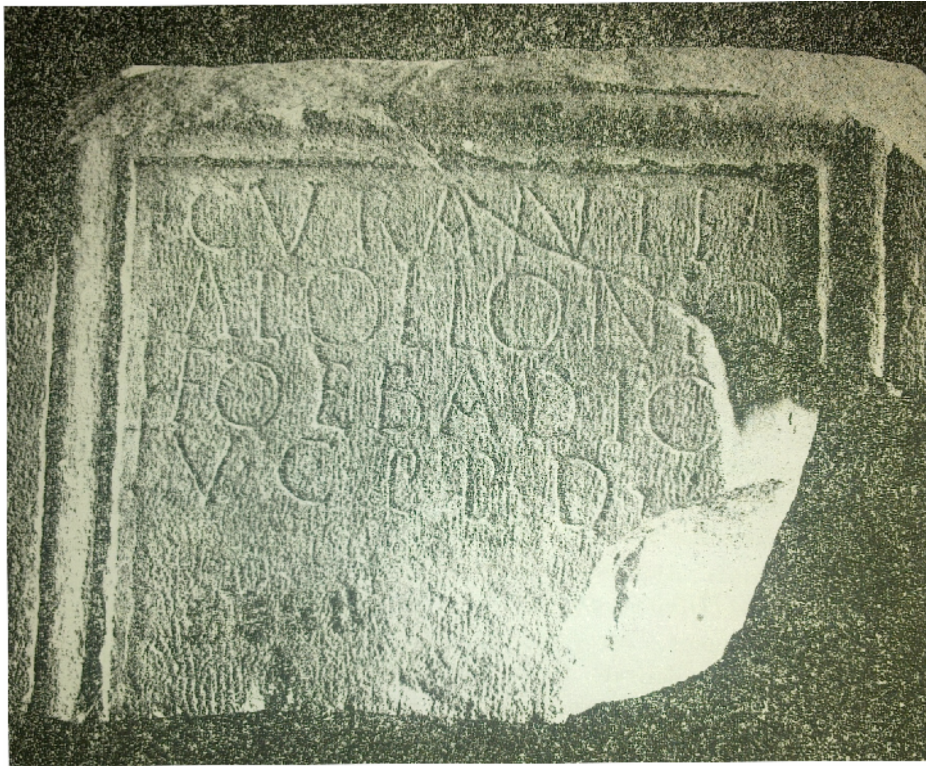
[677] Bulić, 1909; Jagentaufel, 1958:65, fus. 687, c); Wilkes, 1969:422

CVRANTE / APOLLONIO / FOEBADIO / V C P P D

Curante / Apollonio / Foebadio / v(iro) c(larissimo) p(raeside) p(rovinciae) D(almatiae) [-?]

F. Bulić koji se najviše pozabavio ovim namjesnikom, nastanak natpisa datira u V. ili VI. st. n. e. (... Simili segni si trovano nell'iscrizione di Giustino, vescovo di Salona, del V. – VI. sec.; ....Nel titolo di questo articolo è stato detto, che questa iscrizione cade nel V. – VI. sec. Ciò ci conferma la paleografia ed il titolo di *praeses* del luogotenente Apollonio Febadio). Na samom kraju svoga rada i analize namjesništva Apolonija Foebadija F. Bulić daje i preciznije vremensko određenje namjesništva na kraj V. ili u samo rano VI. st. n. e. (Se dunque nell'a. 525-526 il luogotenente della Dalmazia non si chiama più *praeses*, la nostra iscrizione che porta questo nome, dovrebbe cadere prima di questo anno, dovrebbe essere quindi della fine del V. e dei primordi del VI. sec.). Inače Bulić kognomen Foebadije izvlaći iz grčkog jezika : „Il cognome Phoebadius = Φοιβάδιος è derivato di Φοιβάς=Foebas, nome derivato anche esso da Φοῖβος". A. Jagentaufel namjesništvo Apolonija Foebadija stavlja u V. ili VI. st. n. e, a J. Wilkes u V. st. n. e. („possibly a governor in the fifth century"). Ako bi se prihvatilo ovo tumačenje, onda bi Apolonije Foebadije upravljao Dalmacijom nakon završetka praktične samostalnosti provincije Dalmacije u periodu Marcelina i Julija Nepota. Ako je ova pretpostavka tačna onda institucija presesa nije bila u potpunosti napuštena ili zaboravljena uslijed 26-godišnje faktičke samostalnosti. Inkorporiranje provincije Dalmacije u Odoakarovu domenu 480. god. n. e., po svemu sudeći nije promijenilo tadašnji ritam života u ovoj provinciji u institucionalnom smislu (izuzev da više nema „zapovjednika vojnika Dalmacije"), a izgleda ni u gospodarskom ni u općekulturnom aspektu života njenih stanovnika. Kroz zapadni Ilirik je krajem 488. i početkom 489. god. n. e. prošla (na nagovor istočnog cara Zenona) i ostrogotska masa predvođena kraljem Teodorikom Amalom na putu u Italiju. Sama provincija Dalmacija nije bila pozornica višegodišnjeg rata (489. – februar/mart 493. god. n. e.) između Teodorika i Odoakara.[678]

[678] O provinciji Dalmaciji pod Ostrogotima v. Wilkes, 1969:423 - 427

Slika 9.8.1
Preuzeto iz Bulić, 1909:7

9.9 EPIPHANIVS

Vladavina predstavnika dinastije Amala do početka istočnorimske (romejske) invazije 535. god. n. e. može se smatrati periodom stabilnosti, obnove antičke kulture i njenog daljeg razvijanja. I u tom periodu je zadržano načelo dualiteta uprave na civilni i vojni segment, sa tim da je on dobio sada i određeno etničko određenje. Civilne pozicije, funkcije i službe su načelno pripadale Rimljanima, a vojne i „redarstvene“ (uključujući i održanje javnog reda, mira i provođenje zakonitosti) Ostrogotima. Tako se ustalila i neka vrsta paralelne uprave. U svakoj provinciji se nalazio i ostrogotski *comes* koji je bio zadužen za vojsku (koja je obavljala i “redarstvene poslove”)[679] i ostrogotsku populaciju koja se tamo nalazila. Kasiodor u svojoj kolekciji službenih pisama Teodorikove administracije spominje i Epifana, konzulara Dalmacije. Tituliranje Epifana kao konzulara ukazuje da je u vrijeme Teodorikove vladavine došlo i do promjene naziva nositelja vrhovne civilne vlasti u provinciji Dalmaciji. Namjesnik pod nazivom konzulara je sada dolazio iz senatorskog reda

[679] *Cassiod. Varia,* VII, 1 (*Formula comitivae provinciae*) : *Quamvis omnium dignitatum officia a manu secludantur armata et civilibus vestibus videantur induti qui districtionem publicam docentur operari tua tantum dignitas.....*

i nosio je konzulske ceremonijalne oznake.[680]

Cassiod. Variarum libri V, 24 : *Epiphanio v. s.*[681] *consulari provinciae Dalmatiae Theodericus rex.*

[1] Iohanna Andreae quondam iugali suo successisse legis munere perhibetur, quae intestata nullis existentibus proximis luce dicitur esse privata. cuius substantia a diversis nullo legitimo iure suffultis usurpatione voluntaria suggeritur possideri, et quia caduca bona fisco nostro competere legum cauta decreverunt, ideo te praesentibus oraculis ammonemus, ut huius rei veritate discussa, si re vera, ut ad nos perlatum est, nullus ei aut testamento heres extitit aut proximitatis iure successit, fisci nostri eam facies compendiis aggregari: quando innocentiae nostrae professio est iusta compendia non neglegere, apud quem calumnia numquam locum potuit invenire. [2] Rogari enim in talibus causis, non fraudari principem decet, quia neglegentiae vitium est praesumptiones relinquere, quas iura praecipiunt amputare. si quid autem contra reppereris, quietos dominos habere patieris, quia magis illa nostra sunt patrimonia, quae a subiectis legitime possidentur.

U ovom pismu kralja Teodorika (odnosno kraljevske kancelarije u Raveni) Epifanu, konzularu provincije Dalmacije, se postavlja pitanje reguliranja prijenosa imovine ostale iza smrti Johane (Ivane, Jovane), udovice Andrije. Ona je umrla bez oporuke i direktnih nasljednika, pa je u tom slučaju toga njena imovina trebala da pripadne državnom fisku/trezoru. Međutim, kako se u pismu navodi „Ravena" (odnosno državne institucije tamo smještene) je bila informirana da ta imovina prisvojena „od različitih osoba koje nemaju pravo na to". Radi toga se nalaže Epifanu da istraži ovaj predmet, i ako je stanje onako kako je „Ravena" informirana, treba povratiti u fisk (javnu, državnu imovinu op. a.) „tako legitiman posjed". Uz to je trebalo i razmotriti i krivicu državnih institucija i službi za nemar, ako su propustili uzeti taj posjed, koji „bez štete po bilo koga, tako očito dolazi da olakša javne terete". Međutim, u slučaju da se otkriju drugačije činjenice u odnosu na navedene da država ima pravo da uđe u posjed bez nasljednika, nalaže se Epifanu da ostavi sadašnje korisnike u mirnom posjedu i konstatira se da je osiguravanje da podanici uživaju i koriste ono što je zakonito njihovo najbitnija baština Teodorikove uprave.

Ovo pismo pokazuje i osnovnu matricu Teodorikove vladavine, a to je održanje reda, poretka i zakonitosti koje bi išle u korist podanika. Naravno, pismo otkriva da su državi i

[680] *Cassiod. Varia*, VI, 20

[681] ... *viro senatori*... (Bulić, 1909:10, fus. 5) ili *Vir Spectabilis*. Kasna antika obiluje nizom ceremonijalnih počasnih naziva za senatore i obnašatelje određenih dužnosti i službi. Svi senatori su imali naziv *vir clarissimus*, a od sredine IV. st. n. e. nazivi *vir illustris* i *vir spectabilis* (nešto niži rang u odnosu na *illustris*) su korišteni da označe nositelje visokih funkcija.

tada bila prijeko potrebna sredstva, koja bi pomogla da se olakšaju javne obaveze. Po svemu sudeći vojni izdaci su gutali značajne resurse kraljevstva Amala, ali i pored toga država je ipak pazila da se podanici ne opterećuju niti da se vrše zloupotrebe i izigravanja zakonitosti. Zanimljivo je da se više ne koristi izraz građani (*cives*) nego podanici (*subiecti*), što ustvari predstavlja logički dovršetak procesa nestajanja ideje o antičkom građanstvu u vrijeme dominata i rađanja sustava vladar – podanici u srednjovjekovnom stilu. U ovom periodu je djelovao Kasiodorov prijatelj Epifan Skolastik (*Epiphanius Scholasticus*), koji je pod usmjeravanjem Kasiodora oko 510. god. n. e. uobličio *Historiae Ecclesiasticae Tripartitae Epitome*, ili *Historia Tripartita*. Ustvari riječ je o prijevodu na latinski tri grčke crkvene historije od Sokrata Skolastika (*Socrates Scholasticus*), Sozomena i Teodoreta (*Theodoret*). Ovaj Epifan je preveo još niz djela, dokumenata, pisama i rasprava sa grčkog na latinski jezik, uglavnom crkveno – kršćanske prirode. [682] Moguće je da je riječ o istoj osobi koja je bila konzular provincije Dalmacije. Nastanak i slanje pisma bi se moglo datirati u 525. – 526. god. n. e.[683]

Po «*Notitia Dignitatum*» (*in partibus Occidentis,* XLV) glavni službenik administracije presesa je bio njegov šef kabineta (*principem ex eodem officio*). Sudeći po jednoj formuli iz sačuvanih oficijelnih dokumenata i pisama ostrogotske uprave (*Cassiod*. *Varia,* VII, 20 : *Formula principis Dalmatiarum*) služba princepsa provincije Dalmacije je i nadalje postojala. Međutim, za vrijeme ostrogotske administracije je ona postojala u modificiranom obliku, sa uvećanim ovlaštenjima. On je bio nadređeni svim službama (*Magna inter collegas suos praerogativa decoratur, quisquis gerit militiam nomine principatus*. *cognoscitur enim locum agere primarium*) i zadužen za protokol i ceremonijal. Dok je po ovoj formuli komesu provincije data moć, princepsu provincije je povjereno sudstvo (*Comiti quidem provinciarum potestas data est, sed tibi iudex ipse commissus est*).

9.10 OSVIN

Najpoznatiji ostrogotski komes provincije Dalmacije je bio Osuin, koji je u dva navrata upravljao na prostorima zapadnog Ilirika. Njegova prva uprava je spomenuta u Teodorikovom pismu u kome se nalaže komesu Osuinu da se pobrine za dolazak komesa Simeona (*Cassiod*. *Varia,* III, 26 : *Osuin v . i. comiti Theodericus rex*).

[682] Smith, 1867, II:40; Hodgkin, 1886:62 (uvod u prijevod Kasiodorovog djela *Variae epistolae*); Wace, 1999:643-644

[683] Bulić, 1909:10 :"Se nell᾿a. 525 – 526 in cui cade questa lettera di Teodorico ad Epifanio, il luogotenente avvese portato il titolo di *praeses*, questo presumibilmente non sarebbe stato ommesso nella stessa. Che poi sotto il titolo *consularis* si debba intendere il luogotenente per affari civili, risulta e dal contesto della lettera, che tratta di un affare giuridico amministrativo, cui dovea comporre il luogotenente Epifanio, e dal fatto che nella stessa lettera vengono nominati due altri magistrati per affari militari, cioè il *princeps* (*Dalmatiarum*) ed il *comes*".

[1] *Quamvis prudentiae tuae sit utilitati publicae deputatis ferre praesidium. tamen ammonitio nostra se cumulat, ut securius fiat. ubi se reverentia nostrae iussionis accommodat. Simeonium itaque virum clarissimum, cuius fides olim nobis est cognita vel devotio comprobata, ad ordinationem siliquatici nec non ferrariarum ad provinciam Dalmatiam nostra ordinatione dereximus. cui expetita solacia non negetis, ut sublimitas tua nobis commendatior fiat, cum actibus se publicis praebere festinat.*

Misija Simeona je bila usmjerena za skupljanje *siliquaticum* (bukvalno prevedeno poreza od dvadesetčetvrtine) i razvitak željeznih rudnika u provinciji Dalmaciji. *Siliqua* je bila 1/24 solida, koja se plaćala kao porez na sve kupoprodajne transakcije na trgovima. Simeon je ustvari imao zadatak utjerivanje neisplaćenog *siliquaticuma* u periodu od 1. IX. 506. do 31. VIII. 509. god. n. e., [684] i razvijanje željeznih rudišta u provinciji Dalmaciji. U samom pismu se kaže da je željezo neophodno za odbranu domovine, za poljoprivrednu proizvodnju i za mnoge druge stvari u ljudskom životu, i da je željezo gospodar zlatu (zato što i nenaoružani bogataš pokorava se siromašku koji drži željezni nož). Prva uprava Osuina u provinciji Dalmaciji se spominje i u još jednom pismu Teodorika (*Cassiod*. *Varia*, I, 40 : *Osuin v. i. comiti Theodericus rex*) u kome se nalaže obuka i naoružavanje Salonitanaca u svrhu održanja borbene gotovosti.[685]

[684] *Cassiod. Varia*, III, 25 : *Simeonio v. c. Comiti Theodericus rex* : [1] *Amamus publicis actionibus personas inserere morum probitate conspicuas, ut per obsequia fidelium nobis crescat utilitatis augmentum. proinde sinceritatem animi tui per praeclara documenta noscentes siliquatici titulum, quem fidae dominicatus iure dederamus discussioni indictionis primae, secundae vel tertiae per provinciam Dalmaticam, ordinatio tibi nostra committit: ut quolibet fraudis vestigio damnum publicum te fuerit explorante repertum, procul dubio nostris aerariis inferatur: quia non tantum lucra quaerimus, quantum mores subiectorum deprehendere festinamus.* [2] *Praeterea ferrarias praedictae Dalmatiae cuniculo te venitatis iubemus inquirere, ubi rigorem ferri parturit terrena mollities et igne decoquitur, ut in duritiam transferatur. hinc auxiliante deo patriae defensio venit: hinc agrorum utilitas procuratur et in usus humanae vitae multiplici commoditate porrigitur. auro ipsi imperat et servire cogit locupletes pauperibus constanter armatis. convenit itaque hanc speciem diligenti indagatione rimari, per quam et nobis generantur lucra et hostibus procurantur exitia. esto ergo de antefata discussione sollicitus et in publicis utilitatibus temperatus, ut nostrum rationabile compendium crescendi tibi procurare possit augmentum.*

[685] [1] *Ordinatio nostra per moram non debet impediri, ne, quod salubriter constat esse dispositum, per tarditatis vitium incurrat obstaculum. et ideo ante distribuenda sunt arma quam possit flagitare necessitas, ut, cum tempus exegerit, paratiores ad imperata sufficient. ars enim bellandi, si non praeluditur, cum fuerit necessaria, non habetur. proinde illustris sublimitas tua Salonitanis militibus, ut cuique se expediendi facultas obtulerit, pro nostra iussione arma necessaria procurabit, quia fida rei publicae salus est defensor armatus. discat miles in otio, quod perficere possit in bello. animos subito ad arma non erigunt nisi qui se ad ipsa idoneos praemissa exercitatione confidunt. gestiunt vituli certamina, quae impleant aetate robusta: catuli in novellis venationibus ludunt. focos ipsos comprehendere virgultis teneris inchoamus: ceterum si robora primis scintillis adhibeas, igniculum opprimis, quem fovere contendis. sic animi hominum, nisi prius leniter fuerint imbuti, ad hoc, quod tendis, idonei nequeunt reperiri. primordia cuncta pavida sunt et aliter timiditas non tollitur, nisi cum rebus necessariis novitas abrogatur.*

Pismo ostrogotskog kralja Atalarika (*Cassiod. Varia*, IX, 8 : *Osuin v. i. Comiti Athalaricus rex*) spominje ponovno postavljanje Osuina za komesa Dalmacije i Savije (jedna od panonskih provincija sa glavnim gradom u Sisciji).

[1] *Propositi nostri est honestos labores palma remunerationis ornare, ut vicissitudine, qua provecti gaudent, desides mordeantur sibique imputare possint quod clementissimis temporibus iudicii nostri praemia non merentur. atque ideo illustrem magnitudinem tuam deo iuvante ad Delmatiarum atque Saviae provincias iterum credidimus destinandam, ut quicquid pro utilitatibus nostris esse cognoscis, aequabili ordinatione disponas populumque nobis devotum per tuam iustitiam facias esse gratissimum, quia dominorum laudibus applicatur, cum se probabiliter tractat electus.* [2] *Non exempla aliena perquiras: memor esto quae feceris et non indiges ammoneri. quid est enim quod de tua quisquam debeat actione dubitare, quando ipsis provinciis adhuc propria bona redolere cognoscis? quodam modo iam debitum est illi velle praestare, apud quem te scis fuisse laudabilem. oboedientibus enim iuste indulgetur animus et quos scimus memores bonorum, indubitanter eis denuo praebemus affectum.* [3] *Aetas quidem tua provecta est, sed actus quoque maturior quid tibi nunc subripere valeat, in quo nec iuventus reprehensibilis fuit? sed haec in domni avi nostri regno fecisti: nunc talia demonstra, ut temporibus nostris reservasse videaris, quicquid probitatis addideris.*

U pismu se navodi da je slavni muž/*vir illustris* Osuin već ranije (kao znatno mlađa osoba) bio komes navedenih provincija i to za vrijeme Atalarikovog djeda Teodorika. To potvrđuje da su Osuin, koji je trebao da se pobrine za dolazak komesa Simeona, i Osuin koji postaje komes Dalmacije i Savije za vrijeme Atalarika ustvari ista osoba. O ovom drugom dolasku Osuina kao komesa Dalmacije i Savije govori još jedno Atalarikovo pismo (*Cassiod. Varia*, IX, 9 : *Universis Gothis sive Romanis Athalaricus rex*) upućeno svim Gotima i Rimljanima provincija Dalmacije i Savije u kojima ih obavještava o dolasku Osuina.[686] Sudeći po ovom drugom pismu upućenom stanovnicima provincija izgleda je

[686] 1] *Per provincias nobis deo praestante concessas tales viros cupimus destinare, qui sunt armis praediti et iustitia gloriosi, ut absit a vobis et extranearum gentium metus et calumniosis non pateatis insidiis, quia non minus est malum bellicum vitasse quam saeva discussionis evadere. ipsa est enim vera securitas, quae de nulla iudicis iniquitate formidat. atque ideo, quod deo auspice dictum sit, illustrem comitem Osuin et palatio nostro clarum et provinciis longa conversatione notissimum Dalmatiis decrevimus praesidere. cui pro utilitate nostra iubenti parere procurate, quoniam tantam eius estis iustitiam frequenter experti, ut et sine regia iussione ei deberetis priorum memores oboedire. habet enim proprium ius ille qui iustus est: nam etsi terrore minime potestatis erigitur, aequitate tamen suadente semper auditur. [2] Simul etiam et virum illustrem Severinum ad vos aestimavimus dirigendum, ut compositi consona voluntate possint vobis laudanda praecipere. nam si disparibus calamis convenit unum melos edicere, multo magis viris prudentissimis aptum est iusta concordi voce suadere.* [3] *Verum ut primordia nostra a praestitis inchoarent clementissimumque dominum in ipso regni limine sentiretis, per quartam indictionem quod a vobis augmenti nomine quaerebatur, illustrem virum comitem patrimonii nostri nunc iussimus removere.* [4] *Hoc etiam insuper vobis concedentes, ut, cum deo propitio supra dictum virum ad nostra obsequia venire fecerimus, tales homines destinate, per quos possimus evidenter agnoscere, quemadmodum in futurum census doceatur impositus, ut, si gravatos vos esse cognoscimus, pro parte nobis qua visum*

ponovni dolazak Osuina, sa kojima je kao specijalni kraljevski opunomoćenik dolazio i slavni muž/*vir illustris* Severin,[687] namjere da se učvrsti i regulira vojna i porezna politika u ovim graničnim provincijama. Jedinstveno upravljanje Dalmacijom i Savijom od strane jednog komesa pokazuje da je na istočnim i sjeveroistočnim granicama za vrijeme Amala trebalo imati jedinstvenu vojnu strukturu i preciznu zapovjednu shemu.

Inače provinciji Dalmaciji i Dalmatincima su posvećena još dva Atalarikova pisma i to *Cassiod. Varia,* VIII, 4 : *Diversis Romanis per Italiam et Dalmatias constitutis Athalaricus rex* i *Cassiod. Varia,* VIII, 12 : *Aratori v. i. Athalaricus rex* u kome se unapređuje izvjesni Arator (dalmatinskog porijekla) u rang *Comes Domesticorum*.

9.11 MVNDO, GRIPPAS, CONSTANTIANVS, ASINARIVS, VLIGISALVS[688], ILAVFVS, CLAVDIANVS, IOANNES

Kada je 535. god. n. e. Justinijan pokrenuo rat protiv Ostrogotskog kraljevstva, logično je bilo da će dva glavna prodora romejskih trupa biti usmjerena na Siciliju, južnu Italiju i granične balkanske provincije, u prvom redu Dalmaciju. Prodor prema Dalmaciji vodio je Justinijanov vojskovođa Mundus (Μούνδος), koji je bio gepidskog porijekla i tada *magister militum per Illyricum* (riječ je o istočnom Iliriku koji se tada nalazio u sastavu Istočnog Carstva).[689] Mundus je uz Belizara bio tada najvažniji romejski vojskovođa, i zahvaljujući njima dvojici Justinijanova vlast je spašena prilikom pobune Nika 532. god. n. e. Mundusove profesionalne trupe su bile uspješne, pobijedile su ostrogotske snage i zauzele Salonu. Međutim, početkom iduće 536. god. n. e. došlo je do kontraofanzive ostrogotskih snaga pod komandom Asinarija i Gripasa[690] (...᾽Ασιναρίον και Γρίππα...) kako bi se izbacile romejske snage iz provincije Dalmacije. U jednom sukobu u blizini Salone poginuo je Mauricije (...Μαυρίκιος...), sin Mundusa. Bijesan zbog ovog gubitka, Mundus je u proljeće 536. god. n. e. pokrenuo veliku armiju na snage lojalne ostrogotskoj državi i nanio im težak poraz. Ali je tom prilikom i on bio smrtno ranjen, pa su se i pored pobjede romejske trupe povukle. Za novog vođu pohoda na ostrogotske snage u provinciji

fuerit considerata aequitate relevemus. ita fit ut habeatis spem et futuri beneficii, qui estis iam pro parte remedia consecuti. [5] *Quapropter servire vos convenit utilitatibus nostris, quando ea quae magis sperare precibus potuistis, ultro contulit munificentia principalis. sic enim tradente clementissimo nobis auctore didicimus, ut a subiectorum beneficiis non vacemus. disciplina videlicet imperandi est amare quod multis expedit, quoniam res publica nimium soliditatis accipit, si tributariorum facultas inlaesa constiterit.*

687 Ovaj *vir illustris* Severin se spominje i u Teodorikovom pismu iz 514. – 515. god. n. e., u kojem se nalaze Severinu da ispita financijske i druge zloupotrebe u provinciji Saviji i dovede situacije u okvire zakonske pravednosti (*Cassiod. Varia,* V, 14). Kako izgleda Severin je bio osoba od iznimnog povjerenja Ravenske administracije, i nesumnjivo stručnjak za rješavanje pitanja zloupotreba poreznog i imovinskog sustava.

688 Germanski Willegisel; Uligisel

689 O njemu v. W. Enßlin., 1933, PWRE, XVI. 1, *col*. 559 - 560

690 O njemu v. Benjamin., 1912, PWRE, VII. 2, *col*. 1881

Dalmaciji je određen Konstancijan (*Constantianus;* ...Κωνσταντιανὸν…), *comes stabuli* (... ὃς τῶν Βασιλεκῶν ἱπποκόμων ἠρχεν.…)..[691] Konstancijan je ofanzivu započeo iz pravca Epidamnosa/Dirahija i uplovio je u luku Epidauruma. Dolazak romejske armije u Epidaurum je zamijećen od Gripasovih uhoda i one su u Saloni obavijestile ostrogotskog vojskovođu o veličini armije Konstancijana, nenamjerno preuveličavši podatke. Fortifikacije Salone su bile loše održavane i nisu pružale mogućnost za kvalitetnu i djelotvornu odbranu, a i Salonitanci su inklinirali prema Romejima pa je Gripas smatrao shodnim da napusti Salonu i povuće se prema sjeveru, gdje je na platou između Salone i Skardone podigao tabor. Konstancijan je sa svojim trupama ušao u Salonu, i učvrstio odbrambene fortifikacije. Sedam dana pošto je Konstancijan ušao u Salonu, Gripas je sa svojom vojskom otplovio prema Raveni. I tako je do kraja juna cijela provincija Dalmacija bila pod kontrolom Konstantinopolisa, uključujući i Gote koji su tamo bili naseljeni.[692] Pobjeda iz 536. god. n. e. nije značila da je borba za provinciju Dalmaciju završena, i novi ostrogotski kralj Vitiges je naložio pokretanje nove ofanzive na istočno-jadransku obalu. Tu novu armiju, koju je sačinjavalo i brojno brodovlje, su predvodili Asinarije i Uligisal (...Οὐλιγίσαλον…)[693], i imala je zadatak preotimanje provincije Dalmacije od Romeja. Prvo su u Liburniju upale trupe koje je predvodio Uligisal, ali su ih kod Skardone 537. god. n. e. porazile kvalitetnije i profesionalnije romejske trupe. Ostrogotske snage su se povukle u Burnum, gdje je Uligisal sačekao Asinarija sa svježim pojačanjima. Za to vrijeme Konstancijan je dodatno utvrdio odbrambene linije Salone i u njoj sabrao znatne snage, pripremajući se za neprijateljsku opsadu. Značajna armija pod komandom Asinarija i Uligisala se od Burnuma uputila prema Saloni, koju su stavili pod opsadu. Međutim, Konstancijanovi vojnici su izvršili jedan protu-udar na neprijateljske brodove, nanijevši im goleme gubitke. Ipak i pored teškog poraza, ostrogotske trupe su nastavile da održavaju opsadu.[694]

Novi ostrogotski upad u provinciju Dalmaciju je uslijedio 549. god. n. e. za vrijeme kralja Totile, koji je poslao vojskovođu Ilaufusa (...Ἰλαοὺφ...) sa brojnim trupama. Ilaufus je imao određenih manjih uspjeha na obali južno od Salone, pa je i primorao romejske snage predvođene Klaudijanom (*Claudianus*; ...Κλαυδιανὸς...) da se povuku u Salonu. Međutim, do preotimanja provincije Dalmacije od strane Totilinih snaga nije došlo i invaziona flota se povukla u Italiju. U kasnu jesen 550. god. n. e. značajna romejska vojna sila pod zapovjedništvom Johana (Ioannis, Johannes, Ivan, Jovan; ...Ἰωάννής...) u činu *magister militum per Illyricum*, je prezimila u Saloni. Početkom iduće godine Johan je

[691] O njemu v. Hartmann., 1900, PWRE, IV. 1, *col*. 960

[692] Detaljan opis ovih borbi iz 535. – 536. god. n. e. za provinciju Dalmaciju, poglavito orijentiranih na kontrolu nad provincijskom prijestolnicom Salonom v. *Procop. De bell. Gotth.* I, V, 11; VII.

[693] O njemu v. A. Lippold., 1961, PWRE, IX A, 1, *col*. 535. *Comes stabuli* je bio kasnorimski i ranoromejski dužnosnik zadužen za konje koji su bili korišteni u vojne i druge državne svrhe.

[694] O Vitigesovoj ofanzivi v. *Procop. De bell. Goth.* I, XVI, 8 – 9

vodio napad, preko Jadranskog mora, na Ankonu gdje je poražena ostrogotska flota.[695] Veliki ostrogotski rat od 535. do 554. god. n. e. je donio nezapamćena razaranja, posebno na području Italije. Ljudski gubici, materijalna stradanja i patnja koju su uzrokovale zaraćene vojske su bili toliki da se može govoriti o velikoj tragediji za Italiju, njene gradove i njen općekulturno – civilizacijski i populacijski razvoj. Ostrogotski renesans antičke kulture je brutalno presječen, i otvoren je put za novo, srednjovjekovno doba u Italiji. Romejski rat protiv Ostrogota je tako umjesto rata za oslobođanje i objedinjavanje rimskog svijeta postao obična invazija Istočnog Carstva sa nesagledivim negativnim posljedicama. Na to dvodecenijsko razaranje nadovezala se i velika epidemija kuge iz 541. – 542. god. n. e., koja je dodatno pustošila gradove i sela tadašnjeg Mediterana. Tako je Justinijanova pobjeda nad Ostrogotima ustvari bila obična pirova pobjeda. Njegovo uporno insistiranje na obnovi vlasti Rimskog Carstva nad obalama Mediterana, se ne može objasniti praktičnim racionalnim motivima, nego prije svega emocionalnom i upornom težnjom da se obnovi nešto što je u starini postojalo, a što je iz raznoraznih razloga izgubljeno. Taj „Justinijanov sindrom“ je tako doprinio da se resursi Istočnog Carstva usmjere i troše na osvajanje Italije koje je trajalo pune dvije decenije. „Justinijanov sindrom“ jednostavno sprečava da se racionalno razmišlja i sagledava novo stanje stvari na terenu, nove pozicije i novi interesi, ali i promišlja o novim opasnostima. Bespotrebni rat na zapadu je onemogućavao kvalitetno osiguravanje istočnih granica prema sasanidskom Iranu i dunavske linije odbrane protiv sve prisutnijih i opasnijih slavenskih masa koje su se grupirale i naseljavale sjeverno od ove rijeke.

Za vrijeme gotskog rata, sve postaju učestaliji prodori slavenskih i antskih skupina na romejsko područje južno od Dunava, koje značajne materijalne i ljudske gubitke svojim razaranjem, pljačkanjem i odvođenjem u sužanjstvo podanika cara iz Konstantinopolisa. Njima se pridružuju upadi bugarskih zajednica, a decenijama kasnije i Avari koji će stvoriti veliki i opasni kaganat. O tome svjedoči niz ranoromejskih pisaca kao što su Prokopije, Agatija, Jovan Malala, Menandar, Evagrije, Teofilakt Simokata, Pseudo – Maurikije.[696]

Provincija Dalmacija je veliki slavenski upad doživjela 550. god. n. e., što je bio jedan od ogranaka rasprostranjenog slavenskog upada na romejski Balkan (čak sve do Dugog zida, prve linije odbrane samog Konstantinopolisa) iz 550/551. god. n e. Po Prokopiju su Slaveni tada počinili „strahovita nedjela po čitavoj Europi (misli se na romejski Balkan op. a.), pljačkajući tamošnje krajeve, ne putem prepada nego prezimljujući kao u sopstvenoj zemlji...“ I tako je započeo završni čin postojanja drevnog Ilirika.

[695] *Procop. De bell. Goth.* **III**, XXXV, 23 - 30; XL, 27; **IV**, XXI, 5 – 9; XXII, 1; XXIII, 4 – 42; XXVI, 11; Wilkes, 1969:426 - 427

[696] Barišić – Rajković – Krekić – Tomić, 1955:17-141

9.12 GVDVIN[697]/GVNDVES[698]

Oslabljeno Istočno Carstvo je sve više popuštalo pod novim pritiskom koji je dolazio sa obla Dunava. Avarski kaganat, u sebe inkorporirajući veliku slavensku masu te niz drugih etničkih elemenata sjeverno od Dunava (germanskih Gepida, raznoraznih bugarskih, preostalih iranskih, dačkih, romanskih zajednica) je ugrozio samu suštinu vlasti Konstantinopolisa nad Balkanskim poluotokom. Provincija Dalmacije je doživjela posebno težak i razoran avarsko – slavenski upad 597. god. n. e. Tom prilikom su napadači osvojili grad, po Teofilaktu (*Hist.* VII, 12) zove …Βάγκεις.., a po Teofanu (*Chron.* a. c. 591)…Βάλβης…, i razorili još oko 40 utvrda (koji su predstavljali i refugije) i gradića.[699] Riječ je vjerojatno o gradu Baloie koji je bio situiran u prostoru srednjeg Vrbasa.[700]Napad iz 597. god. je bio veliki i opsežan napad Avarskog kaganata jer ga je osobno predvodio kagan i jer su upotrebljene i ratne mašine. Ali povratak invazora ipak nije prošao mirno. Prisk (*Priscus; magister militum per Thracias;* tadašnji glavni zapovjednik romejskih snaga u ratu protiv Avarskog kaganata) je poslao svoga dozapovjednika Guduina (germanskog porijekla) sa 2000 vojnika prema zapadu. Guduin se kretao van glavnih puteva, i uspio se približiti neprijateljskoj koloni koja se povlačila sa pljačkaškog upada. Guduinovi vojnici su uspjeli da jednim iznenadnim napadom iz gustih šuma u potpunosti unište avarsku jedinicu od 2000 ratnika koja je od kagana bila zadužena da čuva plijen (uključujući i zarobljenike) iz dalmatinskog pohoda. Guduinov udar na izdvojenu avarsku kolonu se vjerojatno desio negdje na prostoru današnje Bosne.

9.13 MARCELLINVS PROCONSVL DALMATIAE

Posljednji poznati antički namjesnik provincije Dalmacije je bio Marcelin, sin ili nećak Johana.[701] O njemu svjedočanstvo pruža natpis *CIL* III, 9527 (p 2139) = *ILJug* III, 2677a05 = Salona-04-01, 00096 = AE 1890, 80 = AE 2005, 1185 = AE 2005, 1186 iz Salone.[702]

---

[697] Po *Theoph. Hist.* VII, 12 : ... Γουδοΰϊν…, a po *Theop. Chron* a. c. 591 : ...Γουνδούην

[698] Riječ je o germanskom imenu Godwin

[699] Barišić – Rajković – Krekić – Tomić, 1955:121 – 122; Piteša, 2003:473; Mesihović, 2011 A:303, fus. 145

[700] Mesihović, 2009 B.

[701] Bulić, 1890 B; Isto, 1906:295 – 297; Isto, 1909:11; Schissel., 1930, PWRE, XIV. 2, *col.* 1448; Wilkes, 1969:427;434

[702] EDCS: http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053167 ; Bulić, 1890 B: 49 – 50; Bulić, 1906:295 - 297

+ HIC IACIT IOHANNES / PECCATVR ET IN/DIGNVS PRESBITER // EXPLETO ANNORVM CIR/CVLO QVINTO HVNC / SIBI SEPVLCRVM IO/HANNIS CONDERE IVSSIT / MARCELLINO SVO PROCON/SVLE NATO GERMANO PRAE/SENTE SIMVL CVNCTOSQVE // NEPOTES ORNAVIT TVMOLVM / MENTE FIDELI DEFVNCTVS ACCES/SIT OBSIS VNA CVM CONIVGE NATIS / ANASTASII SERVANS REVERENDA / LIMINA SCI TERTIO POST DECIMVM / AVGVSTI NVMERO MENS IND LI BRAE / FINIVIT SAECVLI DIEM

Hic iacit(!) Iohannes / peccatur(!) et in/dignus presbiter(!) // Expleto annorum cir/culo quinto hunc(!) / sibi sepulcrum Io/hannis(!) condere iussit / Marcellino suo procon/sule nato germano prae/sente simul cunctosque(!) // nepotes(!) ornavit tumolum(!) / mente fideli defunctus acces/sit obsis(!) una cum coniuge natis / Anastasii servans reverenda / limina s(an)c(t)i tertio post decimum / Augusti numero mens(is) ind(ictionis) <I?=L>I brae(sentis)(!) / finivit saeculi diem

Navedeni epigrafski spomenik nastao ili 599. ili vjerojatnije 603. god. n. e. Tekst natpisa otkriva da je Marcelin vjerojatno bio domaćeg, dalmatinskog porijekla, sin ili nećak na natpisu spomenutog Johana, staratelja bazilike Sv. Anastazija (custode della basilica di s. Anastasio il fullone a Marusinae). Natpis otkriva i novi naziv namjesničke titule →prokonzul Dalmacije. Ovaj naziv je vjerojatno uveden za vrijeme Justinijana. Čudnom ironijom, posljednji namjesnik antičke Dalmacije je nosio istu prokonzulsku titulu, kao i prvi rimski zapovjednik koji se 229. god. p. n. e. u vrijeme drevne Republike uputio sa vojskom prema istočnoj-jadranskoj obali.

Pored navedenog natpisa postoji još jedno vrijedno svjedočanstvo o Marcelinu, prokonzulu Dalmacije. Riječ je o pismu (iz mjeseca oktobra 598. god. n. e.) pape Grgura I. Velikog (*Gregorius Magnus*; upravljao rimskom crkvom od septembra 590. do 12. III. 604. god.) upućenom prokonzulu Marcelinu, prokonzulu Dalmacije.

Gregor. Epist. IX, 5[703]

Gregorius, Marcelino proconsuli Dalmatiae

Epistolam magnitudinis vestrae suscepimus, in qua vos nostram incurrisse ingratitudinem indicastis, atque ob hoc per directam satisfactionem habere nostram velle vos gratiam. Et quidem tanta ad nos de vestra magnitudine pervenerunt, quanta a fideli viro minime committi debuerant. Vos enim tanti mali de causa Maximi omnes astruunt auctores existere, per quos spoliatio illius Ecclesiae, vel tantarum animarum perditio, atque

[703] Bulić, 1904:42, DOC. XXIX; New Advent : http://www.newadvent.org/fathers/360209005.htm

inauditae praesumptionis audacia sumpsit initium. Et quidem quod nostram vos velle gratiam habere petitis, convenit ut Redemptori nostro pro his talibus satisfacere tota intentione mentis, ut dignum est, cum lacrymis debeatis, quia si illi satisfactum non fuerit, quid nostra relaxatio vel gratia poterit certe conferre ? Dum tamen adhuc in praesumptorum ruinis vel errantium defensionibus inesse vos cernimus, qualis vel Deo, vel hominibus vestra sit satisfactio non videmus. Tunc enim Deo et hominibus se satisfacere magnitudo vestra patenter evidenterque cognoscat, si et devia ad rectitudinem, et praesumptiva ad humilitatis normam reducar. Quod si factum fuerit, per hoc vos et Dei percepturos et hominum gratiam cognoscatis.

„Grgur, Marcelinu, prokonzulu Dalmacije

Primili smo pismo od Vaše visosti,[704] u kojem govorite o nastajanju Našeg nezadovoljstva, i o Vašoj želji da budete u milosti sa Nama kroz izravno zadovoljstvo.[705] I zaista smo Mi čuli tajve stvari o Vašoj visosti, koje nikada ne bi trebalo da budu počinjene od vjernika. Za sve tvrdnje da ste Vi autor tolikih zločina u slučaju Maksima, kvarenje Crkve, propast tolikih duša, i smjelost nečuvenih pretpostavki su imale svoj početak od Vas. I zaista, sa obzirom na Vaše traženje da budete u milosti sa Nama, je da zadovoljite Naše Otkupljenje Vašim cijelom srcem i dušom i sa suzama, ali ako to zadovoljstvo nije napravljeno prema njemu, šta dobro može biti Naše opraštanje ili milost prema Vama. Ali dok Mi posmatramo Vas da ste još uključeni u razarajuće ponašanje pretendenata ili u odbranu onih koji su zastranili, Mi ne vidimo koje je vrste Vaše zadovoljavanje Boga ili čovjeka. Vaša Visost mora znati da ćete Vi otvoreno i očigledno zadovoljiti Boga ili čovjeka, kada Vi odbacite i ono što je odlutalo od čestitosti, i ono što je drsko vladavini poniznosti. Ako je ovo učinjeno, Vi možete znati da će te onda biti u milosti i sa Bogom i ljudima."

Prepiska pape Grgura I. i prokonzula Marcelina je samo dio višegodišnje afere vezane za čelno mjesto arhiepiskopata Salone. Grgurovo pismo je odgovor na pismo prokonzula Marcelina kojim je ovaj državni dužnosnik smatrao da treba kroz izravnu komunikaciju njih dvojice doći do međusobne „milosti" na obostrano zadovoljstvo. Međutim, odgovor (sadržan u povratnom pismu) Grgura I. je vrlo oštro intoniran, sa jasno pokazanom autoritativnom ljutnjom prema prokonzulu Marcelinu. Ovaj se otvoreno i bez ikakvog uvijanja proziva kao krivac za „aferu Maksim", za kvarenje salonitanske Crkve, propast tolikih duša... itd. Umjesto obostranog zadovoljstva, Grgur I. u zaključku svoga pisma prokonzulu Marcelinu ustvari nudi za svoje Otkupljenje i milost, da napusti svoje pozicije (tj. da odbaci ono što je odlutalo od čestitosti i ono što je drsko vladavini poniznosti) i time

[704] Kao što pokazuje ceremonijalno oslovljavanje, ovaj period po je već „duhu" srednjovjekovni, a ne antički. Grgur I. sebe navodi u prvom licu množine, a odnosi se prema Marcelinu u drugom licu množine. Drevni antički „građanski" ideal je u potpunosti nestao.

[705] Riječ je o tome da Marcelin šalje pismo Grguru sa namjerom da kroz izravnu komunikaciju riješi nastali problem na obostrano zadovoljstvo.

se praktično potčini volji poglavara rimske crkve. Prijekorni, autoritativni, skoro naredbodavni ton (pod plaštem božanskog prenesenog autoriteta) jasno ukazuje na pravac kojim se namjerava kretati institucija koju tada predstavlja Grgur I. Jedino oružje i oslonac za svoj nastup Grgur I. nalazi upravo u tom navodnom božanskom pravu koje ima institucija koju on predstavlja. I načinom svoga nastupa Grgur I. uspješno takvu ideju nameće državnim institucijama. Tu se i krije i klica buduće borbe državne i duhovne vlasti.

Sukob prokonzula Marcelina i pape Grgura I. je direktna posljedica tadašnjeg stanja u salonitanskoj arhiepiskopiji.[706] Već pod arhiepiskopom Natalom (580 – 592. god. n. e.) stanje je bilo blago rečeno skandalozno. Na kraju je Grgur I. svrgnuo i ekskomunicirao Natala, uz pomoć arhiđakona Honorata, najljućeg Natalovog neprijatelja. Inače Crkva je uspjela da dođe u posjed velike i značajne imovine u provinciji Dalmaciji. Pored posjeda koji su pripadali salonitanskoj crkvi/arhiepiskopiji, u našoj provinciji postojali su i prostrani posjedi (*patrimonium*) koji su direktno pripadali rimskoj crkvi. Nad ovim dalmatinskim patrimonijem Sv. Petra (*Dalmatiarum patrimonium, patrimonium in Dalmatia*) rimske crkve nadležnost nisu imali arhiepiskopi Salone niti lokalni episkopi, nego samo izravni papinski službenici. I tu je bilo dosta „netransparentnog rada“ sa prihodima (*pensiones*), pa je Grgur I. i radi toga i radi zloupotreba sa imovinom salonitanske crkve, smijenio Malha koji je bio na čelu dalmatinskog patrimonija. Umjesto njega je postavljen papin podđakon Antonin, dok je Malho naprasno umro u Rimu 594. god. n. e. Nakon Natalove (koji je ipak uspio da smanji obostrane tenzije sa Grgurom I.) smrti, proizašao je problem sa izborom novog salonitanskog arhiepiskopa. Grgurov favorit je bio Antonin i on je bio izabran, ali on je naišao na veliku opoziciju u provinciji Dalmaciji i to od drugih episkopa, državnih dužnosnika i većine populacije. Moguće je da je Antonin doživljavan kao Grgurov čovjek koji teži centralizaciji crkvene organizacije i apsolutnom potčinjavanju salonitanske, domaće crkvene organizacije instituciji koja tvrdi da polaže pravo na duhovno vodstvo Sv. Petra.[707] Pod pritiskom Grgur I. je pristao na novi izbor, ali mu se nimalo nije svidio Maksim, koji je u ponovljenom izboru postao salonitanski arhiepiskop. Maksima su podržavali i državni dužnosnici u provinciji, ali i sam tadašnji car u Konstantinopolisu. Grgur I. je oštro i žestoko napadao Maksima, ali je uslijed podrške koju je uživao Maksim bio nemoćan da ga smijeni. Naravno ni Grgur I. nije ostao bez podrške u provinciji Dalmaciji, pa je kao svoje zastupnike imao i Sabinijana iz Jadera/Zadra i njegovo svećenstvo. Nakon godina svađe (u toku kojih su Avari i Slaveni pustošili sjeverne dijelove Provincije), ipak je Maksim prihvaćen 599. god. n. e., kada je izvršio pokoru za svoja „nedjela“.[708] Pomirenje Grgura I. i Maksima se desilo nakon

[706] Grgur I. je vezano za stanje u salonitanskoj arhiepiskopiji u mjesecu martu 592. god. n. e. poslao i pismo Jovinu/Jobinu, tadašnjem prefektu Ilirika. Ovo bi moglo značiti da je provincija Dalmacija bila tada u okvirima istočne prefekture Ilirik, a ne više u okvirima dijeceze Ilirik prefekture Italije. Ustvari, moguće je da je zapadnobalkanski Ilirik, ili ono što je ostalo od njega, uklopljen u prefekturu Ilirik iz praktičnih razloga.

[707] Ovo strepnja lokalnih institucija sigurno je imala i realne osnove.

[708] Wilkes, 1969:434-435; Škegro, 2008; Isto, 2008 A.

papinskog pisma prokonzulu Marcelinu. I po svemu sudeći, i pored ljutitog i autoritativnog tona Grgura I., ipak je situacija riješena nekom vrstom kompromisa, po kojem se Maksim prepušta pokori, ali zadržava svoje arhiepiskopsko mjesto.

Afere vezane za crkvene pozicije su nesumnjivo trošili i vrijeme i snagu i energiju provincijskih institucija. Umjesto da se institucije Provincije pozabave problemom sigurnosti sjevernih granica, odakle se nadvijao oblak ne samo avarsko – slavenskih upada, nego i naseljavanja, glavni problem je bio ko će zasjesti u stolicu salonitanskog arhiepiskopa. Nije mnogo prošlo od svađe u kojoj je aktivno sudjelovao i prokonzul Marcelin, a Salona kao i veći dio provincije Dalmacije su ležali u ruševinama.[709]

[709] Arhiepiskop Maksim je 600. god. n. e. u pismu Grguru I. govorio o sve većoj opasnosti od Slavena. Međutim, papin odgovor (iz jula 600. god. n. e.) u kojem se spominje slavenski narod (...*Et quidem de Sclavorum gente, quae vobis valde imminet, affligor vehementer et conturbor*...) nije nudio neko rješenje osim navođenja niza biblijskih citata.

10. Legati augusta propretori nepotvrđene datacije

10.1 S? BASSVS?

Na lokalitetu Šušnjar, između Vrlike i Koljana pronađen je jedan fragmentirani epigrafski (međašnog karaktera) spomenik *ILJug* II, 758,[710] koji spominje još jednog gornjoilirskog/dalmatinskog legata.

V / S•BASSVS / ----- / INTER•BARIZANI /5LIZAVIATES•IN•NEG /FINALI•C•PLOTIVM•MA / MVM IVDICARE IVSSIT / A P ECEPIT VT /NTENTIAM / 10MINIS

[---]V[---] / [--]s Bassus / [---] / inter Barizani[ates et] /5 *Lizaviates in neg[otio] / finali C(aium) Plotium Ma[xi]/mum iudicare iussit / [---]a p[ra]ecepit ut / [diceret se]ntentiam* /10 *[de ponendis ter]minis*

Tekst natpisa govori da je izvjesni S... Bas, vjerojatno legat augusta propretor odredio Gaja Plotija Maksima (nejasno je li vojno ili civilno lice, vjerojatnija je prva opcija) da vodi međašni proces između zajednica Barizana i Lizavijata, te da donese presudu i postavi međašni spomenik. O navedenim (dicionskim ili delmatskim) zajednicama se osim ovog natpisa ne zna skoro ništa. Prijedlozi da se Barizani povežu sa lokalitetom *Bariduum*, koji je poznat sa Pojtingerove karte, a Lizavijati sa gradom *Salvia*, gotovo sigurno nemaju osnove. Dataciju natpisa je vrlo teško odrediti. Po E. Imamoviću :

„... namjesnik koji se tu spominje do sada je bio nepoznat, pa prema tome ne možemo ni natpis pobliže vremenski odrediti, ali bi se možda mogao staviti tek iza

[710] Gabričević, 1953:103-111, sl. 1 - fig. 1; Wilkes, 1969:449; Isto, 1976:266, br. 20; Imamović, 1980:45 – 46; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/034204

68. godine. Drugo, tu se prvi put navode neki pravni izrazi koji do sada nisu bili poznati iz kruga ove vrste natpisa. Na primjer, izraz „in negotio finali“ je sasvim nova pojava na međašnim natpisima. Dalje, od drugih srodnih natpisa razlikuje se i po stilizaciji konvencionalne pravne formule, a i leksički, što navodi na pretpostavku da je riječ o natpisu iz kasnijeg razdoblja, jer ove pravne izraze ne susrećemo na spomenicima iz ranijeg razdoblja.“

Po J. Wilkesu : „No ready identification. L. Annius Bassus was legate of XI Claudi in 69, Tac., *Hist*., iii, 50, but all known boundary settlements were made in the name of the provincial governor, including the one in 69 (n. 12 above).“

Lucije Anije Bas je bio već pomenuti (vidjeti pod 4.7) legat XI. legije (stacionirane u provinciji Dalmaciji) i vrlo uključen u IV. rimski građanski rat na strani vespazijanovske frakcije 69. god. n. e.[711] U periodu vladavine Nerona je bio namjesnik Kipra (*CIG* 2632).[712] Učestvovao je i u Judejskom ratu, gdje je zauzeo grad Gerasu (koju je spalio, a njeno stanovništvo pobio ili porobio).[713] On je bio 70. god. n. e. konzul sufekt (sigurno u decembru) izgleda sa C. *Caecina Paetus* (*CIL* VI, 200 (p 3004, 3755) = *CIL* VI, 30712e = *CIL* VI, 36747e = *CIL* XI, *50,1 = AE 1999, 193 = AE 1999, 194 = AE 2000, 156 = AE 2003, +181 iz Rima).[714] Ipak je teško Basa sa natpisa iz Vrlike identificirati sa Lucijem Anijem Basom. Kada se raspravlja o identitetu Basa sa natpisa iz Vrlike, potrebno je na umu dvije činjenice i to : da postavljanje međašnih natpisa uglavnom pripada razdoblju I. st. n. e., i da u obzir dolaze one osobe koje su bile konzulari. U tom slučaju potrebno je obratiti pažnju na *C. Laecanius Bassus* (konzul sufekt 40. god. n. e.), *C. Laecanius Bassus* (konzul *ordinarius* za 64. god. n. e.), *L. Flavius Silva Nonius Bassus* (konzul *ordinarius* za 81. god. n. e.), *D. Aburius Bassus i C. Salvius Liberalis Nonius Bassus* (konzuli sufekti za 85. god. n. e.), *T. Pomponius Bassus* (konzul sufekt za 94. god. n. e.), možda bi se moglo računati i na *C. Iulius Quadratus Bassus* (konzul sufekt za 105. god. n. e.). Možda najviše mogućnosti da bude identificiran sa namjesnikom sa natpisa iz Vrlike ima Lucije Flavije Silva Nonije Bas, čuveni rimski zapovjednik, namjesnik Judeje nakon Prvog jevrejskog ustanka, i osvajač Masade.[715]

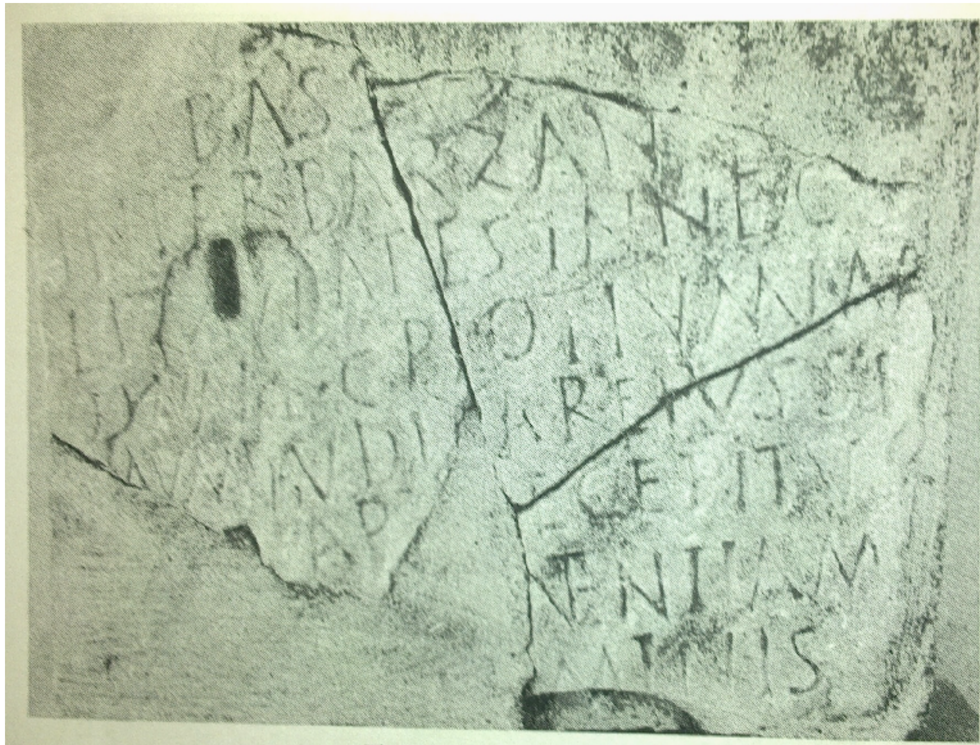
711 Smith W, 1867, I:471; PIR, 1897/1898, I:63; Rohden, 1894, PWRE, I, 1-2, *col*. 2264

712 [Νέρωνι] Κλαυδίωι Καίσαρι Σεβαστῶι / Γερμανικῶι, ἀρχιερεῖ μεγίστωι, / δημαρχικῆς ἐξουσίας, αὐτοκράτορι, / πατρὶ πατρίδος Κουριέων ἡ πόλις / 5ἀπὸ τῶν προσκεκριμένων ὑπὸ Ἰουλίου / Κόρδου ἀνθυπάτου Λούκιος Ἄννιος Βάσ[σος] / [ἀνθύ]πατος καθιέρωσεν · (ἔτους) · ιβʹ

713 *Joseph.*, *Bello iud*., IV, IX, 1

714 O njemu v. *Plin. Min. Epist*. VII, 31 *C. Plinius Cornuto suo s.*

715 PIR, 1897/1898, II:75; Goldfinger, 1909, PWRE, VI. 2, *col*. 2617

Slika 10.1.1
Slika preuzeta iz Wilkes, 1976:Pl. IV, 10

10.2 BLAESVS???

Na prostoru Promone je pronađen jedan prilično fragmentiran natpis *CIL* III, 6407 (p 1618)[716] na kome se spominje legatus propretor Blez.

PON MAX•TRIB•POTEST / BLESO•LEG•PRO•PR

] pon(tifici) max(imo) trib(unicia) potest(ate) / [---] Bl(a)eso leg(ato) pro pr(aetore)

Sam kontekst natpisa je u potpunosti nepoznat. U obzir za identifikaciju legata propretora dolaze :

1. *Q. Iunius Blaesus* (konzul sufekt u 10. god. n. e. i 28. god. n. e.). O njegovom namjesništvu u Donjem Iliriku/Panoniji, u kontekstu pobune panonske armije, detaljno govori Tacit u svojim „Analima“. Bio je i prokonzul provincije Afrike, gdje je aktivno predvodio operacije protiv Takfarinata. On je bio ujak tada svemoćnog zapovjednika pretorijanske garde Sejana. Ako je bio namjesnik Gornjeg

[716] Glavičić, 1878:94; Jagentaufel, 1958:63; Wilkes, 1969:449; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053737

Ilirika, to se moralo desiti prije pada Sejana.[717] Mala je vjerovatnoća da je on bio onaj legat propretor Dalmacije koji se spominje na natpisu iz Promone. Isti je slučaj i sa njegovim sinom.

2. *P. Sallustius Blaesus* (konzul sufekt u 89. god. n. e.).[718]
3. *Pedius Blaesus,* (namjesnik Krete i Kirenajke 59. god. n. e.). Za vrijeme Otona vraćen mu je, zajedno sa Kadijem Rufom i Skevinom Pakvijem, senatorski položaj. Oni su pod Klaudijem i Neronom okrivljeni i osuđeni pod optužbom za iznuđivanje i pronevjeru.[719]
4. *Velleius Blaesus*, iz vremena Domicijana.[720]

[717] Smith W, 1867, I:491 – 492; PIR, 1897/1898, II:234 – 235; Riba, 1918, PWRE, X. I, *col*. 967; Jagentaufel, 1958:64

[718] Jagentaufel, 1958:64; PIR, 1897/1898, III:159; Groag, 1920, PWRE, I, A. 2, *col.*1918

[719] *Tac. Hist.* I, 77; Jagentaufel, 1958:64; PIR, 1897/1898, III:20;

[720] Jagentaufel, 1958:64; PIR, 1897/1898, III:393 – 394; Mauriz Schuster., 1955, PWRE, VIII A, 1, *col.*659

11. Epigrafski spomenici na kojima se spominje namjesnički naziv, ali sa izgubljenim imenom nosioca

11.1 ANONYM 1.

Na natpisu *ILJug* II, 874[721] iz Kistanja (Burnum), koji je već detaljno prezentiran i obrađivan (u dijelu 3.4, br. 8) spominje se isto jedan legatus augusta propretor. Riječ je o međašnom natpisu, na kojem je taj namjesnik uredio teritorijalne odnose pozivajući se na *forma Dolabelliana.* Ime legata propretora je izgubljeno uslijed oštećenja epigrafskog spomenika, ali bi se moglo pretpostaviti da je riječ o periodu dinastije Julijevaca – Klaudijevaca.[722]

Kada se raspravlja o ovim „anonimnim“ epigrafskim spomenici, potrebno je imati na umu da nije riječ samo o novim namjesnicima, nego da je vrlo moguće da su se na ovim natpisima na kojima su izgubljena imena ustvari spominjala imena već predstavljenih (u ranijim poglavljima) namjesnika.

11.2 ANONYM 2.

Namjesnička legatska titula se spominje i na natpisu *CIL* III, 6997[723] iz *Tricomia*/Kaimaz, Frigija u Maloj Aziji (provincija prokonzularna Azija)

*]II[...] / [... Ca]es(ari) Aug/usto) Da[l]ma[tiae ...] / [...] Trocna[d]es ISL[...] /*5 *[...] gentium M[...] / [curante ...]imacho Philippi Ma[...] / [...] tuum [...] // "GR"*

Dok A.Jagentaufel nastanak natpisa smješta u period Galijena, J. Wilkes je skloniji (sa zadrškom upitnika) da je riječ o I. st. n. e. Ustvari, na dosta šturo sačuvanom dijelu natpisa se ne nailazi ni titulu legat propretor (što ne znači da nije bila i napisana), nego se pretpostavlja zbog spomena DA.MA kojem prethode ES AVG da je riječ o standarnoj formi kojom se nego označava da je bio namjesnik određene carske provincije→legat (sa

[721] Jagentaufel, 1958:65; Wilkes, 1976:268, br. 26; Imamović, 1980:46 – 48; Mesihović, 2010 B:112

[722] Jagentaufel, 1958:65-66; Wilkes, 1969:449.

[723] Jagentaufel, 1958:67-68; Wilkes, 1969:500; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en

negdje ubačenim i „cezara“) augusta propretor ..... Nije nemoguće pretpostaviti da je natpis ustvari posvećen tadašnjem namjesniku (prokonzulu) provincije Azije.

11.3 ANONYM 3.

Na još jednog legata propretora (sa izgubljenim imenom) se nailazi i na natpisu *CIL* III, 1807[724] iz Narone : ... [-]I(?)T AL[---] / *leg(ato) pro [pr(aetore) ---] / balneu[m ---] / testam[ento? ---]*

Riječ je o izgradnji ili obnovi banje (*balneum*) u Naroni, sa posvetom tadašnjem legatu propretoru kojeg A.Jagentaufel smješta u doba Galijena, a J.Wilkes (isto sa zadrškom) u I. st. n. e.

U listingu provincijskih namjesnika J. Wilkesa (1969:500) nalazi se i „anonimni namjesnik“ čija je karijera zabilježena na natpisu *ILJug* III, 2078 = AE 1922, 36[725] iz Salone.

GAT L / RIC PRAETORI C / HADRIANI TRI / ATO EIVSDEM Q / 5DRIANI T / I ITALI

....[le]gat(o) l[eg(ionis) XXX Ulp(iae)?] / [vict]ric(is) praetori c[andidato] / [divi] Hadriani tri[b(uno) plebis] / [candid]ato eiusdem q[uaestori] /5 *[divi Ha]driani t[rib(uno) mil(itum)] / [leg(ionis)] I Itali[cae ---] / [....*

„...legatu XXX. legije *Ulpia Victrix*,[726] pretoru-kandidatu božanskog? Hadrijana plebejskom tribunu-kandidatu isto kvestoru, božanskog? Hadrijana vojnom tribunu, I. legije *Italica*.“

Međutim, na natpisu, nađenom u salonitanskom amfiteatru, se nigdje ne nailazi na spomen namjesničke funkcije, što ne znači da njen naziv nije tamo i postojao i da nije izgubljen, uslijed oštećenja epigrafskog spomenika. Ipak bi u ovom slučaju uvrštavanje i natpisa *ILJug* III, 2078 = AE 1922, 36 u korpus namjesničkih natpisa sa područja provincije Dalmacije bilo previše špekulativne naravi. Osoba kojoj je natpis posvećen je bila istaknuti vojni i politički dužnosnik za vrijeme Hadrijana, ali direktnih dokaza o njenom

724 Jagentaufel, 1958:68; Wilkes, 1969:500; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053398

725 Alföldy, 1967:30; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/025099

726 XXX. legija *UV* je osnovana 105. god. n. e. od Trajana (v. *Cass. Dio* LV, 24, 3; http://www.livius.org/le-lh/legio/xxx_ulpia_victrix.html)

namjesništvu nad Dalmacijom nema. Moguće je pretpostaviti da je riječ o domaćem čovjeku, koji je živio na području Dalmacije.

11.4 ANONYM 4.

Na natpisu *CIL* VI, 41124 = *CIL* VI, 1545 (p 3142) = *CIL* VI, 31677[727] iz Rima se nailazi na još jednog „anonimnog“ legata propretora.

II•VIR•EPVL•CVRA / TEOLANOR•EXCV / RATOR•NEAPOLITAN / VRATOREM •ALVEI•TIBERI / 5 CLOACAR•VRBIS•LEG•PR•P / VINCIAE•DALMAT / AT•PRAEF•AER•S / G•X•GEM•

[.........] / [co(n)s(ulem) V]IIvir(um) epul(onum) cura[tor(em)] / [Pu]teolanor(um) excu[sat(um)][728] */ [cu]rator(em) Neapolitan[or(um)] / [c]uratorem alvei Tiberi[s et] /*5 *cloacar(um) urbis leg(ato) pr(o) p[r(aetore)]/[pro]vinciae Dalmat[iae ex]/[cus]at(um) praef(ectum) aer(arii) S[aturni] / [leg(atum) le]g(ionis) X gem(inae) [---] / [*

„....konzula, septemvira epulona, nadzornika Puteolanja opravdanog nadzornika Neapolitanaca, staratelja obale (rijeke op.a.) Tibra gradske kanalizacije, legatu propretoru provincije Dalmacije, opravdanog prefekta Saturnovog erarija, legatu X. legije *Gemina*.“

Natpis predstavlja *cursus honorum* osobe koja je pored legatstva u Dalmaciji, obavljala dužnosti u Italiji (u lokalnim municipalnim jedinicama), bila prefekt Saturnovog erarija te legat X. legije *Gemina*. Po A. Jagentaufelu natpis se treba datirati ili u II. ili u prvu polovicu III. st. n. e. Sličnog je mišljenja i J.Wilkes koji nastanak natpisa postavlja na kasno II. ili rano III. st. n. e. U ovom slučaju, gotovo je sigurno riječ o namjesniku – legatu propretoru koji u ovoj knjizi do sada nije obrađivan, iz razloga što se na dužnosti njegovog *cursus honoruma* ne nailazi ni kod jednog do danas po imenu poznatog namjesnika Dalmacije.

Izdanja EDCS i EDH daju rekonstrukciju imena legata propretatora u obliku *L(ucium) Flavium L(uci) f(ilium) Cleonaeum/*Lucija Flavija Kleoneuma, sina Lucija.

[727] Jagentaufel, 1958:66; Wilkes, 1969:500; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/030532

[728] O korištenju izraza „*excusatus*“ *Corpus, codex* 5, 63; *Dig.* 27, 1. Pošto se ovi podaci odnose na vrijeme Filipa Arapskog, možda je i moguće nastanak natpisa datirati preciznije u drugu polovicu severijanskog doba i sredinu III. st. n. e.

Slika 11.4.1
Preuzeto sa http://cil.bbaw.de/test06/bilder/datenbank/PH0007955.jpg

11.5 ANONYM 5.

Na natpisu AE 1955, 123 = AE 1959, 204 = AE 1961, 63 = AE 1968, 554 = AE 1984, 927 iz Kartage, provincija *Africa proconsularis* se isto nailazi na cursus honorum osobe koja je bila i legat propretor Dalmacije.[729]

VL VIIVRO EPON FET SODAL AVGVSTAL / AFRICAE LEG AVGVSTORVM PRO PR / OESIAE ITEM DALMATIAE / PERVM PVBL[

...cons]ul(o) VIIv(i)ro ep(ul)on(um) fet(iali) sodal(i) Augustal(i) / [proco(n)s(uli)] Africae leg(ato) Augustorum pro pr(aetore) / [provinc(iarum) M]oesiae item Dalmatiae / [curatori o]perum publ[icorum...

[729] Jagentaufel, 1958:66-67; Wilkes, 1969:500; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/002036

„....konzulu, septemviru epulona, fecijalu, članu (kolegija op. a.) Augustalija, prokonzulu Afrike, legatu augusta propretoru, provincija Mezije, zatim Dalmacije, staratelju javnih poslova. A. Jagentaufel namjesništvo navedeno na natpisu iz Kartage datira u vrijeme Galijena, dok J.Wilkes stavlja natpis u kasno II. ili rano III. st. n. e.[730]

11.6 ANONYM 6.

Vrlo fragmentirani natpis *CIL* III, 1990 = *CIL* III, 8573[731] iz Salone

NTI PL / VG PR PR

...]nti PL[---] / *[--- leg(ato) A]ug(usti) pr(o) pr(aetore) [...*

Natpis je toliko fragmentiran i oštećen da je praktično nemoguće izvući bilo kakav zaključak o vremenu nastanka natpisa, izuzev da nije mogao nastati od vremena Aurelijana pa kasnije, zbog titule legat augusta propretor. A.Jagentaufel ga smješta u vrijeme Galijena.

11.7 ANONYM 7.

Iz Sufetule/Sbeitla, provincija *Africa proconsularis* potiće natpis AE 1949, 61 = AE 1952, 95 = AE 1957, 325 = AE 1959, +204 = AE 1961, 37, [732] sa *cursus honorum* osobe kojoj je natpis posvećen.

TRICIS QVAESTOR / VRIDICO PER FLAMINIAM ET P / CRIS FACIVNDIS PRAES PROV PAN / C NIAE DALMATIAE AGENTI VICE PRAE / 5 VNIVERSVS POPVLVS

*...]tricis quaestor[i ---] / [--- i]uridico per Flaminiam et P[icenum] / [XVviro sa]cris faciundis praes(idi) prov(inciae) Pan[noniae ---] / [Ma]c[edo]niae Dalmatiae agenti vice prae[sidis ---] /*5 *[---] universus populus [curiarum]*

---

730 O prijedlozima identifikacije v. odgovarajuća izdanja L'Année épigraphique i izdanje EHD → http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/002036 : „(BC): AE 1955, Picard: Z.1: Nur(i)o oder Nu(t)r(i)o Leoni fl(amini) sodal(i) Tit(io). Identifikation des ignotus mit einem bei Dio 79,14,2 erwähnten praef. urbi v. 220 Leo aufgrund des seltenen Cognomens. Datierung: zwischen 215 und 220. AE 1961, Pflaum: Z.1: pontif(ici) statt Leoni fl(amini); vor COS FL statt TIT. Identifikation mit Q. Pomponius Rufus, proconsul Africae 109/110. - (C): AE 1968, Fitz: Identifizierung mit C. Cilnius Proculus proconsul Africae 103/104. Thomasson: Leoni fl(amini) sehr unsicher; Datierung: M. Aurel/L. Verus - Diokletian. Birley: Identifizierung mit Sex. Vettulenus Cerialis. AE 1984, Jones: Identifizierung mit L. Annius Bassus, proconsul Africae in den ersten Regierungsjahren Domitians. Auf dem Stein VII v(i)ro ep(ul)on(um) in der Form IIV v(i)r ep(ul)on(um) geschrieben."

731 Jagentaufel, 1958:68; Wilkes, 1969:500; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/053741

732 Jagentaufel, 1958:66-67; Wilkes, 1969:500; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en ; EDH : http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/EDH/inschrift/017636

Natpis se odnosi na osobu koja je vjerojatno u ranom IV. st. n. e. upravljala kao preses provincijom Dalmacijom. Ovaj anonimni preses je ostvario vrlo istaknutu karijeru u ovom za euromediteransku civilizaciju ključnom razdoblju unutarnje probrazbe, pa je bio i preses jedne od dioklecijanovskih panonskih provincija (možda *Pannonia Prima*), jedne od dioklecijanovskih makedonskih provincija (možda *Macedonia salutaris*), a karijeru je započeo kao kvestor, juridik za Flaminiju i Picenum i kvindecemvir za svete poslove. A.Jagentaufel i J.Wilkes pogrešno nastanak natpisa datiraju u rano III. st. n. e.,

11.8 . ANONYM 8.

Jedan prilično fragmentirani spomenik *ILJug* III, 2072[733] na kojem se spominje preses provincije Dalmacije pronađen je u Saloni.

Imp(erator) Caes(ar) M(arcus) A[...] / Aug(ustus) restituit I[...]/no v(iro) p(erfectissimo) praes(ide) p[rovinciae

A.Jagentaufel datira natpis između 276. i 284. god. n. e. U ovom periodu su vladali sljedeći carevi koji su u okviru svoga carskog nazova nosili i imena Marko i Aurelije (ili Anije) : Florijan, Prob, Kar, Karin i Numerijan. Titula presesa Dalmacije nije mogla biti ranije od vremena Aurelijana. Najvjerojatnije je da presesa sa ovog natpisa treba datirati u vrijeme Proba.

[733] Jagentaufel, 1958:65; EDCS : http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epiergebnis_en

12. Rimski carevi (principepsi i dominusi)

„Dinastija“ Julijevaca - Klaudijevaca

1. August (23. IX. 63. god. p. n. e. – 19. VIII. 14. god. n. e.) je vladao u principatu od 16. I. 27. god. p. n. e. do 19. VIII. 14. god. n. e. Po rođenju se zvao *Caius Octavius Thurinus*, od usinovljenja od Julija Cezara 44. god. p. n. e. nosio je ime *Caius Iulius Caesar Octavianus* , a od 27. god. p. n. e. *Caius Iulius Caesar Augustus*. Koristio je i naziv *Imperator Caesar divi filius Augustus.*
2. Tiberije (16. XI. 42. god. p. n. e. – 16. III. 37. god. n. e.) vladao je od 18. IX. 14. do 16. III. 37. god. n. e. Po rođenju se zvao *Tiberius Claudius Nero*, od 4. god. n. e. (usvajanja od Augusta) *Tiberius Iulius Caesar*, a kao čelni čovjek Rimske države *Tiberius Iulius Caesar Augustus*.
3. Kaligula (31. VIII. 12. – 24. I. 41. god. n. e.) vladao je od 16. III. 37. god. do 24. I. 41. god. n. e. Po rođenju se zvao *Caius Iulius Caesar Germanicus*, a kao princeps *Caius Iulius Caesar Augustus Germanicus*.
4. Klaudije (živio od 1. VIII. 10. p. n. e. – 13. X. 54. god. n. e.) je vladao od 24. I. 41. do 13. X. 54. god. n. e. Po rođenju se zvao *Tiberius Claudius Drusus*, od 4. god. n. e. *Tiberius Claudius Nero Germanicus*, da bi dolaskom na čelno mjesto Rimske Države nosio ime *Tiberius Claudius Caesar Augustus Germanicus*.
5. Neron (15. XII. 37 – 9. VI. 68 n. e.) je vladao od 13. X. 54. do 9. VI. 68. god. n. e. Po rođenju se zvao *Lucius Domitius Ahenobarbus*, od 50. god. n. e. (odnosno usinovljenja od strane Klaudija) *Nero Claudius Caesar Drusus Germanicus*, a od preuzimanja vlasti *Nero Claudius Caesar Augustus Germanicus*.

IV. rimski građanski rat

6. Galba (24. XII. 3. god. p. n. e. – 15. I. 69. god. n. e.) vladao je od 8. VI. 68. – 15. I. 69. god. n. e. Po rođenju se zvao *Servius Sulpicius Galba*, zatim *Lucius Livius Ocella Sulpicius Galba* i kao vladar *Servius Sulpicius Galba Augustus.*

a) neuspješni uzurpator Nimfidije Sabin (*Nymphidius Sabinus*), 68. god. n. e.

7. Oton (vladarsko ime : *Marcus Salvius Otho Caesar Augustus* /nekada i *Marcus Salvius Otho Nero Caesar Augustus* /; 28. IV. 32 – 16. IV. 69. god. n. e.) vladao u periodu od 15. I. – 16. IV. 69. god. n. e. Po rođenju se zvao *Marcus Salvius Otho*.
8. Vitelije (vladarsko ime : *Aulus Vitellius Germanicus Augustus*; septembar 15. god. n. e. – 22. XII. 69. god. n. e.) vladao u periodu od 16. IV- do 22. XII. 69. god. n. e.

a) Julije Sabin (*Iulius Sabinus*), 69/70. god. n. e., za vladara novog Carstva u Galiji proglasile ga galske *civitates* koje su proglasile secesiju od središnje vlasti.

I. „dinastija“ Flavijevaca

9. Vespazijan (17. XI. 9. – 23. VI. 79. god. n. e.), vladao je kao princeps u periodu od 1. VII. 69. do 23. VI. 79. god. n. e. Po rođenju se zvao Titus Flavius Vespasianus, a kao princeps *Titus Flavius Caesar Vespasianus Augustus*. On je ustanovitelj nove carske dinastije Flavijevaca, kojoj su pripadala i njegova dva sina :

10. Tit (30. XII. 39. – 13. IX. 81. god. n. e.), vladao je od 24. VI. 79. do 13. IX. 81. god. n. e. Njegovo ime po rođenju i do 69. god. n. e. bilo je *Titus Flavius Vespasianus*, od 69. do preuzimanja princepske dužnosti *Titus Flavius Caesar Vespasianus,* a otada *Titus Flavius Caesar Vespasianus Augustus.*

a) pokušaj uzurpacije Pseudo – Neron, Terencije Maksim (*Terentius Maximus*).

11. Domicijan (24. X. 51. – 18. IX. 96. god. n. e.), vladao je od 14. IX. 81. do 18. IX. 96. god. n. e. Po rođenju pa do 69. god. n. e. se zvao *Titus Flavius Domitianus*, od 69. do preuzimanja princepske časti *Titus Flavius Caesar Domitianus*, a otada *Titus Flavius Caesar Domitianus Augustus*.

a) uzurpator Lucije Antonije Saturnin (*Lucius Antonius Saturninus*), u proljeće 89. god. n. e. u provinciji Gornja Germanija.

„Dinastija“ Antonina

12. Nerva (8. XI. 30. – 27. I. 98. god. n. e.), vladao je od 18. IX. 96. do 25. I. 98. god. n. e. Po rođenju se zvao *Marcus Cocceius Nerva*, a od preuzimanja princepse časti *Marcus Cocceius Nerva Caesar Augustus*

13. Trajan (18. IX. 53. – 9. VIII. 117. god. n. e.), vladao je od 28. I. 98. do 9. VIII. 117. god. n. e. Po rođenju se zvao *Marcus Ulpius Trajanus*, od adoptiranja od strane Nerve nosio je ime *Caesar Marcus Ulpius Nerva Trajanus*. Kao princeps ime mu je glasilo *Imperator Caesar Divi Nervae filius Nerva Trajanus Optimus Augustus Germanicus Dacicus Parthicus*.

14. Hadrijan (24. I. 76. – 10. VII. 138. god. n. e.), vladao je od 10. VIII. 117. do 10. VII. 138. god. n. e. Po rođenju se zvao *Publius Aelius Hadrianus,* a kao princeps *Caesar Publius Aelius Traianus Hadrianus Augustus.*

15. Antonin Pije (19. IX. 86. – 7. III. 161. god. n. e.), vladao je od 11. VII. 138. do 7. III. 161. god. n. e. Po rođenju se zvao *Titus Aurelius Fulvus Boionius Arrius Antoninus*, od adopcije od strane Hadrijana nosio je ime *Titus Aelius Caesar Antoninus*. Kao princeps ime mu je glasilo *Caesar Titus Aelius Hadrianus Antoninus Augustus Pius*.

16. Marko Aurelije (26. IV. 121. – 17. III. 180. god. n. e.), vladao je od 8. III. 161. do 17. III. 180. god. n. e. Po rođenju se zvao *Marcus Annius Catilius Severus* ili *Marcus Catilius Severus*, kasnije je nosio ime *Marcus Annius Verus*, kao nasljednik principsa se zvao *Marcus Aelius Aurelius Verus Caesar* i kao princeps ime mu je glasilo *Caesar Marcus Aurelius Antoninus Augustus*.

a) Suvladar sa Lucijem Verom od 8. III. 161. do 169. god. n. e. Od rođenja do adopcije zvao se *Lucius Ceionius Commodus*, a od adopcije ime mu je glasilo *Lucius Aelius Aurelius Commodus,* a kao suvladar nosio je ime *Caesar Lucius Aurelius Verus Augustus.*

b) Suvladar sa Komodom od 177. do 17. III. 180. god. n. e.

c) Uzurpator Avidije Kasije (*Avidius Cassius*) 175. god. n. e. na Istoku

17. Komod (31. VIII. 161. – 31. XII. 192. god. n. e.), vladao je od 18. III. 180. do 31. XII. 192. god. n. e. Od rođenja do 166. god. n. e. zvao se *Lucius Aurelius Commodus*, od 166. do 176. god. n. e. ime mu je glasilo *Caesar Lucius Aurelius Commodus*, kao suvladar zvao se *Caesar Lucius Aurelius Commodus Augustus*, 180. god. n. e. zvao se *Caesar Lucius Aurelius Commodus Antoninus Augustus*, od 180. do 191. god. n. e. ime mu je glasilo *Caesar Marcus Aurelius Commodus Antoninus Augustus*, i do smrti *Caesar Lucius Aelius Aurelius Commodus Augustus*. U toku svoje vladavine Komod je svome imenu dodavao niz prefiksa pa je na kraju iza naziva August stajalo još i : *Herculeus Romanus Exsuperatorius Amazonius Invictus Felix Pius.* On je nosio još i dva počasna izraza i to : *Pacator orbis* (umiritelj svijeta) i *Dominus noster* (naš gospodar).

Godina pet careva i V. rimski građanski rat

18. Pertinaks (1. VIII. 126. – 28. III. 193. god. n. e.) vladao je samo prva tri mjeseca 193. god. n. e. Po rođenju se zvao *Publius Helvius Pertinax*, a kao princeps *Caesar Publius Helvius Pertinax Augustus*.

19. Didije Julijan (30. I. ili 2. II. 133. – 1. VI. 193. god. n. e.) vladao je samo u toku drugog kvartala 193. god. n. e. Po rođenju se zvao *Marcus Didius Severus Julianus*, a kao princeps *Caesar Marcus Didius Severus Julianus Augustus*.

„Dinastija“ Severa

20. Septimije Sever (11. IV. 145. – 4. II. 211. god. n. e.) vladao je od 14. IV. 193. god. do 4. II. 211. god. n. e. Po rođenju se zvao *Lucius Septimius Severus*, a kao princeps *Caesar Lucius Septimius Severus Eusebes Pertinax Augustus.*

a) Pescenije Niger (*Gaius Pescennius Niger Augustus*) proklamirani car od vojske na Istoku, vladao od aprila 193. do sredine 194. god. n. e.

b) Klodije Albin (*Imperator Caesar Decimus Clodius Septimius Albinus Augustus*) proklamirani car od vojske na Zapadu, vladao od jeseni 196. do februara 197. god. n. e.

c) Suvladar sa sinom Karakalom od 198. do 209. god. n. e.

d) Suvladar sa sinovima Karakalom i Getom (*Caesar Publius Septimius Geta Augustus*) od 209. do 4. II. 211. god. n. e.

21. Karakala (4. IV. 188. – 8. IV. 217. god. n. e.), vladao je od 211. do 8. IV. 217. god. n. e. Od rođenja do 195. god. n. e. se zvao *Lucius Septimius Bassianus*, od 195. do 198. god. n. e. se zvao *Marcus Aurelius Antoninus Caesar* , od 198. do 211. god. n. e. zvao se *Caesar Marcus Aurelius Antoninus Augustus.* Kao princeps se zvao *Caesar Marcus Aurelius Severus Antoninus Pius Augustus.*

a) suvladar sa Getom do decembra 211. god. n. e.

22. Makrin (cc. 165 – juni 218. god. n. e.) vladao je od 11. IV. 217. do juna 218. god. n. e. Po rođenju se zvao *Marcus Opellius Macrinus*, a kao princeps *Caesar Marcus Opellius Severus Macrinus Augustus*.

23. Elagabal/Heliogabal (cc 203. – 11. III. 222. god. n. e.) vladao je od juna 218. do 11.III. 222. god. n. e. Po rođenju se zvao *Varius Avitus Bassianus*, a kao princeps *Caesar Marcus Aurelius Antoninus Augustus.*
    a) Uzurpator Gelije Maksim (*Gellius Maximus*) u Siriji 219. god. n. e.
    b) Uzurpator Ver (*Verus*) u Siriji zima 218/129. god. n. e.
    c) Uzurpator Seleuk cc 221. god. n. e. Možda je riječ o *Iulius Antonius Seleucus,* (namjesnik Mezije) ili o *Marcus Flavius Vitellius Seleucus* (konzul za 221. god. n. e.)
24. Aleksandar Sever (1. X. 208. – 18/19. III. 235. god. n. e.) vladao je od 11. III. 222. do 18/19. III. 235. god. n. e. Po rođenju se zvao *Marcus Iulius Gessius Bassianus Alexianus*, a od adopcije 221. god. n. e. *Caesar Marcus Aurelius Alexander*, a kao princeps *Caesar Marcus Aurelius Severus Alexander Augustus*.
    a) Uzurpator *Taurinus*, na istočnoj granici.
    b) Uzurpator *Lucius Seius Herennius Sallustius* 227. god. n. e., inače punac Aleksandra Severa.

Pedesetogodišnjica : vojnički carevi, anarhija, ilirski carevi

25. Maksimin Tračanin (cc. 173. – 238. god. n. e.) vladao je od 20. III 235. do aprila 238. god. n. e. Kao car se zvao *Caius Iulius Verus Maximinus Augustus*.

a) za cezara je 236. god. n. e. imenovao svoga sina *Caius Iulius Verus Maximus*.
b) uzurpator *Titus*, vladao šest mjeseci.
c) Neuspjeli pokušaj uzurpacije Magnusa cc 235. god. n. e. na rajnskoj granici.
d) Uzurpacija Kvartina (*Quartinus*) 235. god. n. e.

26. Gordijan I. (cc 159 – 12. IV. 238. god. n. e.) vladao je samo u provinciji prokonzularnoj Africi od 22. III. do 12. IV. 238. god. n. e. Po rođenju se zvao *Marcus Antonius Gordianus Sempronianus*, a kao carski konkurent Maksimu Tračaninu *Caesar Marcus Antonius Gordianus Sempronianus Romanus Africanus Augustus*.

a) suvladar u istoj situaciji u provinciji prokonzularnoj Africi i u istom periodu carske vlasti sa sinom Gordijanom II. (cc. 192. – 12. IV. 238. god. n. e.). Po rođenju se zvao *Marcus Antonius Gordianus Sempronianus*, a kao suvladar *Caesar Marcus Antonius Gordianus Sempronianus Romanus Africanus Augustus*.

27. Pupijen (cc 164/178 – 29. VII. 238. god. n. e.) vladao je od 22. IV. do 29. VII. 238. god. n. e. Po rođenju se zvao *Marcus Clodius Pupienus Maximus,* a kao car *Imperator Caesar Marcus Clodius Pupienus Maximus Augustus*.

a) suvladar sa Balbinom (cc. 165 – 29. VII. 238) u istom periodu i u istoj situaciji. Po rođenju se zvao *Decimus Caelius Calvinus Balbinus Pius*, a kao car *Caesar Decimus Caelius Calvinus Balbinus Pius Augustus*.
b) suvladar sa Gordijanom III. (unuk Gordijana I.) u istom periodu i u istoj situaciji.

28. Gordijan III. (20. I. 225 – 11. II. 244. god. n. e.) samostalno vladao od 29. VII. 238. do 11. II. 244. god. n. e. Kao car se zvao *Caesar Marcus Antonius Gordianus Pius Augustus*.

a) Uzurpator *Sabinianus* 240. god. n. e. u prokonzularnoj Africi

29. Filip Arapski (cc. 204 – 249. god. n. e.) vladao je od 11. II. 244. do 249. god. n. e. Po rođenju se zvao *Marcus Iulius Philippus*, a kao car *Caesar Marcus Iulius Philippus Augustus*.

a) suvladar sa sinom Filipom II. (*Marcus Iulius Philippus Severus*, 238. – 249. god. n. e.) nakon konzulata iz 247. god. n. e.

b) Uzurpator *Marcus Fulvius Rufus Iotapianus* cc 248. god. n. e., na Istoku.

c) Uzurpator *Tiberius Claudius Marinus Pacatianus* cc 248. god. n. e., na dunavsko-mezijskoj granici.

d) Možda uzurpator *Silbannacus* cc. 249. god. n. e. na rajnskoj granici, egzistencija upitna. Možda identičan sa istoimenim uzurpatorom iz 253. god. n. e.

30. Decije (cc. 201. – juni 251. god. n. e.) vladao je od 249. do 251. god. n. e. Po rođenju se zvao *Caius Messius Quintus Decius*, a kao car *Caesar Caius Messius Quintus Traianus Decius Augustus*.

a) suvladar sa starijim sinom Herenijem Etruskom (cc 227. – juni 251. god. n. e.) u 251. god. n. e. Po rođenju se zvao *Quintus Herennius Etruscus Messius Decius*, a kao carski suvladar *Quintus Herennius Etruscus Messius Decius Augustus*.

b) uzurpator *Iulius Valens Licinianus* 250. god. n. e.

31. Hostilijan (mlađi Decijev sin; *Caius Valens Hostilianus Messius Quintus Augustus*, 230? – 251. god. n. e.) vladao do 15. VII. 251. god. n. e.

32. Trebonijan Gal (206. – august 253. god. n. e.) vladao je od 251. do 253. god. n. e. Po rođenju se zvao *Caius Vibius Afinius Trebonianus Gallus*, a kao car *Caesar Gaius Vibius Afinius Trebonianus Gallus Augustus*.

a) suvladar sa Hostilijanom do 15. VII. 251. god. n. e.

b) suvladar sa sinom Volusijanom (*Caius Vibius Volusianus Augustus*) od 251. do augusta 253. god. n. e.

33. Emilijan (cc. 207/213 – 253. god. n. e.) vladao tri mjeseca 253. god. n. e. Po rođenju se zvao *Marcus Aemilius Aemilianus*, a kao car *Caesar Marcus Aemilius Aemilianus Augustus*.

34. Valerijan (cc 193/195/200. – 260 ili 264. god. n. e.) vladao je od 253. do 260. god. n. e. Po rođenju se zvao *Publius Licinius Valerianus*, a kao car *Caesar Publius Licinius Valerianus Augustus*.

a) Suvladar sa sinom Galijenom od 253. do 260. god. n. e.

b) Možda uzurpator *Silbannacus* cc. 253. god. n. e., egzistencija upitna.

c) Uzurpator *Lucius Iulius Aurelius Sulpicius Severus Uranius Antoninus, Sampsiceramus* cc 254. god. n. e. u Siriji.

35. Galijen (cc. 218. – 268. god. n. e.) samostalno vladao od 260. do 268. god. n. e. Po rođenju se zvao *Publius Licinius Egnatius Gallienus*, a kao car *Caesar Publius Licinius Egnatius Gallienus Augustus*.

a) stariji sin Valerijan II. (*Publius Licinius Cornelius Valerianus*, umro 257/258. god. n. e.) je bio cezar od 256. god. n. e.

b) mlađi sin Salonin (*Publius Licinius Cornelius Saloninus Valerianus*, cc. 242 – 260. god. n. e.) je bio cezar od 258. god. n. e. August - suvladar u julu 260. god. n. e.

c) uzurpator Kirijad (*Cyriades*) na istoku, prije Valerijanovog dolaska na Levant.

d) uzurpator Ingenej (*Ingenuus*) u Podunavlju 260. god. n. e.

e) uzurpator Regalijan (*P. C(assius?) Regalianus*) u Podunavlju 260. god. n. e.

f) uzurpatori *Titus Fulvius Iunius Macrianus* i *Titus Fulvius Iunius Quietus* (sinovi Fulvija Makrijana/*Fulvius Macrianus*) na istoku 260/261. god. n. e. U ovoj uzurpaciji igrao je veliku ulogu i *Ballista* (možda i sam uzurpator u jesen 261. god. n. e.).
g) uzurpator *Lucius Calpurnius Piso Frugi*, Tesalija 261. god. n. e.
h) uzurpator *Valens Thessalonicus,* južni Balkan 261. god. n. e.
i) *Lucius Mussius Aemilianus* cc 261-262. god. n. e. u Egiptu.
j) *Memor* cc 262. god. n. e. u Egiptu.
k) uzurpator Aureol (*Aureolus*) u Milanu i sjevernoj Italiji 268. god. n. e.
l) rimsko – galski car (*Restitutor Galliarum*) Postum vladao od 260. do 269. god. n. e. Prije proglašenja za cara zvao se *Marcus Cassianius Latinius Postumus*, a kasnije *Imperator Caesar Marcus Cassianus Latinius Postumus Pius Felix Augustus Germanicus Maximus*. Vladao samo u zapadnim provincijama. Suvladar sa sinom *Postumus Iunior.*
m) uzurpator rimsko – galskog Carstva Lelijan (*Ulpius Cornelius Laelianus*) vladao od kraja februara do ranog juna 269. god. n. e.
n) rimsko – galski car Marije (*Marcus Aurelius Marius*) sredinom 269. god. n. e.
o) rimsko – galski car Viktorin (*Marcus Piavonius Victorinus*) vladao od 269. do 271. god. n. e.
p) suvladar Viktorina i njegov sin
q) de – facto rimsko – galski upravitelj Viktorija (*Victoria*, majka Viktorina) 271. god. n. e.
r) rimsko – galski car Tetrik I. (*Caius Pius Esuvius Tetricus*) vladao od 271. do 274. god. n. e.
s) rimsko – galski car Tetrik II. (*Caius Pius Esuvius Tetricus*) suvladar sa ocem Tetrikom I. od 271. do 274. god. n. e.
t) Zenobija (240. – cc 274. god. n. e.; supruga Odenata/*Lucius Septimius Odaenathus*, vladar Palmire i), otcijepila istočne provincije i stvorila Palmirsko carstvo. Vladala od 267. do 273. god. n. e., u ime svoga sina *Lucius Iulius Aurelius Septimius Vabalathus Athenodorus* (živio od 266. do 273. god. n. e.)

36. Klaudije II. Gotski (10. V. 213. – januar 270. god. n. e.) vladao je od septembra 268. god. n. e. do januara 270. god. n. e. Po rođenju se zvao *Marcus Aurelius Valerius Claudius*, a kao car *Marcus Aurelius Valerius Claudius Augustus*. Puna carska titula mu je glasila *Caesar Marcus Aurelius Valerius Claudius Pius Felix Invictus Augustus Pontifex Maximus Germanicus Maximus Gothicus Maximus*.

a) uzurpator *Censorinus* 269 – 270. god. n. e.

37. Kvintil (brat Klaudija II.; cc. 220. – april 270. god. n. e.) vladao 270. god. n. e. Po rođenju se zvao *Marcus Aurelius Claudius Quintillus*, a kao car *Marcus Aurelius Claudius Quintillus Augustus*.

38. Aurelijan (9. IX. 214. ili 215. – septembar ili oktobar 275. god. n. e.) vladao je od 270. do 275. god. n. e. Po rođenju se zvao *Lucius Domitius Aurelianus*, a kao car *Lucius Domitius Aurelianus Augustus*.

a) Uzurpator *Domitianus* cc 270/271. god. n. e. u Galiji.
b) Uzurpator *Felicissimus* cc 271. god. n. e. u Rimu.
c) Uzurpator *Septimius* ili *Septiminus* 271. god. n. e. u provinciji Dalmaciji.
d) Uzurpator *Urbanus* cc 271. god. n. e. egzistencija upitna.

39. *Ulpia Severina*, supruga Aurelija, vladala u interregnumu između Aurelijanove smrti i izbora Tacita. Jedina žena koja je samostalno vladala cjelokupnim Rimskim Carstvom.

40. Tacit (cc. 200. – juni 276. god. n. e.) vladao kraj 275. – juni 276. god. n. e. Po rođenju se zvao *Marcus Claudius Tacitus*, a kao car *Caesar Marcus Claudius Tacitus Augustus*. Posljednji rimski car kojeg je izabrao Senat.

41. Florijan (polubrat Tacita) vladao 88 dana do septembra 276. god. n. e. Po rođenju se zvao *Marcus Annius Florianus*, a kao car *Caesar Marcus Annius Florianus Augustus*.

42. Prob (cc 19. august 232. – septembar 282. god. n. e.) vladao od septembra 276. god. do septembra 282. god. n. e. Po rođenju se zvao *Marcus Aurelius Probus*, a kao car *Caesar Marcus Aurelius Probus Augustus*.

a) uzurpatori *Proculus* i *Bonosus*, 280/261. god. n. e. u Galiji i rajnskoj granici.

b) Uzurpator *Sextus* (možda *Caius*) *Iulius Saturninus* 280. god. n. e. na Istoku.

43. Kar (cc 224. – juli ili august 283. god. n. e.) vladao od septembra 282. do ljeta 283. god. n. e. Po rođenju se zvao *Marcus Numerius Carus*, a kao car *Caesar Marcus Aurelius Carus Augustus*.

a) sin Karin kao cezar na zapadu.

b) sin Numerijan kao cezar.

44. Karin vladao od 283. do 285. god. n. e. Po rođenju se zvao *Marcus Aurelius Carinus*, kao cezar *Caesar Marcus Aurelius Carinus*, a kao princeps *Caesar Marcus Aurelius Carinus Augustus*.

a) uzurpator *Iulianus* u Panoniji i Iliriku, 283. – početak 285. god. n. e. Možda je bilo više uzurpatora u ovom periodu pod imenom Julijan (*M. Aur. Iulianus* u Panoniji i Iliriku, nakon Karove smrti i *Sabinus Iulianus,* nakon Numerijanove smrti). Još jedan Julijan se pobunio u provinciji Africi.

45. Numerijan vladao je od decembra 283. do novembra 284. god. n. e. Po rođenju se zvao *Marcus Aurelius Numerius Numerianus*, kao cezar *Caesar Marcus Aurelius Numerius Numerianus*, a kao princeps *Caesar Marcus Aurelius Numerius Numerianus Augustus*.

Tetrarhija

46. Dioklecijan (cc. 22. XII. 244. – 3. XII. 311. god. n. e.) vladao od 20. XI. 284. do 1. V. 305. god. n. e. *Diocles*, pravo puno ime nepoznato, kao vladar se zvao *Caesar Caius Aurelius Valerius Diocletianus Augustus*.

47. Maksimijan (cc. 250 – cc. juli 310. god. n. e.), kao cezar vladao od 21. ili 25. jula 285. do 2. IV. 286. god. n. e., a kao august otada pa do 1. V. 305. god. n. e. (ponovo se proglasio augustom od kraja 306. do 11. XI. 308. god. n. e., kao i 310. god. n. e.). Puno vladarsko ime *Marcus Aurelius Valerius Maximianus Herculius Augustus*.

48. Galerije (cc. 260. – april ili maj 311. god. n. e.), kao cezar vladao od 1. III. ili 21. V. 293. do 1. V. 305. god. n. e., a kao august od 1. V. 305. do kraja aprila ili početka maja 311. god. n. e. Puno vladarsko ime *Caius Galerius Valerius Maximianus Augustus*.

49. Konstancije I. (cc. 31. III. 250 – 25. VII. 306. god. n. e.), kao cezar vladao od 293. do 1. V. 305. god. n. e., a kao august 305 – 306. god. n. e. Puno vladarsko ime *Marcus Flavius Valerius Constantius Herculius Augustus*.

Uzurpatori :

a) *Iulianus* u Italiji
b) *Marcus Aurelius Mausaeus Valerius Carausius* u Britaniji i sjevernoj Galiji od 286. do 293. god. n. e.
c) *Allectus*, nakon Karausija upravljao Britanijom i sjevernom Galijom od 293. do 296. god. n. e.
d) *Lucius Domitius Domitianus* u Egiptu 297. god. n. e.
e) *Aurelius Achilleus* u Egiptu sami kraj 297/298. god. n. e.
f) *Eugenius* u Siriji 303. god. n. e.

50. Maksimin Daja (20. XI. cc 270. – juli ili august 313. god. n. e.), kao cezar vladao pod Galerijem od 305. do 310. god. n. e., a kao august od 310. do maja 312. god. n. e. Puno vladarsko ime *Caius Valerius Galerius Maximinus Daia Augustus.*

51. Sever (? – 16. IX. 307. god. n. e.), kao cezar vladao pod Konstancijem Klorom od 1. V. 305. do ljeta 306. god. n. e., a kao august od ljeta 306. do marta ili aprila 307. god. n. e. Puno vladarsko ime *Flavius Valerius Severus Augustus*.

52. Maksencije (cc. 278 – 28. X. 312. god. n. e.), sin Maksimijana, vladao od 28. X. 306. do 28. X. 312. god. n. e. Puno vladarsko ime *Marcus Aurelius Valerius Maxentius Augustus*.

53. Licinije (cc. 263. – 325. god. n. e.), vladao kao august na zapadu od 11. XI. 308. do 313. god. n. e., a od 313. do 324. god. n. e. kao august na istoku. Puno vladarsko ime *Caius Valerius Licinianus Licinius Augustus*.

54. *Lucius Domitius Alexander* u Africi od 308. do cc. 311. god. n. e.

55. *Sextus Marcius Martinianus*, august od jula do 18. septembra 324. god. n. e.

56. *Aurelius Valerius Valens*, august od kraja 316. do 1. III. 317. god. n. e.

57. *Licinius Minor,* cezar na istoku, sin Licinija i sestrić Konstantina I., 317. – 324. god. n. e.

58. *Sextus Marcius Martinianus,* od Licinijana imenovani nominalni august za zapad od jula do 18. septembra 324.

II. Flavijevska dinastija

59. Konstantin I. (cc. 27. II. 272. – 22. V. 337. god. n. e.), cezar u Galiji i Britaniji od 25. VII. 306. do 309. god. n. e., nakon toga august od 309. god. n. e. Od 29. X. 312. do 19. IX. 324. god. n. e. jedini august na zapadu, a od 19. IX. 324. do 22. V. 337. god. n. e. jedini august u Rimskom Carstvu. Po rođenju se zvao *Flavius Valerius Constantinus.* Puno vladarsko ime *Flavius Valerius Aurelius Constantinus Augustus*.

a) uzurpator *Calocaerus* na Kipru 333. – 334. god. n. e.

60. *Flavius Julius Crispus*, sin Konstantina I., cezar na zapadu od 1. III. 317. do 326. god. n. e.

61. Konstantin II. (februar 316. – 340. god. n. e.), sin Konstantina I., kao cezar na zapadu pod ocem od 1. III. 317. do 337. god. n. e., zajednički vladar (kao august) sa

braćom Konstansom i Konstancijem II. od 337. do 340. god. n. e. Upravljao Galijom, Hispanijom i Britanijom. Puno vladarsko ime *Flavius Claudius Constantinus*.

62. Konstans (cc. 323. – 350. god. n. e.), sin Konstantina I., zajednički vladar (kao august) od 337. do 340. god. n. e., a samo sa Konstancijem II. od 340. do 350. god. n. e. Upravljao Italijom, Afrikom i dijecezom Panonijom (uključujući i provinciju Dalmaciju; nakon smrti brata Konstantina II. preuzeo i njegove dijeceze i provincije). Puno vladarsko ime *Flavius Iulius Constans Augustus*.

63. Dalmacije (*Flavius Dalmatius*, poginuo 337. god. n. e.), nećak Konstantina I., kao cezar upravljao nad Trakijom, Makedonijom i Ahajom od 19. IX. 335. do ljeta 337. god. n. e.

64. Konstancije II. (7. VIII. 317. – 3. XI. 361. god. n. e.), sin Konstantina I., kao cezar pod ocem od 13. XI. 324. do 22. V. 337. god. n. e., zajednički vladar (kao august) sa braćom Konstantinom II. i Konstansom od 337. do 340. god. n. e. (upravljao istočnim provincijama i Egiptom), samo sa Konstansom od 340. do 350. god. n. e., a samostalni vladar – august od 350. do 3. XI. 361. god. n. e. Ime po rođenju *Flavius Iulius Constantius*, kao cezara *Flavius Iulius Constantius Caesar*, i kao augusta *Flavius Iulius Constantius Augustus*.

a) uzurpator *Flavius Magnus Magnentius* (303 – 11. VIII. 353. god. n. e.), vladao od 18. I. 350. do 11. VIII. 353. god. n. e. na zapadu, umjesto likvidiranog Konstansa. *Magnus Decentius* je bio Magnencijev cezar od zime 350. god. n. e. do 18. VIII. 353. god. n. e. kada je izvršio samoubistvo.

b) uzurpator *Iulius Nepotianus* (član II.flavijevske dinastije), vladao Rimom od 3. do 30. VI. 350. god. n. e.

c) *Vetranio*, privremeni suvladar Konstancija II. od 1. III. do 25. XII. 350. god. n. e., zapovjednik panonske armije i suparnik Magnencija.

d) uzurpator *Claudius Silvanus* u Kelnu u periodu od 11. VIII. do 7. IX. 355. god. n. e.

65. Konstancije Gal (cc 325/326. god. n. e. – 354. god. n. e.) je kao cezar Istoka vladao od 15. III. 351. god. n. e. do 354. god. n. e. Kao cezar se zvao *Flavius Claudius Constantius Gallus.*

66. Julijan Apostata (maj ili juni 331/332. – 26. VI. 363. god. n. e.), nećak Konstantina I., kao cezar vladao od 6. XI. 355. do februara 360. god. n. e., kao august i suvladar sa Konstancijem II. od februara 360., a kao samostalni august od 3. XI. 361. do 26. VI. 363. god. n. e. Ime po rođenju *Flavius Claudius Iulianus*, kao cezar *Flavius Claudius Iulianus Caesar*, a kao august *Flavius Claudius Iulianus Augustus*.

67. Jovijan (331. – 17. II. 364. god. n. e.), vladao od 27. VI. 363. god. do 17. II. 364. god. n. e. Do dolaska na carski tron zvao se *Flavius Iovianus*, a kao vladar *Flavius Iovianus Augustus*.

Valentinijanska dinastija

68. Valentinijan I. (321 – 17. XI. 375. god. n. e.), od 26. II. do 28. III. 364. god. vladao cijelom državom, a od tada pa do 17. XI. 375. god. n. e. zapadnim provincijama. Do

dolaska na carski tron zvao se *Flavius Valentinianus*, a kao vladar *Flavius Valentinianus Augustus*.

a) Uzurpator *Firmus* (borio se od 272. do 275. god. n. e.) u sjevernoj Africi.

69. Valens (328. – 9. VIII. 378. god. n. e.), brat Valentinijana I., vladao kao suvladar na istoku od 28. III. 364. do 9. VIII. 378. god. n. e. Do dolaska na carski tron zvao se *Flavius Julius Valens*, a kao vladar *Flavius Julius Valens Augustus*.

a) Uzurpator *Procopius* u Konstantinopolisu 28. IX. 365. (proglašen za cara) – 27. V. 366. god. n. e. (pogubljen).

70. Gracijan (18. IV. ili 23. V. 359. – 25. VIII. 383. god. n. e.), stariji sin Valentinijana I., očev suvladar na zapadu od 4. VIII. 367. do 17. XI. 375. god. n. e., a suvladar sa mlađim bratom Valentijanom II. od 17. XI. 375. god. do 25. VIII. 383. god. n. e. Upravljao zapadnim dijelom. Kao vladar se zvao *Flavius Gratianus Augustus*.

71. Valentinijan II. (371. – 15. V. 392. god. n. e.), mlađi sin Valentinijana I., samostalno vladao na zapadu od 25. VIII. 383. do 15. V. 392. god. n. e. Po rođenju se zvao *Flavius Valentinianus*, a vladarsko ime mu je bilo *Flavius Valentinianus Augustus*.

72. Flavius Magnus Maximus Augustus (cc. 335. – 28. VIII. 388. god. n. e.), vladao u Britaniji i Galiji od 383. do 388. god. n. e.

a) suvladar sa sinom Flavijem Viktorom (*Flavius Victor*) od 384. do 388. god. n. e.

73. Flavius Eugenius, na zapadu vladao od 22. VIII. 392. do 6. IX. 394. god. n. e.

Teodosijeva dinastija

74. Teodosije I. (11. I. 347. – 17. I. 395. god. n. e.), vladao na istoku od 19. I. 379. do 15. V. 392. god. n. e., a od 6. IX. 394. pa do 17. I. 395. cijelom državom. Po rođenju se zvao *Flavius Theodosius*, a kao vladar *Flavius Theodosius Augustus*. Posljedni vladar jedinstvene Rimske države, od tada postoje Zapadno Carstvo i Istočno Carstvo.

Zapadno Carstvo

75. Honorije (9. IX. 384. – 15. VIII. 423), sin Teodosija I, vladao od 23. I. 393. do 15. VIII. 423. god. n. e. Po rođenju se zvao *Flavius Honorius*, a kao vladar *Flavius Honorius Augustus*.

a) uzurpator *Marcus* u Britaniji 406.-407. god. n. e.

b) uzurpator *Gratian* u Britaniji 407. god. n. e.

c) uzurpator *Flavius Claudius Constantinus* (Konstantin III.) od 407. do 409. god. n. e., ali priznat suvladar od 409. do 411. god. n. e. Upravljao Galijom.

d) Konstans II., sin Konstantina III.,

Istočno Carstvo

73. Arkadije/Ἀρκάδιος (377/378. – 1. V. 408), sin Teodosija I., vladao od januara 383. do 395. god. kao august pod svojim ocem, a od 395. do 1. V. 408. god. n. e. kao samostalni vladar na istoku. Vladarsko ime *Flavius Arcadius Augustus.*

74. Teodosije II. (10. IV. 401. – 28. VII. 450. god. n. e.), vladao od 1. V. 408. do 28. VII. 450. god. n. e. Kao vladar zvao se *Flavius Theodosius Augustus.*

75. Marcijan (392. – 27. I. 457. god. n. e.), vladao od 450. do 457. god. n. e. Kao vladar zvao se

suvladar sa ocem 409. – 411. god. n. e.

e) uzurpator *Priscus Attalus* u dva navrata 409. i 414. god. n. e., štićenik zapadnih Gota.
f) uzurpator *Maximus* u Hispaniji od 409. do 411. god. n. e.
g) uzurpator *Heraclianus* u Africi 412 – 413. god. n. e.
h) Uzurpator *Iovinus* u Galiji od 411. do 413. god. n. e. Suvladar sa bratom Sebastijanom (*Sebastianus*) 412-413. god. n. e.

76. Valentijan III. (2. VII. 419 – 16. III. 455. god. n. e.), cezar od 423. do 424. god. n. e., a vladar od 23. X. 425. do 16. III. 455. god. n. e. Vladarsko ime *Flavius Placidius Valentinianus*.

u) uzurpator *Ioannes*, vladao od 27. VIII. 423. do maja 425, god. n. e.

37. *Flavius Petronius Maximus*, vladao od 17. III. do 31. V. 455. god. n. e.

38. *Eparchius Avitus* (c. 385. – nakon 17. X. 456. god. n. e.), vladao od 9. VII. 455. do 17. X. 456. god. n. e.

39. Majorijan (cc. 420. – 7. VIII. 461. god. n. e.), vladao od 1. IV. 457. do 2. VIII. 461. god. n. e. Kao vladar zvao se *Flavius Iulius Valerius Maiorianus Augustus.*

40. *Flavius Libius Severus Serpentius* (420. – 15. VIII. 465. god. n. e.), vladao od 19. XI. 461. do 15. VIII. 465. god. n. e.

41. *Procopius Anthemius/*Antemije (c. 420 – 11. VII. 472. god. n. e.), vladao od 12. IV. 467. do 11. VII. 472. god. n. e.

a) neuspjele uzrupacije Arvanda (*Arvandus*) u Galiji i Romana (*Romanus*) u Rimu.

42. *Anicius Olybrius*, vladao od 23. III. ili 11. VII. do 11. X. ili 2. XI. 472. god. n. e.

43. *Glycerius* (cc. 420 – nakon 480. *Flavius Marcianus Augustus*.

Lavsko – isaurijanska dinastija

76. Lav I. (401. – 18. I. 474. god. n. e.), vladao od 7. II. 457. do 18. I. 474. god. n. e. Kao vladar se zvao Λέων /*Flavius Valerius Leo Augustus.*

77. Lav II. (467. – 17. XI. 474. god. n. e.), vladao 474. god. n. e. Kao vladar se zvao *Flavius Leo Iunior Augustus*.

78. Zenon (cc. 425 – 9. IV. 491. god. n. e.), vladao od 9. II. 474. do 9. I. 475. god. n. e. i od augusta 476. do 9. IV. 491, god. n. e. Izvorno ime mu je bilo Tarasis, a kao vladara Ζήνων/*Flavius Zeno Augustus*.

a) uzurpator *Flavius Basiliscus Augustus*, vladao od 9. I. 475. do augusta 476. god. n. e.
b) uzurpator *Leontius* od 484. do 488. god. n. e.

79. Anastazije I. (cc. 430 – juli 518. god. n. e.), vladao od 11. IV. 491. do 9. VII. 518. god. n. e. Kao vladar se zvao Ἀναστάσιος/*Flavius Anastasius Augustus*.

Justinijanova dinastija

80. Justin I. (cc. 450 – 1. VIII. 527. god. n. e.), vladao od 518. do 1. VIII. 527. god. n. e. Kao vladar zvao se Ἰουστίνος/*Flavius Iustinus Augustus*.

81. Justinijan I. (483. – 13. ili 14. XI. 565. god. n. e.), vladao od 1. VIII. 527. do 14. XI. 565. god. n. e. Kao vladar se zvao Φλάβιος Πέτρος Σαββάτιος Ἰουστινιανός/ *Flavius Petrus Sabbatius Iustinianus Augustus*

god. n. e.), vladao od cc. 3. III. 473. do juna 474. god. n. e.

44. *Iulius Nepos* (cc. 430 – 480. god. n. e.), vladao od juna 474. do 28. VIII. 475. god. n. e. u Italiji, a kao *de iure* zapadni rimski car vladao iz provincije Dalmacije do 25. IV., ili 9. V. ili 22. VI. 480. god. n. e.

45. Romul Augustul (cc 460 – umro nakon 476. god. n. e.), vladao od 31. X. 475. do 4. IX. 476. god. n. e.

Pokušaji proglašavanja carskog i imperijalnog dostojanstva na zapadu

a) *Burdunellus* 496. god. n. e. u dolini rijeke Ebro u Španiji.
b) Petar 506. god. n. e. u dolini rijeke Ebro.

Germanski kraljevi Italije i zapadnog Ilirika

1. Odoakar (433.– 493. god. n. e.), vladao od 476. do 493. god. n. e. *Flavius Odoacer*.

Dinastija Amala

1. Teodorik (454. – 30. VIII. 526. god. n. e.), vladao od 493. do 526. god. n. e. *Flāvius Theodericus*.
2. *Athalaric* (516. – 2. X. 534. god. n. e.), unuk Teodorikov, vladao od 526. do 534. god. n. e. Regent mu je bila majka kraljica Amalasinta (*Amalasuntha*, cc. 495 – 30. IV. 534/535. god. n.e.).
3. Teodabad (cc. 480. – 536. god. n. e.), vladao od 534. do 536. god. n. e.
4. Vitiges, vladao od 536. do 540. god. n. e.
5. Ildibad, vladao 540/541. god. n. e.
6. Erarik, vladao 541. god. n. e.
7. Totila/Baduila, vladao od 541. do 1. VII. 552. god. n. e.

82. Justin II. (c. 520 – 5. X. 578. god. n. e.), vladao od 15. XI. 565. do 5. X. 578. god. n. e. Kao vladar zvao se Φλάβιος Ἰουστίνος ὁ νεότερος/ *Flavius Iustinus Iunior Augustus*

83. Tiberije II. Konstantin (cc. 520/535 – 14. VIII. 582. god. n. e.), prvo suvladar sa Justinom od 574. do 578. god. n. e., samostalno vladao od 578. do 14. VIII. 582. god. n. e. Kao vladar se zvao *Flavius Tiberius Constantinus Augustus*.

84. Maurikije (539. – 27. XI. 602. god. n. e.), vladao od 13. VIII. 582. do 27. XI. 602. god. n. e. Kao vladar se zvao Φλάβιος Μαυρίκιος Τιβέριος Αὔγουστος/ *Flavius Mauricius Tiberius Augustus*

85. Foka, vladao od 602. do 610. god. n. e. Kao vladar se zvao *Flavius Phocas Augustus*/ Φωκάς

86. Heraklije (cc. 575. - 11. II. 641. god. n. e.), vladao od 5. X. 610. do 11. II. 641. god. n. e. Kao vladar se zvao Φλάβιος Ἡράκλειος/ *Flavius Heraclius Augustus*. Utemeljitelj Iraklijske dinastije. Od njega započinje novo doba i novo ustrojstvo Romejskog carstva grčkog jezika i vizantijske kulture.

13. Zaključak

Institucija namjesnika Rimske države na prostoru današnjeg Zapadnog Balkana ima dug historijat postojanja i predstavlja najkarakterističniju političko – upravnu instituciju antičkog razdoblja za navedeni prostor. Njeno porijeklo je potrebno tražiti još u vremenu drevne Republike, kada je niz rimskih zapovjednika i dužnosnika sa ovlaštenjima promagistrata vodio ratove sa uvijek nemirnim ilirskim domorodcima, te u ime Republike upravljao nizom razbacanih rimskih pozicija, posjeda, protektorata i „saveznika“ na uskom pojasu istočno-jadranske obale i otoka. Sa uspostavom sustava principata, Oktavijan August je i reorganizirao i provincijsku upravu, dajući joj konačni upravni i teritorijalni okvir. To je podrazumijevalo i ilirske oblasti dinarskog pojasa i panonskog bazena, koje su u augustovsko doba unešene u rimski državni i imperijalni okvir. U prvo vrijeme postoji samo jedna provincija pod imenom Ilirik, i koja obuhvata široko područje od jadranske obale sve do srednjeg Dunava. Nakon Velikog Ilirskog ustanka (ili već u toku zadnje faze njegovog odvijanja) došlo je do disolucije jedinstvene provincije Ilirik na dvije nove provincije. Najveći dio prostora današnje Bosne i Hercegovine našao se u okvirima provincije Gornji Ilirik, koja će se decenijama kasnije nazivati i Dalmacija.

Izuzev prvotnog kratkog perioda kao senatske provincije pod senatskom nadležnošću, ova područja će do kraja principata biti u statusu provincija kojima upravlja princeps. Titularni namjesnik svih „carskih provincija“ je sam princeps sa oficijelnim nazivom prokonzula, ali pošto princeps ne može fizički direktno upravljati velikim brojem provincija u isto vrijeme, u svaku od provincija se šalje osoba koja u ime principsa upravlja njome kao stvarni, realni (ali ne i oficijelno - titularni) namjesnik. Tako se iz praktičnih razloga udomaćilo da je stvarni namjesnik „carske provincije“ osoba u zvanju „zamjenika“ ili „izaslanika“ (legata) principsa (augusta, cezara...itd...) sa propretorskim ovlaštenjima. Značenje jedinstvene provincije Ilirik, a kasnije i Gornjeg Ilirika/Dalmacije u I. i II. st. n. e. je bilo toliko da se za njene legate šalju osobe iz visokog rimskog političkog, vojnog i društvenog miljea, i to konzularnog ranga. Sama institucija legata augusta propretora u periodu principata (nakon 9. god. n. e.) pokazuje iznimnu fleksibilnost i sposobnost u upravljanju, poštivajući

decentraliziranost teritorijalno – upravne sheme i autonomnost lokalnih jedinica. To je bio i dobar garant za proces širenje razvijene mediteranske civilizacije u unutrašnjost provincije, posebno zahvaljujući intenzivnim i masivnim infrastrukturnim projektima koje često pokreće i njima rukovodi namjesnička institucija. Posebno u tom pogledu treba odati priznanje Publiju Korneliju Dolabeli.

Takvo stanje se mijenja sa uvođenjem sustava dominata, koji se bazira na pojačanoj birokratizaciji uprave, centralizaciji teritorijalnog uređenja i umanjivanju građanske odgovornosti pojedinaca i zajednica. Pedesetogodišnje razdoblje III. st. n. e. je kao posljedicu imalo i gašenje namjesničke institucije legata augusta propretora. Tako je institucija namjesnika Dalmacije je dobila i novo ime (preses), ali je bila i sa umanjenim ovlaštenjima. Sa reformama provincijske i općenito teritorijalno – upravne organizacije Imperije i provincija Dalmacija je dobila slabije značenje, a bila je i sa umanjenim teritorijalnim opsegom.

Novi duhovni i kulturni preobražaji su se osjetili i na instituciji provincijskog namjesnika, koja je dijelila sudbinu Rimske države u IV. i posebno turbulentnom V. st. n. e. Sredinom V. st. n. e. provincija Dalmacija doživljava svoje i kratkotrajno samostalno bivstvovanje pod upravom dinastije Marcelina i Julija Nepota. Doba ostrogotske vlasti je osvjedočeno ne samo pokušajima obnove antičke kulture i načina života, nego i dvojnošću upravnih struktura. Sa Justinijanovom pirovom rekonkvistom, i romejskim zaposjedanjem provincije Dalmacije započinje i posljednje doba postojanja namjesničke institucije. Posljednje godine antičkog doba na Zapadnom Balkanu historijski su obilježene i sukobom civilne (koja sada nosi isti, prokonzularni, titularni naziv kao iz vremena drevne Republike) i crkvene vlasti, kao nekim uvodom u sljedeće, srednjovjekovno doba.

Skraćenice

AASS	*Acta Sanctorum*, ed. *Societas Bollandiensis*, vol. Ian. I – Oct. XI, 3. Aufl., Paris 1863–1870; vol. Oct. XII – Nov. IV, [1. Aufl.,] Brüssel 1867–1925.
AASS	*Acta Sanctorum*, http://www.archive.org/search.php?query=Acta%20sanctorum
AE	L'Année épigraphique. Revue des publications épigraphiques relatives à l'Antiquité romaine, París.
AEM	Archäeologisch-epigraphische Mittheilungen aus Österreich-Ungarn, Wien
ANU BiH	Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo
ARR	Arheološki radovi i rasprave
AV	Arheološki vestnik, Ljubljana
BASD	Bulletttino di archeologia e storia dalmata, Spalato
CBI	Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo (časopis Godišnjak)
CIG	*Corpus inscriptionum graecarum*. 4 vols. Berlin 1828-1877.
CIL	*Corpus Inscriptionum Latinarum*
GZM	Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo
HAD	Hrvatsko arheološko društvo, Zagreb
HAZU	Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
HE	*Hispania Epigraphica*
HGM	*Historici Graeci Minores*
EDCS	Epigraphik-Datenbank Clauss / Slaby (http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epigraphik_en)
EDH	Epigraphische Datenbank Heidelberg (http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/offen/suchen2.html?benutzer=gast&kennwort=g2dhst)
FHG	*Fragmenta Historicorum Graecorum*
IG XII,7	*Inscriptiones Graecae* XII,7. *Inscriptiones Amorgi et insularum vicinarum*, ed. Jules Delamarre. Berlin 1908.
IG XIV	*Inscriptiones Graecae*, XIV. *Inscriptiones Siciliae et Italiae, additis Galliae, Hispaniae, Britanniae, Germaniae inscriptionibus*, ed. Georg Kaibel. Berlin 1890.
IGR III	*Inscriptiones graecae ad res romanas pertinentes*, ed. René Cagnat et al. 3 vols. Paris 1901-1927. Vol. 3, fasc. 1-6, with Jules F. Toutain, Pierre Jouguet and Georges Lafaye. Paris 1902-1906. Reprint: Chicago, Ares 1975.*ILAlg* - *Inscriptiones Latinae in Algeria*
ILJug	*Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia*
IvP II	Fränkel, Max. Die Inschriften von Pergamon 2 vols. «Altertümer von Pergamon», 8,1-2. Berlin 1890-1895. Vol. 2, nos. 251-1334, Römische Zeit.

JAZU	Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb
JRS	The Journal of Roman Studies, London: Society for The Promotion of Roman Studies at The Office of The Society
LCL	The Loeb Classical Library, London: William Heinemann LTD - Cambridge Mass.: Harvard University Press
MH	Matica Hrvatska, Zagreb
MS	Matica Srpska
OGI	*Orientis Graeci inscriptiones*
Op. Arch.	OPVSKVLA ARCHǼOLOGICA, Arheološki zavod, Zagreb
PHI	Packard Humanities Institute
PIR 1897/1898	*Prosopographia imperii romani saec.* I. II. III., *edidit Elimar Klebs, Berolini (Berlin) : apvd Georgivm Reaimervm*
PIR 1998	*Prosopographia imperii romani saec.* I. II. III., *editio altera, Berolini •Novi Eboraci : apvd* Walter de Gruyter & Co.
PWRE	Paulys-Wissowa Real-Enzyclopädie der klassischen altertumswissenschaft, Stuttgart
Samos	McCabe, Donald F. Samos Inscriptions. Texts and List. «The Princeton Project on the Inscriptions of Anatolia», The Institute for Advanced Study, Princeton (1986). Packard Humanities Institute CD #6, 1991.
SAZU	Slovenska akademija znanosti in umetnosti
SHA	*Scriptores Historiae Augustae*
SKA	Srpska kraljevska akademija, Beograd
TAM II	*Tituli Lyciae linguis Graeca et Latina conscripti*, ed. Ernst Kalinka. 3 fasc. Vienna 1920-1944. Fasc. 1, nos. 1-395, *Pars Lyciae occidentalis cum Xantho oppido* (1920); fasc. 2, nos. 396-717, *Regio quae ad Xanthum flumen pertinet praeter Xanthum oppidum* (1930); fasc. 3, nos. 718-1230, *Regiones montanae a valle Xanthi fluminis ad oram orientalem* (1944).
VAHD	Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Split
VAMZ	Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu
VAPD	Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku, Split
VHAD	Vjesnik hrvatskog arheološkog društva
ŽA	Živa antika, Skoplje

Izdanja izvora

Amijan Marcelin 1935; 1939-1940.: *Ammianus Marcellinus, Roman History,* J. C. Rolfe, LCL

Amijan Marcelin 1998.: *Amijan Marcelin, Istorija,* Milena Milin, Beograd : Prosveta.

Anonymous Valesianus 1939.: *Ammianus Marcellinus: Roman History, Volume III, Books 27-31. Excerpta Valesiana,* J. C. Rolfe, LCL

Apijan 1863.: *Apijan, Ilirike,* Ante Starčević, Zagreb: Danica Ilirska

Apijan 1899.: Appian, *The Foreign Wars, The Illyrian Wars*, http://www.perseus.tufts.edu/, bazirano na ed. Appian. The Foreign Wars. Horace White. New York. The Macmillan Company. 1899.

Apijan 1879.: *Appiani, Historia Romana,* Ludovicus Mendelssohn, Lipsiae: Teubneri

Apijan 2005.: Marjeta Šašel Kos, Appian and Illyricum, *Situla 43,* Narodni muzej Slovenije, Ljubljana. 52 – 81

Apijan 1967.: *Apijan, Građanski ratovi,* Bogdan M. Stevanović, Beograd: Kultura

August, Res Gestae 1955.: *Res Gestae Divi Augusti*, Frederick W. Shipley, LCL.

Avgustin, O Božijoj državi 1957.: *Augustine, City of God, Books 1 – 3*, G. E. McCracken, LCL

Avgustin, O Božijoj državi 1963.: *Augustine, City of God, Books 4 –7,* W. M. Green, LCL

Avgustin, O Božijoj državi 1968.: *Augustine, City of God, Books 8 – 11,* David S. Wiesen, LCL

Avgustin, O Božijoj državi 1966.: *Augustine, City of God, Books 12 – 15*, Philip Levine, LCL

Avgustin, O Božijoj državi 1965.: *Augustine, City of God, Books 16 – 18.35,* Eva M. Sanford - W. M. Green, LCL

Avgustin, O Božijoj državi 1960.: *Augustine, City of God, Books 18.36 – 20,* W. C. Greene, LCL

Avgustin, O Božijoj državi 1972.: *Augustine, City of God, Books 21 – 22,* W. M. Green, LCL

Cezar, De Bello Gallico, 1988.: *Gaj Julije Cezar, Galski rat*, Ahmed Tuzlić, Novi Sad: MS

Cezar, Commentarii belli civilis, 1988.: *Gaj Julije Cezar, Građanski rat*, Ahmed Tuzlić, Novi Sad: MS

Cezar, De Bello Alexandrino 1955.: Caesar, Alexandrian War, A.G.Way, LCL

Ciceron 1998 -1999.: *Cicero, Letters,* D. R. Shackleton Bailey, LCL

Ciceron 1840.: Middleton – Melmoth – Heberden, The Life and Letters of Marcus Tullius Ciceron, London : Edward Moxon, Dover Street

Consularia italica 1892.: *Consularia italica*, ed. Theodor Mommsen, Berolini/Berlin

Corpus iuris civilis 1888.: *Corpus juris civilis I - III*, Vol. I. *Institutiones*, Paul Krueger; *Digesta*, Theodor Mommsen.- Vol. II. *Codex*, Paul Krueger.- Vol. III. *Novellae*, Rudolf Schoell et Wilhelm Kroll, Berolini (Berlin)

Gaj, Institucije 1982.: *Gaj, Institucije*, Obrad Stanojević, Beograd: Nolit

Herodijan 1961.: *Herodian of Antioch's History of the Roman Empire*, Edward C. Echols, Berkeley and Los Angeles

Hidatije 1993.: *The Chronicle of Hydatius and the Consularia Constantinopolitana*, R.W. Burgess, Oxford: Clarendon Press

Historia Augusta 1953.: *The Scriptores Historiae Augustae*, David Magie, LCL

Historici Graeci Minores 1870.:, *Historici Graeci Minores, Vol. I, Ludovicus Dindorfius* (Ludwig August Dindorf), *Lipsiae*/Lajpcig : Teubneri

Eusebije iz Cezareje 1932.: *Eusebius: Ecclesiastical History, Volume II, Books 6-10*, J. E. L. Oulton, LCL

Eusebije iz Cezareje 1999.: *Life of Constantine*, Averil Cameron and Stuart G. Hall, trans. Oxford: Clarendon Press

Eutropije 1886.: *Eutropius's Abridgement of Roman History*, John Selby Watson, London : George Bell and Sons, York street, Covent Garden.

Eutropije 1993.: *Eutropius, Breviarium*, H.W. Bird, Liverpool : Liverpool University Press.

Evagrije 1846.: *A History of the Church in Six Books, from A. D. 431 to A.D. 594.*, E. Walford, London: Samuel Bagster and Sons

Flor 1947.: *Lucius Annaeus Florus, Epitome of Roman History*, Edward Seymour Forster, LCL

Fotije 1606.: *Photii Bibliotheca. Sive Lectorum à Photio librorum Recensio, Censura atque Excerpta, Philologorum, Oratorum, Historicorum, Philosophorum, Medicorum, Theologorum*, Andreas Schottus, Augusta Vindelicorum/Augsburg : Mangus

Fotije 1824-1825.: *Bibliotheca, Photius (Constantinopolitanus)*, Immanuel Bekker, Berolini/Berlin : Reimer

Fragmenta Historicorum Graecorum 1851, : *Fragmenta Historicorum Graecorum, Carolus Mullerus, Parisi*is/Pariz.

Frontin 1925.: *Frontinus: Stratagems. Aqueducts of Rome*, C. E. Bennett - Mary B. McElwain, LCL

Sv. Jeronim 1990.: *Sveti Jeronim, Izabrane poslanice*, I, I.Marković-M.Križman-J.Bratulić (Svjedočanstva 15), Split : Književni krug

Sv. Jeronim 1842.: Sancti Eusebii Hieronymi Stridonesis Presbyteri Opera omnia 1, D.Vallarsius-T.Maffeus, PL 22

Sv. Jeronim 1933.: *Jerome, Select Letters*, F. A. Wright, LCL

Jordanes.: *Iordanes, De Origine Actibusque Getarum*, www.thelatinlibrary.com

Jordanes.: *Iordanes, De summa temporum vel origine actibusque gentis Romanorum*, www.thelatinlibrary.com

Jordanes 1882,: *Iordanes Romana et Getica*, Theodor Mommsen, Berolini

Josip Flavije, Judejski rat, 1967.: *Josip Flavije, Judejski rat*, Dušan Glumac, Beograd: Prosveta

Josip Flavije, Judejske starine, 1965.: *Josephus: Jewish Antiquities*, *Book 20*, Louis H. Feldman, LCL

Jovan Malala, 1831.: *Ioannis Malalae, Chronographia*, Impensis ed. Weberi, Bonnae/Bon

Juvenal 2004.: Juvenal and Persius, Susanna Morton Braund, LCL

Kasije Dion 1954-1955.: *Dio js Roman History in nine Volumes*, Earnest Cary, LCL (2)

Kasije Dion 1986.: Marjeta Šašel Kos Zgodovinska podoba prostora med Akvilejo, Jadranom in Sirmijem pri Kasiju Dionu in Herodijanu, Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 50-273

Kasiodor 1886.: *Letters of Cassiodorus Being a Condensed Translation of The Variae Epistolae of Magnus Aurelius Cassiodorus Senator*, Thomas Hodgkin, Oxford : Horace Hart, Printer to The University

Kasiodor 1894.: *Cassiodori Senatoris Chronica ad a.DXIX.*, Theodor Mommsen

Kasiodor 1992.: *Cassiodorus: Variae*, S.J.B. Barnish, Liverpool: University Press

Kasiodor 2006.: *The Letters of Cassiodorus, Magnus Aurelius Cassiodorus*, Echo Library

Klaudijan 1922.: *Claudian: Volume I - II*, M. Platnauer, LCL

Laktancije 2005.: *Laktancije, O smrtima progonitelja*, Nenad Cambi – Bratislav Lučin, Split : Književni krug

Livije 1912.: *Livius, Ab urbe condita*, Canon Roberts, New York,

Makrobije.: *Macrobije, Saturnalije*, http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Macrobius/Saturnalia/home.html bazirano na kritičkoj ediciji od Ludwig von Jan, izdavač Gottfried Bass, Quedlinburg and Leipzig, 1852.

Marcelin 2006.: *Prejasni muž komes Marcelin – kronika*, Bruna Kuntić – Makvić, Zagreb : Latina et Graeca

Marcijal 1998.: *Marko Valerije Marcijal, Epigrami*, Marina Bricko, Zagreb: MH

Marcijal 1993.: *Martial, Epigrams*, D. R. Shackleton Bailey, LCL

Marcijal.:*Valerius Martialis, Epigrammator libri X, LXXVIII, stihovi I i V,* www.thelatinlibrary.com

Marko Aurelije 2004.: *Marko Aurelije, Samom sebi*, Albin Vilhar, Beograd : Dereta

Notitia Dignitatum.; Medieval Sourcebook: Notitia Dignitatum(**Register of Dignitaries**), c. 400 (http://www.fordham.edu/halsall/source/notitiadignitatum.html). Korišteno izdanje William Fairley, *Notitia Dignitatum or Register of Dignitaries*, in *Translations and Reprints from Original Sources of European History*, Vol. VI:4 (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, n.d.).

Orozije 1976.: *Historia adversus paganos*, Verona: Fondazione Lorenzo Valla/Arnoldo Mondadori

Ovidije 1924.: *Ovid, Tristia. Ex Ponto,* A. L. Wheeler, LCL

Panegyrici Latini 1964.: *XII Panegyrici Latini*, Oxford University Press

Plinije Mlađi 1969.: *Pliny the Younger, Letters,* Betty Radice, LCL

Plinije Stariji 1866.: *Naturalis historia*, Berlin: ed. Weidmannos

Plinije Stariji 1976.: prijevod Mate Suića u dodatku «Antički pisci» u knjizi «*Antički grad na istočnom Jadranu*» str. 297, Zagreb,

Plinije Stariji 2003.: prijevod Brune Kuntić Makvić u dodatku «Izvori» u knjizi «*Antički grad na istočnom Jadranu*» (2. izmijenjeno i dopunjeno izdanje) str. 421, Zagreb,

Plinije Stariji 2004.: *Plinije Stariji, «Zemljopis starog svijeta»,* Uroš Pasini, Split: Književni krug,

Plutarh 1978.: *Plutarh, Slavni likovi antike II,* Miloš N.Đurić, Novi Sad: MS.

Plutarh 1988.: *Plutarh, Usporedni životopisi,* Zdeslav Dukat, Zagreb: A. Cesarec.

Polibije 1988.: *Polibije, Istorije,* Marijana Ricl, Novi Sad: MS

Prokopije 1914.: *Procopius: History of the Wars, Vol. 1, Books 1-2: The Persian War*, H. B. Dewing, LCL

Prokopije 1916.: *Procopius: History of the Wars, Vol. 2, Books 3-4: Vandalic War*, H. B. Dewing, LCL

Prokopije 1916.: *Procopius, Vol. 3, Books 5-6.15: History of the Wars*, H. B. Dewing, LCL

Prokopije 1924.: *Procopius: History of the Wars, Vol. 4, Books 6.16-7.35: Gothic War*, H. B. Dewing, LCL

Prokopije 1928.: *Procopius: History of the Wars, Vol. 5, Books 7.36-8: Gothic War*, H. B. Dewing, LCL

Prokopije 1935.: *Procopius, Vol. 6: The Anecdota or Secret History*, H. B. Dewing, LCL

Prokopije 1940.: *Procopius, Vol. 7: On Buildings, General Index*, H. B. Dewing, LCL

Pseudo-Skilak 2001.: *Pseudo-Skilak, Periplus*, korišten prijevod iz Wilkes, Iliri, 2001, 106-108

Ptolemej Klaudije.: *Ptolemej Klaudije, Geografija*, korišten tekst sa http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Gazetteer/Periods/Roman/_Texts/Ptolemy/2/15*.html, bazirano na transkriptu Dover edition, prvi put izdato 1991, republikacija javnog rada, originalno izdatog 1932 od The New York Public Library, N.Y. sa naslovom «Geography of Claudius Ptolemy".

Ptolemej Klaudije 1974,: Ptolemejeva karta, *Monumenta cartographica Jugoslaviae*, I antičke karte, Posebna izdanja knj. 17, Aleksandrina Cermanović - Kuzmanović, Beograd : Istorijski institute

Ravenjanin[734] 1995.: Slobodan Čače, *Civitates Dalmatiae u «Kozmografiji» Anonima Ravenjanina.* Zadar: Arheološki muzej Zadar,

Ravenjanin 1860.: *Ravennatis Anonymi Cosmographia et Gvidonis Geographica,* G. Parthey-M. Pinder, Berlin: F. Nicolai.

Rufije Fest 1967: *Rufius Festus, Breviarium rerum gestarum populi Romani in: The Breviarium of Festus*, London: ed. J.W. Eadie.

Sekst Aurelije Viktor; *Sextus Aurelius Victor*, edd. F.Pichlmayr i R. Gruendel, Leipzig

Sekst Aurelije Viktor 1984.: *Sextus Aurelius Victor: A Historiographical Study*, H.W. Bird, Francis Cairns Publications

Sekst Aurelije Viktor 2000.: *A Booklet About the Style of Life and the Manners of the Imperatores. Abbreviated from the Books of Sextus Aurelius Victor.* Thomas M. Banchich, Buffalo, New York : Canisius College.

Seneka 1920.: *Seneca: Epistles 66-92,* Richard M. Gummere, LCL

Servije 1881, 1884.: *Servius, Commentarii in Vergilii Carmina*, ed. G. Thilo and H. Hagen, vols. I, II, (Leipzig 1881, 1884).

Sidonije Apolinarije 1915.: *The Letters of Sidonius I-II.*, O. M. Dalton, Oxford : Clarendon Press

Sidonije Apolinarije 1936.: *Sidonius: Poems. Letters, Books 1-2,* W. B. Anderson, LCL

Sidonije Apolinarije 1965.: *Sidonius: Letters, Books 3-9,* W. B. Anderson, LCL

Svetonije 1978.: *Gaj Svetonije Trankvil, Dvanaest rimskih careva*, Stjepan Hosu, Zagreb: Naprijed.

Tacit, Anali,1970.: *Tacit, Anali*, Jakov Kostović, Zagreb: MH

Tacit, Historije 1925; 1931.: *Tacitus*, Histories, Clifford H. Moore, LCL

Tacit, Historije 1987.: Tacit, Historije, Josip Miklić, Zagreb : *Latina et Graeca*

Tacit, Germanija 2002.: *Tacit, Germanija,* Veselin Čajkanović, Beograd: Poligraf

Teodozijev kodeks 1999 .: *Codex Theodosianus: Theodosiani libri 16 cum constitutionibus Sirmondianis. Cum constitutionibus Sirmondianis ; P. 2, Textus cum apparatu, Volumes 1-2,* Theodor Mommsen, Preußische Akademie der Wissenschaften (Berlin), reprint, ed. Weidmann

Teodozijev kodeks 2001.: *The Theodosian Code and Novels and the Sirmondian Constitutions*, Clyde Pharr - Theresa Sherrer Davidson - Mary Brown Pharr, The Lawbook Exchange

Teofan 1982.: *The chronicle of Theophanes: an English translation of anni mundi 6095-6305 (A.D. 602-813),* Harry Turtledove, University of Pennsylvania Press

[734] Djelo srednjovjekovnog pisca Gvidona (rano XII. st.) uveliko se slaže sa Ravenjaninovom "Kosmografijom", pa se u pogledu Dalmacije, podaci Gvidona i Ravenjaninove V. knjiige gotovo u potpunosti podudaraju (Čače, 1995, 8) i često zajedno navode (*Ravennatis anonymi Cosmographia et Guidonis Geographica*).

Teofan 1997.: *The Chronicle of Theophanes Confessor: Byzantine and Near Eastern History AD 284-813.* Cyril Mango and Roger Scott, Oxford

Teofilakt Simokata 1834.: *Theophylactus Simocatta, Historiarum libri octo*, Impensis ed. Weberi, Bonnae/Bon

Teofilakt Simokata 1986.: *The History of Theophylact Simocatta*, Michael and Mary Whitby, Oxford University Press

Velej Paterkul 1955.: *Velleius Paterculus, Compendium of Roman History*, Frederick W. Shipley, LCL.

Velej Paterkul 2006.: *Gaj Velej Paterkul, rimska povijest*, Josip Miklić, Zagreb : Latina & Graeca

Zonara 2009.: *The History of Zonaras: From Alexander Severus to the Death of Theodosius the Great*, Thomas Banchich, Eugene Lane, New York : Routledge

Zonara, 1868/1869/1870.: ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΖΩΝΑΡΑ, Ἐπιτομὴ Ἱστοριῶν/ IOANNIS ZONARAE, Epitome Historiarum, Vol. I – III, Ludovicus Dindorfius, Lipsiae: Teubneri

Zosimus 1814.: *Zosimus, New History*, London: Green and Chaplin

Zosimus 1887.: *Zosim, Historia nova*, Ludovicus Mendelssohn, Lipsiae: Teubneri

Literatura

Abramić, Mihovil – Colgano, Anton, 1909, Untersuchungen in Norddalmatien, *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien, 12*, Wien

Alačević, Josip, 1882, La via romana da Sirmio a Salona, *Bullettino di archeologia e storia dalmata IV*, Split

Alföldy, Géza, 1967, Die Legionslegaten der römischen Rheinarmeen, *Böhlau Verlag, (Epigraphische Studien, 3) (Beihefte der Bonner Jahrbücher, 22*), Köln

Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, Tom I- III; Mape 1-4; 1988, Sarajevo : Zemaljski muzej

Atkinson, K. M. T., 1958, The Governors of the Province Asia in Reign of Augustus, *Historia 7,* 300 – 330

Aurigemma, Salvatore, 1940, Forlimpopoli, *Notizie degli Scavi di Antichità*, Reale Accademia dei Lincei, Roma

Ballif, Philipp, 1893, *Römische Straßen in Bosnien und der Hercegovina, Herausgegeben vom Bosnisch-Hercegovinischen Landesmuseum*, Wien : Gerold. Dio o epigrafskim spomenicima koji detektiraju rimske ceste uradio Carl Patsch (p. 52 - 70).

Barišić, Franjo – Rajković, Mila – Krekić, Bariša – Tomić, Lidija, 1955, Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije. Tom 1, SANU, (*Posebna izdanja CCXLI, Vizantološki institut 3),* Beograd

The Archaeology of Roman Pannonia. ed. Lengyel, Alfonz. Radan, George, T., B. Akadémiai Kiadó. 1981 (poglavlje Barkóczi László), Budapest.

Berger, Adolf, 1953, Encyclopedic dictionary of Roman law, Philadelphia:The American Philosophical Society

Bilić-Dujmušić, Siniša, 2004, *Oktavijanova kampanja protiv Delmata 34-33 god. pr. Kr.*, doktorska disertacija. Sveučilište u Zadru, Odjel za povijest.

Boatwright 2003.: Mary Taliaferro Boatwright, *Hadrian and the Cities of the Roman Empire,* New Jersey – Oxfordshire: Princeton University Press

Bodel, John, 2005, From Columbarium to Catacomb : Communities of the Dead in Pagan and Christian Rome, Commemorating the Dead: Texts and Artifacts in Context. The Shohet Conference on Roman, Jewish and Christian Burials, May 22-24, 2005 The University of Chicago Divinity School, Chicago, Illinois 1 - 27

Bojanovski, Ivo, 1974, Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji, *ANU BiH, Djela, XLVII, CBI 2.*

Bojanovski, Ivo, 1977, Rimski natpisi iz doline Trebišnjice, Tribunia, *knjiga III*, 67 -98

Bojanovski, Ivo, 1977 A, Prilozi za topografiju rimskih i predrimskih komunikacija i naselja u rimskoj provinciji Dalmaciji (s posebnim obzirom na područje Bosne i Hercegovine) I-Prethistorijska i rimska cesta Salona-Narona i njena topografija u svjetlu arheoloških i istorijskih izvora. *ANU BiH, XV, CBI 13*. 83 – 152+Tbl. I – III+Prl. 1 - 3

Bojanovski, Ivo, 1988, Bosna i Hercegovina u antičko doba, *ANU BiH, Djela, LXVI, CBI, 6.*

Bowman, Alan K – Garnsey, Peter – Rathbone, Dominic, 2000, *The Cambridge ancient history: The High Empire, A.D. 70-192*, Cambridge

Brunšmid, Josip, 1905, Kameni spomenici Hrvatskog narodnog muzeja u Zagrebu, *VHAD VIII, sv. 1*. 37 - 104

Budimir, Milan - Flašar, Miron, 1963, *Pregled rimske književnosti, De auctoribus romanis,* Beograd.

Bulić, Frane, 1884, Iscrizioni Inedite, *Bullettino di archeologia e storia dalmata VII*, Split, 163 – 167

Bulić, Frane, 1885, Iscrizioni Inedite, *Bullettino di archeologia e storia dalmata VIII*, 66 - 73

Bulić, Frane, 1889, Iscrizioni Inedite, *Bullettino di archeologia e storia dalmata XII*, Split, 145 – 165

Bulić, Frane, 1889 A, Iscrizioni Inedite, *Bullettino di archeologia e storia dalmata XII*, Split, 97 – 101

Bulić, Frane, 1890, Iscrizioni Inedite, *Bullettino di archeologia e storia dalmata XIII*, Split, 145 – 150

Bulić, Frane, 1890 A, Prinosak k poviesti uredjenja granica medju raznim plemenima u Dalmaciji za rimsko doba, *GZM, god. II, sv. 4*, 406 – 413

Bulić, Frane, 1890 B.: Frane Bulić, Ritrovamenti, risguardanti la topografia suburbana dell̓ antica Salona, *Bullettino di archeologia e storia dalmata XIII*, Split, 49 - 54

Bulić, Frane, 1894, Iscrizioni Inedite, *Bullettino di archeologia e storia dalmata XVII*, Split, 65 - 70

Bulić, Frane, 1896, Iscrizioni Inedite, *Bullettino di archeologia e storia dalmata XIX*, Split, 41 – 44

Bulić, Frane, 1898, I SS. Anastasio e Dojmo martiri salonitani, *Bullettino di archeologia e storia dalmata XXI*, Split, 113-132.

Bulić, Frane, 1902, L'iscrizione della "praefectura Phariaca Salonitana", *Bullettino di archeologia e storia dalmata XXV*, Split, 3 – 29

Bulić, Frane, 1904, S. Gregorio magno papa. Nelle sue relazioni colla Dalmazia (a. 590 – 604.) (Con tre Tav. n. I. – II. – III.), *Bullettino di archeologia e storia dalmata XXVII*, Split, 1 – 47 (*suppl*.)

Bulić, Frane, 1905, Dell´iscrizione che ricorda Furius Camillus Scribonianus, luogotenente della Dalmazia, *Bullettino di archeologia e storia dalmata XXVIII,* Split,

Bulić, Frane, 1906, Sullʾanno della distruzione di Salona (Con due tav. n. XIII. E XIV), *Bullettino di archeologia e storia dalmata XXIX* , Split, 268 - 304

Bulić, Frane, 1909, Iscrizione di un nuovo luogotenente della Dalmazia romana Apollonius Foebadius del V-VI sec., *Bullettino di archeologia e storia dalmata XXXII*, Split, 3-11.

Bulić, Frane, 1914, M. AVRELIVS IVLVS. Praeses provinciae Dalmatiae, *Bullettino di archeologia e storia dalmata XXXVII*, 118 - 121

Bulić, Frane, 1921, Iscrizioni inedite, *Bullettino di archeologia e storia dalmata XLIV*, Split 1921, 27 - 35

Brunšmid, Josip, 1895, Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije, *VHAD I*, 148 - 183

Brunšmid, Josip, 1906/1907, Kameni spomenici Hrvatskog narodnog muzeja u Zagrebu, *VHAD IX*, 82 – 184

Burgess, Richard. W., 1992, From *Gallia Romana* to *Gallia Gothica*: The View from Spain, in J. F. Drinkwater and H. Elton (eds.), *Fifth-Century Gaul:A Crisis of Identity?*, Cambridge, 19–27.

Buzov, Marija, 2005, The romanization and urbanization of the Roman province of Pannonia in light of the autochtonous and immigrant populations, *Illyrica antiqua, FF press*, Zagreb, 125 – 143

Cabanes, Pierre, 2002, *Iliri od Bardileja do Gencija*, Zagreb.

Čače, Slobodan, 2003, Aserija u antičkim pisanim izvorima *ASSERIA*, *1*, Zadar : Muzej antičkog stakla u Zadru, 7-43

Dodig, Radoslav, 2003, Epigrafički spomenici iz naronitanskog konventa, u: *Arheološka istraživanja u Naroni i dolini Neretve, Izdanja HAD-a, Vol. 22, god.*, 233 – 246+Tbl. I – VI

Domić Kunić, Alka, 2006, Bellum Pannonicum (12.–11. pr. kr.). Posljednja faza osvajanja južne Panonije, *VAMZ, 3. sv. XXXIX*, 59–164

Dubolnić, Martina, 2007, Argyruntum i njegov teritorij u antici, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, sv. 49*, str. 1–58.

Gabričević, Branimir, 1953, Dvije ilirske općine s područja Vrlike, *VAHD 55*. 103 – 119

Gibon, Edvard D., 1996, Opadanje i propast Rimskog Carstva, Beograd : Službeni list

Glavičić, Miroslav, 2008, Epigrafska baština rimskodobnog Epidaura, *Archaeologia Adriatica 11*, 43-62

Glavičić, Mihovil - Alačević, Josip, 1878, Iscrizione inedita di «0rtopula» (Starigrad ai Obbrovazzo), *Bullettino di archeologia e storia dalmata I*, Split, 85 – 89

Glavičić, Mihovil, 1878, Il municipio Magnum, *Bullettino di archeologia e storia dalmata I*, Split, 90 - 96

Graves, Robert, 2003, *Klaudije, Car i Bog*, Akia M. Princ, Beograd

Gračanin, Hrvoje, 2006, Goti i južna Panonija, *Scrinia slavonica 6*, Slavonski Brod : Hrvatski institut za povijest - Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 83-126.

Eck, Werner, 1972, Die Familie der Volusii Saturnini in Neuen Inschriften aus Lucus Feroniae, *Hermes, Vol. 100, No. 3* (1972), 461-484

Fiala, František-Franjo, 1893, Prilozi arheologiji Bosne i Hercegovine, *GZM god. V, sv. 1*. 145 - 159

Fiala, František-Franjo, 1893 A, Prilozi rimskoj arheologiji Hercegovine, *GZM god. V, sv. 3*. 511 – 532

Fishwick, Duncan, 1987, *The imperial cult in the latin west: studies in the ruler cult of the western provinces of the roman empire. Vol. 1*, Leiden : Brill

Frankfurter, S., 1884, Epigraphischer Berich aus Oesterreich, *AEM VIII*, 129 - 179

Harland, Philip A, 2003, Associations, synagogues, and congregations: claiming a place in ancient Mediterranean society, Minneapolis : Augsburg Fortress

O. Hirschfeld, O., 1885, Bericht über eine Reise in Dalmatien, *AEM IX*, 1 - 30

Hörmann, Kosta, 1890, Dva rimska natpisa iz Bosne, *GZM, god. II, sv. 3*. 306 – 308

Imamović, Enver, 1980, Međašni natpisi na području rimske provincije Dalmacije, *Prilozi Instituta za istoriju, XVI, br. 17,* Sarajevo. 27 – 59 br. 1 – 21+4 slična natpisa

Jagenteufel, Adolf, 1958, Die Statthalter der römischen Provinz Dalmatia von Augustus bis Diokletian*, Schriften der Balkankommission; Antiquarische Abteilung. 12*, Wien

Josifović, S., 1956, *Oktavijanovo ratovanje u Iliriku (Der illyrische Feldzug Octavians*), *ŽA 6*, 138 – 165

Kuntić Makvić, Bruna – Šegvić, Marina, 1988, O razgraničenju između Aserije i Alverije, ARR 11, 49 - 62

Lisičar, Petar, 1971, *Grci i Rimljani*, Zagreb : Školska knjiga

Lučić, Josip, 1966 – 1967, O nekim problemima najstarije dubrovačke povijesti, *Historijski zbornik, god. XIX-XX, br. 1-4*, Povijesno društvo Hrvatske : Zagreb 537-547

MacGeorge, Penny, 2002, *Late Roman warlords*, Oxford University Press

Macmillan, Hugh, 2008, *Roman Mosaics*,

Mathisen, Ralph Whitney. 1979, Resistance and Reconciliation, Majorian and the Gallic Aristocracy after the Fall of Avitus, *Francia*, *7*, 597–627.

Marić, Zdravko, 1989, Daorsi i Narona. *Posebna izdanja Zemaljskog muzeja «Međunarodni simpozijum Bosna i Hercegovina u tokovima istorijskih i kulturnih kretanja u jugoistočnoj Evropi»*, Sarajevo.

Marin, Emilio, 1997, *Ave Narona*, *MH*, Zagreb.

Marin, Emilio, 2004, *Divo Augusto*, Split : Arheološki muzej

Marin, Emilio – Mayer, M. – Paci, G. - Rodà, I. 1999, *Corpus Inscriptionum Naronitanarum 1*, Tivoli

Marin, Emilio, 2004 A, i suradnici, *Augusteum Narone, splitska siesta naronskih careva*, Split : Arheološki muzej

Marin, Emilio – Gauthier, Nancy – Prévot, Françoise – Caillet, Jean-Pierre – Duval, Noël – et al., 2010, Salona. = IV, Inscriptions de Salone chrétienne, IVe-VIIe siècles Salona. IV, Natpisi starokršćanske Salone, IV.-VII. st., Rim - Split

Marinović, Ante, 1959, Epigrafski spomenici o rimskom namjesniku Dolabelli u Cavtatu, *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, 6-7,* 121 – 128 + 2 sl.

Maškin, N. A., 1951, *Istorija starog Rima*, Beograd.

Matijašić, Robert, 2002, *Uvod u latinsku epigrafiju*, Pula

Mesihović, Salmedin, 2007, *Dezitijati,* Sarajevo (u rukopisu). Dopunjena verzija doktorske disertacije : *Dezitijati: kulturna i narodnosno-politička zajednica u Iliriku i osvajanja Oktavijanova doba,* Zagreb, 2007

Mesihović, Salmedin, 2007 A, *Autarijati,* Sarajevo (u rukopisu). Dopunjena verzija magistarskog rada : *Problem kulturne i narodnosne zajednice Autarijata,* Zagreb, 2004

Mesihović, Salmedin, 2008, „INSCRIPTIONES LATINARVM SARAEVONENSIS“ (sa kraćim pregledom naseobinske kulture u antičko doba) – doprinos historiji sarajevskog područja u antičko doba, Historijska traganja I, Institut za historiju, Sarajevo, 9 – 68

Mesihović, Salmedin, 2009, „SVPPLEMENTVM REBELLIO ILLYRICI I – Germanikova Pounjska ofanziva“, *Historijska traganja IV,* Institut za historiju, Sarajevo, 9 – 33

Mesihović, Salmedin, 2009 A, „Hajdučija na tlu rimskih ilirskih provincija“, *Prilozi 38,* Institut za istoriju u Sarajevu, 31 – 39

Mesihović, Salmedin, 2009 B, „Prilozi antičkoj topografiji Bosne i Hercegovine – dva toponima sa šireg jajačkog područja -“, Godišnjak Bošnjačke kulturne zajednice „Preporod“, *god. IX,* Sarajevo, 171 – 185

Mesihović, Salmedin, 2010, „Podjela provincije Ilirik“, *Pregled – časopis za društvena pitanja, god. LI, br. 2,* Sarajevo, 87 – 100

Mesihović, Salmedin, 2010 A, „RES PVBLICAE SCRIBONIANI“, *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu, knjiga XIV - XV,* Sarajevo, 315 – 340

Mesihović, Salmedin, 2010 B, Aevum Dolabellae – Dolabelino doba, *Centar za balkanološka ispitivanja, Akademija nauka i umjetnosti , knjiga XXXIX*, 99 – 123

Mesihović, Salmedin, 2011, *Rimski vuk i ilirska zmija. Posljednja borba,* Sarajevo: Filozofski fakultet

Mesihović, Salmedin, 2011 A, ANTIQVI HOMINES BOSNAE, Sarajevo: Filozofski fakultet

Mesihović, Salmedin, 2011 B, LVCIVS VOLVSIVS SATVRNINVS IN ILLYRICVM SUPERIOR/DALMATIA, *Historijska traganja* (u procesu objavljivanja)

Mesihović, Salmedin, 2011 C, Namjesnici provincije Gornji Ilirik/Dalmacije od 42. do 68. god. n. e., *Centar za balkanološka ispitivanja*, *Akademija nauka i umjetnosti , knjiga XL*, 149 - 164

Mesihović, Salmedin, 2011 D, *Revolucije stare Helade i Rimske Republike,* Sarajevo : Filozofski fakultet

Mesihović, Salmedin, 2011 E, „Plinijevske peregrinske civitates na prostoru današnje Bosne i Hercegovine“, *VAPD, Vol.104*, Split, 55 - 78

Mirković, Miroslava, 2002, *Rimska država pod kraljevima i u doba Republike (753.- 27 pre Hr.)*. *Historija i institucije*, Beograd: Dosije

Mirković, Miroslava, 2003, *Rimska država u doba principata i dominata (27. pre Hr.-337. n.e.), Od Avgusta do Konstantina*, Beograd: Dosije

Mócsy, András, 1962, Pannonia, *PWRE, Suppl. IX, , col. 612-653*.

Mócsy, András, 1974, *Pannonia and Upper Moesia: a history of the middle Danube provinces of the Roman Empire*, Routledge & K. Paul, Boston.

Narona, 2007, Arheološki muzej Narona, Vid - Metković

Novak, Grga, 2004, *Prošlost Dalmacije I, Od najstarijih vremena do Kandijskog rata*, Zagreb 1944 i novo izd. Slobodne Dalmacije, 2004, Split.

Olujić, Boris, 1999-2000, Japodi, Apijanovi plemeniti barbari, *Op. Arch. 23-24*, 59-64,

Olujić, Boris, 2003, Oktavijanov pohod protiv Japoda (35 g. prije Krista), *Grad Otočac 7*, Otočac: Katedra Čakavskoga sabora pokrajine Gacke, Gracko pučko otvoreno učilište Otočac

Oreč, P., 1978, Prapovijesna naselja i grobne gomile (Posušje, Grude i Lištica), *GZM, N. S. Arheologija XXXII*, 1977 (1978), 181 – 291+Krt. 1

Papazoglu, Fanula, 1969, Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba, *ANU BiH, Djela, XXX*, *CBI 1*

Pašalić, Esad, 1975, Questiones de bello dalmatico pannonique, *Sabrano djelo*, Sarajevo, (prvi put objavljeno u Godišnjaku Istorijskog društva BiH, Sarajevo, 1957). 376 - 421

Patsch, Carl, 1890, Megjašni natpis iz Bosne, *GZM, god. II, sv. 4*. 367 – 368

Patsch, Carl, 1895, Rimski kameniti spomenici kninskog muzeja, *GZM*, *god. VII, sv. 3*. 379 - 422

Patsch, Carl, 1906, Arheološko-epigrafska istraživanja povjesti rimske provincije Dalmacije, *GZM*, *god. XVIII, sv. 2*. 151 – 181

Patsch, Carl, 1914, Zbirke rimskih i grčkih starina u bos-herc., Zemaljskom muzeju, *GZM*, *god. XXVI, sv. 1-2.* 141 – 219+Tbl. I – II.

Patsch, Carl, 1915, *Zbirke rimskih i grčkih starina u bos-herc. Zemaljskom muzeju,* Sarajevo : Zemaljski muzej

Piteša, Ante, 2003, Slaveni i rana hrvatska država, *VAHD, 95,* 471 – 518

Radimsky, Vjenceslav (Vaclav), 1893, Arheološke crtice iz Bosne i Hercegovine, *GZM god. V*, *sv. 3*. 479 – 497

Radimsky, Vjenceslav (Vaclav), 1894, Starine kotara županjačkog u Bosni, *GZM*, *god.*

VI, sv. 2, 283 – 319

Rendić – Miočević, Duje, 1952, Druzov boravak u Dalmaciji, u svjetlu novog viškog natpisa, *VAHD 54,* 41 – 50+Tbl. II.

Rendić – Miočević, Duje, 1959, Cohors VI voluntariorum, Nota epigraphica, *VAHD, 61,* 156 – 158

Rendić – Miočević, Duje, 1962, P.Cornelius Dolabella, legatus pro pretore provinciae Dalmatiae, proconsul provincia Africae Proconsularis. Problèmes de chronologie. *Acte des IV. Internationalen Kongresses für griechische und lateinische Epigraphik, 17,* bis 22 September, Wien, 338 – 347 + 1. tbl.

Rendić – Miočević, Duje, 1968, Novi Dolabelin “terminacijski” natpis iz okolice Jablanca. *VAMZ, III,* 63 – 73+1 – 3 tbl.

Robinson, O., F., 2003, *Ancient Rome: City Planning and Administration*, New York : Routledge

Sanader, Mirjana, 2003, Rimske legije i njihovi logori u hrvatskom dijelu panonskog limesa, *Op. Arch. 27,* Zagreb, 463 – 468

Sergejevski, Dimitrije, 1924, Cohors VIII voluntariorum civium Romanorum u Dalmaciji, *GZM, god. XXXVI.* 113 – 123

Sergejevski, Dimitrije, 1964, Borne frontier romanie de Kosijerevo, *Archaeologica Iugoslavica, V,* 93 - 95

Sherk, Robert, K., 1980, Roman Galatia : The governors from 25 B. C. To A. D. 114, *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, 954 – 1052

Stein, Arthur, 1896, Zwei Lykische Inschriften, *AEM XIX,* 147 - 150

Smith, William, 1867, *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology*, Boston : Little, Brown and Company

Stipčević, Aleksandar, 1989, *Iliri, povijest, život, kultura*, I (1974) i II dopunjeno izdanje (1989), Zagreb.

Suić, Mate, 1969, Antički Nin (Aenona) i njegovi spomenici, *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, sv. XVI – XVII,* 61 - 104

Suić, Mate, 1981, *Zadar u starom vijeku*, Posebna izdanja Filozofskog fakulteta u Zadru

Suić, Mate, 2003, *Antički grad na istočnom Jadranu* (2. izmijenjeno i dopunjeno izdanje), Zagreb.

Swoboda, Erich, 1932, *Oktavian und Illyricum,* Wien,

Syme, Ronald, 1968, The Ummidii, *Historia 17, No. 1,* Zeitschrift für Alte Geschichte, 72 - 105

Syme, Ronald, 1979, Ummidius Quadratus, Capax Imperii, Harvard Studies in Classical Philology, Vol. 83, 287 – 310

Šačić, Amra, 2011, Antički epigrafski spomenici Istočne Hercegovine, magistarski rad (u rukopisu), Sarajevo: Filozofski fakultet

Šašel, Jaroslav – Ana, 1963, *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMXL et MCMLX repertae et editae sunt, Situla 5,* Ljubljana (*ILJug* I)

Šašel, Jaroslav – Ana, 1978, *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMLX et MCMLXX repertae et editae sunt, Situla 19*, Ljubljana (*ILJug* II)

Šašel, Jaroslav – Ana, 1986, *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMII et MCMXL repertae et editae sunt, Situla 25*, Ljubljana (*ILJug* III)

Šašel Kos, Marjeta, 1993, Private Munificence in Salona under the Principate, *VAHD, LXXXVI*, 201-214.

Šašel Kos, Marjeta, 1997, Appian and Dion on the Illyrian Wars of Octavian, *ŽA, 47*.

Šašel Kos, Marjeta, 1999, From Agron to Genthius: Large scale pirasy in the Adriatic. Hesperi;a, 15, Studi sulla grecita; d joccidente. *I Greci in Adriatico, 1*, Roma: L' Erma di Bretschneider. 137 – 155

Šašel Kos, Marjeta, 1999 A, Octavian js Campaigns (35-33 BC) in Southern Illyricum, L jIllyrie mevridionale et l j Evpire dans l jantiquitev III (*Actes du IIIe colloque international de Chantilly 16-19 Octobre 1996*), Pariz, 255 - 264

Šašel Kos, Marjeta, 2004, The Roman conquest of Dalmatia in the light of Appianj s Illyrike. Dall jAdriatico al Danubio, L jIllirico nell j eta; greca e romana, *Atti del convegno internazionale Cividale del Friuli, 25 - 27 settembre 2003.*

Šašel Kos, Marjeta, 2005, *Appian and Illyricum, Situla 43,* Narodni muzej Slovenije, Ljubljana.

Šašel Kos, Marjeta, 2005 A, The Pannonians in Appian vs Illyrike, *Illyrica antiqua*, FF press, Zagreb, 433 – 439

Škegro, Ante, 2008, Kriza grada Salone i Salonitanske Crkve u doba nad/biskupâ Natala i Maksima, Salonitansko-splitska crkva u prvom tisućljeću kršćanske povijesti. Zbornik međunarodnoga znanstvenog skupa u povodu 1700. obljetnice mučeništva sv. Dujma Split, 14.-15. svibnja 2004., Split : Crkva u svijetu - Splitsko-makarska nadbiskupija , 2008. 299-315

Škegro, Ante, 2008 A, Kontroverzni biskup Malho i tzv. Delminijska biskupija, *Archaeologia Adriatica 11*, Odjel za arheologiju Sveučilišta u Zadru, 519-527

The Land Between : A History of Slovenia, 2008, Frankfurt am Main : Internationaler Verlag Wissenschaften.

Tomić, Petar, 1885, *Poviest rimska do careva, II dio, Od obiju Graccha do cara Augusta,* Matica Hrvatska, Zagreb.

Tončinić, Domagoj, 2005, Votivna ara iz Tilurija, *Op. Arch. 28*, Zagreb. 147 – 157

Treggiari, Susan, 1975, Family Life among the Staff of the Volusii. *Transactions of the American Philological Association (1974-), vol. 105. (1975), The Johns Hopkins University Press* , 393-401

Vulić, Nikola, 1903, Contributi alla storia della guerra di Ottavio in Illiria nel 35-33 e della campagna di Tiberio nel 15 a.C., *Rivista di Storia Antica, 7,* 489 - 504

Vulić, Nikola, 1907, Oktavijanov ilirski rat i izgnanje Skordiska iz Gornje Mezije, *Glas SKA, LXXII*, 26 - 36

Vulić, Nikola, 1933, Oktavijanov ilirski rat, *Glas SKA, CLV/78,*

Vulić, Nikola, 1934, The Illyrian War of Octavian, *JRS, 24,* 163 – 167

Wace, Henry - Piercy, William C, 1999, A Dictionary of Christian Biography and Literature to the End of the Sixth Century A.D., with an Account of the Principal Sects and Heresies, Hendrickson Publishers, Inc. edition

Wilkes, J. J., 1969, *History of the provinces of the Roman Empire, Dalmatia*, University of Birmingham, London.

Wilkes, J. J. 1976, Boundary Stones in Roman Dalmatia I., The Inscriptions, *AV 25*, Ljubljana, 258 – 274

Wilkes, J. J., 2001, *Iliri*, Split.

Zaninović, Marin, 1984, Vojni značaj Tilurija u antici, *Znanstveni skup «Cetinska Krajina od prethistorije do dolaska Turaka»*, HAD, Split. 65 – 75

Zaninović, Marin, 1994, Livanjsko polje u antici kao primjer delmatske zajednice, *Zbornik «Livanjski kraj u povijesti»*. Split-Livno, 45 - 50

Zaninović, Marin, 1996, *Od Helena do Hrvata*, Školska knjiga, Zagreb.

Zaninović, Marin, 1998, Neki aspekti Augustova kulta u Dalmaciji, *Histria Antiqua, 4*, Pula, 37 - 44

Zaninović, Marin, 1999, La Dalmazia in età imperiale, Leo S. Olschki editore. Firenze, 213 - 223

Zippel, Gustav, 1877, *Die Römische Herrschaft in Illyrien bis auf Augustus*, Leipzig

Recenzije:

Dr. Enver Imamović, profesor emeritus
Dr. Adnan Busuladžić, vanredni profesor

Prof.dr. Enver Imamović
Filozofski fakultet
Sarajevo

30.5.2013.

Recenzija
Rukopis: Proconsules, legati et praesides
Auror: Dr. Salmedin Mesihović

Zamoljen sam da pročitam rad dr. Salmedina Mesihovića pod naslovom „Proconsules, legati et praesides" i da iznesem mišljenje o njemu. S obzirom da mi je dr. Mesihović radni kolega i da sam upoznat s njegovim dosadašnjim radom rado sam se prihvatio dužnosti, i iz razloga što se u radu tretira izuzetno važna tema iz antičke prošlosti naše zemlje.

Rimska okupacija osvojenih zemalja bila je praćena uspostavljanjme mehanizma složenog upravnog aparata. Dotadašnja plemenska organizacija je preustrojena na način da je vlastodržac uveo punu kontrolu u svim segmentima života nad pokorenim. Formalno, i nadalje je funkcionirala plemensko ustrojstvo, pokorerni su živjeli u svojim gradinskim naseljima, imali su svog plemenskog starješinu, bavili su se dotadašnjim načinom privređivanja, ali je sve bilo pod strogom kontrolom rimskih vlasti koje su svojim aparatom određivale norme.

Autor je dotični problem vremenski raščlanio u nekoliko poglavlja. To je razumljivo jer se odnos i organizacija vlasti vlastodršca nad pokorenim odvijala nekoliko stotina godina, a samim je mijenjala i formu. Rim je neposredno nakon osvajanja bio mnogo rigorozniji i oprezniji prema pokorenom stanovništvu. Uspostavio je maksimalnu kontrolu. U prvo vrijeme iusključivo se oslanjao na svoj vojni aparat. U našpoj zemlji to je još više došlo do izražaja nakon Velikog ilirskog ustanka. Vojna lica su održavali sigurnost, razrezivali su i prikupljali porez, sudili itd. Kada su se vremenom domoroci sasvim uklopili u rimske norme života, odnosno kad je prošla svaka opasnost od mogućih pobuna, rimske vlasti bitno mijenjaju odnos prema pokorenim. Najveći domet je bio da su im dozvolili da sami biraju svoje plemenske starješine. Umjesto nekadašnji „principes" koje su im oni postavljali, sada su to „praeses" koje sami pokoreni biraju.

Vrijednost rada dr. Mesihovića je višestruka. U njemu je temeljno obradio funkcioniranje rimske vlasti na području Ilirika, odnosno Dalmacije, u čijem sastavu je bilo i područje današnje BiH. Reprezententi te vlasti bili su namjesnici koji su upravljali provincijom. Vrijeme njihovog upravljanja autor je podijelio u 9 vremenskih okvira: 1. Namjesnici do podjele Ilirika na dvije provincije, 2. Namjesnici od Velikog ilirskog ustanka (9.g.n.) do 42. g.n.e., 3. Namjesnici od 42-68. g.n.e, 4. Namjesnici u vrijeme dinastije Flavijevaca, 5. Namjesnici u vrijeme dinastije Antonina, 6. Namjesnici u vrijeme Severa, 7. Namjesnici u vrijeme tzv. vojničkoih careva. 8. Namjesnici u vrijeme dominata.

Autor je ukupno prikupio 50 imena namjesnika čime je pokriveno sve razdoblje rimske vlasti i uprave u provinciji Ilirik. To su vrijedni rezultati koji će uveliko doprinijeti boljem poznavanju antičke prošlosti kako naše zemlje tako i zemalja u širem okruženju. Ovim radom dr. Salmedin Mesihović se još jednom potvrdio kao vrstan istraživač i poznavaoc historije Starog vijeka s težištem na nekadašnju rimsku provinciju Dalmaciju kojoj je pripadalo i pridručje današnje BiH. Zato svesrdno preporučam ovaj rad da se objavi.

Prof.dr. Enver Imamović

PREDMET: RECENZIJA NAUČNE STUDIJE „PROCONSVLES, LEGATI ET PRAESIDES – Rimski namjesnici Ilirika, Gornjeg Ilirika i Dalmacije" AUTORA PROF. DR. SCI. SALMEDINA MESIHOVIĆA

Navedena knjiga predstavlja studiju koja rasvjetljava rimske provincijske namjesnike na tlu naše zemlje. Autor je obradio uspostavu rimske vlasti, reguliranje teritorijalno – upravne organizacije, samu instituciju i pojavu provincijskog namjesnika, njegovu funkciju, ovlasti, te razvitak od avgustovskog doba do kasne antike.

Pojava i evolucioni proces oko ove visoke rimske dužnosti, pratila je paralelno i promjene i procese u provinciji. Od mjenjanja granica provincija, načina života i broja stanovnika, mijenjao se i značaj namjesničke funkcije.

U više nego obimnoj studiji autor je obradio više različitih segmenata vezanih za ovu temu. Knjiga je podjeljena u 13 poglavlja. U prvom djelu dat je uvod, opširnija historija uspostave rimske vlasti, te osvajanja koje joj je prethodilo.

U centralnom i najvećem dijelu knjige ravnajući se osnovnim historiografskim principom – hronologijom - autor je dao popis svih namjesnika i legata provincije Ilirika, od najstarijeg perioda, do perioda kasne antike. U ovom glavnom dijelu knjige prezentirana su imena gotovo 70 – tak osoba koje su nosile odgovorno breme vođenja provincije, ili osoba koje su direktno ili indirektno bile vezane za namjesništvo nad provincijom.

Autor se potrudio da, koristeći se, vrlo obimnom literaturom i vrelima u potpunosti rekonstruira sve najznačajnije elemente koje su obilježile vrijeme od I do V stoljeća, zbog čega će u stručnim krugovima ova knjiga postati nezamjenljiva kao izvor mnogobrojnih, naučno utemeljnih činjenica.

Recenzent:

Prof. dr. sci. Adnan Busuladžić

Biografija

Prof. dr. sc. Salmedin Mesihović je rođen 5. IV. 1975. god., u Sarajevu gdje je završio osnovnu školu i gimnaziju. Diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, odsjek historija u oktobru 1999. god., na temu „Glasinačka kultura“. Od aprila 2000. god. zaposlen je na istom Odsjeku kao asistent na nastavnom predmetu Opća historija starog vijeka. Poslijediplomski studij iz arheologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu upisao je krajem 2001. god., i magistrirao na temu «Problem kulturne i etničke zajednice Autarijata» 7. VI. 2004. god. u Zagrebu. Naredne 2005. god. nastavio je školovanje na jednogodišnjem doktorskom studiju iz stare povijesti na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Doktorirao je na temi «Dezitijati: kulturna i narodnosno-politička zajednica u Iliriku i osvajanja Oktavijanova doba» 30. I. 2007. god. u Zagrebu. U martu 2009. god. izabran je u zvanje docenta na oblast stari vijek na Odsjeku za historiju Filozofskog fakulteta. U aprilu 2009. god., izabran je za šefa Katedre za arheologiju Odsjeka za historiju. U julu 2013. god. izabran je u zvanje vanrednog profesora na naučnoj oblasti stari vijek na Odsjeku za historiju Filozofskog fakulteta.

Prof. dr. sc. Salmedin Mesihović je u dosadašnjem radu objavio veliki broj znanstvenih radova iz klasičnog historijskog razdoblja, više udžbenika i priručnika, kao tri stručne knjige : 1. ANTIQVI HOMINES BOSNAE (ISBN 978-9958-625-18-3), 2. Revolucije stare Helade i Rimske Republike (ISBN 978-9958-625-19-0), 3. Rimski vuk i ilirska zmija. Posljednja borba (ISBN 978-9958-625-21-3).